Андрэй Макаёнак



АНДРЭЙ
МАКАЁНАК

ЗБОР
ТВОРАЎ

Андрэй Макаёнак



ЗБОР
ТВОРАЎ
У ПЯЦІ
ТАМАХ

Андрэй Макаёнак



ТОМ
ПЯТЫ



ГУМАРЭСКІ,
ФЕЛЬЕТОНЫ,
АРТЫКУЛЫ,
ІНТЭРВ'Ю,
ДЗЁННІКІ,
НАТАТКІ,
ПІСЬМЫ

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1990

ББК 84Бел7
М15

Укладанне і каментарыі
С. С. Лаўшука

Пятый заключительный том Собрания сочинений народного писателя Белоруссии Андрея Макаенка составили юморески и фельетоны, статьи и интервью, дневники и заметки, письма и автобиография.

М $\frac{4702120203-140}{М302(03)-90}$ 103—90

ISBN 5-340-00507-0

АЎТАБІЯГРАФІЯ

Нарадзіўся ў сялянскай сям'і ў вёсцы Борхаў Рагачоўскага раёна 12 лістапада 1920 года. У 1927 годзе ў нашай вёсцы адкрылася пачатковая школа — падзея больш значная для вёскі, чым адкрыццё ў Гомелі універсітэта.

Дружбакі пайшлі ў школу, а мяне не прынялі: не хапала месяцаў — замалады. Сядзеў пад вокнамі ўсю восень.

А калі пачаліся замаразкі, настаўніца зжалілася — пусціла ў клас. І я прыжыўся там. Так і вучыўся, стараўся, каб не прагналі ад дружбакоў.

У пяты клас хадзіць было далекавата — за 8 кіламетраў. І, калі праз год адкрылася сямігодка ў вёсцы Шапчыцы — бліжэй на 5 кіламетраў, бацькі рашылі: лепей 2 гады пахадзіць у 5 клас, але бліжэй, чым бегаць за навукай далёка. На лапцях эканомія.

У 1938 годзе скончыў 10 класаў Журавіцкай СШ. У камсамол прынялі ў 1937 годзе. У 1938 годзе паступаў у ваеннае вучылішча. Вельмі ж не па мне была там дысцыпліна. Рос анархістам — пастухом. Прывык да волі, а там... Набузіў. Паколькі прысягі яшчэ не даваў — мяне падобраму адправілі дамоў. І я быў удзячны таму памкамузвода, якому я нахаміў, а ён «як і паложана» далажыў па камандзе.

Год пралайдачыў у раённым Доме сацкультуры. У 1939 годзе паступаў у Інстытут кінематаграфіі ў Маскве.

Не прынялі, але, вяртаючы дакументы, параілі паспрабаваць паступіць праз год. Але якраз выйшаў новы ўказ — з сярэдняй адукацыяй браць у армію раней. Так я трапіў у войска.

У кастрычніку 1939 года прывезлі мяне на Каўказ, у

Грузію, чаму я быў вельмі рады. Пасля борхаўскіх палёў і лугоў Каўказ з яго гарамі, цяснінамі, скаламі — здаваўся казачнай краінай. Напачатку. А вось паходы з поўнай баявой выкладкай хутка вытруцілі гэтае захапленне гарамі.

Дамашняя раўніна снілася не раз і здавалася далёкім раем. І нават маё пастухоўства ўсплывала такой мілай і прыемнай вольніцай, хоць пасвіць свіней ды яшчэ галодных (1933—1934 гады!!!) не вельмі лёгкая справа, асабліва калі прыгадаць, пасля якога сняданка выганяў на пашу свіней: галадуха вымушала маці на такія кулінарныя хітрыкі, як прыгатаванне страў з лебяды, маладога лісця ліпы, а потым бацвіння. Цяпер запозмена магу прызнацца, што даводзілася, азірнуўшыся па баках, спешна выгортваць з баразнаў толькі ўчора пасеяную бульбу. Было. Цяпер ужо за даўнасцю можна прызнацца. А тады — крый бог, даведаўся б мой бацька — пісягоў на спіне панасіў бы. Ён быў прававерны актывіст.

Свіней з калгаснай фермы пасвіць пасылаў ён нас, бо ніхто не хацеў за так ганяць у поле іх: яны ж не свінні былі, а злыя ганчакі. Такія рухавыя і прадпрымальныя, што нават доўгая пуга была толькі сімвалам улады. А ўладай быў — голад. Ён і гнаў іх у шкоду. За дзень, бывала, так выбегаешся, што засынаў, не даходзячы да пасцелі. А прачынаўся, здаецца, тут жа, так хутка пралятала ноч. Маці хоць і шкадавала будзіць, але абавязак прымушаў яе шкадаваць да пары. У школу хадзілі з братам праз дзень. Дзень я пасу — ён у школе, а назаўтра мяняліся. Я ў школе, а ён пасе.

Перад вайной у арміі ўмовы былі суровымі. Муштравалі не на жарт — а максімальна прыбліжана да баявой абстаноўкі. Частыя начныя «баявыя трывогі», пераходы. Капаць акопы ў той камяністай зямлі было нялёгка. Ох, як помніцца гэта работа. А харчы? Канцэнтраты гарохавага супу і пшоннай кашы так прыядаліся, што і цяпер як прыгадаеш, дык ікотка пачынаецца.

І хоць не радавым быў, а намеснікам палітрука роты, але лягчэй мне ад таго не было: баявая выкладка тая ж, а, апроч таго, я павінен быў паказваць узоры бадзёрасці і аптымізму, выпускаць паходныя баявыя лісткі, чытаць свежыя газеты і падымаць дух у чырвонаармейцаў. І што вы думаеце? Напачатку было труднавата, але потым спраўляўся з усімі гэтымі абавязкамі ды яшчэ і гумарам для гэтай справы карыстаўся. Вядомая рэч — гумарам салдац-

кім. Я ім часам і цяпер не грэбую, калі-нікалі ў п'есах можна вычытаць гэтыя недалікатнасці. Часам мяне папракалі за гэта, але я на гэтыя папрокі таксама з гумарам рэагую.

Вайна звалілася ўсё-ткі нечакана для нас — кадравых вайскоўцаў. Напачатку настрой быў — шапкамі закідаем. Верылі ў свае сілы, свой дух і вельмі спадзяваліся на класавую салідарнасць нямецкіх рабочых і сялян. Але самае вартае было —надзея на саміх сябе, а салідарнасць, аказалася, хутка рассеялася, «как дым, как утренний туман». Ах, як горка ж было з кожным днём усё больш і больш усведамляць, што пакутуем мы ад галаўнога болю.

Крыўдна было і за тое, што генералы, якія састаўлялі праграмы для навучання войск, былі даволі тупыя. Нас вучылі атакоўваць доты і дзоты, пераадольваць штурмавыя палосы. А Гітлер ваяваў Еўропу танкамі, аўтаматамі, акружэннем. І нашы генералы-праграмісты вучылі нас: «Танки справа, укрытие слева! Взвод, в укрытие!» Альбо: «Кавалерия слева! Укрытие справа! Взвод! В укрытие. Залпом — пли!»

А дзе ж тая кавалерыя? Пераселі кавалерысты на «месершміты». Голай рукой не дастаць. Карацей кажучы — вельмі туманнае ўяўленне было ў нашых «камандзёраў» аб танкавых атаках. А ўжо аб акружэнні і думак не дапускалі. «Каб нас ды яшчэ акружылі?! — нас нельга акружыць! Ніводнай пядзі сваёй зямлі. Разгромім ворага на яго зямлі»... Дорага нам каштавала гэтае званарства. Зразумелі мы ўсё гэта потым, непасрэдна сутыкнуўшыся з ворагам.

У жніўні 1941 года пайшлі да іранскай граніцы, каб апярэдзіць пранікненне туды немцаў. Казалі, што там яны вілі гняздо. Каля двухсот кіламетраў пехатою — ды ў такую жару, ды з такім ранцам. А, ліха з гэтым паходам! Нам здавалася, што вядуць нас не туды. Вайна ж ішла ў іншым месцы. Там нашы здавалі горад за горадам... Там былі патрэбны мы і наша злосць. Але гаварыць аб гэтым трэба было шэптам і толькі вернаму сябру. Час быў такі, што...

Так, час быў надзвычай суровы, нават жорсткі. Яшчэ і сёння спакойна не магу ўспамінаць трагедыю Крымскага дэсанта. Цяжка і крыўдна... І не таму, што сам атрымаў там цяжкія раненні, ледзь не загінуў. Не магу ўцяміць, навошта там намарна паклалі столькі выдатных хлопцаў. Сустрэў нядаўна аднаго «камандзёра», які апраўдваў гэту аперацыю. Ды што ты апраўдаеш? Бязглуздзіцу? Няўменне ваяваць? Ды ну іх... Пасля крымскіх «курортаў» яшчэ

пяць месяцаў «адпачываў» у шпіталях Баку і Краснадара. Яшчэ год папрацаваў у Акаурцкай школе ваенруком. Там, на Каўказе. І яшчэ адзін месяц ужо дома — у Журавіцкай СШ. Паспытаў і камсамольскай, і партыйнай работы, пакуль не трапіў у Рэспубліканскую партыйную школу пры ЦК КПБ. Стаў журналістам. Хочаш не хочаш — пачаў пісаць. Фельетоны, гумарэскі... Потым п'есы. Хоць і горкі хлеб камедыёграфа-сатырыка, але... Трэба ж некаму і сатырай займацца.

Апошнія гады часта бываў за мяжой. Нагледзеўся ўсякага. У іх свае праблемы, у нас — свае. Ёсць, праўда, шмат праблем агульных, але ўсвядоміць іх не дапамагае нават ААН, у рабоце якой давялося мне аднойчы ўдзельнічаць.

Усё яшчэ сяджу на дзяржаўнай пасадзе — галоўны рэдактар літаратурнага часопіса «Неман». Маю ўзнагароды. Некалькі. Належу да партыі камуністаў. Па перакананні. Жыць хочацца. Працаваць хочацца. Буду працаваць. Што ж мне яшчэ застаецца? Вунь колькі гарцуе на сытых конях руціннасці сатырычных персанажаў. Гэта ж кепска — што на конях. Не там іх месца. А яшчэ хочацца напісаць раман. Лірычны.

ВЯСЁЛАЯ ПРЫТЧА

Ну што там такога? Ну, сцебануў чалавек пугай кабылку. Ну і што? Недалікатна, канечне, абышоўся. Але ж — невялікая пані. А можа, тая кабылка заслужыла, можа, залянілася. А пуга — на тое і пуга, каб пужнуць, падагнаць лянівага. А вось жа бывае і так, што сцебанеш па кабылцы, а потым усё жыццё каяцца будзеш. Мала таго: уся вёска век памінаць цябе будзе. І старыя і малыя павучаць будуць тваім учынкам: «Глядзі, а то будзе і табе, як таму Арсену». Ды са смешачкамі. Ды замест кабылкі падстаўляць каго хочаш. «Не крыўдзі безабароннага, і ўсё. А то будзе, як таму Арсену!» А той Арсен нікога ў жыцці не пакрыўдзіў, нікога не аблаяў і характарам мяккі, і словам ласкавы, і да чужога болю спагадлівы, а вот жа ўліп у пагаворку.

Уявіце самы жаркі жнівеньскі дзень, які звычайна бывае ў разгар жніва. Ад спёкі паруе, разбаўлены сівой дымкай, блакіт неба, паруе падсмажаная зямля, вялая зелень лугоў, а калі прыглeдзішся, то ўдалі заўважыш, як над зямлёю пераліваецца, хвалюецца празрыстае паветра. Стаіць такая цішыня і духмень, што ўсё млее, усё робіцца кволым, мяккім, нетрывалым. Нават думкі. Млее трава, млеюць лісты на дрэвах, млее зерне ў недаспелых каласах, млее чалавек, калі ён нічым не заняты...

Вось у такі дзень на палявой дарозе, паабапал якой прасціраліся высокія сцены жыта васковай спеласці, абшары ржэўніку з недабранымі абабкамі, ехаў з раёна дадому Арсен Несцеравіч Бердпікаў — старшыня калгаса «Бярозавы гай».

У раёне, на пасяджэнні выканкома райсавета, слухалі яго справаздачу аб ходзе ўборкі хлябоў.

Задаволены тым, што справы прызналі не дрэннымі, ён не спяшаўся. Спраўная гнядая кабылка цяўплася марудна, хвастом ваюючы з мухамі, якімі камандаваў вялізны авадзень. Недзе ў небе свідраваў паветра жаваранак, а потым, як падпечаны, падаў паблізу ў жыта. Касматае сонца някшчадна прыпякала лысіну, плечы; узмокшая тонкая белая сарочка прыліпала да потнага, круглых форм цела, дрыжачага ад язды: Арсен Несцеравіч быў спраўны дзядзька — поўненькі, кругленькі, як мячык. Лагодныя вочкі яго заўсёды блішчалі, як блішчалі і поўныя шчокі з румянцам, і свежыя, чырвоныя намасленыя губы. На твары, на карку ад духаты выступаў пот буйнымі кроплямі. Спачатку Арсен Несцеравіч змахваў кроплі, а калі насавічок зусім змок, перастаў сціраць, і пот, выступаючы, скатваўся па твары, трапляў у рот, у вочы, за каўнер.

Яно б, можа, і не так было б душна, каб не піва, да якога Арсен Несцеравіч быў скванны. Перад ад'ездам дадому выпіў на дарогу бакалы тры, і вось зараз яно сапраўды вылазіла бокам.

Ад піва зусім размарыла.

«Хутчэй бы даехаць пад цянёк»,— думаў Арсен Несцеравіч. Ён шморгнуў лейцы, даючы знаць кабыле, што трэба такі крыху хутчэй шавяліцца. Некалькі крокаў яна дрыпанула, нібы бягом, але, як відаць, і яе размарыла духата, хоць кабылка піва не каштавала; яна махнула хвастом, як бы кажучы: «Ат, пойдзем лепей паціху», і папляпася па-ранейшаму.

Крыху перачакаўшы, Арсен Несцеравіч сцебануў кабылку пугай, а яна, нібы не разумеючы, у чым справа, зусім спынілася, выгнуўшы кверху хвост пытальнікам. Недружалюбна азірнулася, нібы спытала: «За што?»

— Ат, яй-богу!— незадаволена буркнуў Арсен Несцеравіч, мацней тузануў лейцамі і сцебануў яшчэ раз.

Кабыла нібы пакрыўдзілася. Апусціла кнізу хвост, як бы ставячы кропку, і зноў пайшла нетаропкім крокам. Кабылка была наравістая, упартая.

— Вот воўчае мяса! Пакрыўдзілася,— пасміхнуўся Арсен Несцеравіч.

Нарытнікі ездзілі па блішчастых клубах, зграбаючы белую пену. Гледзячы на пену, на дрыжачыя тлустыя клубы спраўнай кабылы, на яе лянівую хаду, Арсен Несцеравіч падумаў: «Дрэнна-ткі тлустым у такую жару».

Лёгкая на рэсорах каляска плаўна кацілася па мяккай дарозе, дзе-нідзе пружынячы на выбоінах...

Нарэшце кончылася бясконцае поле даспяваючых аўсоў і паказаўся хмызнячок і ручай, за якім пачыналася поле свайго калгаса — высакарослая пшаніца. Яна прасіла ўжо сярпа.

Арсен Несцеравіч паехаў не на масток, а крыху правей, на брод, каб на хаду напаіць кабылу ў ручаі.

Кабылка ўвайшла ў ваду, спынілася, апусціўшы пысу ў празрысты ручай. Панюхала, разы са два смактанула нехаця, праз зубы, і зноў падняла галаву. Піць ёй не хацелася.

Гледзячы на дробныя хвалькі ручайка, на зялёненькія травінкі, што купаліся каля берага ў гэтай празрыстай прахалодзе, Арсен Несцеравіч падумаў, што кабылцы не хочацца выходзіць з вады. Ён уявіў прыемнасць адчування прахалоды ручая ўласнымі нагамі, прыжмурыўся, уздыхнуў і, цяжка дыхаючы, рашыў папаласкацца ў вадзе, каб хоць пот змыць.

Агледзеўшыся на пустынную дарогу, ён хуценька распрануўся, склаў адзенне на калёсы. Злез у ваду і, прысеўшы, пачаў прыгаршчамі паліваць сваё белае і ліпкае ад поту цела.

Было так прыемна, што ён аж вочы зажмурыў ад задавальнення.

Кабылка стаяла на беразе, бойка адмахваючыся хвастом ад сляпнёў і аваднёў. «Скуль іх чорт нанёс стольвкі?» — злавала кабылка.

Нарэшце на кабылку навалілася новая ватага галодных і пражорлівых аваднёў, і яна, не стрываўшы, трэпнула нагой па аглоблі і кранула з месца праворным шагам.

Арсен Несцеравіч выскачыў з вады і кінуўся даганяць кабылку, але тая, азірнуўшыся і ўпершыню ўбачыўшы голага чалавека, не толькі не пазнала гаспадара, а так перапудзілася, што, вертануўшы хвастом на трыста шэсцьдзесят градусаў, панеслася як ашалелая. Азірнуўшыся яшчэ раз і ўбачыўшы, што гэтае белае, тоўстае, бліскучае не адстае, а гоніцца за ёй, кабылка рванула з усіх сіл, уносячы за сабой лёгкую каляску і... адзенне Арсена Несцеравіча.

Дагнаць кабылку Арсен Несцеравіч не змог. Задыхаўся, адстаў. Дзе там яму справіцца з кабылкай! Будучы такім грузным, ён не мог далёка бегчы: і дых займала, і сэрца здавала. Ён паглядзеў услед кабылцы, спадзеючыся, што ўрэшце тая спыніцца, а яна, падганяемая аваднямі, уцякала, не збаўляючы спрыту.

Надзея рухнула. Арсен Несцеравіч разгублена спыніўся, не ведаючы, што ж рабіць.

— Вот, гадаўка, пакрыўдзілася. Адилаціла,— уздыхнуў галыш.

Кабылка ўжо зусім знікла за паваротам дарогі...

І раптам Арсен Несцеравіч зразумеў, у якім дурацкім становішчы ён апынуўся: голы, як маці нарадзіла, сярод поля, дзе, ён ведаў гэта, жанчыны жалі жыта.

— Вось дык становішча! — прамовіў Арсен Несцеравіч услых і спалохаўся, бо яму падалося, што побач хтосьці стаіць. Ён палахліва азірнуўся, закрыў далонямі свой сорам. Усміхнуўся,іранічна падумаў: «Вось і Адам — богава стварэнне. Голенькім спусцілі з неба на зямлю».

Вясёлы настрой і ўхмылка зніклі. Не да смеху, калі — уявіў, што яго, сур'ёзнага чалавека, старшыню калгаса, у такім выглядзе могуць убачыць людзі. Гэта ж сораму на ўвесь век і смеху да смерці!

А падумаўшы так, збочыў з дарогі і, палахліва азіраючыся па баках, пакрочыў шпарчэй, амаль пабег.

Пот зноў каціўся градам. Пяткі падкідвалі на спіну пыл, а ён прыліпаў да цела і разам з потам бруднымі ручайкамі сцякаў уніз.

На павароце дарогі ён раптам спыніўся і, прыгнуўшыся, адступіў назад. За паваротам, недалёка ад дарогі, жанчыны жалі жыта. Кабылкі на дарозе не відно было, яна, відаць, шкрабанула дадому...

Арсен Несцеравіч, прыгінаючыся, увайшоў у жыта і рашыў напраскі дабірацца дадому, разлічваючы па жыце дабрацца да агародаў, а там, паўзком ці яшчэ як,— да хаты. І, разважаючы так, ён, прыгінаючыся, асцярожна ступаючы, каб не клычыць жыта, прабіраўся па мяжы. Раптам збоку, зусім блізка, ён пачуў ускрык страшэнна перапалоханай жанчыны:

— А-а-а-а!..

Арсен Несцеравіч інстынктыўна азірнуўся і на імгненне ўбачыў збянтэжаны ад страху дзявочы твар, з шырока разяўленым ротам і вылупленымі вачыма.

Убачыўшы голага чалавека, дзяўчына з сярпом вертанулася і, падмінаючы пад сябе жыта, пабегла наўцёкі. Перапалоханы не менш дзяўчыны, Арсен Несцеравіч таксама пусціўся бегчы.

«Ну,— думаў ён на хаду,— пусцяць цяпер легенду пра дзіва — голага чалавека сярод жытнёвага поля».

А гэта дзіва тым часам, баючыся сораму, ганьбы, па-

збівала ногі аб камлыгі, пакалола галені, з душою ў пятках драпала ад дзяўчыны...

Да гародаў Арсен Несцеравіч дабраўся без прыгод, а там, перапоўзшы па рослай бульбе гарод, ледзь пераводзячы дыханне, увесь замызганы, ад стомы дрыжучы каленямі, спыніўся каля хлява.

Крыху перадыхнуўшы, ён пералез у двор і толькі там уздыхнуў лягчэй. Але, як назло, хата аказалася замкнутай, а вокны знутры зашчэпленымі. Арсен Несцеравіч не вытрымаў і вылаяўся са злосці.

Ведаючы, што жонка працуе недзе ў садзе, непадалёку, ён рашыў паслаць якога-небудзь хлапчука да яе па ключ ад хаты.

На шчасце, каля хаты на вуліцы чуўся дзіцячы гоман.

Прыадчыніўшы калітку, Арсен Несцеравіч паглядзеў туды, каб выбраць, каго паслаць.

Трое хлапчукоў, гадоў па восем, адпіхваючы адзін другога, наперабой стараліся штосьці даказаць дзяўчынцы, якая пачувала там сябе суддзёй. Крыху далей, чакаючы канца спрэчкі, стаяла яшчэ адна група хлапчукоў і дзяўчынак. У баку ад іх, бліжэй да калiткі, стаяў загарэлы, бронзава-чорны хлапчук у кароценькіх трусіках і пальцам калупаў у носе. Пазнаўшы яго, Арсен Несцеравіч паклікаў:

— Васёк!

Хлопчык, што калупаў у носе, азірнуўся, падбег да каліткі.

Хаваючыся за шулу, Арсен Несцеравіч, праз прыадчыненую калітку, расказаў яму, куды і па што збегаць. Хоць і стараўся Арсен Несцеравіч не паказаць свайго віду, але хлапчук запрыкмеціў, што быццам бы старшыня зусім голы.

Махнуўшы галавой, даючы гэтым знаць, што яму ўсё зразумела, Васёк шмыгануў ад каліткі. Але не ў сад ён пабег, а завярнуў за вугал і паглядзеў у шчыліну, каб пераканацца, што ён не памыліўся, а сапраўды ўбачыў дзядзьку Арсена голым.

Пераканаўшыся ў гэтым, ён зноў-такі не пабег, куды яго пасылалі, а пабег да гурту хлапчукоў, адным сваім збянтэжаным і ўзрушаным выглядам прымусіў усіх змоўкнуць. Трымаючы палец каля носа, перадаў вялікую тайну:

— Хлопцы! Дзядзька Арсен на двары ходзіць зусім голы! Паглядзіце!..

І ўсе адразу шуганулі, нібы стайка вераб'ёў, да шчэлак,

каб паглядзець, як гэта дзядзька Арсен голы і ходзіць па двары.

Не знаходзячы сабе месца (сапраўды незвычайнае становішча!), Арсен Несцеравіч хадзіў па двары, як загнаны звер, адбіваючыся ад агрэсіўных сляпнёў і назойлівых мух, што павылятали з хлява. Нарэшце прысеў на шурпатую і колкую калоду, на якой колюць дровы, і, раз-пораз пазіраючы на калітку, думаў: «І падагнаў мяне чорт у такую гарачую пару жніва боўтацца ў раўчуку! Ну, ці не дурань я стары?» — лаяў сябе Арсен Несцеравіч.

Ледзь дачакаўся ён Ваську. А пакуль той бегаў па ключ, за дзядзькам Арсенам, за кожным яго рухам, праз розныя шчэлкі з вялікім здзіўленнем і недаўменнем пільна сачыла каля дзесятка пар цікаўных дзіцячых вачэй. І запомніўся ім гэты факт на доўгія гады.

Вось і ўся гісторыя. Здавалася б: ну што тут такога? Падумаеш — факт.

Той жа дзень славу дзеці разнясли па ўсёй вёсцы. Ад хаты да хаты, хорам. А дарослыя гэты факт надзялілі сельскай філасофіяй: не сцёбай, калі няма за што! Не крыўдзі таго, хто цябе вязе! А то будзе табе, як таму...

А вам — проста смешачкі...

СКАРГА Ў ЗАЧАРАВАНЫМ КОЛЕ

На вуліцы імя Даўмана ідуць Еўсцігней Фядосавіч і Захар Рыгоравіч. Пад вокнамі дома № 4 яны спыніліся. Еўсцігней Фядосавіч адчыніў сярэдняе акно, і між імі пачалася мілейшая гутарка.

— Будзьце настолькі ласкавы, не клапаціцеся так для мяне, я ўлезу пасля,— гаварыў Захар Рыгоравіч.

— Не, не, вы госць,— засупярэчыў Еўсцігней Фядосавіч, паказваючы на акно.— Я гаспадар гэтага раёна...

— Не турбуйцеся, калі ласка, не турбуйцеся, залазьце першы,— запрашаў у сваю чаргу Захар Рыгоравіч.

— Прабачце, але я не дазволю, каб госць лез пасля мяне...

Нарэшце сябры палезлі разам. Але, паколькі акно не было разлічана на іх здвоеныя камплекцыі, яны, у адрозненне ад Чычыкава і Манілава, зашчаміліся.

Каб задаволіць цікаўнасць чытача, паведамім, што Еўсцігней Фядосавіч мае прозвішча — Пастарнак, а Захар Рыгоравіч — Шапіра. Першы працуе старшынёй выканкома Варашылаўскага райсавета горада Мінска, другі — выконвае абавязкі пракурора гэтага ж раёна.

«Як?! — здзівіцеся вы.— Старшыня і пракурор лазяць праз вокны? Ці ж для іх гэта адно і тое?»

Сапраўды, курачка бычка не родзіць, а парася яечка не знясе. Прызнаёмся і просім прабачэння, што дапусцілі некаторую недакладнасць. Сцэнка падарожжа ў акно тт. Пастарнака і Шапіры падана для таго, каб паказаць, як цяжка абыходзіцца без дзвярэй нават адзін раз, не тое што на працягу некалькіх месяцаў... Старшыня райсавета і пракурор карыстаюцца, вядома, дзвярыма, лазяць жа ў вокны, дзякуючы іхнім «клопатам», іншыя грамадзяне, і не адзін дзень, а пачынаючы з 18 мая гэтага года.

Пра падарожжы жыхароў дома № 4 па вуліцы Даўмана ў вокны сваіх кватэр і ў дзверы кабінетаў тт. Пастарнака і Шапіры і будзе гутарка.

Дом № 4 па вуліцы Даўмана належаў Варашылаўскаму камунгасу. Аднак 30 чэрвеня 1947 года нарсуд 2-га ўчастка г. Мінска адсудзіў гэты дом наследнікам Ангяловічу Яўсею і яго брату Ангяловічу Майсею. Не будзем уваходзіць у падрабязнасці, на падставе чаго быў адсуджан гэты дом, а спынімся на справах наследнікаў.

Яўсей і Майсей падзялілі дом напалам. Як ні дзіўна, Майсей, маючы свой дом, адначасна мае і жактаўскую кватэру. Адну кватэру з сваёй палавіны дома ён прадаў, у двух жа другіх кватэрах жывуць сем'і грамадзян Навіцкага і Манькоўскага. Майсей прапанаваў ім купіць у яго гэтыя кватэры. Навіцкі і Манькоўскі адказалі яму:

— Навошта тая купля-продаж? Мы будзем, як і раней, плаціць вам за кватэру. А калі не падабаецца, дык вы, Майсей Ангяловіч, займіце свой дом, а мы, з дазволу райсавета,— вашу камунгасаўскую кватэру.

— Ах, так!..— абурыўся Майсей і замкнуў адзіныя дзверы ў кватэры гэтых сем'яў.— Я гаспадар! Хоць праз комін лазьце!

У комін сем'і Навіцкага і Манькоўскага не палезлі. Што ні кажы, а старым і дзецям такі «спорт» не пад сілу. Яны выбралі сабе карацейшы і больш даступны маршрут — праз вокны.

...Вылезшы праз акно, тав. Навіцкі з цяжкасцю прайшоў у дзверы кабінета тав. Пастарнака.

— Сапраўды не лёгкае становішча ў вас,— паспачуваў Еўсцігней Фядосавіч Навіцкаму.— Нічога, я дапамагу, я вырашу...

І Еўсцігней Фядосавіч «вырашаў» справу роўна... 25 дзён. Толькі 18 чэрвеня ён напісаў адносіну пракурору Шапіру аб прыняцці мер да Майсея Ангяловіча.

І «пайшла пісаць губернія».

Пракурор выклікаў да сябе Ангяловіча, пагутарыў з ім, тым самым «высветліў абставіны» і «па сутнасці справы» даў пісьмовы адказ тав. Пастарнаку: «...Факты не пацвердзіліся, дзверы ў кватэры не замкнуты...» А сем'і Навіцкага і Манькоўскага па-ранейшаму лазяць праз вокны.

Даведаўшыся пра такі адказ райсавету, Навіцкі звярнуўся з вуснай скаргай да таго ж чулага Шапіры. Седзячы за пракурорскім зялёным сталом, Захар Рыгоравіч сказаў наведвальніку:

— Стары певень, калі ў яго качка запытала дарогу, адказаў: «ку-ка-рэ-ку!..» Што вы прыйшлі да мяне з такой скаргай? Гэта не ўваходзіць у мае функцыі.

Такі адказ, у значэнні «ку-ка-рэ-ку», тав. Шапіра зрабіў хутчэй за ўсё курам на смех, аднак апошнія скромна прамаўчалі, бо нават да іхніх курыных мазгоў дайшло, што смешнага тут няма. Восем чалавек на працягу больш трох месяцаў лазяць праз вокны — гэта не смех, а гора.

Тав. Навіцкі напісаў скаргу ў гарсавет. Намеснік старшыні выканкома гарсавета тав. Шклярык пераадрасаваў скаргу тав. Пастарнаку. У сваю чаргу паважаны Еўсцігней Фядосавіч пераадрасаваў скаргу таму ж самаму Шапіру. Так замкнулася ў другі раз бюракратычнае кола адносна справы пра замкнутыя дзверы.

18 жніўня тав. Навіцкі, больш чым у соты раз вылезшы з кватэры праз акно, зноў папаў на прыём да тав. Пастарнака.

— Няма часу мне займацца вашай асабістай справай,— адказаў Еўсцігней Фядосавіч.— Зразумела?!

Зразумела, што і па сённяшні дзень сем'і Навіцкага і Манькоўскага лазяць праз вокны. Зразумела, што тт. Пастарнак і Шапіра трымаюцца як бюракраты.

НА ПІКАНТНЫЯ ТЭМЫ

Міхаіл Мікалаевіч займаў не абы-якую пасаду. Ён загадчык раённай нарыхтоўчай канторы «Расткаўчук». Як ні кажы, вядомы чалавек на ўвесь раён!

Па службоваму абавязку справу яму даводзілася мець з кок-сагызам. Раслінка гэта — і ростам невялічкая, і на выгляд так сабе, але з норавам: і на ласку чуллівая, і ўвагу пастаянную любіць, і далікатнага абыходжання патрабуе... Карацей кажучы, каб справа ішла гладка, трэба добра ведаць характар гэтай раслінкі. Вось чаму яшчэ ранняй вясной Міхаіл Мікалаевіч паехаў у Мінск на курсы, каб папоўніць свае старыя веды, запасціся новымі.

Спачатку ўсё ішло як мае быць: вучылі, лекцыі чыталі,— што трапляла ў галаву, а што ў канспект... Адным словам, усё было б добра, каб...

А ўсяму бяда — вясна!.. Каго з жывых людзей яна не спакушала! Не абышла на гэты раз і Міхаіла Мікалаевіча.

І вось захацелася нашаму паважанаму загадчыку звацца Мішай. А чаму б і не так? Узрост — самы падхадзяшчы: яму ледзь пераваліла на чацвёрты дзесятак, хлопец таксама не кепскі, да таго ж сур'ёзны: нават ідучы на спатканне з дзяўчынай, ён не расставаўся з палявой сумкай. І нездарма: у сумцы ж пячатка яго ўстановы ляжала.

Закахаўся Міша. І не на жарты. Ды і сам, відаць, не быў пакрыўджаны ўвагай, бо дзяўчына паверыла яго шчырасці. Але вось здарылася новая бяда: работа курсаў закончылася, і трэба было збірацца дадому. «Не сумуй, любая, да хуткага пабачэння!» — не траціў надзею на новыя сустрэчы Міхаіл Мікалаевіч. «Разлука для кахання, што вецер для полымя. Малое гасне, а вялікае яшчэ больш разгараецца»,— прачытаў хлапец цытату і... паехаў дадому.

...Сяўба — пара гарачая. Адна работа другую так і падсцёбвае, толькі паспявай паварочвацца.

Круціўся сяк-так і Міхаіл Мікалаевіч, хоць і не да таго было яму. Праўда, план сяўбы кок-сагызу раён выканаў. Бедны Міша толькі і ведаў, што пісаў лісты сваёй каханай, хаваючыся пры гэтым ад пільнага вока... жонкі. А тут яшчэ і роднае дзіця не дае спакою: збівае з лірычнага настрою на невясёлы, маркотны тон... Ён пісаў:

«Ох, любая мая, ты і не ўяўляеш, як я пакутую без цябе. Нават работа ў галаву не ідзе»...

А работа сапраўды «ў галаву не ішла». Перастаў наш Міхаіл Мікалаевіч бываць у калгасах, цікавіцца кок-сагы-

зам. Хіба можна ў такі час займацца нейкім кок-сагызам? І ён расчулена пісаў: «Вось да чаго ты мяне даводзіш, а сама, напэўна, ужо даўно забылася пра мяне... Прысядзібны ўчастак засеяў з разлікам і на цябе... Моцна паціскаю ручку і цалую 10 разоў. Міша».

Затым, крыху падумаўшы, рашыў, што гэта не зусім перакананаўча, і ў дадатак да ўсяго паставіў яшчэ акуратны, па апошнім слове бюракратычнай тэхнікі, подпіс, як у ведамасці на атрыманне зарплаты. Але і гэтага яму здалося мала. Тады ён распісаўся чырвоным алоўкам і прытуліў да подпісу пячатку. Пасля гэтага любоўнае пасланне набыло выгляд афіцыйнага дакумента з уласнаручным подпісам, засведчаным пячаткай.

Тым часам, калі загадчык канторы «Расткаўчук» употай ад жонкі таміўся ад кахання, кок-сагыз таксама патрабаваў любві і ўвагі да сябе. А Міхаіл Мікалаевіч, бывала, ходзіць па полі ды гадае на рамонку: «любіць... не любіць... плюне... пацалуе... да сэрца прытуліць... да чорта патурыць...» А кок-сагыз падслухаў, значыцца, усё гэта ды і духам паў. Не вытрымала здрады расліна, пачала вянуць, чахнуць. Гэтая чуллівая на ласку расліна, пакінутая і забытая ўсімі — і спецыялістамі, і неспецыялістамі, амаль зусім загінула ў няроўнай барацьбе з пустазеллем.

Міхаіл Мікалаевіч гэта бачыў, але з халодным сэрцам ставіўся да лёсу расліны.

Якраз прыйшоў ад каханкі доўгачаканы ліст, адрасаваны яго жонцы (нейкім цудам даведалася ж пра яе існаванне!). Прыслала яна жонцы і яго, Міхаіла Мікалаевіча, лісты ды са сваімі едкімі каментарыямі. Можна сабе ўявіць, што пасля гэтага было! Зусім асунуўся наш Міхаіл Мікалаевіч, і на памяць прыйшлі нудныя куплецікі:

Галава ты мая ўдалая,
Да чаго ты мяне давяла?..

Пры такім горы яму, вядома, было ўжо не да кок-сагызу.

Перастаў ён цікавіцца і работай, і сваёй пасадай, і нават пячаткай — не дапамагла ж яна ў любоўных справах.

Часцей стаў глядзець у чарку.

Не было ахвоты рыхтаваць ні тару для прыёмкі каштоўных карэнняў кок-сагызу, ні пляцоўкі для іх адгрузкі.

Адным словам, не стала гаспадара, так сказаць, прапаў конік — прападай і хамуток.

НА ПАРОЗЕ

Ягор Гардзіюк атрымаў ад дачкі Святланы пісьмо, у якім яна паведамляла бацькам аб хуткім прыездзе і, між іншым, папярэдзіла іх, што яе муж, Юрый Карнеевіч, вельмі цікавіцца іхнім жыццём, бо ніколі ў вёсцы не жыў.

Стары сустрэў гэтую вестку радасна: цікава ж было пабачыць, якога мужа выбрала сабе дачка. Прачытаўшы пісьмо, ён задаволена разгладзіў пасівеўшыя вусы і сказаў жонцы:

— Ну дык што, бабка, рыхтуйся сустракаць зяця. Будзе выпадак лішнюю чарку перакуліць...

— Ды табе толькі чарка перад вачыма і стаіць.

— Справа не ў чарцы, бабка. Парадак трэба. А як жа? Ты ж бачыш — жыццём нашым цікавіцца. Дык хай паглядзіць.

...Хоць да станцыі было якіх кіламетраў чатыры, але сустракаць зяця і дачку Ягор ездзіў на калгаснай аўтамашыне.

— Парадак трэба, дыпламатыя.

...Поезд прыйшоў вечарам, і дадому прыехалі прыцемкам. Юрыя Карнеевіча прыемна ўразіла тое, што ярка асветленая электрычнасцю вёска вельмі нагадвала невялікі гарадок ці падмаскоўныя дачы, ахутаныя цішынёй і маладымі дрэўцамі.

Старая Гардзіючыха, чакаючы гасцей, відаць, драмала, але зараз жа заспяшалася, замітусілася і, прывітаўшыся з дачкой і зяцем, войкала:

— А я ж і вочы свае прагледзела, чакаючы вас. Дачушка мая, ты ж распранайся. Зяцёк, і вы ж... Будзьце як дома...— Выпаліўшы залпам першую радасць, старая раптам змоўкла. Першыя хвіліны Юрый таксама адчуваў сябе ніякавата. Толькі стары не бянтэжыўся:

— Парадак трэба, старая! Вячэру на стол.

Старая зноў замітусілася, рыхтуючы вячэру. Ці згарача, ці па старой звычцы яна хацела распаліць на камінку, каб спячы яешню, але Ягор (быццам сачыў за гэтым) гукнуў:

— А плітка? Вот старая, ніяк не прывыкне да культуры!

Толькі тады Ягорыха сцяміла, што ледзь не дала маху, і спякла яешню на электрычнай пліце. На стол паставіла столькі ежы, што хапіла б на добрую брыгаду касцоў.

Пасля вячэры ў Гардзіюкоў амаль увесь вечар дзверы

не зачыняліся. Прыходзілі суседзі, сваякі, знаёмыя,— больш мужчыны, чынна віталіся з гасцямі, прысаджваліся, выкурвалі па папяросцы, што гасцінна прапаноўваў Юрый Карнеевіч, засыпалі пытаннямі на розныя тэмы, але больш за ўсё цікавіліся міжнароднай палітыкай. Юрый Карнеевіч здзіўляўся асвядомленасці гэтых простых людзей у складаных пытаннях міжнародных адносін і таму адказваў падрабязна і проста, што вельмі падабалася калгаснікам. Яны былі задаволены зяцем Гардзіюка, сам Ягор і яго старая адчувалі сябе імяніннікамі.

Гутарка зайшла пра ўрадавы крызіс у Францыі. Юрый Карнеевіч сам сабе зазначыў, што калгаснікі вельмі ўважліва сочаць за палітычнай барацьбой у гэтай краіне.

— Чым скончыцца чахарда з іхнімі прэм'ер-міністрамі?

— Кажуць, што беспрацоўе там расце...

Калі Юрый Карнеевіч расказаў, што віною гэтаму «план Маршала», стары Гардзіюк не стрываў і вылаяўся:

— Усюды яны, машэннікі!.. За каўнер іх ды ў каршэнь! Чаго з імі цацкацца!

Усе засмяяліся ад такой запальчывасці старога.

— А як жа? Парадак трэба. У саміх і з таварамі, і з прадуктамі туга, а беспрацоўных хоць адбаўляй, ды яшчэ заводы закрываюць, бо Трумэну гэта наруку. Які ж тут парадак?

У гутарку ўмяшалася Святлана.

— Вы лепш раскажыце пра сябе, што ў вас новага. Я ж два гады дома не была.

— Пра нас што гаварыць, самі ўбачыце, калі пацікавіцеся. Вы вось скажыце мне такую рэч,— зноў звярнуўся Ягор да зяця,— адстаім мір ці прыйдзецца яшчэ раз ваяваць?

— Трэба спадзявацца, што народы не дапусцяць новай вайны,— сказаў Юрый Карнеевіч і пачаў апавядаць аб тым, як змагаюцца савецкія дыпламаты на сесіях Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і іншых міжнародных канферэнцыях за справу міру, аб актыўнасці народаў Францыі, Італіі і іншых краін у барацьбе за мір, што з гэтай мэтай створаны арганізацыі прыхільнікаў міру.

Гэты адказ, як відаць, не зусім задаволіў старога Гардзіюка, ён сабраў у жменю кароценькую бародку і сказаў толькі: «Та-ак»...

Назаўтра, пасля снедання, Святлана прапанавала агледзець вёску. Яна хацела ісці ўдваіх з Юрыем, але бацька, накінуўшы на плечы фуфайку, пайшоў суправаджаць.

— Вы не тое будзеце глядзець, што трэба,— не то ўсур'ёз, не то жартам кінуў ён.

Стары Гардзіюк, паказваючы зяцю калгасную гаспадарку, на электрастанцыю, што пабудавалі ў мінулым годзе, не павёў, а здалёку ткнуў пальцам — вунь яна — і прайшоў міма, на цагельны завод таксама. Ён вадзіў толькі на новабудоўлі.

— Планы ў нас вялікія, работы не мала будзе,— гаварыў ён.— Вунь там, каля рэчкі, сёлета заклалі фундамент для сваёй жывёлагадоўчай фабрыкі. Цагляную думаем будаваць для парадку. Старыя нашы хлеўчукі толькі на паліва і прыгодны. Вось тут свіран і крупадзёрка свая будзе...

Падышоўшы да новай будыніны, на якой калгаснікі заканчвалі дах, стары тлумачыў:

— Гэта наш рамонтны цэх, механічная майстэрня. Машын жа ў нас бач колькі, як на заводзе,— ён паказаў на даўжэзную павець, пад якой стаялі жняяркі, касілкі, веялкі.— У нас цяпер што ні чалавек, то машыніст. Так што майстэрня патрэбна. Старшыня наш паехаў у вобласць даставаць станкі розныя — слясарныя, такарныя. Без тэхнікі цяпер сам ведаеш... Здараецца так, што ў самую гарачую пару сапсуецца якая-небудзь дэталька, і машына стоп. Чакае, пакуль гэта з'ездзіш у горад, каб адрамантаваць, а час цяпер дораг. Нам няма калі стаяць.

— Значыць, наша вёска стане прамысловым цэнтрам,— паспрабавала жартаваць Святлана.

— Ты вось смяешся, дзяўчына, а таго не разумееш, што пры камунізме ўсюды прамысловы цэнтр будзе — што вёска, што горад. Праўда, трактароў выпускаць не будзем, а рамантаваць... Няма сэнсу па ўсякую дробязь за сто вёрст ездзіць.

Юрый Карнеевіч падтрымаў цесця.

Стары накіраваўся на ўскраіну вёскі, туды, дзе бліжэй падступаў малады сасоннік.

— А цяпер пойдзем, пакажу вам, які ўрачэбны ўчастак мы канчаем будаваць. Таксама, каб у горад не ездзіць,— апошнія словы ён чамусьці адрасаваў Святлане.

— А чаму гэта вы паказваеце толькі тое, што не закончылі будаваць ці што думаеце распачаць, і абходзіце ўсё, што пабудавана? — запытаў, нарэшце, Юрый.

Стары спыніўся і, прыжмурыўшы вочы, паглядзеў на зяця так, нібы не зразумеў яго пытання.

— Э-э, галубок, я працягваю нашу ўчарашнюю гутарку.

Цесць палез у кішэню па самасад, але Юрый выцягнуў каробку «Казбека». Стары спачатку працягнуў руку за папяроскай, але не ўзяў яе, а, махнуўшы рукой, пачаў круціць сваю цыгарку.

— Што пабудавана, тое пабудавана... А вось што не закончана, тое трэба канчаць. Ды і планы нашы трэба мець на ўвазе. Я гэта для чаго? Мір нам трэба. Мір, і надоўга.— Стары зрабіў пару крокаў, зноў спыніўся і дадаў: — Пры камунізме хачу пажыць, а ён не за гарамі,— на парозе.

Юрый Карнеевіч падумаў і ўпэўнена сказаў:

— Можаце спакойна будаваць па плану, мір будзе забяспечан. Самая моцная гарантыя міру — наша будоўля.

НЯЧЫСТАЯ СІЛА

Прахор Зык за сваю кабылу і калёсы закалупіў такую цану, што ў Рамана сэрца ёкнула. Раман, як і належыць пакупцу, спачатку прабаваў ганіць «тавар».

Прахор на гэта, не без крыўды, зазначыў: «Тады не купляй! Сам бачыш, што бярэш!»

Раман пачаў заходзіць з другога боку — даводзіць, што цана занадта вялікая. Тым больш што рубель цяпер падаражаў.

Прахор на гэта ўсміхнуўся і падумаў: «Тым больш сарваць з цябе трэба!..»

Таргаваліся доўга і ўпарта. Аж лысіны ўзмакрэлі. Па ўсім было відаць, што наскочыла каса на камень: чым настойлівей Раман дамагаўся збіць цану, тым меней уступаў Прахор, зразумеўшы, што пакупніку кабыла вельмі патрэбна. «А калі патрэбна, дык набавіць!» — рашыў ён і цану зніжаў вельмі неахвотна.

Пад канец Раман пусціўся на хітрыкі: купіў паўлітэрку і, спадзеючыся, што ад гарэлкі Прахор стане больш падатлівы, таргаваўся, падносячы яму раз за разам чарку. Прахор ахвотна выпіваў і апетытна закусваў салам, таму і не хмялеў, і — галоўнае — не збаўляў цаны.

Нарэшце, калі ў вачах Рамана сам Прахор раздвоіўся і ў яго кабылы стала нібыта дзве галавы і чатыры вухі,

Раман зажмурыўся, а потым расплюшчыў шырока вочы на тое дзіва і махнуў рукой: «Была не была! Купляю!»

Ударылі па руках і, як гэта водзіцца, распілі яшчэ адну пляшку. Заставалася аднаму з рук у рукі перадаць кабылу з вупражжу і калёсы, а другому — грошы.

Прахор падышоў да калёс, пераварухнуў без патрэбы сена, апрануў ватоўку, што дагэтуль ляжала на возе, узяў пугу, пакруціў ёю, засмучана паглядзеў на кабылу — абвёў яе ласкавым позіркам ад вушэй да хваста і падумаў: «Шкада ўсё-такі...» Паляпаў далоняю гнядую па клубах, зайшоў наперад, расправіў ёй грыву, зазірнуў у вочы, а кабыла падняла галаву і, плаксіва мыляючы губамі, пацягнулася да рукі...

— Ну вот!..— Прахор паморшчыўся, нібы ў яго заказытала ў носе: яму такі нялёгка было расставацца са сваёй гнядой.

Адзінаццаць гадоў яна служыла яму верай і праўдай, памагала корпацца на палосцы... «А колькі разоў,— думае Прахор,— яна выручала яго, калі ён краў дровы ў панскім лесе, каб завезці ў Баранавічы, прадаць і ў гміне разлічыцца з падаткамі!»

Яму шкада было расставацца з гнядой і таму, што не так лёгка ён узбіўся на гэту каняку. Колькі год калаціўся над кожным злотым, збіраючы грошы, колькі мазалёў нацёр, зарабляючы на панскіх палетках! Даводзілася нават і махляваць... Вельмі ж ужо хацелася набыць каня. І набыў.

Цяжка было, ды, на шчасце, прыйшла на дапамогу Савецкая ўлада. Паноў выгнала, прыбавіла зямелькі...

Гады два назад у вёсцы арганізаваўся калгас. Ды Прахор і тут не здрадзіў сваёй жыццёвай звычцы — насцярожана аглядацца, жыць на вошчуп. І здарылася так, што па-за калгасам засталіся толькі ён, яго сваяк Піліп ды яшчэ двое. А калгас рос, багацеў, абзаводзіўся машынамі, збіраў добрыя ўраджаі... Здавалася б, чаго тут мыкацца? Уступай у калгас і жыві, як людзі, дык не! Захацелася і тут нешта вымахляваць. Вось і надумаў тое-сёе прадаць. «Навошта ім? — думаў.— У іх і без таго хапае!..»

Цяпер, калі прадаў кабылу, запякло на сэрцы, зашчымела...

З задумення яго вывеў Раман, у руках якога хрупацелі новенькія дваццаціпяцірублёўкі.

— Ну, ты не тужы! Яна пападае не ў благія рукі! Коней там шануюць.

— Дзе гэта?..

Толькі цяпер Прахор пацікавіўся, куды ж прадае сваю кабылу.

— Ды яно як бы... сабе яе купляю! Разумееш, быў у мяне конь, ды, грэшнай справай, прадаў. Прызнацца, хацеў абдурыць іншых, ды ўрэшце сам у дурнях застаўся...

— Гм! Як гэта?

— І ў нас арганізаваўся калгас. Ды я не спяшаўся. Прыглядаўся, прынюхваўся, хадзіў вакол, як кот каля гарачай кашы, год-другі... Мала-памалу — бачу — парадак у іх!

А ў мяне нявыкрутка: кепска аднаму на ўсё сяло аднаасобнікам заставацца. Падумаў, падумаў і парашыў: ёсць выгада запісацца. Асазнаў... Ды вось трэба ж так! Падвярнулася нячыстая сіла і збіла з панталыку...

— Якая-такая «нячыстая сіла»? — зацікавіўся Прахор.

— Ксёндз наш! Нараіў, халера... Я і прадаў каня, калёсы і яшчэ тое-сёе. Думалася: «грошы пакладу ў кішэню, а сам падамся ў калгас...»

Прахор ажывіўся:

— Ну, ну, ну! І што ж выйшла?

— Што выйшла? Пытаеш. А вось што! Абгаварылі там ды і... Адным словам, не прынялі мяне ў калгас...

— Не прынялі? — Прахора вельмі зацікавіла гэта.— Не прынялі, кажаш?

— Ага. Вось і рашыў я купіць каня дый з ім падацца ў калгас... Яно, канешне, і дрэнна зрабілі б, каб прынялі мяне,— прызнаўся Раман,— каб прынялі без каня. На чужы каравай, як кажуць...

— Та-а-а-ак...

— Ну што ж, бліжэй да справы. Кабылка, здаецца, нішто сабе. А як яна на бягу ці ў возе? Можа, праедзем, а?

— Праедзем,— раптам згадзіўся Прахор.— Праедзем!..— Прахор падцягнуў церассядзельнік і ўскочыў на калёсы.— Проша!..

Кабылка рванула шустрай рыссю, выказваючы зухаватасць, спрыт і сілу. Пакупніка гэта задаволіла, а прадаўца — яшчэ больш заклапоціла. Як у сне чуў словы Рамана:

— Што ні кажы, брат, а без каня ў гаспадарцы нельга! А мяне нячысцік спакусіў, я і прадаў... Выходзіць, што я душу-та сваю чорту лысаму прадаў! Разумееш, душу прадаў, а сам у рай прасіўся... Не, там разважылі па-боску!.. Я, брат, доўга думаў над гэтым. Доўга! Па-боску вырашылі... А як жа! Кашу не варыў, не саліў і крупы не тоўк,

а прыйшоў — хлеб-соль ды за стол. І нават лыжкі сваёй не прынёс...— Раман гаварыў з такой язвінкай, нібы дапякаў некага другога, а не сябе.

Прахор маўчаў, быццам вінаваты.

— І не прынялі. Яно канечне... Столькі сораму набраўся. Я і не ў крыўдзе на іх... А калі б усе так зрабілі? А?.. Калі б усе сваё распрадалі і з пустымі рукамі прыйшлі... Які калгас атрымаўся б? Не-е-е, браток...

— Тпру-у-у-у! — Прахор нечакана спыніў кабылу і да Рамана: — Колькі мы там з табой на магарычах прапілі?

— Дробязь! Ды ты не турбуйся, як водзіцца,— магарыч мой! Нейкую сотню патраціў... Дык жа па ўгавору.

— Сотню? Ну што ж, сотню дык сотню! — Прахор палез у кішэнь, дастаў бумажнік, адлічыў паўсотні рублёў, падаў іх Раману.— Атрымлівай. Гэта магарыч. А гэта — тое, што за кабылу ты даў. Забірай назад! — Прахор гаварыў сярдзіта, цвёрда.

— Што-о-о?!

— А вось што: забірай гэта і злазь!

— Як гэта?

— А вось так! Злазь, і ўсё тут! Не прадаю!

— Як гэта «не прадаю»? А магарыч за што пілі? А таргаваліся?.. Ты, браце, п'яны, ці што?!

— Не, не п'яны! Палавіну сам высмактаў, а палавіну... Адным словам, вось табе за магарыч, і валяй сабе!

— Ды ты што-о-о-о?! — Раман разгубіўся, нічога не разумеючы.— Ты што? Звар...

— Злазь, табе кажуць!

Прахор сунуў грошы ў руку Раману і спіхнуў яго з калёс.

— Не крыўдуй — сам такі! — са злосцю на сябе буркнуў Прахор.— А табе дзякую. Дзякую, што надавуміў. А то... Таксама хацеў схітрыць. Сам падаюся ў калгас. Во набраўся б сораму. Бывай! — Прахор цмокнуў на кабылку, разы са тры лёгка сцёбнуў яе пугай.— Хацеў зрабіць такое ж глупства, як і ён. Во дурань! Потым прыйшлося б шукаць дурня, выкручвацца, як сам, і купляць якую-небудзь клячу. Но-о-о-о!.. Нячыстая сіла!

Прахор азірнуўся, нібыта паглядзеў на небяспечнае месца, якое толькі што абмінуў.

А Раман усё стаяў з разяўленым ад здзіўлення ротам і камячыў у руцэ грошы.

ПРА ЦУКЕРКІ І ГАРБУЗЫ

Казка не столькі для маленькіх дзяцей, колькі для дарослых дзядзькоў

Дык вось што, дзеткі, перш чым расказаць казку, давайце дамовімся. Маленькія павінны ўважліва слухаць і не перашкаджаць, а тыя, каторыя дарослыя,— па вус матаць. А пасля ўсім па цукерцы дам. Нікога не пакрыўджу. Ну, дык вось...

А было гэта не даўным-даўно, а ў тысяча дзевяцьсот сорак нейкім годзе.

Жыў-быў добры чалавек. А працаваў ён у сельскагаспадарчай акадэміі БССР. Задумаў ён вырасціць новую цудоўную раслінку. Доўга біўся над гэтым, даследаваў, працаваў... Нарэшце вырас у яго цудоўны гарбуз. Цудоўны таму, што зярняткі ў ім былі голыя, без лупіны. Вось чаму і назву яму далі — голасемянны гарбуз.

Паколькі гэта быў не звычайны гарбуз,— зацікавіўся ім нават Савет Міністраў рэспублікі. Разглядзелі яго там на зялёным сукне з усіх бакоў і ўхвалілі, як каштоўную і карысную культуру.

Вядома, дабрадзей-селекцыянер быў і так вельмі рады сваёй удачы, а тут яму яшчэ большая радасць — далі прэмію аж 10 тысяч рублёў і, канешне, параілі далей працаваць, каб гарбузы былі больш ураджайныя. Міністру ж, які распараджаецца ўсімі грашыма, загадалі неадкладна адпусціць 25 тысяч рублёў на даследчыя работы па паляпшэнні гэтага гатунку і вывядзенні новых гарбузоў. А пасля гэтага выдалі пастанову, што, паколькі голасемянны гарбуз з'яўляецца каштоўнай маслічнай культурай,— пасеяць яго ў калгасах і саўгасах. І кожны год плошчу павялічваць так, каб праз два-тры гады гарбуз заняў аж 1000 гектараў.

Усім далі заданне: і міністру сельскай гаспадаркі, і міністру саўгасаў, і міністру харчовай прамысловасці.

А навукова-даследчаму інстытуту строга наказалі, каб ён па-навуковаму даследаваў усё да нітачкі і распрацаваў тэхналогію перапрацоўкі і ўжывання мякаці гарбуза і насення для масавага вырабу харчовых прадуктаў: масла, павідла, халвы, кансерваў, цукерак і г. д. і т. п.

І заварушыліся ўсе, узяліся за работу кожны са свайго канца.

У навукова-даследчым інстытуце харчовай прамысловасці працавала вельмі добрая цёця. І ўзялася яна дасле-

даваць гэты голасемянны гарбуз. Днямі працавала, начамі не спала, усё думала, аналізавала, прабавала, даследавала. Вельмі ўпартая і настойлівая цёця. Яна і на зуб брала, і на язык, і ў мензуркі, і прабіркі клала, і смажыла, і падпякала,— чаго толькі не рабіла з гэтымі зярняткамі! І гэта каб дагадзіць вам, дзеці. Больш года яна ні ўдзень, ні ўначы спакою не ведала.

Нарэшце-такі дамаглася свайго. Яна зрабіла сапраўднае вынаходства для кандытарскай прамысловасці.

Да апошняга часу халву і начынку для некаторых цукерак выраблялі з арахісу і кунжуту, якія растуць у далёкіх краях за гарамі, за доламі, за вялікімі марамі, а таксама на Каўказе, і то ў недастатковай колькасці. Сыравіна гэтая вельмі дарага каштуе. А цёця вынайшла новы метад вырабу халвы і начынкі для цукерак — з зерпят гарбуза.

Зрабіла яна для пробы некалькі цукерак, крышку халвы. Паспыталі ў інстытуце яе сябры — нічога, смачна.

Тады яна яшчэ больш нагатавала і цукерак розных і халвы і павезла ў самую Маскву на дэгустацыйную камісію.

Паспытала гэта камісія, панюхала і сказала хорам: «О-о! Вельмі смачна! Вельмі соладка!» і напісала: «Пратакол ад 25 мая 1949 года...

Па якасці халва з гарбузовых зярнят вышэй за арахісавую... Рэкамендаваць халву і цукеркі для выпуску прамысловасцю!» А падпісалі гэты пратакол дактары, прафесары, інжынеры, навуковыя работнікі, якія лепей за ўсіх на свеце разбіраюцца ў цукерках і халве.

І выдалі той цёці, як і належыць, патэнт на вынаходства, бо першая ў свеце зрабіла халву з гарбузовых зярнят.

Гэтай бы казцы ды шчаслівы канец! Але не так яно на самой справе. Не пашанцавала цудоўнаму гарбузу.

Калі дайшла справа да вытворчасці, аказалася, што цудоўнага гарбуза няма.

Не пасеялі.

Кажуць, што вінаватыя ў тым нейкія дзядзькі з Міністэрства сельскай гаспадаркі.

Не дагледзелі...

Мала таго, селекцыйныя даследчыя работы над гарбузом у гэтым годзе спынены, бо на гэта не адпусцілі сродкаў.

Перагледзелі...

На гэтым і казцы канец, дзеткі.

Па цукерцы? А-а-а!.. Я і забыўся. Па адной вось атрымайце. Я хацеў бы пачаставаць вас цукеркамі, зробленымі з гарбузовых зярнят, ды, як бачыце, іх яшчэ не зрабілі, трэба пачакаць. Не дачакаецеся? А вы гумарысты.

Але паколькі гэта не казка, а праўда, то будзем спадзявацца, што канец будзе шчаслівы і чакаць давядзецца не так доўга.

Вунь Архімед калі прасіў, каб далі яму пункт апоры, і стары перавярнуў бы свет.

А свет і да гэтага часу не перавернуты. Не далі яму пункта. Пачакайце і вы, дзеткі.

ЦЯПЕР УСЁ ЯСНА

Гісторыка-дакументальны сцэнарый

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Цітр: 1949 год...

Зімовы пейзаж. Скаваная лёдам Свіслач. Мост. Вечарэе. Рыпіць пад нагамі снег. Пад мостам з'яўляюцца чатыры цёмныя фігуры. Вельмі па-да-зро-ныя фігуры. Павялічаным планам. На экране цяпер выразна відны гэтыя твары. Мінковіч, Данерштэйн, Глаз і Крэсік. Хоць у руках у іх няма разбойніцкіх прылад, але хмурыя, злыя фізіяноміі і бляск у вачах характарызуюць іх, як прагных хіжакоў.

Мінковіч паказвае на замёрзшую рэчку; чуваць яго скрыпуча-таямнічы голас:

— Вы! Глядзіце сюды! Вось дзе грошы...

— ???!

— Не разумееце? Гэта лёд, які патрэбен рэстаранам, сталоўкам, магазінам, бальніцам і г. д. і г. д.

— Пры такім марозе мы будзем цягаць лёд? — здзіўляюцца астатнія.

— Навошта самім? Эх, вы!.. Мы толькі спецыялісты,— хітра падміргнуў Мінковіч.

...Канцылярыя калгаса «Адраджэнне» Мінскага раёна. За сталом старшыня — Касмылёў, рахункавод — Крэсік і знаёмая нам група. Гутарка задушэўная.

М і н к о в і ч. Мы заключаем з вамі афіцыйную ўмову, а вы даеце нам афіцыйны дакумент, што мы — не абы-хто, а брыгада спецыялістаў калгаса і дзейнічаем ад яго імя. Калгаснікі будуць сячы і вазіць лёд. Банк будзе пераводзіць грошы. Вы атрымліваеце, а мы дзелім.

К а с м ы л ё ў. А... а?

М і н к о в і ч *(здагадаўся)*. Будзе мне, будзе і табе.

Поўная згода. Умова падпісана. Дакумент выпісан.

...Ізноў рака. Траскучы мароз. Шчыра працуюць калгаснікі. Сякуць лёд, цягаюць з вады і возяць у горад. Спецыялістаў тут няма.

...Дзяржбанк. Картатэка. Дзесяткі і сотні тысяч рублёў пераходзяць з рахункаў 16 арганізацый горада, што заключылі ўмову на закупку лёду, збіраюцца на рахунку калгаса. Касмылёў іх падсцерагае і выбірае. Мінковіч дзеліць: 183 437 рублёў чатыром спецыялістам і 29 285 рублёў — калгаснікам.

На ўвесь экран: рука Мінковіча мые руку Касмылёва. Усё «чыста».

ЧАСТКА ДРУГАЯ

Нячыстая рука Крэсіка старанна выводзіць на паперцы тое, што дыктуюць ёй.

М і н к о в і ч. «Начальніку в/ч № ... Вельмі просім вас адпусціць брыгадзе спецыялістаў калгаса «Адраджэнне» запасныя часткі для капітальнага рамонту аўтамашын...»

К р э с і к. Дык жа ў нас няма аўтамашыны.

М і н к о в і ч. Пішы, пішы: «...Пярэдні мост, матор, задні мост, кабіна, кузаў, перадатачны механізм, каробка хуткасцей»... Вось і машына. Толькі яна не ваша, а наша. Я яе прыдумаў. А таму і карыстацца ёй будзем мы, брыгада спецыялістаў.

Наплывае зацямненне і хутка знікае. На экране гатовенькая аўтамашына. На ёй Мінковіч і сын Крэсіка (шафёр!). «Спецыялісты» імчаць на базу «Главторгмет» і ад імя калгаса заключаюць умову на пастаўку базе 20 тон металічнага лому... за круглую суму. Адтуль машына газуе на цэнтральную базу «Белгалоўзабеспячэння». Мінковіч падае кіраўніку базы паперку. Той чытае: «Просім адпусціць калгасу для рамонту інвентару 20 тон металалому...»

Удача поўная. Лом, абмінуўшы калгас, спраўляе наваселле з базы на базу. Дзяржаўныя грошыкі (42 879 руб.)

плачуць — яны спачатку папалі ў калгасную касу, а адтуль у тугую машну «спецыялістаў».

На зямлю спускаецца ноч.

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

Цітр:

«Пераняўшы вопыт «спецыялістаў», старшыня калгаса Касмылёў разгарнуў дзейнасць...»

Успамінамі мільгаюць кадры: лета, дарога, абоз. Гэта калгаснікі вязуць у Мінск гуркі, памідоры, капусту і іншую гародніну.

А зімой... «Мінхарчгандаль» прадае Касмылёву 137 тон квашанай капусты, салёных гуркоў і памідораў для...

...Калгасная ферма. Буйная рагатая жывёла нечым вельмі раз'юшана. Ад каровы да каровы паўзуць нядобрыя чуткі: жывёлу збіраюцца карміць... салёнымі гуркамі і квашанай капустай. Чуваць галасы пратэсту. Стары бугай павярнуўся хвастом да кармушкі і рашуча лёг. Поза выражае: рэж, а есці не стану. Хто псаваў, хай той і жарэ.

Жывёла настаяла на сваім. Гуркі і капуста ў калгас так і не трапілі. Але рахункавод не разгубіўся — 137 тон спісаў на ферму, хоць гародніна і тая рэалізавана...

На экране зноў цёмна.

ЧАСТКА ЧАЦВЁРТАЯ

Кабінет старшыні Мінскага райсавета дэпутатаў працоўных т. Лапшы І. В. Ён, з цёмнымі акулярамі на носе, сядзіць за сталом перад настольнай лямпай з ружовым абажурам і неахвотна чытае літаратуру: скаргі і рукапісныя драмы і трагедыі, напісаныя калгаснікамі арцелі «Адраджэнне». Іх некалькі тамоў. Вось загалоўкі: «Дакуль будзе арудаваць шайка жулікаў?», «Праганіце парушальнікаў Статута сельгасарцелі», «Прышліце рэвізора» і іншыя.

І. В. Лапша даў зяўка і паслаў у калгас рэвізора. Але на экране ізноў цёмна. Ледзь прыкметна, як нейчыя рукі зноў мыюць адна другую. Карыстаючыся гэтай цемнатой, з калгаснага свірна валакуць мяшкі з бульбай, гароднінай, яблыкамі і іншымі прадуктамі райупаўмінзаг, жонка старшыні Мядзведжынскага сельсавета Папковец, інструктар РК КП(б)Б Граўман і некаторыя работнікі райвыканкома.

Кабінет сакратара Мінскага сельскага РК КП(б)Б. Ён

таксама чытае «літаратуру», толькі новага выдання. Загалоўкі падобныя да ранейшых. Рашучы тэлефонны званок у райсельгасаддзел. І зноў рэвізія. Зноў на экране цёмна, а ў рэвізорскім акце ўсё «чыста і гладка».

ЧАСТКА ПЯТАЯ І АПОШНЯЯ

Цітр: Нарэшце...

Старшыню Касмылёва, рахункавода Крэсіка і «брыгаду спецыялістаў» ахапіў жах і паніка. Прыехаў рэвізор з Міністэрства сельскай гаспадаркі. На гэты раз зацямнення няма. Усё ясна. У калгасе арудавала шайка ворагаў калгаснага ладу. Сумленны грамадзянін — рэвізор т. Шыпуноў не можа адбіцца ад жулікаў-хабарнікаў. Ён кліча дапамогу.

Коратка і сурова засвірчэў свісток, і «брыгаду спецыялістаў» на чале з Касмылёвым і Крэсікам арганізаваным парадкам павялі пад канвоем.

РЭЖЫСЁРСКІЯ КАМЕНТАРЫІ

Некаторыя кадры гэтага сцэнарыя не зусім поўныя, бо ў біяграфіі галоўных дзеючых асоб так багата падобных эпізодаў, што немагчыма ўсё паказаць у адным фільме.

У другіх жа кадрах, трэба адзначыць, што галоўныя бяздзейныя асобы — т. Лапша І. В. і другія выконваюць вельмі непрыглядную ролю з той прычыны, што яны ў сваёй рабоце па-бюракратычнаму ставяцца да скарг калгаснікаў і ў выніку палітычнай блізарукасці страцілі пільнасць і забыліся, што ворагі стараюцца дзейнічаць там, дзе бяздзейнічаюць кіраўнікі.

Таму, хто будзе займацца мантажом гэтага фільма, неабходна звярнуць асабліва сур'ёзную ўвагу на расстаноўку кадраў, каб яны адпавядалі свайму месцу.

«А ВАСЬКА СЛУХАЕ ДЫ ЕСЦЬ...»

Здарылася так, што грамадзяніна Дзеркача Адама Якаўлевіча, які працаваў бухгалтарам Вальнянскага спіртзавода ў Гарадзішчанскім раёне, напаткала няшчасце — у сакавіку мінулага года ён захварэў на туберкулёз. Дакта-

ры выдалі бюлетэнь. Дырэктар завода Дубаў рашыў пазбавіцца ад Дзеркача і зволіў яго з работы без дай прычыны. У загадзе ён матывіраваў звальненне тым, што т. Дзяркач быццам бы сімуліраваў хваробу, а бюлетэнь купіў у дактароў. Мала таго, ён выселіў сям'ю т. Дзеркача з заводскай кватэры. З таго і пачалося.

Тав. Дзяркач скардзіўся на самавольства дырэктара ў розныя інстанцыі: два разы ў заводскую канфліктную камісію, два разы ў Баранавіцкі спіртатрэст, тры разы ў Беларускі рэспубліканскі камітэт прафсаюза работнікаў харчовай прамысловасці, тры разы ў Міністэрства юстыцыі БССР. Усюды згаджаліся, што т. Дубаў незаконна зволіў з работы бухгалтара, і выносілі рашэнні з патрабаваннем да дырэктара аднавіць т. Дзеркача на ранейшай пасадзе. Аднак... як у вядомай байцы: «Кот Васька слухае ды есць...»

У вышэйшых інстанцыях т. Дзеркача ветліва прымалі, ласкава абяцалі дапамагчы, не скупіліся на рэзалюцыі, а за канчатковым рашэннем гэтай справы пасылалі да нарсуддзі Гарадзішчанскага раёна т. Шэлемава.

Сем разоў т. Дзяркач асабіста звяртаўся да нарсуддзі, але той з месяца на месяц разгляд справы адкладаў, не жадаючы псаваць добрасуседскіх узаемаадносін з дырэктарам спіртзавода.

Амаль год ідзе гэтая цяганіна са скаргай т. Дзеркача. Бюракраты з розных устаноў перакідваюцца жывым чалавекам, нібы мячыкам, здзекуюцца над яго годнасцю.

Нарэшце т. Дзяркач цяжка захварэў і напісаў скаргу ў партыйныя органы, дзе і атрымаў дапамогу — трохмесячную пуцёўку на лячэнне ў санаторыі. Адначасова было прапанавана БРК саюза работнікаў харчовай прамысловасці неадкладна вырашыць справу т. Дзеркача і вярнуць яго на ранейшую пасаду.

Ізноў пачалася пісаніна. Ізноў справа ўперлася ў Гарадзішчанскі нарсуд.

І Баранавіцкае абласное ўпраўленне юстыцыі, і Міністэрства юстыцыі БССР двойчы афіцыйнымі цыркулярамі ўгаворвалі нарсуддзю Шэлемава разгледзець справу т. Дзеркача, але той не адступае.

Пакладзістым дзядзям з Міністэрства юстыцыі варта прачытаць мараль байкі Крылова «Кот і кухар»:

Я даў бы кухару параду —
сабе на носе зарубіць:
каб там, дзе трэба ўжыць уладу,
пустых прамоў не гаварыць.

«РЭВІЗОРЫ»

Было гэта вельмі даўно, калі яшчэ жыў (светлай памяці!) Гогаль. Аднаму чыноўніку прысніўся страшны сон. Быццам бы прыйшлі да яго два вялізныя чорныя пацукі. Панюхалі, панюхалі яны і... пайшлі прэч. «Быць непрыемнасці!» — разгадаў гэты чыноўнік сон.

Так і спраўдзілася.

Можа, і не варта было б успамінаць гэты непрыемны сон, калі б не здарылася нешта падобнае ў наш час. Горш таго, гэткі страшны сон давялося бачыць не даўнейшаму чыноўніку, а жывым людзям: дырэктару рэстарана «Беларусь», дырэктару Віцебскага піўзавода і, можа, яшчэ каму іншаму.

Дзіўна не тое, што сон прысніўся, мала каму што прысніцца за ноч! Дзіўна, што сон спраўдзіўся, ці, як кажуць, сон у руку. А гэта рэч не вясёлая.

Уявіце сабе становішча такога дырэктара. Прысніўся яму такі сон, і выскачыў ён з-пад коўдры макрусенькі ад халоднага поту, закалаціўся, заміргаў вочкамі. Ходзіць сам не свой. Лыжка ў рот не лезе. Дзе там! Мала што можа выявіцца? Паклаў чалавек што-небудзь дзяржаўнае не туды, куды трэба, а там, глядзі, прыйдзе рэвізор і знойдзе. Паспрабуй тады апраўдацца перад пракурорам ці перад судом.

А прысніўся гэты сон невыпадкова. Награшыў дырэктар, а канцы не схаваў. Не ўсё чыста.

Заўважыў тыя грахі следчы, выклікаў да сябе рэвізораў, экспертаў і загадаў:

— Праверце мне такога-гэткага, ды так, каб нічога не ўтаілася.

Паслухалі рэвізоры, паківалі галовамі, патапталіся на месцы і нясмела спыталі:

— А хто ж нам за гэтую работу плаціць будзе?

— Той, каго вы будзеце рэвізаваць.

І, захапіўшы з сабою лічыльнікі, пайшлі рэвізоры і эксперты правяраць.

Ох і нарабілі ж яны перапалоху таму дырэктару! Сустракае ён іх вельмі ветліва, паясніца ўвесь час не разгінаецца, дзвюма ручкамі вітаецца, на ўвесь рот усміхаецца. А калені дрыжаць, дух забівае, сэрца замірае. І вось рэвізоры ды эксперты гэтак аб'ектыўна гавораць:

— А плаціць нам за рэвізію будзеце вы, колькі б мы тут ні сядзелі,— і паказваюць адпаведную паперку...

— Калі ласка, калі ласка. Грошай не пашкадуем, сядзіце, колькі ваша душа пажадае, хоць месяц, хоць год. І заплоцім столькі, колькі запросіце...— толькі... (тут начальнік ці дырэктар падміргнуў) толькі б рэвізія была добрая. Хе-хе...

Разгладзілі рэвізоры вусы (у каго былі) і павесялелі. Нарэшце заселі. Рэвізуюць... У адной канторы «Сельэлектра» доўга сядзелі рэвізоры і эксперты... Чатыры разы сядзелі, бо падабалася там аплата — 10 292 рублі заплаціла кантора, пакуль закончылася расследаванне.

І рэвізоры задаволены, і тыя, каго рэвізавалі.

Як жа гэта? А вось як.

У Віцебскім раёна была выкрыта растрата. Сумна ў фельетоне ўспамінаць лічбы, асабліва такія — 212 057 рублёў 79 капеек. Даведаўся пра гэта райпракурор і паслаў туды экспертаў і рэвізораў. А загадчыку раёна загадаў заплаціць ім за работу. Той не паскупіўся, не з сваёй жа кішэні. Заплаціў рэвізорам 4080 рублёў. І тыя яго не пакрыўдзілі. Растрата зменшылася да 29 920 рублёў 20 капеек. Як кажуць, наперад закінуў, а ззаду знайшоў. Здагадаўся.

А вось ці здагадаюцца работнікі пракуратуры, што такія рэвізоры вельмі нагадваюць гогалеўскіх чорных пацукоў, якія прыйшлі, панюхалі і пайшлі? Відаць, не. Не дагадаліся. А трэба было б здагадацца ці хоць бы прачытаць інструкцыю, дзе чорным па белым напісана, што аплату экспертаў павінны рабіць следчыя органы, якія назначаюць экспертызу ці праверку, за кошт вінаватых, спагаяючы з іх гэтыя выдаткі, як судовыя выдаткі, а не за кошт дзяржавы. Калі ж дапусціць, што парушэнне гэтай інструкцыі — норма, дык некаторыя рэвізоры вымусяць задумацца над такім пытаннем:

Ці не памыляюцца астраномы?..

Сапраўды, ці не ўводзяць яны ў зман усё насельніцтва нашай планеты, карыстаючыся тым, што адукаванае чалавецтва, магчыма, па сваёй лёгкавернасці, паверыла ім на слова, нібы дваццаць чатыры гадзіны складаюць роўна суткі? Можа, яны, дзякуючы бескантрольнасці, на працягу многіх стагоддзяў абмервалі сумленных людзей, адпускаючы ім кожныя суткі самага дарагога — часу — толькі па дваццаць чатыры гадзінкі.

Калі гэта ашуканства, то варта яго вывесці на чыстую ваду.

Можна было б згадзіцца са сцверджаннем гэтых вучо-

ных, каб жыццё не дало нам самыя верагодныя факты, самыя неабвержныя дакументы, якія выклікаюць недавер'е да гэтай старадаўняй навукі.

Дакументы гэтыя з'явіліся на свет дзякуючы неаднаразовым рэвізіям і экспертызам, праведзеным выдатнымі «спецыялістамі» па гэтакіх справах бухгалтарамі-рэвізорамі Няўсіхіным і Левіным, якія карыстаюцца шырокай славай і глыбокай павагай у работнікаў Мінскай пракуратуры.

Паслухайце, як гэта здарылася. Вышэйадзначаны Няўсіхін працаваў у «Галоўмінбудзе» на пасадзе бухгалтара-рэвізора. На выкананне службовых абавязкаў ён штодня траціў па восем гадзін. Яшчэ служыў ён інжынерам і бухгалтарам у Мінскім аблмясцпроме. Вядома, аклады ён атрымліваў поўныя. Але ў Няўсіхіна апетыт незямны — два аклады яго не задавальняюць. Ён шукае пабочных заработкаў. Вельмі каштоўную паслугу ў гэтым аказваюць вынаходліваму рэвізору работнікі Мінскай пракуратуры.

У красавіку і маі 1949 года па прапанове следчых органаў Няўсіхін і Левін зрабілі паўторную рэвізію Мінскай абласной канторы «Сельэлектра», за што кантора заплаціла ім 3946 руб. Паколькі справы ў гэтай канторы былі не зусім чыстыя, кіраўнікі яе набавілі рэвізору за экспертызу і кансультацыю яшчэ 998 рублёў. Трэба ж улагодніць «эксперта», які па 9,6 гадзіны ў суткі рэвізуе кантору. Так у Няўсіхіна, улічыўшы 16 гадзін, затрачаных у «Галоўмінбудзе» і аблмясцпроме, суткі расцягваюцца да 25,6 гадзіны, не лічачы перапынкаў на абед, на сон і на іншыя патрэбы.

У пагоні за доўгім рублём Няўсіхін абнюхаў з рэвізіямі шмат якія ўстановы і прадпрыемствы Мінска. (І на гэта трэба час.) Нарэшце, па прапанове следчага гарпракуратуры т. Кагана, гэты гастралёр з'явіўся рэвізаваць... сваю ўстанову і сарваў за рэвізію 2020 рублёў.

Ішоў час, і няўсіхінскія суткі павялічваліся і павялічваліся.

Нарэшце ў лістападзе мінулага года, якраз у той час, калі ён рэвізаваў рэстаран «Беларусь», суткі ўжо налічвалі 27 гадзін як лёду.

Невядома, як гэта атрымлівалася, ці то зямля марудней паварочвалася вакол сваёй восі, ці то Няўсіхін заўсёды ўставаў раней і за гэты кошт павялічваў суткі, але вядома другое — халтуршчык Няўсіхін не абмяжоўваўся законнай аплатай за работу. Ён браў грошы з рэвізуемых уста-

ноў яшчэ і пад маркай розных кансультацый і авансаў.

Гэты «рэвізор» не толькі суткі расцягнуў да нябачаных памераў,— ён за мінулы год, акрамя дзвюх ставак зарплаты, расцягнуў астранамічную лічбу дзяржаўных сродкаў з розных устаноў і прадпрыемстваў — цэлых 18 754 рублі.

Такія прыклады даюць права меркаваць, што верыць некаторым экспертам і рэвізорам, нібыта суткі налічваюць дваццаць сем гадзін, нельга. Яны заводзяць у зман давёрлівых людзей.

Астраномы тут не памыляюцца. Памыляюцца, відаць, работнікі следчых органаў.

ВАДЗЯНАЯ СТЫХІЯ

Каму невядома, што вада і плыты носіць, і млыны круціць. Па ёй плаваюць караблі і лодкі, каля вады разводзяць гусей і качак. Але калі тая ж самая вада ўсхвалюецца, тады ратуйся як можаш. Ні з чым яна не лічыцца. Млын, які толькі што любоўна круціла, размалвае ў трэскі, караблі перакульвае і топіць, плыты раскідвае па бервяну... Ого, многа бяды і няшчасцяў прыносіць людзям разлютаваная вада.

Уласна кажучы, пры чым тут Полацк і сістэма маслапрома, аб якіх (паведамляем без сакрэту) будзе ісці гутарка ніжэй? Полацк стаіць далёка ад мораў, дзе бываюць караблекрушэнні ды іншыя здарэнні. Але кіраўнікі Полацкага абласнога трэста маслапрома чулі пра вадзяныя капрызы, і калі ў іх сапсавалася 37 тон макухі (дарэчы, калі макуху даваць каровам, дык удой малака павялічваецца, як паказаў вопыт, у два разы і больш), яны доўга думалі, як знайсці рэзоннае тлумачэнне, і нарэшце прыдумалі... ускласці ўсю бяду на ваду.

Завозіцца макуха ў сістэму маслапрома для стрэчнага продажу яе малаказдатчыкам пад звышпланавую здачу малака. Але захоўваецца яна, як тое дзіцё, што мае сем нянек, і, паводле прыказкі, ходзіць без носа. Уласна кажучы, макуха належыць толькі аднаму гаспадару — абл- і раймаслапромам, але лёс яе не лепшы. Захоўваюць яе ў вельмі дрэнных умовах, не прапагандуюць сярод здатчыкаў малака і г. д., інакш кажучы, нічым іншым, як безгас-

падарчасцю і безадказнасцю, і нельга растлумачыць псаванне макухі. Але калі так праўдзіва пра ўсё напісаць (а з Белгалоўмаслапрома час ад часу патрабуюць звесткі па гэтым пытанні), дык, чаго добрага, потым непрыемнасцей не абярэшся. Як-ніяк макуха па сваёй каштоўнасці прыраўноўваецца да хлебных рэсурсаў. Вось тады на выручку і прыходзіць... вада. Тым больш што Полаччына, як вядома, край багаты азёрамі. Праўда, яны не надта бурныя — і дзевяцібальных штормаў там не бывае, але затое яны вылучаюць у паветра... вільгаць. А гэтая вільгаць яшчэ больш шкодная, чым вада (так выходзіць з полацкіх справаздач). З вадой хоць можна яшчэ так-сяк змагацца. Ну, скажам, калі дах працякае, дык яго можна залатаць, а вось паспрабуйце змагацца з вільгаццю! Проста немагчыма. Калі нават і склад добры і дах не працякае, дык яна (вільгаць) праз замочную дзюрачку пралазіць і робіць сваю чорную справу. Так, напрыклад, у Глыбокаўскім раймаслапроме гэтая самая вільгаць сапсавала 9 тон макухі, на Полацкім малаказаводзе — 6 тон, у Міёрскім раймаслапроме — 5 тон і г. д. А можа, там не вільгаць вінавата, а самая сапраўдная вада? Магчыма. У справаздачах Полацкага аблмаслапрома (кіраўнік т. Пятроў) менавіта падкрэсліваецца, што макуха сапсавалася таму, што яна падмокла, а падмокла яна таму, што захоўвалася ў непрыстасаваных памяшканнях. Цікавае тлумачэнне. А хто, уласна кажучы, павінен клапаціцца аб гэтых самых прыстасаваных памяшканнях? Толькі вы, і ніхто іншы, т. Пятроў, і падначаленыя вам кіраўнікі раймаслапромаў.

Але, як кажуць, «не адзін Гаўрыла ў Полацку», ёсць падобныя майстры і ў сістэме Брэсцкага аблмаслапрамтрэста (кіраўнік т. Ендальцаў). Толькі за 1949 год там сапсавана 64 тоны макухі. Гэта значыць, што дзяржаве недадана 64 тоны малака (за адзін літр малака, здадзенага звыш плана, малаказдатчыку адпускаецца 1 кг макухі), чым нанесена страта каля 150 тыс. рублёў. А між тым у Брэсцкай вобласці і азёр менш і клімат цяплейшы. Там нават паміж кіраўнікамі трэста і малаказавода існуюць цёплыя ўзаемаадносіны. Бо чым іншым можна растлумачыць той факт, што з завезеных на Брэсцкі малаказавод (дырэктар т. Балакраінскі) у I квартале 1949 года 16,5 тоны макухі спісана на страты пры захоўванні 7,5 тоны. А чаго ж, уласна кажучы, той макусе было ісці ў страты? Вядома, што макуха гэта не персікі і не вінаград, а прадукт трывалы, калі не трымаць яе ў вадзе, дык яна можа ля-

жаць хоць дзесяць год. З гэтага вынікае толькі два меркаванні: або макуха сапраўды захоўвалася ў вадзе (за што кіраўнікоў завода па галоўцы ніяк нельга пагладзіць), або яна проста разбазарана, за гэта ж таксама трэба адказваць, а не спісваць.

Не прыняў ніякіх мер т. Ендальцаў і да кіраўніка Ружанскага маслапрома т. Стральцова, які дапусціў псаванне 8 тон макухі, і да кіраўнікоў Маларыцкага раймаслапрома, дзе разбазарана 13 тон макухі.

Віна некаторых кіраўнікоў абл- і раймаслапромаў у псаванні макухі відавочная, і яе не зможа змыць ніякая вада. Ці не пара спыніць гэтую вадзяную стыхію?

ДАРАГАЯ РЭЧ

Я воўкам бы выгрыз бюракратызм!..
У. Маякоўскі

Пашпарт — дарагая рэч і, як усякая дарагая рэч, дастаецца не так лёгка. Асабліва калі ў цябе няма метрыкі, якая б пацвердзіла, што сапраўды некалі нарадзіўся. А метрыку (эх-ха-ха!) акрамя загса нідзе не даюць, а там, дзе даюць, не так лёгка ўзяць.

Возьмем для прыкладу Івана Іванавіча.

Яго ўласная мама нарадзіла ва Уздзе, а лёс доўга насіў па белым свеце (пакуль Іван Іванавіч не згубіў метрыку) і занёс на сталае месца жыхарства ў горад Мінск.

Тым часам Уздзенскі загс згарэў, і запісы пра нараджэнне, зразумела, загінулі без следу, а без метрыкі памяняць пашпарт, якому сышоў тэрмін, нельга.

Пайшоў Іван Іванавіч у загс. Дакладней, не пайшоў, а пачаў хадзіць. У той самы, які каля Заходняга моста стаіць.

Пачаў, значыцца, хадзіць. Колькі разоў туды хадзіў, вядома, бадай, толькі... тым, хто туды ходзіць. І пакуль дабіўся (ды ці дабіўся?) метрыкі, пэўна, прайшоў чаргу даўжынёю ў восем кіламетраў, калі скласці ўсе тыя чэргі, дзе даводзілася стаяць.

Першы раз ён прыйшоў у загс у добрым настроі. Гадзіны праз тры дабраўся да Ганны Міхайлаўны — дзяў-

чыны, якая ледзь-ледзь умяшчалася ў крэсла загадчыка (сам загадчык, Курзакоў, быў у адпачынку).

Не падымаючы галавы, Ганна Міхайлаўна пратараторыла, што для таго, каб Івану Іванавічу даказаць, што ён некалі нарадзіўся, трэба сабраць шэсць даведак з розных месцаў.

— Даруйце, якія даведкі патрэбны?

— Чаго вы стаіце над душой! — адрэзала Ганна Міхайлаўна.— Я вам толькі што сказала якія!..

Ветлівая Ганна Міхайлаўна, на «вы» звяртаецца.

Іван Іванавіч падаўся да ўпраўдома, каб хоць там даведацца, чаго ад яго патрабуюць, а заадно атрымаць даведку, дзе ён жыве...

Бог ведае колькі часу ён чакаў даведак з архіваў, стаяў у чарзе па нумарок да доктара, потым — да самога доктара...

Беглі дні, тыдні, месяцы...

Нарэшце ўсе даведкі сабраны. Іван Іванавіч зноў да Ганны Міхайлаўны. Так і так, маўляў, вось усе паперкі. Ды дзяўчына так глянула на яго, што Іван Іванавіч адразу зразумеў: дарэмна стаяў у чарзе.

— Вы што-о-о, не ведаеце, што сёння мы не прымаем дакументы?! Во людзі!.. У чацвер прыходзьце! — І больш ні слова...

На рабоце пачалі падазрона глядзець на Івана Іванавіча. Чаго гэта ён так часта ходзіць у загс? Ці не здарылася з ім чаго?..

А Іван Іванавіч зноў і зноў адпрошваецца: у панядзелак і сераду, пятніцу і аўторак, чацвер і суботу, зноў у панядзелак... У чацвер нарэшце дакументы прынялі. Сказалі прыйсці тыдні праз два.

Праз два тыдні прыйшоў. Сказалі прыйсці ў суботу.

Прыйшоў.

Ганна Міхайлаўна паставіла загагуліну супраць прозвішча Івана Іванавіча ў тоўстай кнізе і загадала прыйсці ў панядзелак.

— Колькі ж можна хадзіць! — не стрываў заўсёды спакойны і ўраўнаважаны Іван Іванавіч.— Мне працаваць трэба! Вольнага часу не маю. Людзі думаюць, што я проста прагульваю!..

— Вы тут не павышайце голас! — не стрывала і Ганна Міхайлаўна.— Вас многа, а я!.. І наогул, вы што, вы супраць парадку? Супраць графікаў і распарадкаў?.. Ды

ці савецкі вы чалавек?.. І наогул, выйдзіце! Ідзіце адсюль!.. Хуліганіць тут!..

Іван Іванавіч увабраў галаву ў плечы і выйшаў.

У калідоры расказаў першаму сустрэчнаму пра свае пакуты, а потым зноў заняў месца ў чарзе і задумаўся. І думаў над тым, колькі каштуюць дзяржаве вось такія Ганны Міхайлаўны, якія штодня прымушаюць людзей марна губляць час! Дорага яны каштуюць! Дорага! І ніхто не заўважае іх, сапраўдных растратчыкаў!.. Іх не заўважаюць, а вось Івана Іванавіча абавязкова аштрафуюць за пратэрмінаваны пашпарт.

ЗЯЗЮЛЯ

С цветка на цветок
молодым стрекозлом
порхает,
летает
и мечется.
Одно ему
в мире
кажется злом —
это
алиментщица.

У. Маякоўскі

Сярод шматлікага і цудоўнага пярнатага насельніцтва не так часта, але сустракаецца ўсё ж адна птушка, з выгляду даволі сімпатычная. І знешне яна мала чым адрозніваецца ад другіх; ёсць і крылцы, і хвосцік, і пер'і шэрыя, і плодзіцца яна такжа, як і ўсе — з яйка вылупліваецца. Апрача беднага лексічнага багажу, які складаецца толькі з двух складоў: «ку-ку»,— яна мае вельмі адметныя рысы характару, уласцівыя непрыстойнай натуры. Нагуляе дзе-небудзь яйка і шукае цёплае гнездзейка якой-небудзь дабрадушнай сініцы. Пакладзе яго туды і — фыр-р-р-р! Паляцела вольнай птахай. На гэтым яе клопаты аб патомстве і канчаюцца: аліментаў на выхаванне свайго птушаняці не плаціць і жыве па-халасцяцку.

Карацей кажучы, натура ў яе вельмі разбэшчаная, непрыстойная. Называюць птушку зязюляй...

Зусім нядаўна нешта вельмі падобнае на такую птуш-

ку знайшлі ў Маладзечне. Імя яна носіць зусім чалавечае,— Рыгор, па бацьку празываецца Усцінавічам.

Дык вось. У 1924 годзе, калі Рыгор быў яшчэ малады і сімпатычны, пазнаёміўся ён з Соф'яй Максімавай. Пазнаёміўся, а там і ажаніўся.

Неўзабаве нарадзілася дзіця — дзяўчынка. Малады бацька пажадаў назваць яе Людмілай.

Жылі бацькі, пажывалі, дабра нажывалі...

Дачакаліся сына.

І тут Рыгор Усцінавіч рашыў, што місію сваю выканаў (у яго сапраўды — нораў зязюлі). Прыйшоў пэўны час, і ён — фыр-р-р-р!.. Паляцеў з гнязда, забыўшы пра дзяцей...

У 1942 годзе гэтая птаха апынулася ў Волагдзе. Мала куды магло занесці слабанервную птушку! Тым больш што надвор'е было пахмурнае, з навальніцамі, бліскавіцамі, ураганамі. У такую нягоду, як вядома, зязюля шукае парожняе дупло ці чужое гняздо. Рыгор Усцінавіч таксама пачаў шукаць гнездзейка дабрадушнай «сінічкі».

І знайшоў.

Прытуліла і прыласкала Дуняша Агурцова. Вядома, птах Рыгор пакрывіў душой: не прызнаўся, што быў жанаты, мае дзетак і грошай ім не пасылае...

Жылі яны, пажывалі і, як водзіцца, прычакалі: нарадзілася дзіця — дзяўчынка. Татуля-зязюля пажадаў назваць дачку... ізноў Людмілай. (А што ж магла сказаць зязюля акрамя «ку-ку»?)

Прайшоў пэўны час.

І ў другой жонкі нарадзілася другое дзіця — дачка.

Дзеткі шчабечуць, ласкі просяць, а ў зязюлі Рыгора на сэрцы туга. Ляжыць, нібы мядзведзь махнаты.

Ходзіць бацька па хаце, на дзяцей ваўком пазірае, хоць душу мае зязюльчыну. І раптам пачысціў-пачысціў пер'е, пасушыў крылцы і... фыр-р-р-р! Зноў пакінуў гняздо і дзетак.

Нейкі час халасцякаваў, адчуваў сябе вольнай птахай, пархаў па свеце, пакуль скроні не засерабрыла інеем. І вось, напаткаўшы яшчэ адну «сінічку» — Праскоўю Г., саракапяцігадовая зязюля Рыгор прыкінулася цукерачкай: адрэкамендавалася ўпартым халасцяком...

Зноў вяселле, у новым гняздзе.

Зноў нарадзілася дачка. І зноў Рыгор пажадаў назваць яе Людмілай. Відаць, яго забаўляла тое, што ён адзіны ў свеце бацька трох Людміл...

ПАДАРОЖЖА ПА БЕЗДАРОЖЖЫ

Можа, пасля гэтага і дружбе нашай канец выйдзе, ну, дык што ж, яму горш будзе... Але я раскажу, усё па парадку раскажу, каб людзі добрыя ведалі, што ён за такі...

Запрасіў мяне Павел Васільевіч Габа да сябе ў госці на сваё, так сказаць, сямейнае свята — на наваселле. Падумаў я крыху, падумаў і сказаў сам сабе: «А чаму ж не з'ездзіць, не паглядзець на яго новае гняздзечка?» Праветрыся, думаю, летам праехаць прыемна, і пейзажамі можна налюбавацца лепш, чым у карціннай галерэі, і паветра свежага нанюхацца ўволю, дый Паўлу Васільевічу прыемнасць зраблю. А да Слуцка ж не так ужо далёка,— рукой падаць, асабліва цяпер, калі столькі аўтамабіляў развялося, што іншы раз і хацеў бы пешкі прайсці, дык не дадуць, усё роўна падвязуць.

Выбраўся я за горад і, не спяшаючыся, пхаю сабе нагамі дарогу — іду... А на душы — радасць. Жаўранкі перада мной наперабой так і ўюцца, так і пырхаюць, а пяюць — аж заліваюцца, быццам я для іх журы конкурсу мастацкай самадзейнасці. А збажына паабапал дарогі рослая, каласістая, так і кланяецца мне, так перада мной і выхваляецца, як быццам я падкармліваў яе ўсю вясну. А я іду сабе і пасмейваюся...

Раптам чую — ззаду гудок. Не паспеў я збочыць, а машына тут як тут. Прыпынілася, і шафёр гэтак ласкава:

— Сядайце,— кажа,— падвязу, добры чалавек...

Шафёры — народ назіральны, добрага чалавека здалёк пазнаюць. Я не адмовіўся, інакш, па вачах прыкмеціў — дужа пакрыўдзіцца чалавек. Ці то дарога была добрая, ці наваколле прыгожае, толькі я і не заўважыў нават, як апынуліся мы на граніцы Слуцкага раёна. Тут шафёр спыніў машыну, пачухаў патыліцу, уздыхнуў і сказаў:

— Тпру, прыехалі. Далей — страх. Калі вам у самы Слуцк, то дабірайцеся як-небудзь, толькі на ўсякі выпадак захапіце добры кіёк.

«Які там страх, і пры чым тут добры кіёк? Няўжо ад сабак бараніцца? Дзіўна, нібы ў казцы»,— думаў я пра парады свайго спадарожніка, асцярожна абыходзячы рытвіны і лужы, якія засталіся пасля ўчарашняга дажджу.

Не прайшоў я і паўкіламетра, як напаткаў чалавека

ў бядзе. Фурманка яго загрузла ў такой лужыне, у якой бы пэўна ўвесь турэцкі флот змясціўся (гл. фота).

— Куды едзеш, дзядзька?

— Не еду, а целяпаюся. Бачыш, загруз, а трэба спяшацца. Хацеў, каб наш калгас першую квітанцыю ад дзяржавы атрымаў. Новенькі ячмянёк, як золата. Дарога толькі вось... Эх, дарогі! — і стары так уздыхнуў, што ў мяне на вачах слёзы паказаліся. Дапамог я яму выбрацца з лужы, атрымаў законную падзяку і зноў закрочыў. Але не адышоў і кіламетра, як даганяе мяне яшчэ адна фурманка.

— Да Слуцка? — пытае ў мяне віхрасты хлапец, увесь запырсканы вяснушкамі.— Сядайце.

Паехалі. Скажу па шчырасці, ехаць па слуцкіх дарогах не так ужо прыемна. Кідае цябе, трасе, як тую бульбіну ў парожнім кошыку. Раптам кабылка рэзка затармазіла і спынілася, насцярожана натапырыўшы вушы.

— Ну, што там? — Хлапец саскочыў з калёс.— Яна, брат, разумная ў мяне. Бачыш, які катлаван? Наўрад ці крыкнеш «гоп», бо не пераскочыш.

Сапраўды, дарогу перагарадзіў роў, з якога тырчэлі два спарахнелыя слупкі — помнік невялікаму мосціку.

— Эх, дарогі ў вас!..— паспачуваў я.

— Дарогі тут ні пры чым. А вось дарожны аддзел — пры чым! — запярэчыў юнак.

Я згадзіўся. Пераехалі. Неўзабаве апынуліся каля моста. Правільней, не каля моста, а каля рэчкі, бо па самой справе які тут мост (гл. фота).

— Каторы год наш дараддзел будуе гэты мост... Абібокі! — абурыўся хлапец і вельмі выразна сплюнуў.— Дармаеды! — пагразіў ён некаму пугаўём, а мне сказаў: — Падкасвайцеся, будзем брод шукаць. Вось тут бы мне і прыдаўся кіёк...

Пераходзячы рэчку, я спатыкнуўся і... пырнуў. З неpапалоху ледзь вылез па бераг. Хлопцу смешна, а мне хоць плач: на наваселле ж трэба паспець...

Я застаўся адзін і гадзіны дзве сушыўся, пасылаючы не дужа ветлыя пажаданні ў адрас Слуцкага дараддзела.

Сонца ўжо недзе за стагамі тулілася на спачын і, растапырыўшы свае прамені веерам, павявала ветрыкам. Я наткнуўся яшчэ на адно дарожнае няшчасце. Пасярод дарогі стаіць палутарка, як на прыколе цяля. Каля машыны шафёр, а ў вачах яго такі смутак, такая туга па

добрай дарозе, што мне захацелася сесці побач з ім і паспачуваць. Так я і зрабіў.

— Можа, дапамагу чым-небудзь?

Шафёр агледзеў маю хліпкую фігуру:

— Наўрад,— і нават з месца не скрануўся.

Толькі пасля таго, як я пераканаў яго, што кожную раніцу займаюся фізкультурай, ён згадзіўся прыняць мае паслугі.

Машына напаролася на стырчак. Тут быў масток з двух бярвён, і адно з іх пераламалася пасярэдзіне так, што адзін канец вытыркаўся якраз пасярод дарогі, як супрацьтанкавая надаўба. Вось на гэтым стырчаку і завісла машына. Каб тапор быў ці піла, дык можна было б хутка справіцца, а то ж... Мы правалтузіліся да поўначы, пакуль знялі машыну і павыцягвалі з яе чэрава ўсе скабкі. Шафёр так замарыўся, што ледзь прагаварыў:

— Вязу гаручае для самаходных камбайнаў... Там мяне чакаюць, а ці ж я вінаваты?..

Хутка ён павярнуў налева, а я, асцярожненька мацаючы нагамі дарогу, пакрысе прабіраўся да мэты. На слуцкіх дарогах і днём не разгонішся, не толькі ноччу.

На золаку Урэчча мяне стрэла новым сюрпрызам. Дарогу па Слуцк перагарадзіла рэчка і мост, на якім выразна было напісана: «Мост закрыты». Шукаць брод я ўжо баяўся і таму прыйшоў да думкі, што лепей абысці рэчку аж да самых вытокаў. Але ад гэтага мяне адгаварыла адна цётка. Яна ўзяла мяне за руку і бясстрашна перавяла цераз мост, дзе кожная масніца пагражала нашаму жыццю.

Падыходзячы да Слуцка (нарэшце!), я дагнаў дзве падводы з дошкамі. Даганяць іх было лёгка, бо яны стаялі як укопаныя. У адной з іх вывіхнуліся спіцы ў коле. Я не здзівіўся, бо сама дарога была з вывіхамі. Кіруючыся добрым намерам, я спытаў:

— Куды дошкі вязеце? Ці не на мост?

— Не. Ад моста. Наш загадчык райдараддзела домік сабе пабудаваў, кругом абгарадзіў, а на вароты не хапіла, дык вось яму, на вароты...

Пасля гэтых слоў на мяне напала ікаўка. Я ледзь прагаварыў:

— Ск... ск... скажыце, к... калі ласка, хто ў вас заг... заг... загадчык райдараддзела?

— Павел Васільевіч Габа,— адказалі мне.

Я хацеў нешта сказаць, але не змог: ці то я зусім страціў дар мовы, ці пашкадаваў кідаць словы на вецер.

Я абмінуў падводы і пайшоў. Не, пабег. «Ах ты, такая ты Габа,— нерваваўся я,— я ж табе пакажу наваселле!» Тут я ўспомніў параду шафёра пра кіёк і па хаду выламаў добры дубец. «Я ж табе назагапяю скабак за тваю работу!»

У Слуцк я не прыйшоў, а ўварваўся. Мне адразу ж паказалі дом гэтага Габы (гл. фота).

Стукаю ў вокны. Спіць. Стукаю яшчэ. На парозе з'яўляецца сам Павел Васільевіч, заспаны, відаць, што пасля перапою, пазяхае і лезе абедзвюма рукамі ў патыліцу. Нарэшце ачухаўся і здзівіўся:

— А-а... няўжо гэта ты?.. Чаму ж так спазніўся? Наваселле ж учора...

Я не даў яму дагаварыць і пачаў вывальваць усё, што накіпела на душы за гэтыя суткі. А ён стаяў і толькі лыпаў вачыма. Будзьце ўпэўнены, ён пашкадаваў, што запрасіў мяне ў госці. Мне хацелася паганяць яго тым кіем па дарогах і мастах, дзе я быў і дзе не быў яшчэ...

У хату ён мяне не запрасіў, ды я і не пайшоў бы.

Хацеў было зайсці да старшыні райвыканкома тав. Ральчыка, ды яго не аказалася ў Слуцку. Недзе паехаў па раёне і, відаць, засеў са сваёй легкавушкай у лужыне ці на стырчаку ад паломанага моста.

АМАТАР «САМАДЗЕЙНАСЦІ»

Калі лічыць, што самым заўзятым прыхільнікам культуры будзе той, хто часцей за ўсіх наведвае культурныя ўстановы, у нашым раёне такім чалавекам будзе ўпраўляючы аддзялення Дзяржбанка тав. Каваленка. Ён бязвылазна штодня (акрамя выхадных) сядзіць у раённым Доме сацкультуры. І не толькі сам, а і яго падначаленыя.

Не думайце, што супрацоўнікі Дзяржбанка на чале з Каваленкам арганізавалі які-небудзь самадзейны балет, вучацца танцаваць гапак або «Лявоніху». Зусім не, хоць упраўляючы такі ўпарты і настойлівы аматар «самадзейнасці», што на яго і ўправы нідзе не знайсці. І засеў ён у гэтым доме зусім не для таго, каб культурай авалодаць. Наадварот, культуру ён і на парог не пускае.

Справа ў тым, што пасля вайны аддзяленне Дзярж-

банка часова размясцілася ў памяшканні раённага Дома сацкультуры. Але «бягуць гады і дні няспыннай чарадою», а Дзяржбанк не вызваляе памяшкання.

Работнікі аддзела культасветустаноў вельмі лагодна прасілі т. Каваленку, але ён нават і вусам не павёў, не саступіў чужога месца. Пасля гэтага райвыканком прапанаваў упраўляючаму выбрацца, а ён толькі галаву ўтуліў у плечы, быццам гэта не яго тычыцца. У справу ўмяшалася 8-я сесія раённага Савета дэпутатаў працоўных і вынесла рашэнне: неадкладна вызваліць памяшканне і перадаць РДК. Тады тав. Каваленка прыняў тактыку эластычнай абароны — ухіляўся ад гэтых атак. Аднак настойлівыя культработнікі не мірыліся — паслалі хадакоў у Віцебск і Мінск.

Не дапамагло.

Нават горш,— бяду нажылі.

Дачуўся пра хадакоў Каваленка і, грозна пакруціўшы ў паднябессі пальцам, паабяцаў:

— Ну ж, я вас!.. Пачакайце! Прыйдзе каза да воза...

І сапраўды прыйшлі культработнікі ў банк па грошы, каб набыць сёе-тое для пашырэння культуры. Каваленка яхідна ўхмыльнуўся і зласліва працадзіў скрозь зубы:

— А навошта ж вам грошы? Скаргі пасылаць? На маркі? — і грошай не выдаў, каб ведалі, з кім маюць справу.

Вось так т. Каваленка аддзякаваў раённаму Дому сацкультуры за гасціннасць, вось так ён б'е культуру рублём, вось як ён самадзейнічае.

ЯШЧЭ НЕ ПОЗНА

Кузьма Пракопавіч Камлюк, «адстаўны старшыня», як ён сябе называў, ужо больш паўгадзіны сядзеў у прыёмнай і, пераціраючы пальцамі бараду, падобную на добры сноп ураджайнай пшаніцы, нецярпліва паглядаў на дзверы сакратара райкома. Каторы раз ён выняў з кішэні кісет і згарнуў цыгарку. Дым заклубіўся па пакоі, пераліваючыся блытанымі пасмамі. Сакратар-машыністка, пухленькая дзяўчына з прыгожым тварыкам і вачыма па добрай чарэшні, не перастала тарахцець на машынцы і, не гля-

нуўшы нават на Кузьму Пракопавіча, падышла да акна і пальчыкам выштурхнула фортачку. «Далікатная»,— падумаў Кузьма Пракопавіч і не без іроніі ўхмыльнуўся.

Яму ўжо надакучыла сядзець тут з маўклівай дзяўчынай. Ён чакаў зручнага моманту, каб зайсці да начальства на перагаворы, але момант гэты ўсё не прыходзіў: у сакратара заўсёды хто-небудзь сядзеў: не паспее выйсці адзін, як заходзіць другі, а Кузьме Пракопавічу хацелася пагаварыць з ім абавязкова адзін на адзін. Але, калі ў кабінет сакратара, не раздумваючы, праціснуўся дырэктар чайной — тоўсты, як стары падабабак, мужчына, цярпенне ў Кузьмы Пракопавіча скончылася. Ён падышоў да дзяўчыны і вельмі сур'ёзным тонам параіў:

— Вы б, сакратарка, білецікі якія выдавалі, каб па чарзе заходзіць, ці што...

Важная да гэтага дзяўчына пырснула іскрыстай усмешкай:

— Гэта ж не кіно...

— Факт, што не кіно, а тут мельцяшаць перад вачмі, як у кіно...

За пятнаццаць год работы старшынёй калгаса «Чырвоная Паляна» Кузьме Пракопавічу не раз даводзілася бываць у раённага начальства, і з ім звычайна размаўляў ён запраста, бо ведаў, што сярод іншых старшынь ён лічыўся ў графе «старых ваўкоў», як любіў гаварыць упаўмінзаг; хоць калгасік яго быў невялічкі, гаспадарак трыццаць, але справы там заўсёды ладзіліся, і ўпаўнаважаных, як правіла, да яго не прысылалі. А вось сёння ён адчуваў сябе крыху не па сабе. Што ні кажы, а не старшыня ўжо. Пасля аб'яднання чатырох калгасаў Камлюка не абралі старшынёй. «Дыстанцыя не тая, дый падкоўкі сцёрліся, слізгацца буду»,— апраўдваўся ён перад жонкай пасля сходу. На людзях ён стараўся не выказваць нездавальнення гэтай акалічнасцю, але на душы затаілася крыўда на свой лёс. Праўда, на агульным сходзе аб'яднанага калгаса Камлюк нават пажартаваў. Калі на чысты лісток паперы на стале ўсе старыя старшыні здавалі свае пячаткі новаму, Кузьма Пракопавіч, падышоўшы да стала, выняў з кішэні гімнасцёркі пячатку, разы тры пацалаваў яе, прыгаворваючы: «Ты ж мяне і карміла, ты ж і паіла, саслужыла службу верную: без цябе я не прамінуў ні вяселля, ні хрысцін ніводных, дзякуй табе шчырае і паклон нізкі». Людзі, канешне, парагаталі, як з добрага жарту, бо ведалі, што Кузьма Пракопавіч пячаткай

не злоўжываў. Жарт жартам, аднак пасля сходу сон у яго стаў неспакойны. Не раз ён апоўначы, утаропіўшы вочы на шасток за печчу, дзе вісела цыбуля, доўга раздумваў. Усё перабіраў у памяці: і свае маладыя гады, і калектывізацыю, і партызаншчыну... Многа чаго перажыў ён за свой век, шмат чаго бачыў. Вось дажыў і да сапраўды вялікіх калгасаў, а там вунь ідзе гаворка пра аграгарады. Гэта ўжо камунізм на парозе. Нават прабабаў уяўляць сабе свой новы аб'яднаны калгас у камунізме. Усё знаходзіла сабе пэўнае месца, пэўны парадак: і новая вёска-гарадок, і багатая гаспадарка, і людзі — усё расстаўлялася па сваіх месцах, толькі вось сабе ён ніяк не мог уявіць канкрэтнага прытулку...

Што ж ён сам такое будзе ў камунізме?.. Многа думак пабывала ў гасцях у яго галаве за тыя бяссонныя ночы, ой, як многа. Недарма ён удзень, выходзячы на работу разам з іншымі калгаснікамі, вельмі пільна прыглядаўся да новага кіраўніцтва: старшыні, членаў праўлення, брыгадзіраў, загадчыкаў ферм. Прыглядаўся і нямала заўважыў такога, што яму не зусім падабалася. Асабліва рэзка свайго незадавальнення ён не выказваў, але, глядзіш, другі раз і буркне: «Не дараслі яшчэ!..»

Аднойчы вечарам ён доўга пацеў над лістком паперы — пісаў штосьці. І вось сёння прыйшоў у райком.

Калі з дзвярэй кабінета выслізгнуў распараны дырэктар чайной (відаць, атрымаў нахлабучку), Кузьма Пракопавіч зайшоў да сакратара. Той сустрэў яго ветліва:

— А-а! Камлюк! Ну, здароў, здароў! Не забываеш? Ну, сядай. Ты нечым незадаволены?

Кузьма Пракопавіч прывітаўся.

— Вядома, незадаволены. Парадак бы навёў, а то прыйдзе сумленны чалавек, дык пасядзіць так у калідоры паўдня, пакуль дачакаецца. А нахабныя коўзь ды коўзь за дзверы. Непарадак, факт.

— А-а, гэта я іх выклікаў... Ну, па якой справе? Можа, крыўдзяць цябе ці непарадкі якія ў новага начальства ў вас?

Сакратар заўважыў на вачах Кузьмы Пракопавіча, што ў таго нешта важнае ёсць.

Камлюк не спяшаючыся выцяг з кішэні паперу, разгарнуў яе і, паклаўшы на стол, прыкрыў далонню.

— Вось тут усё сказана. А крыўдзіць мяне няма каму. Самі з вусамі, пара ведаць, Павел Васільевіч...

Сакратар прыткнуў да пераносся пенснэ, і яно (дзіў-

на) нібы прыклеілася, і пачаў чытаць Камлюкову паперу, а той, разваліўшыся ў крэсле і цярэбячы пальцамі бараду, вельмі пільна сачыў, як у Паўла Васільевіча густыя з сівізной бровы павольна сыходзіліся, ствараючы складку поперак ілба. Нарэшце ён устаў, прайшоў па пакоі. Кузьма Пракопавіч, не міргаючы, праводзіў яго вачыма.

— Тут, брат, цэлая тэорыя...

Кузьма Пракопавіч маўчаў.

— Правільна, зусім правільна, таварыш Камлюк,— працягваў сакратар.— На калгас цяпер трэба глядзець, як на буйную фабрыку, складаную і мнагагранную вытворчасць...

— Значыцца, згодзен?

— Цалкам згодзен.

Кузьма Пракопавіч шустра падняўся з крэсла.

— А як жа іначай. Тры тысячы гектараў ворыўнай! Народу колькі! Тысячы! А кіраўнікі? Камандзіры? Невукі?! Факт! На любым заводзе паглядзіш: майстар цэха — інжынер, дзесятнік — тэхнік, дырэктар — само сабой разумеецца — інжынер. Куды ні кінь — усюды з адукацыяй людзі. Факт! А ў нас што? Ну хоць бы я? Мужык! Было, на сваёй гаспадарцы ледзь упраўляўся, потым прыламаўся так-сяк кіраваць трыццаццю... А цяпер? Што я? Куды я? У камунізм, даражэнькі мой сакратар, з маімі падковамі не суйся. Коўзка! Факт! Ды не толькі я. Паглядзі, хто ў нас брыгадзіры, старшыні? А? — Кузьма Пракопавіч ужо наступаў на сакратара, задраўшы ўгору сваю бараду.

— Правільна, правільна, Кузьма Пракопавіч, тут я з табой згодзен, я разумею цябе...

— А чаго не разумееш?

— Які гэта накірунак табе трэба?

— Як які? — здзівіўся Кузьма Пракопавіч.— На курсы, у школу!

— Якую?

— Якую-небудзь. Агранамічную, факт. Гады на два, на тры...

— Дык у нас жа ёсць такія курсы двухгадовыя майстроў сельскай гаспадаркі пры МТС...

— Ат,— Камлюк паморшчыўся, адмахнуўся і сеў.— Ведаю гэтыя курсы. Ты мяне пасадзі за парту ды штодня муштруй. Во!

— З барадой у школу? — усміхнуўся сакратар.

— Я абстрыгу бараду! — У голасе Кузьмы Пракопавіча загучэла задзёрыстая потка.

— Не, брат,— расчаравана пакруціў галавой сакратар.— Колькі табе? Пяцьдзесят тры? Стары ты для студэнта.

— На што не стары, а на што дык стары ўжо?

Камлюк ізноў усхапіўся з крэсла.

— Слухай, Камлюк, не выгадна ж цябе вучыць. Ну, два-тры гады павучышся, потым тры гады папрацуеш і — на спакой, на пенсію...

— Чорта з два! — Камлюк ужо злаваўся.— Ты майго бацьку ведаеш?

— Як не ведаць!

— Бачыў, як ён касой арудуе?

— Бачыў.

— А яму ж восемдзесят тры гады. А дзед мой пражыў сто чатыры. Я з пароды дзябёлай. Факт! Яшчэ сорак гадоў як піць даць пражыву. Дык што, па-твойму, я пры камунізме павінен хадзіць як непрыкаяны? Я яшчэ дакажу сваё!

— Ну, а з жонкай як? Як жа ты яе пакінеш?

— Во-о прычына! З жонкай лягчэй згаварыцца, чым з табой. Ёсць па каго пакінуць. Два сыны жанатых, дачка... Гэта не прычына.— Кузьма Пракопавіч адчуў, што сакратар схіляецца да станоўчага вырашэння пытання, і выкінуў яшчэ адзін козыр: — А скажы, сам ты даўно з партшколы? Год назад. Два гады правучыўся, і жонка жыва-здарова? А?

Сакратар пачухаў патыліцу і нарэшце спытаў не то ў Камлюка, не то ў сябе:

— Дык куды ж цябе, у якую школу?

— Гэта ты сам павінен ведаць. У якую-небудзь агратэхнічную. Не старшынёй, дык брыгадзірам добрым буду. Факт!

...Праз паўгадзіны Кузьма Пракопавіч спора крочыў дадому. У кішэні яго ляжала паперка — пакірунак на вучобу.

— Яшчэ не позна, яшчэ не позна...— мурлыкаў ён на матыў маршу, па-маладому чотка адбіваючы крок.

ЗАРЭЗАЛІ БЕЗ НАЖА

Яна пражыла вельмі кароткі век — толькі тры гады. А калі пайшоў чацвёрты гадок, яе зарэзалі. Злыя людзі, якія зрабілі гэтае злачынства, не прыйшлі з лесу, яны жылі тут жа, як кажуць, у адной сям'і. І хоць рэзалі яе без нажа, але маску надзявалі, каб іх дачасна не распазналі. Вось як гэта здарылася.

Не так даўно, тры гады назад, у Мінску арганізавалася прамысловая арцель «30 год Кастрычніка». Названым бацькам і апекуном нованароджанай стаў старшыня Мінскага аблрознапрамсаюза тав. Гольдзін. Кожны член арцелі ў дзень яе нараджэння ўнёс пай, каб яна магла дужэць, расці, пашырацца і набірацца сіл.

Спачатку ўсё было добра і гладка. Многія члены арцелі старанна працавалі і спадзяваліся, што яна моцна стане на ногі і хутка заваюе сімпатыі не аднаго спажыўца на мінскіх рынках. Тым больш што прадукцыю яна выпускала даволі прывабную: цукерачкі-пеўнікі, павідла яблычнае, мёд салодзенькі ды шмат чаго іншага. Усё было б добра, каб... у гэтую арцель не пачалі злятацца, як мухі на мёд, людзі, якія нюхам пачулі тут спажыву. Яны спачатку асвоіліся, пакрысе ўцёрліся ў давер'е, а неўзабаве можна было пачуць наватарскія выказванні Слуцкага.

— Вузкавата ў нас! Планаў шырокіх няма! Размаху няма, разгону! Каб на мяне, дык адчыніў бы каўбасны цэх, кандытарскі і...

І Ізраіль Ісакавіч Слуцкі прабраўся да арцельнага руля, каб здзейсніць свае шырокія планы. Спакойнае жыццё арцелі мінулася.

Новае начальства закруціла-завярцела, адным словам, замуціла. Вядомая справа, дзе вузка — там цесна для шырокіх планаў. Вось чаму ва ўсе канцы паехалі ганцы купляць лесаматэрыял для будаўніцтва новых цэхаў. У Стаўбцоўскім раёне купілі хату, хлеў і свіран і тут жа памянялі гэтыя будынкі на... адзін хлеў; гэта было выгадна — 1700 рублёў даплаты трапілі ў шырокія кішэні чалавека з шырокімі планамі. Не скупіліся сродкамі на набыццё падобным спосабам будаўнічых матэрыялаў. Усяго накупілі 464 кубаметры бярвення. Калі ж перавезлі яго ў Мінск, дык на падлік аказалася ўсяго 131 кубаметр, астатні нібы згарэў, без дыму і попелу.

Тым часам арцель пад дбалым кіраўніцтвам Слуцкага

варыла з яблыкаў павідла і на гэтай справе мела страты на 15 тысяч рублёў. На арцельны склад паступаў і штучны мёд, а ў бухгалтэрыю — акты на «ўцечку мёду», хоць на падлозе склада каля бочак не прыкмячалася ні мокрага, ні ліпкага. Загадчык склада Арон Якаўлевіч Лібо ведаў, куды павінен цячы мёд — навошта дабру прападаць па бруднай падлозе.

Няўрымслівы старшыня і ўдзень і ўначы трызніў аб бязмежным пашырэнні харчовай прадукцыі арцелі. На шчасце, трапіўся нейкі «спецыяліст» па вырабе соды. Слуцкі «асвоіў» і гэтую прадукцыю. Але мінчане ні за якія грошы не хацелі купляць так званую соду, а таму камерсанты з арцелі рашылі завезці яе як мага далей — аж у Паставы. Там пад шыльдай арцелі гандлявалі па прынцыпе: хто каго абдурыць. Дарэчы, там і дагэтуль успамінаюць чорным словам і соду, і тых, хто яе вырабляў і прадаваў, бо шмат каму з пакупнікоў давялося звяртацца за дапамогай у бальніцу. І загадчыку склада і старшыні арцелі выгадна было вазіць прадукцыю да перыферыйнага спажыўца: гэта давала магчымасць завысіць прабег аўтамашыны і спісаць лішніх 650 літраў бензіну.

Слава пра камерцыйныя поспехі Слуцкага і кампаніі дайшла да нейкіх М. Батвініка і Л. Чорнага. Ім вельмі захацелася ўступіць у такую арцель. Не паскупіўшыся, яны замест паю здалі гатовы ларок, коштам на 4500 рублёў, толькі з умовай, што яны будуць у гэтым ларку гандляваць, а над ларком павесяць шыльду арцелі. І гандлявалі. Папрацаваўшы паўгода, яны атрымалі каля дзвюх тысяч рублёў зарплаты, але на малы заробак не крыўдзіліся, бо куды большы прыбытак прыносіў бойкі прыватны гандаль пад маркай арцелі...

Арцель набірала тэмпы, разгон. Калі 1949 год закончыўся стратамі ў 49,6 тысячы рублёў, дык затое толькі першы квартал 1950 года прынёс страт на 53,3 тысячы рублёў.

У арцелі ўвачавідкі ўзмацніліся сувязі з прыватніцкімі элементамі, прыкметна расла запазычанасць за Навадворскай, Петрыкавым і Лібо. Яна выражалася чатырохзначнымі лічбамі. За той жа час на асабістым рахунку Слуцкага ў ашчадкасе сабраліся грошыкі, за якія ён купіў на імя жонкі палавіну дома на Лагойскім тракце. Сам Слуцкі жыў у камунальнай кватэры. Каб новы дом не пуставаў, знаходлівая жонка параіла выпусціць яго ў арэнду арцелі «30 год Кастрычніка», а выручку выкарыстаць

на абсталяванне другога доміка, што вырас за кошт арцельных недастач лесаматэрыялу, цэглы і іншай харчовай і нехарчовай прадукцыі.

Як ні стараўся старшы бухгалтар арцелі т. Лазоўскі А. А., але вельмі цяжка было хаваць заназычанасць і страты ў бухгалтарскіх кнігах. А з гэтай прычыны некалькі разоў запрашалі валачашчых «спецыялістаў». Але нават і яны не маглі дапамагчы; атрымаўшы грошы за рэвізію, яны да канца яе не даводзілі, бо вынікі былі б не зусім прыемныя для некаторых камерсантаў. Вось тады цёплая кампанія і задумалася над тым, ці не пара хаваць канцы ў ваду. Пакуль сушылі сухары чорнага хлеба, якія, дарэчы, абыйшліся арцелі ў тры разы даражэй, чым у любым магазіне, прыдумалі і выхад. Рашылі прыкончыць арцель. Звярнуліся за парадай да т. Гольдзіна, і той параіў,— пакуль не позна, зачыніць арцель як нерэнтабельную.

Так і зрабілі, але... адны канцы схавалі, а другія, пакуль не позна, перадаём у надзейныя рукі.

БЕС УБЛЫТАЎ

Іван Іванавіч добра павячэраў і лёг спаць. Неўзабаве, павярнуўшыся на другі бок, ён смачна пацмякаў пухлымі губамі і захроп.

Ці ад тугой вячэры, ці мо што іншае мучыла яго, але ў гэтую ноч прыснілася Івану Іванавічу кашмарнае відовішча.

Спачатку пачуўся слабы пах ладану, а потым — далятала незвычайная музыка, нібы казачныя пастушкі ігралі на дудачках (гэта сам Іван Іванавіч у сне віртуозна высвістваў носам пастаральныя мелодыі).

Чым бліжэй і мацней чулася музыка, тым святлей рабілася ў хаце. Нарэшце стала так відна, што Іван Іванавіч убачыў: пасярод пакоя ў крэсле сядзіць нейкі госць. Суровае абліччa яго здалося вельмі знаёмым і нагадвала аднаго раённага работніка, а каго — у сне не ўспомніў.

А госць тым часам загаварыў:

— Ты, грамадзянін Карабкоў, вялікі грэшнік! За твае нядобрыя справы — быць табе там!..— і, склаўшы паль-

цы, госць паказаў няхітрую фігуру, якая нагадвала краты.

Іван Іванавіч заміргаў нявіннымі вачыма, а госць працягваў:

— Не міргай! Ты ведаеш, пра што я гавару. Дом сабе будуеш? Будуеш. Як намеснік дырэктара малочна-кансервавага завода злоўжываеш службовым становішчам? Злоўжываеш. Маўчыш? Та-ак... Цягаеш з завода і лес, і шыфер, выкарыстоўваеш рабочую сілу і аўтатранспарт... Прачытай Крымінальны кодэкс і пакайся, пакуль не позна!..

У Івана Іванавіча заняло дух.

Голас! Знаёмы голас!..

Па голасе, нарэшце, пазнаў пракурора і адразу споўз з пасцелі, нешта вінавата замармытаў і... прачнуўся...

Назаўтра раніцой Іван Іванавіч прытрусіў у райком і паклаў на стол сакратара заяву, у якой шчыра каяўся ў грахах, са слязьмі прасіў літасці, абяцаў перадаць дом на дзяржаўны баланс. Толькі б даравалі грахі...

Так і зрабілі. Справу пра дом спынілі, а дом па акту перадалі раённай нарыхтоўчай канторы «Кансервмалако»...

Гэта быў удар.

Дробнаўласніцкая псіхіка Івана Іванавіча, атрымаўшы такі накаўт, пачала прыхворваць: то бяссонніца мучыла, то ў сне трызніў, то...— усё домік не выходзіў з галавы...

І вось аднойчы з крыўдай у душы на свой лёс ён лёг спаць. Пазяхнуў, пацягнуўся і заснуў. Раптам, нібы пярун ударыў у хату, запахла серай, нешта затрашчала, засвістала, завіхрылася ў дыме і з-пад прыпечка выскачыў нячысцік. Круцячы хвосцікам, тупаючы капытцамі, крывячы морду хітраватай усмешкай, ён прысеў на пасцель Івана Іванавіча і пачаў спакушаць яго.

— Шкада мне цябе, Іван Іванавіч! Такі домік збудаваў!.. Як цацку! Ідзі і жыві!.. Стараўся, камбініраваў... і так не пашанцавала,— аддаў без капейкі!..

Іван Іванавіч уздыхнуў, а бес тым часам збіваў чалавека з панталыку:

— Але яшчэ не ўсё прапала. Магу параіць яшчэ адну камбінацыю. Пагавары душэўна з кіраўніком райканторы «Кансервмалако» і папрасі, каб акт на перадачу дома трапіў у твае рукі. Потым заключы з канторай умову на пабудову дома. Быццам бы ты — просты цясляр Карабкоў абавязваешся пабудаваць для канторы дом, а яна, у сваю

чаргу, абавязуецца заплаціць за работу... Вось табе і кампенсацыя!..

— А калі дазнаюцца? Судзіць жа будуць...— не здаваўся Іван Іванавіч.

— А не дазнаюцца — грошыкі будуць! — хітра падміргнуў сатана-дробнаўласнік і, свіснуўшы, як скрозь зямлю праваліўся.

Астатак ночы Іван Іванавіч не спаў. Думаў. А назаўтра выклікаў у кабінет падначаленых: кіраўніка і старшага бухгалтара раённай парыхтоўчай канторы і зрабіў так, як параіў нячысцік.

Акт знішчылі. Заключылі ўмову. І заплацілі «цесляру». Карабкоў хапнуў ні многа ні мала — васемнаццаць тысяч рублёў.

Тое, што грамадзяніну Карабкову сніцца розная чартоўшчына і ў галаву лезе ўсякая брыдота — не выпадковасць. Шкада толькі, што ў раёне ніхто не памог Івану Іванавічу разгадаць тыя сны яго, да чаго яны сняцца і што прадракаюць. А трэба было б разгадаць і растлумачыць, тым больш што тлумачыць іх можна па кодэксе.

ЧАМУ Ў ЯГО ПЫСА СУХАЯ?

Што і гаварыць, вясна — не зіма. Не дзіва, што каровы і авечкі з вялікай нецярплівасцю чакаюць яе. Асабліва ў калгасе Карла Маркса Рэчыцкага раёна. Яшчэ б ім не чакаць вясны! Якое шырокае поле для асабістай ініцыятывы! На кожным кроку можна паласавацца, скубануць травінку пад плотам, а там глядзіш, не паспееш і муху хвастом адагнаць, як на пашу можна ісці. Да таго ж — кожная лужына гатова прагнаць смагу. Вясной і сонца лагоднейшым становіцца: можна падставіць адзін бок, потым другі — хай прыгравае. Не тое, што ўзімку ў хляве: з кожнай дзірачкі свішча, дзьме ды снегам замятае,— стой і дрыжы, ляскай зубамі пашча, аж сумна робіцца...

Да сапраўднай вясны яшчэ далекавата, толькі сакавік на двары, але і ён прынёс нямала прыемнага.

Прыгрэла сонейка, і снег пачаў раставаць, пад стрэхамі з'явіліся сасулькі. Падыдзе вол і ссе гэтую сасульку. Дарэчы, ён мае практыку ў гэтым, яшчэ будучы ця-

лём навучыўся. Праўда, цяляткам і авечкам хоць плач,— не дараслі яшчэ, і ім піяк, бедным, не дастаць. Зайздросна, але нічога не зробіш.

У гэтым калгасе на ферме няма калодзежа, а каровам і валам піць хочацца, ад смагі аж губы зліпаюцца. Праўда, іх ганяюць на вадапой за два кіламетры да рэчкі, але ці там нап'ешся, калі лёд такі тоўсты і да вады добрага паўметра. Пагоняць даглядчыкі жывёлу паіць, а тая толькі палюбуецца на ваду і, апусціўшы хвасты, пляцецца назад. Літаральна, як жарт у старым буквары.

— Ты вала паіў?

— Паіў.

— А чаму ў яго пыса сухая?

— Вады не дастаў.

Для даглядчыкаў гэта жартачкі, а каровы і валы ад гэтага толькі нудзяцца, і ніхто не спагадае па іх. Нават галоўны заатэхнік Рэчыцкага райсельгасаддзела ні разу не заглянуў сюды, не пацікавіўся, як адчувае сябе грамадская жывёла. Вось каб яму самому ў дзень выплаты зарплаты паказалі грошы ды назад схавалі, ён бы, пэўна, падняў страшэнны гвалт, напісаў бы штук 20 скаргаў і наведаў 40 інстанцый. А затрымліваць заатэхнікаву зарплату не пашкодзіла б — надта ўжо мала карысці ад яго работы. Гэта відаць з пісьма, якое напісаў нам тав. Савіцкі пра догляд жывёлы ў калгасе імя Карла Маркса.

Цёпла жывецца загадчыку жывёлагадоўчых ферм калгаса імя Катоўскага Кармянскага раёна тав. Касцючэнку. На двары мароз трашчыць, завіруха круціць, мяцеліца гуляе, а ён залезе на печ дый задае храпавіцкага. Паспіць на адным баку, пакуль не прыпячэ, а потым пачухае паясніцу і перавернецца на другі. А на ферме тым часам замярзаюць авечкі і ягняты. Хлявы такія, што бедная жывёла жывая к богу просіцца. Пакутуе яна і ад гнілога сена. Асабліва дастаецца ягняткам. У халодным хляве ім бы пойлам цёпленькім пагрэцца, але няма яго. Не цікавяцца жывёлай і работнікі райсельгасаддзела. За зіму яны так прымёрзлі да службовых кабінетаў і тэлефонных апаратаў, што нічым іх не адарвеш.

А здарыцца няшчасце, захварэе ад такога догляду якая-небудзь кароўка-нябога — і пішы прапала. Не дачакаецца дапамогі ад ветэрынараў і — задзярэ капыты раней часу. Здарылася такая бяда ў калгасе «За Радзіму» Гомельскага раёна. Захварэла там Буронка. Паслалі ў ветлячэбніцу па ветэрынара Шведа і пакуль дачакаліся

яго, дык па кароўцы справілі памінкі. Але ўсё ж т. Швед прыйшоў, каб сваім аўтарытэтным словам засведчыць, што Буронка не прытварылася, а сапраўды скапала. Для гэтага ён нават ускрыццё зрабіў і, пашукаўшы ў жываце сэрца, акт напісаў: «Пры ўскрыцці ўскрылася, што карова сапраўды здохла». Хоць гэтым аддаў павагу беднай жывёліне.

Безумоўна, вясна прыйдзе, жывёла павесялее. Але пакуль сонца прыгрэе, трэба добра грэць нядбайных даглядчыкаў, загадчыкаў ферм і заатэхнікаў, каб жывёле было цёпла нават узімку.

І ЯК ЯНЫ КАНЦЫ З КАНЦАМІ ЗВОДЗЯЦЬ?

З вялікім абурэннем паказаў усё гэта дзядок-стрэлачнік на разгрузачнай пляцоўцы агульнага карыстання, прызначанай для мінскіх будаўнічых арганізацый і прадпрыемстваў, якія не маюць сваіх пад'язных шляхоў. Уся гэтая пляцоўка была завалена без парадку і ладу кучамі вугалю, торфу, камення, фармовачнага пяску ўперамешку з вапнай, грудамі цэглы і шчабёнкі; усюды тырчэлі дошкі, бэлькі, арматурнае жалеза, былі параскіданы дровы і бярвенні. Цяжка было разабрацца, што тут і чыё, але стары-стрэлачнік, як вопытны экскурсавод, дапамог скрозь гэтую куламесу разгледзець нядбайных гаспадарнікаў, па віне якіх гінуць каштоўныя прамысловыя матэрыялы на сотні тысяч рублёў.

— От, глядзі,— стары капянуў нагой пясок і смецце,— здаецца, тут проста насып, а гэта ж каменне для будаўнічага трэста нумар тры. Прывязуць нашы некалькі вагонаў камення, дык палавіну яго будаўнікі не выбіраюць, так і заносіцца пяском. Колькі дабра прападае! А яшчэ лекцыі па эканоміі слухаюць. Ім бы не лекцыю, а прачуханку добрую зрабіць,— стары пагразіў некаму пальцам і перайшоў да кучы залацістага пяску, перамешанага з вапнай.

— А гэта фармовачны пясок завода імя Кірава. Прывезлі яго аж з Украіны, згрузілі, а завод не забірае. А тут новыя матэрыялы прыбываюць. Вось і высыпалі яго на

ванну. А цяпер, скажы, каму гэта месіва патрэбна? Сапсавалі і ванну, і пясок.

У старога стрэлачніка, відаць, кінела злосць на нядбайных гаспадарнікаў. Ён ледзь стрымліваўся, праходзячы міма куч цэглы, зваленай на торф і гравій.

— А хто гэта раскоўзаў так вугаль?

— Спытай дырэктара велазавода! — стары сплюнуў.— Яшчэ ў сакавіку прывезлі для іх восем вагонаў вугалю, дык да гэтага часу не маглі дачыста забраць. Яны лічаць, што ўвесь забралі, а яго тут сама менш вагон рассыпана. Як яны мераюць, як яны прымаюць, як разлічваюцца — хто іх ведае. От,— стрэлачнік паказаў на бліжэйшыя дамы,— некаторыя жыхары бестурботна жывуць, бо круглы год забяспечаны і торфам, і дрывамі, і вугалем дармовым. Нават, глядзі, якія агароджы паставілі з дошак будаўнічых трэстаў. Усе гэтыя жыхары асабліва ўдзячны кіраўніку трэста нумар адзін Галоўмінскбуда.

Памятаю, бісквітнай фабрыцы прывезлі фанеру для тары, дык не менш як чацвёртая частка яе знікла. Я не ведаю, як там дырэктар зводзіць канцы з канцамі, на каго ён спісвае недастачу.

Стрэлачнік прысеў на абліцовачны камень, адпаліраваны стараннай рукой каменшчыка, і, закурыўшы, нахмурыў бровы. Уся яго постаць гаварыла, што ён моцна перажывае, бачачы такі беспарадак.

— Я хоць і не бачыў гэтых нядбайнікаў, а скажу, што некаторыя з іх пераборлівыя, як капрызныя нявесты, у адносінах да сваіх заказаў.

Вось гэты абліцовачны камень прывезлі яшчэ ў мінулым годзе па заказе ўпраўлення «Белтрактарбуда», і ўжо амаль год валяецца ён тут як помнік безгаспадарчасці. А ці мала яго пахавана пад вугалем і торфам! У другім месцы ён, можа, во як трэба, а тут ад гэтага грузу адмовіліся. І наогул, відаць, у кіраўнікоў «Белтрактарбуда» з горла лезе і каменне і бярвенне, а яны яшчэ заказваюць. Вунь бачыце ў лужыне гніе бярвенне з мінулага года. Гэта таксама іх дабро. Адным словам, жывуць па прымаўцы: «і сам не гам і другому не дам». Паглядзіш на гэты беспарадак і мімаволі падумаеш — дорага абыходзяцца дзяржаве нядбайнікі.

У мінулым годзе станцыя ачышчала гэтую пляцоўку. Узялі бульдозер і пассоўвалі адсюль горы смецця і хламу ў вялікую яму. Вунь туды. Дык ведаеце, малады чалавек, машына некалькі разоў спынялася. Відаць, не хаце-

ла такую шкодную работу выконваць. Колькі туды цэглы, ваппы, гравію, арматурнага жалеза сапхнулі! Напэўна, хапіла б на добры дом. Я тады, грэшнай справай, так падумаў: не пляцоўку чысціць трэба, а ўзяць той жа бульдозер і падчысціць нядбайных гаспадарнікаў.

Сказаў так стрэлачнік і пайшоў на пост. Набліжаўся поезд з новымі матэрыяламі, і трэба было неравесці стрэлкі.

Апошнія словы старога мне запомніліся. Можа, бульдозерам і не зусім зручна ачышчацца ад безадказных работнікаў,— для механізмаў ёсць больш карысная работа,— але чысціць трэба.

У ПАРТФЕЛІ СПРАВА...

Неспакойна на душы ў тав. Гурына. Не дае спаць яму дырэктарскі партфель. А ён так блізка! Здаецца, працягні руку, бяры і насі: ты ж в. а. дырэктара!.. Дык жа не, яму здаецца, што да гэтага партфеля цягнецца яшчэ другая рука, рука галоўнага агранома МТС. Вось таму і неспакойна на душы ў Гурына. Можна было б працаваць і з гэтым няўстойлівым тытулам, тым больш што ўсе дырэктарскія правы ў руках, але ж... працаваць, гэта значыць наведваць трактарныя брыгады, ездзіць у калгасы, бываць каля малацільных агрэгатаў, даваць парады, выпраўляць памылкі, дапамагаць.

Як жа ехаць? А раптам пазвоніць начальства?.. Тады з канторы будзе гаварыць з начальствам не ён, Гурын, а галоўны агроном МТС, і розныя кіруючыя ўказанні да Гурына будуць даходзіць праз другія рукі, а гэта ўжо крыўдна...

І ўсё-такі ехаць трэба. Вунь у калгасе імя Кірава нейкі разява-трактарыст уз'ехаў на пень і разбіў трактар. Цяпер кукуе там каля пня. А ў калгасе «Рэвалюцыя» чатыры дні стаіць малатарня. Кажуць, што і ў калгасе «Перамога» таксама малацьба спынілася: у трактары шкіў паламаўся. І так па ўсёй зоне МТС. А вядома, за такія прастоі ўсе шышкі будуцьваліцца на яго галаву. І цяпер ужо на ўсе лады склапяюць яго МТС па ўсім раёне.

Куды ні кінь — усюды клін. Не агрэх, дык прастой, не паломка, дык на пень уз'едзе.

Ад такіх разважанняў у Гурына вельмі сумны выраз твару. А шчыра кажучы, ёсць ад чаго сумаваць. План уборкі зернавых камбайнамі МТС нават на 30 % не выканала, а план ворыва пад азімыя культуры і таго меней. Пра вывазку гною і торфу на палі калгасаў зоны МТС зусім гаварыць не варта,— не пачыналі нават.

Карацей кажучы, спраў у в. а. дырэктара — непачаты край. Можна было б паслаць у трактарныя брыгады галоўнага агранома МТС, але паміж імі грызня. Тым часам брыгадзір трактарнай брыгады ўмудрыўся пазадзіраць угору перадплужнікі і тупымі лемяхамі так пакалупаць поле, што вароны смяюцца.

Яшчэ з зімы і Гурын і галоўны аграном пільнуюць дырэктарскае крэсла. Змаганне за крэсла часам да патасоўкі даходзіць. Прапільнавалі яны такім чынам і рамонт машын. А калі пачаліся палявыя работы, дык трактары больш стаялі, чым працавалі, а былы старшы механік МТС спекуляваў запаснымі часткамі, устанавіўшы своеасаблівую таксу. Напрыклад, за гусеніцы ён браў ад сваіх трактарыстаў па дзесяць кілаграмаў збожжа.

Не дзіўна, што ў выніку арганізацыйнай неразбярыхі МТС не выконвае сваіх абавязацельстваў перад калгасамі.

Дзіўна другое: чаму т. Гурын, не выконваючы абавязкаў дырэктара МТС, усё ж лічыцца в. а. дырэктара? І яшчэ дзіўна: чаму кіраўнікам Слуцкага раёна не здаецца гэта дзіўным? Анекдот, дый годзе.

ЗНАЁМАЯ ЛІПА

Гірлянды рознакаляровых лямпачак на срабрыстых слупах паабапал праторнай вуліцы, трапяткія сцяжкі, урачыстая аркестравая музыка рэпрадуктараў і вясёлы, па-хатняму гаваркі паток людзей, высыпаўшых на тратуары — усё гэта стварала ўражанне, што свята ўжо наступіла, што яно ўжо ў поўным разгары. Валодзя спыніўся на абочыне тратуара і, прыглядаючыся да радасных твараў, падумаў:

— Нібы іх усіх прэміравалі...

Ён пастаяў крыху, назіраючы, як адны абганялі другіх, нібы спяшаліся некуды з радаснай навіной, прыслухаўся да бесперапыннага людскога гоману і непрыкметна для сябе рушыў з месца разам з людзьмі. Яму хораша і нават цёпла было сярод гэтага ажыўленага святочнага натоўпу. Аднак Валодзю нечага не хапала, чагосьці хацелася. Расшпіліў паліто, закурыў. Але няяснае жаданне не прапала. Разам з радасцю яно шчымела, непакоіла Валодзю нават тады, калі спыніўся, каб палюбавацца домам, які сёння раніцой яны закончылі атынкоўваць, за што вось зараз на ўрачыстым сходзе яму выдалі прэмію.

Рэпрадуктары заспявалі знаёмую, родную песню «Чатыры бярозачкі», тую, што спяваюць у іхнім калгасе дзяўчаты. І адразу нявыказанае жаданне, тое, чаго не хапала, стала ясным.

«Завітаць бы цяпер дамоў...» Валодзя нават лягчэй уздыхнуў. Цяпер ён не заўважаў ні мнагалікага натоўпу, ні гоману. У думках ён ужо быў там, дома. Каб не натыкацца на людзей і спакайней марыць, Валодзя звярнуў на другую вуліцу, дзе толькі ўчора пачалі пасадку новых ліп.

«От бы зараз, вечарам, нечакана з'явіцца ў хату,— падумаў Валодзя і ўсміхнуўся, уяўляючы радасны перапалох дома.— Маці, напэўна, кінулася б распранаць, а бацька прывітаўся б за руку, як з дарослым, сястрычка ж Каця аж заскакала б ад радасці. Нават Бобік, які цішком прабраўся ў хату і схаваўся пад сталом, выскачыў бы павіляць хвастом. А потым селі б за стол і бацька абавязкова паднёс бы чарку настойкі... Я расказаў бы ім пра сённяшні ўрачысты сход і прэмію... Не, я не адразу зайшоў бы ў хату, а спачатку паглядзеў бы ў акно. Цікава схавацца за ліпку пад акном і назіраць, хто чым займаецца. Бацька, пэўна падмаладзіўшыся і падкруціўшы вусы, прымацоўвае да касцюма ордэны і медалі на заўтрашняе свята, а Каця вучыць на памяць верш к ранішніку».

Валодзя нават спыніўся — так выразна паўстаў перад ім дом, абсаджаны ліпамі, які стаяў непадалёку ад вёскі. Ён успомніў, што бацька збіраецца перанесці хату бліжэй да калгаса. А то ж вельмі ўжо нязручна жыць асобна, наводшыбе. Трэці год, як бацьку абралі брыгадзірам, і цяпер даводзіцца часцей бываць на сходах, на пасяджэннях праўлення ці нарадах. «Трэба паслаць яму пару сотзень, хай хутчэй пераносяць хату»,— падумаў Валодзя.

Раптам Валодзю здалося, што ў яго перад вачыма не-

шта вельмі знаёмае. Ён нават азірнуўся, можа, хто знаёмы прайшоў, але не, прахожых блізка не было. Яшчэ раз азірнуўся.

— Ды што ж гэта?..— ціха прагаварыў ён і спыніў позірк на ліпе. Здалося, што ён недзе бачыў гэтае дрэва. Падышоў бліжэй, прыгледзеўся,— так, знаёмая, але дзе ён мог бачыць? Яе ж толькі сёння пасадзілі ў гняздо. Нават зямлёй яшчэ не засыпалі, так і стаіць у скрынцы. І вось ён пазнаў яе, а калі пазнаў, дык не паверыў вачам, так гэта было непраўдзіва. Гэта была іхняя ліпа, што стаяла пад іхнім акном. Як яна магла тут апынуцца? З'яўленне ліпы тут, у Мінску, здалося Валодзю да таго неверагодным, што ён, не верачы вачам, падышоў да яе і памацаў рукамі. Глянуўшы ўгору, ён прыкмеціў на ствале рубец ад дроту, якім гады чатыры назад прывязаў шпакоўню. Абышоў кругом ліпкі раз, потым другі, паляпаў яе па ствале. Сумненняў не магло быць, гэта яна, свая, родная ліпка, тая самая, што стаяла перад акном бацькавай хаты. Гэта і радавала яго і крыху бянтэжыла. Радавала спатканне з ёю тут, у горадзе, і бянтэжыла тое, як яна магла трапіць сюды.

— Да мяне ў госці прыехала? — ласкава запытаў Валодзя, нібы перад ім была жывая істота.

Ліпка слаба залапатала рэдкімі пажаўцелымі лісткамі.

— Якім жа цудам ты сюды перабралася? — Валодзя ўзяўся за камель.

Міма праходзіў чалавек. Ён усміхнуўся і пажартаваў:

— Што, не адпускае? Ці не ўзяў чарку, хлопча?

— Ды не, гэта ж свая, наша ліпка,— весела адказаў Валодзя.

— Відаць, што свая. Бачу, як падтрымлівае...

Валодзя здагадаўся, што меў на ўвазе прахожы. Ад гэтага стала крыху ніякавата. Ён адышоў ад ліпы, яшчэ раз агледзеў яе з верху да нізу, памахаў на развітанне рукой і шпарка закрочыў наўздагон чалавеку. Хацелася расказаць усё, але засаромеўся і, абагнаўшы яго, накіраваўся да земляка Сцёпкі.

У Сцёпкавым пакоі Валодзя застаў цэлую групу яго таварышаў па рабоце і госця — стрыечнага брата Сцёпкі, Алёшу, які прыехаў паступаць у школу ФЗН — на токара. Прывітаўшыся і пазнаёміўшы Валодзю з сябрамі, Сцёпка спытаў:

— Дзе ж ты прападаў? Мы цябе цэлую гадзіну чакаем.

— На ўрачыстым сходзе затрымаўся,— і, нібы між іншым, дадаў: — Прэмію ўручылі.

— Каму? Табе?

— Не толькі мне, і другім.

— Здарава,— Сцёпка падаў руку,— віншую! Значыць, да свята ўсё-такі закончылі атынкоўку? Малайцы! — пахваліў Сцёпка і звярнуўся да Алёшы: — Матай на вус, зямляк. Першы месяц пасля ФЗН працуе і прэмію атрымаў.

Алёша падсеў да Валодзі, перадаў прывітанне ад хатніх, пісьмо і стаў расказваць пра калгасныя навіны.

— А ты скажы, як там нашы ліпы? — перапытаў Валодзя.

— А-а, бацьку ж твайму новую хату ставяць там, у цэнтры калгаса, дык ён ліпы аддаў... Прыязджалі з Мінска. Пагрузілі на машыны і павезлі.

Пераканаўшыся, што не памыліўся, Валодзя расказаў сябрам пра незвычайнае спатканне з ліпкай на вуліцы сталіцы.

КАРАСЁВА АДЫСЕЯ

(На жаль, не эпас)

Калі паплавок пачаў ныраць, я здагадаўся: клюнула.

Шмаргануўшы за вудзільна, высмыкнуў лёску, і на ёй загойдаўся хударлявы карась. Не паспеў зняць яго з кручка, як пачуў:

— Йэх! А-ашукалі ўсё-такі с-старога ду-дурня! — нервова дрыгаючы плаўнікамі, нібы кантужаны, і заікаючыся, чалавечым голасам загаварыў карась.

Ад здзіўлення я разявіў рот і маўчаў як рыба. А карась тым часам гаварыў:

— Ну-ну! Дык што, п-н-на па-атэльню, значыць? — у рыбіных вачах засвяцілася туга і адчай.

Стары карась-заіка, са шматлікімі шрамінамі па целе, разарванай губой і сям-там выскубленымі плаўнікамі, пэўна, нямала пабачыў на сваім вяку страхоццяў і перажыў шмат жудасных прыгод.

Жаль і спагада агарнулі мяне, і я, каб супакоіць карася і выклікаць яго на шчырую размову, сказаў:

— Няшчасны ты мой карась! Не такі ўжо я драпежнік. Я звычайны аматар-рыбалоў. Таму адпушчу цябе! Толькі раскажы мне, браток, пра сябе, пра сваю долю.

І тут карась пачаў апавядаць сваю сумную гісторыю. Ледзь не на кожным слове заікаючыся і палахліва азіраючыся, нібы яго паблізу падпільноўвалі зубастыя шчупакі ці прагныя акуні.

— З таго часу нямала ва-ады сплыло... Мая бабулька бы-ыла вельмі пла-адавітай, а дзед — найлепшым сем'янінам. Ён выбраў цу-удоўную мясціну ў рацэ Сож па-ад Слаўгарадам, і там уся наша вя-ялі-ікая ра-адня жыла гу-у-уртам, дру-у-ужна. Спа-акойна, сытна і бе-е-есклапотна плёскаліся мы ў ва-адзе, бо шчупакі нават і не заглядвалі ў нашу ціхую завадзь. Але бяда прыйшла з другога боку...

Мудры карась наморшчыў лоб, цяжка ўздыхнуў і пачаў гаварыць далей:

— Аднойчы на беразе Сажа з'явіліся старшыня ДТСААФ са Слаўгарада і сакратар райкома партыі. Дзед-карась, адчуўшы нядобрае, закамандаваў усёй нашай радні хавацца. Мы шуганулі хто куды, толькі пявопытная мелюзга, вылупіўшы вочы, з цікаўнасцю віляла хвастамі каля берага. Раптам нешта шчабоўкнула ў ваду, зашыпела і так ірванула, што ў многіх рыбак вочы павылазілі і палопаліся пузыры... Колькі нашага брата тады загінула — страшна ўспомніць.

Мяне моцна кантузіла, ад чаго я і цяпер заікаюся.

Пасля такога страхоцця карасі рашылі назаўсёды пакінуць Сож і перабрацца ў Дняпро.

Шукаючы ўтульнага і спакойнага закутка, яны спаткалі там карасёў-старажылаў. І тыя расказалі, што на Дняпры браканьеры яшчэ горш разбойнічаюць...

Дзед-карась запытаў, чаму ж яны не перасяляюцца ў якую-небудзь іншую раку? Аказваецца, дняпроўскія карасі чакалі рэагавання пракурора на афіцыйныя заявы старшага інспектара Дзяржрыбнагляду аб глушэнні рыбы толам у Жлобінскім і Уваравіцкім раёнах. Аднак пракуроры маўчаць як рыбы і не чуюць, не бачаць, як ад выбухаў дрыжыць стары Дняпро...

Пакуль перабраліся ў Прыпяць, карасям не раз давялося ратавацца ад шчупакоў і іншых вадзяных драпежнікаў. Але, як кажуць, на тое і шчупак у рацэ, каб карась не драмаў. У Давыд-Гарадоцкім раёне бежанцам-карасям наладзілі арганізаваную сустрэчу. Там яшчэ з мінулага

года існуе дружына глушыцеляў, на чале з сакратаром райвыканкома імярэк. Не адна сотня карасёў, плотак, ліпёў і нават шчупакоў трапіла на стол адказных работнікаў раёна ў якасці закускі. Яшчэ больш загінула ў выніку такога варварскага палявання пры дапамозе ўзрыўчаткі.

Нацярпеліся карасі ў рэках Палесся. Нідзе не маглі знайсці ратунку ад глушыцеляў. Хоць гвалт крычы. Куды ні прыплывуць, усюды рвуць ім шлунні толам, калечаць, кантузяць...

Ніхто не заступіўся за іх.

І рашылі тады рыбы перасяліцца бліжэй да сталіцы. Можа, хоць там, спадзяваліся, будуць мець сілу артыкулы 125 і 145 «а» Крымінальнага кодэкса БССР.

Надоўга застанецца ў памяці карасёў падарожжа па Беразіне, поўнае жахлівых сутычак з аматарамі лоўлі рыбы ўзрыўчаткай. З пакалення ў пакаленне будуць перадаваць нямыя стварэнні легенды пра тое, як у Бабруйску патураюць шкоднікам-браканьерам, марынуючы крымінальныя справы на глушыцеляў рыбы.

Нарэшце мудрыя карасі дагадаліся схавацца ў Дзяржаўным бабровым заказніку. Ды і тут не абышлося без калатні.

Пятага, шостага і сёмага чэрвеня былі днямі чорнай жалобы не толькі для рыб, але і для бброў. Наляцеў сюды катэр «Буравеснік» з камандай падрыўнікоў Прыбалтыйскага ўпраўлення пуці Міністэрства рачнога флоту і, зрабіўшы семнаццаць узрываў, наладзіў хаўтуры не па адным бабры. У выніку бамбардзіроўкі было вынішчана мноства рыбы...

І яшчэ шмат непрыемных здарэнняў прыгадаў карасьзаіка. Але самым неверагодным і абураючым было вось гэта...

— Ні-ікога мы так не-е-е ба-імся, як міністра сельскай гаспадаркі БССР Касцюка — а-а-аўтара новага с-спосабу лоўлі рыбы,— гаворыць карась.— Яго спосаб — апошняе слова тэхнікі ў галіне масавага знішчэння нашага брата.

Не хацелася верыць карасю, што гэта абвінавачанне справядлівае, але ён запэўніў, што ёсць сведкі, што гэта могуць пацвердзіць не толькі рыбы і бабры, але і вартаўнікі моста на рацэ Гайна і наглядчыкі Барысаўскага бабровага заказніка.

Амаль кожны выхадны дзень Касцюка можна бачыць

у Дзяржаўным бабровым заказніку, куды ён наведваецца зусім не для таго, каб падыхаць свежым паветрам ці адпачыць пасля працы, забаўляючыся з вудачкай, а — на промысел.

22 чэрвеня гэтага года на Гайну прыкацілі дзве «Пабеды» і грузавая аўтамашына з дзвюма лодкамі, рухавічком і брыгадай браканьераў. Яны спусцілі лодку на ваду, устанавілі рухавічок, падключылі кантакты, паплылі караванам, электрычным токам знішчаючы ў рацэ ўсё жывое. Больш буйная здабыча выграбаецца ў лодкі, а драбната, выставіўшы к небу пузы, аддае богу душы.

— Дзе-е ж гаспадары, апекуны і нашы заступнікі?! — гнеўна ўсклікнуў карась.

І праўда — на яго баку.

Ну, колькі трэба чалавеку, нават калі ён міністр, каб досыта паласавацца свежай рыбай? Два, тры, ну, хай — чатыры кілаграмы. Навошта прыязджаць на трох машынах у Дзяржаўны заказнік і вынішчаць сотні кілаграмаў рыбы?!

Навошта!

Растлумачыць цяжка.

Вядома, у кожнага карася свая праўда: на патэльню трапіць вялікага жадання няма. Але ў тым, што ён паведаў, ёсць і другая праўда: рыбная гаспадарка пад пагрозай.

І праўда гэта — горкая.

ТАЙНА ХРАМА

Хоць на мяне сёй-той можа пакрыўдзіцца, але я рашыў, не звяртаючы на гэта ўвагі, усё-такі раскрыць перад простымі смертнымі адну з творчых лабараторый храма навукі. Дарэчы адзначыць, што, на маю думку, крыўдзіцца будзе той вучоны, у чыю лабараторыю мы без дазволу заглянем і абнародуем тайну яго свяцілішча. І не дзіўна, бо такі «вучоны» строга прытрымліваецца прынцыпу, які лаканічна і поўна выказаны ў народнай прымаўцы: «смецця з хаты не выносіць!»

Ну дык вось, пакуль яшчэ рана, у кабінеце нікога няма і ніхто там не выседжвае навейшых навуковых ісцін,

мы разгледзім хоць бы расстаноўку мэблі. Бо вядома, што нават звычайнае крэсла мае не абы-якое значэнне ў навуковай рабоце. Кабінет, як відаць, разлічаны на дзве вучоныя персоны. Насупраць стаяць два вялікія пісьмовыя сталы, паміж імі два крэслы спінка да спінкі. Так іх паставілі невыпадкова. Напэўна, доўгі творчы вопыт падказаў вучоным, што так лепей. Але пачакаем саміх вучоных, каб пераканацца, што гэта іменна так.

Вось адзін з іх, Ніканор Пталамеевіч Тупагузкін, падыходзіць да дзвярэй і, разгладзіўшы далонямі рэдкія валасы на галаве, урачыста паварочвае ключ і паважна заходзіць у кабінет. Нават дубовы паркет не асмельваецца рыпнуць пад вучонымі нагамі. Сеў на крэсла, паклаў перад сабой стопку чыстай паперы і задумаўся. Задумаўся надоўга.

Праз некалькі хвілін заходзіць другі вучоны, таварыш Куцапернік. Каб не спалохаць навуковую думку калегі, ён прывітаўся не як звычайныя людзі, а лёгкім нахілам галавы. Таварыш таксама адказаў асцярожным кіўком, нібы галава яго была да краёў напоўнена каштоўнымі думкамі пакуль яшчэ вадкага стану.

Сеўшы на сваё крэсла, другі вучоны таксама палажыў перад сабой горку чыстай паперы і, палашчыўшы густую з рыжымі кудзеркамі шавялюру, таксама задумаўся.

Сядзелі яны спіной да спіны, утарапіўшыся адзін у адну, а другі ў другую сцяну. Можна было паставіць крэслы каля сцен, сесці тварам да твару, але тады фізіяномія калегі, безумоўна, перашкаджала б безупыннаму і лагічнаму руху думкі.

Так яны сядзелі вельмі доўга: можа, паўгадзіны, а можа, гадзіну. У пакоі ўсталявалася такая цішыня, якая сапраўды магла б апладніць любую самую навейшую навуковую гіпотэзу, нават такую, што сонца за суткі адзін раз узыходзіць і адзін раз заходзіць.

Удосталь падумаўшы, вучоны з кучаравай галавой з упэўненасцю пакуль што для самога сябе ціха зазначыў:

— Так... так...

Вучоны з рэдкімі валасамі на галаве, які думаў крыху болей, гэткім жа тонам сказаў:

— Не... не...

Кучаравая галава павярнулася налева настолькі, каб убачыць патыліцу калегі, і спытала:

— Што значыць «не»?

Рэдкавалосая галава павярнулася направа і ў сваю чаргу пацікавілася:

— А што значыць ваша «так, так»?

— Я сказаў так сабе, мой дарагі калега. А вы?

На ружовым твары рэдкавалосага вучонага паказалася ўсмешка, якая адпачасова і многае азначала і быццам бы нічога, проста так сабе. Пратрымаўшыся на твары якраз столькі, колькі трэба, усмешка знікла, і вучоны адказаў так, што знакаў прыпынку і лагічнага націску не адчувалася:

— І я сказаў не вам...

Такім чынам пытанні былі вычарпаны. Непаразуменняў ці няяснасцей не засталося. Абодва вучоныя ізноў задумаліся, схіліўшыся кожны над сваёй паперай. А думаць было аб чым.

У рэдкавалосага ў якасці каталізатара працэсу мыслення былі папяросы. У густавалосага нічога не было. Таму рэдкавалосы хутчэй скеміў, што яго калега даў вельмі няяснае тлумачэнне свайму «так». Няяснасць заключаецца ў наступным: ён сказаў «так» для сябе ці наогул «так сабе». Пасля доўгага роздуму рэдкавалосы аналітык прыйшоў да вываду, што і першы, і другі варыянт прынцыповага значэння не мае. «Маёй персоны гэта не датычыць»,— заключыў ён.

Для густавалосага была характэрна затарможаная рэфлексія, таму ён з некаторым спазненнем рэагаваў на незначальную ўсмешку свайго калегі і, самае галоўнае, на двухсэнсовасць тлумачэння «не».

Цікава, разважаў вучоны, як жа яго разумець? Ён сказаў «не вам»... Гэта можа значыць, што «не», сказанае ім, адносіцца да мяне. Гэта адмова. Значыцца, ён нешта адмаўляе. Але што ён мог думаць? Я «не» вучоны. Я другі год «не» магу пачаць сваю работу? Я «не» апраўдваю зарплаты? Але ж і сам ён такі!.. Можа, я дарэмна пра чалавека так думаю? Можа, ён сказаў сваё «не» не мне? Ну так! Ён жа і сказаў: «не вам», гэта значыць — не мне... Але...

Паколькі рашыць такую складаную загадку было аднаму не пад сілу, густавалосы звярнуўся з пытаннем да свайго калегі:

— Усё-такі чаму вы сказалі «не»? Вы што-небудзь адмаўляеце ў мяне? Бо «не» — нішто іншае, як адмаўленне.

Калега выпрастаўся і, хітра прыжмурыўшы задуменныя вочкі, запярэчыў:

— Што вы, што вы! «Не» — не заўсёды адмаўленне. Калі вы заўважылі, я сказаў два «не». Калі б паміж імі я паставіў коску, дык у такім выпадку гэта было б катэгарычным адмаўленнем. А я сказаў без коскі. У такім разе атрымалася адмаўленне адмаўлення. А гэта — нішто іншае, як сцвярджэнне.

Прадэманстраваўшы такім чынам віртуознасць свайго аналітычнага мышлення, Ніканор Пталамеевіч Тупагузкін глянуў на ручны гадзіннік: стрэлкі спяшаліся к абедзеннаму перапынку.

Аднак заўсёды насцярожаны таварыш Куцапернік улавіў у тоне калегі крыху яхідства. Іменна гэта і навяло на думку, што сусед нешта замышляе. Дагэтуль драмаўшыя вучоныя мыслі замітусіліся, нібы статак перапалоханых авечак. Уабраўшы галаву ў плечы, Куцапернік пакасіў улева вочы і асцярожненька павярнуў галаву назад, каб паглядзець на каварную патыліцу калегі. І, о жах! Першы раз за пяцьдзесят тры дні сумеснай працы таварыш Куцапернік убачыў, што Тупагузкін нешта піша, дык так хутка, як навуковую работу ён ніколі не здолеў бы пісаць. «Заяву!» — у Куцаперніка ёкнула сэрца, ён ледзь-ледзь стрымаў ікаўку. І тут жа ён рашуча ўзяў ручку, разгладзіў аркуш паперы, пасунуў чарніліцу і, не доўга думаючы, тыркнуў туды пяро — раз, другі, трэці... Але пяро было сухое. Куцапернік педаўменна паглядзеў на чарніліцу, з якой выпаўз пакалечаны павук. Здорава кульгаючы, ён накіраваўся ў шуфляду пісьмовага стала дажываць свае апошнія дні.

Спачатку Куцапернік разгубіўся, але хутка знайшоў выхад.

— Нічога! Я ўсё-такі раней напішу. Дома напішу! — рашыў ён, успомніўшы, што ў сына, які ходзіць у трэці клас, ёсць чарніліца-невыліванка.— Я напішу, выкрыю перад вучоным саветам гэтага ілжэвучонага, які за 563 дні нічога каштоўнага для навукі не прыдумаў. Я выкрыю гэтую тайну! А сабе папрашу навуковую камандзіроўку. У нас жа амаль усе ездзілі і прывозілі навуковыя працы.

А рэдкавалосы нічога падобнага не падазраваў. Ён нічога не пісаў. Ён проста трэніраваўся распісвацца. Заўтра ж дзень выплаты зарплаты.

НЕЧАКАНАСЦЬ

Цёплай чэрвеньскай раніцай на двор слуцкай мэблевай фабрыкі імя Молатава ўехала аўтамашына 5-й сярэдняй школы гор. Слуцка, нагружаная школьнымі партамі. Гасцінна запрасіўшы дырэктара школы т. Русаковіча ў кантору і пасадзіўшы яго на мяккае крэсла, старшыня арцелі т. Вахмін з захапленнем сказаў:

— І не сумнявайцеся, Іван Сцяпанавіч! Што-што, а парты адрамантуем на славу! Праз тыдзень як новенькія будуць. Гэта ж не для каго чужога, а для нашых дарагіх школьнікаў!

Прайшоў тэрмін, і дырэктар школы наведаўся ў арцель.

— А ведаеце што, Іван Сцяпанавіч,— зноў з захапленнем сказаў Вахмін.— У мяне з'явілася ідэя! Зробім для нашых дарагіх школьнікаў новыя парты! Няхай гэта будзе для іх у новым навучальным годзе нечаканым падарункам.

На развітанне Вахмін запэўніў т. Русаковіча, што новыя парты будуць каштаваць не даражэй, чым рамонт старых. Паверыўшы ў добры намер Вахміна, дырэктар школы з прыўзнятым настроем пайшоў дадому.

Зноў пацяклі дні за днямі, але неадрамантаваныя школьныя парты так і ляжалі на двары арцелі, а новых не было відаць. Пасля кожнага напамінку дырэктара школы Вахмін супакойваў яго і кожны раз горача запэўніў, што ўсё будзе ў парадку і вучням будзе зроблена нечаканасць.

Нарэшце, за некалькі дзён да пачатку заняткаў, ён пазваніў дырэктару школы і паведаміў, што адправіў у школу... неадрамантаваныя парты...

— А дзе ж новыя? — запытаў дырэктар.— Вы ж абяцалі...

— Матэрыялу не было...— вінавата адказаў Вахмін.

— Дык чаму ж вы хоць не адрамантавалі старыя? — не суніма́ўся дырэктар.

— А на рамонт старых партаў часу не хапіла...— адказаў Вахмін і хуценька павесіў трубку.

Калі яму скажуць: т. Вахмін, вам прыйдзецца адказваць за вашу безадказнасць, ён, безумоўна, адкажа:

— Вось гэта нечаканасць!..

ДАРАГАЯ ДРУЖБА

Дружба гэта аказалася сапраўды дарагой. Асабліва дзяржаве яна стала ў капеечку. Але аб гэтым пасля.

Перад грознымі вачыма Івана Іванавіча Цімiна стаіць, схіліўшы галаву і часта плюскаючы вінаватымі вочкамі, Аляксандр Васільевіч Анісімаў. Ён не асмельваецца не толькі пярэчыць свайму начальніку, а нават прысесці на крэсла.

— Ты што, ізноў апёкся? — грымеў перуном Цімін.

— Апёкся, апёкся...— пакорна паўтараў Анісімаў.

— Колькі страт ты нарабіў дзяржаве. На 271 500 рублёў. Ці ж гэта жартачкі? Ты ж сам таго не варты! — дапякаў Цімін.

— Не варты, не варты...— згаджаўся Анісімаў. І ў голасе і ў вачах Аляксандра Васільевіча было столькі раскаяння, пакорлівасці, гатоўнасці панесці любую кару і разам з тым такая просьба злітавацца, што душа намесніка міністра мяса-малочнай прамысловасці БССР т. Цімiна зусім размякла. Яе агарнуў жаль. Спагада ўзяла верх. Злосці як не было, але засталося жаданне вывернуць душу Анісімава. І ён сказаў:

— Кайся!!

Анісімаў нясмела падняў вочы. У іх бліснуў агаңёк надзеі.

— За развал работы ў Камянец-Падольскім трэсце масласырпрома цябе выгналі з Украіны паганай мятлой,— пачаў споведзь Цімін.— Я табе працягнуў сяброўскую руку і выручыў — пасадзіў кіраўніком Полацкага трэста масласырпрома. Як жа ты апраўдаў такое давер'е? Прызнавайся: незаконна браў надбаўку да зарплаты за выслугу год?

— Каюся, вінаваты,— прызнаўся Анісімаў.— За два гады 5600 рублёў узяў.

— Пад'ёмных 3209 рублёў незаконна сабе выпісаў?

— Каюся. Выпісаў. Але не толькі сабе. І сваяку Дубасову, якога прывёз з сабой з Камянец-Падольска, таксама выпісаў 2404 рублі. Усё-такі свайго чалавека хацелася мець на абласной базе масласырпрома,— не таіўся Анісімаў.

— Дык па якім жа тады прынцыпе ты падбіраў у свой трэст кадры?

— Каюся! Па прынцыпе: «не май сто рублёў, а май сто сяброў». Вінават, памыляўся. Сябры аказаліся непа-

дзейнымі,— чэсна прызнаваўся Анісімаў.— Выпісаў з Украіны свайго саслужыўца Васюцінскага. Ён там доўга без работы бадзяўся, пасля таго, як прагналі з пасады інжынера-тэхнолага Палонскага масласырзавода за вялікі брак галандскага сыру. Нашкодзіў ён і ў Плiскім маслазаводзе. А каб не трапіць на лаву падсудных, былы пятлюравец Васюцінскі знішчыў дакументацыю завода і ўцёк некуды. Гэты нягоднік жыў на другім прынцыпе: «не май сто сяброў, а май сто хадоў, каб можна было своечасова ўцячы».

— А падхалімамі сябе абкружаў? — дапытваўся Іван Іванавіч.

— Каюся! Было і такое. На вакантную пасаду старшага інжынера-механіка прыстроіў бухгалтара-рэвізора Бакуновіча. Хоць ён і ласы на чарку, але і напіша і падпіша акт рэвізіі, як толькі яму загадаеш. Вельмі паслухмяны рэвізор. Не шкада было пераплаціць яму па зарплаце 2797 рублёў.

Іван Іванавіч аж паморшчыўся ад такіх прызнанняў. Яму, як відаць, вельмі не падабалася такая несумленнасць Анісімава. Таму ён больш сурова запытаў:

— А чаму ж ты набіраў у сістэму масласырпрома людзей з цёмным мінулым і плямамі на сумленні?

Анісімаў пераступіў з нагі на нагу і неахвотна буркнуў:

— Хітрасць... вінават... Спадзяваўся, што людзі з падмочанай рэпутацыяй будуць мяне, як бога, баяцца і для мяне старацца.

— А ведаеш, якую шкоду яны прыносілі дзяржаве?

— Чуў, чуў краем вуха. Напрыклад, Ігнатовіч працаваў галоўным бухгалтарам Шаркоўшчынскага раймаслапрома. Махляр першакласны. Сам краў у дзяржавы і другім дапамагаў. Не горш за яго аб'ядае дзяржаву і майстар Казлоўшчынскага маслазавода Канчэўскі, які сцягнуў масла і сала на 7276 рублёў.

Пасля такіх прызнанняў Анісімава намеснік міністра загаварыў афіцыйным тонам:

— Дык скажыце вы, парэшце, таварыш Анісімаў, а што рабіў начальнік аддзела кадраў вашага трэста?

— Таварыш Генаў? Ён прасіў павысіць яму зарплату. Заяву мне пісаў такую: «Паколькі я чалавек дарослы і сямейны... прашу павялічыць мне зарплату»...

— І ўсё?

— Не, ён дапамог мне выжыць з трэста 46 работнікаў.

Добры мяняла. За паўтара года мы толькі ў Шаркоўшчынскім раймаслапромс памянялі пяць упраўляючых. Мы цацкацца не любім...

— Дык няўжо вы думаеце, таварыш Анісімаў, што пасля гэтага мы з вамі будзем цацкацца? Не, хопіць!! — і намеснік міністра катэгарычна тыцнуў у стол указальным пальцам, нібы ставячы апошнюю кропку.— Такога марнатраўства дзяржаўных сродкаў нельга дараваць!

Няхай даруюць нам чытачы, а заадно і тав. Цімін, што мы апісалі яго шчырую гутарку з Анісімавым, хоць на самай справе яе не было.

Калі б Іван Іванавіч Цімін сапраўды выклікаў на споведзь Анісімава, дык, напэўна, ён выкрыў бы ўсе гэтыя факты і зрабіў бы вывад, што сямейнасць і падбор кадраў па прынцыпе «май сто сяброў» сапраўды прыносіць дзяржаве вялікую шкоду.

СЦЯПАН СЦЯПАНАВІЧ

Ужо вечарэла, калі Сцяпан Сцяпанавіч вяртаўся з «барахолкі». А каб праўду сказаць, дык ужо не з базару, а з трэцяга ці нават чацвёртага ларка.

Вядома, пасля такога прычасця па яго слядах да хаты можна было накрэсліць вельмі няправільную крывую.

Часам ён спыняўся каля слупа і гразіў:

— Ну, хуліган! Я табе паштурхаюся! Што, аплявуху захацеў?..— Ацаніўшы пакорлівасць слупа, Сцяпан Сцяпанавіч лагодна дадаваў: — То-та ж! Глядзі! — І ішоў далей.

Ён доўга ніяк не мог адчыніць сваю калітку, на якой была прыбіта выразаная з фанеры галава сабакі з ашчэранай пашчай. Нарэшце, пераступіўшы ў двор, ён пахіснуўся і падпёр плячыма калітку, нібы з вуліцы нехта дамагаўся яе адчыніць.

Здаравенны сабака даўно пачуў гаспадара і ветліва віляў кашлатым хвастом, нацягваючы даўжэзны ланцуг.

— Вось табе што! — Сцяпан Сцяпанавіч выставіў кукіш. Жулік быццам зразумеў, што гаспадар не ў гуморы, пакрыўдзіўся, панура апусціў хвост і сумна паплёўся ў будку.

Ад каліткі да калідорчыка была пракладзена вузенькая, з масніцу, цэментная дарожка, і Сцяпану Сцяпанавічу захацелася чамусьці прайсці якраз па ёй.

Сцяпан Сцяпанавіч адпіхнуўся ад каліткі і... ступіў міма. Зрабіў некалькі крокаў,— сцежка быццам была заміма. Зрабіў некалькі крокаў,— сцежка быццам была зачараванай. Хацеў вярнуцца назад, але толькі азірнуўся, плюнуў і зайшоў у хату.

Жонка, поўная і чырвоная, як пераспелы памідор, сустрэла не так ужо і ветліва:

— Што, справіўся ўжо нацадзіцца? Набраўся, п'янчуга!

— Ты чаго зморшчылася, як стары чаравік? — не вельмі сярдзіта спытаў Сцяпан Сцяпанавіч.

— Дурань ты, вось што! Скаціна ты п'яная! — успыхнула жонка.

Каб даказаць, што ён яшчэ такую-сякую логіку мае, Сцяпан Сцяпанавіч запярэчыў:

— Скаціна? Скаціна гарэлку не п'е і п'янай не бывае!.. А я — хто? Ну, хто я? Ка-а-зак! — І, набраўшы поўныя грудзі паветра, гаркнуў: — «Казак лихой, орел степной!..»

— Балван, чаго ты крычыш? Там за сцяной людзі!..— затыкаючы мужу рот рукой, зашыпела гаспадыня.

— Дзе? Якія і-і людзі? — і, успомніўшы, пагардліва махнуў рукой: — Гэта ж кватаранты, а не людзі... А я — гаспадар! Што хачу, тое і раблю!.. І-і-і-і... у сваім доме...

— Свіння ты, вось хто ты! Напіўся, дык ляж і спі! — параіла жонка.

— Не-е-е! Я яшчэ пайду сто грамаў...

— Па свеце б ты не хадзіў, цадзілка ты старая! Давай сюды грошы!

Гаспадыня коршунам кінулася на мужа, абедзве рукі запускаючы ў кішэні Сцяпана Сцяпанавіча. А той, не маючы сілы адчапіцца ад яе, крычаў:

— Не чапай! Не чапай грошы, амерыканец ты! Ведзьма! А то... будзе табе дудка, будзе і свісток! — Усвядоміўшы сваю абсалютную немач, заспяваў, прытопваючы: — Мая Мар'я дробна скача!..

Кватарантам за сцяной яшчэ доўга была чуваць валтузня гаспадыні і гаспадара. Ніякай асалоды ад гэтага не было, але ж вушы не заткнеш...

Сцяпан Сцяпанавіч то «драў казла» — спяваў, то на поўную моц уключаў радыёпрыёмнік, танцаваў, абшчапіўшы дубовае крэсла. Нарэшце, успомніўшы, што за ха-

лявай бота схаваны чырвонец, выйшаў з хаты, каб у бліжэйшым ларку перакуліць, як ён казаў, «службовых» сто пяцьдзесят грамаў гарэлкі...

Далёка за поўнач не мог угаманіцца «казак лихой, орел степной».

Нельга сказаць, што Сцяпан Сцяпанавіч штодня выступаў з такім рэпертуарам. На гэта ў яго, відаць, не хапала таленту. Але кожную нядзелю ён праводзіў такой чарай, якой і каня можна было б напаіць.

У буднія дні працаваў. Праўда, нічога карыснага для людзей не рабіў. Купіўшы за паўцаны тры-чатыры пары ботаў з дзюркай ці разрэзам, ён старанна скабліў наждаком, заліваў расплаўленым воскам, замазваў шавецкім грыфам, наводзіў глянец і ў базарны дзень выносіў прадаваць, выгадваючы на кожнай пары па сто — сто пяцьдзесят рублёў.

Часам ён падбіваў падмёткі меднымі цвікамі, адкусіўшы ад іх шляпкі, каб было падобна, што падмёткі — «на вінтах».

Падмёткі яму прыносіў нейкі чалавек. Адразу па дзесяць — дваццаць пар, аддаючы за даволі нізкую цану.

Іншы раз здаралася, што Сцяпан Сцяпанавіч не прадаваў свайго «тавару». Пэўна, міліцыя перашкаджала. Але такое здаралася рэдка. І ў такіх выпадках ён не вельмі бянтэжыўся: у яго заўсёды быў пастаянны заробак — кватаранты.

Уласны дамок ён раздзяліў на дзве кватэры: у адной сам жыў, другую, разгарадзіўшы шалёўкай на тры пакойчыкі, здаваў кватарантам і за такую ласку браў з іх па 250 рублёў за кожную «шпакоўню»...

Пасля вайны горад рос як на дражджах: выраслі новыя заводы, фабрыкі, адкрываліся навучальныя ўстановы, паабапал вуліц узводзіліся рыштаванні новабудоўляў. Усё гэта рабілі людзі, якія штодня, амаль з кожным цягнікам прыязджалі на работу і сталае жыхарства ў горад. І, вядома, усім патрэбна было жыллё. Прэтэндэнтаў на кватэры было значна больш, чым кватэр, вось і вымушаны былі людзі прасіць ласкі ў сцяпанаў сцяпанавічаў.

Сцяпан Сцяпанавіч сустракаў такіх людзей ласкава, з радасцю, як дарагіх гасцей. Перш чым назваць цану сваёй «шпакоўні», ён вадзіў новага кватаранта па гародзе, хваліўся кустамі руж, геаргіняў, агрэсту, уласным садком, лавачкай пад вішняй.

— О-о-о, летам тут у нас такое хараство! Бэз, жасмін, ружы!.. жыві і дыхай!..

Наслухаўшы Сцяпана Сцяпанавіча, кватаранту здавалася, што перад ім паэт, а пачуўшы цану за пакой, у яго вушы вялі, як зялёны ліст ад кіпятку. Заўважыўшы гэта, Сцяпан Сцяпанавіч дабіваў наймальніка цынічным довадам:

— Вы, канешне, можаце пахадзіць, пашукаць лепшую кватэру, толькі чэсна скажу, усе, хто здае кватэры, такія жывадзёры, як і я. Усе яны сцяпаны сцяпанычы. Ад нас, брат, пакуль што не ўцячэш!.. Не мне, дык другому будзеш плаціць! І нічога не зробіш. Я, у параўнанні з другімі, яшчэ душу маю. І, улічыце, дровы мае, асвятленне за мой кошт...

Як правіла, кватарант заставаўся.

Апроч апісаных сродкаў існавання, перад Сцяпанам Сцяпанавічам адкрылася новая крыніца лёгкага заробку. Гонар адкрыцця не яму належыць, а Стасіку, сыну, хлапчыне, які пражыў дваццаць сем зім. За гэты час чатыры зімы правучыўся ў школе, тры — адслужыў у войсках сувязі ў якасці тэлеграфнага слупа, як казаў Сцяпан Сцяпанавіч, зімы тры недзе працаваў: ці то на заводзе, ці то ў майстэрні. Аднак працоўная дысцыпліна, частыя папрокі таварышаў на рабоце так надакучылі, што Стасік плюнуў на ўсё і заняўся спекуляцыяй.

Абзавёўся знаёмствам у адным вялікім магазіне, даставаў рэдкія тавары і выносіў на «барахолку». І хоць заробак даводзілася дзяліць з машэннікамі за прылаўкам магазіна, зарабляў добра...

Пра «сакрэты» сваёй новай прафесіі Стасік мог расказаць падпіўшы...

Набыўшы ў хаўруспіка з-пад прылаўка адрэз дэфіцытнай тканіны альбо імпартныя боцікі ці чаравікі, ён або тут жа рэалізоўваў іх, або, ляпуючыся ісці на «барахолку», перапрадаваў чэк, маючы пэўны «навар» на добрым знаёмстве.

Так і жыла сям'я Сцяпана Сцяпаныча, не ведаючы ні ў чым нястачы.

Партрэт Сцяпана Сцяпаныча будзе не зусім закончаным, калі не расказаць, што ён хоць зрэдку, але чытае газету, амаль сістэматычна слухае радыё: таму любіць іншы раз пагаварыць і аб Люксембургскай каралеве, чыю армію ён змясціў бы ў сваім чобаце, і аб міжнароднай па-

літыцы, і аб Амерыцы, каменціруючы ўсё з сваіх чыста абывацельскіх пазіцый.

Кватаранты Сцяпана Сцяпаныча пад пільным яго наглядам. Выйдзе часам ноччу і праверыць праз вокны — ці позна сядзяць. А яны такі позна не кладуцца спаць. І Сцяпан Сцяпаныч хмурыцца.

— Ну хай сабе студэнты чытаюць, яны вучацца. А гэтым што трэба? Адпрацаваў сваё, пад'еў і спі. Дык жа не, паліць святло, а лічыльнік не дрэмле, шчоўкае.— І Сцяпан Сцяпаныч заходзіць да кватарантаў.— Позненька, позненька сядзіце...

— Нічога не зробіш, нельга адставаць ад людзей, трэба вучыцца,— тлумачыў кватарант,— адсталых цяпер крытыкуюць, б'юць...

— Правільна, правільна,— згаджаўся Сцяпан Сцяпаныч.— Але вам за святло трэба накінуць чацвяртную.

— Сцяпан Сцяпаныч, мы ж дамаўляліся,— пярэчыў кватарант...

— Але ж я не ведаў, што вы адсталы і вам трэба будзе вучыцца.

Калі кватарант не набаўляў чацвяртную, Сцяпан Сцяпаныч выходзіў на двор і, пачухаўшы патыліцу, рабіў вывад:

— Несвядомыя! З такімі камунізм не пабудуеш...— Ён заходзіў у сваю кватэру і выключаў святло ва ўсім доме.

Нагласць Сцяпана Сцяпаныча не ведае межаў. І сапраўды, хто яе абмяжоўвае? Дырэктара над ім няма, вымоў яму не абвяшчаюць, на сходах не крытыкуюць, фельетонаў аб ім не пішуць. Ён жыве сам сабой.

КАРАЛЕЎСКІ СУД ЛІТАСЦІВЫ...

Яна доўга стаяла каля прылаўка ювелірнага магазіна, разглядаючы цудоўныя і казачна дарагія рэчы. І хоць не верылася, што гэтая хударлявая старэнькая міс, так бедна апранутая, можа што-небудзь купіць тут, аднак ювелір, вельмі рухавы для сваёй паўнаты кругленькі чалавечак з заплыўшымі вочкамі, як спрактыкаваны гандляр,

здагадаўся — старая нешта купіць. Ён нават даверліва шапнуў свайму прадаўцу:

— Перад смерцю хоча зрабіць некаму падарунак.

I сапраўды, яна папрасіла хрустальную вазу. Трымаючы ў сухенькіх дрыжачых руках дарагую рэч, старэнькая міс доўга разглядала яе з усіх бакоў. I чым больш яна разглядала вазу, тым больш сумнымі рабіліся яе матавыя вочы, а васковы твар, густа спаласаваны маршчынамі, хмурнеў. Нарэшце, нібы баючыся разбіць вазу, міс таропка вярнула яе прадаўцу і выйшла з магазіна.

Ювелір, правёўшы яе пагардлівым позіркам, буркнуў:

— Старая скнара... Пашкадавала ўсё-такі грошай...

Аднак ювелір памыляўся. Міс пашкадавала прыгожую вазу.

Пераходзячы вуліцу, старэнькая міс ні разу не азірнулася па баках. Яна ледзь перасоўвала кволыя ногі, нібы на іх былі не стаптаныя чаравікі, а свінцовыя калодкі. На прахожых яна не звяртала ўвагі; у памутнеўшых вачах было столькі абыякавасці і самоты, што не маглі яе крануць ні зайздрасць да маладосці, ні раскоша багатых. На другім баку вуліцы старая спынілася, не ведаючы, куды павярнуць — направа ці налева.

У мэблевым магазіне, дзе пахла лакам і сталярным клеем, яна таксама доўга стаяла ў задуменні. Нарэшце адважылася і папрасіла люстра.

Прадавец, высокі сухапары мужчына з архаічнымі бакенбардамі, назваў цану.

— Усё роўна,— ледзь чутна адказала старэнькая міс.

Загарнуўшы ў паперу люстра, прадавец уручыў яго старой, і яна накіравалася да дзвярэй.

— Выбачайце, міс, але ж вы не заплацілі, спыніў яе прадавец.

— Я не магу заплаціць,— прашаптала яна і зноў павярнулася да выхаду.

— Як не магу? А чаму ж вы ўзялі? Тады аддайце назад люстра!

— Не магу,— ізноў прашаптала яна.

I не паспеў прадавец што-небудзь уцяміць, як старэнькая міс з усёй сілы ўдарыла шклом аб вугал стала. Гэта было так нечакана, што прадавец спачатку зусім збянтэжыўся; ён пачаў разяваць рот так, як гэта робіць рыба, калі яе выцягнуць з вады.

Вакол старэнькай міс, паводзіны якой паказаліся вельмі дзіўнымі і занадта незвычайнымі, зараз жа сабраў-

ся натоўп зявак — пакупнікі, возчыкі і грузчыкі, якія заўсёды тырчэлі ў магазіне, каб прапанаваць свае паслугі таму, хто набываў сабе шафу ці стол.

Старая міс, нібы спалохаўшыся свайго ўчынку, прыпадняла галаву і спадылба разгублена паглядзела на прысутных, аднак і не заікнулася, каб папрасіць прабачэння за тое, што зрабіла.

Прадавец некалькі разоў прапанаваў старой заплаціць за разбітае люстра, але міс упарта маўчала і адмоўна ківала галавой, ціха, але цвёрда сказаўшы:

— Што хочаце рабіце, а плаціць не буду.

Нарэшце прадавец, страціўшы цярплівасць, паклікаў з вуліцы палісмена.

Праз паўгадзіны старэнькая міс сядзела перад следчым — сэрам Весанам, які дваццаць год свайго жыцця прысвяціў служэнню каралеўскаму правасуддзю. Лысы, з чырвонымі ад натугі, блізарукімі выпуклымі вачыма сэр Весан пры допыце, як звычайна, закусіў ніжнюю губу, заплюшчыў адно вока, а другім утаропіўся на вінаватую міс, ад чаго ён сам сабе здаваўся вельмі хітрым і праніклівым. Да канца рабочага дня было дакладна ўстаноўлена імя міс — Элізабет Пірсан, падрабязна апісаны высокім юрыдычным стылем злачынства, паказанні сведак і прызнанні старой міс.

Гэта было ўчора. А сёння сэр Весан са свежай галавой пасля ранішняга кофе ўзяўся перачытваць пратакол допыту злачыннай старой. Доўгая служба юрыста навучыла сэра Весана параўноўваць учынкі людзей з адпаведнымі артыкуламі каралеўскага кодэкса і лёгка высветліць ступень злачыннасці таго ці іншага чалавека.

Аднак учарашні ўчынак Элізабет Пірсан здаваўся вопытнаму следчаму вельмі загадкавым і нават таямнічым. Спачатку сэр Весан западозрыў, што старая Элізабет проста вар'ятка, але медыцынская экспертыза ўстанавіла, што псіхіка старой не парушана. Гэта акалічнасць яшчэ больш зацікавіла следчага. Дзіўным было тое, што старая Элізабет Пірсан ахвотна і шчыра прызналася ў наўмыснасці свайго злачынства і катэгарычна адмовілася заплаціць пацярпеўшаму мэбельшчыку за разбітае люстра, адмовілася яна і растлумачыць прычыну свайго ўчынку. Больш таго, яна выказала гатоўнасць панесці заслужанае пакаранне.

Такія абставіны навялі сэра Весана на думку, што старая Элізабет Пірсан не звычайны злачынца. Вопыт пад-

казваў, што яна, напэўна, зрабіла больш цяжкае злачынства — можа, забіла каго, а каб пазбегнуць цяжкай кары і схавацца ад росшуку, яна наўмысля разбіла люстра ў мэблевым магазіне і дала сябе арыштаваць.

Пасля такога лагічнага вываду сэр Весан палічыў сваім гопарам разблытаць гэтую таямнічую справу і з юрыдычнай бездакорнасцю даказаць справядлівасць сваіх падазрэнняў.

Аднак вопытны юрыст сэр Весан памыліўся.

Выклікаўшы старэнькую міс, следчы пачаў паўторны допыт з хітрасцю. Яго твар свяціўся ветлівасцю, лагоднасцю і шчырай адданасцю, якраз так, як ён свяціўся тады, калі сэр Весан збіраўся зайсці ў кабінет каралеўскага пракурора.

Сэр Весан сустрэў старую міс каля дзвярэй і, падтрымліваючы яе за плечы, ласкава прапанаваў ёй крэсла. Прыкінуўшыся добразычлівым чалавекам, ён пачаў ласкава распытваць аб усіх падрабязнасцях жыцця аж з самога маленства. Старая спачатку гаварыла неахвотна, часта ўздыхала, часам нават выцірала слязу, але ўкрадлівы і спагадлівы тон следчага падкупіў старую і выклікаў яе на шчырасць.

Яна расказала ўсё.

Больш трыццаці год яна працавала на ткацкай фабрыцы, і хоць у яе быў сын, у якога яна жыла, але не хацела быць абузай, утрыманкай і таму працавала на фабрыцы да таго часу, пакуль дазвалялі сілы і галоўнае — вочы. І ўсё ж дрэнны зрок пачаў часта падводзіць яе,— з-пад умелых некалі рук выходзіў брак,— таму прыйшоў час, калі яе з фабрыкі звольнілі.

Апошнія пяць год яна сядзела дома, дапамагаючы па меры сіл весці хатнюю гаспадарку. Але восенню мінулага года старая занядужала, і яе надоўга завезлі ў бальніцу. За той час, пакуль яна ляжала ў бальніцы, здарылася вялікае няшчасце. Аднойчы ўначы мора хлынула на ўзбярэжжа і бязлітасна знішчыла ўсю ўсходнюю частку горада. Сын і ўся сям'я загінулі ў час паводкі. Старая засталася без прытулку, без апекі...

Страшэннае гора надламала апошнія яе сілы. Месяц яна хадзіла, выпрошваючы ў людзей міласціну, але няшчасных было настолькі многа, што на старую не звярталі ўвагі, і яна рашыла знайсці прытулак... у турме. Усё-такі — не на вуліцы начаваць, усё-такі — там нейкі кавалак

хлеба дадуць. Для гэтага яна пайшла на злачынства — разбіла ў мэблевым магазіне люстра.

Выслухаўшы да канца расказ старой, сэр Весан ад расчаравання крыху спахмурнеў. Аднак не верыць ён ёй не мог. Кожнае слова было напоўнена пачуццём асуджанасці, безвыходным горам і надзеяй на чалавечую спагаду.

— Ну, што ж,— нарэшце суха сказаў ён,— каралеўскі суд літасцівы. Улічыўшы вашы абставіны, вас, напэўна, апраўдаюць.

Ад такіх слоў старая збянтэжылася, на вачах паказаліся слёзы, і яна пачала прасіць следчага:

— Злітуйцеся, сэр! Пашкадуйце маю старасць, дайце мне прытулак. Не выганяйце на вуліцу. Мне ўжо не доўга засталося жыць.

Калі сэр Весан застаўся ў кабінеце адзін, ён прагнаў ад сябе жаласць: юрыст не павінен паддавацца пачуццям. Сэр Весан разважаў цяпер, як служка каралеўскага закону.

— Яна зрабіла замах на прыватную ўласнасць. А прыватная ўласнасць — эканамічная аснова Брытанскай імперыі. І той, хто падымае руку на гэтую аснову, павінен панесці пакаранне.

Невядома, як сфармуліраваў сэр Весан абвінаваўчае заключэнне, але назаўтра суд прыгаварыў Элізабет Пірсан да шасці месяцаў турэмнага зняволення.

Так, старая Элізабет Пірсан была задаволена — каралеўскі суд аказаўся літасцівым.

Не менш задаволеным застаўся і сэр Весан — ён выканаў свой абавязак.

ВЯСНОВЫМ РАНКАМ

Прыйшла вясна, ветлівая, ласкавая, ясная, шчодрая: абнаўляецца зямля, абнаўляецца жыццё...

Хораша пабыць у полі вясновым ранкам, паслухаць, як у блакіце шчабеча, заліваецца жаваранак. Паглядзіш на шырокія прасторы, ахутаныя лёгкай смугой пад ясным сонейкам, і душа напаўняецца пачуццём таямнічага чакання нечага светлага, радаснага...

З дзядзькам Сяргеем мы спаткаліся на полі. Ён агля-

даў на сваім участку пасевы пасля баранавання і, як відаць, быў вельмі задаволены. Як я заўважыў, і ў яго душа была настроена на паэтычны лад.

— Шуміць,— сказаў ён,— набіраецца сілы. Добрае жыта будзе. Як думаеш, га? То-та ж... Яно, брат, як і чалавек, ласку любіць, увагу...

Мы збочылі, каб прапусціць фурманку, на якой сядзеў інвалід Ціхон. На калёсах гарой былі накладзены фанерныя скрынкі, мяшкі, вялікія пакункі, загорнутыя ў рудую паперу.

— Што вязеш, Ціхон? Шаўкі-бастоны ці цукеркі?

— Усяго патрохі. Заходзьце ў магазін, добрае зелле прывёз — грузінскае васемнаццаты нумар,— пахваліўся Ціхон.

— Ат, гэта для забаўкі. Мне б больш сярдзітае,— усміхнуўся стары.

Фурманка праехала. Дзядзька Сяргей закурыў і, узяўшы мяне пад руку, павёў па полі.

— Не спраўляецца вазіць,— кіўнуў у бок фурманкі дзядзька Сяргей.— Трэці раз на тыдні ездзіў у райсаюз. Купляць болей сталі. Штогод цэны зніжаюцца. Як думаеш, чаму?

Мой адказ яго не зусім задаволіў. Ён хітравата падміргнуў і пачаў тлумачыць па-свойму:

— Вядома, багацейшымі сталі, і прадуктаў болей, і тавараў. Але, брат, не ў тым сакрэт. Чалавек цяпер другую цану мае, чалавек даражэйшым становіцца. Вось чаму. Калі чалавека лічыць нізашто, тады рэчы бяруць над ім уладу. А ў нас, як бачыш, чалавек узяў уладу над рэчамі.— Дзядзька Сяргей доўга ішоў моўчкі, аб нечым успамінаючы, і потым дадаў:— Ты малады, не помніш таго... А я помню... Помню, якую ўладу мела над чалавекам зямля. З іконамі, з малітвамі да яе хадзілі, прасілі, каб урадзіла. Бог і зямля роўнымі былі для чалавека. А цяпер...— дзядзька Сяргей усміхнуўся і жартаўліва дадаў: — Цяпер я сам бог. Што закажу ёй, тое і дасць.— Хоць сказаў ён гэта жартаўлівым тонам, але ў адказе адчувалася яго сіла і ўлада над зямлёй. Прыемна было слухаць яго спакойны голас, яго ўпэўненыя разважанні.

Зрабіўшы яшчэ адну доўгую паўзу, дзядзька Сяргей нечакана загаварыў зусім аб іншым:

— А там і цяпер чалавека нізашто ставяць. Вазьмі хоць бы тых жа французаў ці англічан. Што год, то тужэй і тужэй зацягваецца пятля на простым чалавеку. Чытаў у

газеце? За пасляваенныя гады ўсё падаражэла амаль удвая. Шкада людзей.— У голасе дзядзькі Сяргея чуліся спагада і нават прыкрасць.— Вядома, гэта іх справа ладзіць сваё жыццё. Ад імперыялістаў літасці чакаць няма чаго, самім трэба... Ды яны, відаць, і самі зразумелі, што правіцелі іхнія нічога не варты, калі ўсё даражэе. Грош цана іхняму ўраду.

Такое параўнанне вартасці ўрада і цэн на тавары мне падабалася. Дзядзька Сяргей заўважыў гэта.

— Часам успамінаеш простых французаў, італьянцаў, думаеш пра іх... Хутчэй бы яны ўжо навялі парадак. Што там цацкацца... Уздыхнулі б лягчэй. Прагналі б з свае зямлі бізнесменаў, дый ладзілі б сабе жыццё. Глядзіш — і Амерыка ўціхамірылася б.

У небе пачуўся рокат самалёта. Дзядзька Сяргей задраў галаву, прыжмурыўшыся, паглядзеў і сказаў:

— Наш. Зараз пачнём падкормку пасеваў. Вунь бачыш дзяўчат са сцяжкамі? Гэта рэгуліроўшчыкі нашы, сігнальшчыкі. Вось як... Запраглі мы і самалёт. Вялікая палёгка чалавеку.

А жаваранак звініць, свідруе блакіт. Дзядзька Сяргей задзірае бародку, каб угледзець яго пад сонцам. Але дзе ты яго ўбачыш! Жартаўлівае сонца казыча ў носе залацістымі пасмамі праменняў. Дзядзька набірае поўныя ноздры свежага паветра і чхае раз, другі, трэці...

— Будзь здароў!

Дзядзька Сяргей кіўнуў галавой.

— От, чарцяка, куды забраўся. Весялун!

Стары прысеў, ласкава правёў рукой па кусціку руні.

— Скажы ты, вясна... Ану, прыгледзься... Бачыш, як выпростваюцца кволыя сцяблінкі, як цягнуцца яны да сонца, набіраюцца сілы, зелянеюць. А прыкладзі вуха да зямлі — пачуеш, як варушацца маладыя карэньчыкі, як п'юць яны сокі шчодрай зямелькі...

Слухаючы дзядзьку Сяргея, здавалася, што і ён глыбока пусціў карэнні ў зямлю і не адарвеш яго, не зрушыш з месца гэтага дужага, каржакаватага чалавека. Лёгкі ветрык пяшчотна варушыць яго валасы, крапутыя сівізной.

Недзе за ўзгоркам спакойна і роўна грукоча трактар. Яго не відаць, але ён тут зусім блізка; вунь стайкі шпакоў і гракоў адстаюць ад яго, узлятаюць, садзяцца на раллю і зноў узлятаюць.

— Колькі дабра будзе! — стары ледзь прыкметна кіў-

нуў галавой і павольна абвёў вачыма шырокае зялёнае поле.

— Усё, што расце, усё, што цвіце,— усё для чалавека, для яго шчасця.

ПЕРАД СВІСТКОМ СУДДЗІ

Не так даўно Мінск віншаваў сваіх лепшых майстроў спорту. Старшыня Камітэта па фізічнай культуры і спорту пры Савеце Міністраў БССР Канаплін выдаў загад, у якім гаварылася:

«У сувязі з выдатным выступленнем на фізкультурным парадзе прэміраваць намесніка старшыні камітэта Някрасава В. А. 2800 рублямі...» І далей былі пералічаны прозвішчы яшчэ дваццаці сямі ўзнагароджаных.

Трэба думаць, усе ўзнагароджаныя паказалі ўзоры спрытнасці, сілы і вынослівасці?.. Напэўна, гэтыя трыумфатары — новыя рэкардсмены, увенчаныя лаўровымі вянкамі? Вось яны: галоўбух А. П. Петрасяк, бухгалтар І. С. Басінкевіч, загадчык склада Д. І. Верабейчык, а затым касір, работнікі забеспячэння, кладаўшчыкі, шафёры і многія іншыя работнікі апарату камітэта.

Можа, у Беларускім камітэце так расквітнела фізічная культура, што нават бухгалтары і загадчыкі складаў яго апарату ставяць усесаюзныя рэкорды? Не зусім так. Гэтыя таварышы не засвоілі нават ранішняй фізкультурнай зарадкі.

І ўсё-такі адзін рэкорд пастаўлен тым, хто лічыцца ў спісе. Рэкардсмен — лідзіруючы ў спісе Васілій Афанасьевіч Някрасаў. За ўсю сваю нялёгкую кіруючую фізкультурную дзейнасць ён дасягнуў немалых вынікаў у асобым, ім жа вынайдзеным відзе грабнога спорту. Гэты новы від дае магчымасць грабці пры ўсякім надвор'і, ва ўсякую пару года — і ўзімку, і ўлетку. І прытым не патрэбна лодак, байдарак, водных баз, басейнаў... Былі б толькі матэрыяльныя базы: склады і дзяржаўная каса.

У спорце Някрасаў засвоіў толькі адно: ён ведае — спорт карыстаецца любоўю і падтрымкай савецкага народа і савецкіх арганізацый. І вось Някрасаў энергічна спе-

кулюе па любові да спорту. Някрасаў не толькі заграбае сам, ён і надграбае для патрэбных людзей.

Адразу пасля таго, як Някрасава прэміраваў старшыня Камітэта Канаплін, Някрасаў выдаў загад аб узнагароджанні Канапліна сумай у 2000 рублёў. Як гавораць спартсмены, намеснік старшыні сквітаў лік.

Грабцы, падобныя да Някрасава, любяць размах. Шырокая натура Някрасава ніяк не ўкладваецца ў рамкі дзяржаўных законаў. І вось заключаюцца дагаворы з прыватнікамі. Нейкім Паповай О. М., Касцецкай Г. З. даручаецца расфарбоўка пад трафарэт парадных сукенак, сарочак і іншых відаў вопраткі. Толькі па адным з заказаў і прытым адной толькі Касцецкай, паводле самых скромных разлікаў, заплочана 70 450 рублёў, а ўсяго яна атрымала каля 245 тысяч рублёў. Ну як жа пасля гэтага не адзначыць прэміяй паслужлівых грабцоў з каманды Някрасава — галоўбуха, бухгалтара і касіра?

У 1954 годзе за поспехі ў развіцці футбольнага спорту было прэміравана некалькі чалавек. Урачыстая цырымонія прэміравання выглядала вельмі своеасабліва. У кожнага, хто атрымліваў грашовую ўзнагароду, бралі 10 працэнтаў у «фонд дзядзі Васі», г. зн. у карысць Някрасава. Так, рэкардсмен-грабец незаконна «зарабіў» каля 10 000 рублёў.

Карысць новага віду грабнога спорту яго вынаходца ацаніў дасканала. Някрасаў даўно забыўся, як купляць рэчы за свае грошы. Ён прыходзіць на склад і абменьвае баш на баш пашарпаную старызну на шаўковыя вышытыя сарочкі, новенькія бастонавыя белыя касцюмы...

Шчодрасць і шырыня натуры намесніка старшыні набыла зайздросную вядомасць. Заходзіць патрэбны чалавек у гасцінны яго кабінет і гаворыць:

— Фізкультпрывітанне!

— Таго і Вам жадаю. Чым магу служыць?

— У дарозе растраціўся. Грошай бы...

— Цяжка аформіць,— уздыхае Някрасаў.

— Але сабе ж вы, Васілій Афанасьевіч, афармляеце.

— Дам, дам! — перапыняе яго Васілій Афанасьевіч.— Не вы першы, не вы апошні. Дзесяткі тысяч за дэбіторамі.

— Дзякуй! Даруйце ўжо...

— Даруем.

І, сапраўды, даруюць.

Усім удзельнікам фізкультурнага параду захоўвалася зарплата па месцы асноўнай працы. Але вось шчодры Някрасаў наперакор урадавым пастановам выплаціў да-

даткова каля 85 000 рублёў за кошт камітэта. І таксама невыпадкова. Лік выйграных ачкоў прыпісваўся не стольki спартсменам, колькі фізкультурнікам. Камандны ж склад беларускай спартыўнай дэлегацыі быў укамплектаваны з работнікаў камітэта.

Някрасаў і іншыя праяўляюць выключную выдумку і вынаходлівасць па заграбанні дзяржаўных грошай. Многія спартсмены па розных прычынах не змаглі прыняць удзелу ў фізкультурным парадзе. Усе яны ў свой час атрымалі поўнасцю спартыўную форму, за што і распісаліся ў ведамасці. Пасля гэтую форму яны здалі. Аднак ведамасць на выдачу захавана ў справаздачнасці. Так, некалькі ўзмахаў рукамі (не вёсламі) — і заграбаецца салідная сума. Някрасаўскія грабцы перасягнулі нават Чычыкава. Таму давозілася таргавацца і плаціць за мёртвыя душы, а фізкультдзядзькі ўпісваюць у раздатачныя ведамасці неіснуючых асоб і грэюць на гэтым рукі.

Па ўсім Савецкім Саюзе разгарнуўся шырокі ўсенародны рух за эканомію, а дзялкі з Беларускага камітэта па фізічнай культуры і спорту транжыраць грошы, не лічачыся ні з чым. Дрэнны прыклад заразлівы. Ад рэспубліканскага камітэта не адстаюць і абласныя. Раскраданні і незаконнае выдаткаванне дзяржаўных сродкаў толькі ў абласных камітэтах па фізкультуры і спорту Беларусі аднялі ў дзяржавы велізарныя сродкі.

У спартыўных спаборніцтвах ёсць добрае правіла: суддзя строга сочыць за выкананнем правілаў і карае парушальнікаў. Але ў Беларускім камітэце па фізічнай культуры і спорту не спяшаюцца заклікаць гэтых парушальнікаў да парадку. А свісток суддзі быў бы тут вельмі да месца.

ШАСЦЯРОНКА

З запісной кніжкі пісьменніка

На тарфяніках Любаншчыны вырасла цудоўная кукуруза. Старшыня калгаса імя Молатава т. Кнышэвіч вадзіў па полі і паказваў участак за ўчасткам. Сакратар райкома, старшыня райвыканкома і дырэктар МТС задаволена ўсміхаліся, але не вельмі выказвалі сваё захапленне. Рухавы

старшыня калгаса не скрываў сваёй радасці. Ён то выламваў здаравенны пачатак, вылушчваў яго і паказваў начальству, то, схаваўшыся ў кукурузным гушчары, крычаў:

— О, як у лесе! Глянеш угару — шапка валіцца! — і ён задзіраў галаву, і шапка сапраўды валілася.

— Цэнтнераў дваццаць пяць пачаткаў будзе і тон пяцьдзесят сіласнай масы з гектара. Як вы думаеце, будзе? — цікавіўся старшыня.

— Так, кукуруза вырасла добрая,— спакойна згаджаўся сакратар райкома.— Толькі парадак ёй трэба даць. А як у вас з сіласаваннем?

— Сіласуюць ужо. Думаю, управімся,— сказаў дырэктар МТС.

— Ну вось, дырэктар абяцае ўправіцца,— у быстрых вачах старшыні хаваліся нейкія хітрынкі.— Можа, пойдзем паглядзець, як упраўляюцца механізатары?

За будынкамі фермы навалена цэлая гара кукурузы, падвезенай да сіласарэзкі. Трактарыст сядзеў, прытуліўшыся да задняга кола трактара, і спяваў:

— «Я нікому не скажу пра сваю тугу...»

— Ну, што? Стаім? — прывітаўшыся, запытаў сакратар райкома.

— Трохі стаім, трохі сядзім,— нявесела пажартаваў трактарыст.

— Даўно?

— Ды ўжо трэці дзень. Шасцярэнька паламалася ў сіласарэзцы.

Дырэктара МТС чамусьці зацікавіла сцяблінка кукурузы пад нагамі, ён нахіліўся, падняў і пачаў яе ўважліва разглядаць. З сіласнай траншэі, напалавіну засыпанай рэзанай кукурузай, высунулася галава старога калгасніка.

— Уга, колькі начальства адразу прыехала! — здзівіўся ён.— Дзень добры вам! — і, падміргнуўшы свайму старшыні, сказаў: — Ну, цяпер, напэўна, пусцім сіласарэзку, а? Уся ўлада тут.

— Ну, што маўчыш, дырэктар? Людзі чакаюць,— запытаў сакратар райкома.

— Няма ў нас запасной шасцярэнькі. Што я магу зрабіць? — апраўдваўся дырэктар МТС.

— А такое дабро! — калгаснік разгроб рэзаную кукурузу, засунуў глыбей руку, выцягнуў жменю сіласу, панюхаў і аж крэкнуў ад прыемнасці.— А-ах, якое дабро! Чысты адзікалон! А прападзе! Тут жа нашы тысячы ляжаць. Бітоны малака. А шасцярэнька — што? Капейка.

І праз якую капейку — тысячы пагніюць. Тут нашы жартавалі: кукуруза — неспакойная культура. А я вам скажу — эканамічная яна культура, вельмі рэнтабельная! — Слова «рэнтабельная» стары гаварыў з нейкім асаблівым смакам.— А вось механізатары нашы не рэнтабельныя. Псуюць дабро. Гэта ж кансерва, багацце, а не якая-небудзь капеечная шасцярэнька.

— Ведаю, ведаю, сам бачу,— не стрываў дырэктар МТС.— Я ўжо тэлефон разбіў, звонячы ў абласное ўпраўленне і ў Сельгасснаб. Няма, не даюць шасцярэнек. А я што? З неба дастану?

— Ну і што, прападаць дабру?

— Не прападзе. Зараз прыгоняць сіласарэзку з іншага калгаса. Я ўжо даў распараджэнне.

— То іншая справа,— стары адышоў убок.

— Таварыш сакратар! От я забіраю сіласарэзку ў іншым калгасе. Гэта ведаеце, што выходзіць, як у бога за пазухай. Ім што? План сяўбы кукурузы давялі, план будаўніцтва траншэй вызначылі, а потым начарцілі зводачкі і сядзяць, чакаюць ад нас лічбаў. А колькі ў нас сіласарэзак і клубнярэзак, ці ёсць да іх запчасткі — гэта, відаць, у зводку не трапляе.

ВЫБАЧАЙЦЕ, КАЛІ ЛАСКА!

ЗАГАДЧЫКУ РАЙСЕЛЬГАСАДДЗЕЛА ДЗ-СКАГА РАЁНА

Добры дзянёк, шаноўны Пётр Кузьміч! Дазвольце Вас павіншаваць з надыходам цудоўнейшай пары года — вясны. Вы ўжо і самі, пэўна, заўважылі, што сонейка паласкавела, падабрэла. Без спазнення прыляцелі з выраю гракі, шпакі, жаўранкі і іншая пярнатая жыўнасць і весела, дзелавіта загаманілі на вясновыя тэмы. Нават вароны і тыя прызналі, што вясна — гэта ўжо факт. Фа-акт! Яны, вядома, у вырай не лятали і сяк-так тут зіму праваронілі, а цяпер заварушыліся.

Праўда, Вы таксама ў вырай не лятали, а зімавалі дома і, пэўна, не столькі ад злога намеру, колькі ад сваёй наіўнасці, думалі, што вясны ў гэтым годзе зусім не будзе.

Таму грымнула яна вельмі нечаканай для Вас. Вы чакалі не вясны, а дырэктывы аб вясне. Затое і вясна Вас, Пётр Кузьміч, крыху падкузьміла,— не чакае, хоць работы ў Вас — непачаты край. Асабліва з планамі веснавой сяўбы.

Вы забыліся пра адну прыказку, якую вельмі любіў паўтараць Ваш дзед: «Рыхтуй сані летам, а калёсы зімой», і таму плана веснавой сяўбы зімой не рыхтавалі.

Толькі 6 сакавіка Вы дагадаліся, што вясна ўсё-такі будзе і ў гэтым годзе. Апрача таго, Вы ўспомнілі яшчэ і пра тое, што план веснавой сяўбы павінен быць даведзены да кожнай гаспадаркі Вашага раёна не пазней 10 сакавіка.

Каму-небудзь другому было б не пад сілу рашыць такую складаную задачу ў такі кароткі тэрмін, але Вы, як кажуць, не лыкам шыты, хутка дадумаліся.

6 сакавіка Вы напісалі цыркуляр усім сельсаветам. Там найстражэйшым чынам патрабавалася, каб «за адзін дзень развярстаць план па вёсках, а ў вёсках па кожнай гаспадарцы»; затым за другі дзень «па спіску пад распіску аб'явіць кожнаму селяніну з тым, каб усе ведалі пра свой план».

І нарэшце за трэці дзень усе тыя «спіскі і распіскі прыслаць у аддзел сельскай гаспадаркі». 8 сакавіка гэтая дырэктыва была на руках у старшынь сельсаветаў.

Хоць тон Вашай дырэктывы быў суровы, але ў сельсаветах яе сустрэлі несур'ёзна. «Ну і жартаўнік наш Пётр Кузьміч!» — сказалі там.

Выбачайце, калі ласка, паважаны Пётр Кузьміч, але нас таксама вельмі цікавіць: Вы пажартавалі з гэтай дырэктывай ці сур'ёзна пісалі? Калі ўсур'ёз, то скажыце, калі ласка, Вы адны думалі ці Вам хто дапамагаў? А калі зусім не думалі, то цікава, што ж Вы рабілі цэлую зіму?

Выбачайце, калі ласка, але мы вельмі непакоіліся, каб Вы следам за зімой і вясну не праваронілі са сваімі дырэктывамі ў стылі «падпісана — і збыта з рук». Бывайце здаровенькі і не забывайцеся, што пасля вясны абавязкова прыйдзе лета. Так ужо здаўна вядзецца, і добрыя людзі да гэтага прызвычаіліся, як прызвычаіліся да своечасовага планавання гаспадарчых работ. Ох, гэта планаванне!..

СТАРШЫНІ КАЛГАСА «СПАРТАК» КАР-СКАГА РАЁНА

Эх, Аўхім, Аўхім! Да чаго Вы дажылі, да чаго дастукаліся! Ні павагі Вам, ні аўтарытэту. Які ж Вы тады кіраўнік, які ж гаспадар, калі рэпутацыя Ваша падмочана. А падмачылі Вы яе гарэлачкай. Загубіць яна Вас, калі не ачухаецеся. Паслухайце добрую параду ды гляньце хоць раз цвярозым вокам на тыя справы, што Вы творыце, пакуль не позна. З п'яных вачэй Вы нават не разгледзелі, што прысмакталіся да Вас (а хутчэй да калгаснай гаспадаркі) махляры ды абібокі, як ракушкі да днішча баржы. Няўжо Вы не можаце ачысціцца ад прайдзісветаў Мікіты і Анціпа, якія не жадаюць дабра ні Вам, ні калгасу? Адзін з іх палазы і абады гне, ды яшчэ як гне! Толькі не ў той бок, не ў калгас. Другі ж зачасаўся ў ваўначоску і прыбыткі з яе ўсё вычэсвае ў сваю кішэню. Ці не з Вамі ён прапівае тыя прыбыткі, га?

Дарэчы, у Вас улік які-небудзь вядзецца? Хто ім займаецца?.. Два рахункаводы... Так, так.

Калі верыць вашай канцылярыі, дык кожная свіння з калгаснай фермы з'ядала штодня па чатыры, а то і шэсць кілаграмаў мукі і макухі. А колькі бульбы з'ядае, дык і падлічыць нельга, бо ў канцылярыі гэта невядома. І ўсётакі паглядзіш на свіней з вашай фермы, дык дзіву даешся — да чаго ж яны худыя. Невыпадкова пяць штук ціха сканалі, каб не быць повадам для спісання прадуктаў.

Цікава, якія ж такія свінні з'елі ўсё тое дабро?

Дарэчы сказаць, з буйной рагатай жывёлай у Вас таксама не ўсё чыста! Ой, не чыста! Дзвюх кароў і чатырох цялят таксама давялі да магілы, а астатнія захварэлі на лішай, іх заядаюць паразіты.

Няўжо Вы, тав. старшыня, не ведаеце, што ў калгасе з паразітамі трэба весці суровую барацьбу, барацьбу на поўнае знішчэнне іх? А пара б гэта ведаць!

У Вас, як кажуць, куды ні кінь — усюды клін. Сельскагаспадарчы інвентар да веснавой сяўбы не адрамантавалі, хамутоў і пастромкаў не хапае, угнаенні на поле вывезлі не поўнасцю.

На што ж Вы, Аўхіме, спадзяваліся? Ці не на тое, што поле ўгнояць птушкі, якія прыляцелі з выраю, а забарануюць гракі ды вароны?

Адкуль ні паглядзі, відаць — нікудышны Вы кіраўнік, нядбалы гаспадар. У народзе ў такіх выпадках кажуць:

злазь з даху, не псуй гонту. Вы не чулі? Трэба прыслухоўвацца, уважліва прыслухоўвацца да таго, што гаворыць народ.

Бывайце цвярозенькі, паважаны Аўхіме! З нецярплівасцю чакаем ад Вас адказнасці, а ад райсельгасаддзела адказу.

Выбачайце, калі ласка, за шчырае пісьмо. Можа, яно Вам і дапаможа. Хоць кажуць: можа на двое варожа.

ЗАГАДЧЫКУ СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧАГА АДДЗЕЛА АС-ЦКАГА РАЙВЫКАНКОМА

Не аглядайцеся па баках, Мікалай Васільевіч, іменна да Вас мы і звяртаемся. Выбачайце, калі ласка, за спазненне, але ж, як кажуць, лепш позна, чым ніколі. Вы, магчыма, і не чакалі нашага пісьма, таму выглядаеце, быццам школьнік, у якога на экзаменах знайшлі шпаргалку. Праўда, Вы з гэтага ўзросту даўно ўжо выйшлі і чарнільніцу на гузіку не носіце, на Вашым загадчыцкім стале манументам стаіць багаты пісьмовы прыбор, але тое-сёе з кепскіх звычак дрэннага школьніка ў Вас захавалася і цяпер.

Каб не гаварыць наогул, пачнём з прыкладаў па арыфметыцы. Невядома, хто Вас вучыў гэтай мудрасці, але сакрэтам звычайнага складання Вы і да гэтага часу не авалодалі і робіце такія памылкі, за якія Вас у старой школе паставілі б у куток на калені, ды яшчэ на грэчку.

Вось прыклады. Вам трэба было рашаць задачу, важную, дзяржаўную: арганізавана правесці веснавую сяўбу і ў самыя сціслыя тэрміны. Быў даведзены і графік.

Трэба сказаць, што задача гэта нялёгкая, экзамен сур'ёзны. А рашылі вы яе не так, як трэба. Распачалася сяўба, пачалі прыходзіць да Вас зводкі з сельсаветаў і калгасаў раёна. Падсумавалі Вы лічбы, азірнуліся па баках і заўважылі, што ў суседніх раёнах справы куды лепшыя, чым у Вашым. Занепакоіла гэта Вас, засмуціла. Вельмі ўжо не хацелася Вам быць сярод адстаючых. Вядомая справа, адстаючага б'юць. Тады Вы заплюшчылі вочы ад сораму і... напісалі ў зводцы для вобласці на 1407 гектараў больш, чым было пасеяна на 15 красавіка.

25 красавіка, складаючы лічбы з калгасных і сельсавецкіх зводак, Вы ізноў «памыліліся» на 2579 гектараў. Аднаго толькі льну на гэты дзень Вы «засеялі ў зводцы» замест пяці аж дваццаць гектараў.

На 1 мая Вы яшчэ раз паўтарылі такую ж намылку.

У школе звычайна настаўнік сочыць за тым, як вучань рашае задачу, правярае яго кемлівасць. Дзяржава таксама, як добры настаўнік, сочыць і правярае выкананне задач. Для гэтага існуе ўлік, справаздачнасць і адпаведная дзяржаўная ўстанова — ЦСУ СССР.

А вось Вы, паважаны Мікалай Васільевіч, чуючы за сабой грашкі, некалькі дзён не дапускалі інспектара ЦСУ да Вашых зводак, пабойваліся, каб не выплыла наверх Ваша «кемлівасць». Пакуль райінспектар дабівалася да Вашых зводак, Вы зводзілі канцы з канцамі — перапраўлялі лічбы ў калгасных зводках, але і гэта не дапамагло.

Карацей кажучы, з першым дзеяннем арыфметыкі ў Вас не ўсё добра. У школе за такое складанне вучню ставілі б двойку ці зусім адзінку і пасадзілі б на месца. А Вы ж не школьнік. Якую ж Вам адзнаку паставіць?

Ах, Вы самі ведаеце? З уласнага вопыту? Цікава, цікава...

Значыцца, у мінулым годзе за такія ж «памылкі» пры сяўбе азімых Вы атрымалі суровую вымову? Вам запісалі такую адзнаку і пасадзілі на тое самае месца, гэта значыць пасаду, на другі год?

Выбачайце, калі ласка, за шчырасць,— на першы раз, магчыма, гэтага было даволі,— трэба ж было навучыць, але дзіўна — чаму і сёлета мірыцца з такім другагодніцтвам Маладзечанскае абласное кіраўніцтва сельскай гаспадаркі?

Мікалай Васільевіч, чаму Вы так неспакойна сябе адчуваеце і азіраецеся па баках, быццам шукаеце спагады? Ага, вось яно што! Не Вы першы, не Вы апошні аматар па штучным завышэнні лічбаў у справаздачнасці. Сапраўды, хоць рэдка, але такія індывідыумы сустракаюцца.

Такое ж пісьмо з нецярплівасцю чакалі кіраўнікі Давыд-Гарадоцкай МТС. Але мы лічым за лепшае надрукаваць вытрымку з пісьма пракурора Пінскай вобласці, які коратка і ясна паведамляе, што «кіраўнікі Давыд-Гарадоцкай МТС дапускалі антыдзяржаўную практыку прыпіскі да дзяржаўнай справаздачнасці, штучна завышалі паказчыкі выканання плана трактарных работ за кошт нібыта праведзенай у калгасах раскарчоўкі, у той час калі ніякай раскарчоўкі не рабілася.

На ўстаноўленых фактах заведзена крымінальная справа, расследаванне якой даручана пракурору Давыд-Гарадоцкага раёна».

Сказаць па праўдзе, Вам весялей не стала ад таго, што знайшоўся «мудрэц», падобны да Вас.

Жадаем Вам, шаноўны Мікалай Васільевіч, сур'ёзна вывучыць не толькі правілы арыфметыкі, але і савецкія законы.

СТАРШЫНІ Л-СКАГА РАЙСПАЖЫЎСАЮЗА

Добры дзень, Аляксандр Дзмітравіч!

Пішу я Вам і вельмі баюся, каб Вы не падалі на мяне ў суд за мае сардэчныя словы... Хаця які там можа быць суд, калі гутарка ідзе паміж намі сам-насам, без прысутнасці Вашых падначаленых, якія вельмі ўжо лёгкія на нагу прыбегчы ў суд і быць за Вас сведкамі...

Я звяртаюся да Вас, Аляксандр Дзмітравіч, па сутнасці Вашай справы, якую разбіраў нарсуд. Заварылася гэтая каша ў дзень справаздачнага сходу праўлення райспажыўсаюза. Памятаеце, Аляксандр Дзмітравіч, такі малюнак: у фае клуба — буфет, на сценах — дыяграмы і плакаты на гандлёвыя тэмы, на твары ў Вас — самаўпэўненасць і задаволенасць. У наяўнасці быў поўны асартымент Вашых ласкавых слоў і ўсмешак розных адценняў. Амаль у кожнага ўпаўнаважанага на справаздачны сход Вы, Аляксандр Дзмітравіч, прасілі, як у гарачую пару ніць:

— Толькі, калі ласка, паболей крытыкі! Крытыкуйце, не гледзячы на персоны! Не зважаючы на персоны! Не баючыся персон!..

Такія Вашы заклікі да крытыкі ці не былі толькі самарэкламай? Нібыта глядзіце, людцы, які я справядлівы!..

Цэлую гадзіну Вы, Аляксандр Дзмітравіч, чыталі справаздачны даклад. Прамова Ваша цякла плаўна, без напружання, толькі час ад часу на спакойнай гладзі прамовы з'яўляліся адзнакі крытыкі ў адрас нямногіх (тых, якія не прысутнічалі на сходзе) работнікаў гандлёвай сеткі. Адным словам, усё ішло як па масле.

— Мы працавалі на ўсіх сто працэнтаў! Прыбытку ў нас — 100 тысяч...

А ў канцы прамовы была і гарчыца.

— Але страт і растрат у нас таксама 100 тысяч рублёў,— жаласлівым голасам ціхенька прызналіся Вы.

Чаму так многа страт і растрат — Вы, Аляксандр Дзмітравіч, не расказалі. На дапамогу Вам прыйшоў пайшчык тав. Капейкін. Не баючыся Вашай персоны і замест «не гледзячы», паказваючы на яе пальцам, тав. Капейкін рас-

казаў сходу, як Вы, Аляксандр Дзмітравіч, абаранялі растратчыкаў, і выставіў супраць Вас дзесяткі фактаў: і тое, як вы не хацелі бачыць злачынстваў рэвізора-кантралёра нейкага прайдзісвета Шылы, і тое, як Вы, насуперак рашэнню праўлення райспажыўсаюза, узялі зноў на работу рэвізорам хабарніка і п'яніцу Зіноўева, і тое, што Ваша, Аляксандр Дзмітравіч, персона не плоціць па працягу двух гадоў кватэрнай платы і бясплатна карыстаецца матэрыяламі, дровамі райспажыўсаюза і што Ваша вяльможнасць часценька, нібы ідалу, робіць паклоны гарэлачцы...

Вы, Аляксандр Дзмітравіч, прабавалі перапыніць выступленне Капейкіна, аднак гэта Вам не ўдалося. Ну і Капейкін! Ён да канца раскрыў прычыны, чаму такія дрэнныя ў райспажыўсаюзе справы.

А неўзабаве ў раённай газеце «Кліч Радзімы» была змешчана за подпісам Палцпіннікава карэспандэнцыя, у якой зноў жа крытыкавалася работа райспажыўсаюза.

— Палціннікаў? Хто ж такі Палціннікаў? — ламалі Вы галаву і здагадаліся, нарэшце, што гэта ж Капейкін, той самы, што крытыкаваў на сходзе. І Вы, доўга не думаючы, напісалі наступнае:

«У нарсуд Л-скага раёна.

Настаяшчым прашу прыцягнуць да суровай адказнасці Капейкіна Давыда за аскарбленне асобы. Сам ён не з'яўляецца ўпаўнаважаным, а прыйшоў на сход, з мэтай зняважыць і з ярасцю кідаў на мяне розныя несастаяшчыя факты...» Пазнаеце Ваш стыль?

На судзе Вашы сведкі, падначаленыя Вам Іёшка, Мошка, Крошка і Кацнельсон, са скуры лезлі, каб абяліць Вас, даказаць Вашу невіноўнасць, тым самым абвінаваціць тав. Капейкіна. Аднак ні Вам, ні Вашым сведкам не ўдалося засудзіць чалавека за крытыку. Наадварот, на судзе яшчэ шырэй, дзякуючы суддзі і засядацелям, была раскрыта Ваша безгаспадарчасць, былі выяўлены факты злоўжывання Вамі сваім службовым становішчам.

Здавалася б, што на гэтым Вы супакоіцеся. Але дзе там!

— Я?! Мяне крытыкаваць?! Маю персону?! — і падалі справу на перасуд у Бабруйскі абласны суд.

Я, Аляксандр Дзмітравіч, іду да Вас на дапамогу: не толькі ў Бабруйску, а на суд грамадскасці ўсёй рэспублікі перадаю Вашу справу глушыцеля крытыкі.

Выбачайце, калі ласка,— такую заразную хваробу лячыць трэба тэрмінова. Рад Вам дапамагчы ў гэтым.

КІРАЎНІКУ БЕЛАРУСЭНЕРГА БАТВІННІКУ Я. Я.

З лёгкім парам Вас, Якаў Яфімавіч, з лёгкім парам!.. Вы толькі што з ванны вылезлі, распарыліся там, размякчэлі... Я спецыяльна і час такі выбраў для адведзін, бо Вы зараз у добрым гуморы, а таму і размова ў нас будзе больш лагодная. Вы здзіўляецеся, як гэта я ў такі позні час знайшоў Вашу кватэру. Ды гэта ж прасцей простага. Да чыёй жа кватэры будзе праведзена трохфазная электралінія, як не да вашай. Апрача таго, з Вашых вокнаў льецца такое яркае святло, нібы само сонца зайшло да Вас на чай.

Няўжо Вы, Якаў Яфімавіч, не здагадаецеся, па якой такой справе я зайшоў да Вас? Выбачайце, калі ласка, але ёсць пэўныя весткі, што ў Вашай кватэры і ў кватэрах Вашых падначаленых з Беларусэнерга вялікую пашану маюць «жулікі». Ну, чаго ж Вы так вінавата ўхмыляецеся? Быццам не ведаеце, якія такія жулікі? Гэта такія хітрыя прыстасаванні, камбінаваныя разеткі і электрапатроны, пры дапамозе якіх можна красці электраэнергію.

Ваша кватэра хоць і не прамысловае прадпрыемства, але ж трохфазная падводка — не выпадковасць. Звычайная не вытрымлівала такога напружання, каб Вы маглі купацца ў электраэнергіі, ваду ж у ванне Вы нагрэлі з падмогай «электражулікаў» у выглядзе велізарнай спіралі, і кватэру ацяпляеце электрапечамі, і ўсе стравы Вам гатуюць не на дровах, а на электрапліце. Карацей кажучы, Вы жывяце ў такой электрараскошы, як сапраўдны электрычны бог. Скажыце, калі ласка, шаноўны Якаў Яфімавіч, за чый кошт у Вас такія выгоды? За дзяржаўны? Пярэчыць не буду, бо недарма ж Вы і на парог не пускаеце ўчастковага кантралёра.

Шаноўны Якаў Яфімавіч, Вы, безумоўна, не заходзіце да жыхароў 9-га Чыгуначнага завулка ці Іванаўскай вуліцы. А не пашкодзіла б калі-небудзь наведаць. Вы пачулі б, як там лаюць вашага брата за тое, што электралямпачкі не гараць, а тлеюць. Схадзіце, калі ласка, самі ці парайце Фрэнкелю, ён жа ўсё-такі дырэктар Энергазбыта.

А Вы тым часам можаце па суседстве зайсці ў госці да Лазара Пятровіча Кейліна. Ён, загадчык гаспадаркі Бела-

русэнерга, відаць, раскажа Вам пра сваю электрабяду: як падвялі яго «жулікі». Справіўшы наваселле, Лазар Пятровіч забраў электрычнасць і, выціскаючы з яе апошнія сілы, прымусіў і страву гатаваць, і кватэру ацяпляць, і бялізну прасаваць, і ўсё гэта рабілася не ўпоцемку, а пры яркім электрычным святле. Аднак Кейлін забыўся пра тое, што ў яго хатнім камбінаце бытавога абслугоўвання ёсць і такая фігура, як «рахункавод», які вісеў у кутку і матаў усё на вус. У канцы месяца лічыльнік адлічыў, што з дапамогаю «жулікаў» выдаткавана электраэнергіі амаль на 300 рублёў. Кейлін вельмі пакрыўдзіўся на лічыльнік, абвінаваціў яго ў махлярстве, несумленнасці і, назваўшы яго паклёпнікам, адмовіўся плаціць за кілаваты, а лічыльнік зняў з пасады рахункавода. Дырэктар Энергазбыта Фрэнкель зацвердзіў такое распараджэнне таму, што падобная бяда здарылася з ім самім. Ён жа таксама любіць у ванне пялёскацца. Дарэчы, Якаў Яфімавіч, спытайце ў Фрэнкеля, якія меры ён прымае да растратчыкаў электраэнергіі. Заадно пацікаўцеся, чаму ён не аштрафаваў Вас, сябе і Кейліна за выкарыстанне ў сваіх кватэрах «жулікаў» для крадзяжу электраэнергіі. «Жулікаў» у электрасетцы трэба выяўляць.

З электрапрывітаннем

Вожык.

ПРАКУРОРУ ВАРАШЫЛАЎСКАГА РАЁНА г. МІНСКА т. СЯДОВУ Ф. М.

Добры дзень, паважаны таварыш пракурор!

Калі ў аднаго злодзея запыталі, за што яго судзілі, ён адказаў: «За нядбайнасць. Цялушку ўкраў, а карову пакінуў». Гэта стары анекдот. А вось свежая быль з Вашай практыкі. Нядаўна Вы перадалі ў суд крымінальную справу на аднаго злодзея. І справа гэтая вельмі нагадвае толькі што расказанае здарэнне.

Вы рашылі судзіць злодзея за тое, што ён, вобразна кажучы, сцягнуў вяроўку, калі краў кароўку. Выбачайце, калі ласка, але па-вашаму выходзіць, што зладзюга зрабіў дзяржаве большую шкоду, украўшы вяроўку, а не карову. Вось як гэта здарылася.

На піўзаводзе «Беларусь» вартаваць авечак даручылі ваўку, ці (гэта адно і тое ж) загадчыкам складаў там працаваў Пракопчык. Аднойчы (каб жа аднойчы!) ён украў 725 кілаграмаў ячменю і прадаў яго спецыялісту па

куплі крадзенага — Гушчы, які пастараўся збыць той ячмень як мага далей — аж у Магілёўскую вобласць. Але чэснае вока бачыла далёка і Вам паведаміла пра гэты ўчынак. Разгарнуўшы ўсе кодэксы, Вы падабралі адпаведны артыкул, дапыталі сведак і — цяп-ляп — справа, стук-грук — суд. А перад гэтым Вы нават зрабілі рэвізію і правялі экспертызу. Толькі не зусім удала выбралі экспертам Лямешку Ф. Ф.

Выбачайце, калі ласка, але ж хай будзе Вам вядома, гэтага Ф. Ф. Лямешку судзілі, калі ён, будучы бухгалтарам гэтага ж піўзавода, злоўжываў, і ў выніку гэтага завод меў страт на 561 802 рублі.

Гэтая рэвізія і экспертыза,— а вядома ж — воран ворану вока не выклюе — на тым складзе, дзе краў Пракопчык, выявіла аж 2251 кілаграм лішкаў ячменю. Дзіўная рэвізія,— са склада ячмень крадуць, а яго прыбаўляецца. Вас гэта не здзівіла, шаноўны Фёдар Максімавіч, бо Вы, як відаць, у сваёй пракурорскай практыцы бачылі і не такія цуды.

Аднак, як толькі справа дайшла да суда, дырэкцыя піўзавода падклала Вам свінню. Дырэктар выявіў, што разам з вяроўкай украдзена карова. Ён са слязамі на вачах прасіў вярнуць заводу не сем цэнтнераў украдзенага збожжа, а дзевятнаццаць тон. Суд, перагартаўшы справу, устанавіў, што следчыя органы «слана не прыкмецілі», і рашыў справу перадаць на даследаванне.

Атрымалі Вы такое азначэнне суда і нос паморшчылі: лішні клопат. А каб лягчэй збыць яго, Вы рашылі, што можна паверыць чэснаму слову злодзея Пракопчыка. Вы запыталі ў яго:

— Куды падзеліся 19 тон збожжа?

— Маглі пайсці ў вытворчасць,— адказаў той.

Вы запісалі гэта ў пратакол, як ісціну. Вядомая справа, што збожжа магло пайсці ў вытворчасць, але ж не пайшло. І Вас гэта зусім не ўсхвалявала, таму што Вы не хварэеце душою за дзяржаўнае дабро. Ні Вы, ні вашы следчыя не шукалі слядоў ад дзяржаўных складоў да зладзейскіх схованак. А гэта ж Ваш службовы абавязак! Нядбайна Вы паставіліся да яго.

Дарэчы, у Крымінальным кодэксе БССР ёсць артыкул 196, дзе нешта сказана пра нядбайныя адносіны да сваіх службовых абавязкаў. Выбачайце, калі ласка, паважаны Фёдар Максімавіч, але ж нам здаецца, што Вы не зусім уважліва чыталі яго. Прачытайце, прачытайце яго неад-

кладна, можа, гэта навядзе Вас на думку, што злодзеяў трэба выкрываць да канца, начыста.

З прывітаннем

Вожык

СТАРШЫНІ ВЫКАНКОМА УВАРАВІЦКАГА РАЙСАВЕТА т. СЕЛІХАНОВІЧУ П. Ф.

СТАРШЫНІ ВЫКАНКОМА КАРМЯНСКАГА РАЙСАВЕТА т. ТРУСНОВУ М. А.

Добры дзень, паважаныя Пётр Фёдаравіч і Мікалай Аляксандравіч! З выпадку першага спаткання прыміце, калі ласка, маё цёплае прывітанне і гарачыя пажаданні добрага Вам здароўя, спорай работы і г. д., і г. д. Не ведаю, як Вы, а я рад, што маю зручны выпадак пагаварыць з Вамі шчыра, ад усяго сэрца. Тэма нашай гутаркі: не плюй у крыніцу, давядзецца напіцца.

Мікалай Аляксандравіч, скажыце, калі ласка, чаму ў Вас душа не ляжыць да прапанаванай тэмы? Вы кажаце, што ў Карме рана ставіць такое пытанне? Дазвольце не згадзіцца, бо, як гаворыцца ў прымаўцы, «ніколі не кайся, што позна лёг спаць і рана ажаніўся».

У падтрымку прымаўкі прыгадайце, калі ласка, Мікалай Аляксандравіч, доктарскія парады: «Хваробу трэба лячыць у самым пачатку».

Кармянскае райбюро загса некалькі год размяшчалася ў кладоўцы мясцовага пасялковага Савета. Як адчувала сябе бюро ў такім «памяшканні»? Якраз так, як адчувае сябе цяля ў катуху: свеціць сонца ў акопца, ды хоць мычы, хоць крычы, а загарадкі не пераскочыш! Нарэшце, жыхары Кармы напісалі летась скаргу ў «Праўду». Гэта дапамагло: заварушыліся ў вобласці, у раёне, і бюро атрымала добрае, з двух пакояў, памяшканне. Добра гэта? Надзвычай! Радаваліся работнікі, але заўчасна: прыйшла зіма, прынесла сцюдзёныя маразы, а дроў не захапіла з сабой ні паленца. Зноў пасыпаліся скаргі ў райвыканком, у вобласць.

Нарэшце Вы, Мікалай Аляксандравіч, вымушаны былі зрабіць, як кажуць, адчэпнае — загадалі завезці для бюро два вазы дроў, абы адчапіцца ад скаргаў работнікаў і наведвальнікаў. Спалілі тыя дровы і... Паслухайце, што робіцца ў Кармянскім бюро загса. Заходзяць туды, напрыклад, маладыя людзі: ён і яна. Ён і яна кахаюць адно другога, ён і яна рашылі зарэгістраваць свой шлюб. Добра

гэта? Безумоўна! Але... хутка песень пяецца, ды паволі сцежка йдзецца. У бюро замёрзла чарніла, трэба адаграваць, бяжы да суседзяў пазычаць гарачых вугалькоў. Маладыя праз якіх паўгадзіны пачынаюць танцаваць ад холаду гапака, а яшчэ праз паўгадзіны, апёкшыся такім халодным прыёмам, зусім уцякаюць. Ён і яна бягуць за некалькі кіламетраў у другое бюро, дзе ёсць чарніла і цёплы прыём.

Вы, Мікалай Аляксандравіч, кажаце, што прыйшла вясна, дроў не трэба, што Вам у загс не трэба, бо Вы даўно жанаты. Гэта ўсё так, ды не зусім, бо: не плюй у крыніцу — давядзецца напіцца,— у загсе рэгіструюць не толькі шлюбы, а і новanароджаных. Вы ж, Мікалай Аляксандравіч, у поўным росквіце сіл,— на радасць сабе і людзям можаце стаць татам яшчэ раз. Не сумняваюся, што, калі Вы зойдзеце ў бюро атрымаць першы дакумент свайго дзіцяці, Вам будзе прыемна ўбачыць там і кветкі, і дываны, і чысціню, і парадачак... Так што, татулечка, трэба па-бацькоўску клапаціцца аб сваім будучым. Прыслухоўвайцеся, калі ласка, і да патрабаванняў насельніцтва.

З Вамі, Пётр Фёдаравіч, будзе гутарка крыху другога парадку. Успомніце, калі ласка, з пачатку да канца такую гісторыю. Загадчыца, яна ж і тэхнічка, уваравіцкай гасцініцы т. Семянікіна паскардзілася ў вобласць, што ёй кожны месяц, згодна Вашага загаду, замест 350 рублёў зарплаты выплачваюць толькі 225 рублёў. Абласны аддзел камунальнай гаспадаркі стаў на бок т. Семянікінай. Аднак гэта не дапамагло. Загадчыца гасцініцы падала новую скаргу. Тады ў Вас, Пётр Фёдаравіч, ад злосці падзьмулася пячонка, і Вы рынуліся па Уваравічах шукаць непакорную. Гэта ж падумаць, на Вас, гэтакую шышку, пасмеў нехта скардзіцца! Семянікіну Вы знайшлі ў канторы райкамунгаса і там, у прысутнасці многіх наведвальнікаў, пачалі плявацца, лаяць пажылую жанчыну апошнімі словамі.

Паслухайце, Пётр Фёдаравіч: навошта Вам карыстацца вярблюджымі сродкамі, пускаць у ход сліну? Непрыгожа, ой як непрыгожа!

Вы кажаце, што не даплачвалі зарплату т. Семянікінай для «эканоміі» дзяржаўных сродкаў. Тады навошта ж Вы, незаконна звoліўшы з работы т. Семянікіну, на яе месца ўзялі дзвюх работніц і выплачваеце ім 576 рублёў? І яшчэ. Калі Вы «эканоміце» дзяржаўныя сродкі, дык чаму ў Вас у штаце лічыцца нейкая Асмалоўская, якая ні-

колі не працавала ў райвыканкоме, а атрымлівае зарплату. Скажыце, Пётр Фёдаравіч, хто атрымлівае зарплату замест міфічнай Асмалоўскай? Не ведаеце?.. Адным словам, цёплыя, чулыя адносіны ў Вас да сваёй асобы. Не менш чулыя адносіны ў Вас і да ўласнай кароўкі: усю зіму «косіце» недзе паблізу для яе сена. Ці не ў тым саўгасе, дзе Вы раней былі дырэктарам, распачалася «касьба» ўзімку? Таксама не ведаеце?

На гэтым я канчаю сваю размову.

Ад усяго сэрца, шчыра кажу, раю Вам, Мікалай Аляксандравіч, даражыць давер'ем народа, прыслухоўвацца да голасу мас.

Што ж датычыць Вас, Пётр Фёдаравіч, то я сумняваюся, ці можна Вам давяраць. Не жартачкі: паскардзіцца па Вас чалавек, а Вы яго аблаеце апошнімі словамі, ды яшчэ з работы звольніце.

САКРАТАРУ МІНСКАГА ГАРКОМА КП(б)Б т. САЛАМАХУ С. Л.

Прабачце велікадушна за турботы, Сцяпан Лукіч! Шчыра кажучы, мы нават не ведаем, з якога боку падступіцца да гэтай размовы. З усёй адказнасцю Вы можаце заявіць: «Вы, сябры, трапілі не па адрасе. Для таго ёсць Саюз мастакоў, Упраўленні па справах мастацтва і архітэктуры».

Не пярэчым — ёсць! Іх не так цяжка і знайсці па вядомым адрасе: «Мая хата з краю».

Але каб неяк дабрацца да канца-краю, дазвольце ўсё ж такі звярнуцца да Вас, Сцяпан Лукіч, як да чалавека, якога глыбока цікавяць пытанні ўпарадкавання горада, яго хараство, культурны выгляд... З кожным годам прыгажэе наша сталіца. Хораша выглядаюць ярка-зялёныя шапкі дрэў уздоўж адноўленых вуліц, дывановыя дарожкі жывых кветак перад новымі шматкватэрнымі дамамі, бурная зеляніна паркаў, сквераў і бульвараў...

Аднак «не ўсе дарогі сцелюцца абрусам, бываюць і выбоінкі». Як ні дзіўна, выгляд горада вельмі часта псуе рэкламная прадукцыя.

Факты? Калі ласка! Варта толькі прагуляцца пехатою па горадзе, а потым праехацца ў трамваях па ўсіх сямі маршрутах. Але, пакуль Вы знойдзеце час на гэтае падарожжа, уявіце чалавека, які прыехаў у Мінск. Проста са станцыі, у самым цудоўным настроі, ён ідзе па алеі пры-

вакзальнага сквера і даходзіць да Савецкай вуліцы. І тут з усіх бакоў яго апаноўваюць намалёваныя шэра-бура-малінавымі фарбамі нязграбныя рэкламныя плакаты.

Фанерны плакат, матляючыся на слупе, агітуе за тое, каб пасажыры стаялі на тратуары. Для нагляднасці намалявана чарга нейкіх істот — не то калек, не то недаросткаў. Проста на іх рухаюцца машыны, якія нагадваюць гібрыды карыта з танкаруnным бараном, трамвай, падобны на два піўныя ларкі, счэпленыя разам.

На супрацьлеглай сцяне на парванай мешкавіне красуецца нябачных прапорцый постаць пажарніка з трагічна пустымі вачыма. Побач з ім дзяўчына з вырваным тварам ды яшчэ нейкае стварэнне, якое звоніць па тэлефоне. Іх ахутвае дым, полымя неверагодных колераў.

Ледзь ачуняўшы ад гэтых малярных страшыдлаў, чалавек накіроўваецца далей. Ён любуецца велічным будынкам Дома урада, клумбамі новага сквера, але неўзабаве натыкаецца яшчэ на адну серыю з наступных брак-плакатаў:

1. «Не падвяргай жыццё небяспецы!» Але з гэтай мазні відаць, што нейкая постаць, падобная да пустога меха, ужо сарвалася і цягнецца па зямлі.

2. «Ачышчайце дымаходы ад сажы! Гэтым папярэдзіце пажар!» А на малюнку ўжо шугае агонь.

3. «Не пакідайце дзяцей без догляду!» Наўкол гарыць, а дзіця спакойненька стаіць...

4. «Не пакідайце печы, якія паляцца!» (Зноў чырвоны певень гуляе.)

5. «Не пакідайце акуркаў!» (Гарыць...)

Глянеш на гэтую «вогненную» прадукцыю, і самому хочацца крыкнуць: пажар! Але позна: трошкі ўжо згарэлі. Рукі тут пагрэлі такія плакатапёкі, як Даўгяла і Марозаў. Прагарэлі на гэтай справе Упраўленні пажарнай аховы і Мінтрамвая. А што гаварыць пра абражаныя пачуцці ўсіх тых, каму даводзіцца глядзець на бракаробскія вымудры.

Трамваі таксама густа абраслі халтурнымі плакатамі з бляхі і фанеры. На адной блясе намалявана сям'я з разяўленымі ратамі, што па задуме халтуршчыкаў павінна азначаць вясёлыя ўсмешкі. Чым жа выклікана гэтая радасць? Аказваецца, галава сям'і застрахаваўся на выпадак смерці. Мы, вядома, вітаем страхаванне, але дзе вы ўбачыце сям'ю, якая будзе так бурна выказваць радасць з поваду гэтай падзеі.

На другой блясе крывабокія літары на фоне пяцідзесяцірублёвых асігнацый заклікаюць захоўваць грошы ў ашчаднай касе. Паверце, калі б такімі непраўдападобнымі асігнацыямі пачалі плаціць такім рамеснікам, як аўтары плакатаў Бланштэйн і Сабшын, яны б заказалі сабе і нават сваім нашчадкам да сёмага калена больш не маляваць.

Трэба яшчэ адзначыць, што многія плакаты дзіўна развешаны. Напрыклад, рэкламная дзяўчына заклікае купляць рыбу ў фірменным рыбным магазіне. Побач жа другі плакат папярэджвае: «Застрахуйце ваша жыццё». Ёсць і іншыя кур'ёзы. Але пяёмка камепціраваць іх і нематазгодна, напэўна, пералічваць увесь брак.

Вы можаце задаць нам законнае пытанне: дзе крыніцы гэтай халтуры? Адказ тут можа быць адзін: грошы! Іх лёгка зарабляюць маляры, якія называюць сябе мастакамі, ва ўстановах, дзе працуюць людзі, якія, як кажуць: «Ні тое ні сёе, ні ў горадзе Багдан ні ў сяле Селіфан».

Вы можаце задаць і другое пытанне: а ці ёсць у горадзе добра выкананая рэклама? Безумоўна, ёсць! Але яна тоне ў моры браку.

Вось і хочацца папрасіць Вас: калі ласка, растлумачце каму патрэбна, што рэкламныя плакаты павінны рабіцца жывымі фарбамі, людзі з жывой мастацкай душой, з розумам і талентам.

Ваш *Вожык*

НАЧАЛЬНІКУ БЕЛКАНТОРЫ «САЮЗАНТЫСЕПТЫК» ШЧАРБАКОВУ А. В.

Маё шанаванне, Аляксей Васільевіч! Вельмі рады з Вамі пазнаёміцца. Ваша работа і мая — падобныя. Вы, антысептыкі, змагаецеся на новабудоўлях супраць гнілі, розных грыбкоў і шашаля, якія псуюць драўляныя канструкцыі дамоў, мастоў і іншых збудаванняў. З мэтай прафілактыкі Вы часам апрацоўваеце драўніну рознымі хімікатамі, каб там не заводзіліся гніласныя бактэрыі, грыбок ці шашаль. І я таксама стараюся вывесці на чыстую ваду своеасаблівага шашаля, які там-сям заводзіцца ў нашым асяроддзі.

Зусім нядаўна падрабязны аналіз выявіў, што ваша арганізацыя знаходзіцца ў небяспечным стане: точыць яе шашаль, завяліся грыбкі-паразіты.

Вось, напрыклад, Ваша правая рука — старшы бух-

галтар Круглоў А. І. Чым ён не шашаль? Ён не толькі вашу кантору, але і Вас хацеў падтачыць пад корань, ды калі,— у дзень Вашага пяцідзесяцігоддзя! Напярэдадні Вашага юбілею ён не турбаваўся аб тым, што кантора мае запазычанасць толькі па зарплаце супрацоўнікам больш за сто тысяч рублёў. Круглоў адшукваў крыніцы сродкаў, каб набыць Вам юбілейны падарунак. І знайшоў. Ён склаў ведамасць, згодна якой з зарплаты 22 супрацоўнікаў былі вылічаны адпаведныя сумы. Нічога не скажаш, падхалім, якіх і ў байках няма. Нездарма ён стараўся задобрыць Вас, спадзеючыся, відаць, на прымаўку: «рука руку мые». А рукі ў яго нячыстыя. Зарплату ён сабе выпісаў не згодна штатнага раскладу, а крыху больш. Акрамя таго, і растратчыкаў не крыўдзіў — утойваў недастачы. Яму гэта, можа, нічога не каштавала, а дзяржаве ў капеечку стала. А ўтойваць яму не так цяжка было: улік так запушчаны і заблытаны, што і рэвізорам цяжка разабрацца.

Невыпадкова ваша кантора заблыталася ў крэдыторскай і дэбіторскай запазычанасці, як муха ў павуціне. Вось вам і правая рука! А з левага боку што ў Вас? І наогул азірніцеся наўкола. Ваша арганізацыя абрасла грыбкамі, як дно старой баржы ракушкамі.

Поле дзейнасці вашай канторы вельмі шырокае: ад Рыгі, Вільнюса і аж да Смаленска, і на гэтым прасторы вашы антысептыкі нарабілі нямала агрэхаў.

Скажыце, калі ласка, Аляксей Васільевіч, ці не нагадвае Вам грыбка-паразіта начальнік Рыжскага ўчастка Ганчарык Г. П.? З канторы ён рэгулярна атрымліваў зарплату, а грошы ад заказчыкаў паступалі не ў кантору, а ў яго кішэню.

У вашай канторы, шаноўны Аляксей Васільевіч, наогул вельмі шчодрыя людзі. Дзяржаўнымі сродкамі раскідаюцца і нічога не робяць. Нейкаму Шыманскаму цэлы год плацілі грошы за ахову дроў у Чэрвені, а там паўгода ніякіх дроў не было і вартаваць яму даводзілася хіба толькі печ у сваёй хаце. Ці вось другі прыклад. Надакучыла прарабу Рыжскага ўчастка Баркоўскаму лынды біць, захацеў ён звольніцца з работы, дык яму не толькі далі разлік, а нават выплацілі больш за дзве тысячы пад'ёмных.

Многія работнікі вашай канторы заразіліся яшчэ адной вельмі шкоднай хваробай — складаць фіктыўныя акты аб выкананні плана работ. Пры кантрольнай пра-

верцы выявілася, што толькі ў чатырох дамах аўтазавода 26 працэнтаў драўляных канструкцый не апрацаваны хімікатамі, ці, як у вас кажуць, не праантысептыраваны, а ў акце запісана, што план выкананы поўнасцю. Вы, Аляксей Васільевіч, напэўна, яшчэ помніце былога начальніка ўчастка Пярова В. І. і не забылі, відаць, як ён вымусіў Вашага работніка Германовіча напісаць фіктыўны акт на 10 тысяч рублёў за нібыта праведзеныя антысептычныя работы. А што Вы яму за гэта зрабілі? Па галоўцы пагладзілі?

Вось тыя адзінкі, якія даюць права сцвярджаць, што Вам самому трэба антысептычная апрацоўка.

Заказалі Вы цыстэрну хімікатаў, і чыгуначнікі даставілі яе своечасова. Але Вы на працягу 40 сутак не змаглі яе разгрузіць. Соўгалі тую цыстэрну чыгуначнікі з месца на месца 965 гадзін, і за гэту работу Вашай канторы давялося заплаціць 17 540 рублёў штрафу. Плацілі Вы штраф чыгунцы і за дом, прывезены Вам, які праляжаў восем месяцаў пад адкрытым небам. Акрамя штрафу Вы страцілі 16 кубаметраў будаўнічых матэрыялаў з гэтага дома.

Калі будавалі гэты дом, дык, відаць, не які-небудзь шашаль ці грыбок, а вялікі грыб-паразіт прысмактаўся там, бо, каб пераглытаць звыш каштарысу такую колькасць будматэрыялаў, трэба здаровая ляпа. Не Вам гэта расказваць, Вы самі ведаеце, уласнаручна спісалі 25 000 штук цэглы, 14 кубаметраў круглага лесу, 145 квадратных метраў шкла, 4,9 тоны цэменту і 41 кілаграм цвікоў. Можа, за кошт гэтага дома вырас недзе яшчэ адзін, персанальны? Вам гэта відней.

Аляксей Васільевіч, скажыце, калі ласка, чаму Вы так паблажліва ставіцеся да растратчыкаў і нядбайнікаў? Нехта сапсаваў дзве тоны сульфат-амонія на 4800 рублёў, а Вы не спагналі з вінаватага, а спісалі на вытворчасць.

Не разумею, навошта Вы запасаліся так матэрыяламі? Планавы нарматыў сыравіны і асноўных матэрыялаў для Вашай канторы складае 226 тысяч рублёў, а Вы назапасілі аж на 593,8 тысячы рублёў.

Вы не ведаеце, як можна назваць такую прагнасць? Гэта — парушэнне дзяржаўнай планавай эканомікі.

Вось і ўсё пакуль што. Выбачайце, калі ласка, можа, Вам не зусім да густу мая антысептычная апрацоўка Вашай канторы, але думаю, што ад гэтага будзе карысць.

Ваш *Вожык*

ПРЭЗІДЫУМУ ПРАЎЛЕННЯ БЕЛКААПСАЮЗА

Добры вечар, дарагія таварышы! Віншую вас з залатой і багатай восенню. Цудоўная пара! Усе паэты адзначалі яе прыгажосць. Можа б, вы хацелі перачытаць некаторыя радкі? Ну што ж, пацісніце кнопку, да вас зойдзе сакратарша, і вы загадаеце: «Схадзіце ў магазін, адшукайце Поўны збор твораў А. С. Пушкіна і прынясіце сюды». І ваш загад бясспрэчна будзе выкананы. Таму што ў Мінску з літаратурай яшчэ туды-сюды, дастаць можна. А вось паспрабавалі б вы, будучы, ну, хоць сабе ў Давыд-Гарадку, націснуць кнопку і папрасіць, каб вам прынеслі тую ці іншую кнігу. Баюся, што вам прыйшлося б доўга чакаць.

— Ну, ну, ну...— магчыма, запярэчыць хто-небудзь з вас,— доўга чакаць прыйшлося б раней, да выступлення «Вожыка» (№ 6 за сакавік г. г.) на пытаннях кнігагандлю. Цяпер жа зусім іншая справа. Праўленне Белкаапсаюза вынесла разгорнутае рашэнне аб тым, як палепшыць гандаль кнігай. Сярод многіх пунктаў там ёсць і такі: «Патрабаваць ад старшынь райспажыўсаюзаў асабіста кіраваць кнігагандлем, рэзка палепшыць гэты важнейшы ўчастак работы».

Дык дазвольце далажыць, што ў Давыд-Гарадоцкім райспажыўсаюзе сапраўды «рэзка палепшылі» гандаль кнігай. Па плане ў 1951 годзе туды неабходна было завезці літаратуры на 50 000 рублёў, фактычна ж завезена на 1300 рублёў! Як вам падабаецца, дарагія таварышы, такое «рэзкае паляпшэнне»? Вось чаму я і сказаў, што нават вам давялося б чакаць, пакуль будзе выкананы кніжны заказ. А вечары цяпер доўгія, толькі б і чытаць! Але як жа Давыд-Гарадоцкі райспажыўсаюз можа задаволіць попыт насельніцтва на кнігі, калі ён наогул іх не завозіць?

У другім пункце вашай разгорнутай пастановы ад 11 красавіка 1951 г. запісана: «Праводзіць штодзённую работу па выхаванні і павышэнні палітычнага і практычнага ўзроўню работнікаў кнігагандлю і даводзіць да свядомасці гэтых работнікаў важнасць і значэнне развіцця кнігагандлю і прасоўвання кніг у масы».

Супраць гэтага нічога не скажаш, правільны пункт! Вядома, калі чалавек разумее ўсю важнасць даручанай яму справы, ён інакш і выконвае яе. А цяпер паглядзім, як гэты пункт праводзіцца ў жыццё. У загадчыка Давыд-

Гарадоцкага культмага т. Машлякевіча спыталі: «Ці ёсць у Вас беларускія кнігі?» На гэта Машлякевіч коротка адказаў: «Няма». Аднак пры праглядзе ў магазіне знайшліся асобныя творы Я. Коласа, К. Крапівы, П. Броўкі, М. Танка і некаторых іншых. Трэба думаць, што не адзін пакупнік замест патрэбнай яму кнігі атрымаў гэтае сухое «няма». Ці зразумеў Машлякевіч «усю важнасць прасоўвання кніг у масы», калі не ведае, што робіцца ў яго пад носам? Значыць, добры пункт, правільны пункт, застаўся нявыкананым!

Такі лёс напаткаў і іншыя пункты, напрыклад: «Забяспечыць, каб у кожным раёне быў добра абсталяваны, узорны культмаг, а ў сельмагах кніжныя паліцы і палепшыць гандаль кнігай».

Вось гэтага «палепшання» якраз і не відаць. А добрыя мары аб узорных магазінах так і засталіся марамі. Хіба ж можна назваць узорным старадарожскі культмаг, калі там няма каталогаў, і для таго, каб знайсці патрэбную кнігу, трэба перарыць увесь запас. У сапраўды ўзорных магазінах ёсць не толькі каталогі, а і рэкламуюцца новыя кнігі. Толькі старадарожскаму магазіну не да рэкламы, там нават «не паспяваюць» распакоўваць даўно прыбыўшыя пачкі кніг, і яны ляжаць, пакрытыя пылам, пад прылаўкам. А часу для распакоўкі, здавалася, было больш чым дастаткова, бо кнігі сюды завозяцца, як кажуць, у год па чайнай лыжцы. У другой палавіне 1950 г. туды прывезлі на 500 руб. кніг і другую партыю таксама на 500 руб. прывезлі ў першай палавіне 1951 г. Вось і ўсё папаўненне. Ці не таму там такое вялікае разыходжанне паміж планавым мінімумам назваў кніг і фактычным. Сельскагаспадарчай літаратуры ў культмагу толькі 15 назваў, а трэба мець 40. Няма кніг Мічурына, Вільямса, Лысенкі,— якраз тых, на якія адчуваецца найбольшы попыт. Навукова-папулярнай літаратуры не знойдзеце зусім. Дзіцячай літаратуры ёсць дзве назвы, а прадугледжана 15.

Амаль такое ж становішча ў Бярозаўскім райспажыўсаюзе і многіх іншых.

У магазіне № 1 Жухавіцкага сельпо Мірскага райспажыўсаюза з продажу кніг робяць таямніцу. Магазін мае 58 назваў кніг, а для азнаямлення выстаўлена толькі 28. Вось і паспрабуй тут выбраць кнігу!

З усяго гэтага відаць, што рашэнне ў вас, дарагія таварышы, сапраўды разгорнутае, а вось гандаль кнігай па-

ранейшаму застаўся неразгорнутым. Ці не трэба памеркаваць аб тым, каб ваша пастанова нарэшце была ажыццёўлена?

Жадаю поспехаў.

Вожык

ДЫРЭКТАРУ МІНСКАГА ТРАКТАРНАГА ЗАВОДА АЛЯКСАНДРУ МІХАЙЛАВІЧУ ТАРАСАВУ

Маё шанаванне, Аляксандр Міхайлавіч! Віншую Вас з перамогай: асваеннем і выпускам новых, магутных і вельмі неабходных нашай лясной прамысловасці тралёвачных трактараў. Адначасова хочацца мне выказаць сваё захапленне пабудовамі трактарнага завода. Усё тут выклікае захапленне: цэхі-гіганты, цудоўнае абсталяванне, мноства разнастайнейшых станкоў самых новых і складаных канструкцый, якія паскараюць працэс вытворчасці, робяць лягчэйшай працу рабочых.

Шырокая дарога раскінулася перад калектывам трактарнага завода для высокапрадукцыйнай працы, да новых перамог. Аднак далёка не ўсё гладка на гэтай дарозе. Ёсць яшчэ многа няроўных мясцін, шурпатасцей, ад якіх даўно пара пазбавіцца. І гэта ў вашых сілах, у вашых магчымасцях.

Пытанні, на якія я сёння хачу звярнуць Вашу ўвагу, можа, і не самыя асноўныя, аднак яны таксама вельмі важныя, і абыходзіць іх ніяк нельга.

Перш за ўсё я хачу перадаць Вам маю гутарку са старшым майстрам 3-га ўчастка тралёвачнага цэха т. Краўцовым В. І. Па ўсім відаць, што гэты малады, энергічны майстар па-сапраўднаму зацікаўлены ў палепшанні работы свайго ўчастка. Яму, безумоўна, трэба дапамагчы. Участак, як Вам вядома, важны — дзесяткі станкоў, але на некаторых з іх працаваць нельга: патрэбен капітальны рамонт. Аднак рамантаваць іх яшчэ і не пачыналі і невядома, калі пачнуць. Зусім адсутнічае вертыкальна-фрэзерны станок для дэталей 33—27. І для таго, каб апрацоўваць гэтыя дэталі, трэба выбіраць момант, калі такі станок вызваліцца на якім-небудзь іншым участку. Усё гэта тармозіць работу 3-га ўчастка. Але самая асноўная скарга т. Краўцова заключаецца ў тым, што загатоўкі для хадавых дэталей трактара, якія робіць яго ўчастак, не адпавядаюць тэхналогіі. Так, напрыклад, дэталь 33—65 паступае для апрацоўкі на станок даўжынёй 170—180 мм

і дыяметрам 30—31 мм, у той час, як яна павінна мець даўжыню не больш 150 мм і дыяметр 28,5 мм. Што ж атрымліваецца, калі дэталь падаецца павялічаных намераў? Спачатку трэба давесці загатоўку да патрэбных памераў, а на гэта трацібца лішні час, электраэнергія, рэжучы інструмент. Зніжаецца і прадукцыйнасць участка. Пры такой сістэме падачы загатовак эканоміяй металу нават і не пахне, наадварот, многа металу ідзе ў брак, у адыходы. А гэта таксама немалаважны факт, і не лічыцца з ім нельга. Тое ж атрымліваецца і з многімі іншымі дэталямі.

Далей т. Краўцоў скардзіцца па тое, што яго ўчастак неяк без толку забяспечваецца загатоўкамі. Участак павінен апрацоўваць 15 відаў дэталей, а яму даюць толькі загатоўкі двух-трох профіляў, астатнія станкі стаяць без працы. Назаўтра даюць ізноў дзве-тры загатоўкі другога профілю; тады прастойваюць тыя станкі, што былі заняты ўчора. Гэта таксама выбівае з графіка, не дае магчымасці працаваць рытмічна.

Мне здаецца, паважаны Аляксандр Міхайлавіч, што гэта больш чым законныя скаргі, і на іх трэба звярнуць асаблівую ўвагу. Цяжкавата ў Вас і з рэжучым інструментам. Я сам быў сведкам, калі 13 лістапада токар 1-га ўчастка Трафімаў з-за адсутнасці рэжучага інструменту быў вымушаны працаваць не па сваёй спецыяльнасці, а яго станок, вядома, «адпачываў». І Вы ж, Аляксандр Міхайлавіч, на вытворчых нарадах, пэўна, самі не раз падкрэслівалі, як важна прадоўжыць «жыццё» станкоў і інструментаў. А як жа і хто клапоціцца ў тралёвачным цэху аб гэтым? Асаблівых клопатаў не відаць нават з боку намесніка начальніка цэха па тэхнічнай частцы т. Галубчыкава.

Ці не звярнулі Вы ўвагу, Аляксандр Міхайлавіч, і на тое, што больш за ўсё выходзіць са строю інструментаў тады, калі станкі працуюць поўным ходам і раптам выключаецца электраэнергія. А гэта здараецца даволі часта. Ці ж нельга дамовіцца з энергетыкамі, каб яны папярэджвалі аб выключэнні энергіі?

Вострай крытыкі патрабуе і справа вастрэння інструментаў і перш за ўсё работа майстра т. Засімава, які да гэтага часу як належыць не паладзіў работу. Вы, пэўна, памятаеце выступленне стругальшчыка тав. Куляшова ў газеце «Трактар» № 91 за 1954 год.

Часта тэхнічныя аддзелы цэхаў не прыслухоўваюцца

да прапаноў майстроў і рабочых. Так, у тралёвачным цэху даўно прапануюць змяніць індэкс разца, каб кожны разец змог працаваць значна больш. Аднак тэхнічны аддзел застаецца глухім да ўсіх гэтых прапаноў.

Многа яшчэ ў Вас, Аляксандр Міхайлавіч, неналадак і ў жыллёва-бытавых пытаннях, не адусюль яшчэ выціснуты бюракратызм, валакіта. Так, напрыклад, да Вашага намесніка па быту т. Літвінава звярнуўся токар бюро наладкі тралёвачнага цэха т. Канарскі П. В. з просьбай даць яму месца ў інтэрнаце. Тав. Літвінаў піша рэзалюцыю на імя нач. ЖКО т. Цярэнцева. Тав. Цярэнцеў накладвае рэзалюцыю на імя свайго намесніка т. Захарава, а ён кажа: «Інтэрната для вашага цэха няма, чакайце, калі «Белтрактарбуд» пабудуе». Такім чынам, у т. Канарскага ёсць дзве станоўчыя рэзалюцыі, а месца ў інтэрнаце папранейшаму няма.

Цэхі ноччу працуюць, а сталовая і буфет адпачываюць, і перакусіць рабочым няма дзе.

Выбачайце, Аляксандр Міхайлавіч, што ўзняў, можа, толькі адну дзесятую пытанняў, якія патрабуюць тэрміновага вырашэння.

Жадаю Вам поспеху ў вырашэнні ўсіх пытанняў — і вялікіх, і малых.

З прывітаннем *Вожык*

АРТЫКУЛЫ, ІНТЭРВ'Ю

АБ НЕКАТОРЫХ ПЫТАННЯХ БЕЛАРУСКАЙ ДРАМАТУРГІІ

Драматургія, як і ўся літаратура, з'яўляецца важным сродкам камуністычнага выхавання савецкага народа. Вось чаму наша партыя няспынна праяўляе клопаты аб драматургіі і пільна сочыць за працэсам яе развіцця, накіроўваючы гэты працэс па шляху павышэння ідэйнай вартасці і мастацкага майстэрства.

Адзначаючы сапраўдныя творчыя заслугі савецкіх драматургаў перад народам, партыя неаднаразова ўказвала на адставанне гэтага жанру ад узроўню ўсёй савецкай літаратуры. Патрабуючы высокаідэйных і высокамастацкіх твораў, партыя заўсёды ставіла перад драматургамі задачы: адлюстроўваць у яркіх мастацкіх вобразах наша бурлівае, кіпучае сучаснае жыццё, выхоўваць лепшыя якасці ў характары савецкага чалавека, актыўна ўздзейнічаць на жыццёвыя працэсы, выкрываць і знішчаць усё амярцвеўшае, аджыўшае, змагацца з праяўленнем варожай ідэалогіі і тым самым расчышчаць дарогу новаму, здароваму, садзейнічаць паспяховаму будаўніцтву камунізма ў нашай краіне, росту культурнага ўзроўню нашага народа.

Задачы важныя, адказныя і пачэсныя.

Аднак наша савецкая драматургія яшчэ не дасягнула ўзроўню гэтых задач.

Партыя выкрыла і разграміла фальшывую і шкодную тэорыю бесканфліктнасці і ўзброіла савецкіх пісьменнікаў марксісцкім разуменнем тыповага, адкрыўшы тым самым шырокую дарогу для развіцця ўсёй савецкай літаратуры.

Нельга не заўважыць зрухі і ажыўленне ў драматургіі за апошні час, але ўсё ж яшчэ засталося шмат нявырашаных творчых і арганізацыйных праблем драматургіі і

тэатра. З мэтай абмеркавання гэтых праблем у кастрычніку мінулага года збіраўся XIV пленум праўлення ССП СССР з удзелам пісьменніцкага актыву і работнікаў тэатральнага мастацтва.

Вылучэнне гэтага пытання з рада іншых наспела, выклікана, прадыктавана жыццём. Цікавае назіранне зрабіў міністр культуры СССР т. Панамарэнка, які ў сваім выступленні на пленуме паведаміў, што ў тэатрах краіны на спектаклях больш за 40 працэнтаў месц пуставалі. Безумоўна, паніжаны інтарэс савецкага гледача да спектакляў па нашых п'есах не можа не турбаваць аўтараў гэтых п'ес.

Той факт, што многія тэатры, паказаўшы спектаклі па некаторых п'есах усяго 8—12 разоў, спраўляюць хаўтуры па спектаклі, вымушае ўвесь наш цэх задумацца над той прадукцыяй, якая выходзіць з-пад пяра, разгледзець яе з усіх бакоў і знайсці прычыну браку, знайсці вінаватых — ці то канструктара-аўтара, ці то токара-акцёра, а мо і ў аддзеле рэпертуарнага кантролю. Клопатамі аб выдатнай якасці нашага «шырпатрэба», нашай пісьменніцкай прадукцыі былі прасякнуты ўсе выступленні на пленуме, і даклад Сіманава, і садаклад Лаўранёва.

На пленуме было шмат цікавых выступленняў вядучых і вядомых драматургаў, крытыкаў і рэжысёраў. Калі перакласці ўсё тое, што гаварылася там, на мову лозунгаў, заклікаў і тостаў, то гэта прыкладна гучала б так:

Для заспакаення — у драматургаў няма падстаў! Трэба добрыя п'есы і розныя па жанры. Смеласць, смеласць і яшчэ раз смеласць! Далоў халтуру і шэрасць! Дарогу моладзі ў драматургію. Рэж праўду-матку, калі хочаш поспеху. Прэч крытыкаў-перастрахоўшчыкаў і кантралёраў з ружовымі акулярамі. За вучобу ў класікаў! За цесную дружбу драматургаў і тэатраў! За высокае мастацкае майстэрства! За тэорыю драмы! Сатыры — зялёную вуліцу! Прапусціце на сцэну забытыя п'есы...

І многа іншых «за» і добрых пажаданняў.

Аднак, як гэта адзначалася ўжо ў партыйным друку — мала гаварылася на пленуме толькі аб адным, аб самым галоўным сёння. Аб тых задачах, якія паставіла партыя перад народам у рашэннях вераснёўскага Пленума ЦК КПСС.

Можна з поўным правам сказаць, што да ўсіх гарачых заклікаў і добрых пажаданняў, выказаных на пленуме ССП СССР, варта прыслухацца і драматургам нашай рэс-

публікі. Безумоўна, стан беларускай савецкай драматургіі за апошнія гады не дае падстаў для ціхамірнага спакою ў нашых радах. У нас таксама ёсць аб чым пагаварыць, ёсць многа нявырашаных творчых праблем.

За пасляваенныя гады пісьменнікі Беларусі напісалі каля трох дзесяткаў многаактных п'ес, на розныя тэмы, на розным мастацкім узроўні. Некаторыя з гэтых п'ес, у прыватнасці «Пяюць жаваранкі», «Канстанцін Заслонаў», заслужана карыстаюцца папулярнасцю ў народзе, народ іх прызнаў, ацаніў, палюбіў, і яны не сыходзяць са сцэны тэатраў. У гэтых п'есах створаны яркія вобразы нашых сучаснікаў. Глядач з цікавасцю сачыў за іх лёсам, за іх дзейнасцю, запамінаў іх. Адных ён любіў, другіх ненавідзеў, з адных смяяўся шчыра, а другім спачуваў.

Тэматыка беларускіх п'ес даволі разнастайная. Тут ёсць п'есы, прысвечаныя савецкім людзям і іх подзвігам у гады Айчыннай вайны: «Канстанцін Заслонаў», «З народам», «Гэта было ў Мінску», «Заложнікі», «Брэсцкая крэпасць», «Цэнтральны ход». Напісаны п'есы на гісторыка-рэвалюцыйныя тэмы: «Святло з усходу», «Уся ўлада Саветам», хранікальна-біяграфічная п'еса пра Янку Купалу — «Шчасце паэта». Былі п'есы на так званую рабочую і калгасную тэматыку, п'есы пра трактары, кок-сагыз, хлеб, а не толькі пра людзей. І сцэнічная доля гэтых неаднолькавых п'ес вельмі неаднолькавая. Адны з іх, не старэючы, некалькі гадоў ідуць на сцэнах многіх тэатраў, другія, знішчыўшы сваёй сумотай мух у тэатры, выканалі свой пачэсны абавязак і ціха сканалі па прыгавору гледачоў, а не крытыкі, а некаторыя п'есы-неданоскі нават не здолелі падняцца на сцэну, бо героі гэтых п'ес — падслепаватыя, з вялікімі ружовымі акулярамі рахітыкі на саламяных ножках.

Ёсць і такія п'есы, якія не пазбаўлены ідэйнай і мастацкай вартасці, аднак усё ж недапрацаваны аўтарамі і таму не ўбачылі святла рампы. Я маю на ўвазе «Святло з усходу», «Уся ўлада Саветам» і «Машэка».

Ёсць вельмі цікавая п'еса, напісаная сапраўды памайстэрску, да яе ўжо колькі год тэатры праяўляюць цікавасць, аднак крытыка знайшла ў ёй недахопы, і таму п'еса не аднаўляецца на сцэне — гэта ўсім вядомы «Мілы чалавек» Кандрата Крапівы.

Каб не пералічваць усіх п'ес і не аддзяляць аўтараў аднаго ад другога толькі коскамі, як гэта часта ў нас ро-

біцца, варта лепш разгледзець найбольш характэрныя, на мой погляд, недахопы ў нашых п'есах.

Каб меркаваць аб узроўні нашай драматургіі, аб якасці нашых п'ес і спектакляў, аб майстэрстве драматургаў і акцёраў — варта схадзіць у тэатр не ў суботу ці нядзелю, а і ў аўторак, у сераду, чацвер або пятніцу і надзівіцца — колькі ж месц у зале занятых і колькі пустуе. Адно такое назіранне навядзе на пэўныя думкі і, шчыра скажу, думкі не вельмі вясёлыя.

Большасць нашых п'ес не карыстаецца папулярнасцю, прыхільнасцю, любоўю, павагай у гледача. Яны, напэўна, мала кранаюць душу гледача, мала хвалююць яго, бо напісаны без дастатковага майстэрства, без страсці, без глыбокага асэнсавання жыцця, у іх не адчуваецца таго, што аўтар смела падымае вострыя, важныя праблемы жыцця, тыя праблемы, якія штодзённа хвалююць савецкага чалавека. Элементы рацыяналізму пераважаюць над пачуццём. Відаць, гэтыя п'есы не дастаткова, не поўна, не ярка адлюстроўваюць тую барацьбу, якую вядзе савецкі чалавек у сваім імкненні да лепшага жыцця ў шырокім сэнсе слова, не адлюстроўваюць той праўды жыцця, якая з'яўляецца сэрцам і крывёю ўсякага добрага твора.

З гэтага вынікае задача: мы павінны пісаць цікавыя, хвалюючыя творы, у якіх бы кіпела, бурліла кроў і білася гарачае сэрца ва унісон з сэрцам гледача.

У чым жа сакрэт поспеху або няўдачы таго ці іншага твора?

На пленуме СП СССР у Маскве вельмі цікавую і слушную думку выказаў галоўны рэжысёр ЦТСА Аляксей Папоў. Не ўсякі мае права пісаць п'есу. Такое права належыць толькі таму, у каго ёсць за душой што расказаць ці паказаць, ёсць нешта важнае, цікавае, значымае — такое нешта, якое можа ўзрушыць чалавечыя душы, усхваляваць. Для таго каб 600, а то і цэлая тысяча чалавек тры — тры з паловай гадзіны па сваёй ахвоце, без усякага прымусу сядзелі ў зале і ўважліва слухалі, хваляваліся, перажывалі, смяяліся ці нават плакалі, трэба быць вельмі цікавым і вельмі разумным расказчыкам.

Глядач прыходзіць у тэатр не толькі для таго, каб адпачыць і пазбавіцца, але і ўзбагаціцца нечым новым, карысным, пачэрпнуць цікавыя думкі, павучыцца таму, чаго ён яшчэ не ведаў. Але гэта не значыць, што ён прыходзіць выслухаць шкалярскія ісціны, дыдактычныя сентэнцыі альбо сухія навуковыя догмы.

Права распараджацца ўвагай, часам і пачуццямі гледача на працягу некалькіх гадзін атрымлівае той, хто можа цікава і разумна расказаць пра свае назіранні з багатага жыццёвага вопыту. Поспех гэтага расказу ў першую чаргу залежыць ад ідэйнага замыслу аўтара. Ідэйны замысел аўтара з'яўляецца тым нервам, які злучае гледача з падзеямі, што адбываюцца на сцэне. І калі гэты нерв здаровы, дык і ўзаемаадносіны залы і сцэны будуць без паталагічных з'яў. Глядач не будзе моршчыцца і пакутаваць, нібы ад радыкуліту.

Калі аўтарскі замысел нарадзіўся ад жадання напісаць п'есу на «калгасную» ці «вытворчую» тэму па заказу крытыкі, якая скардзіцца на недахоп вытворчых ці калгасных п'ес, дык можна з упэўненасцю сказаць, што твор асуджаны на няўдачу. Калі ж ідэйны замысел аўтара з'яўляецца вынікам унутранай неабходнасці, калі аўтар не можа не напісаць п'есу, расказаць людзям вельмі важнае, ад чаго залежыць іх шчасце, іх лёс, такі замысел будзе садзейнічаць поспеху твора. Ідэйны замысел твора павінен несці ў сабе гарачае, нястрымнае жаданне аўтара нешта змяніць у жыцці, некага ўзнагародзіць, а некага асудзіць, нешта скінуць з п'едэстала, а нешта ўзняць на п'едэстал, нешта разбурыць, а нешта збудаваць. Аўтарскі замысел павінен быць актыўным. П'еса не павінна нагадваць путэвадзіцель, а аўтар экскурсавода. П'еса павінна быць зброяй, магутным інструментам у руках аўтара-воіна, аўтара-будаўніка.

Ідэйны замысел павінен быць вынікам не халоднага, абыякавага ўспрыняцця нашай рэчаіснасці, а вынікам усхваляванага, страснага, ваяўнічага, партыйнага стаўлення да жыцця і людзей.

У ідэйным замысле павінна адчувацца жаданне аўтара здзівіць гледача нечым новым, яшчэ дагэтуль нікім не сказаным, але аб чым павінны ведаць усе. Замысел павінен быць актуальным — г. зн. вельмі важным для народа сёння, але не часовым, малазначным, надзённым, як фельетон ці інфармацыя ў газеце. Замысел павінен быць прадыктаваны самім ходам жыцця, развіццём падзей, якія аўтар назіраў і, зрабіўшы самастойную ацэнку жыццёвых з'яў, прыйшоў к партыйнаму вываду ўмяшацца ў гэтыя падзеі, накіраваць іх у пэўнае рэчышча.

Такім чынам — калі пісьменнік у выніку цеснай сувязі з жыццём апладатварыўся важным, смелым, актыўным, самастойным і актуальным замыслам, ён мае права сесці

за стол і напісаць п'есу, а затым сабраць тысячу чалавек у тэатр і «терзать» іх пачуцці, бударажыць мыслі.

Ідэйны замысел з'яўляецца пафасам твора, г. зн. гранічным выражэннем страсці аўтара.

Для ўсіх нас з'яўляецца ўзорам пафас творчасці вялікага пісьменніка-гуманіста Горкага. Чалавек з вялікай літары — яго пафас. «Усё для чалавека!», «Чалавек — гэта гучыць горда!» Мы ведаем, з якім гневам, з якой страсцю змагаўся Горкі з усім нікчэмным, пошлым, агідным, нізкім, подлым, што зневажала годнасць чалавека, прыніжала яго. Мы помнім яго творы-гімны ўсяму высакароднаму, чыстаму, чэснаму, што ўзвышала чалавека, падпімала яго над усёй прыродай.

Пафас лепшых твораў К. Крапівы — імкненне ачысціць наша грамадства ад буржуазных перажыткаў, ад іх канкрэтных носьбітаў пры дапамозе саркастычнага смеху. У гэтым — характэрная асаблівасць такіх яго п'ес, як «Хто смяецца апошнім», «Мілы чалавек», «Пяюць жаваранкі».

Невыпадкова п'еса «Хто смяецца апошнім», напісаная ў 1939 годзе, не згубіла сваёй актуальнасці. Твор не страціў свайго пафасу і сёння, бо тое зло, над якім смяецца аўтар, а разам з ім і глядач, яшчэ не выкарчавана і сёння, г. зн. што тыпаў, падобных да Гарлахвацкага, Зёлкіна, Тулягі, можна сустрэць і сёння, што ёсць яшчэ аматары пракаціцца на чужы кошт, паставіць сваё прозвішча над дысертацыяй ці кнігай, якую напісаў другі; ёсць яшчэ аматары праехаць у рай на чужым гарбу, пажыць за кошт дзяржавы, аматары наплявузгаць, напісаць паклёп; сустракаецца тое асяроддзе туляг, якія ствараюць умовы, з'яўляюцца дабротнай глебай для гарлахвацкіх і зёлкіных.

Пафас такой выдатнай п'есы, як «Канстанцін Заслонаў» Маўзона, заключаецца ў бязмежнай любві да бацькаўшчыны, самаахвярным служэнні савецкага чалавека сваёй Радзіме. Гэта забяспечыла п'есе поспех.

Не малой папулярнасцю карысталася і п'еса Алеся Кучара «Гэта было ў Мінску». У ёй выяўляецца, як аўтар усёй душой люта ненавідзіць немцаў-акупантаў, якія глуміліся над савецкімі людзьмі, рабавалі, руйнавалі, зневажалі нашу краіну ў часы акупацыі.

А вось што сказаць пра яго другую п'есу «Неспакойныя сэрцы»? Аўтар пісаў яе з такім прыцэлам. У прозе з'явіліся творы аб рабочым класе нашай рэспублікі, а ў драматургіі не. Драматургаў папракаюць за гэта. І ён ра-

шыў адгукнуцца на заклік: пісаць творы на вытворчую тэматыку. Кучар рашыў адлюстраваць жыццё моладзі Мінскага трактарнага завода. Насіўнасць замыслу прывяла аўтара да ілюстрацыйнасці: дыялог інфармацыйны, дзеянне расслабленае, кампазіцыя клачкаватая, вобразы няяркія. Вось прыклады з гэтай п'есы.

Каб праілюстраваць культурны ўзровень нашай рабочай моладзі, аўтар арганізоўвае літаратурную віктарыну ў інтэрнаце, хоць яна арганічна не ўплятаецца ў п'есу.

Часам адна якая-небудзь дэталь вымушае сумнявацца ў праўдзівасці, рэальнасці вобраза. Напрыклад: да парторга Люднікава прыязджае жонка — інжынер, якая доўгі час не бачылася з мужам. Не прывітаўшыся як след, не павячэраўшы, не нагаманіўшы з мужам, яна бяжыць на завод, каб прадставіцца дырэктару. Не хочацца зайздросціць такому мужу, хоць аўтар стараўся паказаць мужа і жонку як вельмі станоўчых людзей.

Каб які-небудзь дасціпны крытык не папракнуў, што ў п'есе нічога не гаворыцца аб барацьбе за мір, аўтар перапыняе асноўнае дзеянне і ўключае рэпрадуктар, з якога чуецца голас Поля Робсана. Гэта дае магчымасць выказацца аднаму-двум персанажам на тэму пра мір.

Калі дзеянне расслабленае, яго лёгка перапыніць голасам з рэпрадуктара.

А калі б яно было напружаным, поўным страсці, агню, дык, напэўна, не перапыніла б яго нават з'яўленне самога Поля Робсана.

Каб другі крытык не папракнуў Кучара, што партарганізацыя не займаецца выхаваннем моладзі, аўтар прыводзіць у інтэрнат парторга Люднікава, які, даведаўшыся аб амаральным учынку аднаго юнака, тут жа пачынае чытаць лекцыю на тэму: «Маральны воблік маладога савецкага рабочага». Літаральна: Л ю д н і к а ў. Так, так... Ну, сядайце, рабяты. *(Усе селі.)* І так, сябры,— тэма нашай сённяшняй гутаркі: «Маральны воблік маладога савецкага рабочага»...

Дапускаецца многа непраўдзівых дэталей. Стварaецца такое ўражанне, што аўтар у гэтай п'есе хацеў задаволіць усе патрабаванні крытыка-артадокса, а не ўзняць цаліну новых людскіх характараў і выявіць іх сутнасць у вострых сутычках, канфліктах, у барацьбе.

Такім чынам, ідэйны замысел твора мае вельмі важнае значэнне, аднак не толькі ён забяспечвае поспех твора. Замысел неабходна па-майстэрску рэалізаваць, увасо-

біць яго ў вобразнай сістэме, ды так, каб персанажы твора, іх справы, іх пачуцці, іх учынкі былі жыццёва праўдзівымі, перакананьымі.

Ніхто не стане аспрэчваць агульнавядомую ісціну, што ўсякую фальш, усякую няпраўду ў жыцці людзі ўспрымаюць непрыязна, з агідай; чэснага чалавека фальш, падман абураюць. Непраўдзівы, няшчыры, фальшывы чалавек не можа карыстацца людской павагай, любоўю, прыхільнасцю.

Прыкладна тое ж самае мы можам сказаць і пра мастацкі твор. Калі ў ім дапушчана хоць малейшая няпраўда, ён не будзе карыстацца нашай павагай, давер'ем.

Толькі праўдзівы твор валодае сілай выхаваўчага ўздзеяння на гледача, садзейнічае таму, каб глядач, наглядзеўшы спектакль, выходзячы з тэатра, на парозе ці каля вешалкі пакідаў свае заганы, якія падвергліся асуджэнню на сцэне, і наадварот, узбагачаўся тымі станоўчымі рысамі характару, якія ён падгледзеў на сцэне.

Партыя заклікае пісьменнікаў пісаць праўду, толькі праўду, але гэта не азначае, што пісьменнік павінен быць фатографам-ілюстратарам ці рэгістратарам-дакументалістам. Пісьменнік — мастак, ён адлюстроўвае не ўсё, што трапляе на вочы, а спыняе ўвагу чытача на тым, што найбольш ярка і поўна выражае сутнасць жыццёвых працэсаў, жыццёвых з'яў, на тым, дзе найбольш ярка выяўляюць сябе тыповыя канфліктуючыя сілы. Рост нашага грамадства азначае барацьбу супроцьлеглых сіл — старога і новага, барацьбу вострую, непрымірымую. Пісьменнік з'яўляецца разведчыкам на гэтым фронце. Разведчык павінен быць праўдзівым, шчырым, дакладным. Фальш ідзе толькі на карысць праціўніку. А фальш бывае двух гатункаў: абразлівы паклёп і падхалімская ліслівасць, але гэта канцы адной і той жа палкі. Паклёп на нашу рэчаіснасць так жа шкодны, як і лакіроўка, замазванне, рэтуш тых недахопаў, з якімі народу трэба змагацца.

У гэтых адносінах вельмі паказальным з'яўляецца недахоп некаторых твораў, прысвечаных людзям калгаснай вёскі. Прачытаўшы некаторыя такія творы, міжволі ўсплывае пытанне: калі там адлюстравана праўда, дык ці трэба было склікаць верасноўскі Пленум ЦК КПСС? На аснове такіх твораў, безумоўна, нельга было распрацаваць аператыўны план генеральнага наступлення на сельскагаспадарчым фронце, такі план, якім з'яўляюцца рашэнні верасноўскага Пленума. У гэтых рашэннях праў-

дзівая, рэальная ацэнка жыццёвых фактаў калгаснага будаўніцтва і раскрыццё шырокіх перспектыў развіцця паказваюць пісьменнікам узор таго, як чэсна і праўдзіва трэба ставіцца да жыцця, яго адлюстравання ў сваіх творах і як змагацца за пераўтварэнне гэтага жыцця.

Нельга сказаць, што нашы пісьменнікі не бачылі тых недахопаў, якія адзначаны ў рашэннях Пленума. Нельга сказаць і таго, што пісьменнікі не разумелі, што ў калгаснай вёсцы ідзе вострая барацьба з гэтымі недахопамі. Яны гэта бачылі, разумелі і па-свойму спрабавалі пісаць аб гэтым творы. Жыццё сапраўды давала безліч канфліктаў, безліч прататыпаў для адмоўных і станоўчых вобразаў, безліч цікавых гатовых сітуацый для п'ес, раманаў, апавяданняў і вершаў.

Аднак пісьменнікі не заўсёды карысталіся гэтымі магчымасцямі, і многія творы былі напісаны так, што ў іх не адчувалася таго пульсу барацьбы, як гэта было і ёсць у жыцці.

Каб не быць галаслоўным, прывяду прыклады з нашай беларускай драматургіі.

На тэмы з жыцця калгаснай вёскі напісаны такія п'есы: «Кветка Цянь-Шаня», «Прамень будучыні», «Хлеб», «Свае людзі», «Калі зацвітаюць сады», «Пяюць жаваранкі», «На парозе», «Выбачайце, калі ласка!».

Разгледзім некаторыя з іх.

Для прыкладу возьмем п'есу «Хлеб» Ільі Гурскага — аднаго са старэйшых нашых пісьменнікаў-драматургаў, на творчым рахунку якога больш за паўдзесятка шматактовых п'ес. Адны з якіх у свой час карысталіся поспехам, а другія не дайшлі да сцэны.

У гэтай п'есе мы можам назіраць узор расплывістасці, неакрэсленасці, невыразнасці, пасіўнасці ідэйнага задуму. З першага погляду здаецца, што аўтар меў намер паказаць, як людзі калгаснай вёскі ў цяжкіх умовах першых год пасля Айчыннай вайны змагаюцца за аднаўленне сваёй гаспадаркі і раскрываюць на гэтым свой характар, свой светапогляд. Аднак у гэтай п'есе мы бачым аўтарскі намер высмеяць нізкапаклонства перад Еўропай, абурыцца амерыканскімі падпальшчыкамі вайны. Апроч таго, аўтар імкнуўся раскрыць характэрнае для савецкіх людзей пачуццё дружбы паміж народамі нашай краіны, аўтар хацеў выявіць, як савецкія людзі шануюць памяць аб загінуўшых воінах. Аўтару хацелася паказаць, як адзін калгас дапамагае другому. Побач з усім гэтым ён меў на-

мер раскрыць высакароднае каханне, якім перапоўнены сэрцы шасцярых дзейных асоб.

Кожны з гэтых намераў у паасобку варты ўвагі. Але калі іх ссыпаць у шапку, пераварушыць, перамяшаць і выкласці ў адну п'есу, дык атрымаецца нешта хаатычнае, сумбурнае, эклектычнае. Бо нельга ж у адным творы ахапіць усе тэмы сучаснасці на плошчы ў 70—80 старонак.

Такая распыленасць і мнагапланавасць ідэйнага замыслу адбілася і на абмалёўцы вобразаў, і на пабудове калізій, і на кампазіцыі п'есы, і асабліва на дыялогу. Ён вельмі часта алагічны і месцамі нагадвае размову двух глухіх. Такі дыялог не вядзе, не развівае дзеяння.

Такія парушэнні звычайнай чалавечай логікі, асабліва калі яны часта сустракаюцца ў п'есе, выклікаюць недавер'е да ўсяго твора. А твор, які страціў давер'е чытача ці гледача, траціць адначасова і выхаваўчае значэнне.

Вельмі цяжка пераказаць нават коратка сюжэт гэтай п'есы, бо ніякіх падзей у п'есе няма, вобразаў няма. Але ўсё-такі аб чым там вядуць размову персанажы?

У першым акце старшыня калгаса з дапамогай МТС збіраецца асвоіць усю пасяўную плошчу (дарэчы, летам, а не вясной). Калгаснікі маюць намер сабраць ураджай не менш як 180—200 пудоў з гектара.

У другім акце старшыня калгаса гаворыць аб намеры пабудаваць электрастанцыю, млын, хату-лабараторыю і зацвярджае пяцігадовы план аднаўлення калгаса.

Але ўсяму гэтаму перашкаджае словамі адзін намеснік старшыні калгаса, які заклікае калгаснікаў адпачыць пасля вайны.

Аднак у трэцім акце мы бачым, што без усякай барацьбы, без цяжкасцей, усё, аб чым марылі ў першых двух актах, ужо ёсць, ужо ўсё гатова. Варта ўлічыць, што паміж першым і апошнім актамі прайшло часу менш года.

Безумоўна, невыпадкова — ніводзін тэатр не асмеліўся паставіць гэту п'есу, бо ў ёй няма пэўнага мэтанакіраванага замыслу, няма драматургічнага сюжэта, няма праўдзівых падзей, няма вобразаў.

Такі твор нельга скарыстаць як ідэалагічную зброю для выканання тых задач, якія пастаўлены партыяй у рашэннях вераснёўскага Пленума. Чым тлумачыцца пепаўнацэннасць гэтай п'есы?

Перш за ўсё тым, што ў ёй няма канфліктных абставін, у якіх можа выявіцца характар персанажа, у якіх чалавек павінен не гаварыць, а дзейнічаць.

У п'есе словы, думкі героя павінны вынікаць з папярэдніх учынкаў і рыхтаваць нейкую новую падзею, г. зн. рухаць дзеянне. Ілюстрацыйныя, інфармацыйныя рэплікі замарожваюць дзеянне і не садзейнічаюць абрысоўцы вобраза.

Для выяўлення пэўнай рысы характару неабходны кантрастныя абставіны. Чорнае на чорным цяжка заўважыць, а на белым відаць здалёк. Напрыклад, каб выявіць — смелы чалавек ці палахлівы, трэба паставіць яго ў пэўныя абставіны, у якіх выявіцца тое ці другое. Мала назваць якую-небудзь рысу характару, глядач хоча ўбачыць яе, а не на словы верыць аўтару. Мала сказаць, што гэты чалавек валодае пачуццём гумару і можа рассмяшыць другіх. Трэба на справе паказаць, як ён можа рассмяшыць, які ў яго гумар, як ён гаворыць, ходзіць і г. д., у чым праяўляецца гумар. Трэба паказаць гумар гэтага чалавека, а не прыпісваць яму. Драматург — не начальнік аддзела кадраў, які запаўняе анкету: чэсны, праўдзівы, палітычна граматны, маральна ўстойлівы і г. д.

Персанаж п'есы павінен выявіць гэтыя якасці сваімі паводзінамі, учынкамі, а не пры дапамозе аўтарскай характарыстыкі, укладзенай у вусны другога персанажа.

Другая прычына, якая абумовіла мастацкую непаўнацэннасць п'есы: матывіроўка паводзін персанажаў — не жыццёвая, не праўдзівая.

У даным выпадку дапушчана маленькая няпраўда — мы не можам паверыць, што сур'ёзны, разумны чалавек мог так вытлумачыць сваё нежаданне павесяліцца разам з хлопцамі ці закахацца ў дзяўчыну. Больш таго, пачуўшы ад чалавека гэтыя словы, мы не можам сказаць, што ён сур'ёзны, разумны, нармальны чалавек, што такі чалавек здольны весці за сабой калектыў. А Бондар — старшыня калгаса.

Могуць сказаць: «Ну вось — выбраў сабе за мішэнь п'есу, якая напісана ў перыяд панавання «тэорыі бесканфліктнасці»!»

Але ж пры чым у даным выпадку «тэорыя бесканфліктнасці»?

Дый ці не хопіць ужо ківаць на «тэорыю бесканфліктнасці», апраўдваючы сваю несамастойнасць у ацэнцы жыццёвых з'яў?

Ці не варта спытаць, а дзе пісьменніцкае сумленне перад праўдай жыцця? Дзе творчая самастойнасць? Дзе аўтарскае супрацьўленне якой бы то ні было тэорыі, калі

яна перашкаджае ствараць праўдзівыя, высокамастацкія творы! І, нарэшце, якая справа народу, гледачу да таго, што нехта выдумаў нейкую тэорыю і пісьменнік паслухмяна следуе патрабаванням гэтай шкоднай, антымарксісцкай тэорыі.

Значыць, справа не толькі ў «тэорыі бесканфліктнасці», а і ў тым, што ў многіх з нас не хапае творчай самастойнасці, мастацкага майстэрства, прафесійнай кваліфікацыі.

Напрыклад, недахопы п'есы В. Віткі «Прамень будучыні» тлумачацца не толькі ўплывам «тэорыі бесканфліктнасці», якая, як вядома, патрабавала лакіроўкі нашай рэчаіснасці. Наадварот. Аўтар даволі смела пачаў п'есу. У ёй мы бачым, што людзі калгаснай вёскі ў першыя пасляваенныя гады жывуць у цяжкіх умовах, што калгасам кіруе чалавек, якога нельга і падпускаць да калгаснага штурвала, што сярод чэсных калгаснікаў арудуюць тыпы, якія супрацоўнічалі з немцамі ў час акупацыі. Як бачыце — да лакіроўкі тут далёка. Аднак у аўтара не хапіла майстэрства разгарнуць канфлікт і выявіць характары ў такіх праўдзівых абставінах. Больш таго, канфлікт, які толькі завязаўся, дзеянне, якое толькі пачалося, аўтар схаваў за занавесам пасля другога акта. А ў трэцім акце мы бачым малаверагодныя вынікі той барацьбы, якая адбылася ў антракце. Гэта вельмі нагадвае такі паядынак на шпагах. У першым акце выйшлі на сцэну двое са шпагамі. Высвятляюцца непрыязныя ўзаемаадносіны. У другім акце гэтыя двое схапіліся за шпагі. А ў трэцім бачым: адзін ляжыць распластаным, а другі, наступіўшы нагой на грудзі праціўніка, вастрыё шпагі прыставіў да яго горла. Як адбываўся паядынак, як адзін наступаў, а другі абараняўся — алах ведае. Самага цікавага мы не ўбачылі.

Відаць, алах ведае і тое, чаму п'есе, якая прысвечана паказу, як калгаснікі пад кіраўніцтвам палітотдзела МТС аднаўляюць сваю гаспадарку, разбураную вайной, чаму гэтай п'есе навязаны такі неарганічны фінал, якім, дарэчы, вельмі захапляецца ў рэцэнзіі крытык Алесь Есакоў: «Фінал п'есы зроблены даволі ўдала і праўдзіва. Адмоўныя адносіны да імперыялістычнай Амерыкі і іронія герояў па адрасе гэтай краіны вельмі выразна характарызуюць адносіны калгаснікаў да буржуазнага свету».

Крытык тут нічога не выдумаў. Ён сказаў праўду.

У п'есе фінал такі. Але гэта вельмі нагадвае адну прымаўку: «У агародзе бузіна, а ў Кіеве дзядзька».

І яшчэ адна заўвага. Гэты недахоп п'есы «Прамень будучыні» вельмі характэрны і для другіх п'ес. Парушэнне логікі характару, адсутнасць паслядоўнасці ў абмалёўцы вобраза.

Вось якія метамарфозы адбываюцца з людзьмі ў гэтай п'есе. У першай палове п'есы Пацыкалік — малапісьменны памочнік намесніка рахункавода, які выхваляецца сваім почыркам, беспадзейны аболтус, бо лічыць, што пасада пажарніка — найвышэйшая ў раёне, і гэты чалавек у канцы п'есы становіцца раптам, іменна раптам, нечакана ледзь не самым чэсным калгаснікам, нават стаў вучыцца на палявода. Што здарылася з гэтым чалавекам? Калі ён так пераменіўся, ад чаго? — невядома. Аўтар не паказаў і не даказаў. Што ж на яго так падзейнічала, якая чароўная палачка зняла з яго дурман? Ці каханне на яго падзейнічала, ці вясна і салаўіныя песні, а можа, гутарка агітатара ці газетны артыкул? Аб усім гэтым аўтар дае волю фантазіраваць і дагадвацца чытачу.

І гэта называецца развіццё характару. У пачатку п'есы Пацыкалік быў адным, у канцы ж стаў зусім іншым. А калі ён перавыхаваўся, калі ён памяняў свой погляд, дык цяжка сказаць не толькі чытачу, але і самому аўтару.

З гэтага трэба зрабіць вывад — не ўсякая п'еса дае магчымасць і не ад кожнай п'есы трэба патрабаваць, каб абавязкова кожны характар развіваўся. Заслугай драматурга трэба лічыць і тое, калі яму ўдалося поўнасцю раскрыць характар пры дапамозе яркіх мастацкіх дэталей, у тыповых для характару абставінах.

Свядомасць — не галаўны ўбор, яе не так лёгка памяняць, як шапку. Можна напісаць п'есу, у якой дзея будзе адбывацца толькі суткі, а перамяніць светапогляд за суткі чалавек не можа.

Вазьміце п'есу «На дне» Горкага. Там далёка не ўсе вобразы набываюць новыя якасці, але раскрываюцца вобразы ўсе. А п'еса ад гэтага нічога не траціць.

Партыя ад нас патрабуе звярнуць асаблівую ўвагу на творы, прысвечаныя тым працэсам, якія адбываюцца на вёсцы.

Я наўмысля не спыняюся на аналізе п'есы «Пяюць жаваранкі» К. Крапівы, лепшай п'есы на гэту тэматыку. Наша крытыка даволі многа і падрабязна аб ёй гаварыла,

адзначаючы мастацкае майстэрства аўтара ў стварэнні яркіх, цікавых, запамінальных вобразаў.

Але гэта адна п'еса не можа засланіць нашы вялікія промахі ў гэтай галіне творчасці.

Калі мы надалей будзем так пісаць п'есы аб людзях нашай вёскі, дык трэба шчыра сказаць — мы вельмі мала дапаможам партыі і народу ў вырашэнні тых складаных і важных задач, якія пастаўлены перад усімі намі вераснёўскім Пленумам ЦК КПСС. А пісаць п'есы аб гэтых людзях — наша неадкладная задача, наш абавязак.

Каб не стварылася ўражанне, што я заклікаю «трымаць нос па ветры», да кан'юнктуршчыны, варта заўважыць, што кан'юнктуршчына, як правіла, прыводзіць да няўдачы. Гаворачы пра абавязак кожнага пісьменніка адгукнуцца сваёй працай на рашэнні вераснёўскага Пленума ЦК КПСС, маецца на ўвазе глыбокае, дэталёвае вывучэнне жыццёвых працэсаў і ваяўнічае, актыўнае ўмяшанне ў іх развіццё, маецца на ўвазе стварэнне праўдзівых, пераканальных твораў аб сапраўдных энтузіястах камуністычнага будаўніцтва ў вёсцы і іх непрымірымай барацьбе з усім адгніўшым, устарэлым, фальшывым, шкодным, што перашкаджае гэтаму будаўніцтву.

Павярхоўнае азнаямленне з жыццём прыводзіць альбо да лакіроўкі жыцця, альбо да скажэння яго ў змрочных тонах.

Мы маем такія прыклады, калі пісьменнік без глыбокага ведання жыцця, без роздуму аб ім, без асэнсавання, а, як кажуць, «трымаючы нос па ветры», браўся вырашаць тэму ці праблему, якой у жыцці не было. Праблема была выдумана, і п'еса аказалася «мертворожденным плодом». Я маю на ўвазе п'есу «На парозе» Арк. Маўзона аб будаўніцтве аграгарадоў.

Пасля вераснёўскага Пленума п'есы яшчэ не з'явіліся, але ёсць апавяданні, якія прэтэндуюць на кан'юнктуршчыну. Вось прыклад.

Дырэктар МТС падрыхтаваўся да сустрэчы новых спецыялістаў, якія едуць у МТС на заклік партыі. Ён успамінае, што і сам некалі ў ліку 25-тысячнікаў прыехаў у вёску, дзе і па сённяшні дзень працуе. Успамінае, як кулакі забілі яго таварыша ў час калектывізацыі. На станцыі дырэктар сустракае маладых спецыялістаў, сярод якіх і сын забітага 25-тысячніка. Гэта дае повад для разважання аб тым, што партыя праяўляе клопаты аб вёсцы — у трыццатых гадах яна паслала 25-тысячнікаў і

цяпер пасылае ўжо не проста рабочых, а спецыялістаў. I ўсё.

У гэтым апавяданні ёсць усё, апроч галоўнага. Не паказана тое, што жыццё прадыктавала неабходнасць пасылкі спецыялістаў, што без спецыялістаў МТС не справіцца з пэўнымі задачамі, не ліквідуе пэўных недахопаў. У апавяданні няма нават і знаку таго, што прызыў партыі ёсць вынік запатрабаванняў жыцця.

Пісьменнік тут не стварыў і вобразаў тых, хто едзе ў МТС, не выявіў тых рыс характару, якія б далі магчымасць спадзявацца, што гэтыя людзі прынясуць карысць, зробяць вялікую справу ў пераўтварэнні калгаснай вёскі.

Безумоўна, гэта апавяданне можна было напісаць, седзячы ў кабінеце і не выязджаючы ў вёску. Яно не дапамагае партыі мабілізаваць чытача на вырашэнне сур'ёзных праблем калгаснага жыцця. Гэта апавяданне мае ўсе адзнакі кан'юнктуршчыны.

Нельга згадзіцца з такім вырашэннем важнай тэмы. А між іншым, заўважаецца і такая з'ява, калі пісьменніка штурхаюць на падобны метад работы.

Беларуская кінастудыя заказала Івану Шамякіну сцэнарый па яго раману «У добры час». Пісьменнік напісаў сцэнарый па раману, і, па маю думку, сцэнарый атрымаўся неблагі, аднак работнікі студыі, якія, прачытаўшы раман, заказалі сцэнарый, пры абмеркаванні яго выставілі патрабаванне падагнаць сцэнарый пад рашэнні вераснеўскага Пленума. I нават прапанавалі свой штамп: Максім Лескавец прыязджае ў калгас не з арміі, а па закліку партыі. У рамане апісаны падзеі першых год пасля вайны, а ад пісьменніка патрабуюць механічнага перанясення гэтых падзей у 1954 год, г. зн. пасля вераснёўскага Пленума. Такім чынам пісьменніка паставілі перад дылемай — або адмовіцца ад сцэнарыя па раману, або пісаць новы сцэнарый аб тым, чаго Шамякін яшчэ не бачыў, не ўзважыў, не абдумаў.

На маю думку, такая пазіцыя работнікаў кінастудыі няправільная.

Ад пісьменніка трэба патрабаваць партыйнага стаўлення да жыцця пры мастацкім адлюстраванні яго ў творы, а не надгонкі, падвядзення твора пад пэўны тэзіс любога, нават самага надзённага рашэння самай высокай інстанцыі.

Зрабіць грунтоўны агляд усіх нашых п'ес, напісаных пасля вайны, немагчыма ў невялікім артыкуле. Аднак

варта коратка сказаць аб тым, што маюць нашы тэатры ў сваім рэпертуары сёння.

Даволі бойка ідзе і, будзем верыць, што і далей будзе ісці апошняя п'еса К. Губарэвіча «Простая дзяўчына». Мяркуючы па рэакцыі залы, яна ўспрымаецца гледачом з цікавасцю. Невыпадкова тэатр эксплуатуе спектакль па гэтай камедыі вельмі часта: за тры месяцы спектакль прайшоў 50 разоў. Нават сам аўтар не без падстаў выказвае незадавальненне тым, што спектакль «заездзілі», «замусолілі», што ён не ўзбагачаецца акцёрамі, а, наадварот, траціць першапачатковую свежасць.

Аднак трэба, на маю думку, зрабіць заўвагу і самому аўтару. Мне здаецца, што над мовай аўтару варта папрацаваць, каб ачысціць п'есу ад грубаватых выразаў, накшталт «каб цябе разарвала», «трэба табе дом, як мне балячка на адным месцы» і г. д. Такіх перлаў там многа. У гэтай камедыі заўпадта яўна жаданне аўтара пазабавіць, пасмяшыць гледача любым спосабам. Камедыя для таго і пішацца, каб пасмяшыць, аднак смех — не самамэта, а выхаваўчы сродак.

Нельга патураць гледачу, які смяецца з пальца, кукіша ці з таго, што персанаж пашкроб паясніцу ці стукнуўся галавой аб вушак. Гэта пустасмех.

Добрая тая п'еса, пасля прагляду якой хочаш рабіць нешта не так, як раней, хочаш жыць крышачку інакш, не рабіць таго глупства, якое высмеяна са сцэны, публічна.

Гэта ідэал для кожнага драматурга, і мы павінны імкнуцца да яго. У гэтых адносінах і Губарэвічу ёсць куды імкнуцца.

Для папаўнення рэпертуару нашых тэатраў ёсць яшчэ адзін рэзерв. На маю думку, Упраўленню па справах мастацтва Міністэрства культуры і секцыі драматургаў трэба было б перагледзець нашу драматургічную спадчыну. Мы несправядліва забылі многія п'есы Міровіча, Рамановіча і другіх забытых аўтараў, а сярод іх, бясспрэчна, ёсць каштоўныя творы. Прэзідыуму Саюза савецкіх пісьменнікаў БССР, відаць, варта даручыць гэту справу людзям, якія ведаюць нашу спадчыну, і, выбраўшы лепшыя творы, выдаць іх асобным зборнікам, вярнуць іх да жыцця. Многія забытыя зараз п'есы былі этапнымі для беларускага тэатра, на іх выхоўваліся нашы драматургі і акцёры, а мы чамусьці занялі ў адносінах да іх пазіцыю «Иванов непомнящих»...

Нарэшце яшчэ адно пытанне: аб сувязі паміж драма-

тургамі і тэатрамі і ўзаемных прэтэнзіях. Сувязі паміж тэатрам і драматургам дзеляцца па два віды: творчыя і арганізацыйныя. Драматургі пастаўляюць тэатру п'есы, да якіх акцёры і рэжысёры маюць права прад'яўляць прэтэнзіі. Напрыклад, у нашых п'есах шмат другарадных, эпізадычных персанажаў, напісаных шаблонна, нецікава, цьмяна, шэра, што ніводзін акцёр не гарыць жаданнем іграць гэту роль. Як правіла, у такіх персанажаў няма ні свайго характару, ні сваёй мовы, а ёсць толькі адна грамадская функцыя: дырэктар, рахункавод, камсорг, брыгадзір і таму падобнае.

Каб акцёры неківалі пальцамі ў наш адрас, нам трэба вучыцца ў сапраўдных майстроў драматургічнага пісьма. Напрыклад, у Максіма Горкага п'есы невыпадкова названы «Достигаев и другие», «Егор Булычев и другие»... Там «другие» — гэта не проста «и прочие», а іменна і другія актыўныя ўдзельнікі драматургічнага канфлікту, барацьбы.

Кожны акцёр з ахвотай, з радасцю возьмецца сыграць, скажам, эпізадычную ролю трубача ў п'есе «Егор Булычев и другие».

Тут дарэчы можна ўспомніць вобраз паэтэсы Цёткі ў п'есе «Шчасце паэта». Вядома, што гэта была жанчына з моцным характарам. Драматург меў магчымасць стварыць цікавы, арыгінальны вобраз, няхай сабе эпізадычны, але запамінальны, аднак гэтага чамусьці не здарылася. Цётка ў п'есе не мае ўплыву на развіццё дзеі, на галоўнага героя п'есы, яна толькі ілюструе агульнавядомы гістарычны факт, што некалі была такая паэтэса Цётка — сяброўка і аднадум Купалы. Артыстцы тут не было чаго іграць. І наогул, артысткі ў нас пакрыўджаны больш за ўсіх. Нашы драматургі стварылі шэраг цікавых, яркіх вобразаў мужчын. А савецкая жанчына — гераіня, маці, падруга — занядбана ў нашай драматургіі. Ніводзін з нашых драматургаў не можа пахваліцца, што ён стварыў цэнтральны персанаж — вобраз цудоўнай савецкай жанчыны. А нашы артысткі мараць аб такой гераіні і чакаюць ад нас такіх п'ес. Анны Карэніны, Васы Жалязновы, Кацярыны не могуць задаволіць нашых артыстак. Ім хочацца сыграць вобраз і сваіх цудоўных сучасніц.

Аднак паміж драматургамі і тэатрам ёсць яшчэ і арганізацыйныя сувязі, а дакладней — вузлы. Часта можна назіраць такую з'яву, як пагарда, недавер'е да п'ес беларускіх драматургаў з боку тэатраў. Асабліва гэта даты-

чыцца нашага вядучага тэатра імя Янкі Купалы, дзе не адна п'еса праляжала тры — пяць месяцаў, а то і год. Там маюць звычку прыслухоўвацца, раіцца, сумнявацца, каб толькі застрахавацць сябе ад абвінавачання ў тым, што ў гэтым тэатры могуць мець... уласную думку.

Усякай пахвалы і адабрэння заслугоўвае ў гэтых адносінах тэатр імя Якуба Коласа. Там сапраўды па-творчаму, смела, самастойна рашаюць праблему рэпертуару, ідуць на рызыку, разумную рызыку пры з'яўленні новай п'есы, дазваляюць сабе браць п'есы не зусім дапрацаваныя і дапамагаюць аўтарам, а часам і вучаць іх даводзіць п'есы да належнай кандыцыі.

Тэатр імя Якуба Коласа можа ганарыцца прыхільнасцю, дружбай і ўдзячнасцю многіх беларускіх драматургаў.

Варта было б вопыт работы з драматургамі, вопыт дружбы і цеснай сувязі з імі перанесці з Віцебска ў Мінск. Аб гэтым варта падумаць і Міністэрству культуры БССР.

Акрамя клопатаў аб рэпертуары тэатраў перад беларускімі пісьменнікамі стаіць важная і пачэсная задача: забяспечыць рэпертуарам і тысячы гурткоў мастацкай самадзейнасці, якія працуюць у калгасах і клубах прамысловых прадпрыемстваў. Яны таксама нясуць культуру ў народ і з'яўляюцца важным участкам ідэалагічнай работы. На вялікі жаль, мы пішам недаравальна мала аднаактовых п'ес. А тое, што напісана — на вельмі нізкім мастацкім узроўні. Калектывы мастацкай самадзейнасці перажываюць самы сапраўдны рэпертуарны голад.

Ідэі партыі, ідэі і высокамастацкае слова драматургаў драмгурткоўцы змогуць данесці туды, дзе ніколі не бывае прафесійны тэатр. З гэтага вынікае важнасць і неабходнасць напісання аднаактовых п'ес.

Некалькі слоў аб крытыцы.

Крытыкам, відаць, надакучыла слухаць бясконцыя папрокі ў свой адрас з боку паэтаў, празаікаў і драматургаў. Аднак гэта не значыць, што для папроку няма падстаў. Факты гавораць аб тым, што крытыкі таго заслужылі.

Першы і самы цяжкі папрок крытыкам, тэатразнаўцам, даследчыкам, тэарэтыкам літаратуры трэба выказаць такі: яны не распрацавалі тэорыю драмы і асноўных законаў драматургіі. Такіх работ у беларускай савецкай літаратуры няма. Няма і такіх работ, а яны вельмі патрэбны, аб гісторыі беларускай драматургіі і тэатра.

Многія рэцэнзіі на п'есы і спектаклі не карыстаюцца даверам чытача і аўтара на той прычыне, што яны не пазбаўлены суб'ектыўнасці, «вкусовщины» пры ацэнцы таго ці іншага твора.

Рэцэнзенты часам пішуць без належнага ведання таго прадмета, аб якім пішуць. Часта твор прачытваецца бегла, з пятага цераз дзесятае, не дабіраюцца да солі твора, а потым, блытаючы персанажаў, бяруцца за пяро, каб настрачыць рэцэнзію ў чарговы нумар газеты. У выніку гэтага рэцэнзіі атрымліваюцца бяздоказнымі, не аб'ектыўнымі. Кідаецца ў вочы першае ўражанне аб творы, а не лагічны аналіз даследчыка.

Толькі вельмі ўдумлівая, гаспадарская крытыка дапамагае драматургу выпраўляць недахопы. Але калі твор заслугоўвае бязлітаснай крытыкі за ідэйныя ці мастацкія хібы, дык на шчыце крытыка павінен быць дэвіз: «За партыйную прынцыповасць!»

Народу трэба шчырыя, праўдзівыя, цікавыя, высокаідэйныя і высокамастацкія творы, такія творы, якія б дапамагалі камуністычнаму будаўніцтву, такія творы, якія б з'яўляліся гімнам нашай гераічнай рэчаіснасці, але каб гэтыя творы рабілі і чарнавую работу — выкарчоўвалі ўсё тое, што перашкаджае рухацца наперад нашаму грамадству.

ПРОБЛЕМЫ ЖИЗНИ — ПРОБЛЕМЫ ЛИТЕРАТУРЫ

В нашей стране литературное дело стало делом народным. Поистине настало то время, когда народ несет «с базара» Белинского и Гоголя, Горького и Маяковского, Шолохова и Твардовского, Шевченко и Коласа, Джамбула и Райниса. И то, что широкие массы читателей из народа так горячо интересуются литературой, является великим достижением Советской власти и Коммунистической партии.

За годы Советской власти выросла и советская литература. В процессе роста она знавала и радостные успехи и огорчительные промахи. Нам есть над чем поучиться,

как надо и как не надо писать. Но, что самое главное, за эти годы отчетливо сложились боевые традиции подлинно народной, партийной по своему духу литературы. Серьезный разговор накануне съезда, да и на самом съезде писателей, об этих традициях — дело весьма полезное, особенно для нас, литературной молодежи.

Внимательное рассмотрение и глубокое изучение традиций советской литературы поможет быстрее и вернее разобраться в обсуждаемой сейчас на страницах печати проблеме положительного героя в литературе. Имея перед собой многолетний опыт советской литературы, представляется неправомерным спор о том, нужен или не нужен нам «идеальный» герой и каким должен быть положительный герой,— с изъянами или без оных, тем более когда спор ведется вообще. Положительный герой не абстрактное понятие, а конкретный образ человека, живущего и действующего в определенной обстановке. А образ рисуется не «вообще», не путем перечисления качеств, а посредством проявления качеств в определенных условиях.

Опыт работы выдающихся писателей, создавших советскую классику в прозе, драматургии и поэзии, даст возможность на конкретных примерах показать, что в литературе уже созданы яркие, правдивые, интересные образы положительных героев.

Запомнились и полюбились читателям и зрителям Швандя, Кошкин, Годун, Чапаев, Кошевой, Корчагин, Давыдов и десятки других не потому, что Треневу, Лавреневу, Фурманову, Фадееву, Островскому, Шолохову, чтобы вылепить обаятельных положительных героев, удалось найти секрет аптекарски точной пропорции из плюсов и минусов. Секрет обаяния и величия этих героев — в их идейном богатстве, в убедительности их жизненного поведения, отвечающего особенностям конкретной исторической обстановки, в жизненной достоверности, правдивости, типичности их характеров.

Эти художественные образы народ принял и полюбил: они ему действительно нужны, как образы выразителей и защитников его интересов. Типическое в их характерах — беззаветное служение народу, Родине, самоотверженная борьба за счастье трудового человека, за торжество правды и справедливости на земле, пламенная любовь к человеку труда, непоколебимая верность идеям Коммунистической партии.

Итак, гадать о том, какими должны быть наши положительные герои, нечего, ибо они, эти герои, у нас уже есть. Подумаем лучше о том, как развивать и углублять замечательные традиции, накопленные советской литературой, подумаем и о том, какие необходимы для современного произведения типические обстоятельства, в которых полнее всего проявятся черты характеров и положительных героев и отрицательных. Ведь конкретная историческая обстановка, развивающаяся жизнь выдвигают и героев, достойных подражания, и предлагают типов, требующих осмеяния. В связи с этим нам, литераторам, необходимо обсуждать не только наши узкопрофессиональные проблемы, но и пристально размышлять над проблемами жизни. А чтобы предупредить себя от серьезных ошибок в наших пьесах и романах, где мы ставим и решаем проблемы жизни, следует предварительно поговорить об этих проблемах в своих выступлениях и статьях. Ведь ни один строитель не начинает воздвигать дом с крыши, чердака, пятого этажа или с балкона, хотя они тоже необходимы для здания. Строительство обычно начинается с фундамента. Для литературного произведения таким фундаментом является жизнь и ее проблемы, осмысленные художником с позиций самых передовых идей — идей Коммунистической партии.

Партия призывает литераторов писать правду о жизни, т. е. правдиво отражать действительность в процессе ее развития, движения к коммунизму. А понятие «движение, развитие» предполагает прежде всего отправную точку. Для каждого пишущего всегда очень важно точно установить, определить эту начальную отправную точку, т. е. знать жизнь сегодня, знать те обстоятельства, в которых начнут действовать герои произведения.

* * *

Мне более знакома и близка жизнь колхозников, поэтому хочется затронуть некоторые вопросы сельской жизни, которые, как мне кажется, еще мало ставились и неполно разрешались в пьесах, посвященных советской деревне.

Как известно, колхозный строй в нашей стране утвердил себя прочно. Однако достигнутый уровень сельскохозяйственного производства еще не удовлетворяет потребностей народа, страны. В жизни современной деревни есть

еще очень много нерешенных проблем. И не случайно наши партия и правительство проявляют такой глубокий интерес к деревне, уделяют ей максимальное внимание. Это, к сожалению, пока нельзя сказать о нашей драматургии.

Чтобы разговор не был отвлеченным, рассмотрим некоторые жизненные факты. В связи с этим удобно начать с той статьи В. Кочетова, опубликованной в «Литературной газете», где речь идет о молодых людях, окончивших школу и не желающих приобретать специальность своих отцов,— о тех молодых людях, которые пренебрежительно относятся к физическому труду. Речь идет о явлении, безусловно, достойном общественного осуждения. Оно наблюдается и в городе, в семьях рабочих и служащих, но наиболее характерно, пожалуй, оно для деревни. Не знаю, как в других краях, но у нас в Белоруссии отлив молодежи из села в город (не только на учебу, но и на работу на заводах, фабриках, на строительстве) настолько значителен, что во многих колхозах недостаток в рабочей силе все еще остается серьезной проблемой.

В чем же тут дело?

Можно объяснить это, например, тем, что в школе, в семье, в печати с большим уважением говорили о труде врачей и летчиков, инженеров и художников, архитекторов и геологов, чем о труде хлеборобов. Можно объяснить это и тем, что умственный труд больше опоэтизирован в литературе. Кстати сказать, в литературе часто можно было найти этакие сентенции, когда о человеке из крестьянской семьи, ставшем врачом или инженером, говорили: «вышел в люди», что косвенно должно было означать, будто крестьяне... не люди.

Однако, как мне кажется, корень зла не в этом. Ведь сельская молодежь стремится в город не только на «легкую» умственную работу, но и на работу физическую.

Правда, в Белоруссии есть много колхозов, где наблюдается обратное. Например, в пригородный колхоз имени Гастелло, возле Минска, некоторые горожане обращались с просьбой принять их в артель. Есть в Белоруссии другой известный всей стране колхоз «Рассвет», где председателем работает прославленный Герой Советского Союза К. П. Орловский. Кстати сказать, этот человек может послужить писателям как прообраз идеального героя: вся его жизнь — это горение пламенного сердца большевика, это самоотверженная борьба за идеи нашей партии. Он всю свою жизнь находился на самых передовых позициях,

а когда в последней войне враги искалечили его и он уже не мог поднять выбитое из его рук оружие, этот человек не пошел на заслуженную пенсию. Без обеих рук, но с сердцем Данко, Орловский вернулся в свое родное село, от которого фашисты оставили только «небо да пепел», и, став колхозным вожаком, за десять лет сделал все, что мог: колхоз «Рассвет» стал образцовым для всей Белоруссии.

И молодежь там работает с удовольствием и не ищет, где лучше, потому что лучше — у них. Там труд приносит высшие, чем в иных колхозах, результаты: до трех килограммов хлеба, до десяти килограммов картофеля и овощей, до 20 рублей деньгами получают колхозники на свой трудодень. В колхозе есть клуб, куда хотя и не так часто, но приезжают театры, где колхозники не реже, чем в городе, смотрят кинокартины. Есть там и библиотека, и радио, и свежие газеты, и журналы. Люди там живут полнокровной жизнью, мало чем отличающейся от жизни городской.

Вот почему из таких хороших колхозов молодежь никуда не уходит. Народная мудрость гласит: «от добра добра не ищут».

Можно ли избрать за отправную точку для пьесы или романа сегодняшнюю жизнь в «Рассвете»? Являются ли типическими обстоятельства, в которых живут люди «Рассвета»? Да! Это типические обстоятельства, в которых проявились типические черты характера современного положительного героя.

Но вспоминается еще и такой случай. Как-то группа белорусских писателей приехала на экскурсию в колхоз «Рассвет». Председатель колхоза Орловский встретил нас радушно. Показал хозяйство, рассказал о былом, о планах на будущее. Ему было что и рассказать и показать: хозяйство в полном смысле образцовое!

Однако один пожилой колхозник, охотно отвечавший на наши расспросы, в заключение сказал:

— Это хорошо, что вы нас навещаете. Смотрите! Пожалуйста! Только, скажу вам по совести,— не в нашем колхозе собака зарыта.

— То есть, как зарыта?.. А где же она в таком случае зарыта?

— Нет, не в нашем! — И приумолк, глядя куда-то далеко, за поле, за скирды соломы.— В наш колхоз довольно часто приезжают разные делегации и экскурсии. Ходят,

осматривают, выспрашивают. Секреты ищут. Конечно, смотрите, пожалуйста. А секрет? Секрет наш в труде, в трудодне и... в голове, в председателе!.. Вот и вы приехали. А вам бы теперь от нас прямо к соседям: ведь это у них зарыта собака. Наш колхоз, слов нет, хорош. Но не он один мир кормит. Так что туда, к соседям, тоже надо наведываться почаще для пользы дела. Даже почаще, чем к нам.

Может быть, я и ошибаюсь, но мне кажется, что старик был прав, отсылая нас к соседям.

В чем же был прав старик?

В том, что мы, писатели, недостаточно до сих пор интересовались соседями колхоза «Рассвет», а таких соседей в Белоруссии десятки; прав и в том, что, попадая в наши романы, пьесы и кинофильмы, такие соседи выглядят куда благополучнее, чем они есть на самом деле. Например, когда снимали фильм по пьесе К. Крапивы «Поют жаворонки», то для изображения плохого общественного хозяйства избрали объектом съемок... один из лучших колхозов Белоруссии — колхоз имени Гастелло. Правда, этому способствовала небезызвестная «теория бесконфликтности», которая требовала показывать только идиллическое, «тишь да гладь, да божью благодать». Не случайно советский зритель бойкотировал пьесы и спектакли, состряпанные по шаблонам этой «теории», а советский читатель отвернулся от повестей и романов, сделанных тем же образом. Не случайно партия разоблачила вредность этой теории, осудила лакировщиков действительности и призвала советских литераторов писать правду, трезво оценивать реальную действительность, вскрывать и смело помогать искоренять недостатки, которые мешали и мешают нашему общему делу, делу борьбы за счастье трудового человека.

А мы, писатели, чего греха таить, редко задумываемся над судьбой таких неблагополучных колхозов, не любим по-партийному вникать в их жизнь.

В чем же все-таки «зарыта собака» в этих отстающих колхозах? Разобраться в этом — и наша задача, задача литераторов. Помочь партии в этом важном деле — святой долг писателей, избравших себе темы сельской жизни. Писатель должен быть не только разведчиком нового и передового в жизни, но и внимательным, вдумчивым исследователем тех причин, вследствие которых так трудно прорастает новое в некоторых местах. Какие же люди там живут, как они работают, кто повинен в их трудностях?

Мы, повторяю, если судить по нашим пьесам, мало думали над этими вопросами. Мало задумывались, чем и как помочь этим людям изменить, улучшить их жизнь.

Как-то летом зашел я на скотный двор одного колхоза и встретился там с довольно своеобразным дядькой лет этак пятидесяти пяти: косая сажень в плечах, двухнедельная рыжая щетина до самых глаз, безразличный, холодный взгляд. Стоит он, навалившись на забор, которым обнесен дряхлый сарай свинофермы, и лениво следит за дымком своей цигарки. За загородкой визжат, грызутся тощие свиньи. Небольшая площадка внутри взрыта и перерыта. Я поинтересовался, почему свиньи не на пашне.

— Не хотят,— лениво ответил дядька.

— Кто? Свиньи?

— Нет. Пастухи не хотят.

— Почему?

— А кому охота за такой трудодень? Гоняться целый день за свиньями — это не легкое дело. Выгоднее завести во дворе десяток кур. Даже если они не какие-нибудь породистые, а обыкновенные — через день будут нести яйца. Пять яичек в день — это четыре рубля. А трудодень наш... Хм... Кто же согласится зря торчать возле свиней?

— А вы?

— Я заведующий фермой.

— Их кормят хотя бы?

— Кормят. Две свинарки есть.

— А сарай? — указал я на дырявую крышу, вывалившиеся из стены бревна и оторванные ворота.

— Не чинят. Говорил председателю.

— А вы?

— Так я же заведующий фермой.

— Интересно, какой у вас распорядок на ферме?

— А какой тут распорядок? Утром встаем, получаем из кладовой корма, привозим...

— Кто получает и привозит?

— Они, бабы.

— Ну, а потом?

— Потом варим и кормим.

— Кто?

— Доглядчицы.

— А вы?

— Я же сказал. Я заведующий фермой.

Потом, что-то сообразив, он недружелюбно посмотрел на меня и спросил:

— Тебе что? Моя должность нравится? Могу уступить.

Вечером директор школы, секретарь колхозной парторганизации рассказали мне об этом человеке. Неудачник он, пустой, никчемный человек. Был когда-то председателем волисполкома, потом в коммуну поступил. Первые годы коллективизации был где-то председателем колхоза, потом работал в сельпо, в заготживсырье, еще где-то. Потом стал искать «легких путей» в жизни. Отвык от работы. Обижен. Внушить такому человеку уважение к труду, перевоспитать его под силу только руководителю с железной волей, необычайным терпением и педагогическим талантом. А председатель этого колхоза не обладает такими качествами. Да честные колхозники и недолюбливают своего председателя, несмотря на кажущуюся деловитость и заинтересованность в колхозных делах. И раскусили-то его, казалось бы, на пустяке! До того как принять дела в колхозе, председатель работал директором кирпичного завода километрах в пятнадцати от этого села. Проходит месяц, два, а председатель все не перевозит свою семью в колхоз. И сам тоже живет на частной квартире. Когда же отстроили помещение для канцелярии колхоза, председатель решил поселиться в этом доме. Правленцы запротестовали, дескать, до сих пор негде было собраться на заседание и теперь придется тесниться.

— Нет уж,— сказали ему,— лучше мы колхозом бесплатно перевезем и за два дня поставим твой дом здесь. Забирай семью, живи, руководи и не чувствуй себя гостем.

Но председатель колхоза поблагодарил и отказался. А колхозники стали считать его «сезонной птицей». Конечно, такому не до воспитательной работы.

Не менее интересна была еще одна встреча в этом колхозе.

Это было в разгар сеноуборки. Стояла отличная погода, когда на лугу дорога каждая пара человеческих рук. И в это время мне повстречался человек, бродивший вместе с женой по кустарнику возле дороги. Они серпами жали траву, заготавливая на зиму сено своей корове.

— Что ж вы таким допотопным способом действуете?

— А в кустах с косой не развернешся,— слукавил тот.

— А только ли в кустах трава?

— А-а,— догадался он.— Ничего не попишешь, приходится. Председатель объявил, что десять процентов давать не будет (по закону колхозы имеют право распределять

десять процентов сена на трудодни, выработанные на сенокосе). И не даст, он такой! Говорит: «У каждого есть своя голова, пусть болит. Моя — болит за общественный скот». Вот и выходит, у него голова болит за одно, а у меня — за другое. Врозь, значит, поделились.

Как потом оказалось, колхозу нелегко было обеспечить сеном общественное поголовье скота. За счет ухода некоторой части колхозников «в кусты» более сознательным пришлось максимально напрягать усилия, чтобы убрать луга.

Конечно, это только несколько штрихов из жизни «соседей» колхоза «Рассвет». В короткой статье трудно дать полную картину их жизни: трудно дать исчерпывающие объяснения причин неудовлетворительного положения дел. Видимо, не все колхозники — вчерашние собственники — научились заботиться не только о собственном мирке, но и о коллективе. А это в свою очередь свидетельствует о том, что у некоторых колхозных руководителей еще недостаточно умения по-настоящему организовать идейно-воспитательную работу среди колхозников, недостаточно высоки культура и навыки хозяйствования и распорядительности. И самое главное: воспитательная работа среди отсталой части колхозников нередко недостаточно действенна. А в этом повинны и те литераторы, которые, берясь за темы сельской жизни, решают их поверхностно, неглубоко, слишком благодушно относятся к недостаткам, приглаживая или замалчивая их. Читатель, живущий в колхозе, переживающем те или иные трудности, хочет найти в книгах ответ на свои вопросы: почему он так живет и как изменить, улучшить свою жизнь. Он хочет знать, что думает об этом писатель, что советует ему инженер человеческих душ.

И в советской литературе есть немало книг, удовлетворяющих пытливого читателя, книг, где ставились и разрешались подобные острые вопросы. Появляются они и теперь — очерки В. Овечкина тому свидетельство. Но этого мало. Нужны не только очерки, но и пьесы, романы, повести.

Но, может быть, иные спросят: а можно ли избрать за отправную точку для пьесы или романа сегодняшнюю жизнь в отсталом колхозе? Да! Во-первых, можно найти типические обстоятельства, в которых проявляются типичные черты характера того человека, который не освободился еще от пережитков прошлого. Тут есть раздолье для

всех жанров, включая и мягкий юмор и гневную сатиру. Важно только избрать правильную, боевую, активную партийную позицию в оценке изображаемого и не скатиться к натуралистическому фотографированию теневых сторон жизни.

Это — с одной стороны. А с другой стороны, изображение трудных жизненных ситуаций даст возможность художнику во весь рост показать людей, преодолевающих эти трудности, показать неколебимую волю наших людей в борьбе со всеми трудностями. Важно только правдиво, умно, не впадая в торопливость и фальшь, показать, как поднимаются на борьбу с отсталостью здоровые силы, люди, преданные колхозному делу, воспитанные партией в духе нетерпимости к недостаткам.

Как же быть с положительным героем, если задаться целью написать пьесу или роман о таком колхозе? Жизнь и только жизнь поможет решить эту проблему. Партия показывает нам пример, как нужно ее решать, выращивая на месте такого героя или направляя туда опытных, крепких организаторов, способных изменить и положение дела в этом колхозе, и черты характера тех из колхозников, кто отстает от запросов времени. Изображая дела таких людей с активным партийным зарядом, писатель сможет ответить на многие вопросы жизни современной деревни, сможет воспитать глубокое уважение к труду хлебороба.

...Предположим, что драматург написал пьесу, в экспозиции которой был бы изображен сегодняшний день колхозников «Рассвета». Легко себе представить упрек в адрес автора со стороны какого-нибудь старого и опытного актера:

— Лакировочка, братец, блеск, глянец...

А ведь колхоз «Рассвет» — не вымысел, а реальная действительность!

И, наоборот, еще легче, к сожалению, представить упрек в адрес автора, написавшего пьесу, в экспозиции которой был бы изображен сегодняшний день отсталого коллектива — «соседа» колхоза «Рассвет».

— Это же не типично для нашего времени! Разве к лицу советскому писателю сосредоточивать свое внимание на недостатках? Выпячивание наших недостатков — опасное дело!..

На такой упрек можно ответить словами «Правды»: «Коммунистическая партия призывает покончить с вредными и опасными для нашего дела настроениями самодо-

вольства, проявлениями парадности и благополучия, смело и решительно вскрывать и устранять недостатки в работе, шире развертывать самокритику и особенно критику снизу» («Правда» от 3. X. 1954 г.).

На упреки людей, слишком «осторожно» относящихся к критике недостатков в нашей действительности, следует ответить также словами Маяковского:

Мы всех зовем,
чтобы в лоб,
а не пятясь

Критика
дрянь
косила,—
И это
лучшее из доказательств
Нашей
чистоты и силы.

Конечно, замечать в жизни только недостатки не менее неправильно, чем бахвалиться успехами.

Честно и мужественно вскрывать недостатки в нашей работе, разоблачать носителей буржуазных пережитков не означает уменьшать наши силы и чернить наше общество. Наоборот!

Долг советского драматурга — помнить мудрое указание Коммунистической партии, что пафос обличения пережитков старого мира должен сочетаться с пафосом утверждения нового мира, коммунистической морали, исходящей из коренных интересов нашей страны и народа.

ГІСТОРЫЯ АДНОЙ РЭПЛІКІ

Гэта было на адной з такіх рэпетыцый, калі акцёры яшчэ не зусім цвёрда помнілі тэкст ролі, але скразное дзеянне п'есы, яе ідэя абмеркаваны з рэжысёрам і кожны акцёр ужо добра ўсвоіў і характар і лінію паводзін свайго героя, хоць часам і збіваўся на тэксце, блытаючы ці забываючы словы сваёй рэплікі. Аднак вобразы ўжо лепяцца аб'ёмна, рэльефна і абрастаюць жывымі, трапнымі, характэрнымі і цікавымі камедыйнымі дэталямі, знойдзенымі рэжысёрам ці акцёрам.

Драматурга заўсёды хвалюе той момант, калі ён упер-

шыню бачыць на сцэне сваіх герояў жывымі людзьмі. Тым больш калі іх ролі выконваюць выдатныя, таленавітыя акцёры. На такіх рэпетыцыях бываць не толькі цікава, але і вельмі карысна.

У той раз рэпеціравалі другі акт п'есы «Выбачайце, калі ласка!».

Як толькі сцэна была падрыхтавана для рэпетыцыі, Канстанцін Мікалаевіч Саннікаў двойчы ляснуў у далоні, падаючы знак: «Ціха! Пачынаем!»

— Прашу вас,— загадаў рэжысёр. І...

На двор да старшыні калгаса Гарошкі (ролю выконвае Глеб Паўлавіч Глебаў) убягаюць упаўмінзаг Моцкін (Уладзімір Іосіфавіч Дзядзюшка) і раз'юшаны раённы работнік Каліберaў (Барыс Віктаравіч Платонаў). У апошнім нумары абласной газеты іх раскрытыкавалі за ганебнае адставанне раёна з хлебапастаўкамі. Каліберaў прыехаў у калгас з задачай: нагнаць страху на Гарошку, абвінаваціць яго ў сямі смертных грахах, каб прымусіць старшыню выканаць завышаны звыш меры графік хлебапаставак, нават калі такое выкананне будзе шкодзіць калгаснай справе. Гэты кар'ерыст і дапамог, каб больш настрашыць Гарошку, абзывае яго сабатажнікам, абвінавачвае ў прыватніцкіх настроях і кулацкай тэндэнцыі, карацей кажучы,— на фармуліроўкі не скупіцца. Сцэна ішла дынамічна, востра, акцёры ігралі з запалам, горача, сапраўды пераўвасобіўшыся ў вобразы.

Каліберaў, свідруючы запалоханага Гарошку грозным начальніцкім позіркам, загадвае такім тонам, які нічога добрага не абяцае: «А вы, таварыш Гарошка, паслязаўтра з'явіцеся на пасяджэнне. Там разбярэмся! Мы не можам цярпець адставання раёна... Хлеб — гэта...»

І раптам Барыс Віктаравіч збіўся на слове: ці то ён забыўся апошнія словы рэплікі, ці зблытаў іх з другой рэплікай. А Глеб Паўлавіч стаіць перад грозным Барысам Віктаравічам навыцяжку і чакае — якая ж ісціна зляціць з вуснаў «грамавержца». Нарэшце ён здагадаўся выручыць партнёра і нясмела падказаў: «...аснова савецкай эканомікі».

— Пані-імаць трэба! — павучальна выгукнуў Барыс Віктаравіч Глебаву.

Усе, хто быў на рэпетыцыі, зарагаталі, як кажуць, узяўшыся за жываты. І сапраўды было смешна: салідны, пажылы чалавек, Гарошка стаіць перад Каліберавым навыцяжку, як навабранец перад генералам, і нечым вельмі

нагадвае малога школьніка, які паўтарае з чужога голасу завучаную, зазубраную і бязглуздую думку, якую ён, напэўна, дзесяткі разоў чуў ад свайго начальніка. І тое, што канец рэплікі дасказаў замест Калібсрава Гарошка, надавала яшчэ адну трапную камедыйную фарбу ва ўсёй гэтай сцэне і дапаўняла характары і таго і другога новым штрыхам.

Вось так і захавалася ў спектаклі гэта выпадковая, але цікавая знаходка.

У БЕЛОРУССКИХ ДРАМАТУРГОВ

Современная тема занимает основное место в творчестве белорусских драматургов.

Во многих театрах Белоруссии, а также и в театрах других союзных республик ставится комедия К. Губаревича «Простая девушка». Кроме того, К. Губаревич сделал новый вариант своей пьесы «Брестская крепость». Пьеса эта в новой редакции идет в Бресте, в театре имени Ленинского комсомола, и недавно поставлена заслуженным деятелем искусств БССР режиссером В. Федоровым в Минском русском драматическом театре.

Драматический театр имени Якуба Коласа в Витебске поставил новую комедию А. Кучара «Беспокойные сердца». А. Кучар работает над пьесой о героине белорусского народа — партизанке Вере Хоружей.

Поэт П. Глебка заканчивает пьесу о механизаторах сельского хозяйства. В. Полесский написал пьесу «Встреча под солнцем» — о белорусах, реэмигрантах из Америки, вернувшихся на родину и принимающих активное участие в ее послевоенном мирном строительстве. Сам я задумал написать новую современную пьесу.

Молодые белорусские драматурги С. Сплошнов и Р. Фрайман написали пьесу о жизни рабочей молодежи в послевоенные годы. Театр имени Янки Купалы и его режиссер народный артист БССР К. Санников помогают молодым авторам окончательно доработать их пьесу.

ВЫДАЮЩИЙСЯ СОВЕТСКИЙ САТИРИК

Вот уже семнадцать лет на сцене лучшего драматического театра республики — театра имени Янки Купалы идет пьеса «Кто смеется последним» Кондрата Крапивы, и каждый спектакль неизменно вызывает восхищение зрителя, приносит глубокое эстетическое удовлетворение.

Кто из драматургов не позавидует такой судьбе пьесы?

Обладая зорким и пристальным взглядом художника, активным темпераментом борца за счастье советского народа, К. Крапива в своих произведениях, как правило, поднимал самые животрепещущие темы, волнующие сознание масс, и, занимая воинствующую боевую позицию, активно вмешивался в процессы общественной жизни.

Раскрывая злободневные темы, писатель не скользил по поверхности, а, глубоко проникая в сущность отобранного им конкретного жизненного факта, талантливо воспроизводил его как общественное явление, создавал при этом яркие художественные, типические образы. Сочный народный язык, яркость художественных образов, острота конфликтов, заразительный юмор, полное сочетание блестящей формы с философской глубиной содержания придают его произведениям живучесть, долговечность.

Кондрат Кондратьевич Крапива (Атрахович) пришел в литературу сразу же после гражданской войны, активным участником которой он являлся.

Как подлинный сын народа, К. Крапива, только что сменивший винтовку на перо, активно включается в борьбу за становление и укрепление нового общественного строя, за преобразование жизни на новый социалистический лад.

В начале своего творчества К. Крапива выступил как поэт. Обычно поэта наделяют звонким эпитетом — называют «певцом». Пожалуй, менее чем кому-либо подходит это определение К. Крапиве. Он не пел. Он делал грубую, черную, но очень нужную работу и считал своей ударной задачей «с деревни смывать дооктябрьскую грязь». В его первых стихах, баснях и стихотворных фельетонах проявился незаурядный талант сатирика. Пропагандируя новые человеческие взаимоотношения, новый социальный строй, К. Крапива направлял идейное острие своих стихов против идиотизма мелкособственнической жизни, против отвратительного наследства недавнего прошлого. И не случайно писатель избрал себе псевдоним «Крапива»: его стихи не предназначались для услаждения читательского слу-

ха. Жгучей сатирой клеймил он человеческие пороки в нашем обществе, высмеивал отсталость и темноту, религиозные предрассудки, мелкособственническую психологию, старый быт и бескультурье («Вот такие доктора», «Когда тереть, то до смерти», «Председатель», «Лицом к деревне», «С «барышом» и др.).

Пристально всматриваясь в жизнь, К. Крапива для своей сатиры выбирал различные мишени и метко поражал их беспощадным смехом. Доставалось и «деликатным поросятам», которые, пробравшись в сельсовет, творили грязные делишки («Деликатные поросята»), попадало и расхитителям государственного добра, орудовавшим в кооперативах («Когда в лавке есть растрата»).

Особым «расположением» сатирического пера пользовались бюрократы и зазнавшиеся чинуши, которые, спекулируя доверием народа, пробирались на высокие посты в советских учреждениях. В баснях, посвященных этим типам, К. Крапива использует разнообразные средства: тонкую иронию и насмешку, яркие сравнения и эпитеты, богатство народных пословиц и поговорок. Сюжет их интересен и занимателен, композиция стройная, форма простая и доходчивая.

Значительное место в басенном творчестве К. Крапивы занимают произведения, в которых разоблачается международная реакция. Почти тридцать лет не сходят с эстрадных площадок, заводских и колхозных клубов такие популярные басни, как «Сова, осел и солнце», «Жаба в колее», развенчивающие происки врагов Советского государства.

Нашему читателю хорошо известна и проза Крапивы. В двадцатых годах он издает сборники сатирических новелл и рассказов «Рассказы» и «Люди-соседи». В начале тридцатых годов публикует незаконченный роман «Медведичи», в котором рассказывается о жизни и классовой борьбе в советской деревне накануне коллективизации.

Если внимательно присмотреться к творчеству К. Крапивы, то нельзя не заметить одной важной особенности. Далекий от приукрашивания жизни, писатель по-хозяйски, придирчивым глазом осматривает советскую действительность, как заботливый хозяин осматривает свой собственный дом. Относясь ко всему хорошему любовно и заинтересованно, он не прощает недоделок, не допускает скидок на человеческие слабости. Для писателя-сатирика советская действительность — свой дом, построенный руками родного народа. В этой патриотической привязанности ху-

дожника и заключен источник его неравнодушия к отрицательным явлениям, источник его обличительного пафоса.

Честный и прямой, смелый и острый, принципиальный и суровый к недостаткам — таков творческий облик писателя-коммуниста К. Крапивы.

Особенно полно и многогранно раскрылся его талант в трудном жанре драматургии. В разгар классовой борьбы в деревне, в период колхозного строительства в 1934 г. появляется пьеса «Конец дружбы». В этой пьесе драматург поставил перед собой сложную задачу: испытать чувство старой боевой дружбы в новых условиях классовой борьбы. Два человека, скрепивших это благородное чувство кровью в годы гражданской войны, в новых условиях становятся врагами, так как у них сложились различные взгляды на долг перед народом, на обязанности коммуниста, на личные цели в жизни.

Вскоре появляется новая пьеса К. Крапивы «Партизаны». Успех этой пьесы в театре давал возможность надеяться, что К. Крапива еще скажет замечательное слово как драматург-комедиограф. И действительно, в 1939 г. он создает выдающееся произведение «Кто смеется последним».

С необычайной смелостью и гражданским мужеством драматург в полный голос заговорил с театральной трибуны о тех вопросах нашей действительности, которые так волновали тогда советского зрителя. Это было время, когда отдельные авантюристы и шантажисты, пробравшиеся в советские учреждения, наносили большой вред социалистическому государству, шельмуя и шантажируя честных и преданных Советской власти людей.

Драматург разоблачил тип замаскированного врага, прикрывающегося личиной советского гражданина, громкой фразой и попытавшегося использовать острую классовую борьбу в своих личных выгодах.

Увиденное в жизни подобное явление не могло не возмутить писателя-гражданина и не вызвать острое желание откликнуться страстным словом и заклеймить позором это явление.

Ни гневный памфлет, ни острый фельетон, даже драма не могли удовлетворить писателя. Драматург ищет и находит более действенную форму для своего произведения. Это была сатирическая комедия.

В связи с этим нельзя не отметить одну примечательную черту таланта К. Крапивы. Бывают такие явления, ко-

торые выступают как отживающие пережитки прошлого, хотя в силу исторических традиций, в силу инерции еще и занимают в жизни известные позиции. Одни люди мирятся с ними как с привычками и вполне естественными и не обращают внимания на них, как не обращают внимания на темноту ночи. Другие же выражают протест, борются с ними. Среди этих людей всегда оказывается писатель-сатирик. Зоркий глаз подлинного художника, уловившего тенденцию развития общества, видит эти отрицательные явления в их нелепости, видит их смехотворность и ненужность. Способность подняться над привычными буднями и вместе с собой приподнять зрителя и показать ему эти нелепости с позиций завтрашнего дня, посмеяться зло и едко над этими явлениями — завидное качество таланта К. Крапивы.

Пожалуй, это главное достоинство пьесы «Кто смеется последним», за которое так полюбили ее и зрители и актеры. Замечательный актер Г. П. Глебов как-то признался: «Я уже больше сотни ролей сыграл. Одни с удовольствием, а некоторые не так чтобы очень. Бывает так, что какую-нибудь роль сыграешь несколько раз и надоедает. А вот своего Тулягу всегда люблю. Семнадцать лет с ним на сцене, а — не надоел. Приятно играть».

За послевоенные годы К. Крапива написал целый ряд пьес, в которых нашли отражение различные важные события общественной жизни. Не все они на равном уровне по своим художественным достоинствам и не у всех их одинаковая сценическая судьба. Среди этих пьес были и такие, что приносили автору большую и заслуженную победу, были и творческие неудачи. Вот уже который год успешно идет на многих сценах Советского Союза пьеса «Поют жаворонки».

В годы Великой Отечественной войны острое сатирическое перо Кондрата Крапивы помогало народу громить фашистских оккупантов. Редактируемый им сатирический журнал-плакат «Раздавим фашистскую гадину», его гневные, полные ненависти к врагу стихи, басни и фельетоны принимались на вооружение белорусских партизан вместе с автоматами и взрывчаткой.

Кроме литературного творчества, Кондрат Крапива много внимания уделяет научной работе в Академии наук БССР. Под его редакцией и при его непосредственном участии составлен и издан большой русско-белорусский словарь.

Большую творческую и научную работу К. Крапива сочетает с активной общественной и государственной деятельностью. Он является депутатом Верховного Совета БССР.

В день шестидесятилетия Кондрата Крапивы от всей души хочется выразить искреннее пожелание больших творческих успехов замечательному, подлинно народному белорусскому писателю. Читатели и зрители уверенно ждут от него новых талантливых произведений.

АБ АДНЫМ СЦЭНАРЫІ І ЯГО РЭДАКТАРАХ

У нашай рэспубліцы ёсць яркія фігуры калгасных важакоў, арганізатараў: старшыня калгаса імя БВА тав. Смірноў, сакратар Любчанскага РК КПБ тав. Жалезняковіч, старшыня калгаса «Рассвет» К. Арлоўскі і шмат іншых.

Найлепшай пахвалы заслугоўвае намер кінастудыі «Беларусьфільм» стварыць фільм, які б расказаў пра лёс аднаго з калгасных важакоў. Нядаўна зацверджаны і запушчаны ў вытворчасць сцэнарый «Высокі пост», напісаны кінааператарам А. Гінцбургам. Але наколькі адпавядае добраму намеру гэты сцэнарый? Ці з'яўляецца ён літаратурным творам наогул?

Кінааповесць, як называе аўтар свой сцэнарый, пачынаецца з паказу Вялікай Айчыннай вайны. Групу савецкіх патрыётаў на чале з Дзімітрыем Дубовікам самалёт дастаўляе ў варожы тыл, на акупіраваную фашыстамі тэрыторыю Беларусі для ўзрыву важнага ў стратэгічных адносінах чыгуначнага моста. Пры выкананні гэтага задання Дубовіка паранілі. Пакінуты сваімі таварышамі, паранены Дубовік ледзь дабіраецца да роднай вёскі і прыходзіць да свайго брата Паўла якраз у той вечар, калі брат выдае сваю дачку замуж за паліцая. Павел не прымае брата, і той ідзе ад яго цёмнай зімовай ноччу з маленькай дзяўчынкай, якую падабраў каля забітай жанчыны ў лесе. Дубовіку дала прытулак калгасніца Хіма — некалі яго школьны таварыш. Але ў гэтую ж ноч да Хімы прыбягае

Павел і, баючыся здрадніцтва сваёй жонкі, раіць брату сысці куды-небудзь з вёскі.

Помсцячы за ўзарваны мост, фашысты дашчэнту спалілі вёску Пышкавічы.

Параненага Дубовіка дастаўляюць у Маскву. Пасля вайны інвалід-пенсіянер Дубовік, пакутуючы ад бяздзейнасці, рашае ехаць на працу ў сваю родную вёску аднаўляць калгас. Ён бярэ з ашчаднай кніжкі дзесяць тысяч рублёў, купляе статак (?) цялят кастрамской пароды і прыганяе іх у калгас. Пад развесістай бярозай, у прысутнасці цялят на сходзе калгаснікі выбіраюць Дубовіка старшынёй калгаса. Але вось бяда — для цялят няма жылплошчы: уся вёска спалена і нават людзі жывуць у зямлянках. Аднак аўтар знаходзіць выйсце.

«Да стала падышла бабулька. Яна абапіралася на кій.

— Міцюша, а Міцюша...— прашамкала яна.

Дубовік нахіліўся да яе: — Што, бабулька?

— Ёсць у мяне дошкі... Толькі для дамавіны яны падрыхтаваны... Аддам я гэтыя дошкі... А калі памру, што тады?

Дубовік ціха адказаў:

— Я табе, бабулька, распіску дам на тры гады наперад, што жыць будзеш...»

Так была вырашана першая праблема — цялятнік. Але гэта была не адзіная і не галоўная праблема ў калгасе, разбураным у час фашысцкага нашэсця. Не было тэхнікі, не ставала насення, не было цяглавай сілы. І, самае галоўнае, не хапала людзей, у вёсцы засталіся старыя, жанчыны і дзеці. З чаго пачаць? Як узняць людзей на самаадданую працу? Што зрабіць, каб узнавіць заможнае жыццё сваёй вёскі? Такія сур'ёзныя і нялёгкія задачы стаялі перад галоўным героем сцэнарыя. Аўтар «з лёгкасцю, незвычайнай у думках» піша: «Дзімітрый гаварыў: «Думаю, не адмовяць у Мінску. Галоўнае — план павялічыць...» І Дубовік накіроўваецца ў Мінск, каб там павялічылі калгасу план сяўбы азімых на 300 гектараў. Аўтару трэба было ведаць, што ў першыя гады пасля вайны перад калгасамі вызваленых раёнаў стаяла нялёгкая задача асвоіць даваенныя пасяўныя плошчы. І, зразумела, ніякага дазволу на павелічэнне пасяўных плошчаў не трэба было ні ў кога пытацца. А паколькі аўтару гэта не было вядома, па яго волі Дубовік прывёз з Мінска такі дазвол. Але перад героем аўтар ставіць новую задачу: каб засеяць звыш плана 300 гектараў жыта, трэба знайсці 300 пудоў насення. (Дэталь,

якая красамоўна сведчыць аб шапачным знаёмстве аўтара з сельскай гаспадаркай. На адзін гектар звычайна высяваюць 180—200 кг збожжавых, а не шаснаццаць.)

Знайсці 300 пудоў насення для Дубовіка таксама працай за ўсё. Даволі было сабраць дзядоў і старых жанчын і сказаць ім аб такой патрэбе, і вось ужо:

«Каля развесістай бярозы тоўпіўся народ. За сталом сядзела Галя і пісала распіскі. Каля вагаў узважвалі хлеб і ссыпалі ў вялікі бурт (?). Ганна Пракопаўна падвезла на невялікай калясцы тры мяхі. (Гэта — тая самая бабулька, якая давала для цялятніка запаветныя дошкі.) Старая развязала мяхі. Узяла зярняты на руку. Затым зычна сказала:

— За трох маіх сыноў, што загінулі на вайне...— заплакала. Нехта падышоў і дапамог старэнькай падняць мех і перасыпаць у бурт.

— За Ваню...

Затым перасыпала другі: — За Рыгора...

І трэці — за Пеценьку...»

Гэтая карціна ў сцэнарыі невыпадковая. Падобнымі «перламі» стракаціць амаль кожная старонка. Прытарным сіропам падменены высакародныя патрыятычныя пачуцці. Схамянуўшыся, што такая саладжавасць у драматургіі ўжо выйшла з моды, аўтар спрабуе стварыць драматычнае напружанне. Таму раптам мяняецца характар былога баявога партызана Мікалая Струка, які працуе намеснікам Дубовіка. Струк становіцца п'яніцам і разам з братам старшыні закусвае смажанымі парасятамі, украдзенымі з калгаснай фермы. Вяртаецца з Германіі дачка Паўла Дубовіка Вера, якая ўцякла туды разам з мужам-паліцэйскім пры наступленні Савецкай Арміі. Аднак, аказваецца, дарэмна яна плакала, прадчуваючы людскую пагарду за свае ганебныя ўчынкі, бо ў наступным эпізодзе гэтыя слёзы кампенсуюцца пацалункамі закаханага ў яе Васі, былога адважнага партызана, якога ў час акупацыі Вера памяняла на паліцая Пятра.

Затым аўтару чамусьці спатрэбілася, каб па вёсцы пайшлі паклёпніцкія чуткі, быццам Дзімітрый Дубовік распуснічае з калгасніцай Хімай, маючы ў Маскве ўласную жонку. У гэты час прыязджае яго жонка Валянціна, каб угаварыць мужа вярнуцца ў Маскву. Аднак Дубовік адразу раскусіў яе намер і, не пагаварыўшы з жанчынай, якая многія гады была яго спадарожніцай у жыцці, праганяе яе.

Нягледзячы на намаганні аўтара, драматычнага напружання ў сцэнарыі не атрымалася. Не ведаючы сапраўдных цяжкасцей аднаўлення калгасаў і тых драматычных калізій, якія былі ў жыцці, аўтар увёў персанажы, учынкі якіх адцягваюць увагу ад галоўнай тэмы. Так услед за Верай вяртаецца яе муж — былы паліцай і падпальвае расціртy неабмалочанага хлеба. Але і гэтага аўтару мала. Рашыўшы, відаць, што галоўны герой Дубовік залішне просталінейны і плакатны, аўтар заблытаў яго ў меладраматычнае павуцінне. Дубовіка беспадстаўна абвінавачваюць, што ён нібы мае дачыненне да пажару, пабіў жонку брата, зазнаўся, самавольнічае ў калгасе і г. д. і г. д. Яго збіраюцца выключыць з партыі, зняць з работы, а ён і пальцам не варушыць, каб адстаяць сябе ці хоць бы даведацца, за што, за якія грахі на яго такая напасць.

Праўда, аўтар ненадоўга пакінуў свайго героя ў такім становішчы. Паліцая-дыверсанта ловіць яго былая жонка разам з яе новым жаніхом. А жанчыны і дзяды, сустрэўшы на вуліцы сакратара райкома партыі, пераконваюць яго ў бязгрэшнасці Дубовіка. Выкрываюцца паклёпнік і п'яніца Струк і яго хаўруснік, брат старшыні Павел, які дагэтуль чамусьці займаў у калгасе адразу дзве пасады — вартаўніка і кладаўшчыка.

Перад канцом сцэнарыя старшыня Дубовік спраўляе наваселле.

У новы дом ён запрашае ў якасці жонкі ўдаву Хіму, між іншым, зусім нечакана. Якраз у той момант, калі «ён цалаваў яе і гладзіў яе валасы», у пакой заходзіць маскоўская жонка Валя з чамаданамі. Яна, відаць, прыехала да мужа назаўсёды. Але Дубовік ужо аддаў перавагу Хіме, хоць да гэтага ў сцэнарыі нічога не гаварылася пра тое, як з'явілася і вырасла каханне Дубовіка да яе.

У фінале сцэнарыя старшыню калгаса Дзімітрыя Дубовіка выклікаюць у райком партыі і прапануюць яму аб'яднацца з адсталым калгасам «Новы шлях». Па дарозе ў гэты калгас Дубовік загруз са сваёй машынай у гразі. Тут ён сустрэў хлопчыка з гэтага калгаса і прысягнуў яму: «Даю табе, Алёша, слова, чэснае слова камуніста, што будзеш ты шчасліва жыць, што будзе ў цябе сала, і хлеба далолі, і грошы па спыткі будуць. У новай школе будзеш вучыцца...»

Вось прыблізна і ўсё, што ёсць у сцэнарыі. А чаго там няма? Няма чалавечага роздуму над жыццёвымі працэсамі, умення выбраць найбольш характэрнае, істотнае, каб

перадаць яго ў мастацкай вобразнай форме, працізаўшы ўсё гэта сваёй думкай.

Адсутнасць яснай і выразнай ідэі прывяла да таго, што ў сцэнарыі няма адзінага скразнога дзеяння, мэты, да якой паслядоўна імкнуўся б герой, пераадольваючы цяжкасці і супраціўленне процілеглых сіл, няма па сутнасці канфлікту. А адсутнасць канфлікту, які павінен быў бы звязаць асобныя эпізоды ў стройны сюжэт, зрабіла, у сваю чаргу, герояў сцэнарыя бесхарактарнымі. Таму невыпадкова яны вельмі часта дзейнічаюць не згодна з логікай сваіх характараў, а па волі аўтара. А без логікі характараў, без псіхалагічнага тлумачэння ўчынкаў герояў немагчыма стварыць драматычныя сцэны, напоўненыя жыццёвай праўдай. Ад шмат якіх сцэн у сцэнарыі тхне фальшам, надуманасцю.

Чытаючы сцэнарый, часам ловіш сябе на думцы, што некаторыя яго эпізоды ўжо знаёмыя, што нешта падобнае ўжо недзе чуў ці чытаў. Некаторыя дэталі як бы нагадваюць паасобныя факты з біяграфіі вядомага старшыні калгаса «Рассвет» К. Арлоўскага. Але з гэтай біяграфіі аўтар сцэнарыя не ўзяў самага важнага, самага асноўнага, што складае грамадскі подзвіг камуніста Арлоўскага, і перш за ўсё не ўбачыў вялікага значэння для калгаснага будаўніцтва прыкладу калгаса «Рассвет» і поспехаў яго старшыні! Даешся дзіву — якім жа «майстэрствам» абядніць жыццё валодае аўтар сцэнарыя, маючы перад сабой такі багацейшы матэрыял! Не бачым мы ў характары Дубовіка нічога ўласцівага сапраўднаму важаку калгасных мас — ні гаспадарчай дзелавітасці, ні прынцыповасці, ні строгасці да недахопаў, ні ўмельства выкарыстоўваць калектыўны вопыт, выхоўваць і весці за сабой людзей.

Сцэнарый для кінафільма — перш за ўсё літаратурны твор, і, гаворачы аб ім, нельга не сказаць і аб мове гэтага твора.

Сцэнарый А. Гінцбурга шмат разоў абмяркоўваўся ў кінастудыі і ў Міністэрстве культуры, і кожны раз аўтару настойліва ўказвалі, што ў сцэнарыі няма жыццёвай праўды, патрабуе сур'ёзнай дапрацоўкі мова твора. На дапамогу сцэнарысту кінастудыя па прапанове намесніка міністра культуры БССР М. Садковіча запрасіла драматурга Алеся Кучара і даручыла яму рэдактарскую работу. Уважліва чытаючы сцэнарый пасля рэдактуры А. Кучара, цяжка сабе ўявіць больш нядобрасумленнае стаўленне да літаратурнай працы. Перш за ўсё ён папрацаваў над дыялогам.

(Сцэнарый напісаны на рускай мове.) Некаторыя словы ў рэпліках дзейных асоб перакладаюцца на беларускую мову, пасля чаго яны гучаць так:

— Добра...— сказал Андрей Иванович,— вельмі, вельмі добра...

— Только...— сказал Дубовик,— семян нет...

— Вот это дрениа...— заметил старик,— вельмі, вельмі дрэнна...

Ці вось яшчэ, што ўжо зусім не па-руску, не па-беларуску:

«З розуму тронулся...»

Метад рэдактарскай праўкі А. Кучар выбраў просты і не мудрагелісты: перагортвае старонку, тыцне пальцам у першую трапіўшую рэпліку і замяняе рускае слова «минуточку» на беларускае «хвіліначку», замест «баба ловкая» ставіць — «баба спрытная», замест «спрятать» — «схаваць», а слова «нарисовано» замяняе словам «намалявана», не падазраючы, што ў рускай мове гэтае слова мае зусім іншае значэнне, адметнае ад беларускага.

Вядома, пры такой рабоце А. Кучар не толькі не звярнуў увагі на недарэчнасці ў сюжэце, у паводзінах герояў, у матывіроўках іх учынкаў, але і прапусціў нават «мастацкія» перлы, накшталт: «Штурман, превозмогая ветер, слепящий глаза, выворачивающий ресницы, посмотрел вниз»; «телята были все одинаковые, палевого цвета. Они мычали и поднимали тучу пыли», «Павел лежал на снопе с хлебом» (маецца на ўвазе неабмалочаны сноп), «Нуль с палочкой» і г. д. Як не здрыганулася рука А. Кучара, калі ён падпісваў на студыі ўмову, паводле якой за сваю працу ён атрымае не «нуль с палочкой», а палачку з чатырма нулямі?

Няма нічога дзіўнага ў тым, што, удзельнічаючы ў абмеркаванні сцэнарыя «Высокі пост» на калегіі Міністэрства культуры, А. Кучар расхваліў гэты сцэнарый з намерам у што б там ні стала «прапхнуць» яго ў вытворчасць. Але чым вытлумачыць, што гэтую некваліфікаваную і прымітыўную работу «сцэнарыста» і рэдактара з няменшым запалам рэкламаваў намеснік міністра культуры М. Садковіч? Цяжка паверыць яго шчырасці. Хутчэй за ўсё ў дадзеным выпадку адыгралі сваю ролю прыяцельскія адносіны, якімі была падменена прынцыповая ацэнка ідэйна-мастацкіх вартасцей сцэнарыя.

Калегіі Міністэрства культуры не лішне было б, перш чым зацвярджаць і запускаць у вытворчасць сцэнарый «Вы-

сокі пост», абмеркаваць яго ў Саюзе пісьменнікаў БССР. Стварыць сапраўды мастацкі фільм пра калгаснага важака, пра чалавека на «высокім пасту» — пачэсная справа. Савецкі глядач з нецярплівасцю чакае з'яўлення фільма на такую тэму.

Сцэнарый жа А. Гінцбурга не адпавядае нават элементарным патрабаванням для стварэння такога фільма, бо ён не мае ніякага дачынення да літаратурнай творчасці.

МАСТЕР САТИРЫ

Более тридцати лет служит советскому народу острое, талантливое перо выдающегося белорусского писателя-сатирика Кондрата Кондратьевича Крапивы.

Сын крестьянина, сельский учитель, в годы гражданской войны красноармеец, потом писатель, академик, депутат Верховного Совета Белорусской ССР — таковы вехи жизненного пути Кондрата Крапивы.

Примечательна и его литературная судьба. Первые же выступления К. Крапивы в печати — сатирические стихотворные фельетоны, басни, юмористические новеллы — завоевали широкую популярность среди читателей. Сочный народный язык, яркие образы, богатый юмор, заразительный смех, острота и злободневность тематики — все это полюбилось народу.

Умея быстро откликнуться на самую животрепещущую тему, Кондрат Крапива зорким, пристальным глазом художника всегда подмечает самые характерные, важные явления в жизни. Это придает его произведениям долговечность. Многие басни и стихи К. Крапивы, написанные на актуальнейшие темы, вот уже десятки лет живут на эстраде. Некоторые образы, созданные писателем, стали нарицательными.

В начале своего пути К. Крапива отдал много сил «смыванию дооктябрьской грязи с деревни», как заявил он в своем раннем стихотворении «Кто там чешется?». Под обстрел острой и жгучей сатиры Кондрата Крапивы попадают чиновники и бюрократы, кулаки, буржуазные националисты и нытики-интеллигенты — все те, кто, уподобясь

жабе, пытался залезть в колею, чтобы свернуть наш советский воз («Жаба в колсс»).

В 1934 году поставлена пьеса К. Крапивы «Конец дружбы». С тех пор, год от года совершенствуя свое мастерство, он успешно работает в этом жанре. Появляются пьеса «Партизаны» — о гражданской войне в Белоруссии, сатирическая комедия «Кто смеется последний», обошедшая сотни театров Советского Союза. Эта пьеса с неизменным успехом идет на сцене Первого белорусского государственного драматического театра имени Янки Купалы уже 17 лет. На драматургии К. Крапивы воспиталась и выросла большая группа наших актеров.

В своих пьесах Кондрат Крапива всегда занимает боевую, действенную позицию. Пассивность и созерцательность чужды драматургу. За жизнью он следит пристально и по-хозяйски требовательно.

В годы Великой Отечественной войны редактируемый писателем сатирический журнал-плакат «Раздавим фашистскую гадину», стихи и басни К. Крапивы белорусские партизаны принимали на вооружение вместе с автоматами и взрывчаткой. В послевоенное время Кондрат Крапива пишет ряд пьес: среди них широко известна комедия «Поют жаворонки». Писатель публикует серию интересных теоретических статей о белорусской литературе, помогает творческому росту младшего поколения литераторов.

Отмечая шестидесятилетие К. Крапивы, советские читатели и зрители ждут от него новых талантливых и остроумных произведений.

АДКАЗ ПАКЛЁПНІКАМ

Не так даўно ў газеце «Бацькаўшчына» надрукавалі поршы і, шчыра кажучы, недасканалы варыянт маёй новай камедыі «Каб людзі не журыліся». Было б яшчэ паўбяды ад таго, што рэдакцыя надрукавала п'есу, над якой аўтар сумесна з тэатрам працягваў працаваць, каб палепшыць твор. Мяне абурылі тыя каментарыі і тлумачэнні п'есы, якія былі выказаны ў некаторых артыкулах газеты. Як у крывым люстэрку, там скажаюць мае ідэйныя твор-

чыя пазіцыі і, несумленна вырываючы рэплікі з п'есы, адвольна, па-свойму, тэндэнцыйна тлумачаць яе, ні слова не сказаўшы пра галоўнае ў камедыі — пра яе партыйную накіраванасць, дэмакратычны характар, ідэйны пафас — душу твора.

Мяне гэты манер не здзівіў, бо я добра ведаю, што рэдакцыя газеты «Бацькаўшчына» стаіць на яўна варожых пазіцыях да нашай Камуністычнай партыі, да маёй Радзімы — Савецкай Беларусі, да майго народа, да беларускай савецкай літаратуры і пісьменнікаў. Дзе ж тут быць сумленнасці, адкуль узяцца аб'ектыўнасці, калі розум супрацоўнікаў рэдакцыі затуманены гневам і нянавісцю да ўсяго савецкага, да ўсяго, чым жыве беларускі народ? Вядома ж, гнеў — дрэнны дарадчык розуму.

Я, бадай, і не стаў бы траціць час, каб аспрэчваць пісаніну ў «Бацькаўшчыне», калі б не адзін клопат. Ці мала якую страву могуць прыгатаваць кухары з «Бацькаўшчыны»? І калі б яны самі спажывалі тое, што згатуюць, справа іншая, але ж яны стараюцца падсунуць сваю ідэйную куламесу маім суайчыннікам, беларусам, якіх цяжкі лёс у розны час адарваў ад родных ніў, ад родных мясцін і загнаў на чужыну. І толькі душэўнае спачуванне маім землякам, сардэчная спагада да іх няўдалай долі абавязваюць мяне звярнуцца да гэтых людзей з лістом, каб папярэдзіць іх аб тым, якой нячыстай і бруднай «стравай» іх труцяць несумленныя нацыяналістычныя «кухары», ставячы мэтай зачмурыць іх галовы, прытушыць іх гарачую любоў да Айчыны, запляміць савецкі лад, а тым самым зганьбіць беларускі народ. Яны не спыняюцца перад ашуканствам, каб давесці, што ў нас, на Беларусі, савецкіх пісьменнікаў пазбавілі свабоды творчасці, што нехта быццам бы заціскае нам рот. Яны, напрыклад, пусцілі хлусню, нібыта мая камедыя «Каб людзі не журыліся» забаронена за тое, што ў ёй праўдзіва адлюстравана жыццё калгаснай вёскі. Няпраўда! Ашуканства! Маняць не міргнуўшы вокам. Камедыя з поспехам ідзе на сцэне Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы. У спектаклі заняты найлепшыя беларускія акцёры: народны артыст СССР Глеб Паўлавіч Глебаў, народны артыст СССР Барыс Платонаў, народныя артысты БССР Уладзімір Дзядзюшка і Іван Шаціла, заслужаныя артысты БССР Стома, Бараноўскі, Шынко, Іваноў і іншыя. Адзін пералік выканаўцаў у спектаклі гаворыць аб тым, як адносяцца да маёй камедыі. Мне нават прыемна гэтым пахваліцца. І калі хто з вас вернецца на Радзіму,

ён зможа сваімі вачыма ўбачыць спектакль і пасмяяцца разам з нашымі людзьмі з таго, што адыходзіць з жыцця ў нябыт.

Мая п'еса ў перакладзе на рускую мову прынята маскоўскім часопісам «Театр», дзе яна будзе надрукавана ў бліжэйшы час, аб чым рэдакцыя паведаміла сваім чытачам у майскім нумары за гэты год. Публікацыя п'есы ў гэтым часопісе дапаможа ёй выйсці на ўсесаюзную арэну.

Цяпер аб галоўным. У камедыі «Каб людзі не журыліся» я расказваю пра нядаўняе мінулае ў адным з адсталых калгасаў, дзе гаспадарыў нядбайны старшыня Самасееў, а яго прыяцель — бюракрат раённага маштабу — Гудзееў падтрымліваў яго, пакуль абодва не трапілі ў смешнае становішча. На пасаду старшыні прыйшоў камуніст Кавальчук.

Людзям часта даводзіцца перажываць малыя і вялікія непрыемнасці як у асабістым жыцці, так і ў грамадскім. І хоць чалавеку ўласціва забываць тое з мінулага, што было непрыемным ці нават сумным, аднак праз некаторы час і непрыемнасці, якія ўжо даўно перажыты, і цяжкасці, якія ўжо даўно пераадолены, выклікаюць не сум і журботу, а патрэбу пасмяяцца. «Чалавецтва, смеючыся, расстаецца са сваім мінулым»,— так некалі сказаў Карл Маркс.

Нашым савецкім людзям, перад якімі адкрыты светлыя перспектывы, уласціва пачуццё гумару. Вось чаму, на маю думку, форма камедыі найбольш адпавядае нашаму аптымістычнаму грамадству, калі ідзе расказ аб перажытках мінулага, з якімі нашы людзі расстаюцца назаўсёды.

У разважаннях рэдакцыі «Бацькаўшчыны» аб п'есе перш за ўсё кідаецца ў вочы прафесійная бездапаможнасць, непісьменнасць яе супрацоўнікаў як літаратараў. Мастацкі твор яны чамусьці разглядаюць як фактаграфічны, як дакументальны. Гэта па меншай меры бязглузда, асабліва ў дачыненні да камедыі, дзе проста немагчыма абысціся без гіпербалізацыі, без камедыйнага пераўвелічэння. Яны нават не ведаюць элементарнай ісціны, што тэатр — гэта не проста люстэрка, а павелічальнае шкло. І калі ў камедыі ўскрываюцца нейкія недахопы з жыцця, то аўтар карыстаецца прыёмам даследчыка-медыка. Калі завёўся нейкі шкодны мікроб, яго выяўляюць пры дапамозе мікраскопа, павялічваючы ў сотні разоў, каб заўважыць яго, вывучыць яго, а потым весці з ім барацьбу. Так робіць і камедыёграф-сатырык. Ён наўмысля перабольшвае

адмоўныя з'явы, каб прыцягнуць увагу грамадскасці і мабілізаваць людзей на барацьбу з гэтай з'явай. Гэткім жа прыёмам карыстаўся і я ў рабоце над сваёй камедыяй.

А нацыяналістычныя пісакі, купленыя ў свой час гітлераўскімі фашыстамі і перапраданыя новым, заакіянскім гаспадарам, прымаюць эпізоды з камедыі за чыстую манету. Аслепленыя нянавісцю да савецкага народа, які будуе камунізм, які з дня на дзень паляпшае сваё жыццё, вымятае рэшткі перажыткаў мінулага, гэтыя барзапісцы рады прыняць нават уяўнае за сапраўднае, калі гаворка ідзе пра недахопы.

Я не ведаю, ці варта з імі гаварыць аб маральных катэгорыях. Аднак скажу.

Кожны сумленны беларус, дзе б ён ні жыў, на Радзіме ці чужыне, шчыра радуецца кожнаму поспеху свайго народа ў эканамічным ці культурным жыцці, радуецца ўсякаму дасягненню калгаса ці завода, школы ці тэатра, літаратара ці артыста. І толькі яны, адшчапенцы з «Бацькаўшчыны», ніколі не радаваліся ўдачам беларускага народа. Наадварот, яны зларадніча́юць, калі заўважаць хоць бы маленькія недахопы ў нашым жыцці і зажмурваюць вочы на тое, што гэтыя недахопы паўсядзённа выпраўляюцца воляй народа, воляй нашай партыі.

Як гэта назваць? Як гэта спалучыць з чалавечай годнасцю, з нацыянальнай гордасцю? Чым вытлумачыць тое, што яны гаўкаюць з-пад чужой падваротні на наш дом, які некалі быў і для іх родным кутам?

П р а д а л і с я! — вось тлумачэнне. Прадаліся і пырскаюць злой слінай на наш цудоўны квітнеючы край. Калі б яны мелі хоць кроплю сумлення — сядзелі б як мышы пад венікам. Аднак на сумленне яны народ бедны. Для іх Радзіма — аб'ект для торгу.

Для кожнага савецкага чалавека, для кожнага савецкага пісьменніка Радзіма — дом. Для мяне Беларусь — мой родны дом, мой родны кут, а беларускі народ — мая кроўная сям'я, дзе я і мае дзеці збіраемся жыць давеку. І сям'я ў нас вялікая, дружная, шчаслівая, багатая. І багацце наша расце дзень ў дзень. Кожны член гэтай сям'і дбае пра свой дом, клапоціцца, каб у ім усё было ў ладзе. А калі хто і заўважае недзе нейкі недахоп, нейкую шчыліну, дык не праходзіць міма, а звяртае ўвагу ўсіх, і ўсе выпраўляюць недахоп. Так робяць дбайныя гаспадары, так робяць і савецкія пісьменнікі. Інакш і быць не можа. Мы даражым сваім домам і не даём завесціся ў ім плесені.

Вось чаму ў нас маральнае права не хаваць недахопаў у сваім доме і не хаяць таго, што нам дорага,— у гэтым і заключаецца сумленнае служэнне свайму народу — сваёй сям'і.

Я ганаруся тым, што належу да Камуністычнай партыі. А камуністаў ніхто не можа абвінаваціць, што яны баяцца крытыкі, што яны схільны замазваць ці хаваць недахопы ў рабоце. Перад намі вялікая мэта — усе людзі на зямлі павінны жыць шчасліва. Да гэтага мы ідзём, дзеля гэтага мы і працуем. У гэтым — сэнс жыцця, такое маё глыбокае перакананне. І калі хто выступае супраць камуністаў, супраць іх ідэй, той для мяне — асабісты непрымірымы вораг.

Хай помняць аб гэтым адшчапенцы з «Бацькаўшчыны»!

«ВЫГНАННЕ БЛУДНІЦЫ»

Жыццё сённяшняй вёскі — сапраўдны скарб для драматурга. Яно дае пісьменніку незлічоную колькасць найцікавейшых канфліктаў для стварэння п'ес разнастайнага жанру — ад камедыі да драмы. Да апошняга часу драматургі, звяртаючыся да калгаснай тэмы, пераважна бралі пад увагу канфлікты гаспадарчага характару, так званыя вытворчыя канфлікты. І гэта было правамерным, бо вытворчыя канфлікты давалі магчымасць для найбольш яркага выяўлення сутнасці новых рыс у характары сучаснага селяніна, для якога яшчэ зусім нядаўна прыватніцкая псіхалогія была асновай яго свядомасці. Працэс вызвалення селяніна-калгасніка ад перажыткаў дробнаўласніцкай псіхалогіі працягваецца і сёння, але жыццё з лагічнай паслядоўнасцю ўжо ставіць на парадак дня наступныя, новыя праблемы.

Кожны мастацкі твор — п'еса гэта ці раман, аповесць ці апавяданне — з'яўляецца не толькі вынікам пільнага назірання за падзеямі жыцця, але і вынікам глыбокага роздуму пісьменніка над жыццёвымі з'явамі. Узбагаціўшы сваю фантазію яркімі характарамі жывых людзей, пісьменнік стараецца паказаць жыццё ў такім ракурсе, які найбольш спрыяе выяўленню пэўнай аўтарскай ідэі,

каб дапамагчы людзям разабрацца ў жыццёвых з'явах, накіраваць нашу думку на тыя з'явы, якія заслугоўваюць грамадскай увагі.

П'есу Івана Шамякіна «Выгнанне блудніцы» якраз і характарызуе выяўленне новых праблем у жыцці калгаснай вёскі: павышэнне культуры працы, культуры быту. У п'есе прапагандуецца ідэя найбольш шырокага выкарыстання ў вёсцы здабыткаў агульначалавечай культуры, адстойваецца чысціня маральна-этычных паводзін людзей. І гэтую тэму пісьменнік вырашае не ізалявана ад тых вытворчых клопатаў, якімі жывуць яго героі, а ў цеснай сувязі, узаемнай залежнасці, у перапляценні.

Прыемна адзначыць, што тэатр імя Якуба Коласа, які нядаўна паказаў у Віцебску прэм'еру па гэтай п'есе, здолеў данесці ідэю твора ў яснай і выразнай форме.

Сярод герояў п'есы цяжка назваць галоўнага, але найбольш ярка выпісаны аўтарам і створаны ў спектаклі народным артыстам БССР Ф. Шмакавым вобраз паэта Гаворкі. Таленавіты малады паэт Гаворка з'яўляецца рупарам аўтарскай ідэі, ён арганізуе і вядзе драматургічнае дзеянне, хоць сам і не трапляе ў драматычную сітуацыю.

Настаўнік, паэт Гаворка ў выкананні Шмакава прывабны, разумны, душэўны чалавек. Гэта не халодны сузіральнік, а актыўны ўдзельнік грамадскага жыцця вёскі. Апрача сваіх службовых і творчых спраў, ён жыве інтарэсамі ўсяго калектыву, шчыра радуецца поспехам людзей, любіць гэтых людзей, дзеля іх шчасця і радасці працуе ў школе, піша вершы і нарысы, чытае лекцыі ў клубе, арганізуе выстаўку жывапісу. Запамінаецца сцэна, дзе Гаворка цалуе агрубелыя ад нялёгкай працы рукі маладой даяркі Галі. І гэта не флірт лавеласа, а глыбокая і шчырая павага да натруджаных рук, душэўная прыхільнасць да людзей працы. Аднак Гаворка не прыхільнік ідэалізацыі цяжкай працы. Ён уступае ў сур'ёзную спрэчку са старшынёй калгаса, кідае яму папрок: «А чаму, чаму, чорт вазьмі, у гэтых залатых дзяўчат павінны быць такія рукі? У наш век! Мне абрыдла гэтая вар'яцкая паэтызацыя крывавага мазаля! Даволі паэтызаваць мазоль! Час паэтызаваць рукі, якія націскаюць кнопкі механізмаў».

Такім і запамінаецца Гаворка: чулым, добрым, усхваляваным. Невыпадкова стары дзед Піліп, які не вельмі прыязна сустрэўся з Гаворкам, перамяніў свой погляд і скупа, але душэўна пахваліў яго: «А ты хлопец — ого! А я думаў, ты — так сабе, шалапут...» Дарэчы, дзед Піліп

у выкананні народнага артыста СССР А. К. Ільінскага вельмі сімпатычны, глыбока народны вобраз, чалавек з тонкім адчуваннем гумару, часам даволі калючага. Нават яго грубаватасць у адносінах да музыкантшы Яўгеніі Любаміраўны прымаецца гледачом з адабрэннем.

Людзі, якія акружаюць Гаворку,— чыстыя, светлыя, з вялікімі творчымі імкненнямі. Яны працуюць не па абавязку, а па патрэбе душы, плённая праца прыносіць ім глыбокае задавальненне. Клопатамі аб росквіце свайго калгаса жывуць і старшыня (народны артыст БССР А. Шэлег), і даяркі, і навучэнцы, і дырэктар школы Яснікаў.

І вось у гэты здаровы і дружны калектыў прыязджае з горада выкладчыца музыкі Яўгенія Любаміраўна. Не па загаду сэрца, не з задачай пазнаёміць працаўнікоў вёскі з музычнай культурай прыехала яна сюды, а з асабістымі карыслівымі мэтамі — зарабіць доўгі рубель, прыстасавацца, знайсці сабе лёгкае і бесклапотнае жыццё за чужы кошт. Калі ёй не ўдалося аблытаць павуціннем сваіх чар паэта Гаворку, яна хутка мяняе цэль і накіроўвае свае стрэлы ў Яснікава, чалавека з няўстойлівымі прынцыпамі.

Перад маладой артысткай Галінай Маркінай стаяла даволі цяжкая задача — стварыць вобраз Яўгеніі вонкава абаяльным, прывабным, каб можна было паверыць, што Яснікаў мог спакусіцца на гэтую прыгажуню, і ў той час выклікаць у гледача пачуццё непрыязнасці, асуджэння, высмеяць носьбіта мяшчанскай ідэалогіі. І трэба сказаць, што Маркіна з поспехам вырашыла гэтую цяжкую задачу. Яна вельмі тонка і пераканаўча праводзіць сцэну спакушэння Яснікава.

У спектаклі выразна праводзіцца думка: бяда не толькі ў тым, што мяшчанка здолела разбурыць сям'ю, галоўная бяда ў тым, што гэтая пошлая і разбэшчаная натура сваёй інтрыгай выбівае з творчай каляіны многіх людзей. Пакутуе маладая жонка Яснікава Галя, душэўны вобраз якой мяккімі, акварэльнымі фарбамі стварыла маладая актрыса Е. Яленская; не ладзіцца з дысертацыяй і ў самога Яснікава. Парушаецца творчы рытм і іншых людзей, якія сардэчна ўзрушаны гэтым амаральным учынкам. Абураныя аднавяскоўцы байкатуюць маўчаннем няўдалую культуртрэгершу. Яўгенія застаецца ў адзіноце: не ходзяць на ўрокі музыкі дзеці, не размаўляюць з ёю дзяўчаты, адхіснуліся ад яе сумленныя людзі. Без скандалаў, без крыку выганяюць блудніцу з сяла людзі са светлай душой, з

чыстым сумленнем. Няма месца пошласці ў гэтым калектыве.

І хоць у выніку гэтай драматычнай калізіі распалася сям'я, аднак уражанне ад спектакля застаецца светлае, бо зло асуджана і пакарана. Гэтаму спрыяе і той іскрысты гумар, якім умела карыстаюцца артысты А. Ільінскі, А. Шэлег, З. Канапелька.

Праўда, не ўсё ў спектаклі гладка і роўна. Не зусім пэўная і ясная пазіцыя аўтараў спектакля да вобраза Яснікава перашкаджае правільнаму разуменню яго жыццёвых прынцыпаў, што адбіліся і на рабоце артыста Казлова, які выконвае гэтую ролю. Неглыбокае пранікненне ў сутнасць характару гэтага вобраза, логіку яго паводзін прывяло да таго, што і пасля спектакля Яснікаў застаецца расплыўчатай фігурай, няяснай, незразумелай.

Тэатру варта не спыняцца на дасягнутым, варта прадоўжыць работу над спектаклем, бо ён заслугоўвае ўвагі гледачоў і можа надоўга захавацца ў рэпертуары.

БОРИС ПЛАТОНОВ

Если бы вообще не существовало названия художественный руководитель, его пришлось бы выдумать. Специально для Бориса Викторовича Платонова. Иначе как определить ту функцию, которую скромно, без громких фраз и парадного представительства взял на себя народный артист СССР Б. Платонов?

В Белорусском театре имени Янки Купалы есть и главный режиссер и художественный руководитель. В другом месте, наверное, такая структура не обязательна — не в каждом коллективе есть человек, имеющий право художественно руководить.

В Минске художественно руководит коллективом Б. Платонов. Это не значит, что великолепный актер, сочетающий в себе комика и трагика, решил изменить своей профессии. Будучи художественным руководителем, он прежде всего остается актером.

Платонов играет много и часто, он не любитель спокойной, размеренной «жизни в искусстве», к которой потянулись иные мастера старшего поколения,— он отдает себя

целиком театру, и не только своим ролям, но — своему коллективу, товарищам по сцене. Его руководство — это прежде всего личный пример. Для любого актера играть с Платоновым, смотреть, как репетирует Платонов,— отличная школа. Он в театре — как камертон, малейшая фальшь нетерпима рядом с правдой его искусства.

Встречаются вообще талантливые актеры — у них мастерство, обаяние... К Платонову слово «вообще» не применимо, хотя он самый обаятельный актер и большой мастер. Платонов чуток ко времени, к настроению зала, он всегда новый, неожиданный, сегодняшний. Без контакта со зрителем он не мыслит себе театра. Сейчас в театре имени Янки Купалы репетируют «Живой труп». Платонов — Федя Протасов, и главная забота артиста — о современном звучании роли, о наиболее точном с позиций сегодняшнего дня толковании толстовского образа.

Один из основателей театра имени Янки Купалы, он меньше всего похож на «маститого». Попробуйте в глаза похвалить Платонова — и ему и вам станет неловко, он не любит говорить о себе, не умеет выслушивать слова признательности. Его скромность достойна подражания.

В каждом театре найдутся любители поговорить и порассуждать на театральные темы. Как не любит Платонов актерское многословие, актерские разговоры, не подкрепленные делом. Жалуешься, что нет пьес,— будь активнее, помоги их найти. Не ладится роль у товарища — не шепчись в сторонке, подскажите, попытайтесь помочь! Его девиз — «работать надо!». Своим творчеством, своим трудом, а не пустыми фразами доказать любовь к театру.

Интересно беседовать с Платоновым. Когда что-то волнует его, ему надо много усилий, чтобы сдержать темперамент. Взгляд его пронзает собеседника — на себе чувствует, что такое актерская наблюдательность. Платонов любит вставлять в разговор реплики из любимых ролей. Они нужны ему то как аргумент, то как шутка и звучат всегда естественно, будто собственные слова.

В пьесе И. Соболева «Хозяин» Борис Викторович очень хотел сыграть Круглаковского, и мы уже фантазировали, каким будет этот характер. Но Платонов узнал, что об этой же роли мечтает другой актер — и отказался от Круглаковского. Отказался с добрым сердцем, подумав об актерской перспективе товарища. Всем ли так дороги чужие радости?

Платонов любит природу, тишину, вечернее небо, про-

тяжные белорусские песни. Он выращивает цветы, может терпеливо выпиливать лобзиком елочки.

Кому-то может показаться, что этот спокойный, ищущий уединения человек — сторонник размеренного образа жизни. Но этот литературный «штамп» опровергается жизнью и характером Платонова. Отдохнув, повозившись с цветами,— не переставая при этом думать о театре,— Платонов устремляется в самую гущу жизни. И сам он не любит спокойных, безразличных, потухших людей — он не представляет себе художника без творческого беспокойства, без поисков, без интереса к жизни.

Он — актер, играющий чуть ли не каждый вечер, художественный руководитель театра.

Он — депутат Верховного Совета БССР, член Комитета по Ленинским премиям, делегат XXII съезда КПСС.

Актер-гражданин, талантливый человек, отдающий свой труд народу.

Может ли для драматурга быть большая радость: написать пьесу — и знать, что в ней будет играть Платонов?

К. КРАПИВЕ — 70 ЛЕТ

В сокровищницу нашей многонациональной литературы по праву и навечно вошли положительные герои — образы людей больших дел и высоких устремлений. Но чтобы так называемые отрицательные персонажи получили право войти в золотой фонд советской литературы,— это довольно редкое явление. Двадцать семь лет назад Кондрат Крапива в комедии «Кто смеется последним» «представил» зрителям на сцене Белорусского академического театра имени Янки Купалы оригинальнейших типов — Горлохвацкого, Зелкина и Тулягу. Но и по сей день каждая встреча с ними наводит зрителей на серьезные размышления. Видимо, столь долгая «живучесть» этих типов на сцене объясняется тем, что острый глаз сатирика заметил далеко не сорняков-однолеток!

Проходят годы, наша действительность развивается, совершенствуется. Все труднее скрывать свое истинное лицо горлохвацким, зелкиным. Они приспосабливаются, ме-

няют должности, меняют одежды, но нутро их остается прежним. Трусливые туляги еще кое-где пишут диссертации и доклады за нахрапистых и наглых горлохвацких, угодливые зелкины плетут интриги, мутят воду, сплетничают, подсиживают, клевещут, а это все создает благоприятнейшие условия для бюрократов горлохвацких, которые, прикрывшись громкими и «правильными» фразами, устраивают свое мещанское благополучие.

Драматург-сатирик Кондрат Крапива указывает точный адрес своих персонажей, разоблачает их, уничтожает сарказмом, смехом. А зритель вот уже двадцать семь лет приходит в театр, улыбается, хохочет и... подчас узнает себя или знакомых... Нет, не ушли пока подобные сатирические типы. Не скажешь — здравствуют, но живы курилки.

Не случайное, не мелкое из жизни берет Крапива в свои пьесы и басни. Сатирик глубоко вспахивает почву, внимательно исследует жизненные явления, острым глазом детально рассматривает их, обнажая уродливые корни.

Спектаклю «Кто смеется последним» в театре имени Янки Купалы повезло. В нем встретился комедийный талант Кондрата Крапивы с необычайным, изумительным даром комедийных актеров Глебова, Рахленко, Платонова и Ржецкой.

Эта встреча обусловила многолетний успех спектакля и глубокое уважение зрителя к труду драматурга и театра.

Народному писателю Кондрату Крапиве исполнилось семьдесят лет. Он написал много пьес, много басен, столь же популярных и талантливых. Его емкое творчество охватывает и область филологических наук, и переводческую деятельность — К. Крапива дал жизнь на белорусском языке пьесам Островского и Гоголя, басням Крылова, стихам Маяковского. Мы с надеждой ждем от него новых произведений, самобытных, по-народному мудрых и простых, глубоких по мысли и ярких по форме.

Искренне желаем большому мастеру литературы новых творческих свершений, радостных встреч с читателями и зрителями, доброго здоровья.

АБ ТЫМ, ШТО ЗРОБЛЕНА І НЕ ЗРОБЛЕНА[1]

Давайце прыгадаем: бадай на кожным пісьменніцкім з'ездзе, пленуме, на кожнай нарадзе, высокай ці невысокай, калі гаворка пачыналася аб драматургіі, дык звычайна мы чулі: «Драматургі ў даўгу перад народам». Нават і тады, калі сякія-такія поспехі былі, усё роўна нам напаміналі, што драматургія адстае ад жыцця. Мы неяк прызвычаіліся да гэтага. Аднак жа трэба прызнаць, і не толькі таму, каб не парушаць традыцый, але і таму, што гэта справядліва было раней і тым больш справядліва сёння. Трэба прызнаць, што драматургія сапраўды адстае ад жыцця, драматургі ў вялікім даўгу перад народам.

А хто перад ім не ў даўгу?

Але кожны драматург усведамляе свой абавязак, свой персанальны доўг. Горш, калі чалавек лічыць, што ён ужо ўсё зрабіў для свайго народа, што ён разлічыўся з народам. У якім бы жанры ён ні працаваў.

Развіццё драматургіі непарыўна звязана з тэатрам, які дае сцэнічнае жыццё п'есам. І ў залежнасці ад таго — доўгае ці кароткае гэта жыццё, як часта мы бачым на афішах назвы сваіх п'ес, можна меркаваць, як аб поспехах і ўдачах, так і аб няўдачах нашых драматургаў, можна меркаваць таксама і аб густах нашага сучаснага гледача.

Што ж нам расказвае прагляд афіш, кароткі аналіз рэпертуару нашых тэатраў? Найбольш жывучымі, найбольш папулярнымі з'яўляюцца п'есы і спектаклі рэалістычныя, праўдзівыя, глыбока народныя, нацыянальныя па сваім каларыце і партыйныя па сваёй накіраванасці. Такія п'есы і спектаклі, дзе выпісаны яркія народныя характары. Як правіла, гэтыя ж п'есы шырока вядомы далёка за межамі нашай рэспублікі, яны з поспехам ішлі і ідуць у сотнях тэатраў Савецкага Саюза.

Вось ужо больш як два дзесяткі гадоў красуецца на афішах слаўная «Паўлінка». Яна лёгка спаборнічае з прывярэдлівай, капрызнай тэатральнай модай. Гэты глыбока народны спектакль з асалодай глядзяць людзі самых розных узростаў і самых розных густаў.

Упрыгожвае рэпертуар Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы выдатная камедыя «Хто смяецца апошнім».

---

[1] У аснове артыкула скарыстаны мой даклад па драматургіі на V з'ездзе Саюза пісьменнікаў БССР.

Больш дваццаці пяці гадоў глядач з захапленнем прымае гэты суровы рэалістычны твор. Хіба можна пасля гэтага сказаць, што Кандрат Крапіва не працуе ў тэатры?

Чакае яшчэ свайго ўвасаблення на сцэне камедыя Кандрата Крапівы «Мілы чалавек». І мы ўпэўнены, што яна будзе з такой жа ўдзячнасцю прынята сучасным гледачом, як успрымалася ім у часе першай прэм'еры ў 1947 годзе.

У тэатры імя Якуба Коласа з даваенных часоў беспярэпынна карыстаецца любоўю гледачоў «Несцерка» В. Вольскага. Гэта дасціпнае, вясёлае, народнае відовішча зусім дарэчы пастаўленае крыху ва ўмоўным стылі, як прыклад адпаведнасці формы спектакля і зместу п'есы.

Заслужана можа ганарыцца Брэсцкі тэатр імя Ленінскага камсамола сваім баявым, патрыятычным спектаклем «Брэсцкая крэпасць» Кастуся Губарэвіча. Гэты спектакль паказаны больш як 500 разоў. Значыць, і Кастусь Губарэвіч не парывае цесных сувязей з тэатральным гледачом, і дарэмна, відаць, папракаюць яго, што ён збег у кіно.

Вялікай славай карыстаўся спектакль тэатра імя Янкі Купалы «Канстанцін Заслонаў» па п'есе Маўзона. Можна толькі ўхваліць намер купалаўцаў узнавіць на сваёй сцэне гэты выдатны спектакль пра героя Айчыннай вайны.

Кароткі агляд тэатральных афіш паказвае, што ў нас ёсць нестарэючыя п'есы, якія складаюць залаты фонд рэпертуару нашых беларускіх тэатраў. Гэта лепшы ўзор нашай драматургіі, лепшыя яе здабыткі.

Чым жа ўзбагаціўся гэты фонд за апошнія сем гадоў? З 1960 па 1966 г.

За гэты час напісана і пастаўлена ў тэатры 31 п'еса. У тым ліку оперныя і балетныя лібрэта і п'есы для тэатра лялек.

Хоць звычайны пералік твораў не ўпрыгожваў яшчэ ніводнага артыкула, але чаго не зробіш дзеля славы сваіх сяброў! Пералік цікавы яшчэ і тым, што потым мы зробім даволі непрыемнае назіранне.

У 1960 годзе з'явіліся на свет 4 творы: «Калючая ружа» А. Бачылы, «Лявоніха» П. Данілава, «Другое знаёмства» М. Гарулёва, «Любоў, Надзея, Вера» П. Васілеўскага.

1961 год даў 7 п'ес. Самы ўраджайны год. У гэтым годзе напісаны і пастаўлены: «Твой светлы шлях» А. Маўзона, «Выгнанне блудніцы» І. Шамякіна, «Крыніцы» І. Шамякіна і Ю. Шчарбакова, «Справа яе жыцця»

А. Гутковіча і Казоўскай, «Мара» Я. Рамановіча, «Лесавік і сярэбраная табакерка» — інсцэніроўка М. Алтухова вядомай казкі З. Бядулі, «Лявоніха на арбіце» — п'еса вашага пакорнага слугі.

У 1962 годзе — 6 п'ес: «Пад адным небам» А. Маўзона, «Прызванне» М. Гарулёва, «Чалавек за бортам» Пасава, «Дзіўны дом» Н. Васілеўскага, «Апошні крок» В. Зуба, «Марынка-крапіўніца» А. Вольскага і Макаля (для тэатра лялек).

У 1963 — 5 п'ес: «Яснае світанне» А. Бачылы, «Святло і цені» М. Алтухова, «Вечны агонь» П. Харкова, «Бітва ў космасе» М. Гамолкі, «Вясёлы цырк» А. Ляляўскага (для тэатра лялек).

1964 год таксама не даў прыросту — 5 п'ес: «Марат Казей» В. Зуба, «Сярэбраная табакерка» М. Алтухова (на гэты раз ужо для тэатра юнага гледача), «Гэта было ў Магілёве» Я. Тарасава, «Рабінавыя каралі» М. Алтухова, «Цвёрды арэшак» М. Алтухова.

Як бачыце, за ўсіх аддуваўся М. Алтухаў. Чаму, чаму, а пладавітасці яго можна пазайздросціць.

У 1965 годзе ўсяго 4 п'есы: «Куды ідзеш, Сяргей?» А. Маўзона, «Мая дачка» М. Гарулёва, «Выклік багам» А. Дзяляндзіка, «Я так хачу» Раманава.

І ўсё! Як вы заўважылі, колькасць п'ес год ад году памяншаецца. Такога нават у сельскай гаспадарцы не назіралася ў гэтыя гады.

Відаць, наспела пытанне паставіць у Саюзе пісьменнікаў спецыяльна ў арцель драматургаў трыццацітысячнікаў. А можа, нават падняць закупачныя цэны на драматургічную прадукцыю, тым больш што яна, бадай,— самая працаёмкая і вельмі падатлівая на пагоду. То вецер не туды дзьме, то замаразкі прыхвацяць, то, бывае, скосяць раней часу. Рызыкі многа. Тут трэба вопытны, клапатлівы, ініцыятыўны гаспадар, смелы эксперыментатар. Падумаць аб гэтым варта. Бо ўпаўнаважаны кансультант Саюза пісьменнікаў, хоць і Кучар, але без лейцаў і без пугі — і без улады, і без адказнасці.

Таварышы з Міністэрства культуры цікавіліся, па колькі п'ес у год напісана і пастаўлена ў рэспубліках Прыбалтыкі. Параўнанне будзе, безумоўна, не ў нашу карысць.

Але варта было б пацікавіцца яшчэ і другім бокам медаля: аўтарскімі ганарарамі. І тут, безумоўна, не ў нашу карысць. Беларусь — гэта адзіная рэспубліка ў Савецкім

Саюзе, дзе аўтарскі ганарар за выкананне драматычных твораў — даваенны, самы нізкі ў параўнанні з Літвой, Латвіяй, Эстоніяй, Грузіяй, Малдавіяй, Арменіяй. А ў Туркменіі, напрыклад, у два разы большы, як у нас.

Праект новага аўтарскага права Саюз пісьменнікаў і Міністэрства культуры падрыхтавалі. Зрабілі так, каб было калі не лепш, як у людзей, то хоць не горш.

Ну, колькасць гэта адзін бок справы. А якая ж якасць п'ес, іх трываласць, жыццястойкасць, папулярнасць. З усіх гэтых п'ес найбольш шчаслівы лёс напаткаў дзве п'есы. Яны прайшлі больш як у сотні тэатраў, амаль у кожнай рэспубліцы Савецкага Саюза. Гэта п'еса А. Маўзона «Пад адным небам» і, даруйце, не палічыце за нясціпласць (я называю толькі факты), «Лявоніха на арбіце». Мала! На сем гадоў вельмі мала!

Іншыя п'есы, адны з большым поспехам, а некаторыя з меншым, прайшлі на сцэнах тэатраў нашай рэспублікі.

Варта ўспомніць п'есу «Галоўная стаўка» К. Губарэвіча, хоць яна і напісана раней разглядаемага перыяду. Але рускі тэатр імя Горкага ў свой час вярнуўся да яе і паставіў спектакль, які прынёс тэатру новыя лаўры і ўдзячнасць гледачоў. Такую практыку, на наш погляд, варта падтрымліваць. Справа ў тым, што пасля першай пастаноўкі, калі праходзіць дзесятак гадоў, то за гэты час вырастае новы глядач — моладзь, якой цікава і карысна паглядзець спектакль, які яны не маглі ўбачыць у дзяцінстве.

«Галоўная стаўка», працягваючы добрыя традыцыі героіка-рэвалюцыйных п'ес і фільмаў, у яркай форме ўваскрашае старонку гераічнай барацьбы нашага народа за станаўленне Савецкай улады на Беларусі. У ёй створаны яркія народныя характары, цікавая інтрыга, дасціпны гумар, героі дзейнічаюць у верагодных абставінах.

П'еса Маўзона «Пад адным небам» невыпадкова выклікала да сябе цікавасць многіх тэатраў краіны. З поспехам яна ішла ў Рускім тэатры імя Горкага ў Мінску. Яна напісана на актуальную тэму, адказвала на вострыя і хвалюючыя пытанні, над якімі ўсур'ёз задумаўся глядач. Удала выпісаны псіхалагічныя, пераканальныя вобразы прыхільніка культу асобы Мякішава, запамінаюцца два антыподы па сваіх светапоглядах — вобразы Аляксея і Віктара. Сутнасць аднаго — сумленнасць і праўдзівасць, другога — фальш, крывадушнасць. Востры канфлікт, ладна скроены сюжэт, праўдзівасць прынеслі і аўтару і спек-

таклю добрую славу. Чаго, на жаль, не скажаш пра яго наступную п'есу «Куды ідзеш, Сяргей?». Хоць аўтар і клянецца, што ў аснову п'есы пакладзены жыццёвы факт, аднак да канца ён не асэнсаваны, псіхалагічна не раскрыты, успрымаецца як надуманы, як кажуць,— аўтар кінуў у суп курыцу з пер'ем.

Ёсць усе падставы спадзявацца, што яшчэ дзве новыя п'есы вырвуцца на ўсесаюзную сцэну. Гэта п'еса І. Шамякіна і Ю. Арынянскага па матывах рамана «Сэрца на далоні» і «Выклік багам» Дзялендзіка.

Раман «Сэрца на далоні» заваяваў сабе шырокую славу, у бібліятэках запісваюцца ў чаргу, каб прачытаць яго. Нягледзячы на такую папулярнасць, кнігі, спектаклі, пастаўленыя ў Гомелі, Брэсце і Віцебску, ідуць пры перапоўненых залах.

У Гомелі паказана ўжо каля 40 разоў і пры аншлагах. Чым жа вабіць да сябе гэты твор? Лейтматывам сваім — справядлівасцю да чалавека, дабратой, прынцыповасцю. Нягледзячы на многакарцінаасць, сюжэт разгортваецца цікава. Праўда характараў, светласць задумы, гуманізм твора — вось тыя адметныя рысы спектакля, якія прыцягваюць увагу тэатраў і гледачоў.

За апошнія гады Шамякін часта звяртаецца да жанру драматургіі. І гэта трэба вітаць. Раз ад разу сталее яго майстэрства і ў п'есах. Не перашкаджае яму праца для тэатра і яго рабоце ў прозе... Наадварот, Шамякін стаў больш лаканічным, аб чым сведчыць яго аповесць «Ах, Міхаліна, Міхаліна».

Калі ўжо ідзе гаворка пра інсцэніроўкі, то варта сказаць і пра спектакль «Людзі на балоце». Мележ некалі ўласнаручна пісаў п'есы, і адна з іх, «Пакуль вы маладыя», прайшла ў тэатры імя Янкі Купалы з поспехам. Апошнія гады ён аддаў прозе. Але проза яго (відаць, не без уплыву тэатра) драматургічная. Па яго раману заслужаная артыстка рэспублікі З. Браварская і журналістка Т. Абакумоўская напісалі інсцэніроўку. Хоць яна і са скрыпам прабралася на сцэну тэатра імя Янкі Купалы, бо тут спачатку інсцэніроўку не прынялі, а калі яе ўзяў тэатр імя Якуба Коласа, тады купалаўцы яе адабралі назад, і спектакль атрымаўся цікавы. Каларытныя народныя вобразы перайшлі на сцэну, ідэя рамана захавалася і ў спектаклі. Твор атрымаў новае жыццё. Праўда, спектакль, можа, крыху шумлівы, гамантлівы, перапаселены другараднымі персанажамі. У спектаклі аж чаты-

ры вясковых сходы і часам шум, гоман і мітусня на сцэне заглушаюць, заціраюць галоўных герояў, але ў цэлым спектакль можна лічыць удачай тэатра, інсцэніроўшчыкаў і Мележа як празаіка.

Дарэчы, наша добротная проза можа стаць сапраўдным рэзервам тэатральнага рэпертуару, можа пашырыць кола тэм, узбагаціць тэатр новымі цікавымі ідэямі, вобразамі і нават жанрамі. Чаму ж не падумаць аб інсцэніроўках твораў Я. Брыля або В. Быкава. Дарэчы, у нашым тэатры даўно не бачылі трагедыі. Хоць ніхто яе не забараняў і метад сацыялістычнага рэалізму дае шырокія магчымасці самым разнастайным жанрам — трагедыі, меладрамы, драмы, камедыі і нават сатыры.

Для творчасці Быкава характэрна яго цікавасць да трагедыйных абставін, у якія трапляе чалавек. Ён даследуе характар у гэтых спецыфічных умовах. Сюжэты ён замешвае крутыя, характары стварае скульптурныя, у псіхалогію чалавека пранікае глыбока, дыялог у яго натуральны, жывы, проза яго немнагаслоўная, лаканічная. Усе прызнакі драматурга. Можа, варта было б Васілю Быкаву даць адпачыць «сумнай прозе» і напісаць для тэатра трагедыю? Некалі мы так уцягнулі ў драматургію Шамякіна, і ён не шкадуе. Мала таго — не парывае і цяпер сувязі з добрымі, вясёлымі, таленавітымі людзьмі, якія працуюць у тэатры.

Поспех п'есы Дзялендзіка «Выклік багам» у тэатры імя Янкі Купалы, здаецца, адкрывае ёй дзверы і ў другія тэатры краіны. Практыка вучыць, калі нацыянальная п'еса праваліцца дома, то наўрад ці знойдзе яна прыхільнікаў дзе-небудзь на старане. Вось чаму тэатры павінны быць вельмі ўважлівымі і чулымі, асабліва да аўтараў, якія прыносяць сваю першую п'есу. Можна аўтара падтрымаць, а можна і зганіць.

«Выклік багам» — п'еса аб жыцці сучаснай моладзі, у аснову п'есы пакладзена меладраматычная сітуацыя. Галоўны герой п'есы сваім жыццём, сваім прыкладам нясе глыбока чалавечую ідэю дабраты, вернасці дружбе і каханню, ён паступаецца сваімі ўласнымі выгодамі, але не пакідае чалавека ў бядзе. Гуманізм твора, высакароднасць ідэі, праўдзівасць характараў — героі п'есы сапраўды жывыя людзі — нашы сучаснікі — дасціпны дыялог не пакідае абыякавым гледача, ён хвалюецца, жыве разам з героямі п'есы. Не ўсё ў п'есе і спектаклі бездакорна, ёсць там і шарахаватасці, але ж гэта дэбют, неблагі пачатак.

Калі Дзялендзік і надалей будзе так жа настойліва працаваць, то плён будзе. Вопыт, практыка — найлепшы настаўнік.

Дарэчы, тут можна папракнуць тэатр імя Янкі Купалы, які цяпер не шкадуе, што ўзяў гэтую п'есу. А браўся не з вялікай ахвотай. П'еса праляжала ў партфелі тэатра больш года. Нарэшце рызыкнулі, і рызыка была дарэмнай. Можа, варта было б гэтак жа адважыцца і ўзяць да пастаноўкі п'есу журналіста з Шчучынскай раённай газеты Фядотава аб жыцці сучаснай вёскі. Дарэчы, у рэпертуары тэатра новых п'ес аб нашым сялянстве пакуль што няма. Смялей трэба з маладымі аўтарамі! Хіба мы можам забыць клапатлівыя, уважлівыя, чулыя адносіны да першых п'ес беларускіх драматургаў, такіх цудоўных людзей, як пакойная Любоў Іванаўна Мазалеўская, якая прывяла ў драматургію Івана Козела з п'есамі «Папараць-кветка» і «Над хвалямі Серабранкі».

Хіба можна не ўспомніць добрым, шчырым словам такіх бяссрэбранікаў у беларускім тэатральным мастацтве, як К. М. Саннікаў і М. А. Міцкевіч, якія душэўна, чула, самаадданa вырошчвалі беларускіх драматургаў, памагалі ім на пачатку творчасці.

Хвала ім, слава ім.

Магчыма, таму, што ў нас цяпер няма такіх нацыянальных рэжысёраў, і справы ў драматургіі пагоршыліся.

Калі няма бяссрэбранікаў, то, можа, варта было б Міністэрству культуры падумаць аб матэрыяльным заахвочванні цяперашніх рэжысёраў, якія выводзяць у свет арыгінальную п'есу, якія адкрываюць новае імя, новую п'есу. Прынцып матэрыяльнай зацікаўленасці прыжыўся і апраўдаў сябе ў прамысловасці і сельскай гаспадарцы. Можа, не блага было б перанесці яго і ў сферу культуры. Справа ж бясспрэчная, што над новай арыгінальнай п'есай маладога драматурга ў рэжысёра працы куды больш, як над апрабіраванай другімі тэатрамі п'есай.

Апошнія гады даволі актыўна працуе ў драматургічным жанры Мікола Гарулёў. Ён напісаў пяць п'ес. Што характэрна для яго творчасці? Ён у пэўнай ступені авалодаў сакрэтамі (у добрым сэнсе слова) драматургічнага рамясла. Аддае належную ўвагу сюжэту, хітра страіць інтрыгу ў сваіх п'есах, правільна расстаўляе канфліктуючыя сілы, намячае характары. Але не абцяжарвае сябе псіхалагічнай распрацоўкай характараў. Мова ў яго п'есах часам сярэдне літаратурная, а не індывідуальная, жы-

вая, народная. Часам адчуваецца паспешлівасць і асабліва (яшчэ раз падкрэсліваю) у псіхалагічнай абрысоўцы характараў.

Не абышлося ў нашай рабоце і без сур'ёзных няўдач. Я не кажу — памылак. Іменна, няўдач. Да мыслення моднымі зараз тэатральнымі катэгорыямі з яўнай філасафічнасцю імкнуўся Раманаў у сваёй п'есе «Я так хачу». Але, на жаль, нічога добрага не атрымалася. Аморфнасць, невыразнасць п'есы, сляпая дань модзе ў спалучэнні са слабой рэжысурай прывялі да таго, што гэты спектакль у Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы не меў поспеху, дакладней, праваліўся — прайшоў усяго тры разы.

А гэта ўжо вялікая няўдача і аўтара, і тэатра. А ў Раманава гэта не першая і нават не другая п'еса. Тым больш крыўдна, што ў яго п'есе, як аднойчы сказала латышская пісьменніца аднаму нашаму драматургу: «Вы извините меня, но в вашей пьесе немножко много недостатков». Але хай не апускаюцца ў яго рукі, хай няўдача толькі загартуе яго і насцярожыць у далейшай працы, каб новая п'еса перакрыла няўдачу.

Беларускае кінамастацтва за гэты перыяд таксама мела пэўныя дасягненні.

У параўнанні з мінулым цяпер на студыі беларускія пісьменнікі займаюць больш моцныя пазіцыі — каля палавіны выпускаемых фільмаў пастаўлены па арыгінальных сцэнарыях, напісаных членамі нашага саюза. Можна спадзявацца, што кіраўніцтва кінастудыі «Беларусьфільм» яшчэ больш актыўна будзе прывабліваць новыя сілы і асабліва маладых празаікаў да работы ў кіно. Яны прынясуць новыя цікавыя задумы, свежасць, задор і пашыраць разнастайнасць тэматыкі фільмаў.

Вось фільмы, выпушчаныя нашай кінастудыяй, якія сталі прыкметнай з'явай у кінамастацтве Савецкага Саюза за апошнія гады: «Дзяўчынка шукае бацьку» (па сцэнарыю К. Губарэвіча), «Першыя выпрабаванні» (сцэнарый А. Куляшова і М. Лужаніна), «Трэцяя ракета» (па аповесці В. Быкава), «Крыніцы» І. Шамякіна, «Альпійская балада» В. Быкава і «Пушчык едзе ў Прагу» К. Губарэвіча.

Некаторыя нашы фільмы на кінафестывалях былі ўдастоены прэмій.

Асабліва трэба адзначыць удалую экранізацыю твораў В. Быкава. Фільм «Альпійская балада» — выдатны твор нашага кінамастацтва. У ім створаны гераічны воб-

раз воіна-беларуса, мужнасць, вытрымка, высакароднасць душы і патрыятызм якога выклікаюць глыбокую пашану і ўдзячнасць людзей, вызваленых з-пад гітлераўскага ярма.

А. Куляшоў расказваў, што выдатны італьянскі кінарэжысёр, камуніст Дэ Санціс так сказаў, прагледзеўшы фільм «Трэцяя ракета»: «Я хоць заўтра гатоў узяць вінтоўку і пайсці ваяваць заадно разам з такімі салдатамі».

Студыяй кіруе Камітэт па справах кінематаграфіі пры Савеце Міністраў БССР, але яшчэ ёю кіруе і адпаведны камітэт пры Савеце Міністраў СССР.

З нетраў рэдакцыйна-сцэнарнай калегіі гэтага камітэта некаторыя важныя асобы стараюцца спіхнуць на нашу студыю пэўную колькасць сцэнарыяў, заказаных там, прынятых, аплочаных там, але не пастаўленых на іншых студыях. Калі быць справядлівым, дык трэба сказаць, не ўсё, што прысылаюць нам са сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі з Масквы, мае прызнакі таленту.

На беларускую студыю былі перададзены такія сур'ёзныя работы, як «Масква — Генуя», «Горад майстроў», па якіх атрымаліся добрыя фільмы. Але шмат і слабых: «Сорак мінут да світання», «Любімая», «Увага, у горадзе чараўнік» і інш.

У той жа час на студыі ляжаць у шафах вартыя ўвагі, лепшыя за ўпамянутыя, сцэнарыі — «Не той гонар» Івана Шамякіна, «Сярэбраныя дарогі» Я. Васілёнка, «Галя» — па апавяданні Янкі Брыля, «Залатыя россыпы» М. Матукоўскага.

Чаму ж не былі пастаўлены названыя сцэнарыі?

На гэта ёсць шмат прычын. Першая — адсутнасць нацыянальных кадраў беларускай кінарэжысуры (старых рэжысёраў на студыі засталося не шмат). Моладзь у большасці не ведае беларускай літаратуры і нацыянальнага беларускага жыцця.

Некаторыя з маладых ігнаруюць гэтыя сцэнарыі па прычыне малавопытнасці, прывярэдлівасці, а часам іх імкненне «тварыць» «пад італьянцаў» перашкаджае асваенню прадукцыі нашых беларускіх кінадраматургаў.

Хачу — стаўлю, хачу — не. І хоць ты вый. Аўтары не ўмеюць знайсці кантакт з такімі. Дый як гэты кантакт знойдзеш? Гэта ж не прыватная справа. А кіраўніцтва студыі часта аказваецца бяссільным перад імі.

Але ж варта прызнаць і тое, што на студыі растуць

і добрыя здольныя маладыя рэжысёры — В. Тураў, Б. Сцяпанаў.

Мы ўсё ж маем беларускую кінематаграфію і можам з упэўненасцю чакаць ад яе яшчэ лепшых поспехаў. Ужо да 50-годдзя Савецкай улады запушчаны ў вытворчасць добрыя сцэнарыі М. Лужаніна і А. Куляшова — «Радыё ўсім», аб устанаўленні Савецкай улады на Беларусі: сцэнарый К. Губарэвіча «К Леніну», у якім расказваецца пра цяжкі лёс дзяцей у першыя гады пасля рэвалюцыі і аб клопаце маладой савецкай дзяржавы аб дзецях.

Рыхтуюцца да запуску ў вытворчасць вельмі цікавыя сцэнарыі А. Адамовіча «Партызаны» і Ул. Караткевіча «Хрыстос прызямліўся ў Гародні».

Пачалася работа яшчэ над адным фільмам, аб якім варта выказаць некаторыя меркаванні. Я маю на ўвазе сцэнарый А. Кучара і В. Вінаградава «Усходні калідор».

Апошнія гады А. Кучар распрацоўвае ў кіно гераічную тэму з гісторыі беларускага народа. Намер высакародны, пахвальны. Але якія ж вынікі?

У свой час А. Кучар падаў заяўку на напісанне сцэнарыя аб герaіні беларускага народа Веры Харужай. Добры намер кінастудыя з энтузіязмам падхапіла. Умову падпісалі — весяліліся, фільм паглядзелі — праслязіліся. Аўтар, скарыстаўшы некаторыя факты з біяграфіі гераіні, дапоўніў сюжэт пікантнымі сцэнамі, а Вера Харужая, яе подзвіг, яе імя з фільма зніклі.

Прайшоў некаторы час, і А. Кучар, на гэты раз ужо разам з В. Вінаградавым, ізноў падаў заяўку на сцэнарый аб героях-падпольшчыках горада Мінска ў часы фашысцкай акупацыі. Увесь свет ведае аб гераізме нашага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны! І сябры і ворагі прызналі, што Беларусь была краінай класічнага партызанскага руху.

А хто яны, тыя героі? Як іх завуць? Імёны іх? Сцёрты іх імёны ў сцэнарыі! Не названы. Скарыстаны толькі эпізоды з жыцця герояў, іх гераічныя подзвігі.

Чэснае, праўдзівае мастацтва павінна называць іх імёны, народ хоча іх ведаць, моладзі вельмі важна іх ведаць.

Гэтыя людзі смерцю сваёй, крывёю сваёй, пакутамі страшнымі ў фашысцкіх засценках, мукамі сваімі, бессмяротнымі подзвігамі сваімі, гарачай любоўю да радзімы заваявалі сабе права на славу!

А ў нас жа былі свае Чапаевы, Шчорсы, Катоўскія, Матросавы, Зоі Касмадзям'янскія!

Навошта ж абкрадваць гераічную гісторыю беларускага народа. Гэта надзвычайная, недаравальная несправядлівасць з боку А. Кучара да людзей, якія крывёю сваёю ўпісалі слаўную старонку ў гісторыю Савецкай Беларусі.

Недаравальна на гэты раз таму, што з удзелам А. Кучара гэта ўжо чацвёрты фільм аб нашых героях, і ўсе яны зроблены па такім прынцыпе: сцерці імя.

Мяркуйце самі, таварышы, але я не мог не выказаць сваёй думкі пра гэты фільм.

Пару слоў аб тэатральнай крытыцы.

Добрага слова і ўдзячнасці заслугоўваюць нашы тэатразнаўцы за распрацоўку гісторыі тэатральнага мастацтва Беларусі. І ў першую чаргу такія словы можна адрасаваць Ул. Няфёду, А. Сабалеўскаму і А. Сапнікаву. Хай, магчыма, няпоўна, можа, нават не ва ўсім дасканала, але зроблена вялікая работа па збору матэрыялаў, сістэматызацыі і абагульненню вопыту, асвятленню розных перыядаў жыцця нашага тэатра. Не забыты і людзі, якія стварылі нацыянальны тэатр. Гісторыя мала-памалу ўпарадкоўваецца.

А што можна сказаць пра асвятленне сённяшняга жыцця тэатраў? І тут трэба кінуць сур'ёзны папрок бадай што ўсім нашым газетам і часопісам.

Пра футбол болей пішуць, як пра тэатр і драматургію. Аднаму бамбардзіру Малафееву аддаецца больш увагі, як Маўзону, Губарэвічу, Глебаву разам.

Ці ж гэта нармальна?

У лепшым выпадку газеты друкуюць рэцэнзіі на прэм'еры.

А паўсядзённае жыццё тэатра?

А соты, двухсоты, трохсоты спектакль? Гэта ж сапраўдная перамога тэатральнага калектыву.

Хацелася б, каб газеты адмералі пару квадратных дэцыметраў у кожным нумары для мастацтва, дзе б друкаваліся рэпартажы з тэатраў, невялічкія замалёўкі аб рабоце асобных акцёраў, а ў цэнтральных выданнях не забывалі і абласных тэатраў.

Я не супроць футбола, але ідэалагічная, выхаваўчая работа вядзецца не толькі на футбольным полі, а часам і ў тэатры.

І паўслова аб сатыры. Пра сатыру грэх не гаварыць мовай сатыры.

Апошнім часам пра яе нідзе ні словам не памянуць. Асабліва добрым словам. Няўжо яна нікому не трэба. Ну

няхай не даюць ёй генеральскага чыну, можа, нават занадта высокая для яе пасада санітарнага ўрача. Але ж можна хоць бы прызначыць па важнасці з пасадай пуцявога абходчыка, які пільна сочыць, каб не трапілася на пуцях трэшчына ў рэйках, каб наш поезд ішоў па графіку і без непрыемных здарэнняў. Назавіце сатыру дворнікам — хоць смецце будзе вымятаць. Толькі не ігнаруйце яе маўчаннем. Шутом абзавіце яе. Было ж некалі, што пры двары каралі шутоў трымалі і ім дазвалялася высмеяць любога, хто прыходзіў у палац, нават міністра, а часам і самога караля. Нават пры Іване Грозным былі сатырыкі-юродзівыя.

Чаму так востра ставіцца пытанне?

Нядаўна Рэспубліканскі дом народнай творчасці праводзіў нараду кіраўнікоў народных тэатраў у сувязі з падрыхтоўкай да 50-годдзя Савецкай улады.

І вось на гэтай сустрэчы запыталі: а ці можна ставіць у такі час сатырычныя камедыі?

Пытанне невыпадковае, хоць і дзіўнае. Быццам работа сатырыкаў — не работа. Быццам за сатырыкаў сорамна на свяце, іх нельга туды пускаць. Як бы праяўляецца клопат аб тым, каб не сапсаваць святочны настрой нават Гарлахвацкаму, Зёлкіну, Тулягу і іншым сатырычным тыпам, даць ім гады на два-тры перадых.

Апроч сатыры, да якой я заўсёды выказваю асаблівыя прывязанасці, у нас ёсць і іншыя клопаты.

Калі не аспрэчваць тэзіса пра адставанне драматургіі, то трэба ўлічваць і тэмпы нашага жыцця. Яно вельмі зменлівае, бурнае, кіпучае.

Змяняецца аблічча нашых гарадоў і сёл, мяняюцца пейзажы, растуць трубы новых заводаў і фабрык, расце гаспадарка, расце культурны ўзровень нашага гледача, растуць яго магчымасці далучэння да культуры не толькі правінцыяльнай, але і сталічнай — гэтаму памагае тэлевізар і радыё. І самае галоўнае для драматурга, як даследчыка чалавечых характараў і чалавечых узаемадачыненняў — ідзе вельмі важны працэс далейшай дэмакратызацыі нашага жыцця. У выніку клопатаў партыі аб гэтым мы назіраем, як расце пачуццё асабістай адказнасці кожнага савецкага чалавека за справы ў сваёй краіне. Пачуццё асабістай адказнасці за ўсё, што робіцца на ўсёй нашай планеце. Замест беспрынцыповага паслушэнства расце свядомая дысцыплінаванасць. Расце дух калектывізму па прынцыпе: чалавек чалавеку друг, брат і таварыш і

вытручваецца індывідуалісцкае «мая хата з краю». Творчая ініцыятыва цэніцца вышэй за сляпое падначаленне, расце вера ў чалавека і справядлівасць да чалавека і асуджаецца недавер'е і падазронасць. Расце чалавек! Чалавек — як «личность»! Разумны, цікаўны, пільны, узбагачаны вопытам, з пачуццём уласнай годнасці. Ідзе цудоўны працэс. Вядома, як вынік гэтага працэсу, мяняецца прырода драматургічнага канфлікту. Ён становіцца танчэй, вастрэй, глыбей псіхалагічна. Мяняюцца і абставіны, у якіх павінны дзейнічаць героі п'ес, падобныя да сваіх прататыпаў з жыцця.

У выніку гэтага працэсу на плечы драматурга зваліўся цяжар праўды, які вымушае гаварыць з гледачом шчыра, праўдзіва, гаварыць аб важным, а не аб дробязях (яму па дробязі часу не хапае). Перад драматургам стаіць задача нялёгкая — стварыць праўдзівыя і ў той жа час цікавыя сітуацыі-абставіны для сваіх герояў, стварыць праўдзівы, глыбока псіхалагічны партрэт свайго сучасніка. Лягчэй было некалі выдумаць схему, па якой дзейнічаюць так званыя «станоўчыя і адмоўныя» персанажы.

Не зважаць на гэты працэс нельга. А працэс, як вядома, катэгорыя непастаянная, як жывая з'ява. Ён не спыняецца, а развіваецца, паглыбляецца. І нікуды не дзенешся, вельмі тонка падмеціў У. І. Ленін, калі сказаў, што перад тым, хто хоча адлюстраваць жывую з'яву ў яе развіцці, непазбежна і неабходна становіцца дылема — альбо забегчы наперад, альбо адстаць. Сярэдзіны тут няма.

І вось пры адлюстраванні гэтага працэсу, гэтай жывой з'явы ў развіцці мы часам сапраўды адстаём і, бывае, таму, што самі баімся забегчы наперад, а бывае, і таму, што асцярожныя людзі стрымліваюць таго ці іншага пісьменніка, каб ён не забег наперад. І гэтыя асцярожныя людзі дзейнічаюць так не дзеля карысці справы, а па старой-старой звычцы — каб ды чаго не здарылася ці «а што скажа Мар'я Аляксееўна» і толькі дзеля свайго асабістага душэўнага спакою. А вядомы нам афарызм сцвярджае: нішто так не садзейнічае душэўнаму спакою, як поўная адсутнасць уласнага меркавання. А драматургу без уласнага меркавання, без уласнай думкі, без уласнага погляду на жыццё ніяк нельга абысціся, бо, калі клапаціцца аб уласным душэўным спакоі, быць нейтральным, абыякавым, раўнадушным, без асабістай усхваляванасці нельга захапіць, усхваляваць гледача, нельга нават сабраць гледачоў на спектакль.

Сярэдзіны тут няма!

А калі прыпыніцца, адстаць ад быстраплыннага жыцця і паспрабаваць зрабіць глыбокі дасканалы аналіз падзей, фактаў, раскрыць псіхалогію фактаў? Асабліва тых фактаў і падзей, якія маюць непасрэдную сувязь з падзеямі, з жыццём сёння. Ізноў жа трапляюцца людзі, якія пераконваюць: ці варта варушыць мінулае? Праўда, у такім разе маецца на ўвазе пэўнае табу на раскрыццё псіхалогіі фактаў пэўнага часу. А чаму? Мінулае — далёкае яно ці блізкае, самым цесным чынам звязана з нашым сёння.

Ізноў жа сярэдзіны тут няма!

А мы тым часам шукаем залатой, спакойнай сярэдзінкі. П'есы, напісаныя па такім прынцыпе, і спектаклі, пастаўленыя па іх,— сучаснік не прымае. Ён хоча тлумачэнняў, адкрыццяў, глыбокага і чэснага аналізу псіхалогіі фактаў учарашніх, сённяшніх ці нават заўтрашніх,— магчымых, як вынік жыцця ўчарашняга.

А сярэдзінкі няма!

Невыпадкова, відаць, за апошнія гады можна назіраць, што некаторыя драматургі ўхіляюцца ад даследавання сацыяльных тэм, ад разгляду важных грамадскіх з'яў і замыкаюць сваю творчасць у вузкі, цесны свет інтымнай тэматыкі. Нярэдка на сцэнах нашых тэатраў можна пабачыць прыкладна такія сцэны. (Калі ў маім перакладзе і будзе элемент пародыі, дык ён не вельмі скажае сутнасць гэтай сцэны.)

Герой п'есы звяртаецца да дзяўчыны-жанчыны:

Ён. Я хачу цябе! Пойдзем! *(Спрабуе ўзяць яе на рукі.)*

Яна. Я ведаю, Электрон, што ты мой друг. Але не будзь эгаістам. А я хачу Марата. *(Ён яе панёс.)*

І далей у гэтым плане.

Вядома, што пры напісанні такой сцэны цяжар праўды не вельмі гняце драматурга. Тут даволі свайго асабістага вопыту аўтара. А калі сцэнічнае вырашэнне такога эпізода будзе ўзбагачана асабістым вопытам актрысы і акцёра, то поспех спектакля будзе забяспечаны. Безумоўна, у пэўнай катэгорыі гледачоў.

Бясспрэчна, фізіялагічныя патрэбы ў жыцці чалавека займаюць пэўнае і важнае месца. І літаратура міма гэтага прайсці не можа, але ўсяму свая мера.

Тэматыка грамадзянская павінна вызначыць галоўны напрамак рэпертуару тэатраў.

І нарэшце аб вельмі, вельмі важным.

Драматургі, як і ўсе пісьменнікі, маюць вялікі і сур'ёзны сацыяльны заказ, заказ народа, заказ партыі.

Хутка ўвесь савецкі народ, увесь працоўны люд нашай планеты будзе святкаваць 50-годдзе Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі, якая адкрыла новую эпоху ў развіцці чалавецтва.

Хто, як не мы, павінны расказаць аб гераічным працоўным подзвігу нашага народа, нашай партыі, аб цудоўных, самаадданых людзях, якія зрабілі цуд на нашай зямлі за гэтыя 50 гадоў.

Колькі падзей! Колькі захапляючых вобразаў, сюжэтаў, канфліктаў! Былі смутак і радасці, былі крыўдныя памылкі і бліскучыя, незабыўныя перамогі, была нястача, але была непахісная воля, цвёрдасць духу, бальшавіцкая настойлівасць і вера ў праўду ленінскіх ідэй. Гэта непаўторны, глыбінны матэрыял для нашых п'ес, фільмаў, кніг.

Мы не павінны забываць і яшчэ пра адзін аспект гэтай справы. Будаўніцтва сацыялізму, камунізму ў нашай краіне, пераўтварэнне нашага грамадства, вялікія сацыяльныя заваёвы нашага народа маюць грандыёзнае значэнне для працоўных і капіталістычных краін, як узор, як прыклад, як мэта, да якой яны імкнуцца.

Нам смялей трэба брацца і за тэматыку замежную, пісаць творы, у якіх выкрывалася б ганебнасць капіталістычнага ладу жыцця, антынародная сутнасць палітыкі імперыялістычных урадаў. Неабавязкова абмяжоўвацца толькі публіцыстыкай. Трэба і мастацкія творы, вострыя, таленавітыя, дзейсныя.

Рыхтуючыся да гэтага ўсенароднага свята, нам варта помніць адну параду вялікага Леніна аб тым, што найлепшы спосаб адзначыць юбілей — гэта звярнуць увагу на тое, што намі не дароблена і што трэба яшчэ зрабіць.

Гэта азначае, што не толькі оды і гімны ў славу нашых дасягненняў, яны бясспрэчна, безумоўна, неабходны. Але патрэбна спакойная работа, цвярозы, удумлівы аналіз нашых спраў, роздум аб лёсе народа ў нашых мастацкіх творах. Мы павінны не пакідаць без увагі ўсе этапы нашай гісторыі, але пільна сачыць за працэсамі, якія адбываюцца сёння, трымаць чулую руку на пульсе сённяшняга жыцця, калі мы не хочам, каб нам ізноў кідалі справядлівыя папрокі аб адставанні драматургіі.

Набліжаецца і яшчэ адна знамянальная дата — 100-

годдзе з дня нараджэння У. І. Леніна, чалавека, які даў магутны штуршок для развіцця чалавецтва, які адкрыў у народных масах грандыёзны зарад энергіі для пераўтварэння жыцця на ўсёй нашай планеце, прывёў у рух гэтыя сілы, вызначыў верны адзіны шлях гэтага руху, стварыў партыю, якая б вяла народы па гэтым шляху, стварыў узор дзяржавы новага тыпу і пакінуў нам у навуку багацце свайго розуму ў сваіх бессмяротных творах, пранікнутых клопатам, гарачай любоўю да чалавека працы і непрымірымасцю да яго класавых ворагаў.

Перад намі стаіць пачэсная, адказная, але святая задача ўславіць яго справы, яго думы, яго жыццё, яго ідэі ў яркіх, як ён сам, мастацкіх вобразах.

Можа, каго-небудзь і здзівіць адно параўнанне, але я выкажу яго.

Калі я быў у Амерыцы, мне давялося паглядзець адзін фільм, на які, дарэчы, не паскупіліся патраціць 60 млн. долараў. Гэта фільм пра Ісуса Хрыста. На гэты фільм былі наняты лепшыя акцёры, першакласныя аператары, знайшлі вопытнага рэжысёра, знялі фільм на лепшую каляровую плёнку.

Прыкладзена максімум намаганняў, каб стварыць мастацка-пераканаўчы фільм, у аснове якога рэакцыйная ідэя — найвялікая дабрачыннасць — цярплівасць, непраціўленне. Дзесяткі вякоў прапаведуецца ў народных масах гэта ідэя, убіваецца ў галовы подкупам, ашуканствам, запалохваннем пеклам, карамі, кастрамі, катаваннямі і нават фільмамі.

Каб прыкрыць бесчалавечную эксплуатацыю чалавека, вякамі ахмураюць працоўнага чалавека негатыўнымі запаведзямі: «не ўбій, не ўкрадзі, не пожелай добра ближнего, ни жены его, ни осла его» і таму падобныя. І ў той жа час забіваюць, грабяць, бамбяць і бліжняга і дальняга.

Але прыйшоў чалавек, сапраўдны месія, Ленін, і для яго запаведзяў, простых, ясных, пазітыўных: «Мір народам, хлеб галодным, зямля сялянам, уся ўлада рабочым» — даволі было і 50 гадоў, каб авалодаць масамі на ўсіх кантынентах нашай планеты.

Яго ідэі сталі непераможнай матэрыяльнай сілай.

Вось аб гэтым месіі мы павінны стварыць фільм, спектакль, аддаць гэтаму лепшыя хвіліны свайго натхнення, сваё сэрца, шчырасць пачуццяў, сілу праўды, свой талент, каб увасобіць гэту велічную фігуру ці то ў вобразе само-

га Ільіча, ці ў вобразе мускулістага, мудрага, справядлівага, усемагутнага пралетарыя, селяніна.

Разуменне абавязку ёсць! Час ёсць! Умовы ёсць! Таленту нам не пазычаць. Можна з упэўненасцю сказаць, што кожны беларускі драматург прынясе свой лепшы твор у падарунак народу, у знак сваёй удзячнасці яму, сваёй партыі, сваёй уладзе, Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі.

СЫН БЕЛАРУСІ

Да слёз горка, крыўдна, балюча... Не хочацца верыць, не хочацца мірыцца з тым, што сярод нас ужо няма Барыса Віктаравіча Платонава. Няўмольная, бязлітасная смерць забрала ад нас чалавека з вялікай душой, шчодрым талентам, шчырага, добрага... Мы страцілі вялікага артыста, якім ганарыўся беларускі тэатр. Беларускі народ страціў свайго любімага сына.

Ён аддаў свайму народу ўсё багацце душы, палымянасць сэрца, шчырасць пачуццяў, высакароднасць памыслаў, аддаў шчодра, без астатку. Ён так жыў, так марыў, ён так тварыў, аддаючы ўсяго сябе мастацтву.

Цяжкую страту перажываем мы. Якімі словамі выказаць боль, жаль і смутак, якімі словамі выказаць вялікую ўдзячнасць за ўсё тое, што ён пакінуў у нашай памяці, у нашай свядомасці. Яго яркая творчасць, незабыўныя сцэнічныя вобразы, тонкае разуменне чалавечай душы, незвычайная здольнасць пераўвасаблення, глыбокае пранікненне ў псіхалогію самых разнастайных характараў, вялікая любоў да свайго народа, да свайго краю, сумленнасць і справядлівасць — вось што складала сутнасць яго шырокай і багатай натуры.

Ён пайшоў ад нас чыстым, светлым, прыгожым. І такім я запомню яго навечна.

ПАЭЗІЯ ГЕРАІЧНАГА НАРОДА

В'етнам! Шматпакутная зямля... Шматпакутны народ... Колькі гора, колькі бядот выпала па яго долю і асабліва за апошнія дзесяцігоддзі. Нахабныя захопнікі, бессаромныя рабаўнікі — японскія імперыялісты, потым французскія каланізатары, а цяпер амерыканскія гангстэры дзесяцігоддзямі таптаў, шкуматалі, нішчылі гэтую зямлю. Яна сапраўды набрыняла крывёю.

Спаленыя паселішчы, зруйнаваныя гарады, знявечаная бомбамі і напалмам зямля, магілы, магілы на рысавых палях. Ахвяры, ахвяры...

Вялікі сардэчны боль і глыбокае спачуванне выклікаюць пакуты в'етнамскага народа ў нашых людзей. Але не толькі пачуцці спагады валодаюць нашымі сэрцамі. Да здзіўлення захапляе ўпартасць і настойлівасць у змаганні за сваю нацыянальную незалежнасць і свабоду, гераізм і самаахвярнасць у свяшчэннай барацьбе за сацыялістычныя ідэалы, цярплівасць да нястач і нязгасная вера ў перамогу. Гэта выклікае глыбокую павагу ўсіх чэсных людзей нашай планеты да в'етнамскага народа.

Іменна таму ў нашай краіне з такой увагай і цікаўнасцю чытаюцца не толькі скупыя аператыўныя зводкі аб ходзе баёў в'етнамскіх патрыётаў з чужаземнымі захопнікамі, паведамленні аб паспяховых рэйдах мужных паўднёвав'етнамскіх партызан і рэгулярных часцей Фронту нацыянальнага вызвалення супроць, здавалася б, непрыступных баз США, аб збітых снайперамі і зенітчыкамі сотнях і тысячах амерыканскіх сцярвятнікаў, але і мастацкі летапіс гераічнай барацьбы народаў В'етнама — проза і паэзія ягоных пісьменнікаў, ствараемыя ў баявых паходах і на пярэднім краі абароны.

Паэзія была і застаецца душой в'етнамскай літаратуры. Буйнейшыя прадстаўнікі класічнай в'етнамскай паэзіі — паэтэса XVIII ст. Даан Тхі Дзьем, а пазней і яе сястра па пяру Хо Суан Хыонг — гэтая «царыца в'етнамскай паэзіі» — не толькі працягвалі ў сваёй творчасці лепшыя традыцыі пейзажнай лірыкі, але распрацавалі і давялі да дасканаласці жанр лірычнай паэмы. Яны, па сутнасці, стварылі ў в'етнамскай літаратуры традыцыю гуманістычнай пашаны і павагі да жанчыны. У аснове яе ляжала адна з супярэчнасцей феадальнага грамадства — жанчына ў тагачасным феадальным Індакітаі была бяспраўнай, хаця становішча яе ў Паўднёва-Усходняй Азіі, у тым лі-

ку і ў самім В'етнаме, было больш незалежным, чым, напрыклад, у Кітаі эпохі дынастыі Ціняў (1644—1911) з яе варварскім звычаем бінтавання ног.

В'етнамскія жанчыны спакон вякоў урабляюць зямлю, саджаюць рыс, разводзяць шаўкавічных вусеняў, размотваюць шаўковыя коканы, ткуць шоўк і за работай заўсёды спяваюць. Праца на ніве ў полі і дробны гандаль на базары ўсім сваім цяжарам традыцыйнага в'етнамскага каромысла з кошыкамі з пакалення ў пакаленне клаліся там на жаночыя плечы. І дзе б ні былі яны — на жніве ці ў дарозе з паклажай на плячах,— яны складалі свае песні і пелі, выказваючы ў песнях усю сваю жальбу на нялёгкую жаночую долю.

Можа, іменна таму жанчына і яе мэта займаюць такое месца ў класічнай і сучаснай в'етнамскай паэзіі. Ва ўсёй в'етнамскай класічнай літаратуры чатыры буйныя паэты, і двое з іх — вышэй названыя — жанчыны. Як у фальклоры, так і ў мастацкай літаратуры В'етнама паэтэсы нічым не ўступалі і пакуль што не ўступаюць паэтам-мужчынам.

Даан Тхі Дзьем па-майстэрску валодала паэтычным стылем, акрамя таго, для свайго часу яна была і жанчынай-вучоным.

Хо Суан Хыонг, якая пісала галоўным чынам вершы-сатыры і мініяцюры ў стылі блізкім да японскіх «танка», іранізуе, высмейвае і рэзка выкрывае ханжаства царкоўнікаў-манахаў, заганы феадальнага грамадства. Вершы яе крыштальна чыстыя па сваёй пабудове, дасканалыя па форме.

Сярод класічных паэтаў-мужчын у в'етнамскай паэзіі першае месца, бясспрэчна, належыць Нгуену Зу — гэтаму «веліκану в'етнамскага верша». Уся творчасць Нгуена Зу здзіўляе нас незвычайнай шчырасцю пачуцця, сілай і глыбінёй думкі і, нарэшце, чалавечнасцю.

Пейзажы яго акварэльна-лаканічныя, ледзь-ледзь акрэсленыя, і разам з тым праўдзівыя да ілюзіі, пластычныя і адчувальныя, як скульптура. Прастата яго лірычных вершаў сведчыць аб дасканалым майстэрстве. Сын свайго часу і прыхільнік тагачаснага светапогляду, Нгуен Зу ўсведамляе жыццё, зыходзячы з буддыйскага тэзіса аб тленнасці і марнасці ўсяго, што акаляе чалавека. Аднак калі чыноўнік-вяльможа, военачальнік і шкаляр выяўляюцца ў яго творах як ахвяры ўласных страсцей — прагнасці гонару і пашаны, улады, багацця,— то просты пад'ярэм-

ны люд, воіны, працаўнікі гарадоў і рамеснікі — гэта ахвяры няўмольна жорсткіх абставін і несправядлівага дзяржаўнага закону.

Працягваючы лепшыя традыцыі класікі, сучасная в'етнамская паэзія ў нашы дні набыла новыя рысы і фарбы, яна чутка адгукаецца на ўсе падзеі, што адбываюцца ва ўсім свеце.

Плённа працуюць паэты старэйшага пакалення на чале з адным з пачынальнікаў сучаснай в'етнамскай рэвалюцыйнай паэзіі То Хыў, імя якога ва ўсім В'етнаме вымаўляюць з нязменнай павагай і любоўю. Вырасла і ўзмужнела за апошняе дваццацігоддзе — і асабліва ў гады барацьбы народа з чужаземнымі захопнікамі — цэлая плеяда таленавітых паэтаў з моладзі.

Сучасная паэзія В'етнама — і ДРВ і Поўдня краіны — кранальна лірычная, глыбока эмацыянальная, яна ўся — у пералівах колераў і гукаў, танчэйшых намёкаў і іншасказаў. У сваіх вершах в'етнамскія паэты заклікаюць да аб'яднання радзімы, да абароны нацыянальнай незалежнасці, да барацьбы за мір ва ўсім свеце. Скразной ніццю праз яе праходзіць любоў і павага да народаў Савецкага Саюза — верных сяброў в'етнамскага народа ў яго гераічнай барацьбе.

Беларусі — краіне класічнай партызанскай барацьбы з чужаземнымі захопнікамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, яе народу асабліва блізка і зразумела тая непрымірымая баявітасць і гераічная настраёвасць, якія характарызуюць сучасную в'етнамскую паэзію. Гэта яе баявітасць і гераічная настраёвасць па-брацку пераклікаецца з лепшымі традыцыямі нашай беларускай лірыкі ваеннага перыяду. І мы не толькі з пачуццём братняй салідарнасці, а з пачуццём глыбокай удзячнасці да в'етнамскіх паэтаў прымаем сёння на сваёй роднай мове іх лепшыя здабыткі.

ГАБРОВСКИЕ УЛЫБКИ

Если ты хочешь стать сильнее всех, вооружайся шуткой, смехом, чувством юмора. В трудные минуты жизни шутка, смех, юмор скрашивают неприятности бытия, а в радостные дни — украшают жизнь.

В доме, где слышится смех, живут добрые люди и, наверное, счастливые. Во всяком случае оптимисты. Скучные, угрюмые, мрачные люди редко приносят радость ближним, да и сами, вероятно, не часто испытывают чувство радости.

Как правило, люди, обладающие чувством юмора, способные смеяться над человеческими недостатками и пороками, нравственно здоровее, сильнее духом, интеллектуально богаче. Они оптимисты.

Поэт Максим Танк когда-то хотел написать сатиру на такую тему: «Когда боги раздавали всем людям таланты, последнему достался только смех, на который никто не обращал внимания. Только потом с ужасом опомнились боги, что человек, вооруженный смехом, может оказаться сильнее их...»

Вот как!

Вооружайся, дорогой читатель, этим небольшим сборником «Габровских улыбок». Он поможет тебе стать чуточку сильнее.

ШТО ВАМ НАЙБОЛЬШ СПАДАБАЛАСЯ Ў ЛЕНІНГРАДЗЕ?

Адказ на пытанне газеты «Літаратура і мастацтва»

— Я — драматург. Натуральна, што мяне больш за ўсіх цікавіў тэатр. З вялікім задавальненнем я паглядзеў пастаноўку п'есы М. Горкага «Мяшчане» ў Вялікім драматычным тэатры, альбо, як цяпер прынята гаварыць, у Таўстаногава. Мне запомніліся сустрэчы з А. Пракоф'евым, Д. Граніным, М. Браўнам, у якіх я быў у гасцях дома. Тут я сустрэўся з цікавым ленінградскім драматургам Р. Назаравым. Мы з ім пазнаёміліся нядаўна ў Ялце, на Усесаюзным семінары драматургаў. Цяпер я працую над новай сатырычнай камедыяй. І, натуральна, я прапаную сваю п'есу ленінградскім тэатрам.

Вялікае ўражанне зрабіла на мяне наведанне пакоя Уладзіміра Ільіча ў Смольным.

НАША ЛЮБОЎ І ПАШАНА

В'етнам...

Гераічны В'етнам.

У каго з нас гэтыя словы не выклікаюць глыбокіх пачуццяў павагі і захаплення? Каго з нас не хвалюе самаахвярная, упартая, мужная барацьба в'етнамскіх патрыётаў за свабоду і нацыянальную незалежнасць сваёй Радзімы.

Амерыканскія імперыялісты, выконваючы ролю міжнароднага жандара, вось ужо колькі гадоў прыкладаюць намаганні, каб задушыць нацыянальна-вызваленчы рух на Індакітайскім паўвостраве. Яны кінулі туды полчышчы сваіх салдат-разбойнікаў, навербавалі ў сваіх сатэлітаў памочнікаў у сваёй бруднай справе, мабілізавалі свой ваенны і прамысловы патэнцыял, тысячы самалётаў, танкаў, верталётаў, выкарыстоўваюць самыя навейшыя віды зброі, нават напалм, газы і бактэрыялагічныя сродкі вайны, але ім не ўдаецца зламаць волю да барацьбы мужнага в'етнамскага народа.

Поспехі патрыётаў В'етнама ў гэтай вайне прыводзяць у шаленства імперыялістаў ЗША, і яны лютуюць — масіраванымі налётамі авіяцыі разбураюць гарады і вёскі, школы, бальніцы, масты, паляць напалмам рысавыя палі, знішчаюць мірнае насельніцтва. Амерыканскія сцярвятнікі скінулі больш за паўтара мільёна тон бомбаў на В'етнам.

Аднак і гэта не зламала веры в'етнамскага народа ў сваю перамогу ў свяшчэннай, справядлівай вайне. У гэтай тытанічнай барацьбе супраць самай магутнай імперыялістычнай дзяржавы в'етнамскі народ не адзінокі. На яго баку маральная падтрымка, спагада і спачуванне працоўных усяго свету. Вялікую дапамогу В'етнаму аказваюць народы Савецкага Саюза і краін сацыялістычнага лагера. Кіруючыся ленінскімі прынцыпамі пралетарскага інтэрнацыяналізму, працоўныя сацыялістычных краін пасылаюць героям В'етнама навейшую зброю, самалёты, ракеты, прадукты харчавання, адзенне, машыны — усё неабходнае для паспяховай барацьбы з агрэсарамі.

Звыш трох тысяч збітых над ДРВ самалётаў ЗША, больш 24 тысяч забітых і паўтараста тысяч параненых з ліку захопніцкіх банд амерыканскага легіёна — вось здабытак імперыялістаў ЗША ў вайне ў В'етнаме. Гэта пос-

пехі в'етнамскіх патрыётаў, у руках якіх надзейная зброя, выкаваная рабочымі сацыялістычнага лагера.

У агульную справу падтрымкі в'етнамскага народа ўносяць свой уклад і працоўныя Беларусі, выконваючы пастаўкі ў ДРВ эканамічных і ваенных заказаў.

24 ліпеня ў Беларусі пачынаюцца Дні дружбы з В'етнамам, на правядзенне якіх прыязджаюць жаданыя госці — прадстаўнікі в'етнамскага народа — надзвычайны паўнамоцны пасол ДРВ у СССР Нгуен Тхо Цян, глава пастаяннага прадстаўніцтва Нацыянальнага фронту вызвалення Паўднёвага В'етнама ў Савецкім Саюзе Данг Куанг Мінь і дэлегацыя працоўных В'етнама, якую ўзначальвае намеснік міністра цяжкай прамысловасці ДРВ Ву Ань.

У гэтыя дні працоўныя Беларусі прадэманструюць перад сябрамі сваю дружбу, сваю салідарнасць з мужным в'етнамскім народам. Госці наведаюць многія гарады і калгасы нашай рэспублікі. Яны раскажуць аб подзвігах сваіх суайчыннікаў. Гэтыя сустрэчы яшчэ больш умацуюць адзінства нашых народаў, дружбу нашых народаў і вернасць прынцыпам пралетарскага інтэрнацыяналізму.

Шчыра запрашаючы гасцей, мы выказваем ім нашу любоў і пашану, мы выказваем нашу веру ў канчатковую перамогу змагароў В'етнама за сваю незалежнасць і адзінства краіны.

ВСЕХ ЗАМЫСЛОВ НЕ ПЕРЕЧЕСТЬ

Мы, журналисты, работаем с опережением времени. На дворе еще октябрь, а в производстве одиннадцатая, ноябрьская книжка «Немана», а также и последняя, двенадцатая, посвященная славному юбилею БССР и Компартии Белоруссии.

Не буду останавливаться па содержании этих двух книжек. Отмечу лишь, что в них мы впервые представляем нашему читателю белорусского прозаика Антона Алешко, посвятившего свое творчество людям военно-воздушного флота. Его новый роман «Дороги без следов» отличает глубокое знание фронтового быта и ратного труда летчиков-истребителей.

Но, повторяю, мы живем уже будущим, 1969 годом.

Уточняются планы, «дотягиваются» рукописи, редакция связывается со своими авторами, договаривается о новых очерках и публицистических статьях... Словом, идет обычная «лихорадка», без которой невозможно себе представить любую редакцию.

Чем же мы порадуем читателя в будущем году?

Из крупных произведений прозы прежде всего хочется назвать новый роман Ивана Шамякина «Снежные зимы».

Иван Шамякин не нуждается в рекомендациях. Его любят и знают как писателя, по-настоящему современного, затрагивающего острые проблемы сегодняшнего дня. Потому-то так велика его популярность не только у нас в республике, но и далеко за ее пределами.

Большой удачей писателя является главный герой романа Антонюк — яркая, незаурядная личность, выписанная автором с большой душевной теплотой.

Для первого знакомства читателя со своим героем автор выбрал незавидное и непривычное положение, в котором оказался Антонюк, — положение начинающего персонального пенсионера. Перебирая в памяти свою жизнь, Антонюк как бы исповедуется перед читателем. А жизнь у него богатая, сложная, трудная. С каждым новым эпизодом растут интерес и привязанность читателя к герою. Сюжет романа острый, захватывающий.

Образ положительного героя, настоящего коммуниста, воина-партизана, а затем активного преобразователя жизни, безусловно, полюбится широкому кругу читателей цельностью характера, принципиальностью, человеческим достоинством, с которым герой выходил из самых сложных житейских ситуаций как в военное, та и в наше бурное время. Очень интересно выписана в романе и молодежь, подчас мудрая, а иногда колючая, но нравственно чистая, духовно богатая, светлая.

Читателям «Немана» знакомо имя русского прозаика Ивана Мяло. В свое время мы опубликовали его повесть «Передний край» и роман «Верность». В портфеле редакции — новая повесть Ивана Мяло о детстве, о деревне тридцатых годов. Автор ставит важные вопросы морально-этического плана, которые, как мы надеемся, не оставят читателя равнодушным.

«Неман» всегда охотно предоставлял свои страницы молодым поэтам, прозаикам, публицистам. Для них широко открыты двери нашей редакции. В будущем году чи-

татели встретятся с новыми именами, и мы надеемся, что эта встреча не разочарует их. Назову лишь Николая Виноградова, который сейчас завершает работу над романом «В борьбе и тревоге» (название условное). Это произведение о бурных годах гражданской войны, о том, как в огне сражений за молодую Советскую республику мужали и закалялись настоящие советские характеры.

Особое место в нашем журнале всегда занимала и занимает документальная проза. И это понятно. Интерес читателя к документалистике огромный. Записки, воспоминания, сборники мемуаров читаются и раскупаются нарасхват. В будущем году редакция «Немана» предоставит слово воинам-фронтовикам, партизанам и подпольщикам. Кроме того, журнал опубликует документальную повесть Бориса Клейна «Доктор Руссель» — о нашем земляке Николае Судзиловском, человеке редкой, почти фантастической судьбы.

Вниманием редакции пользуется и приключенческий жанр. У нас публиковались повести Сбигнева Сафьяна «Ключ следствия», Леонарда Моусли «Операция «Кондор», Жоржа Сименона «Мегре на отдыхе», Боба Альмана «Опасная осведомленность». В будущем году мы предполагаем напечатать увлекательную повесть писателя ГДР П. Аддамса «Ангелочки по десять шиллингов», представляющую собой остроумную сатиру на погрязшее в разврате и лжи буржуазное общество.

Наши читатели, очевидно, заметили, что в каждом номере «Немана» мы ведем откровенный разговор на самые злободневные темы. Положительные отклики вызвали, в частности, статьи «Рубикон юности» В. Жуковской, «Раздумья в пути» М. Ткачук, «Белорусский мед» Л. Леонова и другие.

В будущем году «Неман» заведет разговор о той большой роли, какую играет сельская интеллигенция в жизни деревни, о ее нуждах и заботах; об острых насущных проблемах, стоящих перед строителями республики, о трудностях на пути технического прогресса...

Не будем перечислять все темы, запланированные редакцией. Мы можем только заверить читателей, что и впредь постараемся делать журнал разнообразным и боевым по содержанию, отвечающим духу нашего времени.

У ПАМЯЦІ НАЗАЎСЁДЫ

Гэта сказала жанчына вельмі чулая да чалавечай дабраты:

— Нядаўна ўключаю я прыёмнік і раптам чую голас, ды такі знаёмы, такі ласкавы, такі свой. Адразу пазнала — Глебаў. І на душы стала радасна, светла, неяк цёпла-цёпла. Ну, нібы спаткала роднага, блізкага, дарагога мне чалавека. Напачатку нават забылася, што яго няма; быццам тое, што ён памёр — гэта недарэчны сон.

Я прыгадаў гэтыя словы не толькі таму, што ў іх выказана глыбокая павага і шчырая любоў да Глеба Паўлавіча, але і таму, што ў іх падмечана асаблівасць таленту вялікага артыста: прывабнасць, абаяльнасць, чароўнасць, душэўнасць.

Людзі любяць гумар і тых, хто мае пачуццё гумару. А Глеб Паўлавіч быў шчодра адораны гумарам і ўмельствам карыстацца ім тонка, мякка, спагадліва, незласліва і бяскрыўдна, калі яму даводзілася высмейваць чалавечыя слабасці ці заганы характару добрага па прыродзе чалавека, але жыццёвымі абставінамі пастаўленага ў смешнае становішча.

Убачыўшы на сцэне хоць бы адзін раз вобразы, створаныя вялікім артыстам, запамінаеш іх на ўсё жыццё, яны становяцца як бы блізкімі знаёмымі.

Бывае ж так, што жывеш па суседстве з чалавекам многа гадоў, здаецца, і ведаеш яго, а расказаць аб ім няма чаго. А тут, на спектаклі, за якія-небудзь дзве ці тры гадзіны вобраз так ўваб'ецца ў памяць не толькі сваёй чалавечай сутнасцю, але і ўсімі сваімі дробязямі ў характары, быццам усё жыццё назіраў за чалавекам.

І ў гэтым яшчэ адна цудоўная рыса вялікага мастака: уважлівасць да чалавека, назіральнасць, зацікаўленасць чалавекам.

Глеб Паўлавіч запомніўся мне не толькі сцэнічнымі вобразамі.

Мы часта сустракаліся. І кожная сустрэча для мяне была прыемнай, бо Глеб Паўлавіч і ў жыцці, у быце быў добры, мяккі, спагадлівы, чулы і ўважлівы. Ён умеў выслухаць і, калі трэба, суцешыць. Шчыра, па-свойску.

Такім жывым, сваім, блізкім ён і застаецца ў мяне ў памяці назаўсёды.

СПАСИБО, КОНДРАТ КОНДРАТОВИЧ!

К творчеству Кондрата Кондратовича Крапивы у меня особое отношение. Перелистывая его томики, часто ловишь себя на том, что опять с интересом перечитываешь уже известные, неоднократно читанные басни или пьесы. И всякий раз задумываешься: до чего же близок, да нет, не просто близок, а слитен, как бы в одной плоти с народом этот писатель. И язык его произведений — сочный, колоритный, образный, истинно народный, и проблематика произведений — заинтересованно выхваченная из народной жизни. А юмор? То мягкий, добрый, то предупреждающе суровый. А уж если наказать смехом, то едко, беспощадно, хлестко, так, чтобы надолго запомнилось.

Завидна и еще одна черта творчества Кондрата Крапивы — оперативное и активное воздействие на жизненные процессы, умение немедленно, теперь же откликнуться на события и факты жизни, оценить их значимость, обратить на них внимание общественности, не скрывая своей партийной тенденциозности при истолковании отражаемых явлений или фактов.

Писатели, работающие в жанре сатиры, безусловно, благодарны Кондрату Крапиве не только за личный пример, но и за теоретические размышления о значении, роли, возможностях сатиры в нашем обществе.

Отмечая 75-летие Кондрата Кондратовича, хочется сказать ему искреннее спасибо за творческий пример, за принципиальность и мужество в сатире, за смех и гнев, за науку и пожелать доброго здоровья, хорошего настроения и радости творчества.

С КЕМ СМЕЕМСЯ?

Інтэрв'ю газеце «Неделя»

— Мы подружились много лет назад, вскоре после шумного успеха «Камней в печени» («Извините, пожалуйста»). Чем памятна тебе эта пьеса?

— Она помогла мне войти в театр, причем в хороший. В Центральном театре Советской Армии пьесу ставили Алексей Дмитриевич Попов и Давид Владимирович

Тункель. Они приобщили меня к высокому искусству, которому сами служили верно и вдохновенно. Я понял, как много зависит от режиссера-художника, переводящего созданное тобой с языка драматурга на язык сцены. Эта пьеса познакомила меня с такими чудодеями, как Любовь Добржанская и Петр Константинов, Глеб Глебов и Борис Платонов. Через них я навсегда полюбил театр. Я имею в виду и зрителей, без которых актер — в вакууме. И автор. Только так ведь пьеса получает свою подлинную жизнь.

«Камни в печени» поставили около двухсот театров. Успех я объясняю не столько мастерством — откуда ему тогда было взяться,— сколько остротой и злободневностью жизненной проблемы, которую я попытался решить правдиво и весело. Могут сказать: ему-де повезло. Ведь поначалу пьеса многим «не показалась», и судьба комедии поскладывалась невесело. На публикацию, тем более постановку, надежд почти не оставалось. Но я-то знал жизнь деревни, ее послевоенные трудности, был убежден, что так долго продолжаться не может, верил, что обязательно партия внесет перемены. И они, разумеется, наступили.

Главный редактор «Театра» Николай Погодин срочно вызвал меня в Москву. Что-то выдернули из уже сверстанного десятого номера журнала и вставили туда «Камни...».

Столь стремительная популярность меня насторожила. «А что дальше? — спросил я себя.— Дерзнул? А дальше?»

— Но, прежде чем ты на него ответишь, скажи, а что было прежде?

— Средняя школа в Журавичах на Рогачевщине, служба в горно-стрелковой дивизии в Закавказье. Политруком роты участвовал в Феодосийско-Керченском десанте. Бежал с хлопцами в атаку, как вдруг рядом разорвалась мина. Мины всегда разрываются вдруг. Одна, а тут же и вторая. Да по ногам. Дырок насверлили проклятые штук семнадцать. Очнулся в полевом госпитале. Через несколько дней собрался скорый и, как выяснилось, неправый суд-консилиум решать мою судьбу. Приговор был суров: «Гангрена. Ампутировать обе ноги». И тут — век его не забуду! — подошел ко мне пожилой военврач Бугаенко. Ему, наверное, еще и сорока не было, но мне, двадцатилетнему, он казался пожилым. Наклонился и говорит: «Вот что, сынок, я нарушаю врачебную этику, но мол-

чать не могу. Никогда себе этого не простил бы. Никакой гангрены у тебя нет, не давай ампутировать ноги».

Оружие с меня сняли, когда в госпиталь привезли. Но трофейный парабеллум в полевой сумке под головой остался. Словом, я к себе никого не подпустил. Только ослаб вот очень — от потери крови, ну и не ел ничего: боялся, снотворного подмешают. Молод был, наивен.

Лежал в полубредовом состоянии, когда через сутки пришла сестра: «Готовься к эвакуации». Не верю. «Пусть,— говорю,— Бугаенко скажет». Тот подтверждает: «Повезло тебе, комиссар. Эвакуируют из-под Старого Крыма раненого партизана. Остается в У-2 еще одно место».

Вывезли меня на Большую землю. А на другой день фашисты навалились на наш десант и смяли его. Мало кто спасся тогда.

— Как ты стал писать, когда почувствовал в душе «священный огонь»?

— Поначалу было не до «огня», нужда заставила. Работал я сразу после войны,— как снова ходить научился,— секретарем Гродненского горкома комсомола. Чем занять девчат и хлопцев после трудового дня — ума не приложу. Костелы действуют на полный ход, там стройные песнопения, торжественно рокочут органы веками отработанные мистерии. А у нас полная неустойка: ни книг, ни пьес, ни нот, ни песен — ну, ничегошеньки. Как хочешь, так и выкручивайся. Написал слезное письмо в Минск. Ответили, а что толку — и там ничего нет. Разозлился очень. Сел и сам написал одноактную пьесу. А тут объявили республиканский конкурс. Хлопцы и подначили: «Давай в конверт!» Послал и забыл.

Прошло время. Я работал уже в Могилеве, как вдруг телеграмма: «Приезжайте за получением премии».

Я все же удивился. Всякое в жизни бывает. Но люди сведущие в Минске настойчиво советовали: «Пиши!» Послушался. Снова конкурс — и снова премия. Вот тут-то я призадумался, понял — учиться надо. И поехал в партийную школу. Перечитал, сдается мне, всех драматургов от Еврипида до Погодина. Был редактором отдела прозы сатирического журнала «Вожык». Написал пьесу «На рассвете» — о борьбе за мир французских трудящихся. Кстати сказать, с тех пор почти весь мир объехал, а во Франции так и не побывал. Не судьба... Откуда же мне было взять знание деталей быта, нравов далекой страны — вот и получилась она суховатой, дидактичной.

Значит, нужно писать о том, что знаешь. К таким истинам тоже приходишь опытным путем. Лучше всего я знал жизнь послевоенной белорусской деревни. О ней и стал писать.

— А война? Не странно ли, что ты так поздно к ней обратился?

— Видишь ли, тут дело непростое. Я понимал, нутром чувствовал, что не может, не должен такой огромный по весу, значимости кусок жизни, как война, пройти бесследно. Но как, о чем писать? Этого-то я не представлял. Война обернулась ко мне самой трагичной своей стороной. Бередить старые раны не хотелось: вокруг все так радовались победе, так и без того трудна была послевоенная жизнь. Но вот спустя много лет я стал замечать, что при встречах с друзьями, бывалыми людьми, о войне вспоминаются больше веселые эпизоды. И чем дальше события, тем ярче юмор даже в трагических обстоятельствах. А не в этом ли ключ моей военной темы? Ведь то, что мы в самые трудные времена не теряли присутствия духа и даже юмора,— ведь именно в этом и выражалась наша абсолютная убежденность в грядущей победе. Так родилась трагикомедия «Трибунал». Новый для меня, да и вообще не очень утвердившийся у нас жанр.

Дал я почитать рукопись молодому, способному режиссеру. Встретились, а он мне в лоб: «Пьесу вашу ставить не буду, она мне не нравится». Скажу без ложной скромности, что я с ним не мог согласиться. Но и спорить не стал. Предложил прогуляться и разговор завел, нет, не о пьесе, а о войне, как я понимаю жизнь человека на войне. В общем — поговорили. Порассказать было что... Перед тем как проститься, я снова протянул режиссеру рукопись и сказал: «Вы читали не мою пьесу. Теперь я прошу вас прочитать то, что я хотел сказать». Режиссер прочел ее другими глазами. Его спектакль я считаю лучшим.

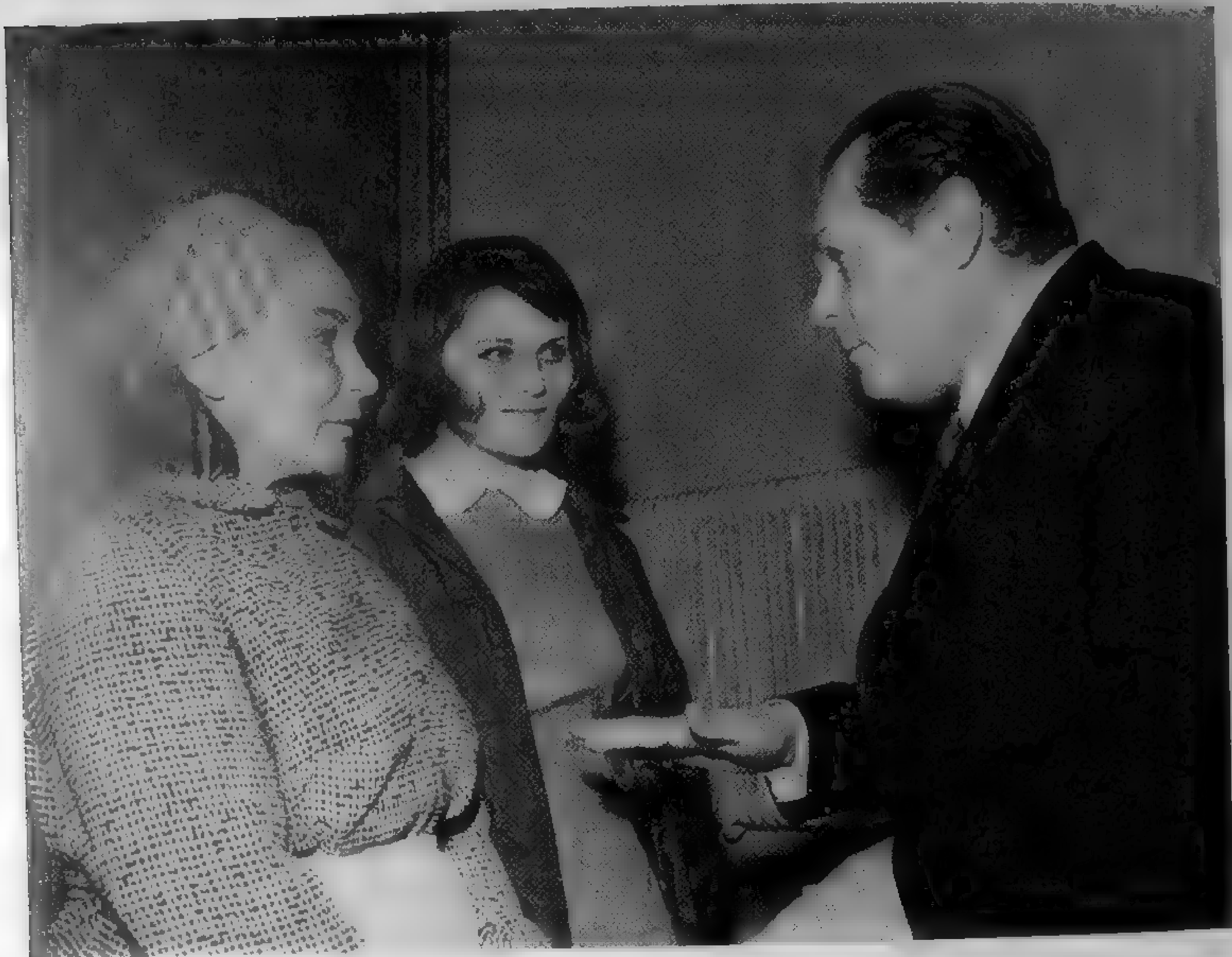
— «Затюканный апостол» был неожиданностью. Такого сюжета, мне кажется, от тебя не ожидали. Чем вызвано обращение к новому материалу?

— В поездках по свету незаметно накапливаются, наслаиваются впечатления. И однажды наступает час, когда они о себе напоминают, требуют осмысления. Вот и я почувствовал острую потребность поразмышлять над тем, что творится в мире. Мы живем в такое время, когда к событиям в каком-либо до того неведанном захолустье мо-

Андрэй Макаёнак.
1980 год.



А. Макаёнак з артысткамі БДТ імя Я. Купалы
Г. Макаравай і Г. Бальчэўскай.
1973 год.



жет вмиг подключиться вся планета. Мне хотелось передать настороженность каждого человека к тому, что происходит, не указывая конкретно где — на Мальте или в Гондурасе. Попытаться добраться до души зрителя: если это взволновало юнца — моего героя, то что же мы, взрослые? Я и вложил ему отчасти свое передуманное, выношенное, отчасти идеи, взгляды молодежного движения на Западе, по-моему, еще не отстоявшегося, в чем-то противоречивого, но бунтарского, непримиримого. Талантливого парня поместил в такую социальную среду, где из него с равным успехом может вырасти и борец за мир, и фашиствующий подонок.

— Легко ли, трудно ли пишется?

— Всякое бывает. Больше всего работал, пожалуй, над «Апостолом», Когда писал на сельские мотивы, то при локальности темы и форма соответствующая легче давалась. А тут для меня все было ново: и материал, и жанр. Сам материал трудоемкий, с налету не сделаешь.

— Когда-то ты обещал написать пьесу, смешную от первой фразы и до последней. Не оставил ли эту мечту? Или она уже осуществлена?

— Молодой был, неопытный — вот и пообещал. Проблема ведь не в том, чтобы смешно было. А над чем смеяться! Точно выбрать адрес: над кем смеяться, с кем смеяться... Самую веселую свою пьесу еще не написал.

— Было бы любопытно узнать твое мнение о Макаенке-драматурге?

— Ничего, со временем научится писать. Старается, не ленится.

— ...редакторе толстого журнала?

— Это увлечение, от которого надо отказываться. Оно мне уже мешает. Была честолюбивая мечта сделать журнал общесоюзным, по значению, весу. Кое в чем мы преуспели. Однако работы впереди воз и замыслов тележка.

— Как складываются отношения с режиссерами?..

— Не могу пожаловаться, хотя сценические решения моих пьес бывали очень разными. Может быть, потому, что всегда терпелив, с пониманием отношусь к манере художника. Игорь Владимиров поставил в Ленинграде «Левониху на орбите» так, что я удивился и шепотом спросил у него: «А так можно ставить?» Спектакль был в высшей степени озорной, веселый. Хорошо работается с В. Н. Плу-

чеком, Е. В. Радомысленским. А любимый театр все-таки свой — имени Янки Купалы.

— ...с критиками?

— Развернутых литературоведческих работ о себе не читал. Видимо, их нет. В коротких рецензиях самое важное для меня: понят я или нет.

— Не раскаиваешься ли, что выбрал путь сатирика?

— Другого теперь уже не представляю. Однако терний достаточно, и порой не знаешь, откуда их ожидать. Хотя нет, вру, теперь уже знаю, где колючки растут. И знаю, с чьей помощью их выдергивать.

— Кто переводит твои пьесы на русский язык?

— Сам перевожу. Когда-то принес Н. Погодину в редакцию журнала «Левониху на орбите» с русским подстрочником. Назавтра он мне и говорит: «Какой же это подстрочник. Это и есть перевод. Брось дурака валять. Коль можешь, то только сам себя и переводи. А если кто придираться станет, скажи: «Это мне Погодин так велел».

— Теперь модно «переключаться». Поэты пишут прозу, прозаики, правда, воздерживаются пока от стихов. А что драматурги?

— Театр требует лошадиного здоровья, буйволиных нервов. Я ему подхожу. Вот когда со здоровьем станет похуже и лет заметно прибавится, возьмусь за прозу. Есть даже заготовки — то, что не ложится в драматургический жанр. Есть и монологи. Их у меня куча, про запас... Пригодятся... Пока кое-что лежит без движения, дозревает, дожидается своего часа. И не обязательно драматургического.

С так называемыми заготовками порой неожиданные вещи случаются. Одного из центральных персонажей «Левонихи на орбите» — Левона я решил сделать бессловесным. Свое отношение к происходящему он должен был выражать междометиями, чаще многозначительными, иногда зловещими: «Эге», «Ну и ну» и тому подобное. Сам понимаешь, для исполнителей этой роли литературный материал отнюдь не блестящий. Чтобы облегчить актерам «проникновение», «вхождение» в образ, я специально для них написал внутренние монологи Левона. А потом так жалко стало «пропадающего зря добра», что не удержался и вставил их в текст пьесы.

— Если не суеверен, то что нам от тебя ожидать в ближайшем будущем?

— Кое-что есть. Дорабатываю, шлифую. Одну пьесу

дал почитать знатокам, высказали дельные советы. Кстати, знаешь обычай испанских крестьян? Когда ребенок болеет, то его торопятся перекрестить, дать новое имя, чтобы вся хвороба осталась со старым.

Конечно, я совсем не суеверен... Но название этой пьесы все-таки заменил.

ОБЩЕНИЕ БЛАГОТВОРНО

Для каждого советского драматурга, как, впрочем, и любого другого представителя многонационального нашего искусства, высокое понятие — дружба народов неотделимо от повседневных творческих забот.

Когда встречаешься с очень интересными и разными людьми в братских республиках нашей страны, когда работаешь с большими мастерами, все это обогащает собственное творчество. Общение благотворно. И в самом широком смысле слова, и в более узком, конкретном. Оно дарит то идею, то домысел, то художественный прием. Когда видишь, как наши белорусские пьесы интерпретируются на сценах других республик, понимаешь не только традиции театрального искусства этих республик, направление их творческих поисков, но лучше понимаешь себя.

Недавно завершилась работа над моей новой комедией-репортажем «Таблетку под язык» в Московском театре сатиры. Мне было очень интересно работать с такими мастерами, как В. Плучек, А. Папанов, В. Васильева, Г. Менглет, А. Миронов. Что же касается планов дальнейших, то был бы не прочь пока повременить с ответом. Курица вон и то кудахчет лишь после того, как снесет яйцо.

Могу сказать только одно: собираюсь писать пьесу, действие которой происходит в некоей воображаемой зарубежной стране. В общем, неважно где, но где-то там...

ПРЭМ'ЕРА АДБЫЛАСЯ, ПРЭМ'ЕРА БУДЗЕ

Інтэрв'ю газеце «Літаратура і мастацтва»

Як мы паведамлялі, у Маскоўскім тэатры сатыры адбылася прэм'ера п'есы Андрэя Макаёнка «Таблетку пад язык». Паставіў спектакль галоўны рэжысёр тэатра, народны артыст РСФСР Валянцін Плучак. У ім заняты папулярныя артысты Г. Менглет, А. Папанаў, С. Мішулін, В. Бойкаў, А. Міронаў, А. Шырвінт, Н. Селязнёва і іншыя.

Гэта другая п'еса беларускага драматурга, пастаўленая на сцэне Тэатра сатыры. На гэтай жа сцэне маскоўскія гледачы ўбачылі спектакль «Зацюканы апостал» у пастаноўцы Я. Радамысленскага. Па ўсім адчуваецца, што Макаёнак гэтаму тэатру, як гаворыцца, даспадобы, і ўжо можна гаварыць аб трывалай творчай дружбе, якая звязала таленавітага драматурга з таленавітым калектывам.

Наш карэспандэнт сустрэўся з Андрэем Ягоравічам і папрасіў падзяліцца ўражаннямі аб рабоце з рэжысёрамі і акцёрамі тэатра.

— Мне вельмі пашанцавала. Валянцін Плучак — сапраўдны чараўнік сцэны, прафесіянал высокага класа. Працаваць з ім — вялікая асалода. Ён нястомна фантазіруе, дае магчымасць імправізаваць акцёрам. Кожная яго рэпетыцыя — творчы зарад на многа спектакляў. І ніколі не спыняецца, ніколі не лічыць, што ўсё ўжо зроблена.

Мне давялося прысутнічаць на адной з апошніх рэпетыцый (на наступны дзень спектакль павінны былі здаваць мастацкаму савету). У мяне склалася ўражанне, нібыта рэпетыцыі пачынаюцца спачатку: столькі новых задач рэжысёр паставіў перад акцёрамі. Ад выканаўцаў ён патрабаваў шмат, але шмат даваў ім сам. Валянцін Плучак расказваў гісторыі смешныя і сумныя, акцёры нястрымна рагаталі, і, здавалася, усё гэта не мае ніякага дачынення да будучага спектакля. Але гэта толькі здавалася...

Мне вельмі спадабаліся артысты, занятыя ў спектаклі. Добра знаёмыя нам па мностве спектакляў і фільмаў, яны былі непазнавальныя: на сцэне жылі і дзейнічалі беларускія хлебаробы.

Магчыма, сыграла сваю ролю і тое, што мы разам з Валянцінам Плучакам шмат ездзілі па беларускіх калгасах, знаёміліся з людзьмі, назіралі за іх напружанай, нялёгкай працай, сустракаліся ў мінуты адпачынку за сяброўскай гутаркай, а часам і за кілішкам. Рэжысёр спек-

такля разам з артыстамі пабывалі ў падмаскоўных калгасах, і гэтыя сустрэчы пазней таксама шмат што далі акцёрам.

Драматург расказаў пра лёс папярэдніх дзвюх п'ес — «Зацюканы апостал» і «Трыбунал», якія параўнальна нядаўна пачалі сцэнічнае жыццё.

— «Зацюканы апостал» ідзе ў Тэатры сатыры. Мне вельмі прыемна, што да гэтага часу білеты на спектакль дастаць цяжка. У другім маскоўскім тэатры — на Малой Броннай ставяць «Трыбунал». Гэтыя п'есы пастаўлены ў нас у Беларусі і ў многіх тэатрах краіны. Ідуць яны і за мяжой.

У бліжэйшыя дні прэм'ера «Таблетку пад язык» адбудзецца ў тэатры імя Я. Купалы. Я чакаю яе з хваляваннем і нецярпеннем.

ДРАМАТУРГ — ПЯТИЛЕТКЕ

Разговор на писательском пленуме о писателе и пятилетке, о роли и месте писателя в борьбе за осуществление наших планов очень важен.

На декабрьском Пленуме ЦК КПСС говорилось об интенсификации народного хозяйства. Казалось бы, как это может впрямую касаться писателя? У нас ведь свой предмет исследования — человек, его достоинства, его недостатки. Всматриваясь в героя, мы ищем, чем в нем восхищаться, чем возмущаться, с чем бороться.

Но я воспринимаю документы этого пленума партии как обращенное лично и непосредственно и ко мне: о тебе пишут статьи, тебе вручают дипломы, так верни же эти авансы — помоги!

Ведь это значит интенсификация? Это на тех же полях надо вырастить больше, на тех же станках сделать больше. Надо. И можно! И когда это не делается, то, значит, где-то мы недорабатываем, что-то не так используем, не так строим трудовые взаимоотношения. И в нас, сатириках, тут прямо-таки хозяйственная необходимость. Мы нужны, как нужна техника, как новые открытия наших ученых, как отлично подготовленные кадры. Ведь наш труд может и самым непосредственным образом влиять

на борьбу за выполнение наметок нынешней пятилетки. Мы должны создавать нравственную атмосферу нетерпимости к равнодушию, разгильдяйству, бездумному отношению к своим обязанностям. Должны не развлекать (давайте, дескать, посмеемся, порадуемся), а беспощадно искоренять недостатки, способствовать выкорчевыванию их из нашей действительности. Это долг сатирика, и не в смысле «обязанность», а в смысле отдай, что получил.

Но чтобы выполнить этот долг, надо знать жизнь (и знать не с чужих слов, а через свой непосредственный опыт), надо верно улавливать характер идущих сегодня процессов, их тенденцию. Наше искусство, обращенное к человеку, воздействующее на человека и на изучении его основывающееся, должно и может войти в сегодняшний день как действенная сила.

ПАЎГАДЗІНЫ З АНДРЭЕМ МАКАЁНКАМ

Інтэрв'ю газеце «Звязда»

Лёгка, нават вельмі лёгка прачытаць біяграфію чалавека, напісаную не ім самім. Цяжка, непамерна цяжка, бывае, напісаць яе самому, сваю аўтабіяграфію. Ці не табывае, напісаць яе самому, сваю аўтабіяграфію. Ці не таму і надараецца часам, што чалавек піша яе ўсё сваё жыццё. Біяграфію дум сваіх піша, біяграфію пачуццяў сваіх, свайго гарэння, свайго неспакою, сваіх адносін да жыцця.

У Андрэя Макаёнка, таленавітага беларускага драматурга, гэтыя думы, пачуцці, адносіны спачатку маўкліва кладуцца ў напружаныя радкі яго п'ес. І толькі пасля ўжо, праз акцёрскія сэрцы і таленты, індукуюцца, трансфармуюцца да людзей.

Што прымушае пісьменніка ўзяцца за пяро, якая сіла кіруе ім у хвіліны творчага гарэння, з чаго, нарэшце, пачынаецца тое чарадзейнае слова, тыя радкі яго твораў, якія пасля так хвалююць нас? За гэтым і прыйшлі мы на сустрэчу да Андрэя Ягоравіча, пра гэта і была ў нас гаворка з ім.

— П'еса, як і любы іншы твор,— пачаў пісьменнік,— перш за ўсё, відаць, пачынаецца з неспакою самога аўтара, з яго актыўнага ўспрыняцця жыцця. Раўнадушнаму, сыценькаму стварыць што-небудзь, па-мойму, не пад сілу...

Перад вачыма паўстаюць падзеі, персанажы і ролі «Лявоніхі на арбіце», «Трыбунала», «Зацюканага апостала», «Таблеткі пад язык». І над усім гэтым, як каментарый, як падтэкст, прысутнічае жывы, усхваляваны голас першаадкрывальніка нашых эмоцый, перажыванняў. І сапраўды, не ўбачыў бы пісьменнік, не паднёс бы нам убачанае ў мастацкім слове, штрышку, вобразе, мы прайшлі б міма гэтага, нават не згадаўшы, што такое ёсць, што яно варта нашай увагі, што яно — часцінка нашага жыцця, канфліктнага, з вострымі сур'ёзнымі і камічнымі, драматычнымі, а часам і трагедыйнымі сітуацыямі. І калі ўважлівей прыгледзецца да жыцця, яно прадыктуе праграму дзейнасці чалавека, так сказаць, праграму яго «актыўнага абжывання». І тут, побач з аб'ектыўным, узнікае другі, суб'ектыўны бок справы — ступень асабістага ўспрыняцця, талент, ад якога залежыць, калі можна так сказаць, выкананне прадыктаванай жыццём праграмы.

— У той жа час,— працягвае Андрэй Ягоравіч,— са сказанага не вынікае, што ў жыцці ёсць «гатовыя» сюжэты. Асабліва гэта датычыць сюжэтаў камедыйнага плана. Жыццё падносіць нам безліч асобных сітуацый. І таму ад пісьменніка патрабуецца іх сістэматызацыя, адбор для будучага твора такіх характараў, такой іх расстаноўкі, каб ні ў якім разе не адчувалася надуманасці, штучнасці.

Працэс актыўнага ўспрыняцця жыцця — працэс складаны. Жыццё не толькі нясе нам радасці, яно дае і засмучэнні. І калі адсутнічае вострае пачуццё, уменне чымсьці захапіцца, чымсьці абурыцца, тады не будзе жадання штонебудзь змяніць у лепшы бок, перайначыць, выправіць у тым свеце, дзе жывеш, тады не будзе творчасці, тады і не з'явіцца твор, які б запаліў у сэрцах і душах людзей агонь стваральнага імпэту. І вось менавіта гэта стварэнне другараднага агню — удзячная задача любога пісьменніка, асабліва драматурга, які піша для масавага ўспрыняцця. Рабіць гэта цяжка і ў той жа час ганарова.

Пярвічны агонь — жыццё. Вялікі подзвіг герояў захапляе, запальвае нас сваім полымем. Смерць героя збядняе яго паплечнікаў і, разам з тым, узбагачае новым гарэннем, неадольнай верай у перамогу, у імя якой гіне друг, таварыш, падымае на барацьбу. Данесці гэта пярвічнае да людзей, так, каб яно, стаўшы другарадным, не страціла сваёй першароднасці — вось абавязак пісьменніка.

— Андрэй Ягоравіч, у Вас, відаць, часта пытаюцца, ад-

куль прыходзяць у твор ідэя, факт, характар, сітуацыя?

— Так, вельмі часта. І адказваць на такое пытанне можна і коратка, і доўга. Усё гэта падказвае жыццё. А яно ў апошні час прыкметна развіваецца, паварочваецца да нас адна за другую ярчэйшымі гранямі. Разам з тым адбываецца абнаўленне чалавечых душ, жыццёвага багажу. А гэтыя змены, асабліва сацыяльнага характару, нараджаюць новыя праблемы, ставяць новыя задачы. Вось і паяўляюцца новыя тэмы, раскрыццё якіх немагчыма без паказу таго палатна, таго грунту, што абумовіў такія змены. І ў гэтай сувязі хочацца сказаць крыху пра сатыру, пра свой канёк, як кажуць, пра сваю прафесію.

З боку асобных людзей, на жаль, да гэтага літаратурнага жанру ўсё яшчэ можна часам назіраць даволі няправільныя адносіны, не зусім правільнае разуменне імі значнасці функцый сатыры для грамадства. А між тым сатыра ва ўмовах бурнага развіцця навукова-тэхнічнага прагрэсу — вельмі патрэбны кампанент. Рашэнні партыі і ўрада заклікаюць нас, пісьменнікаў-сатырыкаў, як і кожнага савецкага чалавека, актыўней уключацца ў ганаровую справу выканання намечаных задач па стварэнні перадавога ў свеце грамадства. Нам трэба глыбей пранікаць у самую сутнасць чалавечых адносін, у атмасферу стварэння дзелавых абставін, ускрываць і выкараняць недахопы, агаляць факты недобрасумленнасці, абыякавасці. І мы гэта робім і будзем рабіць з гаспадарскім клопатам дзеля таго, каб палепшыць маральную атмасферу ўсіх бакоў нашага жыцця.

— Ці не з гэтых пазіцый Вы і вызначаеце фактуру сваіх п'ес?

— Так, вядома. Па-ранейшаму цікаўлюся вёскай, яе людзьмі, яе праблемамі. І апошні свой твор «Таблетку пад язык» я прысвяціў ёй. Як пісалася п'еса? Падштурхнуў мой стары друг, старшыня калгаса «Новае Палессе» Лунінецкага раёна Уладзімір Апанасавіч Сцепчанка. Герой Сацыялістычнай Працы, дэпутат Вярхоўнага Савета СССР, ён шырока глядзіць у будучыню, мысліць па-дзяржаўнаму. З ім цікава пагутарыць, памарыць. Пэўны час я правёў у яго гаспадарцы, быў на нарадах, на палявых станах, знаёміўся з людзьмі. Адным словам, у п'есу лёг фактычны жывы матэрыял. Але да стварэння твораў іншага плана гэткім чынам часам і не падступішся. Узяць, напрыклад, «Запюканага апостала». П'еса — вынік роздуму над праблемамі агульначалавечага характару аб не-

справядлівасці, ашуканстве, ханжастве, якія прадвызначаюць часам адносіны паміж сабой цэлых дзяржаў і народаў, становяцца палітыкай. Творы такога напрамку больш церпяць сюжэтныя ўмоўнасці. Галоўнае ў іх — не бытавы, а маральны, філасофскі, палітычны бок. Адгэтуль і незаімёненыя персанажы, проста — Тата, Мама, Дзед і г. д.

— Андрэй Ягоравіч, у любым вашым творы, відаць жа, ёсць элементы ад уражанняў не толькі сённяшніх сустрэч і назіранняў, але і ранейшых?

— Так яно і ёсць. Самым пераканаўчым адказам на гэта пытанне, па-мойму, будзе наступнае. Аднойчы, у сівую даўніну, да вядомага, але беднага мастака звярнуўся багаты купец з просьбай напісаць яго партрэт. Мастак зрабіў партрэт за дзве гадзіны і запрасіў за работу шмат грошай. Купец здзівіўся: за дзве гадзіны такі заробак! Тады мастак адказаў купцу, што ён працаваў над партрэтам усё сваё жыццё... І яшчэ дзве гадзіны.

Вось яна якая — творчасць. Без жыццёвага запасу, без жыццёвага багажу не было б яе, творчасці, і ў тыя дзве гадзіны часу, за якія таленавіты мастак стварыў партрэт купца.

— Творчае гарэнне незгасальнае. Ці не адкрыеце Вы, Андрэй Ягоравіч, свой сакрэт для нашых чытачоў: над чым Вы працуеце зараз?

— Твор яшчэ не закончаны, у працэсе работы можа шмат чаго змяніцца, перайначыцца. А таму свой сакрэт мушу патрымаць яшчэ колькі часу ў сакрэце, каб не завесці ў зман чытачоў. Наперадзе яшчэ шмат дарог, сустрэч і знаёмстваў. Запрашаюць у Польшчу на прагляд «Трыбунала», у Балгарыю — «Зацюканага апостала», ва Узбекістан, у Растоў, у Маскву. Магчыма, зменяцца многія задумы, паявіцца новая фактура для недапісаных твораў...

...Усяго паўгадзіны правялі мы разам з Андрэем Макаёнкам, а колькі перагаворана. Што ж, творчай удачы Вам, дарагі Андрэй Ягоравіч! Чакаем Вашых новых твораў, палымянай сатыры, дабрадушнага смеху.

СМЕХ — ДЕЛО СЕРЬЕЗНОЕ

Інтэрв'ю газеце «Известия»

В трудном жанре работает Андрей Макаенок. Сейчас в театрах страны идут четыре его пьесы: «Левониха на орбите», «Трибунал», «Затюканный апостол» и «Таблетку под язык». И все сатирические комедии!

— Андрей Егорович, ну почему непременно сатира?

— Ведь человечество, смеясь, расстается со своим прошлым... Ну вот и я если не смеясь, то, улыбаясь, расстаюсь со своим прошлым.

И потом уже совсем серьезно, без тени улыбки:

— Смех тоже, можно сказать, один из сильных ускорителей прогресса. Сатира действует без наркоза, но боль, которую она наносит организму,— целительная боль. Сатира — горькое, но полезное, необходимое лекарство. Пожалуй, не всякий жанр искусства может тягаться на равных с сатирой по силе воздействия. Что может быть страшнее и губительнее для зла, чем тот факт, что оно опознано, осмеяно публично?

Социальное назначение нашей сатиры — утверждать коммунистические идеалы, бичуя всякого рода негативные явления. Утверждение через отрицание. Чем ярче светит солнце, тем заметнее становятся тени и разные там пятна и пятнышки. Сатира, если хотите,— показатель нашего оптимизма, общественного здоровья. Если мы позволяем себе смеяться, шутить над собственными недостатками, значит, мы очень сильны, значит, глубоко верим в свои принципы, в свои идеалы, верим в людей.

Где, в каком капиталистическом государстве сатирик чувствует такую поддержку, как у нас?

— Да, это можно подтвердить фактами вашей собственной биографии. Депутат Верховного Совета республики, в день пятидесятилетия орден Трудового Красного Знамени получили...

— А что, верно — ведь это тоже в какой-то мере поддержка и поощрение сатиры... Но сейчас я хочу сказать о другом. На партийном съезде или пленуме, когда заходит речь о литературе, о ее огромной роли в воспитании человека труда, достойном отображении его величайших деяний в строительстве нового общества, одновременно подчеркивается необходимость развития всех форм критики и самокритики. Побывайте где-нибудь на широком засе-

дании бюро райкома или обкома партии, послушайте, какая там развертывается деловая критика, и вы убедитесь, что нам, сатирикам, еще тянуться и тянуться до нее.

— Это верно. Но мы с вами погрешили против истины, сделав вид, что у нас вообще не существует людей, настороженных к сатире.

— Мне думается, эта настороженность происходит от неверного понимания функций искусства, в том числе комедии и сатиры. Эти люди хотят видеть в каждом произведении искусства инструкцию — люби то-то, не делай того-то. А у искусства ведь совсем другое предназначение. Драматург привлекает к решению проблем общественное внимание, апеллируя к нашему сознанию, к нашим чувствам, к сердцу, к совести.

Иногда приходится встречать и зрителей, и критиков, которые, посмотрев сатирическую комедию, безапелляционно заявляют: в жизни так не бывает!

— Наверное, так говорят прототипы ваших героев, которым очень не хочется узнавать себя?

— Не только они, но и люди, не понимающие природы искусства, которое держится на «преувеличении и заострении». «Редкая птица долетит до середины Днепра...» Что это, если не гипербола? Но она же нас не шокирует. Или вот еще: «Я помню чудное мгновенье: передо мной явилась ты, как мимолетное виденье, как гений чистой красоты». Гипербола, от которой звенят все струны в душе.

Гипербола, заострение, гротеск (а порой, может быть, откровенный фарс) — соль комического, соль сатиры. Подчеркивая, заостряя одну из сторон комедийного характера, автор тем самым высказывает свое отношение к герою. Хорошо об этом сказал в своей статье главный режиссер Московского театра сатиры В. Плучек: «Ставить ей (сатире) это в укор — все равно что критиковать микроскоп за то, что он сильно «преувеличивает» размеры микроба, а не показывает его в натуральную величину. Микроб надо увидеть, иначе с ним невозможно бороться».

С точки зрения чисто житейского правдоподобия таких, как главначпупс Победоносиков, в природе не было. А сколько бюрократов узнало в нем себя благодаря гиперболе, гротеску!

— А как вы относитесь к спорам драматургов и критиков о соотношении «положительного» и «отрицательного» в сатирической комедии?

— Думаю, что тут вообще нет предмета для спора, по-

скольку в искусстве нет и не может быть застывших канонов, пропорций и готовых рецептов. Искусство всегда — открытие.

И судить об обществе по одному произведению искусства, тем более сатирическому, нельзя. Любое произведение, будь оно даже очень талантливым, раскрывает одно явление или комплекс близлежащих явлений. Нарисовать цельную и многогранную картину жизни общества под силу лишь всей литературе, всему искусству.

— Не следует ли из сказанного вами, что возможна комедия, где все действующие лица — отрицательные?

— Конечно. Разве не может быть, скажем, сатирической комедии о шайке жуликов в критический момент, когда их жизнь напоминает войну скорпионов в банке? Главное в сатирической комедии — не «арифметика», не «правильное» соотношение «положительных» и «отрицательных» героев, а позиция автора (а потом и позиция режиссера, театра в целом). Во имя чего написана пьеса? Что она отрицает и что защищает? Никто же всерьез не станет утверждать, что «Баня» В. Маяковского пропагандирует бюрократизм лишь потому, что главным действующим лицом является Победоносиков? Главный герой сатирической комедии — это смех, смех, уничтожающий зло, очищающий и возвышающий человека. Сатирик не сторонний наблюдатель, не зубоскал, он боец, гражданин. У него, как и у писателя, пишущего положительные произведения, одна задача: содействовать общественному благу, воспитывать человека, делать его сильнее, мужественнее, духовно богаче, благороднее. Подвергая осмеянию невежество, ханжество, бюрократизм, консерватизм, мещанство (кто скажет, что эти пороки у нас уже изжиты?), сатирик утверждает наши коммунистические идеалы. Его творчество предельно классово по своим позициям. Несколько упрощая, утрируя суть дела, можно сказать: если Афанасий Салынский в своем творчестве воспевает Добро, то я в своих пьесах защищаю его.

— Я согласен с вами, но считаю, что далеко не всякую сатиру должно поощрять и поддерживать.

— Конечно, не всякую! В последнее время у нас появились лжекомедии, комедии-пустышки. К сожалению, они, как правило, сделаны людьми опытными в драматургии, ремесленнически грамотно. Но ведется в них разговор о... гвозде в каблуке обывателя. Нет, я не против юмора и улыбки. Но комедия должна нести большую

мысль, а не щекотать нервы обывателю. Без мысли нет искусства, есть лишь жалкая подделка под него.

Вообще, роль театра и драматурга в наше время исключительно ответственна. Каждый вечер тысячи людей приходят послушать и посмотреть спектакль. А имеем ли мы право отнимать у тысяч людей три часа вечернего времени, три часа их жизни? Что мы им предлагаем? Какие мысли и проблемы? Современный человек необычайно требователен, он стал образованнее, культурнее, умнее, в прописных истинах он не нуждается. Чтобы дать ему максимум того, что должно давать человеку большое искусство, писателю надо много знать, проникнуть в глубины человеческой души, уметь раскрывать ее богатство. А это очень сложно. Всякий раз думаешь об этом перед чистым листом бумаги...

И это было сказано не ради красного словца. Мы заканчивали разговор о комедии и сатире в тот вечер, когда посмотрели телефильм, сценарий которого по мотивам «Павлинки» написал Андрей Егорович. Не существует в природе более ядовитых, обидных, остроумных слов, которые сказал в тот вечер Андрей Макаенок... Андрею Макаенку, казня его как сценариста.

Значит, будут еще яркие, содержательные, острые и смешные комедии.

РАДЗІМА ЗГУРТАВАЛА

Інтэрв'ю газеце «Голас Радзімы»

Наша газета паведамляла ўжо, што ў Злучаныя Штаты Амерыкі на адкрыццё помніка Янку Купалу ездзілі скульптар Анатоль Анікейчык і драматург Андрэй Макаёнак. Я сустрэўся з Андрэем Ягоравічам і папрасіў яго расказаць аб сваіх уражаннях ад сустрэч з землякамі. Ён сказаў:

— Уражанняў надзвычай многа. І ўсе яны прыемныя.

— А самае большае?

— Калі там, у Араў-парку, убачыў бронзавага Янку Купалу. Уявіце сабе: першы помнік савецкаму паэту на чужой, амерыканскай зямлі. Першы помнік нашаму беларускаму паэту! Падзея незвычайная.

— Як вас прымалі землякі?

— З надзвычайнай цеплатой. Такі шчыры прыём надоўга застанецца ў памяці. Нас сустракалі як самых блізкіх, акружылі ўвагай, бясконца распытвалі пра Беларусь. І ўвага такая была не таму, што да іх прыехаў менавіта я, Макаёнак, або Анікейчык — на нас глядзелі як на землякоў, якія завіталі з Радзімы, з Савецкага Саюза, як на сваіх родных людзей. Ім прыемна было пачуць ад нас родную мову, даведацца пра жыццё Беларусі, перадаць прывітанне савецкім людзям. Тут я і зразумеў, як моцна любяць землякі сваю Бацькаўшчыну, радуюцца нашым поспехам...

— Вы першы раз сустракаліся з суайчыннікамі за мяжой?

— Другі. Першы раз адбылася сустрэча, калі ездзіў у Нью-Йорк на сесію Генеральнай Асамблеі. Але тады не давялося бліжэй пазнаёміцца з людзьмі. А цяпер вось ведаю многіх асабіста.

— Раскажыце, калі ласка, пра гэтыя знаёмствы.

— Прыемныя ўражанні засталіся ад усіх кіраўнікоў і актывістаў нашага зямляцтва. Асабліва задаволены я сустрэчамі з рэдактарам «Русского голоса» Яхантавым, супрацоўнікам гэтай газеты Муратавым, з Мінкевічам — старшынёй культурнага камітэта, з рэдактарам украінскай газеты Талопка. Усе яны ўжо немаладыя, але вельмі энергічныя, адданыя Радзіме, патрыятычнай рабоце. Асаблівую павагу выклікае Яхантаў — нягледзячы на свае дзевяноста з лішнім год, ён без стомы працуе, піша выдатныя артыкулы, удзельнічае ў розных мерапрыемствах. За гэта ён карыстаецца заслужанай пашанай у нашых землякоў і ў многіх іншых амерыканцаў.

— Прыемна чуць вашу высокую ацэнку кіраўнікоў прагрэсіўнай рускай грамадскасці. Раскажыце, Андрэй Ягоравіч, аб сустрэчах з беларусамі.

— З беларусамі... Ведаеце, што я прыкмеціў: таксама як у нас, так і там, у Штатах, беларусы не аддзяляюцца ад рускіх і ўкраінцаў, а жывуць з імі, як браты. Калі зямляк гаворыць пра Радзіму, то ён мае на ўвазе не толькі Беларусь, Расію ці Украіну, а Савецкі Саюз. Вы ведаеце, што варожая прапаганда за рубяжом сцвярджае, нібыта рускія прыгнятаюць, асімілююць беларусаў — такой хлусні там шмат. Каб так было, то і ва ўмовах эміграцыі не атрымалася б ніякай дружбы. А што мы бачым на справе? Там, у Амерыцы, рускія і беларусы — нібы

дзеці адной маці, такая між імі згуртаванасць, такое братэрства, іх жа ніхто не прымушае дружыць. Імі ж ніхто не камандуе — яны яднаюцца самі. Наогул гэта вельмі добрая, я сказаў бы, вельмі цікавая з'ява — магутнае імкненне нашых трох народаў-братоў згуртавацца ў любых умовах, нават на чужыне.

— А як вы ўбачылі праяўленне гэтай згуртаванасці падчас паездкі ў ЗША?

— На кожным кроку бачыў. Узяць хоць і Араў-парк. Яго ж купілі за грошы, сабраныя ад беларусаў, рускіх і ўкраінцаў па ўсёй Амерыцы. І ў парку паставілі помнікі Пушкіну, Шаўчэнку, Купалу. А мітынг як праходзіў? Прыехалі суайчыннікі з Нью-Йорка, Чыкага, Кліўленда, Дэтройта — з усёй краіны. Мяне вельмі кранула гэтая дружба, гэткая спайка, гэткая... як бы вам сказаць — адзіная сям'я.

І культурныя традыцыі падтрымліваюцца ў такім адзінстве. Вось скончыўся ў Араў-парку мітынг, пачаўся канцэрт. Якія песні заспявалі? Беларускую «Ручнікі», рускую «Степь да степь кругом», украінскую «Реве та стогне». А танцы? Таксама нашых трох народаў. Дарэчы, выдатна выступаў на канцэрце маладзёжны ансамбль «Юла». Яго кіраўнік Фрэд Клімовіч нарадзіўся ў Амерыцы, а мастацтва любіць і распаўсюджвае наша — рускае, беларускае, украінскае. Сядзеў я на тым канцэрце і радаваўся — песні спявалі, нібы нашы дзяўчаты і хлопцы дзе-небудзь на Магілёўшчыне.

— А вы не сустрэлі часам выхадцаў з вашых родных мясцін — з Гомельшчыны?

— Не, нікога не сустрэў. Але ж там усё зусім інакш, як у нас дома. Там калі ты з Беларусі, то і зямляк, і няважна, з Гомеля ты ці з Гродна.

Як толькі скончыўся канцэрт, мяне я Анікейчыкам землякі літаральна ўзялі ў палон — так цесна з усіх бакоў абступілі. І пасыпаліся пытанні: «А ці быў у Бярозе?» Быў, кажу. «Якая цяпер яна, Бяроза?» Потым жанчына: «Даражэнькі, перадай ты прывітанне майму ўнуку Хамянку, ён у Мінску, у міністэрстве працуе». Пытаю, у якім. «А каб жа я ведала, у якім? Ён вучоны, мой унук, ён ужо ажаніўся, і дзіцятка мае. Няўжо ты не знойдзеш у Мінску Хамянка?» А тады яшчэ адна жанчына: «Таварыш дэпутат, дапамажы мне. Грошай я трохі сабрала, а сама адзінокая, можа, і жыць мала засталося. Як бы тыя грошы на Беларусь паслаць? Хай бы там за іх прыстань

на нашай рэчцы збудавалі ці яшчэ што карыснае. Шкада будзе, калі прападуць грошы на чужыне...»

Разумееце? Чалавек увесь свой век да апошніх дзён аб Радзіме думае. І жадае дапамагчы ёй хоць бы сотняй, тысячай долараў, зароблених уласным мазалём. Слухаеш такое, і сэрца сціскаецца.

А аднаго старога я ніколі не забуду. Падыходзіць ён да Анікейчыка і падае паперку. На ёй адрас: губерня, раён, воласць, сельсавет — па-старому і па-новаму разам. Пытаем. «Што, дзядуля, вы хочаце?» А ў яго, відаць, спазмы сціснулі горла. Ён слова вымавіць не можа. «Што вы хацелі сказаць?» А ў яго слёзы з вачэй. Махнуў ён рукой і пайшоў ад нас. Успомню таго старога — мяне аж скалане. Можа, ён хацеў папрасіць нас яго роднай зямлі пакланіцца? Ці якую вестку перадаць?

— Шчыра дзякую вам, Андрэй Ягоравіч, за гутарку. Што б вы хацелі перадаць землякам у Злучаных Штатах?

— Вялікую падзяку за цёплы прыём. Падзяку за помнік Янку Купалу. І шчырае пажаданне міру, дабра, добрай і вечнай памяці аб роднай краіне.

«НЁМАН» У 1974 ГОДЗЕ

Гаворку пра тое, з чым ідзе да чытача «Нёман» у наступным годзе, лепш за ўсё пачаць з першай, студзеньскай кніжкі часопіса. Яна адкрываецца вялікай падборкай вершаў народнага паэта Беларусі Пімена Панчанкі. У бліжэйшых планах — новыя пераклады твораў Максіма Танка, Еўдакіі Лось, Ніла Гілевіча, нізка вершаў Анатоля Грачанікава «Надпіс на камені». Апрача таго, як звычайна, будуць друкавацца творы рускіх паэтаў рэспублікі і прызнаных майстроў верша з Расійскай Федэрацыі.

Проза ў першым нумары прадстаўлена аповесцю Пятра Мільто «На сопках Маньчжурыі». Аўтар, палкоўнік у адстаўцы, удзельнічаў у якасці начальніка корпуснай разведкі ў разгроме Квантунскай арміі.

Наогул жа, у прозе наступнага года пашанцавала вытворчай тэме. Сур'ёзнай удачай Вячаслава Шацілы мы лічым раман «Ілья Дальнікаў і іншыя». Гаворка ў рамане

ідзе пра вялікі заводскі калектыў, які аўтар ведае як нельга лепш: ён сам у свой час выпісаў сабе шматгадовую творчую камандзіроўку на Мінскі мотавелазавод — працей кажучы, пайшоў працаваць разам з героямі будучага рамана. Галоўны пафас рамана — змаганне за культуру ў шырокім сэнсе слова: гэта і культура вытворчасці, і культура быту, і — самае істотнае! — культура чалавечых узаемаадносін.

Рэдакцыі таксама прапанавалі свае першыя аповесці інжынер-будаўнік Міхаіл Круль і наладчык завода вылічальных машын Хведар Касцюковіч. Яны, натуральна пішуць пра тое, што іх жыва хвалюе, што ім блізка,— зноў жа пра жыццё і клопаты вытворчых калектываў.

Аб працы меліяратараў расказвае ў сваёй новай аповесці «Вячэра ў Лазавасе» Валеры Высоцкі. Праўда, аўтара цікавіць не столькі канфлікт, звязаны з асваеннем вялікага балотнага ўрочышча, колькі маральны аспект справы — асабістая адказнасць яго персанажаў перад роднай зямлёй, перад людзьмі, што вырошчваюць на гэтай зямлі хлеб.

Героі рамана Веніяміна Рудава «Перакуленае неба» адначасова і ўрачы-практыкі, і вучоныя-герантолагі. Спадзяёмся, што гэты вострасюжэтны, свежы па матэрыяле твор прыйдзецца даспадобы нашым чытачам.

У партфелі рэдакцыі — дзве дэтэктыўныя аповесці. Гэта «Рэйс на Брусель — згодна раскладу» Н. Цыпіса і Г. Круглова і «Смерць манекеншчыцы» румынскага пісьменніка Петрэ Селкудзяну.

Рыхтуюцца таксама да друку заключныя навелы з кнігі лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Лідзіі Абухавай «Вітбічы» (да 1000-годдзя Віцебска) і працяг «Чарнігаўскіх паданняў» Лідзіі Вакулоўскай.

Будуць, вядома, у часопісе і падборкі апавяданняў як арыгінальных, так і ў перакладзе з беларускай. З больш буйных перакладных твораў можам пакуль што назваць новыя раздзелы з кнігі Максіма Лужаніна «Колас расказвае пра сябе» і аповесць Алеся Масарэнкі «На бабровых тонях».

Магчыма, ужо ў гэтым годзе пачнём друкаваць раман Эрнеста Ялугіна, прысвечаны дзейнасці савецкіх спецыялістаў у Алжыры. У ім рэдакцыю прываблівае не толькі смелае пашырэнне тэматычнага дыяпазону нашай прозы, не толькі яркі экзатычны фон, але і дакладнасць апісанняў, дакладнасць характараў самых розных людзей.

Вельмі кароткі час прабыў аўтар у гэтай арабскай краіне, а ўражанне такое, нібы ён жыў там доўгія гады.

30-годдзе вызвалення Беларусі ад гітлераўскіх захопнікаў мы адзначым публікацыяй успамінаў начальніка Цэнтральнага штаба партызанскага руху Панцеляймона Кандратавіча Панамарэнкі аб баявых справах беларускіх партызан і, у прыватнасці,— аб славутай «рэйкавай вайне».

Непасрэднае дачыненне да памятнай даты мае кніга А. Адамовіча, Я. Брыля, У. Калесніка «Я — з вогненнай вёскі...», жанр якой аўтары вызначаюць як дакументальную трагедыю. У свой час мы друкавалі раздзел з гэтае кнігі пад назвай «Памяць», цяпер — працяг.

Таксама будуць надрукаваны ў наступным годзе раздзелы з дакументальнай аповесці Сяргея Анісава «Аркаша». Так звалі ў заходнебеларускім падполлі Сяргея Восіпавіча Прытыцкага. На матэрыяле асабістых сустрэч, шматлікіх дакументаў стварае аўтар жыццяпіс гэтага выдатнага чалавека, нашага нацыянальнага героя.

І яшчэ назавём адзін твор дакументальнага жанру — «Па воўчым следзе». З першай кнігай запісак чэкіста Д. Смірнова чытачы «Нёмана» пазнаёміліся ў 1972 годзе. У другой кнізе — зноў нявыдуманыя расказы пра тое, як органы дзяржаўнай бяспекі вядуць пошук і абясшкоджанне ваенных злачынцаў, шпіёнаў, здраднікаў, былых фашысцкіх паслугачоў.

Як і раней, «Нёман» у сваіх планах надае шмат увагі нарысу і публіцыстыцы: мы ставім сабе мэтаю трымаць чытача ў курсе ўсіх найважнейшых народнагаспадарчых праблем чацвёртага года пяцігодкі. Каб наблізіцца да канкрэтных умоў жыцця заводаў і фабрык, будоўляў і сяла, быў скліканы «круглы стол» вядучых публіцыстаў часопіса. Іх выступленні адкрываюць публіцыстыку першага нумара.

І яшчэ адзін «круглы стол» — нібы ўрачысты акт: «Нёман» бярэ шэфства над прафесійна-тэхнічнымі вучылішчамі. Гэтая незвычайная нарада праводзілася рэдакцыяй разам з ЦК камсамола рэспублікі, Дзяржкамітэтам па прафтэхадукацыі, прадстаўнікамі прадпрыемстваў і вучылішчаў. Рэдакцыя мае намер павесці сур'ёзную і грунтоўную размову аб падрыхтоўцы маладых рабочых.

У планах аддзела крытыкі і бібліяграфіі асаблівае месца займае жанр творчага партрэта. Маючы на ўвазе, што значная частка 70-тысячнага тыражу «Нёмана» ідзе за

межы Беларусі, мы вырашылі больш сістэматычна знаёміць чытачоў братніх рэспублік з творчасцю беларускіх празаікаў і паэтаў. Пачнём з творчага партрэта Міхася Лынькова, а там пойдуць Аркадзь Куляшоў, Пімен Панчанка, Мікола Лобан, Кастусь Кірэенка, Аляксей Пысін... Вядома, застанецца пры ўсіх сваіх правах і даўнейшая рубрыка «Кніжны агляд».

Захаваюцца таксама публіцыстычныя і інфармацыйныя рубрыкі: «З табою побач», «Па дарогах планеты», «Чалавек і прырода», «Учора, сёння, заўтра».

«ГАЛОЎНАЕ — ПРАЦАВАЦЬ!»

Інтэрв'ю газеце «Літаратура і мастацтва»

— Ад імя рэдакцыі газеты і яе шматтысячных чытачоў дазвольце павіншаваць вас, Андрэй Ягоравіч, з наступіўшым Новым годам і пажадаць творчых поспехаў, шчасця, моцнага здароўя.

— Шчырае дзякуй!

— Сёлета навагодняе свята было для вас асаблівым — напярэдадні апублікавана Пастанова ЦК КП Беларусі і Савета Міністраў БССР аб прысуджэнні вам Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа за камедыі «Трыбунал» і «Таблетку пад язык». Як вы ўспрынялі гэтую навіну?

— Успрыняў спакойна. З удзячнасцю. У высокай ацэнцы сваіх твораў бачу абавязак калі не лепш пісаць, як пісаў да гэтага, дык хоць бы не горш. Галоўнае ж — пісаць, працаваць!

— Што да працавітасці, дык яна ў вас зайздросная. І асабліва ў апошні час. Дарэчы, колькі тэатраў краіны паставілі спектаклі па вашых п'есах?

— Калі гаварыць і пра ранейшыя пастаноўкі, дык дакладнай лічбы назваць не магу. Ведаю толькі, што зараз мае п'есы ідуць больш чым у ста пяцідзесяці тэатрах краіны. Ідуць яны і за рубяжом — у Балгарыі, Польшчы, Чэхаславакіі...

— Драматургіі належыць вельмі важная роля ў сцэнічным мастацтве. Вядома, што старажытны тэатр ці аматары народных прадстаўленняў не маглі абысціся без п'есы ці сцэнарыя.

— Даруйце, гэтую думку трэба ўдакладніць. Першаасновай і тэатра, і драматургіі з'яўляецца жыццё. Яно падказвае тэмы і сродкі выпрашэння іх. Увогуле ж законы драматургіі застаюцца нязменнымі, але кожная эпоха мае свае адметныя асаблівасці. Пра гэта сведчыць вопыт шматлікіх мастакоў, у каго я вучыўся і вучуся.

— Цікава, а ў каго вы вучыліся?

— Спіс можна скласці вельмі вялікі: Шэкспір, Сервантэс, Гогаль, Катлярэўскі, Астроўскі, Кандрат Крапіва... Як трэба пісаць, мы вучымся ў класікаў, але не толькі. У людзей, якія пішуць дрэнна, можна вучыцца, як не трэба пісаць. Паўтараю, што самым выдатным настаўнікам для кожнага пісьменніка з'яўляецца само жыццё.

— Крытыкі па-рознаму трактуюць вашу творчасць. Адны называюць вас чалавекам, які адрадзіў і першым перанёс у беларускую літаратуру новы від драматургіі — трагікамедыю. Другія, аналізуючы «Трыбунал», наватарствам адзначаюць тое, што тут у адно арганічна цэласнае сплаўлена трагічнае, камедыйнае і гераічнае. Некаторыя нават сцвярджаюць, нібыта вашым любімым героем з'яўляецца характар не столькі камедыйны, колькі гераічны.

— Я адказваю за жыццёвую праўду твора. А як называць гэта крытыкі — іх справа. Гледачам аднолькава спадабаўся і Цярэшка Калабок і Дзед Цыбулька, хаця братамі іх не назавеш. Адно магу сказаць, што прататыпамі маіх герояў з'яўляюцца нашы сучаснікі, людзі, якіх я добра ведаю, з якімі часта сустракаюся.

— Сёлета лаўрэатамі Дзяржаўнай прэміі рэспублікі сталі два драматургі — вы і Кандрат Крапіва. Як вы ацэньваеце гэты факт?

— Станоўча. Ацэньваю, як добрыя адносіны да тэатра з боку нашага народа.

— І самае традыцыйнае пытанне: над чым працуеце зараз, Андрэй Ягоравіч?

— У бліжэйшы час прынясу ў тэатр новую п'есу. Аб чым яна? Гэта антымілітарысцкая п'еса, на сучасным матэрыяле. Галоўны персанаж — калгаснік.

МАСТАК І ЧАС

Інтэрв'ю газеце «Магілёўская праўда»

«Што ж значыць інтэнсіфікацыя? Гэта на тых жа палях трэба вырасціць больш, на тых жа станках зрабіць больш. Трэба. І можна! І калі гэта не робіцца, то значыць, дзесьці мы недапрацоўваем, штосьці не так выкарыстоўваем, не так будуем працоўныя ўзаемаадносіны».

Каму належаць гэтыя словы: партыйнаму работніку, гаспадарніку, лектару-прапагандысту?

Мастаку. Андрэю Макаёнку. Ён — вядучы беларускі драматург, чые п'есы ідуць сёння на сцэнах ста сямідзесяці тэатраў СССР, а таксама і за мяжой — у Балгарыі, Чэхаславакіі і Польшчы. Яго камедыі «Таблетку пад язык» і «Трыбунал» удастоены Дзяржаўнай літаратурнай прэміі БССР імя Якуба Коласа за 1974 год.

«Недапрацоўваем, штосьці не так выкарыстоўваем»,— так ён сказаў і аб сабе, і аб сваіх калегах па мастацтве на адным з пісьменніцкіх пленумаў, дзе вялася размова аб ролі і месцы літаратара ў ажыццяўленні народных планаў. А не так даўно, расказваючы аб сваёй паездцы ў Іспанію і ўспомніўшы Дон Кіхота, Макаёнак ледзь-ледзь яго перафразіраваў: «Па шарсцінцы ж песні пазнаецца аўчынка намераў, бо вусны глаголяць ад паўнаты сэрца».

Усё, што ён робіць і гаворыць, заўсёды ад паўнаты душы. Без заданасці. Можа ж, таму так цяжка браць у Макаёнка інтэрв'ю на «зададзеную» тэму? І ўсё-такі...

Пытанне было сфармулявана: аб ролі пісьменніка ў сацыялістычным грамадстве.

Адказ паследаваў не адразу.

— Аб гэтым можна многа і прыгожа гаварыць. Прыўзнята. Усхвалявана. Аб ідэалах літаратара, сугучных ідэалам твайго народа. За што ён змагаецца. Што абараняе. Але ж адно — гаварыць з трыбуны, і зусім іншае — седзячы сам-насам, гутарыць, як мы цяпер, удвух. Тут трэба больш проста. Памятаеш, ёсць у Леніна такі папрок: у нас мала ўвагі да будзённага,— запомні, што слова «будзённае» падкрэслена,— да таго будзённага боку ўнутрыфабрычнага, унутрывясковага, унутрыпалкавога жыцця, дзе больш за ўсё будуецца новае, дзе трэба больш за ўсё ўвагі, абвяшчэння, грамадскай крытыкі, цкавання непрыгоднага заклiку вучыцца ў добрага. Як проста і па-чалавечы ўсё сказана, па-дзелавому: увага, абвяшчэнне. Нібы

пажаданне табе на дарогу, падказвае, як аднадумцу і саратніку, калегу. Ён жа на пытанне анкеты аб прафесіі піcaў, што — публіцыст. І галоўную задачу прэсы — у час пераходу ад капіталізму да камунізму бачыў у выхаванні мас на жывых, канкрэтных узорах з усіх галін жыцця. Перачытай яго артыкул «Аб характары нашых газет»...

— Але ж мастацтва і літаратура, у адрозненне ад прэсы, маюць і сваю спецыфіку, і значыць, іх роля і прызначэнне, напэўна, некалькі іншыя?

— Не бачу ў гэтым розніцы. Яна — толькі ў спосабе і сродках выражэння. Што ж такое «жывы, канкрэтны ўзор з жыцця»? Проста выпадак? Не! Проста выпадак і ў газеты не гадзіцца,— ці што для інфармацыі, і то — калі факт «самагаворачы». А ў нас бывае іншы раз у спектаклях: бачым выпадкі, якія і дакладныя, і праўдзівыя, але не выклікаюць роздумаў і не ўзбудараждваюць пачуцця.

— Значыць?..

— Значыць, трэба ўходзіць ад выпадку да з'явы. Браць сутнасць выпадку, і гэта — неадкладнейшы закон як у журналістыцы, так і ў літаратуры. Усялякі ж выпадак — як арэх: ён або з зярняткам, або ж з чарвячком. Бываюць, праўда, і пустапарожнія, але ж яшчэ Шэкспір калісьці гаварыў: «З нічога не выйдзе нічога».

— Зноў-такі — інтэнсіфікацыя?

— Вядома! Задума. Сюжэт. Характар. Думка! Інакш атрымліваецца як не вайна, а нібы манеўры: бразгаюць, страляюць, а ворагаў тут няма і нікога не забіваюць.

— Значыць, мастацтву патрэбны варожыя бакі і сілы? Патрэбен вораг?

— А як жа!

— І хто ж ён?

Андрэй Ягоравіч смяецца:

— Пашукаўшы, знойдзеш.

І мы ўспомнілі адну гутарку з нашым госцем з Украіны, перакладчыкам «Трыбунала». Гаварылі аб сатыры і аб навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, аб вострай гнеўнай крытыцы, якой пастаянна падвяргаюцца на нашых пленумах і з'ездах праяўленні інертнасці ў рабоце, безгаспадарчасць, руціна, раўнадушнасць. Потым узнікла паўза. Яе парушыла чыёсьці, звернутае, можа, да ўсіх, а можа, да самога сябе пытанне:

— Дык як жа будзем будаваць камунізм?

І адразу ж наследаваў адказ:

— Без дурняў!

Усе рассмяяліся. І Андрэй Ягоравіч, яшчэ не насмяяўшыся ўдосталь, з ходу ўзяў сур'ёзны тон:

— На гэту тэму вельмі трапна выказаўся наш Кандрат Кандратавіч Крапіва: «Я не такі вялікі аптыміст наконт дурняў: перавядуцца яны калі-небудзь. Па-першае, матуля-прырода не будзе такой ураджайнай на дурняў, калі не будзе па іх попыту. Па-другое, дурань не столькі прыродная з'ява, колькі сацыяльная: кожны «дурань», калі яго паставіць на сваё месца, перастае быць «дурнем». І далей: «Дурань, узяты сам па сабе, як з'ява прыроды, не смешны, як не можа быць смешным дрэва або камень. Дурань бывае смешным толькі ў сувязі з яго сацыяльнай функцыяй». І ведаеце, якую вобразную аналогію прывёў Кандрат Кандратавіч,— на тое ён і сатырык: «Аглоблі, напрыклад, калі ў іх запрэжаны конь, не выклікаюць у нас ніякіх асаблівых эмоцый, але аглобля ў руках крытыка дае ўжо значны эмацыянальны эфект».

— Ну, а калі аглобля — у руках сатырыка?

— Непрыгодная зброя. Тупая. Прымітыўная і нязграбная,— з такім замахам можна ахнуць і па сваіх.

А. Макаёнак успамінае, як аднойчы, за мяжой, у ЗША, яго запыталі: «Ваша прапаганда многа піша аб якімсьці новым тыпе чалавека, выхаванага вашым грамадствам. Ці не міф гэта? Вось вы цяпер сядзіце сярод нас, і ў чым жа паміж намі розніца?»

Адказаў ён пытаннем на пытанне:

— Што вы сказалі б пра чалавека, які дзесьці штосьці танна купіў, потым перапрадаў даражэй?

Паследаваў адказ:

— Удалы бізнес.

— Ён бы дзейнічаў адкрыта?

— Так.

— Вы б адобрылі яго?

— О так, вядома.

— І ў газетах надрукавалі б?

— Так, магчыма.

— А ў нас яго судзілі б. За спекуляцыю. І гандляваць яму давялося б з-пад палы, тайком. А ўжо пахваляцца гэтым «бізнесам» ён нізашто не пачаў бы, таму што ў нашых людзях выхавана пагарда да непрацоўных даходаў. Гэта — сорамна. Вось вам самая элементарная розніца. Не міф, а чалавек — выканаўца, стваральнік. Ён і ёсць герой нашай савецкай літаратуры, нашай прапаганды,—

той, хто не перакупіць, не перапрадасць — ні чыюсьці працу, ні сваю Радзіму, ні свой народ.

Я пытаю, ці не з гэтай заакіянскай сустрэчы вырысаваўся ў сатырычнай камедыі «Зацюканы апостал» вобраз бізнесмена-Дзеда, зарабіўшага на паняццях Свабоды і Справядлівасці немалы капітал.

— Не ведаю. Можа... Не так ужо гэта важна, з якога выпадку канкрэтна.

— А ці верылі там, што вы — сатырык?

— А чаму б ім не верыць? — зноў рассмяяўся Макаёнак.— Ведаюць жа яны, што самымі непераўзыдзенымі ва ўсёй гісторыі·сатырыкамі былі... хто, ты думаеш? Вядома ж, бальшавікі. Сатыра гэта што? Умець бачыць беспарадак! І выставіць яго на від! А хто ўбачыў класавы беспарадак ва ўсёй матулі-Расіі? Хто ўхіліў? Паспрабуй, пасля гэтага, скажы, што бальшавік — не сатырык.

— Ну добра. А аб так называемых «забароненых тэмах» — было?

— Было.

— Ну і як?

— Што — як?

— Ёсць яны, забароненыя?

— Бываюць.

— Напрыклад?

— Напрыклад, вось я — сатырык, і калісьці, ужо даўно, сутыкнуўся менавіта з такой, забароненай тэмай. Хацелася напісаць мне аб вайне. Не змог не напісаць. А прыступіць баяўся. Доўга думаў. У Беларусі загінуў кожны чацвёрты. Было чатырыста восемдзесят тысяч партызан. Сам ваяваў на фронце, многае чуў ад людзей, якія былі ў акупацыі. Бацьку фашысты даканалі. Наогул, сумленна кажучы, баяўся падступіцца, не хапала смеласці пісаць... камедыю, а «некамедый» — не ўмею.

— І як жа паявіўся «Трыбунал»?

— Вось тут ужо — проста выпадак. Не памятаю, ці то ў Рэчыцы, ці то хтосьці з Чачэрска расказаў мне, як сям'я ледзь не задушыла дзядзьку, назначанага старастам па заданні партызан. Аднойчы вырашыў хоць запісаць на памяць гэту сцэну. Сеў запісваць, спрабуючы ўявіць усё ў дробязях, дэталях (як прыйшоў ён у дом, як паведамляе, як спрабуе ўтаіць ад сям'і, якую ён вельмі любіць, як яны рэагаваць будуць, і калі ў іх розныя характары — як паразнаму будуць успрымаць)... Сеў у сем вечара, прасядзеў да сямі раніцы. Добра думалася, добра пісалася, словы

знаходзіліся. Праспаў гадзіны тры, і зноў. І так — тры дні, больш дакладна, трое сутак, і начарна камедыя была гатова.

— Значыць, няхай жыве аўтазабарона на тэму?

— Так. Пісьменніцкая забарона сабе. Пакуль не вынасіў. Іншых забарон ведаць не ведаю і не прызнаю. Іншая справа — усялякія тармазы: рэдактарскія, ведамасныя. Але тут ужо размова аб стойкасці і мужнасці пісьменніка... І — аб яго ўпэўненасці ў тым, што ўзнятая ім праблема важная для грамадства. А што датычыцца сатыры, то я ўжо неаднаразова гаварыў і гаварыць не перастану: сёння ў нас, сатырыках, прама-такі эканамічная, гаспадарчая неабходнасць. Мы патрэбны, як патрэбна новая тэхніка, як новыя адкрыцці вучоных, як маральны дзяржкантроль. І мастацтва наша, звернутае да чалавека, якое ўздзейнічае на чалавека і на вывучэнні яго заснаванае, можа і павінна ўваходзіць у сённяшні наш дзень як дзейсная сіла.

НАШИ ЗАБОТЫ

Сегодня главная проблема современности — это проблема предотвращения войны. Главная потому, что если не удастся ее решить, то все остальные просто перестанут существовать — вместе с человечеством, их породившим. Поэтому трудно переоценить значение миролюбивой политики, проводимой нашей партией.

Не может не волновать та сложнейшая ситуация, в которую попало сейчас человечество. Никогда еще, за всю его историю, не было столько непроизводительных затрат, и материальных и интеллектуальных, как сегодня. В капиталистических странах 11 процентов рабочих заняты в военной промышленности. Ведь это страшно подумать — одиннадцать человек из каждых ста работает на войну, для того, чтобы вновь и с еще большей, намного большей силой, чем тридцать пять лет назад, разразилась катастрофа.

Особая ответственность за то, чтобы не повторились ужасы минувшего, ложится на искусство, как на силу

идеологическую, обращенную непосредственно к эмоциям, способную овладеть умами и сердцами людей. И прежде всего на нас, на старшее поколение, прошедшее войну, на людей, способных воспринять страдания других как собственные, как боль от гибели своих друзей и близких, от осколков, застрявших в теле с той поры.

В результате многолетних раздумий об этом родилась пьеса. Ее герой — простой пастух с какой-то особой, крестьянской, я бы сказал, святой ясностью и простотой мышления. Диапазон его забот — вся планета, такая маленькая, по словам космонавтов, взглянувших на нее со стороны, и такая большая для тех, кто на ней пашет, кто растит на ней хлеб. Пастух, человек самой мирной на свете профессии, размышляет о проблеме, столь же древней, как и сам мир,— о проблеме войны...

Разумеется, наивно рассчитывать, что одна пьеса может что-то изменить. За все время существования человечества было создано необозримое множество произведений искусства — и гениальных и похуже. И ни одно из них сей мир еще не переделало. Однако все искусство в целом может — и должно, обязано! — способствовать воцарению в нем соответствующей атмосферы дружбы и взаимопонимания, при которой даже мысль о возможности войны будет казаться дикой. Особенно важна такая атмосфера сейчас, когда народы мира садятся, наконец, за круглый стол, чтобы договориться не только о безопасности, но и о сотрудничестве — как это произошло не так давно в Хельсинки.

Сегодня, в канун XXV съезда, особенно необходимо оглянуться на истекшие пять лет, посмотреть, чем жила наша страна эти годы, годы великих перемен, когда наша промышленность, сельское хозяйство поднялись на качественно новую ступень развития. Перемены, естественно, затрагивают и сознание людей. А это требует от искусства, от театра поисков совершенно нового образа положительного героя — нашего современника.

Меня, как драматурга, особенно интересует жизнь сегодняшней советской деревни, проблемы, ее волнующие. В частности — проблема миграции сельской молодежи в город. На мой взгляд, это вопрос не только экономический, но и нравственный. До последнего времени его, к сожалению, либо стыдливо обходили, либо рассматривали с точки зрения безоговорочного осуждения уходящей в город молодежи.

Сейчас в нашем сельском хозяйстве происходит процесс, пожалуй, не менее важный, чем, скажем, коллективизация 30-х годов, хотя внешне протекающий не столь остро, без выстрелов из кулацких обрезов — напротив, встреченный всеобщим энтузиазмом. Имеется в виду индустриализация, интенсификация сельского хозяйства, широкое оснащение села современной техникой, резкое повышение производительности труда, создание комплексных производственных объединений, специализация — словом, то, что называется научно-технической революцией.

Маленькие, из нескольких дворов состоящие деревеньки изживают себя во всех смыслах — и в производственном и в бытовом. Сегодня они — анахронизм. И их становится все меньше, а скоро не будет совсем. И молодежь уходит из них не обязательно в большие деревни, но и в город. Во вполне обозримом будущем в колхозах предвидятся (а где-то есть уже и сейчас) и центры бытового обслуживания, и восьмичасовой рабочий день, и летние отпуска, и прочие социальные и культурные блага. Но и лишь хорошими бытовыми условиями нынешнюю молодежь не удержишь. Мало ей этого. Совсем небезразлично молодому человеку, где и чем заниматься — на современном мощном предприятии или в примитивной мастерской. А разве не имеет значения так называемый «фон» — проспекты, бульвары, кафе? А досуг — театры, библиотеки, Дворцы культуры? А жажда общения, знакомства, дружбы со своими сверстниками — ведь в городе их гораздо больше?..

И тем не менее трудности с рабочей силой на селе сейчас ощущаются главным образом там, где руководители живут вчерашним днем, недооценивают значение и возможности НТР. Хозяйства, ориентированные на завтрашний день, на технический и культурный прогресс, позволяют той же молодежи значительно шире использовать свои силы и возможности, утвердить себя, получить специальность, сформировать творческую личность. Если же колхоз не в состоянии обеспечить обозримые перспективы своим людям, то нет ничего противоестественного в том, что кто-то захочет сменить место работы.

А с этической точки зрения — не очень-то красиво мешать молодым людям устраивать свою судьбу. Представьте себе, что Ломоносова в свое время задержали бы в Холмогорах либо Достоевского у нас, в Полесье. Сколько бы потеряли от этого русская наука и литература! А Есенин?

А Твардовский? Да мало ли кто еще?.. Наша социалистическая система и предполагает и нуждается в свободном, гармоническом развитии каждой личности.

Казалось бы, все эти вопросы — индустриализация сельского хозяйства, миграция населения — не так уж впрямую касаются искусства, непосредственно театра. Но это именно те компоненты, которые составляют сегодня жизнь нашего общества, влияют на развитие характеров людей, из которых это общество состоит. А что же является главнейшей задачей искусства, как не показ современного человека, его жизни, вопросов и проблем, его волнующих?

В последние годы интерес к процессам, происходящим в нашей промышленности, способствовал возрождению так называемых «производственных» пьес. Герои этих пьес — Чешков, Лагутин и другие — при всей спорности, некоторой обедненности, схематизме их характеров все же могут считаться хотя бы заявкой на поиск театром образа современного человека, недаром они пользуются такой популярностью. Однако подобные же процессы, происходящие и в сельском хозяйстве, гораздо слабее отражаются в современной драматургии. Еще не появился такой мощный образ, как, например, Трубников из нагибинского «Председателя». Да, это была крупная личность, но нельзя забывать, что сложился этот герой в другое время, в совершенно других условиях. Следовательно, сегодня требуются иные Трубниковы. Ведь хорошо известно, что бытие определяет сознание. Те же Трубников, Чапаев, Маресьев, Мелехов — какие они разные! Но все они — герои своего времени.

Отсутствие значительных пьес о современной деревне нельзя объяснить только пассивностью наших драматургов. Вспомним слова В. И. Ленина о том, что тот, кто хочет отразить явление в его развитии, неизбежно должен либо забежать вперед, либо отстать. Середины нет. Кстати, большинство книг, скажем, о той же коллективизации, написанных непосредственно в 30-е годы, достаточно прочно забыты. Значительные произведения об этом периоде жизни страны создавались позже. Думается, то же самое происходит и сейчас. Однако все это не значит, конечно, что нужно сидеть сложа руки. Наоборот, именно здесь перед работниками искусств, современниками великих событий, стоят особенно сложные задачи, и разрешить их — наша прямая обязанность.

Надо заметить, что еще нередко драматурги увлекаются темами второстепенными, мелкими. Однако театр в целом за последнее время весьма разнообразил свои поиски, щедро пополнил арсенал выразительных средств. Положим, шаблоны, штампы были, есть и, к сожалению, всегда будут, и не всяким поискам нового сопутствует успех. Но отрадно уже само существование таких поисков, свидетельствующих о том, что древнее искусство театра и сегодня живо и действенно.

Очень вырос сейчас уровень актерского мастерства. К сожалению, с режиссурой дело обстоит сложнее. Есть, конечно, большие мастера, чьи работы составляют славу советского театра. Но слишком велик разрыв, слишком значительны перепады уровней работы этих мастеров и так называемых «средних» режиссеров. Это все равно как если бы один спринтер бежал стометровку за 10 секунд, а другой — за полтора часа. Видимо, надо в корне менять всю систему подготовки молодых режиссеров. А пока и в режиссерском цехе стоит, видимо, смелее обращаться к доброму почину наставничества. Данная проблема требует особой заботы, ибо положение с режиссурой является, на мой взгляд, главным тормозом в развитии театра, а следовательно и в духовном его воздействии на зрителя — того самого зрителя, для которого театр и существует.

А зритель этот вырос неизмеримо. Несмотря на развитие радио, телевидения, кино, интерес его к театру огромен. И не только в Москве, но и на периферии. Всеобщий интерес к нашему искусству открывает перед театром широкие перспективы для решения самых разнообразных художественных задач.

МАНАЛОГ ПРА КРАПІВУ

Нялёгкая справа сказаць новае, цікавае слова пра такога вядомага юбіляра, як Кандрат Кандратавіч Крапіва, ды яшчэ перад такой дасведчанай і адукаванай аўдыторыяй, дзе ўсім і ўсё пра яго вядома: дзе і калі ён нарадзіўся, дзе і ў каго вучыўся, з кім і за што змагаўся, ад каго адбіваўся, дзе і што робіць, што напісаў і нават што напіша, што сказаў ён і што пра яго сказалі — усё вядома.

Яшчэ са школьнай парты кожны з нас ведае і помніць Кандрата Крапіву, бо за яго творы хто пяцёрку хапаў, хто чацвёрку, а каторы мо і другагоднікам пасядзеў.

Яшчэ дзяды нашы ведалі і любілі Крапіву, і часта падахвочвалі нас, падшыванцаў, каб мы «вычыталі з газеты байку ці вершык з падкавыркай Крапівы». Бацькі нашы часта карысталіся крапівінскай «усушкай ды ўтрускай» і другімі трапнымі і калючымі выразамі і не толькі на сходах, але і ў быце. Нашы дзеці з любоўю вывучаюць Крапіву, унукі і праўнукі будуць доўга любіць і шанаваць яго.

Вось і мы, прадстаўнікі інтэлігенцыі, рабочых і калгаснікаў разам з кіраўнікамі рэспублікі прыйшлі сюды на сустрэчу з Кандратам Кандратавічам, каб разам і адзінадушна выказаць яму асабіста сваю шчырую любоў і глыбокую павагу, тым больш што і прычына ёсць — сёння яму споўнілася роўна восемдзесят гадоў і пятнаццаць дзён.

Жартаўнік-дзед. Перавыканаў свой першы васьмідзесяцігадовы юбілей.

Чым жа гэты чалавек, наш дзед Кандрат, заслужыў усеагульную сімпатыю і павагу самых розных людзей: маладых і лысых, вучоных і акцёраў, рабочых і пісьменнікаў, калгаснікаў і настаўнікаў, як кажуць — фізікаў і лірыкаў? Такая шырокая папулярнасць, цікавасць і добрыя пачуцці да Кандрата Кандратавіча тлумачацца тым, што ён сам — чалавек незвычайнага таленту, фігура шматгранная, ён у розных галінах нашай нацыянальнай культуры зрабіў вялікі і важкі ўклад.

У драматургіі ён — патрыярх. Авалодаўшы самым складаным жанрам літаратуры, ён працерабіў і пратаптаў сцежку нам, маладзейшым, на саюзную сцэну. З яго лёгкай рукі беларуская камедыя ў пашане ўсюды.

У мовазнаўстве — неаспрэчны аўтарытэт, першая скрыпка. У байках — ён і Эзопа можа за бараду патрымаць. У прозе ён цудоўны мастак-майстар. Яго кароткія апавяданні і раман «Мядзведзічы» карысная духоўная пажыва для чытача. Часам і пісьменнікі пасуцца там.

У тэорыі літаратуры, асабліва тэорыі драмы, сатыры ён настолькі грунтоўны і бездакорны, глыбокі і праніклівы, што яго выказванні сарака- ці трыццацігадовай даўнасці гучаць вельмі свежа.

Акрамя літаратуры Кандрат Крапіва вядзе вялікую работу на пасадзе віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук БССР і як дэпутат Вярхоўнага Савета БССР.

І галоўнае — чым бы ён ні займаўся, куды б ён ні прыклаў сваю «длань» — усюды адчуваецца хватка чалавека з актыўным зарадам, хватка камуніста, настойлівага, напорыстага, неспакойнага, нераўнадушнага, прынцыповага, ваяўнічага і часам суровага.

Кандрат Кандратавіч! Вы мусіце ўсё гэта слухаць пра сябе, а я мушу гаварыць. І нічога не зробіш, бо калі не ўспомню які-небудзь Ваш уклад, то Вы, можа, і змоўчыце. Але ж у зале сядзяць знатакі: мовазнаўцы, літаратуразнаўцы, гісторыкі, акадэмікі, тэатраведы, яны пільныя і раўнівыя, не даруюць мне прамашкі, асабліва кандыдаты і дактары. Яны вымуць душу без пары і скажуць, што так і было. І да таго ж ва ўсім, што я пералічыў, вы самі вінаваты — неслі цяжар абавязкаў, нясіце цяпер і цяжар славы. Юбілей ёсць юбілей. Крышачку пачакайце, я потым і пра другіх што-небудзь скажу.

Сённяшні юбіляр — шматгранны, так сказаць, творчы многастаночнік. Крапіва пачынаўся ўсё-такі з сатырыка. І пачатак яго ў рэвалюцыі. Тады ён зарадзіўся. Вялікі Кастрычнік, бальшавікі разбудзілі творчыя сілы народа і паклікалі, павялі ў новыя далі, у новае жыццё.

Да рабочых і сялян, якія прагналі цара і эксплуататараў і самі сталі поўнымі гаспадарамі сваёй краіны, прыйшло і адпаведнае светаадчуванне — гаспадарскае. Адчуванне ўласнай годнасці і ўласнай адказнасці за ўладу, за рэвалюцыю, за будучыню сваю і сваіх дзяцей, за гаспадарку і культуру, за навуку, за шчасце і здароўе грамадзян.

Гэтае светаадчуванне захапіла і маладога сельскага інтэлігента, учарашняга мужыка, Кандрата Атраховіча, і ён рынуўся ў бурлівае жыццё, у рэвалюцыю, у грамадзянскую вайну, а потым і ў канкрэтную работу па аднаўленні і развіцці гаспадаркі і культуры. Клопаты яго былі надзённыя, канкрэтныя: будуйце лазні! — заклікаў ён адных. «Ты не лайся, дзядзя, пры савецкай уладзе!» — ківаў пальцам другому, разам з Цітам заводзіў новы быт. Ён з сялянскай грунтоўнасцю ладзіў парадак у сваім доме, пільным вокам аглядаў будыніну і па-гаспадарску выяўляў — ці не цячэ страха, ці не падвявае з падполля, ці не цягне скразняк праз шчыліны ў акне або ў падаконні.

У гэтым і быў глыбокі сэнс яго сатырычных вершаў, фельетонаў, баек і апавяданняў.

Такі гаспадарскі, дамашні падыход да жыцця свайго народа, сваёй рэспублікі характэрны для ўсяе творчасці Крапівы, і найбольш выявіўся гэты пафас у яго самых

вострых сатырычных п'есах і байках, як боль, як глыбокая зацікаўленасць, гарачае жаданне палепшыць, паправіць хібы жыцця.

Каціліся гады — бурлівыя і кіпучыя. Наспявалі вялікія перамены. Партыя пачынала рэканструкцыю і намячала грандыёзныя пераўтварэнні, якія трэба было асэнсаваць.

Аднаго светаадчування было мала — мерка не тая. Неабходна было новае светаразуменне. І Крапіва пайшоў вучыцца.

Марксісцка-ленінская філасофія і палітычная эканомія, па яго ўласным прызнанні, раскрыла перад ім новыя гарызонты, узняла яго на новую вышыню разумення ўсяго значэння паслякастрычніцкіх падзей. Авалодаўшы гэтымі навукамі, Крапіва як бы падвёў моцны падмурак пад сваё веданне жыцця, чалавечых характараў і людскіх узаемаадносін. Ён развіў здольнасць да шырокага абагульнення фактаў і з'яў, да глыбокага разумення падзей, да яснага ўсведамлення задач і перспектыў.

На аснове ўсяго гэтага ў Крапівы выкрышталізаваўся пэўны ідэал чалавека, ідэал чалавечых адносін, камуністычная канцэпцыя такіх маральных катэгорый, як справядлівасць, гуманнасць, сэнс жыцця.

Вялікая папулярнасць твораў Крапівы, поспех яго баек і асабліва п'ес тлумачыцца тым, што яго ідэалы суладны з ідэаламі народа.

Еднасць ідэалаў творцы з ідэаламі народа — галоўная святая запаведзь пісьменніка, аснова асноў творчага поспеху. Народ і яго ідэалы, партыя і яе ідэалы — вось правільны і надзейны арыенцір у творчасці. Адзінка становіцца амаль нулём, калі за ёй не стаяць нулі.

Кандрат Крапіва заўсёды чуйны да народа. Таму ён і народны. Па праву. Па закону. Па ўказу. Наш урад зафіксіраваў факт гэтай ідэйнай еднасці.

Народу патрэбны ўсе жанры: оды і маршы, песні і эпапеі, пяшчотная лірыка і грамадзянская публіцыстыка. Уславіць, «воспеть», узрадавацца, падзякаваць добрым словам, выказаць захапленне, зачараванне, узняцца на вышыню мар — зусім натуральная патрэба сённяшняга творцы, якая вынікае з тых дароў жыцця, маральнага хараства нашага чалавека і незлічоных россыпаў яго добрых учынкаў і подзвігаў.

Аднак гэтак жа натуральна бывае прыходзіць патрэба абурыцца, калі сустракаешся з фактам або з'явай, якая

Андрэй Макаёнак у ГПТВ-127 горада Барысава.
1976 год.



Андрэй Макаёнак.
1978 год.



пярэчыць тым ідэалам, аб якіх я толькі што гаварыў.

І калі аўтар-сатырык высачыў у жыцці шкодную з'яву, факт ці тыповы характар, сустрэўся, напрыклад, з яркай праявай эгаізму, а эгаізм — самая каварная маральная хвароба, ад яе пачынаюцца ўсе разнавіднасці зла — і сатырык выводзіць на сцэну бацыланасіцеля гэтай хваробы, выкрывае негатыўную сутнасць з'явы ці характару, выклікае ў гледача ці чытача пачуццё абурэння ды яшчэ карае гэта негатыўнае дружным калектыўным смехам, то гэтым самым аўтар-сатырык робіць вялікую стваральную справу — ён стварае пэўную маральную атмасферу ў нашым грамадстве, атмасферу, дзе няўтульна чуюць сябе двухногія бактэрыі, дзе вальней дыхаецца добрым людзям, атмасферу нецярпімасці да адмоўнага ў чалавечай натуры, атмасферу справядлівасці. атмасферу волі і праўды, у якой фарміруецца асоба, «личность», фарміруецца савецкі чалавек — працаўнік, чулы, спагадлівы, добры, шчыры, удзячны, смелы, праўдзівы, чысты, сардэчны, патрыёт-інтэрнацыяналіст, разумны, прыгожы, абаяльны — новы тып чалавека-калектывіста. Калектывізм — здаровая, перспектыўная процілегласць эгаізму.

Стварэнне маральнай атмасферы для развіцця гарманічнай асобы камуністычнага грамадства — пачэсная, адказная задача літаратуры, мастацтва і ў прыватнасці сатыры.

І каб хто мог узважыць, змерыць, падлічыць, што зрабіў у гэтым сэнсе Крапіва! Колькі тысяч вечароў ярка, вобразна, весела прапаведаваў ён свае ідэалы, сімпатыі і антыпатыі ў такіх вось тэатральных залах, у кіно, на ўроках, на лекцыях, на экзаменах, якія масы — стотысячныя, мільённыя непасрэдна слухалі яго мудрасць, адчулі на сабе яго фарміруючую руку. Колькі артыстаў удзячны яму за яркія ролі! Колькі кандыдатаў і дактароў вырасла на яго творчай ніве! Кожны з нас гатоў усклікнуць:

— Ды ён жа проста герой! Сапраўдны герой!

І сапраўды — колькі гарлахвацкіх ён зваліў, паклаў на лапаткі! Колькі туляг ён падняў, страсянуў і паставіў на ногі?

Колькі выявіў і высмеяў дыпламаваных бараноў.

Колькі жаб пераехала яго сатырычнае савецкае кола?!

І заўсёды ў творах Крапівы спадарожнічаюць гнеў і смех. Гнеў і смех!

Таварышы! Самае складанае ў творчасці камедыёграфа — гэта пераплавіць гнеў, абурэнне ў калектыўны смех.

Хто напісаў хоць адну сатырычную камедыю, той гэта ведае. Але ж няма большай радасці, як радасць драматурга, які, седзячы дзе-небудзь за заналескай ці ў ціхім кутку, назірае за залам, дзе рагочуць людзі, надзяляючы яго погляды і ідэалы, смяюцца з таго, хто нялюбы табе і ім.

У тэатры ўсё можна падвергнуць сумненню. Могуць быць штучныя страсці, штучныя слёзы, ненатуральная ўвага, ненатуральная ветлівасць, але смех, калектыўны смех бывае толькі натуральны. Смех — вялікая сіла, вострая ідэалагічная зброя. І яе варта цаніць, берагчы і змагаць рэгулярна ласкавым, добрым словам, а не маслам з кетавай ікрой.

Рыхтуючыся да вечара, я яшчэ раз перачытаў п'есу Кандрата Крапівы «Мілы чалавек». Перачытаў і задумаўся. Божухна! Каб напісаць гэтую смешную, вострую і вельмі сур'ёзную камедыю — колькі ж дзён і начэй кіпеў гневам драматург, якім раз'юшаным і злосным быў ён, які зарад грамадзянскага абурэння гарэў у ім унутры, пакуль выспеў вясёлы, смешны сюжэт гэтай п'есы?! А Крапіва меў права на гнеў, на абурэнне як салдат чатырох войнаў, як абаронца савецкай радзімы, як бацька, сын якога загінуў на фронце.

Якое ж вострае вока, глыбокае пранікненне ў сутнасць філасофіі Жлукты як антысацыяльнай з'явы, калі гэты тып аказваецца і сёння прапісаны ў нашым асяроддзі. У вайну ён арганізоўваў «бронь», аборты, выпіўкі і жратву, а сёння... Каб не псаваць настрой вам, я не буду пералічваць яго дробных дзялішак. Непрыемны ўжо сам факт: жыве курылка! Дзейнічае. І не хоча трапіць на сцэну. Не хоча, і ўсё. І пакуль што яму ўдаецца гэта.

Крапіва на аснове свайго нялёгкага вопыту і вопыту савецкай літаратуры дасканала распрацаваў, грунтоўна і доказна абаснаваў тэарэтычныя палажэнні аб сатыры ва ўмовах сацыялістычнага грамадства. І таму, хто хоча працаваць у жанры сатыры, не толькі карысна, а проста неабходна ведаць гэтыя палажэнні і быць удзячным Кандрату Кандратавічу за аргументы ў карысць сатыры супраць тых, хто на сатыру паглядае скоса ў выніку сваёй абмежаванасці.

А таму, хто па службовым абавязку паміма сваёй волі вымушаны мець справу з сатырай, варта было б таксама засвоіць парады Крапівы. Не лішне было б хоць раз арганізаваць калектыўную чытку артыкулаў Крапівы аб са-

тыры, аб канфлікце ў апараце Міністэрства культуры рэспублікі. Напачатку хоць бы для павярхоўнага знаёмства.

Артыкулам гэтым ужо адным па сорак, другім па трыццаць год, аднак, як ні дзіўна, цана ім узрасла. Чаму? Тут варта падумаць...

Таварышы! Здаецца, наспявае канфлікт. Але трэба помніць, што ўсяму сваё месца і свой час. І юбілейны вечар нібыта не лепшы час для канфліктаў. Але, які ж гэта юбілей сатырыка ды без сатыры? І месца як быццам тое. Гэта ж тэатр. Тут сцэна. І звычайна тут разгараюцца вострыя канфлікты, бушуюць страсці і гучыць натуральны смех. Так што мы не парушаем традыцый гэтага дома. Тым больш парада вывучаць творчасць Крапівы — парада правільная. А? Што? Не? Калі сам Крапіва ў свой час пайшоў павышаць веды ў трыццаць гадоў, то некаторым гэта не позна і ў 50...

Каб правільна зразумець і ацаніць тую ці іншую п'есу, неабходна карыстацца крытэрыямі Крапівы, якія ён проста і ясна, глыбока аргументавана з пазіцый марксісцка-ленінскай метадалогіі выказваў у сваіх артыкулах аб драме і камедыі. У свой час у нашай літаратуры важнай папяй хадзіла так званая тэорыя бесканфліктнасці, якая прынесла нямала шкоды і тэатральнаму мастацтву. Выгналі яе. Паслалі туды, куды і Макар цялят не ганяў. Прыклаў да гэтага руку і Кандрат Крапіва.

І вот з бюракратычнай глухамані нехта прынёс ёй на змену і паставіў на нашым драматургічным агародзе новае пудзіла — асацыяцыю. І некаторыя баяцца яе, нібы дашкаляты бабы-ягі.

А што такое асацыяцыя? Гэта ж нясмелы намёк на канфлікт, толькі папамінак. Калі баяцца толькі намёку, то як жа быць з сапраўдным канфліктам, жыццёвым, вострым? Можа, зноў вярнуцца да бесканфліктнасці?

Асацыяцыі будзяць думку. А мастацтва бяздумнае — каму яно трэба?

Уявіце сабе байку без асацыяцый. Недарма ж кажуць: «Кошку б'юць — нявестцы намёкі даюць».

Давайце возьмем для прыкладу адну байку нашага юбіляра, напісаную з паўсотні гадоў назад, а дакладней — у 1928 годзе. Прасачыце, якая ў яе дзіўная асаблівасць — жывучасць, здольнасць выклікаць у розныя перыяды жыцця — адменныя асацыяцыі.

Вось тая байка.

ДЭКРЭТ

— Здароў, Максім!
Забыўся, брат, на нас зусім.
Расказвай, што чуваць.
— Браточак, не магу!
— Ты мо сюды адпачываць?
— Ды не, бягу!
Я жду бяду з усіх бакоў.
— А што з табою? Можа, не сакрэт?
— Ды ў цэнтры (чуў мо) выдалі дэкрэт —
на мяса здаць усіх быкоў,
якім мінула дзесяць год.
— Пастой, прысядзь, ды вытры пот...
Дык ты ж чаго падмазаў пяты?
— А мне ўжо, бачыш, дваццаць пяты,
дык страх такі напаў, не ведаю, дзе дзецца.
— Не разумею я... То ты ж не бык, здаецца,
і не ўцякаць табе я вельмі буду раіць.
— Яно-то так, але ж — гады...
Каб не нажыць якой бяды.
Дэкрэты як у нас часамі разбіраюць?
Не разбяруцца, зловяць — чык.
Тады й даводзь, што ты не бык.

У гады калектывізацыі гэта байка выклікала, як вы самі разумееце, пэўныя асацыяцыі. І можна было дагадацца — хто мог уцякаць ад таго дэкрэта і каго яна высмейвала.

У 1937 годзе «Дэкрэт» выклікаў іншыя асацыяцыі.

У гады Вялікай Айчыннай вайны, асабліва на акупіраванай тэрыторыі, гэтая байка ўзбуджала ўжо новыя асацыяцыі. У 1949 годзе, калі вышуквалі касмапалітаў, асацыяцыі таксама былі.

Вось так адна і тая ж байка ў розны час будзіла чалавечую думку, выяўляючы шырокі філасофскі сэнс аўтарскай задумы.

Ці вось вам яшчэ байка. Юбіляр тут ужо не вінаваты — байка майго ўласнага саматужнага вырабу.

Жыў-быў добры чалавек. Адзінокі. Быў у яго верны пёс — надзейны вартаўнік. Страж. Нікога не пускаў у хату без каманды гаспадара. І вось прыйшла бяда. Захварэў чалавек. Прытомнасць страціў. Сабака выў, ледзь не плакаў. Прыйшоў друг гаспадара. Але пёс не пусціў яго ў хату. Пайшоў друг гаспадара і прывёў доктара. І доктара пёс не пусціў. Што было потым, неясна. Але мараль ужо відаць. Можна быць верным. Але каб быць карысным, трэба быць яшчэ і разумным.

Наш глядач... ды вось хоць бы ўзяць сённяшнюю за-

лу — народ разумны, адукаваны, інтэлектуал. Яго на пустышку не заманіш, яму падай матэрыял па роздум, ён разбярэцца. І вывады зробіць правільныя. Ды тут кожнага другога, ну, калі строга выбіраць, то кожнага трэцяга можна смела браць на працу ў апарат Міністэрства культуры. Але ж не першага стрэчнага.

Зноў заносіць мяне на канфлікт. Ну, ды гэта ўжо прафесійная хвароба. Ад яе цяжка збавіцца. Так можна захапіцца аб'ектамі для сатыры і забыцца пра юбіляра. Даруйце, Кандрат Кандратавіч. Вам пра гэта сумна слухаць. Старая і даўно вядомая Вам песня.

Мой маналог яўна мае крэн у бок сатыры. Нічога дзіўнага. Каму што руніць. Але Кандрата Крапіву ведаюць не толькі як выдатнага сатырыка. Яго творчасць — п'есы, раманы, апавяданні, байкі і вершы — яркае, вобразнае і поўнае адлюстраванне жыцця нашага народа. Па яго творах сапраўды можна вывучаць гісторыю — факты праўдзівыя, праблемы сапраўдныя, канфлікты сацыяльна значымыя, характары тыповыя, яркія, абставіны, у якіх яны выяўляюцца, жыццёвыя — і героіка-рамантычныя («Партызаны»), і драматычныя («Проба агнём», «Людзі і д'яблы», «З народам»), і камічныя, з добрым, мяккім гумарам («Пяюць жаваранкі»). Ну вядома ж, як вянец,— сатыра: «Хто смяецца апошнім» і «Мілы чалавек». І нарэшце — мудрая, глыбока чалавечая, з філасофскім асэнсаваннем нашага часу фантастычная камедыя — «Брама неўміручасці», у якой ставіцца вельмі важная праблема — праблема ацэнкі маральных вартасцей чалавека, яго грамадская каштоўнасць, яго права на будучыню. Сёння вы ўбачыце гэты спектакль. Перад вамі пройдзе галерэя розных тыпаў, прасвечаных мастацкім рэнтгенам Крапівы перад тым, як рашыць: пусціць ці не пусціць таго ці іншага ў заўтрашні дзень. А пытанне гэта не пустое...

Дарагі наш юбіляр! Дарагі Кандрат Кандратавіч! Мы ўдзячны Вам за Вашу мудрасць, за навуку, за асабісты прыклад грамадзянскай мужнасці, за ўзор дысцыплінаванасці і працавітасці, прынцыповасці і патрабавальнасці. Канечне, у Вас ужо не першая маладосць, і таму мы віншуем Вас з юбілеем, шчыра Вам жадаем моцнага здароўя, бадзёрасці, добрага настрою, і паколькі, самі бачыце, спраў у нас многа, а таленту і вопыту Вам не пазычаць, дык закасвайце рукавы, паплюйце на далоні і — за справу.

СМЕХ В НАСТУПЛЕНИИ

Інтэрв'ю газеце «Социалистическая индустрия»

— Андрей Егорович, ваши пьесы показывают многие театры страны, охотно ставят за рубежом. В чем секрет такой популярности?

— Автору на такой вопрос отвечать трудно. Это, как говорится, компетенция критиков и искусствоведов. Лучше скажу вот о чем.

Необходимо ли мое творчество людям? С этой мыслью настоящий художник и спать ложится, и просыпается. Задача искусства — создавать определенный нравственный климат, способствующий формированию нового человека. Выполнить эту задачу можно, лишь поднимая проблемы не надуманные, а жизненные, пусть трудные, пусть болезненные, но волнующие всех людей, независимо от того, кто они по профессии — машиностроители, геологи, железнодорожники, труженики села, ученые... Возьмите «Человека со стороны» И. Дворецкого, «Заседание парткома» А. Гельмана, «Сталеваров» Г. Бокарева. О чем эти пьесы? Только ли о производственных проблемах? Нет и еще раз нет. Их главная тема — тема труда в его социально-нравственных аспектах, труда, который стал для людей кардинальным делом их жизни. И потому за ходом заседания парткома строительного треста с волнением следят не только строители, события в мартеновском цехе затрагивают не только сталеваров...

Труд — категория не только экономическая, но и нравственная. Показать его не через гул станка в цехе или трактора в поле, а через сложные взаимоотношения людей, выявляющие место каждого в общем строю,— вот к чему, на мой взгляд, должен стремиться художник. И неважно, где происходит действие — на заводе, в колхозе, больнице, школе... Важно, чтобы оно взволновало человека, пробудило в нем потребность в работе мысли и души.

— Большинство ваших произведений — комедии. Своим союзником вы сделали смех...

— В человеческой жизни происходит постоянное накопление «плюсовых» и «минусовых» зарядов. И самый лучший способ разрядки — улыбка. Прислушайтесь, как фронтовики рассказывают о войне. Вместе с героическим каждый вспоминает комическое. В этом удивительном умении не утрачивать чувство юмора в самых тяжелых об-

стоятельствах, посмеяться над самим собой — огромная нравственная сила народа. Человек, склонный к шутке,— здоровый и крепкий человек... Но смех не только врачует. Смех и казнит. Он нужен человеку как оценка явлений и событий, как форма осуждения того, что нам мешает, как острое и действенное оружие. Есть выражение: «Смех в наступлении». Это одна из основных заповедей драматурга-сатирика. Когда в зрительном зале звучит дружный многоголосый смех — это подтверждение того, что автор попал в «яблочко».

— Какая из комедий вам особенно дорога?

— Душой я еще со своей последней пьесой — «Святая простота». Много сердца вложено и в «Затюканного апостола». Эта комедия, как слоеный пирог: есть в ней и бытовой конфликт, и определенная философская концепция. Эта «многослойность» не от того, что я пытался потрафить вкусам разных зрителей — в искусстве такой компромисс недопустим. В жизни ведь так и бывает — одно переплетается с другим.

— Творческая жизнь драматурга — это длительный диалог со зрителем. И, как во всяком диалоге, важно, чтобы понимали не только тебя, но чтобы и ты понимал собеседника. А для этого его надо знать...

— Непременно, иначе не будет контакта. Я получаю от зрителей много писем. Пишут рабочие, колхозники, инженеры, ученые, студенты... Советуют, предлагают, критикуют... Эти советы — хорошая пища для раздумий. И как драматург, и как главный редактор журнала «Неман», я часто бываю на предприятиях, в учреждениях, высших учебных заведениях, школах. Случаются и неофициальные встречи. Однажды подхожу к Московскому театру сатиры. Спрашиваю у двоих жаждущих попасть на спектакль ребят, что это за апостол, да еще затюканный. Молодые люди охотно и толково объясняют, что к чему, а я продолжаю делать вид, что ничего не понимаю. Хотелось знать, что привело парней сюда — просто желание сходить на модный спектакль модного театра или нечто другое, более серьезное. В общем, перестарался: подошли актеры и «рассекретили» меня... Кончился наш разговор уже в зрительном зале. Оба парня работают на одном из московских заводов, заочно учатся. Умны, начитаны. В театры ходят не «моды ради»... Словом, порадовался я за парней, их жадности к жизни, стремлению сделать ее полной и интересной.

— Коль речь зашла о молодежи, такой вопрос, Андрей Егорович. Возглавляемый вами журнал взял шефство над профессионально-техническими училищами республики. Чем это вызвано?

— Современный советский рабочий — человек с широким кругозором, богатым внутренним миром. Ему присуще чувство коллективизма, он непримирим к недостаткам. Воспитать эти черты в подрастающем поколении — есть ли задача более ответственная? Вот почему проблемам, связанным с улучшением работы профессионально-технических училищ, мы уделяем самое пристальное внимание. Часто бываем в гостях у будущих токарей, строителей, полиграфистов... Буквально через номер публикуем материалы, рассказывающие об опыте работы лучших мастеров, наставников молодежи, следим за тем, как выпускники начинают свой трудовой путь, как их встречают в коллективах, чем помогают... И кто знает, в будущем, возможно, появится пьеса, местом действия которой станет профессионально-техническое училище...

— А в ближайшее время с какой вашей новой пьесой мы сможем познакомиться?

— На этот вопрос у меня есть стереотипный ответ о курице, у которой хватило ума кудахтать лишь после того, как яйцо снесено... Пока я еще «не расстался» с последним своим детищем — «Святой простотой».

Если же говорить о будущем, хочется рассказать о людях, которые оставили след в моей жизни, которые сделали меня (плохим ли, хорошим) сегодняшним...

В ГОСТЯХ У ЯКОВА ЧАКИРА

Хотя наши встречи с людьми Молдавии были недолгими, мы успели проникнуться их заботами, войти в круг их повседневных дел, прикипели к ним душой, потому что человек, у которого дело со словом не расходится и дел больше, чем слов, всегда вызывает уважение.

Мы приехали в Унгенский район. Нам помогал устраиваться в доме для гостей очень спокойный, сдержанный человек. Как оказалось, это был Герой Социалистического Труда, директор совхоза «Прут» Яков Миронович Чакир, человек в Молдавии хорошо известный. Хозяйство, которым руководит Чакир, дает виноград, яблоки и гру-

ши, выращенные в пальметных садах, есть тут и ореховые рощи. Мы как раз попали на сбор орехов и яблок. В яблоневом саду между рядами деревьев трактор тянул за собой платформу с ящиками, которые быстро заполнялись плодами. Уборка механизированная. В этом совхозе вообще широко применяется новейшая техника, используются современные достижения науки.

У руководителей, конечно, немало хлопот хозяйственных, немало организационных задач, но главная их забота — человек. Они решают не только экономические проблемы, но и социальные и делают это умело, с заглядом в завтрашний день. В совхозе «Прут» все малыши ходят бесплатно в детские сады. Здесь строят дома матери и ребенка, дома, где можно отдохнуть и получить медицинскую помощь, педагогическую консультацию, совет по ведению домашнего хозяйства и т. д. Эта забота о семье, о женщине в условиях села необычайно важна. Или другой пример. Совхоз за счет своих внеплановых накоплений построил великолепную больницу. Он не только установил пенсии для престарелых работников, но и берет на себя в случае необходимости обеспечение их продуктами. Совхоз посылает за свой счет молодежь в техникумы, в институты, готовит таким путем специалистов со средним и высшим образованием — опять продуманность, опять загляд в будущее, и снова на первом месте — человек. Здесь с первых своих шагов, с младенчества и до глубокой старости человек ощущает заботу о себе, и в этом суть нашего советского образа жизни.

СМЯЯЦЦА САПРАЎДЫ НЕ ГРЭХ

Інтэрв'ю БелТА

...У пакоі ціха. На стале ляжаць старонкі, спісаныя буйным размашыстым почыркам. І чытае Андрэй Ягоравіч Макаёнак іх так, што міжволі трапляеш у тэатр аднаго акцёра. Рухавы, з хітрынкай у вачах, ён «іграе» ўсе ролі — мужчынскія і жаночыя, станоўчыя і адмоўныя. І тое, што выйшла з-пад пяра драматурга,— па-макаёнкаўску вострае, вясёлае, глыбокае па думцы, філасофскім асэнсаванні жыцця,— захапляе поўнасцю. Гэты чалавек, які заўсёды ведае, над кім смяяцца і з кім, мае шчодры

талент гумарыста, адточаны багатым жыццёвым вопытам. Сведчанне таму — камедыі «Выбачайце, калі ласка!», «Лявоніха на арбіце», «Зацюканы апостал», «Трыбунал», «Таблетку пад язык», якія з поспехам ідуць у тэатрах краіны.

— Андрэй Ягоравіч, гэта ваша асабістае правіла — набываць спачатку ў вобліку свайго героя, а потым ужо данесці яго перажыванні да падмосткаў?

— Можа, і бяда гэта (для здароўя, пэўна, нічога добрага). А можа, і шчасце. Але калі пішу камедыю (я ж нічога іншага пісаць не ўмею), усе астатнія справы адыходзяць на задні план і як быццам не іспуюць. Бо што б ні гаварылі Лявоніха або дзед Цыбулька, а словы ўклаў ім у вусны я. У тую хвіліну забываешся і не думаеш, што ты драматург, а ўжо жывеш тым, што адбываецца на старонках, спісаных уласнай рукой.

Вось да Цярэшкі Калабкa ў «Трыбунале» ўваходзіць у дом фашысцкі афіцэр. Што той павінен сказаць, гэта значыць я, будучы на яго месцы? Падыходжу да сцяны, на ёй нічога, а мне ўяўляецца ўжо звычайная вясковая хата, на сценах — фатаграфіі ў простых рамках. На адной з іх — вясёлыя, смешныя твары дзяцей Калабкa. «Гэта што, усе твае дзеці?» — пытаюся ўголас не то па-руску, не то па-нямецку. Ужо ведаю, што адкажа мне Цярэшка, але абрываю сябе на паўслове, адчуваю: дыялог ёсць. Іду да стала — пісаць, пісаць, пісаць...

— А як пішацца, ці лёгка?

— Па-рознаму бывае. Калі тэма добра знаёмая, п'еса нараджаецца хутчэй. Хоць «Трыбунал» быў для мяне новым жанрам, а напісаў яго начарна (толькі не падумайце, як лёгка драматургам жывецца) за тры дні. Відаць, таму, што задуму выношваў доўга, сам з сабой спрачаўся, як гэта аб вайне і раптам камедыя? Але чым больш сустракаўся з людзьмі бывалымі, якія смерці ў вочы глядзелі, тым больш пераконваўся: аб вайне ўспамінаюцца і вясёлыя эпізоды. Гумар жа заўсёды цэніцца на вагу золата нават у самых трагічных сітуацыях.

А вось «Зацюканы апостал» быў для мяне самога нечаканасцю. Хацелася роздуму над тым, што робіцца на свеце, дабрацца да душы гледача. Таму над ім працаваў сама больш...

— А як глядзіць шырокавядомы драматург сёння на таго пачаткоўца, які жыў некалі ў глыбінцы і складаў аднаактоўкі?

— Ён удзячны яму за адкрыццё найбагацейшага свету — тэатра. Працаваць я пачаў, як толькі пасля вайны зноў стаў на ногі. Удзельнічаў у Феадасійска-керчанскім дэсанце, і міна, што разарвалася побач, «рассыпала» асколкі пад ногі. Нарабіла дзірак больш дзесятка. Адправілі на Вялікую зямлю, падлячылі ў шпіталі і спісалі зусім.

У хуткім часе пачаў працаваць сакратаром Гродзенскага гаркома камсамола. Час цяжкі, а тут яшчэ ў касцёлах песнапенне — удоў ды сірот zавабліваюць у свае сеткі служкі боскія... Што я моладзі прапанаваць мог? Ні кніг, ні нот, ні п'ес — усё вайна спаліла. Дык што ж, сядзець рукі склаўшы? Я рызыкнуў паспрабаваць, напісаў аднаактовую п'есу. А назваў, на ўсякі выпадак, сімвалічна: «Добра, што добра канчаецца». Паставілі мы яе. А калі аб'явілі аб рэспубліканскім конкурсе, сябры параілі: «Было не было, адпраў яе ў канверце». Паслаў ды, прызнацца, аб тым і забыўся. Ужо ў Магілёве працаваў, калі атрымаў тэлеграму: «Прыязджайце атрыманнем прэміі». Людзі дасведчаныя настойліва прасілі: «Пішы яшчэ». Паслухаўся. І зноў п'есу адзначылі. Вырашыў, што да гэтай справы трэба паставіцца сур'ёзна.

Спачатку перачытаў усіх, як мне здаецца, драматургаў. Скончыў партыйную школу. З'явілася жаданне напісаць што-небудзь вострае, злабадзённае аб жыцці вёскі. Працаваў упарта, і нарадзілася камедыя «Выбачайце, калі ласка!». Лёс яе спачатку складваўся нявесела, але галоўны рэдактар «Театра» Мікалай Пагодзін убачыў падтэкст, закладзены ў ёй. Паверыў у яго ідэю, апублікаваў, праўда, пад іншай назвай «Камяні ў печані».

Камедыю гэту паставілі каля двухсот тэатраў. Розныя рэжысёры, акцёры. Але сустрэчы з такімі карыфеямі сцэны, як Любоў Дабржанская, Пётр Канстанцінаў, Глеб Глебаў, Барыс Платонаў, якія любому эпізоду давалі яркае і доўгае жыццё, многае для мяне адкрылі і заручылі з тэатрам навечна.

— А акрамя яго ёсць яшчэ захапленні?

— У першую чаргу ёсць сур'ёзная справа, якая патрабуе ўвагі і часу. Абавязкі дэпутата Вярхоўнага Савета рэспублікі, якія ўзбагачаюць пастаяннымі сустрэчамі з людзьмі, і рэдагаванне часопіса «Нёман». Але бываюць і вольныя гадзіны, калі з задавальненнем аддаюся рыбалцы, малюю, хаджу па лесе або займаюся разьбой па дрэве.

— Андрэй Ягоравіч, вы назаўсёды захаваеце вернасць

камедыі ці хочацца паспрабаваць сябе і ў іншым жанры?

— Мне здаецца, непераадольных бар'ераў тут не існуе: час нічога не сцірае і не закрэслівае ў памяці, а толькі назапашвае ўражанні. І гэта тая глеба, на якой як бы групуецца пісьменніцкае ўяўленне. Чакаюць сваёй гадзіны і вясёлыя сітуацыі, якія не ўвайшлі ў «пракрустава ложа» драматургіі, і маналогі — унутраныя, смешныя, сумныя, накінутыя ў запас. Хачу расказаць, як нараджаюцца камедыі. Ды ці мала што ляжа ў радкі з перажытага? Той, хто творыць насталіна, ведае, колькі гэта каштуе!

ВМЕСТЕ С СОВРЕМЕННИКОМ

Завидна судьба романов и повестей белорусского писателя Ивана Шамякина. С каждым годом растет читательский интерес к его произведениям, ширится популярность не только в Белоруссии, и в республиках нашей Родины, и в дружественных социалистических странах.

В связи с выдвижением на соискание Государственной премии СССР горячо и живо обсуждаются романы «Снежные зимы» и «Атланты и кариатиды» на страницах журналов и газет, на многочисленных читательских конференциях. В чем же секрет этой популярности и живого, неподдельного читательского интереса к творчеству И. Шамякина? Писатель обладает завидным даром в увлекательном сюжете глубоко и проникновенно рассказывать о человеческих судьбах, о радости и горестях своих современников, раскрыть душевное богатство земляков-белорусов в самых различных житейских обстоятельствах, показать яркие жизненные характеры, выписанные многогранно, рельефно, красочно. Творчество И. Шамякина невозможно представить вне горячих, неотложных забот и проблем своего времени. В романе «Снежные зимы» он познакомил нас с героем неординарным, своеобразным. Иван Антонюк, бывший ответственный работник, отправленный на пенсию за упорное отстаивание своих взглядов и убеждений, за то, что не поддался гипнозу бездумного повиновения в те времена, когда повсеместно на полях насаждалась кукуруза и административно отрицалась полезность многолетних трав. Нет, это не было проявлением строптивости или упрямства. Антонюк —

человек цельной натуры с твердым, закаленным характером. Отражая проблему сегодняшнего дня, Шамякин в своих романах часто делает экскурсы в прошлое для того, чтобы полнее открыть процесс формирования, шлифовки характера героя, обнаружить истоки той или иной его черты, рассмотреть внутренние пружины активной деятельности личности, те пружины, которые жизнь оставляет ему навсегда и которые определяют динамику характера. Эпизоды партизанской борьбы на оккупированной родной земле проявляют глубину патриотизма Антонюка, всю полноту его собственной ответственности за судьбу Родины в трудную годину, особенность его поступков, самостоятельность в решении сложных задач в тяжелой обстановке. Там ковался Антонюк-борец, борец убежденный, смелый, последовательный.

Шамякин щедро делится своими размышлениями, справедливо и искренне, с мудрым спокойствием и сдержанностью, хотя за всем этим ощущается его глубокая взволнованность проблемами человеческих взаимоотношений. И прежде всего нравственными.

Второй роман, выдвинутый на соискание премии, развивает тему вширь, находя новые черты характера нашего современника. Роман «Атланты и кариатиды» — о людях, строящих город. В центре повествования образ Максима Карнача, озорного, острого, даже колючего, но благородного и обаятельного человека и талантливого архитектора. Не все в нем идеально. Но главный стержень этого образа — забота о человеке и его будущем. Ведь все, что сегодня строится: улицы, дома, площади, парки, заводы, Дворцы культуры, общежития, институты — все строится для человека, для его блага, строится на века. А то, что на века, не терпит суеты. Часто еще встречаются деятели, которые в погоне за экономичностью, темпами, рекордами и прочими временными «деловыми выгодами» игнорируют интересы будущего, не умеют и не желают смотреть вперед. Архитектор Карнач вступает в конфликт с «деловыми» людьми, защищает главное для себя и в себе — строить для человека.

Читаются вещи И. Шамякина с увлечением. Он известный мастер сюжета. А если захваченный логикой повествования читатель как бы сопоставляет, соизмеряет поступки и мысли литературного героя со своими собственными мыслями, поступками, если сверяется своя жизненная позиция с позицией героя, то можно с уверенностью

сказать: писатель успешно решает творческую задачу как духовный наставник, как воспитатель.

В многоплановости романов, разнообразии реальных, жизненных проблем, многоликости характеров не теряется главное — ясная авторская концепция жизни: общественная значимость личности определяется органичностью естественного сплава личных интересов с общественными, когда доброта, любовь к человеку — не декларация, а личные конфликты героя с равнодушием мещан, их демагогией и эгоизмом.

О нашем времени, о наших людях, их заботах и думах Шамякин умеет писать так, что читатель охотно вовлекается в действо романа, становится сопричастным к нему.

Радуясь успеху товарища, искренне поддерживаю выдвижение Ивана Шамякина на соискание Государственной премии СССР.

ИВАН ШАМЯКИН И ЕГО ПОВЕСТИ

Творчество народного писателя Белоруссии Ивана Петровича Шамякина уже давно знакомо читателям «Роман-газеты» по опубликованным здесь романам «Криницы», «Сердце на ладони», «Снежные зимы», «Атланты и кариатиды» и другим произведениям.

Неизменный читательский интерес к своему творчеству писатель вызывает отличным знанием реальной действительности, глубоким проникновением в характеры современников, смелым анализом насущных проблем нашей жизни, умением правдиво и честно рассказать о тех событиях и явлениях, которые волнуют нашу общественность, притом рассказать в увлекательной, остросюжетной форме.

Читать Шамякина легко. Писатель он нескучный. Человек бывалый, и ему есть что рассказать. Талант у Шамякина светлый, добрый, человечный, особенно сильно эти качества его таланта проявляются тогда, когда он повествует о трудной женской судьбе в трагических военных обстоятельствах. Женщина и война — тема предлагаемых читателю повестей «Торговка и поэт» и «Брачная ночь». Героини его повестей — каждая со своей неповто-

римой индивидуальностью — на первый взгляд кажутся даже полярно противоположными. Но святость совершенных подвигов роднит их.

В повести «Торговка и поэт» автор прослеживает развитие характера своей героини Ольги, базарной торговки, заурядной мещанки, бездуховного существа, равнодушного к чужим бедам и болям, замкнувшегося в скорлупе своего мелкого, примитивного благополучия. Но война раскалывает эту скорлупу. В ее дом попадает молодой человек совсем иных нравственных устоев, идейных устремлений. Алесь — поэт, натура духовно богатая, активно ищущая свое место бойца в условиях оккупации. Под его влиянием мироощущение у Ольги постепенно меняется, происходит психологическая перестройка этого сложного и противоречивого характера. Любовь к Алесю является для Ольги и приобщением к его интересам, устремлениям, к его борьбе. В ее душе пробуждаются, прорастают дремавшие семена патриотизма и гражданского долга, проявляется высокая нравственность, чувство справедливости, горячее желание помогать подпольщикам в борьбе с оккупантами.

Подвиг и смерть венчают ее трагическую судьбу и роднят с героинями второй повести — цельными, ясно сознающими свою миссию в тяжелую для Родины годину.

В повести «Брачная ночь» главные героини, Валя и Маша,— совсем юные девушки с прозрачно-чистыми, хрустально-звонкими душами. Их возраст — пора первой любви, пора осознания своей зрелости. На свои хрупкие плечи они взвалили тяжелую ношу трудной борьбы в подполье и в партизанской разведке.

Повесть эта интересна не только драматической остротой сюжетных положений, но и яркостью цельных характеров.

Эмоциональная память выхватывает из прошлого события и факты, которые в свое время потрясли воображение художника. И теперь, спустя много лет, живет в душе благоговейное отношение к героическим поступкам людей и негасимая потребность рассказать, поведать с любовью и горечью не только о славных событиях незабываемого прошлого, но и о своих многолетних размышлениях. И в этом проявляется не только гражданский долг, но и гуманистическая сущность советского писателя — современника, свидетеля и участника всенародной войны против фашизма.

«...ПАКУЛЬ ГУМАРУ ХОПІЦЬ!»

Інтэрв'ю газеце «Літаратура і мастацтва»

— Андрэй Ягоравіч, якія пачуцці выклікаў у вас Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР аб прысваенні вам высокага звання народнага пісьменніка Беларусі? Нястрымнай радасці? Ціхага задавальнення?

— І радасць была, і задавальненне. Але ўсё — ціхае і стрыманае. Я і сам цяпер — ціхі і стрыманы, не тое, што раней...

— І няма такога адчування, што вы «па вышыні», ці, як кажуць, «на кані»?

— Не. Бо запомніў адзін урок яшчэ з маленства: «Не возносись».

— Калі не сакрэт, то раскажыце пра гэты ўрок.

— Ды які тут сакрэт? Я ўжо абнародаваў яго аднойчы. У кожнага чалавека ёсць нейкая дэталь ці эпізод, з якога ён пачынае сябе помніць.

Дык вось, здарылася гэта, калі мне мінуў чацвёрты ці пяты год. Мой дзядзька пасадзіў мяне на каня. Эмацыянальная памяць захавала гэтае самаадчуванне: верхам на кані! Самастойна! Праўда — аберуч за грыву. На кані я стаў вышэй за дзядзьку, вышэй плота, вышэй саламянай страхі, нават вышэй канапель паабапал сцежкі ў гумно. Дзядзька вядзе каня на повадзе, а я... «вознесся», адным словам. І раптам (адкуль яе чорт наслаў) з канапель на сцежку выскачыла рабая свіння. Конь з перапуду ўзвіўся на дыбы. (Коні тады палахлівыя былі.) І я з гэткай вышыні чмякнуўся вобзем. А калі ачомаўся,— каля мяне галасіла маці, нехта паліваў мяне з шапкі вадой з лужыны... Ні каня, ні вышыні. Канаплі, як лес, высокія...

З таго часу і па сёння запомніў: як бы ёмка ні адчуваў сябе на кані, як бы ўчэпіста ні трымаўся за грыву — не забывай, што ў любую хвіліну можа выскачыць з канапель рабая свіння і перабегчы дарогу, а палахлівы конь можа ўзвіцца на дыбы, і зноў можна чмякнуцца вобзем. бо, ухапіўшыся за грыву, не трэба думаць, што трымаеш бога за бараду. З каня я злез. За рабочым сталом самая ўстойлівая пазіцыя.

— Іван Шамякін, ваш даўні сябра і таксама народны пісьменнік Беларусі, з пераканаппем сцвярджае, што з Макаёнка мог бы атрымацца «неардынарны акцёр» ды і

жывапісец не абы-які выйшаў бы. Можа, скажаце некалькі слоў аб гэтых сваіх захапленнях?

— Мой сябра па дабраце душэўнай і шчодрасці натуры хацеў бы надзяліць мяне і іншымі талентамі, дзякуй яму. Але, відаць, я больш любіў акцёраў і тэатр, чым у сабе акцёра. Я ад душы хацеў дагадзіць ім, калі пісаў свае п'есы,— стараўся ярчэй выпісваць характары. А захапленне малюнкам ды разьбой па дрэве прывучала да цярплівасці, выпрацоўвала назіральнасць. Апрача ўсяго іншага, гэта дысцыплінуе памяць, памагае ёй у патрэбны момант адшукаць неабходную дэталь.

Мне і цяпер часта карціць змайстраваць нешта і рэальнае, і знаёмае, і хітрае. А плашкі нарыхтаваны даўно. І я яшчэ над імі папрацую: для сябе, для спакою, для ціхай радасці.

— Душа ляжала (ды і зараз, кажаце, карціць!) да многага, і ўсё ж выбралі драматургію. Хіба ж вы не ведалі, што хлеб драматурга лёгкім здаецца толькі недасведчанаму?

— А я, калі палез у драматургію, і быў недасведчаным. Калі ж зразумеў, які нялёгкі драматургічны хлеб, то адступаць было і позна, і сорамна. Узяўся за гуж — не кажы, што нядуж. Я перакананы, што ў драматургіі можа дабіцца рэальнага поспеху толькі той, для каго яна стане справай усяго жыцця. Ёсць, вядома, нямала прыкладаў таго, калі пэўны пісьменнік з аднолькавым поспехам мог тварыць у некалькіх літаратурных жанрах. І ўсё ж... І ўсё ж я паўтараю: кавалерыйскім наскокам драматургію не «заваюеш». Сам я вось ужо аж чвэрць стагоддзя пішу п'есы, і чым далей, тым, здаецца, цяжэй пісаць, бо ў драматургіі трэба заўсёды адкрываць новае і для сябе і для гледача. А перш за ўсё — адкрываць цікавыя характары, тыпы.

— А жаданне кінуць драматургію не з'яўлялася? Таму ж недасведчанаму ўяўляецца, што А. Макаёнак лёгка крочыць па тэатрах, зрываючы ружы ды яшчэ нешта... А можа, наш гіпатэтычны недасведчанец не так ужо і памыляецца?

— Ды я не супраць, каб ён не памыляўся... Кожны нармальны чалавек без патрэбы не выбера мітрэнгу замест удачлівага, спакойнага жыцця (я не дужа веру, калі гавораць: «Гэты пісьменнік не пераносіў стан спакою, яму, як паветра, патрэбна была барацьба»). Барацьба дзеля барацьбы? Не разумею. Іншая справа, што жыццё на-

ша такое — дынамічнае, вірлівае, супярэчлівае,— і яно вымушае быць актыўным, за нешта або супраць нечага змагацца і г. д.

Ці хацелася кінуць пісаць п'есы? Хіба пад настрой. Як вядома, з камедыяй заўсёды клопатаў аж занадта. Асабліва калі ў ёй — хоць элемент сатыры. Цікава, што, пакуль пішаш, адчуваеш сябе мускулістым, дужым, гэткім рыцарам справядлівасці, ваякам. Пачынаецца шлях п'есы на сцэну, і тут часта не ведаеш, ці ты б'еш, ці цябе лупцуюць. Але ж, калі п'еса вылузваецца на сцэну, і ў зале — калектыўны рогат сотняў людзей, якія становяцца тваімі саюзнікамі, ідэйнымі аднадумцамі, сваімі, роднымі, вясёлымі, то ў той час у жылы ўліваецца цудадзейная сіла, а душа напаўняецца такой удзячнай радасцю, што, здаецца, прыгарнуў бы і моцна абняў усіх, хто ходзіць у тэатр. Тады забываецца і тое, як спатыкалася пяро на гладкай паперы, і бяссонныя ночы, і пакутлівыя сумненні, і... Усё «акупляецца» творчай удачай.

У мяне ёсць фатаграфія тэатральнай залы, запоўненай калгаснікамі, якія глядзелі спектакль па камедыі «Выбачайце, калі ласка!». Фатограф схапіў момант, калі ў зале выбухнуў смех. Дык вось, калі часам на душы пачынаюць скрэбці кошкі, я бяру ў рукі гэтую фотакартку. Праз паўгадзіны вяртаецца гумар, нібы пазычаны. Ну як жа кінеш гэтую клятую камедыяграфію? А якая прафесія — лёгкая? Буду ўжо трымацца за сваю верай і праўдай — аж пакуль... гумару хопіць!

— Кажуць, біяграфія пісьменніка — у яго творах. Як адбілася ваша асабістае ў п'есах: толькі ўласнай пазіцыяй ці ў самую дзею калі-нікалі ўпляталіся факты вашай біяграфіі?

— Я не схільны разумець літаральна даволі пашыраны выраз: «Біяграфія кожнага пісьменніка — у ягоных творах». Біяграфічнае ў мастацтве адбіваецца вельмі апасродкавана. І зусім неабавязкова, каб рэаліі пісьменніцкага жыцця гатовымі калізіямі ці эпізодамі пераносіліся ў творы. Жыццё пісьменніка, як і кожнага смяротнага,— гэта перш за ўсё сустрэчы з людзьмі, якія пакідаюць у памяці глыбокі след. Адны сустрэчы ўспамінаюцца з удзячнасцю за навуку, за дабрату, за шчодрасць, за чалавечнасць, другія пакідаюць зарубку іншага характару, але таксама — у навуку, дзякуючы якой сталееш, разумееш, што ў жыцці чалавеку могуць спадарожнічаць не толькі дабро, але і зло, крыўда, падман, каварства, жор-

сткасць, душэўная глухата і іншыя заганы. Усё гэта ўрэшце складае жыццёвы багаж, які так ці інакш скарыстоўваецца ў творчай лабараторыі пісьменніка. У гэтым сэнсе ўся творчасць пісьменніка і ёсць частка яго біяграфіі, частка таму, што не ўсё бачанае і перажытае варта мастацкай «гальванізтыкі», увасаблення ў творах — ці з-за сваёй дробязнасці, ці з-за банальнасці. Жыццёвы вопыт асабліва важны для драматурга. Крыўдна, што ў драматургіі часта можна сустрэцца з сачыніцельствам чыстай вады, калі аўтару не хапае жыццёвага вопыту, назіранняў за людскімі паводзінамі, характарамі, прычыннасцю ўчынкаў і г. д. І тады аўтар вымушаны прыбягаць да прыёмаў літаратараў-фантастаў, хоць і падрабляецца пад «чысцейшую» жыццёвую праўду. Ну, а ў выніку выходзіць звычайная мастацкая хлусня.

— Мастацкая?

— І мастацкая, раз твор атрымліваецца немастацкім. Уздзеянне такіх твораў на гледача прама прапарцыянальнае праўдзе, заключанай у іх,— чым менш, тым менш... Дзіўна, што такія «развясёлыя» творы лёгка і беспера-шкодна трапляюць на сцэну.

— Андрэй Ягоравіч, мусіць, калі б вы не папрацавалі неўзабаве пасля вайны ў розных раённых установах, то і сатырычнай камедыі «Выбачайце, калі ласка!» не атрымалася б?

— Безумоўна. А ўрэшце, я не выключаю магчымасці стварэння высокапраўдзівых п'ес аб жыцці пэўнай сацыяльнай групы і «непрадстаўнікамі» гэтай групы. У такім выпадку не трэба забываць аб агульнанародных інтарэсах. Ну, і быць зноў жа... жыццёва вопытным, сацыяльна ўзброеным.

— Вашы адносіны да Каліберава? У камедыі — ясна. Вы яго развянчалі. Але ж Каліберaў вывеў вас у людзі, у вялікую драматургію. То ці ўдзячны вы яму хоць крышачку? Цікава, ці быў канкрэтны прататып у Сцяпана Васільевіча Каліберава?

— Часам бывае, што сустрэнеш у жыцці чалавека, так сказаць, гатовага тыпа для камедыі. Але бывае гэта рэдка. Рэальнае існаванне такога чалавека значна аблягчае работу над п'есай. Часцей бывае так, што адзін сцэнічны вобраз убірае ў сябе рысы некалькіх прататыпаў. Так здарылася і з Каліберавым у «Выбачайце, калі ласка!». Прататыпаў было двое: аднаго звалі Сцяпанам Васільевічам, а другі меў прозвішча Каліберaў. Я прыклаў да про-

звішча аднаго імя і імя па бацьку другога і... Абодва пратататыны былі падобныя ў здатнасці да краснабайства, дэмагогіі, у імкненні прарвацца да славы, у кар'eрызме. Праўда, і адрозненні нейкія мелі. Адзін быў прасталінейны і напорысты, удачлівы да пары да часу, а другі — ціха і ніцавата, па-машэнніцку лез у папяровыя перадавікі і ўсё прыглядаўся, прымерваўся — на каго зваліць віну ў выпадку выкрыцця яго махінацый.

Ці ўдзячны я Калібераву і яго прататыпам? Хай будуць яны мне ўдзячны. Яны хацелі славы, і я іх праславіў! А калі сур'ёзна, то ні пра якую ўдзячнасць гаворкі не можа быць. У жыцці Каліберавы — носьбіты вялікага сацыяльнага зла, небяспечныя надзвычайна. Ды і вывелі мяне, як вы кажаце, у людзі не яны, а гледачы, якія прынялі маю пазіцыю, мой гумар і сатырычную насмешку над гэтымі тыпамі. Вось гледачам я ўдзячны. За дружны рогат.

— Не раз даводзілася мне чуць, як розныя людзі, з розных мясцін пазнавалі сябе ў Цярэшку Калабку. Раскажыце, калі ласка, і пра іншыя выпадкі такіх «пазнаванняў». Магчыма, прызнаў сябе хто-небудзь з прататыпаў адмоўных персанажаў?

— Так, падобныя выпадкі здараліся. Я іх не калекцыяніраваю, бо лічу гэта не зусім сур'ёзным заняткам. Канечне ж, павінны пазнаваць, інакш навошта пісаць? Пазнавалі сябе і ў адмоўных персанажах. Кажуць, адзін высокапастаўлены чыноўнік, пазнаўшы сябе ў Глуздакове з «Лявоніхі на арбіце», доўга касавурыўся ў мой бок.

— Каліберавы розных калібраў вельмі ж не шануюць сатырыкаў. Гісторыя літаратуры ведае шмат выпадкаў, калі сатырыкам здорава перападала ад іх. Скажыце па сакрэце, можа, і вас спрабавалі «гладзіць» за залішнюю задзірлівасць?

— Але ж справядлівасць заўсёды брала верх!

— Ці бывала так, што глядач цёпла прымаў вашу п'есу, а вам яна па нейкіх прычынах не падабалася (праўда, кажуць, што сваё хоць і каравае, ды кучаравае!)? Ці не хацелася вам вярнуцца да якой-небудзь п'есы, каб нанава яе перапісаць?

— Перапісаць? Не. А падправіць — справа іншая. Я кожную п'есу час ад часу падпраўляю. Кучараўлю!

— Андрэй Ягоравіч, выраз «ні дня без радка» вядомы кожнаму пісьменніку, але не кожны можа пахваліц-

ца, што яму ўдаецца прытрымлівацца гэтага прынцыпу. А як вы працуеце: імпульсіўна ці сістэматычна?

— Імпульсіўна (калі вам падабаецца гэтае слова). Я крыху зайздрошчу таму ж І. Шамякіну, які можа скарыстоўваць для творчасці кожную вольную хвілінку: умудраецца пісаць нават у перапынках паміж двума пасяджэннямі. А мне неабходна настроіцца, і я саджуся за пісьмовы стол толькі тады, калі ў дэталях бачу сітуацыю, калі кожны нюанс паводзінаў персанажа для мяне да галюцынацыі бачны і зразумелы. Затое калі ўжо я пачынаю пісаць, то пішу, як правіла, вельмі хутка. Так, напрыклад, «Трыбунал» напісаў — у чарнавым, вядома, варыянце — даволі хутка. Праўда, да гэтага давялося нямала надумаць, павагацца, пасумнявацца...

— Як пачалося ваша супрацоўніцтва з тэатрам імя Янкі Купалы?

— Як і ў кожнага драматурга. У 1951 годзе я напісаў драму «На досвітку» і прынёс яе ў тэатр. Тут я сустрэўся з вельмі таленавітым рэжысёрам і добрым чалавекам К. Саннікавым, творчае супрацоўніцтва з якім дало мне надта многа. Ён умеў працаваць з аўтарамі, мог беспамылкова вызначыць і схільнасці, і здольнасці іх. Асабіста мне, тады яшчэ зялёнаму пачаткоўцу, К. Саннікаў адкрыў многія прафесійныя сакрэты сцэны.

— Дык вас у тэатры адразу ж абласкалі?

— Каб жа так. Тэатр на галоўным рэжысёры не канчаецца. Ёсць яшчэ акцёры, ды кожны — індывідуальнасць! Ёсць у купалаўцаў адзін дастаткова значны акцёр, якому ўвесь час не падабаліся мае п'есы. Трэба было паслухаць, што за абвінавачванні супроць мяне ён адшукваў, якімі грахамі надзяляў. Праўда, яго калегі не дужа надзялялі падобныя нападкі. Як не ўспомніць добрым словам Барыса Платонава, чалавека наколькі таленавітага, настолькі ж сумленнага. Менавіта яго аўтарытэтнае слова вельмі часта служыла мне рэальнай падтрымкай. І наогул, мне здорава пашанцавала з тэатрам. Дзякуючы яму мне пашчасціла супрацоўнічаць з такімі карыфеямі сцэны, як Глебаў, Платонаў, Дзядюшка. Малодшым акцёрам варта было б павучыцца ў іх уменню ствараць сцэнічныя вобразы, ляпіць характары. Цяпер часта бачыш, як малады выканаўца старанна іграе... сітуацыю — дае мадэль уласных паводзін у пэўнай мізансцэне. Платонаў і Глебаў (асабліва яны!) доўга, настойліва шукалі непаўторныя характэрнасці абранаму імі персанажу. А як яны

ўмелі чытаць, «расшыфроўваць» вобразы! Успамінаецца работа Платонава над роллю Лявона Чмыха з «Лявонiхi на арбіце». Ён і на Камароўку неаднойчы хадзіў, і па вёсках ездзіў, пакуль не знайшоў адпаведную фактуру. Не для пераймання — для вывярэння ўласнага бачання, разумення характару свайго героя. Затое як іграў!

Думаю, прынамсі, хочацца думаць: што і мая драматургія намагла некаторым акцёрам раскрыць свой талент. Пры пастаноўцы «Лявонiхi на арбіце» доўга валтузіліся з выбарам актрысы на галоўную ролю. Насцярожана паставіліся ў тэатры да маёй рэкамендацыі ролю Лявонiхi даручыць Галіне Макаравай, амплуа якой, або па-нашаму — творчая доля, дагэтуль заключалася ў эпізадычных ролях. І паглядзіце, як здорава яна пайшла! Сёння імя гэтай выдатнай актрысы вядома далёка за межамі нашай рэспублікі.

— Думаецца, што і Генадзь Аўсяннікаў таксама стаўся значнай фігурай у тэатральным свеце не без дапамогі вашых п'ес.

— Яму відней. А мне надта імпануе гэты акцёр. Вельмі здольны і не перастаў расці. Прыемна, што ён не спадзяецца толькі на сітуацыйную імправізацыю, а кожны раз лепіць вобраз, шукае характар. У гэтым адчуваецца школа старэйшых майстроў беларускай сцэны.

Хачу падкрэсліць, што ў купалаўцаў і сёння ёсць нямала майстроў сваёй справы, для якіх хочацца пісаць як мага лепш.

— Як вы гледзіцё, Андрэй Ягоравіч, па практыку шырокай апошнім часам інсцэнізацыі празаічных твораў?

— Не ад добрага жыцця ўсё гэта. А тлумачыцца проста — не хапае па-сапраўднаму значных п'ес. Вось і даводзіцца пераліцоўваць твор адной мастацкай сістэмы ў другую.

— І тут непазбежны пэўныя страты?

— Каб жа толькі «пэўныя»! Часцей за ўсё ад выдатнага празаічнага твора на сцэне застаецца толькі бляклы адбітак, які нагадвае арыгінал назвай ды агульнымі героямі. Хто падлічыў, напрыклад, страты ад перапрацоўкі ў сцэнічны варыянт «Анны Карэнінай» Л. Талстога або «Братоў Карамазавых» Ф. Дастаеўскага?

— Чаму ж спектаклі па гэтых творах карысталіся несумненным поспехам у гледачоў?

— Ніхто не спрачаецца, карысталіся. Карысталіся таму, што на спектаклі клаўся водсвет геніяльных вартас-

цей арыгінала. Але ўявім на момант, што раманы па нейкіх прычынах згубіліся, незваротна прапалі, а засталіся толькі іх інсцэніроўкі. Страшна падумаць! Будучае пакаленне сярод геніяльных твораў сусветнай літаратуры не называла б ні «Анны Карэнінай», ні «Братоў Карамазавых».

— Андрэй Ягоравіч, цяпер у мяне да вас пытанне як да старшыні секцыі драматургіі СП БССР. Ці не здалося вам, што ў нас недастаткова ўважліва ставяцца да папаўнення драматургіі маладымі аўтарамі?

— Сапраўды, наша драматургія вельмі ж марудна папаўняецца новымі імёнамі. Але ў гэтым ёсць і аб'ектыўныя прычыны. Спецыфіка жанру вымагае ад «навабранцаў» значнага жыццёвага вопыту, сталасці.

— Але ж Лермантаў напісаў свой «Маскарад» у пятнаццацігадовым узросце.

— Геніі не так часта сустракаюцца, і адзінкавы прыклад не можа служыць доказам. Не мною сказана, што драматургія з'яўляецца калі не самым, то адным з самых складаных відаў мастацкай творчасці. І без значнага жыццёвага вопыту тут не абыдзешся. Мне даводзіцца чытаць вельмі многа п'ес драматургаў-пачаткоўцаў. Загана агульная амаль для ўсіх — не хапае паўнакроўнага жыццёвага матэрыялу, значных сацыяльных канфліктаў.

— Дык што, некалькі сталых драматургаў і следам — вакуум?

— Чаму? Ставяць жа п'есы Шабана, звярнулі ўвагу на творы Караічава, Іскрыка, Левановіча. Абяцалі неўзабаве пачаць працаваць над п'есамі Марчука і Паповай рэжысёры, заслужаныя дзеячы мастацтваў БССР Раеўскі і Луцэнка. Але, паверце мне, кожнаму з іх патрэбна яшчэ нямала і больш актыўна вывучаць жыццё, законы жанру, каб стаць сапраўдным драматургам.

— Ахвотна веру вам, аднак мне здаецца, што шлях ад завяршэння п'есы маладым драматургам да выхаду яе на сцэну залішне доўгі. Не мне вам расказваць, якой прафесійнай школай для драматурга-пачаткоўца з'яўляецца работа з рэжысёрам, выхад першай п'есы на сцэну. І калі пазбавіць маладых магчымасці праверыць сябе сцэнай, то плён ад любых мерапрыемстваў, накіраваных на павышэнне іх майстэрства, будзе мізэрным.

Я наогул здзіўляюся, што моладзь яшчэ зусім не адцуралася драматургіі. Мяркуйце самі: на сцэну не прабіцца, у друк — таксама. Апошняя акалічнасць здзіўляе

найбольш. Дзе тут логіка: надрукаваць п'есу можна толькі пасля яе пастаноўкі? Такім чынам несцэнічныя, але літаратурна бездакорныя драмы асуджаюцца на ігнараванне. Міністэрства культуры магло б наладзіць выпуск драматургічных альманахаў. Некалі падобныя спробы рабіліся. Народным і самадзейным тэатрам у глыбінцы такія альманахі добра дапамагалі ў выбары рэпертуару. Мне неаднойчы даводзілася чуць скаргі ад рэжысёраў непрафесійных тэатраў аб недахопе новых п'ес. Дык чаму ж не даць ім магчымасці паставіць новую драму, каб не дубліраваць рэпертуар вядучых прафесійных тэатраў? Ці ж не так?

— Чаму не так! У рабоце з маладымі драматургамі трэба шукаць нейкія дзейсныя формы, і міністэрству культуры, і тэатрам сёе-тое мяняць, перайсці ад дыдактыкі да практыкі. Калі ўжо сёння не дбаць аб таленавітым, перспектыўным папаўненні, то мы можам вельмі хутка разгубляць тыя сціплыя дасягненні, якіх дабіліся цаной вялікіх намаганняў, не ўтрымацца на цяперашнім узроўні. А нам жа неабходна ісці далей, не затрымлівацца на дасягнутым.

— Андрэй Ягоравіч, ці не задумваліся вы над такім пытаннем: у ГДР, Францыі, а асабліва ў ЗША большасць драматургаў працуе на радыё і тэлебачанні? Тэле- радыёп'еса перажывае там пару бурнага развіцця. А ў нас гэты жанр застаецца амаль без увагі. Неяк не зразумела, чаму мы слаба выкарыстоўваем гэты дзейсны сродак масавага выхавання?

— У складаных пытаннях часцяком бываюць наўздзіў простыя адказы. Драматургі Захаду пішуць для радыё і тэлебачання таму, што там добра плоцяць.

— А магчыма, радыёп'есу напісаць лягчэй, чым п'есу для тэатра?

— Пераканаы, што не лягчэй. Думаю, што нават складаней. Калі я пішу п'есу для тэатра, то многія рэплікі, удакладненні свядома апускаю, спадзеючыся на акцёрскую жывую інтэрпрэтацыю, даяраючы яго розуму і таленту. А ў радыёп'есе падзея толькі на слова. Канечне ж, у голасе акцёра заключана шмат выяўленчых, я б сказаў, жывапісных магчымасцей. Я некалькі разоў перачытваў выдатны раман М. Шолахава «Ціхі Дон», тым не менш мне на ўсё жыццё ўрэзаліся ў памяць перадачы, у якіх народны артыст СССР Арлоў шмат гадоў назад чытаў раздзелы з гэтага рамана — некаторыя моманты, мясціны высвечвалі-

ся неяк па-новаму, даверліва, шчыра, нават інтымна. У гэтым якраз і заключаецца адметнасць радыёп'есы, якая павінна ствараць інтымную, даверлівую абстаноўку, эмацыянальны кантакт са слухачом. Таму драматургу патрэбна быць вельмі тонкім псіхолагам, умець мадэліраваць узаемаадносіны з аднаго боку непасрэдна паміж дзейнымі асобамі, а з другога — паміж дзейнымі асобамі і слухачом.

А няўвага да тэлевізійнай і радыёп'есы падмечана правільна. За выключэннем дэтэктываў, большасць спектакляў немагчыма глядзець. Нейкае ўсё сумнае, будзённае, нецікавае.

— Выходзіць, вы за дэтэктывы?

— Не за сумоту ж! Хаця і дэтэктываў глыбокіх не шмат. Ды яшчэ пайшла цяпер мода на даўжэзную шматсерыйнасць. Не ўяўляю, як можна выцерпець, выглядзець аж дваццаць серый?!

— Андрэй Ягоравіч, хацелася б пачуць, як вы адносіцеся да такога апошнім часам імклівага пашырэння п'ес з вытворчай тэматыкай?

— Вельмі станоўча. Чалавек на вытворчасці — гэта ж цэлы мацярык канфліктаў, праблем, супярэчнасцей! Чалавек на вытворчасці — гэта само жыццё...

— Прабачце, што перабіваю, але я не пра тое. Аб важнасці праблемы чалавек — вытворчасць спрачацца не даводзіцца. Мяне турбуе, што тэхналогія, станкі, АСК і многае іншае паступова выцясняюць у п'есах чалавека.

— Гэтыя турботы і для мяне не чужыя. Бесхарактарная драматургія (а ў большасці вытворчых п'ес характары і сапраўды толькі пазначаны, псіхалагічна нераспрацаваны) — няплённая ў самой сваёй аснове, бо чалавек, пазначаны толькі вытворчай функцыяй — абкрадзены чалавек. Як бы там ні было, але кожная вытворчая п'еса амаль заўсёды схематычная, таму адрозніваецца ад тых, што напісаны па Шэкспіру (хай даруецца мне такая паралель!), як маці-прырода ад табліцы Мендзялеева. Выдатная табліца! Жыццёва неабходная людзям, і ўсе элементы пазначаны ў ёй. І ўсё ж — гэта схема, нежыццёвы адбітак шматфарбнай, прывабнай рэчаіснасці. Ёсць у ёй і золата, і жалеза, і крэмній, ды сэрцу гэта нічога не гаворыць. Але я перакананы, што такія творы, як «Пратакол аднаго пасяджэння» А. Гельмана, «Чалавек збоку» І. Дварэцкага, напрыклад, маюць права на сцэну.

— Ого, маюць права! Я баюся, каб драматургія іншага плана, сапраўдная драматургія ў бліжэйшы час не была

настаўлена перад неабходнасцю даказваць сваё права на сцэну. Не ўсміхайцеся, не ўсміхайцеся, трывога не беспадстаўная! Хіба ж вы не ведаеце, як нашы тэатры «сочаць за модай»? Попыт вызначае прапановы. Зараз попыт на Чэшкавых, і разбрыліся яны, адзін за другога драбнейшыя, па сцэнах тэатраў. Здаецца, урокі гісторыі даюцца нам толькі для таго, каб іх адразу ж забываць. А някепска было б успомніць вытворчую драму 40—50-х гадоў, прыгадаць яе лёс.

— Сённяшняя «вытворчая» драма, здаецца, адрозніваецца ад свайго паслявасннай папярэдніцы.

— Не надта! Пачынае нават паўтарацца і практыка вандруючых сюжэтаў. Аказваецца, не перавяліся каля драматургіі бойкія рамеснікі, гатовыя выконваць тэатральныя заказы па даўно і добра вядомых выкрайках. Можа, было б лепш, каб яны арыентаваліся не на бесхарактарную драматургію?

— Ды не, плён ад пераймальнікаў аднолькавы: ці будуць яны арыентавацца на Гельмана, ці возьмуць за ўзор самога Шэкспіра. А сапраўдная п'еса аб чалавеку на вытворчасці яшчэ не напісана. І чым хутчэй яна будзе напісана, тым лепш.

— Вы не садзіліся за стол, пакуль не апаноўвала вас якая-небудзь значная сацыяльная праблема, вырашэнне якой жыццёва важна для многіх. Што сёння турбуе вас?

— А тое, што і ўсіх. Пэўна ж, невыпадкова апошнім часам так шырока і настойліва абмяркоўваецца праблема якасці і эфектыўнасці ў вытворчасці. Відаць, даўся ў знакі нам брак. Брак шматаблічны, ва ўсіх іпастасях: брак у вытворчасці тавараў і ў кіраўніцтве вытворчасцю, брак у арганізацыі працы і планаванні, брак ва ўзаемаадносінах людзей і ў выхаванні.

Мне хочацца дакапацца да прычын, выявіць маральную аснову браку. Брак па недагляду мае свае прычыны. Babarob-недаростак — работнік нізкай кваліфікацыі — гэта адно, а, напрыклад, бракароб наўмысны, які гоніцца за колькасцю (чытай: «за доўгім рублём»), ігнаруючы якасць — гэта ўжо іншай катэгорыі тып.

Ёсць аб чым падумаць, перш чым выяўляць гэта ў вобразнай сістэме. І перш за ўсё падумаць аб тым, каб самому не дапусціць браку. А тэма важная для грамадства, а значыць, і для пісьменніка.

— А ў якім асяроддзі? Горад? Вёска?

— Можа, і завод. Я даўно ўжо хаджу вакол завода, як

кот вакол гарачай кашы, і ўсё не асмелюся. Не завёў там пакуль што дружбакоў. А можа, вярнуся і ў вёску. Там іншая справа — старыя сябрукі трымаюць мяне «ў курсе». Нядаўна ездзіў да сваіх выбаршчыкаў на Палессе, у Столінскі раён. Былі цікавыя гаворкі аб узаемаадносінах «Сельгастэхнікі» і калгаса. Ці мне падалося, ці, можа, і на самой справе там нібыта выспявае канфлікт. А можа, гэта канфлікт паасобных людзей, маральная трэпічына? Трэба разабрацца глыбей. У новым годзе часу ў мяне прыбавіцца і каб папазіраць, і каб пагутарыць з разумнымі людзьмі, і каб падумаць. А падумаўшы — напісаць. Хачу прымкнуць да энтузіястаў. З імі весела.

КРЕСТЬЯНИН СТАЛ ПРЕЗИДЕНТОМ

Інтэрв'ю «Литературной газете»

В республиканской газете я прочитал Указ Президиума Верховного Совета БССР: за большие творческие успехи, заслуги в развитии белорусской советской драматургии и активную общественную деятельность Андрею Макаенку присвоено почетное звание народного писателя Белорусской ССР.

Подумал: в этом звании — народный писатель — заключена тончайшая характеристика и творчества, и натуры Макаенка.

Андрей Егорович — увлекающийся человек. И когда отстаивает свою точку зрения, предстает яростным спорщиком. Диалог с ним труден потому, что Макаенок говорит как бы самому себе. Не раз замечал, что именно так, монологами, изливают люди свое наивысшее духовное напряжение. Однажды «подслушал», как старый комбайнер страстно убеждал молодого — провинившегося, отступившегося. В цехе присутствовал на собрании, где анализировали причины участившегося брака,— вот где были монологи. Убеждающие, убедительные. Такие монологи часто произносят герои Макаенка — в «Трибунале» и «Таблетке под язык»... И он сам.

В беседе Макаенок всегда публицистичен. Оказалось, оба мы интересуемся взаимоотношениями колхозов с их

главным партнером — «Сельхозтехникой» — проблема для деревни наиважнейшая.

— «Сельхозтехника» нередко отрывается от насущных забот колхозов, от производства конкретного продукта — хлеба,— горячо говорил Андрей Егорович.— «Сельхозтехника» не выращивает хлеб, а лишь выполняет узкие операции: вносит удобрения, ремонтирует тракторы, поставляет запчасти. И это может стать самоцелью. Образно говоря, «Сельхозтехнике» выгодно, чтобы тракторы чаще ломались. Парадокс? Да! Узкая специализация приводит к тому, что люди перестают думать о конечном результате труда.

Писатель знает проблему досконально: чтобы изучить ее, он поработал в райкоме партии, в колхозе, в той же «Сельхозтехнике». На волнующий вопрос он взглянул шире, обобщил, сопоставил с другими явлениями жизни — и началась непосредственная работа драматурга.

Я попросил рассказать о новой пьесе поподробнее. Он ушел от конкретного ответа, отшутился, сослался на суеверие, затем все-таки объяснил:

— Работа над пьесой трудна. Проблема отнюдь не новая: взаимозависимость человека и общества,— и надо найти некий новый поворот. А новизна ведь в характере героя — носителя той или иной идеи. Производственные отношения могут быть темой научной диссертации. Темой же художественного исследования они не станут, пока не оживут в людях, в столкновениях характеров. К примеру. Наше общество стало настолько богатым, что вклад отдельного человека зачастую кажется «комариным», несущественным и даже... необязательным. Был я недавно в бригаде строителей. Вижу, понадобился плотнику колышек. Так он что делает: топором по хорошей доске бах , отколол себе колышек, испортил доску. Другой искал в ящике какой-то гвоздь, копаться в ящике надоело, вывернул содержимое в песок, нашел гвоздь и был таков. Все ходят, втаптывают эти гвозди в землю — губят свое же личное добро. Но как доказать это? Как убедить всех без исключения, что неуважение к чужому труду, его бессмысленная растрата противоестественны? Я пишу не диссертацию, а пьесу. И будет в ней герой — максималист, горячий, честный парень. Вместе с ним мы и попробуем разобраться в проблеме...

Меня всегда поражало, до чего точно герои Макаенка умеют выражать мнение всех нас, то, что мы чувствуем, но, быть может, не до конца осознаем. Я думал об этом, когда

в театре имени Янки Купалы смотрел недавно поставленную пьесу Макаенка «Святая простота».

Главный ее герой — честный, умный белорусский крестьянин не может постичь ни умом, ни сердцем, зачем развязываются войны, во имя чего надо убивать людей, почему президенты и премьер-министры не запретят выпуск бомб и снарядов, не прикажут вместо них выпускать побольше тракторов и комбайнов.

Крестьянин движим высочайшей нравственностью. Его «святая простота» — неприятие насилия человека, доходящая до неистового, страстного желания изменить мир одним приказом.

И чудо совершается... во сне. Крестьянин становится президентом одного из капиталистических государств. На нем черный фрак и элегантный цилиндр, но те же парусиновые штаны (наверное, не успел переодеть), вокруг него в почтительном ожидании выстроились министры. Крестьянин-президент издает свои приказы: немедленно отменить бомбы, войны, насилие. Увы, эти мудрые приказы остаются невыполненными.

Президент-крестьянин не учел, что находится в мире хищников, наживающихся на массовых убийствах; президент всего лишь марионетка в их окровавленных руках.

— Пока писалась и репетировалась пьеса «Святая простота»,— говорит Андрей Егорович,— на земле случилось ужасное событие — появилась нейтронная бомба, самое изощренное орудие физического уничтожения человека и всего живого. Несомненно, герои моей пьесы, узнав о нейтронной бомбе, крылатых ракетах, должны стать более страстными в своих поступках, более непреклонными перед великой бедой, которой грозит усиление гонки вооружений. Вот это я и хочу зафиксировать в новом варианте пьесы.

«Святую простоту» будут ставить в Берлинском театре имени М. Горького. И немецкий зритель — рабочий, интеллигент,— несомненно, почувствует то, что чувствует белорусский крестьянин, что чувствуют все люди труда...

Так и должно быть, если герой произведения взят из жизни, если писатель — народный.

ВСАДНИК ЗА ПИСЬМЕННЫМ СТОЛОМ

Інтэрв'ю газеце «Советская культура»

— Мне приятно встретиться с читателями на страницах «Клуба книголюбов» потому, очевидно, что, как и в жизни многих и многих тысяч людей, книга в моей судьбе сыграла огромную роль. С детства книга — самое почитаемое мной существо. Именно живое существо, которое помогало и помогает жить и даже выжить. Расскажу такой случай. Во время высадки десанта в Крыму в годы войны был я тяжело ранен. Приговор врачей — ампутация обеих ног. Парень я был горячий — не согласился. Боль терпел ужасную. И вот однажды врач принес мне в палату томик «Энеиды» И. Котляревского. Сказать по правде, не до чтения мне тогда было. Но книжку раскрыл. Страница, вторая. И, кажется, боль начала отступать. До выписки знал «Энеиду» на память. Ноги остались при мне. Прихрамываю, правда. Вот такая история. Так как же мне не быть благодарным книге. Я сатирик, но люблю не только Гоголя, Салтыкова-Щедрина, но и Пушкина, Тютчева, Лермонтова и, часто работая над новой пьесой, беру в руки заветные томики, перечитываю, думаю. Это очень помогает.

А теперь, вероятно, время ответить на те вопросы, которые задают в письмах мои читатели. Сначала на главный: почему я стал писателем. Для этого надо вернуться на четверть века (не верится, что это было уже так давно!) назад. Только что окончилась война, приехал в родные края, работал в районной печати, окончил партийную школу при ЦК КП Белоруссии. Был, как принято говорить, в самой гуще событий. Время было нелегкое, по долгу партийного работника, по человеческому долгу не мог пройти мимо того негативного, что мешало нашему продвижению вперед. Всегда ввязывался в драку. Вот и первая моя комедия «Извините, пожалуйста!» была написана потому, что появилась внутренняя потребность помочь сотням и сотням моих друзей-колхозников разглядеть подлинное лицо бюрократов и хапуг.

Наверное, главная цель, которую я ставил перед собой, садясь к письменному столу, была в какой-то мере достигнута. У меня хранится очень дорогая фотография, запечатлевшая взрыв смеха в театральном зале, заполненном колхозниками на спектакле «Извините, пожалуйста!». Так вот если порой на душе скребут кошки, я всегда достаю эту фотографию.

Часто меня спрашивают еще, почему я выбрал многотрудную судьбу именно театрального писателя. Во-первых, потому, что, очевидно, заложена во мне тяга не только к писательству, но и к «прекрасному и древнему искусству лицедейства». Многие мои друзья говорят, что из меня мог бы получиться и актер. Не знаю, не пробовал. Но ясно, что природа моего писательского мышления, как оказалось, созвучна театру с его динамикой, крутыми столкновениями характеров, лаконизмом. Когда начинал свою «театральную карьеру», то по наивности не подозревал, что она так трудна.

Думается, каждый писатель, а сатирик в особенности, обязан ставить перед собой действенные задачи. Тут уж, как говорится, ближе к делу. Для меня всегда были важными слова Владимира Ильича Ленина о том, что порой у нас мало проявляется внимания к той будничной — слово «будничной» подчеркнуто — к той будничной стороне внутрифабричной, внутридеревенской, внутриполковой жизни, где всего больше строится новое, где нужно всего больше внимания, огласки, общественной критики, травли негодного, призыва учиться у хорошего.

— Андрей Егорович, хотелось бы узнать ваше мнение о так называемой производственной пьесе.

— Я хорошо отношусь к производственным пьесам. Сам такие пьесы пишу. Человек на производстве — это сама жизнь. Но человек, а не только производство. Человек, обозначенный лишь производственной функцией,— обкраденный человек. Лучше, хуже ли написана такая пьеса, но отличается она от художественно полнокровной, как мать-природа от таблицы Менделеева. Зритель хочет человека видеть такого, как в жизни,— порой странного, смешного, растерянного, неожиданного.

— Вот здесь мы подошли к разговору о прототипах героев ваших пьес, о процессе работы над новым произведением.

— Жизнь писателя, как и любого смертного,— это встречи с людьми, которые и оставляют в памяти глубокий след, иногда благодарный, порой горестный. Вот это все и составляет жизненный багаж, который и «переплавляется» в его творческой лаборатории. Поэтому, очевидно, я за очень редким исключением не могу назвать прямых прототипов героев своих произведений. Вот, скажем, Калиберов из комедии «Извините, пожалуйста!». Прототипов у этого образа было два: одного звали Степаном Васильеви-

чем, другой носил фамилию Калиберов. У меня же в пьесе получился один человек, весьма далекий от обоих. Иначе говоря, образ типизированный, обобщенный. Так же и с Терешкой Колобком, дедом Цибулькой. В их портреты вписались черты многих близко знакомых мне людей. Потому, очевидно, они так узнаваемы, поэтому читатели с уверенностью пишут о том, что именно в их селе и происходили события, описанные в пьесе, что у них живут Терешка Колобок, дед Цибулько.

Сажусь я за письменный стол только тогда, когда в деталях вижу ситуацию, когда каждый нюанс поведения героев для меня ясен, ощутим. Долго вынашиваю замысел, но потом пишу быстро.

— Андрей Егорович, на полках я вижу издания ваших пьес. Каков путь пьесы со стола театрального писателя к сцене, к читателю?

— Очевидно, здесь надо исходить прежде всего из неоднозначности понятия «театральный писатель». В том и особенность нашего ремесла, что пьеса становится фактом общественной жизни, когда попадает в свет рампы. Поэтому взаимоотношения «автор — театр» волнуют каждого драматурга. Не верьте, если драматург, а комедиограф и подавно, скажет, что путь на сцену сплошь устлан розами. Ведь что такое писатель-сатирик? Он первым должен подсмотреть в жизни опасное явление, разоблачить его, не дать расцвести махровым цветом. Самая большая ценность пьесы комедиографа-сатирика в новизне и степени социальной значимости конфликта. Иначе зачем же перо? А бывает порой, когда работаешь, ощущаешь себя сильным, этаким воином, борцом. Приносишь пьесу, а тебе говорят: нет таких конфликтов в жизни, и героев таких нет. Поди разберись — ты ли бьешь, то ли тебя лупцуют.

Правда, на понимание режиссерами, актерами мне везло. Я люблю актера, всегда восхищаюсь его даровитостью и, принося комедию в театр, никогда не считаю, что в ней все точки над «и» расставлены. Пьеса — живой организм. Она растет, развивается в процессе репетиций. Актер, если он человек по-настоящему творческий, во время работы над ролью многое подсказывает драматургу. Праздником для меня была работа с такими прекрасными мастерами, как Б. Платонов, Г. Глебов, В. Дедюшко, Г. Макарова, Л. Добржанская, А. Папанов, Г. Менглет, Л. Дуров, Г. Овсянников и другими.

Только после проверки на зрителе, после большой кор-

ректировки я решаюсь опубликовать пьесу в журнале, но и потом работа не прекращается.

— Андрей Егорович, совсем недавно афиши Белорусского академического театра, например, сообщили о 300-м представлении «Трибунала», 200-х спектаклях «Затюканного апостола» и «Таблетку под язык». Как вы относитесь к такой популярности?

— Не скрою, она мне приятна, радуюсь, что моих героев узнают в самых далеких уголках, считают своими, да и меня тоже. Но хочу в связи с этим припомнить историю, которая случилась со мной в раннем детстве. Как-то мне приходилось о ней рассказывать, но, думаю, можно и повториться, ибо она весьма поучительна. Было мне тогда четыре или пять лет от роду. Мой дядя подсадил меня на коня. Эмоциональная память сохранила это ощущение. Верхом на коне! Над всеми! Выше дяди, выше забора! Выше соломенной крыши, даже выше конопли вдоль стежки на гумно. Дядя ведет коня на поводу, а я «вознесся». И вдруг (и откуда ее черт вынес!) из конопли на стежку выскочила рябая свинья. Конь как взовьется на дыбы! И я с такой высоты — да об землю. А когда опомнился, возле голосила мамка, кто-то поливал меня из шапки водой, зачерпнутой прямо из лужи. Ни коня, ни высоты, лишь конопля, как лес, высокая. С того времени я твердо запомнил: как бы уверенно ни сидел на коне, как бы цепко ни держался за гриву — не забывай, что в любую минуту может выскочить из конопли рябая свинья, перебежать дорогу, а ты шмякнешься оземь, потому как, ухватившись за гриву, не следует думать, что держишь бога за бороду.

С коня я слез, конопля уже не кажется лесом, и считаю, что за рабочим столом — самая устойчивая позиция.

ТОЧКА ОТСЧЕТА

35 лет назад мы испытали ни с чем не сравнимую радость. Ни с чем не сравнимое чувство. Все слова, все попытки бессильны объяснить, что переживала тогда страна, народ. Разве что искусство — стихи, песни — дает какое-то понятие об этом. Страшное испытание осталось позади. Вера в свои силы, уверенность, что мы можем все,

были безграничны. С войнами, казалось, было покончено навсегда.

Увы, они следовали одна за другой. Холодная война, Корея, Вьетнам... И теперь мы живем в мире, где сложилась дикая, абсурдная ситуация. Каждый день «мира» обходится дороже, чем самая зверская, самая кровопролитная война из всех, что знало человечество.

Колоссальные военные расходы, гонка вооружений, военно-промышленные комплексы, вспыхивающие то тут, то там очаги локальных войн. Все это возмущает и тревожит душу. «Локальность» отнюдь не успокаивает: мы слишком хорошо понимаем, как мал наш земной шарик. Невозможно оставаться спокойным, зная: оружия запасено столько, что планету можно уничтожить сорок раз. А производство продолжается. Зачем?! Ведь любому, даже самому озлобленному милитаристу должно быть ясно, что сорок раз взрывать Землю не придется. Даже два раза. Так зачем же все новое и новое оружие, все более и более мощные бомбы?

И вот, когда задумываешься — а не думать об этом я не могу,— начинаешь понимать причины. Пресловутые ханты и рокфеллеры готовы и сорок раз уничтожить Землю, если учуют угрозу своим прибылям от военных поставок.

Даже если и не будет войны, преступления милитаристов не станут простительнее. Ведь сотни миллиардов тратятся на войну, лучшие умы человечества тратятся на войну, и это тогда, когда на нашей планете каждую секунду люди умирают от голода.

Скажут, все это — известно, возмущаться этим — наивно. Слышали, скажут, все это тысячу раз и наизусть знаем, сколько школ можно построить вместо одного бомбардировщика, а вот что вы предлагаете? Я писатель, драматург, сатирик — у меня свои задачи. Вот что я хотел бы сказать по этому поводу.

Во-первых, писатель не должен считать, что все общеизвестно. Думаю, что вовсе не все и не всем. Кроме того, известно — еще не значит понятно. Мало знать — надо осознать. Мало осознать — надо делать. Все знают, к примеру, как полезны минеральные удобрения, но вот едешь и видишь — сугробы этих удобрений пропадают. Задача писателя, как я ее понимаю, не читать наивную и нудную проповедь, а эмоционально воздействовать на человека. Эмоциями и страстями прорываться сквозь стену равноду-

шия. И когда я делаю героем пьесы Малыша, который мыслит и действует отнюдь не по-детски, то делаю это вполне сознательно. И вовсе не для «оригинальности», но для действенности. Сегодняшний зритель не поверит в фонвизинского Правдина в современной пьесе. Но когда страшная история вдруг глаголет устами младенца — это действует. «Смотрите,— взывает в «Затюканном апостоле» Малыш,— смотрите, что вы, взрослые, сделали с миром! Мне, Малышу, и то понятны абсурд и ложь, в которых мы живем. Неужели же вы этого не понимаете?!»

Итак, наша задача — действовать эмоционально.

Во-вторых, пусть и это наивно, но я — оптимист. Я верю, что проблема разоружения будет решена. Но опять-таки не когда все «узнают», а когда все осознают. Человечество не раз решало глобальные проблемы. С трудом, не сразу, но — решало. При феодализме было, видимо, большой наивностью писать утопии о государствах без короля, о народной власти...

Честно говоря, я не знаю, куда мне деваться от наивности. Вот я и вкладываю ее в героев своих комедий. Пусть, думаю, не я, а они ведут антивоенную пропаганду, посмотрим, что получится. Таков Старик в «Святой простоте», продолжатель и одновременно антипод Малыша. Если Малыш — суперсовременное дитя, напичканное до предела мудростью великих, то Старик-то — святая простота. Пастух — человек вечной, бессмертной, древнейшей профессии, кормилец человечества, он не приобщался к философии, науке, высотам мировой культуры. Но цивилизация добралась до него и дала ему транзистор. Он слушает радио, и его природной, народной нравственности хватает вполне, чтобы понять, в чем дело и где корень зла.

Я считаю «Святую простоту» целенаправленной антивоенной вещью. В наивном восприятии пастуха вскрывается вся безнравственность самой идеи войны и ее причины.

Кое-кому Старик показался мелочным и вздорным: ишь, какой шум поднял из-за семнадцати копеек. Но Старик руководствуется не величиной суммы, а народной мудростью. У нас она гласит: стянувший иголку уворует и коня. Старик знает: стоит только начать. Стоит только захотеть жить за чужой счет — и все погибло. Для Старика эскалация потребительства и жадности равносильна эскалации войны. Естественно, что малейший признак паразитизма в родном сыне — для него трагедия. Его нравственность бес-

компромиссна, это нравственность человека коммунистического будущего, нового человека.

В Нью-Йорке был у меня довольно острый спор. «Новый человек, воспитание нового человека — все это пустая демагогия. Какая может быть разница между вашим человеком и нашим?» — говорил мой собеседник. «Нет, говорю, мистер, вот у вас купить свитерок за 10 долларов и перепродать его за 40 долларов считается похвальным, дескать — проявлена деловитость. У вас спекулянт — уважаемый бизнесмен, он своей деятельностью гордится. А для нас спекуляция — преступление, то же, что воровство. И наш человек этого стыдится. Деньги — ведь это же чей-то труд, получать их даром у нас позорно, а у вас — почетно. Вот и подумайте, мистер, чья нравственность выше». Задача писателя — стараться восславить истинные ценности бытия, духовные ценности и заклеймить безнравственность стяжателя и мещанина. Это и есть борьба против войны. Ибо военно-промышленный комплекс не что иное, как раздутое до глобальных размеров мещанство.

Итак, долг писателя — бороться против войны, создавать в обществе нравственную атмосферу неприятия, осуждения всего, что связано с грабительской идеологией милитаристов.

Кроме общепонятных гуманистических мотивов отрицания несправедливых войн у меня есть и личные мотивы, так дорого стоившие мне в молодости. Тогда мне шел двадцать первый год.

...30 декабря 1941 года младший политрук Макаенок участвовал в высадке знаменитого Крымского десанта. В Феодосии. Десанта, судьба которого началась удачливо, а кончилось жутко трагически. Высадка прошла не без того, но успешно, особенно на фоне тогдашних тяжелейших потерь, и последовал приказ народного комиссара обороны, где нас хвалили примерно так: «Поздравляю войска Закавказского фронта, которые осуществили высадку десанта, доселе беспримерного в мировой военной истории...»

А через четыре с лишним месяца тяжелых боев, к середине мая, остатки героического десанта уходили в мрачные Аджимушкайские каменоломни. Но это было позже, а 10 апреля, ведя роту в атаку, я был ранен в ноги осколками мины из немецкого миномета. Огонь немцев был густым, я переполз к ближайшей воронке, свято веря в солдатскую примету: второй раз в ту же воронку снаряд не попадает. Примета верная, да воронка, на беду, оказалась

мелкая. Спрятал я туда только голову да пузо, сочтя эти детали, так сказать, более драгоценными. Успел только глянуть на ноги и понял, что дела с ними неважнецкие. Попытался меня боец перевязать, да слишком велик риск для него — он был совсем открыт,— и я его прогнал в ближайшую воронку. И вовремя. Шагах в четырех разорвалась еще мина. Швырнуло меня волной здорово, а что еще хуже — опять ногам досталось. Глянул на них на этот раз — совсем беда: одна стопа посечена, а другая и вовсе изрешечена, кровь хлещет струей.

Ну, думаю, теперь отлеживаться нельзя — кровью истеку, погибну. Сесть перевязаться — нельзя: траншеи немецкие рядом, вмиг шлепнут. Пополз к своим. Метров пятьдесят до НП не дополз и потерял сознание.

Истек бы кровью, да спасла гимнастерка. Накануне выдавали нам одежду, а я к раздаче опоздал, и в итоге досталась мне замечательная суконная комсоставская гимнастерка, да не моего размера — великовата. Напялил ее поверх телогрейки. Мне и в голову не приходило, что этой гимнастеркой я демаскируюсь, так сказать, вызываю огонь на себя. Но она меня не погубила, а спасла. На мое счастье, из НП вышел за малым делом офицер штабной и меня по гимнастерке-то и узнал. Вернулся на НП и говорит: «Там чего-то Макаенок лежит, он что, в атаку не пошел?» — «Не может того быть». Ну, послали они разузнать — кто лежит. Подобрали. И тут же, в траншее, полковой врач осмотрел раны. Кто-то полой шинели загораживал от меня мои же собственные ноги. Ну? Не нахал? У меня такое любопытство, а он загораживает. Я, конечно, шумнул: «Убери ты чертову шинель, я видеть должен, что там!» Ну, кое-как перевязали, шпырнули в пузо укол против столбняка и отправили в медсанбат. Из медсанбата после чистки ран от ошметков обуви, портянок и осколков меня отправили в полевой госпиталь где-то под Керчью.

Раздробленные косточки ох как запомнились: испытать такую эмоциональную нагрузку еще раз — нет, лучше умереть. Боли нестерпимые. Слово-то какое! А что оно значит, если осознать его до краев? Лучше забыть, чем помнить.

Сестричка в госпитале была сердобольная. Она тайком раза три приносила люминал. Со слезой приносила, боль успокаивала.

Однажды приходит врач Бугаенко, подает мне книжку и говорит:

— Вот тебе, сынку, лекарство. Читай и учи наизусть. «Энеида» Котляровского.

Развернул, посмотрел.

— На украинском.

— Найкраща мова, сынку. А гумор який! Учи. Отвлекать будет от боли.

И я читал. Учил.

«Теперь Эней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ...»

И теперь помню. Иногда хвастаюсь.

Состояние, однако, было плохое, с лекарствами в десанте само собой — беда. Жар, ноги пухнут, бронзовеют. Собрался консилиум. Решили ампутировать. А по-нашему — отрезать! Ноги! А? Шутники. И тут опять приходит ко мне врач, хирург Алексей Данилович Бугаенко. Украинец. Век его помнить буду. «Андрей! Резать не давай. Нету у тебя никакой гангрены. Они-то не понимают, а я — специалист». Отрезать и залечить, конечно, легче, чем вылечить и сохранить.

Я ему поверил.

Приходят за мной санитары с носилками, а я отказываюсь. Позвали они врача. «Дурак, мы тебе жизнь хотим спасти, помрешь от заражения». Я ни в какую. Он — санитарам: несите! Тут я из полевой сумки под подушкой достаю трофейный парабеллум: не суйтесь! (Оружие-то положено было сдавать, так я пистолет ТТ сдал, а трофейный оставил.) Прибежал начальник особого отдела, командует: «Сдать оружие!» — «А ты мне его давал?!» Он санитарам: «Разоружить!» Я им говорю: «Ребятки, кто сунется к кровати — шлепну, как бог свят», и ему: «Ты же их на верную смерть посылаешь. Давай сам разоружи».

А со мной морячки-десантники лежали. И, конечно, единым фронтом: кто костылем на тех, кто миской. Прогнали. Чепе! Есть приносят — я не ем: вдруг чего подсыпят, усыпят. Морячок один говорит: «На, Андрей, мое, а я твое съем, хай менэ усыпляють».

Ночь я не спал, опасался. Молод был, неопытен. И к утру от жара, боли, усталости и психования наступило какое-то безразличие, апатия: а-а, все равно.

Вдруг прибегают за мной с носилками. Куда? На самолет, на Большую землю. Тут друзья по несчастью засомневались: «Андрей! Не верь! Какой самолет? Вон майор

лежит, а для политрука самолет прислали? Брешут гады!»

У меня опять парабеллум в руках — не дамся!

И тут вбегает мой Алексей Данилович: «Андрейка! Не бузи! Точно тебя на самолете отправят. Там специалисты, там вылечат. Только не бузи — через десять минут улетит, ждать не будет!»

Оказалось — невероятная случайность. Летчики забрали из немецкого тыла раненого командира партизанского отряда, полетели обратно, и у них вроде бензин кончался. Они и сели для заправки. А начальство госпитальное решило меня с ними отправить.

Ладно. Притащили меня на носилках к самолету, а тут новая беда. Прилетели немцы — и давай бомбить. Все — в укрытие, а мы с самолетиком ждем, чем дело кончится. Однако ни в него, ни в меня не попало. Улетели.

Остается добавить, что я и в том госпитале не мог от подозрительности избавиться. От маски с наркозом отказался наотрез. Спасибо, я лучше посмотрю. Вот это была пытка. Чистили, удаляли осколки, сшивали...

Я понимал потом книгу Б. Полевого «Повесть о настоящем человеке» — научиться ходить без костылей, а после и без палочки было ох как «забавно». Порою — до слез. А может быть, было б кому ухаживать, нянчить — так бы и остался на костылях.

Но ухаживать некому было, а мне страшно хотелось вернуться в строй, стать полноценным человеком на своих ногах.

Вот и считайте, сколько в этой истории «нетипичных» случайностей: и гимнастерка, и нарушение врачебной этики Алексеем Даниловичем, и парабеллум, и раненый партизанский командир, и горючее кончилось в самый нужный момент, и — что хотите.

Этот эпизод в какой-то степени иллюстрирует и некоторые вопросы творческого характера, о которых речь пойдет ниже. Спрашивают, почему я — человек воевавший — не пишу о войне, почему, кроме «Трибунала», где, кстати, тоже войны как таковой нет, не написал я ничего на военную тему.

Дело здесь не только в том, что о войне много и замечательно пишут другие — чего стоит один наш Василь Быков. И не в том, что я когда-то дал себе зарок писать только для сцены и только комедии. Здесь, как я уже сказал, причины творческие.

Писатель, драматург не должен выплескивать на бума-

гу те события, факты, чувства и страсти, которые он берет из жизни в их, так сказать, первобытном виде. Все это надо в себе переварить, переплавить, строго отобрать каждую мысль, каждую деталь. Нельзя, например, современного бюрократа в его оперении внешней вежливости и деликатности вставлять в пьесу в натуральном виде. Эдак он сойдет, пожалуй, за положительного героя, если не ощипать его, не оголить его сути. Нет, надо подняться над материалом, стать выше событий, творчески их переосмыслить. А комедиограф должен суметь обязательно вместе со зрителем еще и посмеяться над подлецом, рвачом, мещанином. Надо суметь посмеяться и над хорошим человеком, когда этот добряк или пасует, или идет, по слабости, на компромисс.

А война... Война, кровь, что там лилась, гибель товарищей, трагическое начало войны, моя спаленная, поруганная Белоруссия — все это до сих пор сидит во мне таким горячим и больным комом, что никакой творческой переплавке не поддается. Я не могу, не в силах над этими событиями подняться, да, пожалуй, и не хочу. Слишком это все... ну, да ладно.

Можно только удивляться нашему народу, особенно людям моей Белоруссии: залечили раны войны, восстановили хозяйство, отстроили города, всего лишь за два года, как восстановили довоенную численность населения. А духовные раны не залечатся еще очень долго, ибо фашисты истребили каждого четвертого, и нет у нас человека, не потерявшего близких. Можно только удивляться нашему народу, который, несмотря на все ужасы войны и страшные потери, не озлобился. Представьте себе — не озлобился, а, напротив, стал душевнее и добрее.

Я вернулся в родные места, а лучше сказать, на пепелище, в январе 1944 года. Большая часть Белоруссии еще была под немцем. Люди, пережившие кошмар оккупации, поражали душевным теплом. Хата перестала быть «моей хатой». Она стала кровом и теплом для обездоленных. Исчезло «мое». Люди делились всем, абсолютно всем. Я воочию наблюдал тогда то, к чему теперь призывает со сцены Старик из «Святой простоты»: бескорыстие, доброту, духовность отношений. Вместе с тем народ стал строже. Не подозрительней или недоверчивей, а именно строже, суровей. Чего греха таить, всем известно, что нашлись предатели, подонки, а иногда и просто слабые духом, которые пошли служить врагам, оккупантам. Для большинства лю-

дей это было немыслимо, невозможно. Как?! Тот, с кем работал, пахал, косил, с кем вместе прожил жизнь, и вдруг — предатель?! Вот значит как...

Эта строгость, вошедшая в народный характер при оккупации, объясняет, в частности, коллизию «Трибунала». Возникает недоумение: почему, мол, так смертельно ожесточились жена и дети против Колобка. Зная его всю жизнь, должны вроде были бы понять, что в поступке его все не так просто. С другой стороны, Колобок, зная своих, почему не сказал им сразу, в чем дело, чего он валял дурака, да так долго.

Так рассуждают критики, забывающие, что все события «Трибунала», как и любой другой пьесы, как и любого художественного произведения, надо рассматривать с точки зрения тогдашней исторической обстановки. С пониманием ее. Тогда станет понятным поведение персонажей. Что ж из того, что домашние и сельчане знают Колобка. А других, ставших при немцах бургомистрами, старостами, полицаями,— их-то разве не знали? Разве думал кто про них до войны: вот потенциальный предатель. Нет. А простить Колобка они не могут. Пусть он — отец, а разве их сыновья и братья, врагом которых он стал, разве они им менее дороги? Предав детей, предав свой народ, Колобок стал врагом хуже фашиста.

С другой стороны, что ж из того, что Колобок знает своих. Только что рядом сожгли хату партизана. Сожгли вместе с людьми. А кто выдал? Кто, если, кроме своих, никто не знал? Разве не могут дети проболтаться, похвастаться: мой отец партизан. А ведь погибнет не только Колобок и его семья. Погубится общее святое дело. А ведь он клятву дал хранить тайну.

Прошло тридцать пять лет, и никак нельзя судить героев «Трибунала», героев других военных произведений с сегодняшних позиций. Для компромиссов, для прекраснодушных бесед и товарищеских судов тогда не было места.

И вот с освобождением в характер народный пришла та строгость, о которой я говорю.

Слабость, ненадежность перестали быть столь простительными, как раньше. Если врешь в малом — не предашь ли в большом? Если мы несем бревно, а ты только держишься,— не пойдешь ли при случае в холуи к врагу?

Эта черта народного характера есть и в моем Старике. Он не мелочен, повторяю, он — бескомпромиссен. Народ усвоил — и хорошо усвоил — нравственные уроки войны.

А война была хоть и жестоким, но честным учителем. Там было место только для истинных ценностей и не было места для прикрас и фальши. Душонка стяжателя обнажалась до самой своей сути моментально. Человек, которому было всего дороже свое добро, неизбежно шел к предательству ради спасения своего добра. Вся подлость собственника, шкурника народом во время войны была увидена и понята. И запомнена.

Левон в «Левонихе на орбите» не потому плох, что держит корову, но потому, что корова эта застила ему свет божий, стала дороже чести, совести. Недаром эпиграфом к пьесе стоит «Это есть наш последний и решительный бой», ибо, победив врагов внешних, нам осталось победить врага внутри себя: стяжателя и мещанина.

Не знаю, стоит ли пояснять, что когда я говорю о нравственных уроках войны, о ее нравственном опыте, который вплавился в народный характер, то я при этом имею в виду и себя. Я вообще, говоря о народе, себя от него не отделяю. Весь народ воевал, и я воевал, как умел. Все восстанавливали разрушенное, и я восстанавливал, как мог. И в моей уцелевшей хате жили три семьи. Война — одна, работа — одна, судьба — одна. И нету здесь с моей стороны ни хвастовства, ни гордыни. Ну и что же, что три семьи в одной хате,— все тогда так жили. Это было нормально, не более того. Ведь сейчас не подумают: гордец, если человек скажет, что живет в отдельной квартире. Теперь это — нормально, не более того.

Дело, конечно же, не в хатах и квартирах. Когда я говорю о своем, общем со всем народом, нравственном опыте войны, то имею в виду еще раз вернуться к вопросу: почему я не пишу о войне.

Если воспользоваться военной терминологией, мой первый ответ (или попытка ответа) был обороной. Носил, так сказать, защитный характер. Теперь перехожу в наступление.

Почему я не пишу о войне? А я пишу о ней! Пишу постоянно. Когда мы едим яблоки или вишни, когда мы едим хлеб, то редко вспоминаем о земле. А ведь все, абсолютно все, что мы имеем, выросло на земле, выращено на ней трудом народа. Начало всему — земля.

Война застала меня в общем-то совсем зеленым, мягкой глиной, как принято говорить о еще несформировавшемся духовно человеке. И война была такой гончар!.. Она лепила и формовала неумолимо, обжигала и закаливала

жестоко, и била, била, била снова и снова, испытывая на прочность.

А то, что я видел и пережил под конец войны и в первые послевоенные годы в родном краю, было школой не менее жестокой и суровой.

Я не был сторонним наблюдателем в войне, не был им в народном горе. Среди миллионов погибших были и мои близкие — отец, брат, сестра...

И как же могу я не писать о войне. Она и есть та земля, на которой растут все плоды моего сада. Пусть и не видно ее на яблоке или каравае хлеба.

Об этом прекрасно написал Аркадий Гайдар в «Судьбе барабанщика». Сын просит спеть солдатскую песню, и отец поет ему:

Не пылит дорога,
Не дрожат листы...
Подожди немного,
Отдохнешь и ты.

— Папа, ведь это же не солдатская песня.

— Как не солдатская? Смотри, идет отряд, бойцы устали. «Ничего,— говорит командир,— дойдем, разобьем врага, а там и отдохнем. Кто до утра, а кто и навеки». Как же не солдатская? Самая солдатская.

Это предельно точно! Для солдата, для фронтовика все — солдатское. Все мерим мы той мерой, что отковала в нас война. Дружбу, верность, честь и работу.

Что делал я на войне? — Защищал Родину. Что делал после? — Отстраивал Родину. И, сменив профессию, занятия не сменил.

Сатирик, комедиограф — самая патриотическая профессия. Все, что мешает нам жить, дышать, работать,— атакует сатира. Все, кто мешает стране расти и процветать,— враги для сатирика. И как бы я хотел, чтобы под огнем сатиры так же падали воры, чинуши и негодяи, как падал под нашим огнем тот неприятель.

Здесь у сатирика есть некоторое преимущество перед просто драматургом. Смех зрителей — признак точного попадания в цель. Если зритель вздыхает на драме, то еще неизвестно — почему. То ли сопереживает происходящему на сцене, то ли смертельно скучает. А вот если на комедии зал взрывается смехом — значит, мои друзья актеры и я добились пусть маленькой, но победы. Конечно, и здесь не без просчетов. Бывает, что смех раздается «не вовремя».

Когда — из-за моей недоработки, когда — из-за актерской погони за дешевым эффектом.

Впрочем, работа комедиографа полна трагедий. Раз уж наше дело — солдатское, то без потерь не обходится. На войне как на войне. Бывает, комедия истечет кровью на столе у редактора, и останется в ней одна розовая водичка. Бывает, ампутируют ей в издательском «медсанбате» конечность, и вот перед нами не комедия, а калека. Бывает, приходится комедии отступать со сцены под массированным огнем критики. А то и вовсе попадает, бедная, в многолетний плен исследований и анализов. Всякое бывает.

Но бывает и так, что в самый критический момент на помощь комедии придет «авиация». Окажет, так сказать, поддержку с воздуха, сверху.

В 1954 году в Рязани молодой тогда Анатолий Эфрос поставил комедию молодого тогда Макаенка «Извините, пожалуйста!». Постановка пьесы о безобразных махинациях очковтирателей с поставками зерна была задумана как подарок областной партийной конференции. Эффект превзошел ожидания. Раздались голоса некоторых деятелей, что, мол, после этого хулиганства (имелся в виду спектакль) им хоть домой не показывайся. Группа участников конференции направила ноту протеста в Министерство культуры. Но министерство ответило им, что, видимо, все проблемы у вас, дорогие товарищи хозяйственники, благополучно решены, коли вы занялись репертуаром театра.

Конечно, трудности в послевоенном хозяйстве были огромные, и некоторые руководители пытались эти трудности не победить, а обойти. Но ведь трудности не исчезают, если их обходят, делая из эгоистических, карьеристских соображений вид, будто никаких трудностей и нет. Это так же чревато катастрофой, как оставить у себя в тылу крупную группировку противника и, не уничтожив ее в кольце окружения, бездумно маршировать вперед. За это всегда приходится потом горько расплачиваться.

А народ хотел не обходить, но побеждать послевоенную разруху. Силы и, главное, душевные силы для этой огромной работы дала народу Победа.

Трудно передать ощущение немыслимого счастья, которое принесла людям Победа. Трудно выразить словами, какой мощный заряд оптимизма дала она народу. Все чувствовали одно: уж коли мы победили в такой войне, коли раздавили такую гадину, то для нас буквально ничего невозможного нет. Колоссальная вера в свои силы, неслы-

ханный энтузиазм переполняли людей. Победу впрямую связывали с работой. «Немца разбили — неужто завод не подымем!», «Европу прошли — и мост построим!» Этот оптимизм, рожденный Победой, со временем, со сменой поколений, не исчез, а, напротив,— стал традицией, вошел в характер народа. Естественно, стал не таким бурлящим, перейдя в какой-то степени из эмоциональной сферы в сферу сознания, стал твердой уверенностью народа в своих силах.

Вот и мой оптимизм оттуда же, с дней Победы.

СПРОСИ СЕБЯ САМ

Твердых планов нам, писателям, как известно, не дают. Дополнительных заданий не дают. И обязательства берем мы сами. И, как мне кажется, выполняем их неплохо. Не обходим своим вниманием ни одного, даже самого отдаленного района республики. В этой работе участвуют ведущие писатели И. Шамякин, М. Танк, П. Панченко, В. Быков, Я. Брыль, М. Лужанин и многие, многие другие. За год проведено несколько тысяч читательских конференций, творческих вечеров, выступлений перед слушателями. Но чем измерить эффективность и качество работы писателей, артистов, художников и всех наших служителей муз?

Количеством книг, романов, поэм, комедий, картин? Количеством творческих встреч и конференций? И да, и нет. Литературно-критическими статьями? Количеством спектаклей? Выполнением финплана? Количеством выездов в село? И да, и нет!

Глубину воздействия на сознание, эмоции и память читателя и зрителя простой меркой не измеришь. В этом случае, как мне кажется, и цифры не самый убедительный аргумент. Вот тут-то в полный рост встает вопрос о том, что слишком робко и слишком медленно наша наука приходит на помощь музам. Для определения кпд духовной работы нужны социологические исследования.

Кто ходит в театр? Кому адресуются спектакли? На кого рассчитана их идея? А посмотрите, как мало в театральных залах мужчин. На глаз видно, что соотношение между слабым и сильным полом два к одному. Несколько лет назад социологи-любители обнаружили, что в театральных

залах очень низок процент зрителей-рабочих. Как же так? Когда же, наконец, мы по-настоящему, по-серьезному займемся исследованиями? Когда выясним, почему так мало в зале рабочих? Где мужчины? Кто в этом повинен? Хоккей, футбол? Почему для многих сегодня главным стали спортивные зрелища, а не театр, не картинная галерея или зал филармонии?

Воспитание человека — проблема древняя и вечно новая. Кого мы хотим воспитать? Строителя первого в мире социалистического государства. Есть общеизвестная содержательная формула, определяющая человека социалистического общества: гармонически развитая личность с верным марксистско-ленинским мировоззрением, духовно богатая, физически крепкая и привлекательная нравственно.

Формированием мировоззрения занимаемся мы серьезно и много. И аппарат подключен большой, и контроль пристальный. Этим озабочены учебные заведения, комсомол, профсоюзы, лекторы, пропагандисты, народные университеты, есть программы, есть дома партийного просвещения. А иные дома оборудованы по последнему слову НТР — вокзальными справочными информаторами-автоматами. Нажал кнопку — и пошла листать машина, только указывает не номер поезда, а тему лекций из той или иной отрасли знаний. Такое новшество мне показали в одном районе. Во всех ли районах оно есть — мне неведомо. И, честно признаться, не знаю: хорошо это или плохо? По мне — плохо, когда с живым человеком о живом деле «беседует» машина. А то, что в домах партийного просвещения выходные по субботам и воскресеньям — это уж наверняка плохо.

Говоря о воспитании нового человека, хотелось бы затронуть некоторые аспекты формирования нравственного микроклимата, моральной атмосферы, эстетических и этических условий, в которых идет этот процесс. Какие же черты и черточки хочется видеть в нашем современнике?

Каждый народ за всю историю своего развития выработал нравственные правила и категории, которые так важно внедрить в человеческие характеры с детства. Именно с детства! Я их просто перечислю: нежность, ласковость, деликатность, совестливость, стыдливость, жалость, правдивость, честность, чуткость к чужой боли, готовность помочь, утешить, уважение к старости, память о предках, уважение человеческого достоинства, товарищество, дружба, понятие о чести, верность слову, любовь к труду, чув-

ство коллективизма, добросовестность, способность разделить чужую беду, поделиться радостью и т. д. Этим жив человек.

Благодаря этим качествам мои одногодки под шквальным огнем поднимались в атаку, голодные бабы и детишки в опустевших белорусских деревнях делились с партизанами последней бульбиной, последней коркой хлеба. Я убежден, человек, наделенный этими качествами, не сможет схалтурить, недобросовестно отнестись к рабочему долгу. Недаром ведь сложилось у нас понятие — рабочая честь. Ценное это понятие! От того, чем больше людей будет обладать чувством чести, в конечном итоге зависит выполнение главной заповеди пятилетки — высокая производительность труда и качество продукции.

Но эти правила, эти принципы морали всегда в постоянной вражде с другими категориями, которые мы называем безнравственными, пережитками прошлого. Еще в 1921 году в «Плане доклада па II Всероссийском съезде политпросветов» В. И. Ленин писал о том, что у нас есть три врага: коммунистическое чванство, безграмотность, взятка. Владимир Ильич предлагал четыре заповеди в борьбе с ними: не мудрствовать лукаво, не важничать коммунизмом, не прикрывать великими словами халатности, безделья, обломовщины, отсталости; ликвидировать безграмотность; бороться со взяткой; проверять всю свою работу, дабы слова не остались словами, практическими успехами хозяйственного строительства.

Всех этих врагов мы одолели, но пережитки живучи, встречаются и до сих пор. Комчванство — разве оно не гнездится в приписках? Безграмотность мы ликвидировали и в образовании народа премного преуспели. Однако еще часто можно встретить духовного невежду, чванливого и тупого. Живуче еще и взяточничество в разных проявлениях, и особенно под именем «блат» и в понятии «достать».

Эгоизм — основа всех пороков. Он рождает стяжательство, мещанскую обособленность, когда мир ограничен пределами своего порога, бездуховность, скупость, зависть, паразитизм, корыстолюбие, карьеризм, мстительность, неблагодарность, лживость, словоблудие, цинизм, невежество, подхалимство, безропотность там, где нужно протестовать, черствость, неискренность, приспособленчество, желание мазнуть дегтем ворота соседа, оклеветать.

Вот где материал для раздумья, осмысления, исследования. На моем письменном столе постоянно лежит список

этих пороков, и покуда я жив, буду с ними драться, на то я и сатирик. Да, тут всем дела невпроворот, для писателей всех жанров. Для искусства одна из самых боевых задач — отражение успехов социалистического образа жизни, утверждение коммунистических принципов морали, создание микроклимата, атмосферы неприятия, осуждения, осмеяния безнравственных поступков, фактов, явлений в нашей жизни, как противоречащих задачам и целям коммунистического строительства. Выработать в нашем человеке способность самоконтроля, самоисповеди — архиважная цель. И призыв Льва Толстого к самоусовершенствованию в наших советских социальных условиях не потерял, по-моему, смысла.

Литература, подлинное искусство способны и должны вызывать стремление человека к нравственному самоконтролю, самоисповеди. Если бы каждый из нас каждодневно, отходя ко сну, спрашивал себя сам: что ты сделал сегодня? Чужое просо вытоптал? Обидел кого? Обругал? Уволил с работы? Наказал? Кого? За что? Справедливо ли? Вспоминать об этом не стыдно ли будет тебе? Перед собой, перед сыновьями, перед внуками? Отходя ко сну, спроси себя сам: что ты сделал сегодня? Древо посадил? Просо посеял? Обласкал кого? На должность поставил? Власть над людьми вручил? Кому? Достойному ли? Чем это обернется для тебя, для людей завтра, через год и через 20 лет? Подводя итоги делам твоим, каяться не будешь? Вспоминать об этом не стыдно ли будет тебе перед собой, перед сыновьями и перед внуками? Так говорит один из героев моей новой пьесы. Так думаю я.

Взбудоражить чувства, возбудить разум, привести к осознанию высокого благородного долга перед человеком, перед обществом — в этом пафос творчества художника. Эту работу никто за нас не сделает.

Это наш долг.

АЧЫШЧАЛЬНЫ СМЕХ

Інтэрв'ю БелТА

— Андрэй Ягоравіч, здаецца, зусім нядаўна вас называлі маладым драматургам. А цяпер вось, быццам бы непрыкметна, падкраўся і юбілей.

— Я перакананы праціўнік усялякіх юбілеяў. Для мяне свята — гэта закончапая работа.

— Напэўна, да дня нараджэння вы ўсё ж зрабілі сабе падарунак?

— Хацелася. Але, на жаль, не паспеў завяршыць новую п'есу. Яшчэ нямнога, і яна будзе аддадзена на суд чытачоў, а потым і гледачоў. Гэта сатырычная рэч, але пакуль не пастаўлена апошняя кропка, не будзем аб ёй гаварыць.

— Ці лёгка быць сатырыкам?

— Ёсць надзвычай асцярожныя людзі, якія лічаць: сатыра — зброя двухбаковавострая: можа і сваіх параніць. Мне шчыра шкада іх. Калі мы смяёмся з прагнасці, хцівасці, фанабэрыі, з іншых заган,— гэта нармальна, гэта неабходна. А калі ад сатыры пазяхаеш, яна сумная і для сяго-таго зручная, значыць, штосьці не ў парадку.

Для пісьменніка-камедыёграфа важны вынік: калі п'еса ўспрымаецца тымі, каму адрасавана, ён атрымлівае перамогу. Мне «шанцавала»: не было выпадку, каб п'еса не ўбачыла сцэны. Я заўсёды знаходзіў падтрымку ў камуністаў, у партыйных арганізацыях. Яны разумелі, дзеля чаго заганы збіраюцца оптам і разам асмейваюцца...

Работа сатырыка заўсёды мае грамадскае значэнне. Смех лечыць, папярэджвае зло. Можна за ганебны ўчынак пакараць чалавека, аб'явіць вымову, зняць з пасады. А вось дапамагчы кожнаму заглянуць у сваю духоўную «гаспадарку», самому абсмяяць заганы, прадухіліць іх здольна толькі сатыра. Нішто так ачышчальна не дзейнічае, як смех, гумар, калі яны накіраваны на карысць грамадства, усталёўваюць чалавечую годнасць.

Я напісаў не так ужо шмат — дзесятак п'ес. Яны жывуць — значыць, патрэбны людзям.

— Як пачалася ваша работа ў драматургіі?

— Да арміі быў загадчыкам хаты-чытальні на роднай Гомельшчыне, у Журавіцкім раёне, а пасля вайны сакратаром гаркома камсамола ў Гродна. Трэба было арганізоўваць масавую работу ў клубах, а з чым выйдзеш да гледачоў, калі няма аднаактовых п'ес, ды і сцэны самой таксама? Вырашыў напісаць п'есу. Паставілі, а потым рабяты ўгаварылі паслаць яе ў Мінск на конкурс. Нечакана для сябе атрымаў другую прэмію. П'еса называлася «Добра, калі добра канчаецца».

У час вайны вёў дзённік, у які запісваў усё смешнае, што бачыў і чуў, расказы сяброў. Гэта прывычка захавалася і да цяперашняга часу.

Друг мой — трыццацітысячнік Уладзімір Афанасьевіч Сцепчанка стаў старшынёй у Лупінецкім раёне, Героем Сацыялістычнай Працы. Я часта ездзіў у яго гаспадарку, удзельнічаў у планёрках, нарадах, пасяджэннях праўлення. Ёмістыя дэталі, вобразы людзей, якія ўвайшлі ў п'есу «Таблетку пад язык», узяты адтуль. Калі глядзелі спектакль калгаснікі, многія пазнавалі сябе, сваіх знаёмых, сяброў. Гэта п'еса недарма мае падзагаловак — «Камедыйны рэпартаж».

— Нямала камедыйных рэпартажаў і фельетонаў напісана вамі ў час работы ў часопісе «Вожык»...

— Гэта была вялікая школа, дзе адточвалася пяро. Я вывучыў геаграфію рэспублікі, яе «глыбінкі» ў шматлікіх камандзіроўках. Але самы галоўны універсітэт, які прайшоў — партыйная і камсамольская работа. На бюро райкомаў, сходах, дзе абмяркоўваліся бягучыя справы, выхоўваліся людзі, я адчуў, як кажуць, нутром непрымірымыя партыйныя адносіны да недахопаў. Сатыра, гумар — гэта актыўная жыццёвая пазіцыя. На мой погляд, самае страшнае ў чалавеку — падхалімаж. Прынцып «што загадаеце?» — агідны, таму беспрынцыповы. Адсюль і ашуканства, і прыстасавальніцтва, і ў рэшце рэшт падман. Адсюль і тварцы мноства папер, дутых малочных рэк. Іх неабходна судзіць усенародным трыбуналам.

— Дарэчы, ваша п'еса «Трыбунал» абышла ўсе тэатры краіны...

— Цікава з ёй атрымалася. Часта лавіў сябе на думцы, што не змог нічога напісаць аб вайне. Я франтавік, быў цяжка паранены, бацьку забілі фашысты, брат і сястра змагаліся ў партызанах. Адчуваў сябе даўжніком. Але як пісаць аб тым суровым і трагічным часе мне, сатырыку? І вось у сваім дзённіку прачытаў гісторыю, якую пачуў ад таварышаў, калі вучыўся ў мінскай ВПШ. У гады вайны партызаны ўгаварылі аднаго селяніна «добраахвотна» стаць старастам у акупантаў, каб лягчэй было паведамляць звесткі аб праціўніку. Праз два дні ён увесь у сіняках прыбег у атрад і сказаў: што хочаце рабіце, але больш не пайду дадому. Даведаўшыся аб рашэнні галавы сям'і стаць здраднікам, дзеці і жонка судзілі яго сямейным трыбуналам і збілі. Гэта гісторыя і лягла ў аснову камедыі.

— Вашы п'есы па духу ў многім блізкія сатыры Кандрата Крапівы, як бы працягваюць яе...

— Гэта правільна. Я лічу Кандрата Кандратавіча сваім настаўнікам, у многім бяру прыклад з яго, вучуся воб-

разнасці роднай мовы, уменню бачыць праблему з усіх бакоў. Лічу, што мне пашанцавала і на дружбу з выдатнымі акцёрамі тэатра імя Янкі Купалы. Героі маіх камедый ажывалі ў выкананні такіх вядомых майстроў нацыянальнай сцэны, як народныя артысты СССР Г. П. Глебаў, Б. В. Платонаў, В. І. Дзядзюшка, Л. І. Ржэцкая. Лепшай Лявоніхі, чым Г. К. Макарава, я наогул не бачыў.

— Апрача той п'есы, аб якой мы гаварылі спачатку, што яшчэ ў вас у партфелі?

— Пакуль што — нічога, а вось у жыцці — многае. Толькі б паспець!

ШЧАСЛІВЫ ДАР

Ах, як шпарка ляціць час, як хутка бягуць лета за летам, год за годам! І, як правільна, мы не заўважаем гэтага, а дакладней, заўважаем са спазненнем, бо імклівасць часу засланяецца ці напружанай працай, творчымі і не творчымі клопатамі, ці патрэбнымі і непатрэбнымі пасяджэннямі, гаварыльняй або жыцейскай мітуснёй і «тамленнем духу».

І раптам, як гром з яснага неба, неўспадзеўкі шусне юбілей. І тады толькі ачомаецца чалавек, схамянецца — бацюхны! Стукнула 60!

І самому не верыцца: бо пакуль што нібыта не адчуваў грузу гадоў. Праўда, лянівей хада стала, ды сон трывожней і з надакучлівымі паўзамі.

І вось табе — на!

А ці даўно тое было? Вярталіся з Мінска ў Гомель у скрыпучым халодным вагоне, і Іван Шамякін усю ноч расказваў сюжэт свайго першага рамана «Глыбокая плынь». Расказваў страсна, узрушана, горача, азартна і так праўдзіва і падрабязна, быццам то не вымысел, а жывая праўда. І слухаць яго было цікава.

Так свежа ўсё ўспамінаецца, нібы гэта было, а мінула ўжо трыццаць чатыры гады. З тае начы і пачынаецца шчырая павага мая да яго светлага розуму, не па гадах па той час мудрасці, да яго даверлівасці і раскрытасці душы.

У хуткім часе раман «Глыбокая плынь» паявіўся на старонках часопіса «Полымя». Яго чыталі ахвотна і з ці-

кавасцю. Востры сюжэт, сардэчны расказ аб драматычных падзеях вайны, цяжкі лёс людзей на акупіраванай тэрыторыі Беларусі, яркія характары палюбіліся шырокаму колу чытачоў. Першы раман прынёс Шамякіну добрую славу ў народзе, і як заслужаная высокая ацэнка гэтага твора было прысуджэнне яму Дзяржаўнай прэміі СССР.

Шамякін стаў частым госцем у чытальнях, клубах, студэнцкіх аўдыторыях, у бібліятэках. Ён ахвотна ездзіў на чытацкія канферэнцыі, на сустрэчы з чытачамі. Такая ўвага да яго творчасці акрыляла маладога аўтара. Ён не ўпіваўся славаю, а браўся за працу з большым імпэтам, пісаў лёгка, хутка і многа. З першых крокаў ён стаў прызнаным майстрам сюжэта. Яго героі ўспрымаліся як жывыя рэальныя людзі. Часта аўтару прысылалі пісьмы з пытаннем: «А дзе жыве цяпер ваша гераіня Саша?» Праўдзівасць сюжэта, рэальнасць вобразаў, глыбокі псіхалагізм, аўтарская шчырасць складалі аснову творчай манеры пісьменніка.

Шамякіну не трэба было далёка хадзіць у пошуках «матэрыялу» для сваіх раманаў і аповесцей. Ён браў поўнай жменяй з жыцця, якое яго акружала. Яго героі жылі поруч з ім, ён удзельнічаў з імі ў вайне, прайшоў з імі з далёкай поўначы цераз Карэлію, Прыбалтыку, Беларусь, Польшчу да самай Германіі. Нягледзячы на маладосць, ён набыў багаты жыццёвы вопыт, зведаў радасць і боль, холад і голад, нястачу першых пасляваенных год. І таму ў яго шчырых, праўдзівых і сумленных творах мы пазнавалі сваё рэальнае жыццё, людзі, апісаныя ім, былі вельмі знаёмыя нам.

Паяўляліся новыя раманы, новыя аповесці. І з кожным новым творам расло майстэрства пісьменніка, ён усё глыбей араў сваю ніву, багацейшым станавіўся яго творчы набытак.

«Трывожнае шчасце»... Як дакладна названа кніга, што аб'яднала пяць аповесцей! Светлыя, добрыя людзі з іх радасцямі і драматызмам жыцця насяляюць гэтыя аповесці. І сярод іх мы лёгка пазнаём аўтарскі лёс, яго жыццёвы шлях у тыя трывожныя гады вайны і першыя пасляваенныя цяжкія часы.

Ці даўно гэта было?

А ўжо па паліцах пяць тоўстых тамоў — салідны Збор твораў. І там яшчэ не ўсё. А пад вокладкамі гэтых тамоў апісаны сотні, не, напэўна, больш чым тысяча яркіх самабытных характараў цікавых людзей — нашых сучаснікаў.

Добрых і ласкавых, чэсных і справядлівых, гераічных і сціплых, мяккіх і спагадлівых, працавітых і руплівых, аптымістаў і энтузіястаў з розных пластоў нашага грамадства. І ўсе яны дзейныя — змагаюцца, уступаюць у канфлікты з беспрынцыпнымі людзьмі і ліхадзеямі, з эгаістамі і ханжамі, з паразітамі і адшчапенцамі, з тупымі бюракратамі і абмежаванымі мяшчанамі, для якіх — мяжа іх інтарэсаў, іх сусвету — нават не ўласная сарочка, а ўласная скура.

Канфлікты ў гэтых творах сацыяльна значныя, глыбокія, калізіі вострыя, цікавыя, сюжэты закручаныя, і таму творы Шамякіна чытаюцца лёгка, цікава і вельмі хутка без асаблівай рэкламы знаходзяць шырокага масавага чытача. Кожны раман ці аповесць Івана Шамякіна — гэта новае, свежае слова аб нашай рэчаіснасці, аб нашых праблемах, аб нашых людзях, гэта раскрыццё маральных глыбінь чалавечых душ, гэта і яго споведзь аб сваіх ідэалах, сваіх надзеях, сваіх радасцях і сваіх болях. Вядома, што кожны аўтар, яго сутнасць, яго характар заўсёды прасвечваецца між радкоў яго твораў. Дабрыня, гуманізм, чалавечая душэўная цеплыня, мяккасць, спагадлівасць — гэтыя якасці не проста даніна літаратуры, гэта не прынада для чытача, а цудоўныя існыя рысы, грані характараў самога Івана Пятровіча.

Словамі можна замаскіраваць і свой светапогляд, і свае думкі, і свае ідэалы. А характар выяўляецца ўчынкамі.

Аднойчы двое юнакоў — брандахлыстаў — падгледзелі, што Шамякін, прыехаўшы з дачы ў Саюз пісьменнікаў, паставіў сваю машыну на двары. Не замкнуў.

Яны ўкралі яго машыну і махнулі за горад.

Неўзабаве гаспадар выйшаў, каб некуды ехаць,— глядзь, а машыны і след прастыў. Туды-сюды — няма. Пазваніў у аўтаінспекцыю. Праз якую гадзіну адтуль паведамілі. Угоншчыкаў знайшлі. (Во аператыўнасць!) Знайшлі іх у кювеце. Машына разбіта ўшчэнт. Адзін з іх загінуў тут жа, а другі цяжка пакалечаны.

Потым ужо, гледзячы на груду ламачча, Іван Пятровіч толькі ўздыхаў і разводзіў рукамі:

— Ах, дурні! Ну, не дурні? А? На такой хуткасці ехаць. Я ж не гнаўся за імі. А, ну не дурні? Адзін загінуў, а другі калекам астанецца,— шчыра бедаваў Шамякін.

— Ну што вы спачуваеце ім, зладзюгам,— нехта папракнуў пісьменніка.

— У іх жа бацькі, маткі ёсць. Лёгка ім? У каго бяда большая, у мяне ці ў іх? Падумай-ка!

Нават справядлівая на тую хвіліну злосць не засланіла, не затуманіла гуманнай сутнасці чалавека-пісьменніка.

Магчыма, каму-небудзь гэты эпізод пакажацца не вельмі важным на фоне шасцідзесяцігадовага жыцця пісьменніка. Як каму. А мне ён запаў у памяці.

Шамякін у жыцці — вельмі чулы і душэўна ранімы чалавек.

Неяк Шамякіну расказалі пра адну мнагадзетную сям'ю. Бацьку дваццаць восем гадоў. Жонцы яго каля таго. Ні ён, ні яна не набылі прафесіі, ні спецыяльнасці, а дзяцей прыдбалі аж пяцёра. Ёй, канечне, не да работы: дагледзець пяцярых — клопату па вушы. А ён, гаспадар,— лайдак. Нават сталай працы не мае. А ў нас жа ўсюды прынцып — грошы даюць за працу.

Вядомая справа — сям'я церпіць нястачу. Калі Шамякіну расказвалі гэтую гісторыю, у яго на вачах паказаліся слёзы.

— А дзеці? Як жа дзеці? А?

— Аб тым і гаворка: дапамагчы трэба.

— Ну дзіва што! А ён, а бацька чаму не працуе?

— Гультай. Лайдак.

— Як гэта можна? Не думаць аб сваіх дзецях?!

Сям'і той Іван Пятровіч дапамог. І лайдаку таму дапамог уладкавацца на працу, а дакладней — прымусіў яго ўладкавацца, грозна паківаўшы пальцам перад носам за няўвагу да сваіх дзяцей.

Ствараючы драматычныя калізіі для сваіх герояў ці гераінь, ён, напэўна ж, турбуецца — а ці будзе шкадаваць чытач яго герояў, калі яны апынуцца ў цяжкіх абставінах. І гэты клопат недарэмны, бо «шкадаванне» — пачуццё спагады становіцца катэгорыяй не толькі эмацыянальнай, але і ідэйнай. Перадаць чытачу ўвесь акорд сваіх пачуццяў, сваіх дум, свайго разумення жыцця, чалавечай душы — значыць узбагаціць чытача духоўна. А чуласць да чужога болю — адметная рыса характару самога Шамякіна і тых людзей, што насяляюць яго творы. Асабліва гэта відавочна ў тых раманах і аповесцях, дзе ён расказвае пра нялёгкі лёс жанчыны ў вайне.

З якой пяшчотнасцю, ласкавасцю, далікатнасцю і чыстай улюбёнасцю ён піша аб падпольшчыцах, партызанках, разведчыцах, падкрэсліваючы гэтым веліч іх подзвігаў, высакародства рыцарскай самаахвярнасці і напамінаючы

нам аб трагічнай недасканаласці нашай цывілізацыі, у рамках якой на нашай планеце церпяць пакуты мацеры, сёстры, жонкі, нявесты. У творчасці Шамякіна гэта — балючае месца.

Мова Івана Шамякіна лёгка перакладаецца на мову тэатра і кіно. Канфліктнасць узаемаадносін персанажаў з яго раманаў і аповесцей, драматызм калізій, скульптурнасць характараў — тыя якасці, што так лёгка пераходзяць на сцэну.

Некалі я настойліва агітаваў Шамякіна напісаць п'есу. Ён упіраўся, але ўсё-ткі згадзіўся, і першая яго п'еса «Не верце цішыні» была пастаўлена ў тэатры юнага гледача. Гэты спектакль меў вялікі поспех у моладзі і доўга трымаўся на сцэне — вытрымаў больш чым пяцьсот паказаў. Такое рэдка здараецца нават у мнагавопытных «чыстых» драматургаў. Так Шамякін «заразіўся» тэатрам. Яго п'есы ставіліся і ставяцца шырока ў тэатрах нашай краіны. Лепшыя калектывы Украіны — акадэмічныя тэатры імя І. Франка ў Кіеве і імя М. Заньказецкай у Львове — паказалі спектаклі высокай мастацкай дасканаласці па п'есах «І змоўклі птушкі», «Экзамен на восень».

Многія раманы і аповесці экранізаваны для кіно і тэлебачання. Поспех шматсерыйнага тэлефільма «Атланты і карыятыды» абумоўлены перш за ўсё мастацкімі вартасцямі аднайменнага рамана Івана Шамякіна.

Высокі інтэлектуальны ўзровень персанажаў, грамадзянскі зарад, сацыяльная важкасць канфліктаў да душы прыйшлася лепшым акцёрам Масквы і Мінска, якія так цудоўна данеслі да гледача баявы пафас герояў рамана. Іх спрэчкі і канфлікты выйшлі за рамкі прафесійных інтарэсаў і набылі абагульнены і сацыяльна значны характар. Вось чаму гэты тэлефільм прынёс Шамякіну шчырую ўдзячнасць савецкіх людзей, пісьмы якіх прыходзяць пісьменніку з далёкіх і блізкіх гарадоў нашай неабсяжнай краіны.

З любоўю і тонкім веданнем жаночай душы піша Шамякін пра гэтае прыгожае і дарагое нам племя і ў наш мірны час. Колькі вобразаў абаяльных, добрых, ласкавых, разумных жанчын жывапісна маляваў ён у сваіх раманах, аповесцях і п'есах. Чытачы неаднойчы пісалі яму цёплыя пісьмы з падзякаю за ўвагу. Але аднойчы быў і такі казус. Пасля публікацыі аповесці «Ах, Міхаліна, Міхаліна», дзе апавядаецца пра каханне і расчараванне замужняй жанчыны-настаўніцы, на адрас рэдакцыі прый-

шло пісьмо ад настаўніка з Нікалаеўскай вобласці, з Украіны. У пісьме карэспандэнт папракнуў пісьменніка за гэты твор і паведаміў, што ён хавае часопіс з аповесцю, каб, крый бог, яе не прачытала жонка, каб, прачытаўшы, не разбэсцілася, маўляў, сам паеду на сесію завочнікаў у Ленінград, а яна астанецца адна, будуць спрыяльныя ўмовы.

Не пасылаць жа было Івана Пятровіча каравуліць жонку таго недарэкі!

Неспакойны, дапытлівы, прагны да навізны, ахвочы да знаёмства з людзьмі, Шамякін любіць ездзіць па гарадах, вёсках рэспублікі. Зайздросная памяць на імёны, на абставіны, у якіх ён сустракаўся з тым ці іншым чалавекам, шчырая зацікаўленасць яго лёсам, лёгкасць, з якой ён знаёміцца, зыходзіцца з людзьмі, вызначыла і шырыню дыяпазону яго творчасці. Сярод персанажаў у яго кнігах мы сустракаем калгасных механізатараў і аграномаў, брыгадзіраў і старшынь, архітэктараў і партыйных работнікаў, настаўнікаў і ўрачоў, вайскоўцаў і мірных пастухоў. Мазаіка яго вобразаў уяўляе сабой даволі поўную карціну жыцця свайго народа за вялікі перыяд часу: Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя, грамадзянская вайна, калектывізацыя, Вялікая Айчынная вайна, гады аднаўлення разбуранай гаспадаркі і наш час.

Галоўныя вехі гісторыі нашага народа знайшлі маляўнічае, вобразнае адлюстраванне ў творчасці народнага пісьменніка.

Папулярнасць яго твораў надзвычай вялікая. Агульны тыраж яго кніг перавышае 15 мільёнаў экземпляраў. Можна з упэўненасцю сказаць, што яго ведае кожная сям'я на Беларусі — і малыя, і старыя. Ганаровае званне народнага пісьменніка ён носіць па праву і чэсна апраўдвае яго.

Многа гадоў Іван Пятровіч выношваў ідэю — раскрыць адну з цікавейшых старонак нашай савецкай гісторыі. Доўга прымерваўся, вывяраў сябе — а ці хопіць сілы, таленту, вопыту спасцігнуць гэту тэму, зразумець, усвядоміць усю глыбіню яе. Перш чым узяцца за пяро, вывучаў гістарычныя архівы і думаў, думаў, думаў...

Ленін... Глыбіня розуму і энергіі. Яго фенаменальная працавітасць, здольнасць дакладнейшым чынам аналізаваць абстаноўку і хутка арыентавацца ў ёй, рабіць правільны прагноз, віртуозна валодаць палітычнай сітуацыяй, бліскуча карыстацца эканамічнымі, ваеннымі ведамі, улічваць класавыя інтарэсы і інстынкты, псіхалогію мас і адзіночак. Ленін — непаўторная з'ява! Дзівосны чала-

век! Ну пэўна ж, каб узяцца за пяро, трэба ведаць — і не тое-сёе, а многае. І Шамякін сочыць за кожным днём правадыра па біяграфічнай хроніцы, вывучае — якімі праблемамі займаўся Ільіч, чытае і перачытвае яго мудрыя артыкулы, выступленні, даклады. Цікавіцца ўспамінамі пра Уладзіміра Ільіча Леніна яго сучаснікаў. І Шамякін выбраў самы драматычны, самы трудны момант у жыцці Леніна — кароткі, але вельмі адказны перыяд перагавораў у Брэсце з немцамі аб міры.

І Шамякін адолеў гэтую адказную тэму. Раман напісан. Чэсць і хвала пісьменніку за мужнасць, за адвагу, за цяжкі, але высакародны труд. Вобраз Ільіча створаны з любоўю і глыбокім разуменнем спраў, ідэалаў правадыра.

Калі спытаць — якая ж асноўная чалавечая вартасць у Івана Пятровіча, то, безумоўна, трэба сказаць — працавітасць. Многія пісьменнікі зайздросцяць яму, зайздросцяць гэтаму і здзіўляюцца — дзе ён пазычае часу? Піша ён багата. Ён і празаік, і публіцыст, і драматург — піша для тэатра, кіно і тэлебачання. Як кажуць, і шавец, і жнец, і на дудзе ігрэц.

Яго творчасць высока адзначана і ўрадавымі ўзнагародамі, і дзяржаўнымі прэміямі. Піша многа і добра. А ў яго ж, апроч літаратуры, многа клопатаў.

Дзяржаўныя справы. Як Старшыня Вярхоўнага Савета рэспублікі ён часта сустракае замежныя парламенцкія дэлегацыі. Удзельнічае ў перагаворах і на прыёмах. Сустракаецца са сваімі выбаршчыкамі. А дваццаць шэсць гадоў дзяжурыць каля руля нашай пісьменніцкай брыганціны?! Тым больш што каманда на гэтай брыганціне шустрая, дасціпная, на выдумку здатная і вельмі патрабавальная на ўвагу і чуласць. І трэба прызнаць — пісьменнік на яго не ў крыўдзе. (Доказ таму — пры тайным галасаванні ў яго вельмі мала мінусаў. Там, дзе густа народу, бывае, што каму і на мазоль наступіш. Бывае.)

А колькі чытацкіх канферэнцый, сустрэч з настаўнікамі і навучэнцамі. Да дзяцей у яго асаблівая слабасць. У сэнсе — любоў. У яго сваіх чацвёра — тры дачкі і сын. І ўжо — дзед. Унукі пайшлі.

Наївялікшая ўцеха ў дзеда — самая маленькая чатырохгадовая ўнучка — Маша. Такое шустрае, непаседлівае стварэнне, з чорцікам у вочках, такое хітрушчае, гаварлівае, надзіва дасціпнае і назіральнае. Знаёміцца і з дзецьмі, і з дарослымі ўміг. За словам у кішэнь не лезе. Адкуль толькі ў яе бярэцца. І дзеда любіць надзвычай, а бабу Ма-

шу — не менш. Дзед малады, рухавы, смяшлівы. Да свайго «дзядоўства» яшчэ не вельмі прывык, пасміхаецца, нібы нехта жартам назваў яго дзедам і жарт гэты прыйшоўся яму да смаку. А гарэза пастаянна дакучае дзеду сваёй дапытлівасцю — «а чаму?». І дзед не толькі не злуецца, а быццам бы і рады таму, што яго адрываюць ад стоса папер на пісьмовым стале, да якога ён сам добраахвотна прыкаваў сябе, як некалі прыкоўвалі рабоў на галерах.

Нават за гэта, за перашкоду-перапынак ён любіць унучку.

Так у справе, у бурлівым жыцці і між радкоў яго твораў праяўляецца духоўны партрэт пісьменніка — жыццялюба, добрага, са светлай душой, ласкавага, мяккага і шчырага чалавека, чулага да чужой радасці і чужога болю, гатовага не толькі паспачуваць, але і дапамагчы чалавеку ў бядзе. А гэта ўжо шчаслівы дар.

Ён верыць, што і яго ўсе мы любім, шануем і паважаем. Ён ведае гэта і таму шчаслівы. А мы шчаслівыя таму, што ён наш сучаснік, наш любімы пісьменнік.

Шчыра пажадаем яму добрага настрою, моцнага здароўя, гладкай паперы, вострага лёгкага пяра і нястомнай рукі. Сталасць ёсць, мудрасць прыйшла, вопыту не пазычаць. Працуй, Іване, на радасць сабе і нам!

ИВАНУ ШАМЯКИНУ — 60 ЛЕТ

Вся жизнь Ивана Петровича Шамякина, день за днем, год за годом, наполнена трудом, творческим горением. И так радостна весть о высоком признании его выдающихся заслуг перед народом, перед литературой: народному писателю Белоруссии присвоено почетное звание Героя Социалистического Труда.

С малолетства живя в заброшенной «лесничевке», познал он вкус к труду. В школу ходил за семь километров и в осеннюю слякоть, и в зимнюю стужу, вместе со взрослыми делил тяготы крестьянского труда. Терпеливость, настойчивость, упорство помогли ему добиться заветной цели — получить образование. Вообще жажда знаний никогда не покидала Ивана Шамякина с юных лет. И потом, когда началась война с тяжелыми фронтовыми буднями,

он проявил крестьянскую терпеливость и упорство, мужественно переносил все военные невзгоды. После войны учительствовал, сеял плоды знаний сиротам, голодной послевоенной сельской детворе.

Богатый жизненный опыт, приобретенный в молодые годы, восхищение героизмом, сердечностью, нравственной чистотой советских людей в суровых условиях войны переполнили память писателя, его душу. Появилось страстное желание поведать миру обо всем пережитом, увиденном.

Горячее, чуткое сердце, истинно народный талант сделали его произведение достоянием большой литературы, и вот, к удовольствию и радости читателей, появляются один за другим романы «Глубокое течение» — широкая эпическая картина героической жизни народа во время оккупации, «В добрый час» — о проблемах восстановления сельского хозяйства после военной разрухи, горьких, невосполнимых потерь, пять повестей, объединенных судьбой одного героя, очень схожей с судьбой самого автора в книге «Тревожное счастье». Широк диапазон художественных исследований народной жизни в его новых романах «Атланты и кариатиды» — об архитекторах, партийных и советских руководителях, о художниках и строителях; «Возьму твою боль» — о сельских механизаторах, о людях с героическим прошлым. И, наконец, последний роман «Спасение» — о Брестском мире, о Ленине, о трудном, драматическом моменте борьбы партии и Советского государства за спасение революции и социалистических завоеваний российского пролетариата.

Широкую, красочную панораму жизни во времени и пространстве охватывают романы, повести, пьесы и сценарии И. П. Шамякина. Доскональны и достоверны познания, которыми он делится с читателем. Его книги захватывают неостывающим интересом писателя к заветным глубинам сознания и психологии героев, обращенностью к ярким человеческим характерам и важнейшим проблемам народного бытия. Поистине его многогранное творчество кровными узами связано с делами и заботами наших современников.

В праздничный для писателя день пожелаем ему счастья и еще многих лет светлого, радостного труда.

НАШ СУМЕСНЫ КЛОПАТ

Выяўленне духоўнай сутнасці савецкага чалавека, яркіх характараў нашых сучаснікаў — галоўны клопат драматурга і тэатра, мэта літаратуры ў цэлым. І гэтыя задачы ўсе мы добра ўсведамляем.

Варта зазначыць, што інтэлектуальны патэнцыял нашых аўтараў значна вырас за апошнія гады. Аб гэтым сведчыць шырокі дыяпазон аўтарскіх інтарэсаў, разнастайнасць тэм, пачынаючы з глыбокай даўніны: ад п'есы пра Кулікоўскую бітву, першадрукара Скарыну, Кастуся Каліноўскага, аб падзеях Кастрычніцкай рэвалюцыі, вострых канфліктах перыяду калектывізацыі, подзвігах народа ў Вялікай Айчыннай вайне да сённяшніх маральных сутычак за чысціню навакольнага асяроддзя чалавека ў самым шырокім сэнсе слова. У аснове ідэй нашай драматургіі ляжаць, як святыя запаведзі, класавы гуманізм, патрыятызм, інтэрнацыяналізм, павага да чалавека і яго гонару.

П'есы старэйшых драматургаў адметныя сацыяльнай значнасцю праблем і канфліктаў, майстэрствам у распрацоўцы сюжэта, кампазіцыі, яркай абмалёўкай характараў. І як вынік гэтага — выхад шмат якіх нашых п'ес на ўсесаюзную сцэну.

Над п'есамі працуюць сёння як «чыстыя» драматургі, так і лепшыя прадстаўнікі прозы і паэзіі: Іван Шамякін, Васіль Быкаў, Алесь Адамовіч, Уладзімір Караткевіч і Іван Чыгрынаў, а таксама Пятрусь Макаль, Артур Вольскі і Ніл Гілевіч у аднаактовай драматургіі.

Вельмі карысны, павучальны ўзор працавітасці, добрасумленнасці, адданасці сваім героям і свайму жанру падае наш старэйшы пасля К. Крапівы сабрат па пяры Кастусь Губарэвіч, расказваючы пра людзей, якія зрабілі вялікую справу на паваротных этапах нашай гісторыі.

Плённа працуе Алесь Петрашкевіч. З кожнай сваёй новай п'есай ён удасканальвае сваё майстэрства. Новая яго п'еса «Соль» напісана з высокім тэмпераментам, грамадзянскім напалам, яна цікавая не толькі вастрынёй канфлікту, але і маштабнасцю.

Многа добрых слоў можна сказаць пра творчасць Міколы Матукоўскага. Яго ныя п'есы «Амністыя» і «Апошняя інстанцыя» стварылі яму трывалую рэпутацыю. Зараз ён працуе над п'есай пра Веру Харужую.

Сваю новую п'есу — забаўную, вясёлую бытавую камедыю — дашліфоўвае Анатоль Дзялендзік.

Растуць у нас і маладыя аўтары. Вельмі парадаваў сваёй новай п'есай «Начное жыццё» Георгій Марчук. Новую п'есу падрыхтаваў Аляксей Дудараў.

Хочацца сказаць яшчэ пра аднаго — не пабаюся назваць яго драматургам — Уладзіміра Іскрыка. Я чытаў дзве яго п'есы і здзіўляюся, што яны дасюль не звярнулі на сябе ўвагу спецыялістаў у рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі.

Таленты, як грамадскую каштоўнасць, трэба аберагаць, і пры абароне іх трэба быць сур'ёзным, наступальным, я б сказаў, нават агрэсіўным супраць тых, хто заціскае ў самым пачатку талент. Пачаткоўцам трэба дапамагаць, інакш без падтрымкі і настойлівы, упарты аўтар можа знясілець. І ўсё ж атрад драматургаў расце даволі бурна і таму, што ў пашане жанр, і таму, што Саюз пісьменнікаў разам з Міністэрствам культуры і БТА сістэматычна праводзіць семінары маладых аўтараў. Можа, некаму і памаглі тыя семінары. Відаць, і конкурсы на п'есы таксама былі пэўным стымулам. Помніцца, ці даўно на адзін семінар прыехала маладая настаўніца Каржанеўская з вельмі наіўна напісанай п'есай, але вельмі патрэбнай і цікавай па задуме. Аўтара падахвоцілі, параілі тое-сёе, і пры сур'ёзным яе намеры авалодаць сакрэтамі сцэны ёсць вынікі — у тэатры імя Якуба Коласа пастаўлена яе новая п'еса.

І ўсё ж у нашых тэатрах склалася такое становішча, што нават народнага пісьменніка І. Шамякіна з цікавай новай п'есай бліжэй Бабруйска да сталіцы не падпускаюць. І не аднаго яго. Куды ўжо пачаткоўцу без імені і звання!

З драматургамі, будзем спадзявацца, справы палепшацца з прыходам на пасаду галоўнага рэдактара рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі Міністэрства культуры рэспублікі Уладзіміра Паўлавіча Рошчына. Будзем спадзявацца, што там усталюецца клімат больш суровы для тых, хто вельмі спяшаецца, хто практыкуецца ў скарапісе, і больш мяккі для талентаў, для тых, хто сур'ёзна і ўдумліва піша п'есы. А драматургі цяпер ведаюць, што канкурэнтаў у іх шмат — класікі свае і замежныя, калегі з братніх рэспублік і свае, тутэйшыя, і каб выстаяць у канкурэнцыі — трэба набліжацца да лепшых сучасных «сусветных стандартаў».

З праблемай драматургіі цесна звязаны і іншыя праб-

лемы — скажам, п'еса І. Шамякіна, пра якую ўжо гаварылася, ляжыць у Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы. П'еса аб моладзі і для моладзі. А ў тэатры тлумачаць затрымку тым, што ў калектыве няма маладых выканаўцаў. А маладых артыстаў рыхтуюць у тэатральна-мастацкім інстытуце і галоўныя рэжысёры мінскіх тэатраў. Для каго ж яны іх навучаюць, калі пасля заканчэння інстытута сваіх вучняў не хочуць браць у свой тэатр? І вось парадокс: на спектаклі ў тэатр прыходзіць моладзь, а на сцэне ў ролі маладых дзяўчат — саракагадовыя, паважаныя дамы. А ў масавых сцэнах нават больш сталага ўзросту. Камедыя, дый годзе!

І яшчэ адна праблема. Каму не вядома, што лёс п'есы бадай што цалкам залежыць ад тэатра — рэжысёра і акцёраў. Я маю на ўвазе не нямогленькую ад нараджэння п'есу, а паўнакроўную, ладна скроеную і добра пашытую. Мы ўсе ведаем прыклады, калі па віне тэатра «правальваліся» п'есы Астроўскага, Чэхава, Горкага — аўтараў бездакорных. А што ўжо сказаць пра нашага брата!

Рэжысёраў трэба багата, бо цяпер яны вельмі перагружаны. Рэжысёры трэба розныя — зацікаўленыя ў развіцці нацыянальнай драматургіі, а не часовыя спажыўцы. Трэба, каб яны былі дарадцамі, паплечнікамі, пабрацімамі ў нашым доме.

Адным словам, на нашым з'ездзе пісьменнікаў самы час падумаць, як вырашаць гэтыя праблемы, знайсці «схаваныя рэзервы», выявіць свае недахопы, а потым з новымі сіламі пераайсці да справы.

ГЕРОЙ И ВРЕМЯ

Хочу начать с недавнего театрального впечатления. В Минск на гастроли приезжал Ленинградский академический театр имени А. С. Пушкина. В ряду других спектаклей играли пьесу А. Абдуллина «Тринадцатый председатель». О пьесе был наслышан, и в театре я не новичок, всякого насмотрелся, но спектакль настолько захватил, что и по сей день все думаю о судьбе его героя. В чем дело? Да в том, что он настолько жизненный, правдивый, что не может оставить к себе равнодушным.

Поэтому если говорить, какой литературный герой мне

близок, то я ответил бы так: обыкновенный, нормальный человек. И вот тут я хочу сразу же затронуть проблемы, поднятые последним заданным вопросом,— о герое идеальном и положительном. Скажу сразу, когда начинаются рассуждения об идеальном герое, когда силятся выискать его, идеального, меня это всегда настораживает — э, не туда едем. Кто он — идеальный герой? В литературе, разумеется, встречались такие. И, если вспомнить, в одной из древнейших книг человеческих действительно описаны житие и деяния идеального героя, но то не человек, а бог, вернее, сын божий. Да и того, говорят, распяли люди.

Вот потому-то я и считаю, что предмет исследования литературы просто живой человек, со всеми его достоинствами и недостатками. Приведу классический пример — Чапаев. Идеальный это герой или неидеальный? Он и вспыльчив, и не очень образован, нередко ошибается, и т. д., и т. п. И тем не менее это самый прекрасный человек. Прекрасен он своей активной жизненной позицией, беспредельной преданностью своему народу, долгу, революции.

Мы почему-то привыкли к градации — положительный и отрицательный герой, образ. А так ли это? Возьмем великих наших ученых — Маркса, Энгельса, Ленина, людей, которые создали величайшую из теорий, теорию построения социализма, коммунизма. Ведь они человечество поделили не просто на положительных и отрицательных. Они поделили человечество на классы, а внутри классов на буржуазию национальную, крупную, среднюю, мелкую, так же как и пролетариат — на рабочую аристократию, люмпен-пролетариат и т. д. Посмотрите — сколько градаций, сколько разных групп, и каждая имеет свои классовые признаки, свои интересы, свои нормы, свои устремления, формы борьбы. Какая сложность, какая глубина проникновения в политическую, социальную сущность исследуемого явления!

Если же говорить, какие черты характера героя мне наиболее близки, то скажу — древние, как мир. Каждый народ за долгую историю своего развития выработал нравственные правила и категории, которые формируют личность. Я их просто перечислю. Нежность. Ласковость. Деликатность. Совестливость. Стыдливость. Правдивость. Честность. Чуткость к чужой беде, готовность помочь, утешить. Уважение к старости. Память о предках. Уважение человеческого достоинства. Товарищество. Дружба. Честь.

Верность слову. Любовь к труду. Чувство коллективизма. Добросовестность. Именно эти черты характера героя современной литературы я и считаю определяющими. Этим жив человек.

О действительных проблемах нашей действительности. Не сочиненных, а настоящих. Тогда это имеет смысл, тогда меня слушают в зале. Тогда интересно будет зрителям встречаться со мной, а мне с ними. Тогда зрители будут горячо обсуждать спектакль, спорить, давать советы. Люди будут размышлять, люди будут рассуждать. Принимать или отрицать мои позиции. Ведь в каждом герое, как правило, присутствует сам автор.

Художника должны прежде всего интересовать нравственные проблемы. И когда я называл черты характера, с моей точки зрения, определяющие личность, которая формирует и будет формировать духовный потенциал нашего общества, то я подразумевал, что эти черты, эти нравственные постулаты находятся в постоянном противоборстве с категориями, которые мы называем безнравственными. Еще в 1921 году в «Плане доклада на II Всероссийском съезде политпросветов» В. И. Ленин писал о том, что у нас есть три врага: коммунистическое чванство, безграмотность, взятка. Владимир Ильич предлагал четыре заповеди в борьбе с ними: не мудрствовать лукаво, не важничать коммунизмом, не прикрывать великими словами халатность, безделье, обломовщину, отсталость; ликвидировать безграмотность; бороться со взяткой; проверять, дабы слова не остались словами, всю свою работу практическими успехами хозяйственного строительства.

Многих врагов мы одолели, но некоторые пережитки ух как живучи. Комчванство — разве оно не гнездится в приписках? Безграмотность мы ликвидировали, однако нередко встречаем духовного невежду, чванливого и тупого. Живуче еще и взяточничество в разных проявлениях и особенно под именем «блат» и «достать».

Эгоизм — основа всех пороков. Он рождает стяжательство, мещанскую обособленность, когда мир ограничен пределами своего порога. Бездуховность, скупость, зависть, паразитизм, корыстолюбие, карьеризм, словоблудие, лживость, цинизм, угодничество, безропотность там, где нужно протестовать, черствость, неискренность, приспособленчество, желание мазнуть дегтем ворота соседа, оклеветать. Вот где материал для осмысления, исследования. На моем письменном столе постоянно лежит список этих пороков,

и покуда жив, буду с ними драться за светлое, чистое в человеке. Если мы утвердим в каждом человеке обостренное чувство совестливости, чести, долга, тогда и решим те экономические, производственные задачи, которые поставил перед нами XXVI съезд партии. Недаром нравственные аспекты трудовой деятельности были в центре его внимания. На съезде выступали политики, экономисты, ученые, хозяйственные, государственные и партийные руководители. Они оперировали цифрами, экономическими категориями. Наши заботы не расходятся с их заботами, потому что главная задача нас, писателей, раскрывать нравственную причинность как взлетов, так и недостатков, упущений. Вот мы жалуемся на плохое качество многих товаров, говорим, что плохо еще порой строят наше жилье, и т. д. В чем дело? А в том, что люди, которые создают все это, по-разному относятся к своим обязанностям перед обществом. Большинство работают по-хозяйски, совестливо, но попадаются и такие, что в бочку меда добавляют ложку дегтя: там недовинтил, тут недокрутил, там недотянул. Приведу пример. Завидная репутация у автомобилей «Волга». А мне вот попался такой, что механик неделю сидел под машиной, исправлял чей-то брак. Почти в каждом узле что-то не было доведено до лада, везде что-нибудь надо было довинчивать, докручивать. Кто же это сделал, кто же скомпрометировал репутацию такого заслуженного, прославленного предприятия? Почему человек сделал для своих же товарищей, для своих же собратьев — колхозников, агрономов, писателей — такую незавершенную вещь? Наша задача — вскрыть нравственные корни такого явления и вызвать определенное отношение у людей к этим антиобщественным проявлениям, создать атмосферу нетерпимости вокруг них. Мы часто говорим: задача писателя — воспитывать народ. Не знаю. Я, например, не могу взять на себя такую смелость и заявить: я, мол, воспитываю народ. Да неправда это! Писатель набирается у народа мудрости, нравственного опыта, а потом эту мудрость возвращает людям, адресуя свое слово новым поколениям. Создание непримиримой нравственной атмосферы к антиобщественным проявлениям, активная поддержка лучшего в человеке и есть наша самая главная задача. Так я думаю.

Конечно же, масштаб личности определяет масштаб конфликта. Разумеется, это совсем не зависит от должности, которую занимает герой. Это зависит от социальной, гражданственной содержательности человека. Часто мел-

кие люди занимают крупные должности, так же как и очень крупные личности могут занимать маленькие должности. Тому немало примеров видим мы в отечественной литературе, да и в классике. Шолоховский Иван Соколов. Начальственных должностей он отродясь не занимал, особой образованностью не блещет, но это личность, в которой нашла свое выражение целая эпоха, огромный пласт нашей жизни. Или Ромео и Джульетта? Девочка и мальчик, полюбившие друг друга вопреки законам своего общества. Но потому, что это сильные, выбивающиеся за рамки общепринятого личности, социальный конфликт трагедии достигает такой силы, что делает ее бессмертной.

Вспоминаю еще один спектакль, который мне довелось видеть в Испании в те времена, когда там правил Франко. Спектакль назывался «Сократ». Пьеса была построена на диалоге Сократа и Платона. В нем не было ни одного вымышленного слова. Все — цитаты из великих философов. И масштаб конфликта спектакля определялся масштабом личностей великих людей прошлого. В этом идейном конфликте яростно сшибались Сократ и Платон. Спектакль с таким темпераментом, с такой страстью исполнялся актерами, что звучал совершенно современно. Вот так древние послужили нашему дню, их мысли стали оружием, и мощным оружием политической борьбы за обновление испанского общества. На театральные подмостки должны выходить люди страстные, люди яростные. Как герои пьесы, так и актеры, которые должны их воплотить.

К сожалению, в нашей литературной практике в пьесы, повести, рассказы да и в объемистые романы мы порой приводим людей мелких, неинтересных, безликих, опускаемся до бытовизма, до правденки, которая тщится выдать себя за Правду. Не потому ли жалуемся, что, мол, блекнет мастерство актера. А на чем ему расти?

Завершая разговор, мне хотелось бы сказать, что главное дело творческого работника — творить, а не теоретизировать по поводу творчества. Слава богу, не поубавилось тем ни для эпиков, ни для лириков, ни для сатириков. Добрый, надежный, рассчитанный на перспективу ориентир дал нам съезд партии. Надо работать засучив рукава, дабы не уподобиться герою остроумного и меткого украинского анекдота, когда один мужик у другого спрашивает: «Що це такэ философ?» А тот ему отвечает: «Философ це така людына, яка нічого не робить, тількі думае, думае, думае... І не просто думае, а приблызно...»

ПЬЕСА, СПЕКТАКЛЬ, ЗРИТЕЛЬ

XXVI съезд партии оказал огромное влияние на все наши дела. Подводятся итоги, ставятся на службу народу резервы на фабриках и заводах, в колхозах и совхозах, в бригадах и цехах. И мы, писатели, думаем над тем, как улучшить наши дела, найти скрытые резервы, определить недостатки, чтобы с новыми силами, с большим азартом перейти от слов к делу. Ведь дело-то наше серьезное, важное, ответственное, что и подчеркнул в своем докладе на съезде Л. И. Брежнев. Но, очевидно, не ошибусь, если скажу, что для каждого из нас пришло время не только на людях, а и в тиши кабинета, за письменным столом не спеша подвести итоги своего личного творчества за прошедшие годы, подумать: а что новое, нужное людям хочу и могу я сказать завтра?

Преображается облик наших городов и сел, меняются пейзажи, развивается хозяйство, растет культурный уровень нашего зрителя. Мы видим, как в результате заботы партии растет чувство личной ответственности каждого советского человека за дела своей страны, чувство личной ответственности за то, что происходит на всей нашей планете. Растет дух коллективизма, вытравливается индивидуалистское «моя хата с краю». Творческая инициатива ценится выше слепого подчинения, растет вера в человека. Растет человек! Человек как личность. Идет замечательный процесс! И как результат этого процесса меняется природа драматургического конфликта. Он становится тоньше, острее, глубже, психологичнее. Драматург обязан говорить с таким зрителем правдиво, говорить о важном, а не о мелочах (ему, зрителю, на мелочи времени не хватает). Нелегкая стоит перед нами задача — создать правдивый, глубоко психологический портрет своего современника. (Куда легче было некогда выдумать схему, по которой действовали так называемые «положительные и отрицательные» персонажи.)

Не заметить этого процесса нельзя. А он, как известно, категория непостоянная, как каждое живое явление. Процесс этот не останавливается, а развивается, углубляется. Ведь недаром В. И. Ленин говорил, что перед тем, кто хочет отразить живое явление в его развитии, неизбежно встает дилемма — либо забежать вперед, либо отстать. Середины нет.

Надо признаться, что в отражении, воплощении этого

процесса, этого живого явления в развитии мы порой отстаем. Потому ли, что сами боимся забежать вперед? Но, видимо, не перевелись еще и осторожные редакторы, сдерживают того или иного писателя, остерегаясь, как бы тот не забежал вперед. И делают это не на пользу делу, по старой-старой привычке — кабы чего не случилось, а то еще и для своего собственного душевного спокойствия.

Драматургу же без собственного мнения, без собственного взгляда на жизнь никак не обойтись, потому что, если будешь заботиться о собственном покое душевном, будешь нейтральным, равнодушным, не захватишь, не взволнуешь зрителя, никакими кренделями-баранками не заманишь его на спектакль.

А если мы порой ищем золотой, спокойной серединки, то пьесы, написанные по такому принципу, и спектакли, по ним поставленные, современник не примет. Он хочет открытия, глубокого и честного анализа психологии фактов вчерашних, сегодняшних или даже завтрашних — возможных, как результат жизни сегодняшней.

Потому убежден — тематика гражданственная должна определять главное направление репертуара, и драматурги обязаны выполнять важный социальный заказ, заказ народа, заказ партии.

Белорусская литература, и драматургия в частности, всегда была сильна своей активной гражданственной позицией. Яркий пример — многолетнее творчество нашего корифея Кондрата Крапивы, 85-летний юбилей которого мы недавно отмечали. Принципы старейшины наследуют коллеги по драматургическому цеху — и маститые драматурги, и молодежь.

Вспоминая «драматургический урожай» последнего десятилетия, считаю, что белорусские писатели внесли весомый вклад в общесоюзный театральный процесс. И не только в количественном отношении (как известно, в искусстве, как, впрочем, теперь и в иных сферах деятельности, это не главный показатель), но и разработкой своих тем, проблем, жанровыми и стилистическими поисками. Об этом свидетельствует широкий диапазон авторских интересов, разнообразие тем — от Куликовской битвы и Кастуся Калиновского, периода коллективизации, подвигов Отечественной войны до сегодняшних нравственных схваток за чистоту окружающей человека среды в самом широком смысле этого слова. В основе идей нашей драматургии лежат как святые заповеди классовый гуманизм, па-

триотизм, интернационализм, уважение к человеку и его достоинству. Наверное, поэтому пьесы белорусских драматургов К. Крапивы, И. Шамякина, К. Губаревича, А. Петрашкевича, Н. Матуковского, А. Делендика завоевали всесоюзного зрителя.

Лично мне глубоко симпатично и близко своей обнаженной страстностью, гражданственной активностью творчество Николая Матуковского. Его «Последняя инстанция», «Амнистия», киносценарий утвердили ему прочную репутацию как в комедийном, так и в драматическом видах нашего жанра. И вот последняя работа — двухсерийный телевизионный фильм «Троянский конь» — подтвердила эту репутацию.

Активно работает Алесь Петрашкевич. Широко прошумела его «Тревога» по театрам страны, поднимая тревогу о распространении такого зла, как алкоголизм. В преддверии съезда Алесь Петрашкевич написал новую пьесу «Соль» с таким темпераментом, страстью, гражданственным накалом, с такой остротой конфликта, что на сцене и в зале будет жарко.

Но вот пьесы драматурга, о котором я хочу рассказать, не попали, увы, в число принятых и поставленных. А когда их прочитал, признаюсь, позавидовал этому молодому человеку. Позавидовал мягкой белорусской тональности в доброжелательной обрисовке персонажей, очень живой разговорной речи. Очень умело передает он мягкую и колкую (но от добра!) иронию и юмор во взаимоотношениях людей деревни. Очень любит автор работящих, умелых и богатых на душевность и ласку земляков. Фамилия драматурга — Искрик. Пьесы называются «Разбитое окно» и «Чичирова свадьба» (сказать по правде, названия эти мне не по вкусу. Да не в названии дело. Имя можно придумать — труднее дитя родить).

Конечно, не все в этих пьесах совершенно. Они требуют значительной доработки. Но без театра, без помощи Министерства культуры, его репертуарно-редакционной коллегии, их заботливого внимания тому, кто пробует свои силы в таком трудном жанре, просто не обойтись. Хорошо бы внимательно, компетентно поработать с новичком, помочь ему в тесном контакте с театром довести пьесу, как говорят у нас в Белоруссии, до «ладу».

Вспоминаю свой дебют. Был я тогда малоопытен, и, разумеется, первая моя пьеса далека была от идеала. Но в театре имени Я. Купалы, у моих родных купаловцев, я

получил такую поддержку, такое внимание, что этого заряда мне хватило надолго, на многие годы. Мне кажется, нынче эти контакты театра и драматурга значительно ослабли.

Пример с Искриком не единичен. И здесь суровое слово я хочу обратить в адрес наших театров. Где расти нашим кадрам белорусских драматургов, как не в национальных театрах, особенно академических? К сожалению, пока не чувствуют наши авторы с их стороны подлинной заинтересованности в сотрудничестве. Может быть, здесь сказывается постоянный дефицит режиссеров, притом разных и хороших, специалистов по драме, по комедии, по трагедии. Давнишняя проблема, от разговоров на эту тему уже мозоли на языках. Но решать-то ее надо! Представьте себе отчаяние драматурга, когда его комедию ставит режиссер без чувства юмора, а психологическую драму — человек, который увлечен цирковыми приемами. Это, конечно, крайности. Но ведь подобные случаи нередки.

Режиссеров мало. На них дефицит. А это в нашем случае порождает своеволие, диктат режиссеров, высокомерие, презрение ко всяким критическим замечаниям, даже и справедливым.

Куда ни шло, когда действительно выдающийся художник проявляет характер, чтобы вытравить штампы, халтуру, но когда режиссер просто «впадает в административный восторг», то дело дрянь.

Зашоренность, самоповторение в постановках разных по жанру, по духу, по тональности пьес несут беду всему театру, драматургу и актерам особенно.

Так называемые режиссерские спектакли, которые сковывают, приглушают импровизационную природу актера, раньше или позже приводят его к творческой анемичности, автоматизму, к потере человеческого тепла, к скульптурной холодности.

Нужно, чтобы они были советчиками, соратниками, побратимами в общем доме, а не котами, которые любят слизнуть вершки, сметанку в крынке.

Высказываюсь я, может быть, и резко, уж такой у меня характер, на то я и сатирик. Мнение мое, вероятно, не бесспорное. Тогда давайте спорить, высказывать различные точки зрения, но не обходить острых углов, трудных вопросов. К этому нас призвал съезд. Людям нужны правдивые, интересные, высокоидейные, сценические произведения. Спектакли, которые помогали бы коммунистическому стро-

ительству, были гимном нашей героической действительности, но чтобы они делали и необходимую черновую работу — выкорчевывали все безнравственное в человеке ради чистоты нашего общества. А потому нужна спокойная работа, трезвый, вдумчивый анализ наших дел. Мы не должны обходить вниманием этапы нашей истории, но должны пристальнее всего следить за процессами, которые происходят сегодня, держать чуткую руку на пульсе современности. Только так, если мы не хотим, чтобы нам снова бросили справедливый упрек в отставании драматургии.

В ДОБРЫЙ ЧАС, КОЛЛЕГА!

Белорусский драматург Алексей Дударев молод. Он пришел в театр, как и многие его литературные сверстники, не сразу: на его творческом счету детские книги, рассказы, сценарии. Он родился в белорусском селе — и ему близок чуть лукавый юмор крестьян. Он начинал как поэт — впрочем, кто из нас не писал в юности стихи? — и сценические его произведения привлекают лиричностью, поэтической приподнятостью, неброской метафоричностью... Он прошел школу рассказа — и отсюда лаконичная строгость сюжета, точно выверенного и парадоксально завершенного. Его пьеса «Порог» бесспорно привлечет внимание режиссеров. А ведь они и определят ее судьбу. И хочется верить и надеяться, что сценическая судьба этой драмы будет удачливой.

Не броское и вроде бы не «афишное» рекламное название пьесы очень точно определяет суть замысла, идеи пьесы.

Каждого человека так или иначе жизнь часто останавливает на пороге между добром и злом, вынуждает задуматься над выбором — жить как люди или переступить порог нравственных принципов, выработанных и выстраданных прежними поколениями и переданных нам в наследство для регулирования душевного движения человека в его суетной жизни.

Пьеса удивляет многими замечательными качествами. Легко просматривается человеческая теплота, доброта, гуманность автора даже к такому столь неудачливому своему главному персонажу, авторская грусть, боль за несклад-

ную судьбу этого человека. Интересен и выбор персонажа, его социальное положение — он опустившийся тунеядец, отравленный «зеленым змием», которым так бойко торгуют, увеличивая скорбь о несчастных, безвольных, бездумных, опустошенных леностью приживал.

Поэтична грусть автора, жутковаты, как в сказке, ситуации и в то же время достоверны, узнаваемы современные бытовые обстоятельства. Мы в жизни обычно проходим мимо этаких «типов», пренебрегаем, брезгуем ими, редко когда сочувствуем им, да вроде бы и не за что сочувствовать, а вот же Алексей Дударев не прошел мимо, остановил свое и наше внимание на этом человеке, попытался раскрыть причины его нравственного падения, понять его и взволновать нас этим неприглядным социальным явлением, предостеречь и вернуть на порог выбора тех, кто безвольно скользит по наклонной житейской стезе.

Автор ищет корень беды в чрезмерной благости детства, в излишней родительской жалости, и где?! — в крестьянской трудовой семье. Незащищенность нравственным доводом опасна для души хилой, безвольной, эгоистичной.

Язык пьесы образный, остроумный, сочный, хлесткий.

Драматические коллизии сценичные, неожиданные, не банальные. Можно надеяться, что автор приживется на сценах наших театров. Надежду такую вселяют зоркий глаз его, взволнованный талант, трудолюбие и главное — человечность, доброта и зрелая рассудительность.

В добрый час, молодой коллега!

ДАБРАТА ДЗЯДЗЬКІ ЯКУБА

Першае самае моцнае ўражанне зрабіў Якуб Колас на мяне яшчэ задоўга да асабістага майго знаёмства з ім. Быў я падлеткам і любіў кнігі, чытаў іх запоем. Гэта цяпер — тэлевізар, кіно, радыё... Часта падмяняюць чытанне. А тады... Ну, карацей кажучы, я шмат чытаў. Аднак першая кніга, якая мяне расчуліла да слёз, над якой літаральна плакаў, румзаў, была аповесць «На прасторах жыцця». Якуб Колас мне тады ўявіўся такім добрым, такім сардэчным, вельмі ўважлівым да нашага брата, вясковага юнакападлетка. Здавалася, яму ўсё-ўсё вядома, што робіцца ў кожнага з нас на душы. І марылася (а каму ў такім узрос-

це не марыцца?) — вось бы спаткацца з такім чалавекам! Раскрыў бы яму ўсю-ўсю душу, раскрыў бы такое, чаго не раскажаш самаму блізкаму сябру.

І — дзіўная рэч. Кажуць, мары часта збываюцца. Збылася і мая: я спаткаўся з любімым аўтарам. Працаваў тады я ў «Вожыку». Сам ужо сёе-тое пісаў. І вось аднойчы Максім Лужанін запрапанаваў мне: «Давай сходзім, Андрэй, да дзядзькі Якуба. Пазнаёмішся. Гэта цікава». Пайшлі, сустрэліся. І, ведаеце, адчуваў сябе я там, як, скажам, адчувае navabranec перад генералам. Скаванасць. Не ведаеш, што сказаць. А яшчэ ж — хочацца запомніць і яго словы, і яго вока пільнае, трохі насцярожанае. Знаёміўся, сыходзіўся з людзьмі, адчувалася, ён не вельмі лёгка. Перад «свежым» чалавекам не адразу раскрываўся, а прыглядаўся, нават болей — не прыглядаўся, а прыслухоўваўся. Здавалася, ён слухае не толькі тое, што гаворыць субяседнік, а прыслухоўваецца — што ж робіцца там, недзе ў галаве чалавека? Такая ўважлівасць, такая пільнасць, з аднаго боку, падабаліся — гэткі чалавек да цябе прыглядаецца! З другога боку, бянтэжылі — адчуваў, нібы стаю перад рэнтгенам.

Пачатковая ўважлівасць Якуба Коласа, насцярожанасць да чалавека пасля перарасталі звычайна ў прыхільнасць, у шчырасць, у дабрату. Яго сялянская прастата і мудрасць таксама прыводзілі да таго, што чалавек адчуваў сябе перад ім вольна, проста, як са сваім. Трэба сказаць, што Канстанцін Міхайлавіч быў вельмі ўважлівы да маладых пісьменнікаў. Я помню, з якой павагай, з якой дабратой ён гаварыў пра Івана Шамякіна, пра Янку Брыля. Ён ускладаў на іх вялікія надзеі. Яны тады былі яшчэ маладыя. Цяпер гэта ўжо салідныя літаратары, з багажом творчым, з любоўю чытачоў. Наогул да таленавітых людзей у яго была асаблівая ўвага. Калі ўжо да якога чалавека праяўлялася прыхільнасць, такі чалавек з-пад яго вока не выходзіў.

Любіў Якуб Колас дапамагаць людзям. Да яго часта звярталіся з просьбамі, нават дакучалі. А бывала і так, што ён разумеў, бачыў сам, у чым чалавек мае патрэбу, дапамагаў так, каб яго дапамога была нечаканай, як бы знянацку прыходзіла. І я вам скажу, любіў ён падобныя сюрпрызы. Бывала, зробіць такое (чалавек нават і не ведаў, не чакаў), а потым з усмешачкай добрай, з дзядоўскай усмешачкай паглядае. І цяжка было сказаць, каму болей прыемна — ці таму, каму ён дапамог, ці яму самому.

«...ХОТЕЛ ЗАПИСАТЬ ДЛЯ ПАМЯТИ — ПРОРАБОТАЛ ДО УТРА»

Інтэрв'ю часопісу «Театральная жизнь»

— Что для сатирика стоит за словами «бичевать смехом»?

— По-моему, эта фраза не передает сути работы сатирика. Ведь секрет профессии сатирика, комедиографа не в том, чтобы выискивать какие-то отрицательные явления, чтобы «бичевать» без разбора, а в том, чтобы выбирать для осмеяния явления существенные, социально опасные и находить им точную нравственную и эмоциональную оценку.

Есть такая пословица: гнев — плохой советчик. Иногда гнев сатирика против мелочного, случайного проступка может раздражать зрителя, потому что не настолько общественно опасен тот проступок, чтобы собирать в зал сотни людей для его осуждения.

Самое сложное, самое трудное для сатирика — собственный гнев против безнравственных поступков переплавить в смех.

Иногда думают, что сатирик — человек злой, едкий. А ведь сатирик может быть и лиричным, и душевно трепетным. Идеал сатирика — это идеал человеческих отношений, выработанный, возникший не в уме какой-то личности, а определившийся в результате человеческого общения, общежития. Это — честность, порядочность, скромность, совестливость, доброта, множество иных нравственных категорий, выработанных, выверенных и переданных нам в наследство. У советского сатирика — тот же идеал, что и у всего нашего общества. Но... У сатирика возмущение отклонениями от нравственных норм должно быть, видимо, более острым. Сатирик, театр, режиссер, актеры — это как бы то же бюро райкома, которое рассматривает наболевший вопрос. На бюро райкома, к примеру, обсуждают дела в таком-то колхозе — а там не вовремя посеяли, не вовремя убрали, плохо удобрения использовали, плохо там с детсадом, здравпункт не работает... И члены бюро обсуждают, как помочь колхозу, как сделать так, чтобы люди нормально жили. И, конечно, снимают стружку с виновных. Вот это и наш удел. Там, где беспорядок,— там сюжетный конфликт для сатирического произведения. Всякий, кто принадлежит к партии коммунистов, к работникам идеологического фронта — будь это

драматург, учитель, партийный работник, трудится под девизом: мы пришли, чтобы мир изменить, усовершенствовать, мы пришли его улучшать. В этом заключается социальный смысл и советской сатиры, ее активный посыл, ее активное созидательное начало. И даже если конфликт в жизни замаскирован множеством ласкающих ухо слов, сатирик обязан в своей пьесе извлечь его из-под словесной шелухи и художественно организовать.

— Ваши пьесы идут во многих театрах страны. Они имеют большой успех у зрителя. Но, видимо, не все интерпретации удачны. Какими, по вашему мнению, должны быть актер и режиссер, способные подняться до уровня подлинной сатиры.

— Часто режиссеры берутся за комедию с этакой неоправданной легкостью, не понимая ее специфики. В комедии автор изображает все как в жизни, но вместе с тем он должен быть чуть выше, ощущать ее рельеф, находиться над житейским материалом. В сатирическом спектакле должна быть пусть маленькая, но молния. А это не всегда имеется в наличии. Особенно когда сатирическую комедию ставит режиссер, может, и серьезный деятель в искусстве, но с ослабленным чувством юмора. Можно уметь глубоко разрабатывать классику, тонко разбирать психологию человеческих отношений, ставить сложные психологические драмы, но не чувствовать природы комического, парадоксальности и серьезности смешного. Это — дар, как в музыке, слух... Трудно автору работать, когда режиссер — ремесленник. Даже если он добросовестный. Если нет у режиссера горения, озорства, одержимости, азарта, то для удачи одного единомыслия с автором — мало. А вот когда вместе, когда он — соратник, то есть, когда он — за шпагу и я — со шпагой,— вот тогда возникает наше духовное содружество, наше бойцовское единение. Тогда мы мушкетеры. И к нам примкнут зрители.

У нас вообще мало режиссеров. Их не хватает. Не хватает в прямом, буквальном смысле. Как говорится, они у нас нарасхват. Дефицит. В театрах есть вакантные места. Перегруженность режиссеров порождает штампы, самоповторы, однообразие. А ведь чтобы воспитать, вырастить талант, необходимы творческое разнообразие, соревнование, состязание, если хотите, горение. А иногда встречаются режиссеры — службисты, в которых художник лишь тлеет. Горячая гражданская заинтересованность во всех делах мира — основное начало художника-творца.

Нашим Белорусским театром имени Янки Купалы я горжусь. Актеры этого театра всегда были надежными партнерами автора и режиссера. Мне здорово повезло: великолепные мастера, большие художники — Платонов, Глебов, Молчанов, Дедюшко — играли в самых первых моих пьесах. У них я проходил сатирическую и юмористическую закалку. И хотя велением времени уходят «старики» и приходит молодежь им на смену, отрадно, что новое поколение чувствует себя ответственным за свой театр, как и его предшественники. Это — творцы, озабоченные созданием хорошей атмосферы в коллективе, хорошим лицом своего театра. С ними можно ставить любую сложную пьесу.

Работа над ролью для них не заканчивается репетиционным периодом. И в сотом, и в двухсотом спектакле нет-нет да и появится какая-то новая деталь. Вот с такими актерами — творческими, неуспокаивающимися — интересно работать.

Комедийный дар для актера — это не просто дар божий. Это — работа постоянная, как говорится, до пота. Юмор надо самому сотворить, изобрести.

Великолепный пример тому — Аркадий Райкин. Он трудится не только в процессе работы над литературным образом. Он постоянно наблюдает, исследует жизнь: подмечает, развивает, находит особые способы выражения, гиперболизации — вот это и есть творческая лаборатория комедийного актера.

Мне повезло в первых постановках моих пьес с режиссурой. В Минске — с К. Санниковым. Когда мою пьесу «Камни в печени» ставили в Центральном театре Советской Армии, над спектаклем работал режиссер Д. Тункель, обладавший такими необходимыми для комедийного режиссера качествами, как добрый юмор, легкая ирония, гуманность.

Очень интересно было работать с Алексеем Дмитриевичем Поповым. В этом серьезном человеке довольно сурового вида жили внутреннее озорство, лихость. И то, что я соприкасался в работе с таким человеком, отложилось в душе навсегда.

Лет десять назад в Московском театре сатиры мне довелось общаться с интересными людьми — Валентином Плучеком, Евгением Радомысленским, с актерами, комедийный дар которых выше всяких похвал. Жаль, что перерыв на «обед» в нашей работе затянулся.

— Какие общие тенденции в сегодняшнем театральном искусстве вам хотелось бы отметить?

— Прежде всего то, что театр начал возвращаться к реализму в высоком смысле этого слова. Натурализм — имитация житейской правды, так же как и мнимая театральность, под которой скрывался формализм, не давали возможности для полного выявления человеческих отношений и чувств. Реализм — величайшее открытие человеческого гения. В истинно реалистическом театре все решается через актера, через характер. Режиссер здесь должен помогать актеру раскрыть психологию персонажа, проанализировать его душевные движения, исследовать их. Мне кажется, что возвращение к театру «актерскому» — естественно и необходимо. В «актерских» спектаклях много обертонов, помогающих более откровенному разговору со зрителем. В театре человек переживает очищение, катарсис через доверительное общение автора, режиссера и актера со зрителем.

— Какова, на ваш взгляд, зависимость между выбором художественных средств, приемов и темой?

— У сатирика особенно богатый арсенал драматургических приемов. Это — элементы не только комедийного жанра, но и трагедии, а также социально-психологической драмы. Но выбор средств зависит прежде всего от темы. Приведу пример. Мне в моей новой пьесе «Верочка» хотелось рассказать истинную историю, в основе которой лежит факт из моей депутатской практики. Несколько лет назад я получил письмо от одной пожилой минчанки с просьбой помочь прописать в ее квартиру внучку. Случай был не простой. Для прописки не имелось законных оснований, потому женщине и отказывали в просьбе. Но письмо меня тронуло. Судьба одинокого старого человека — автора письма, потерявшего на войне троих сыновей, волновала и понуждала идти и искать ей помощь. Именно тогда я и подумал: что же это я сижу, выдумываю, когда вот он — конфликт, нравственная основа которого — дефицит доброты, сочувствия, ласки. По своей интриге пьеса злободневна, но главное в ней — размышление о доброте, о человечности. Жизнь столкнула меня с моими героями, в основе отношений которых — правдивые, добрые, нежные, искренние чувства. И мне захотелось возвести эту правду на сцену. Без громких фраз, без ярких декораций. В оформлении, в атмосфере все должно быть по-домашнему, искренне, откровенно, правдиво. Завоевать доверие зрителя не

броскостью театральной формы, не набором сценических эффектов, а достоверностью происходящего на сцене. Потому-то и первые, самые обычные действия моей пожилой героини — как она просыпается, встает с постели, идет на балкон,— не случайно даны в ремарках подробно, почти натуралистически. Все это нужно для того, чтобы задать тон режиссеру и актерам, помочь найти верную интонацию, при которой герои моей пьесы стали бы близкими любой категории зрителей.

— Андрей Егорович, вы же сами только что говорили, что в сатирической пьесе надо немного воспарить над реальностью! Как вас теперь понимать?

— Безусловно, комедия — не только сатирическая, любая комедия — это не повторение жизни. И ситуации, и взаимоотношения, в какие вступают персонажи, надо, конечно, сочинять, потому что нельзя надеяться найти в жизни готовый, законченный комедийный сюжет. Действительно, когда вы идете по улице, разве можно среди встречных определить, кто есть кто, за исключением откровенного хулигана, мерзавца? Комедия обязательно сочинена, но всегда в ней должна быть правда жизни. Не набор житейских случаев, а продуманный отбор значимых фактов, несущих в себе философию бытия. А отбор, выбор ситуации, характеров, фактов — уже не ползание по земле, а творческое парение...

— Влияет ли выбор жизненного конфликта на сценическую судьбу пьесы?

— Если и в пьесе есть художественное обобщение, исследование тревожащих всех нас явлений, а не просто каких-то случаев, то она, будучи злободневной, может стать и долговечной. Я вот думал, что «Затюканного апостола» поставят десять — пятнадцать театров, на большее не рассчитывал, полагал, что иноземные проблемы не очень заинтересуют нашего зрителя. Но я ошибался. Пьеса пошла широко, и спектакли живут долго. А написав «Трибунал», был уверен, что это — надолго и всерьез, не печалясь тем, что в начале восхождения пьесы на сцену некоторые деятели почему-то осторожничали и были к ней неприветливы. Да и не о том забота должна быть у автора. Было бы только свое — «не могу молчать»!

У нас в стране нет антагонистических классовых противоречий, и драматургия выявляет в человеческих отношениях, в первую очередь, нравственную сторону бытия.

Природа сегодняшнего драматургического конфликта — человек и коллектив, индивидуум и общество. Эгоизм — корень многих бед во все века. Это он растлевает личность, если укореняется в ее сознании. Внедряя с детства в сознание человека такие нравственные принципы, как коллективизм, товарищество, мы помогаем ему освободиться от индивидуалистической скорлупы.

— Какова, на ваш взгляд, мера сценической условности, которая не противопоказана реалистической интонации?

— В зависимости от того, что перед объективом сатирика. Биологи инфузорию рассматривают в микроскоп. Астрономы высокие звезды приближают телескопом. Однозначной меры условности нет. А чувство меры должно быть!

— В вашей пьесе «Верочка» Прокусов представляется мне несколько гротескным. Он как бы выпадает из стиля всей пьесы.

— Мне бы хотелось, напротив, чтобы актер играл Прокусова корректным, обаятельным, внимательным, все понимающим. Он — нежнее ваты, его хоть за пазуху клади. Но он всегда помнит, что сидит в таком должностном кресле, за которое надо держаться крепко. По своей сути он — чиновник. Тут и преувеличивать ничего не надо. Надо просто понять его психологию. Он — исполнительный работник, старается прилежно выполнять свои функции, не взяточник. Вот разве «крутнул» на курорте с этой, как ее... ну, что ж, с кем не бывает... Ну не выполнил просьбу одинокой старушки — так на то есть соответствующие параграфы, постановления. Он верен им и удивляется, почему другие этого не понимают. У него своя правда. Ну, не боец он, не станет ратовать за справедливость. Формально аккуратно выполняет свои функции — и все. А это и есть бюрократизм! Если иной «деятель» поступает формально правильно, а по существу — издевается над человеком,— он и есть бюрократ. Все это — тот самый случай, заимствованный мною, повторяю, из жизни.

— В центре пьесы «Трибунал» — тоже достоверная история!

— Почти. Меня долгое время сдерживала проблема жанра. Хотелось сохранить в пьесе героический, суровый пафос Великой Отечественной войны и одновременно остаться верным комедийному жанру. Не изменять ему. Долго не находил материала для сюжета. Помню, закан-

чивал работу над «Затюканным апостолом», делал последние уточнения. И, как всегда, наступил момент удовлетворения — когда все выплеснул, что волновало, что приводило в азарт. Было это зимой, когда и ночи длинные, а дни короткие, на дворе — стужа, выйти некуда... И вот тогда-то пришел на память эпизод военного времени. Белорусские партизаны в одной деревне во время оккупации решили поставить старостой своего человека — нужна была связь с подпольем райцентра. Нашли старика, к которому относились с доверием. Уговорили. Внедрили... А через двое суток является он к партизанам и просит: «Братцы, больше туда не пойду. Избили меня дома жена и дочка. Заставляют идти отказаться от должности». Случай этот вспомнился мне потому, что там был элемент юмора: новоявленного старосту свои же, родные, жена и дети, избили, а старик не мог им раскрыть своего задания, потому что дело требовало строгой конспирации. Но в этой же ситуации заложено и трагическое начало: честный человек может погибнуть от рук своих же, непосвященных в тайну сограждан, он рискует жизнью. Так обретало контуры сочетание трагического и комического — трагикомичная основа будущей пьесы. Хотел записать этот эпизод для памяти, а проработал до утра. И чем больше проникался материалом, тем четче выявлялся замысел: развивались события комические, в которых одновременно зрела трагедия. Именно в трагикомедии зрители в финале вдруг за смехом замечают, что происходящее на сцене не так смешно, что они, зрители, вместе с персонажами были невнимательными, не увидели, не рассмотрели... Зритель переживает катарсис. В этом суть сопереживания.

— Обращались ли вы еще раз к трагикомедии?

— По своему жанру пьеса «Погорельцы» — тоже трагикомедия. Она о том, что человек должен строить жизнь свою в соответствии с нравственными идеалами общества и быть ответственным за тех, кто рядом с ним. Ухватов — одно из главных действующих лиц, заняв начальственную должность, формировал свое окружение по своему образу и подобию, попирая законы доброты и порядочности. Воспитал подчиненных, которые привыкли также устраивать свое благополучие, нарушал этические нормы. Когда же пришло время, они поступили с ним по тем же правилам, которые установил их начальник. Ухватов подготовил свой крах и свою трагическую смерть, дав волю своим последователям. Это — тоже трагикомедия.

— Есть ли у вас своя излюбленная, личная тема?

— Я не придерживаюсь такого определения — «своя тема». Меня многое волнует... На вооружение империализм сейчас заставляет мир тратить сотни миллиардов. А если бы их не тратили, то как бы вся наша полуголодная планета была одета, обута, сыта! В империалистических странах идет мощная идеологическая обработка населения в духе милитаризма, вплоть до рекламы нейтронной бомбы. Как этого можно сегодня не замечать, не волноваться? Поезжайте сейчас в любой колхоз, и вам скажут — готовы вытерпеть все, лишь бы не было войны. А ведь так думают не только у нас, но и во всем мире, все человечество в тревоге. Эта тема не только моя. Она — всеобща. Потому, если я пишу пьесу о современном селе или о нашей молодежи,— все же возвращаюсь вновь и вновь к антивоенной теме.

Обдумывая сюжет, характеры будущей пьесы о людях, которые ввергают человечество в пропасть атомной войны, наталкиваешься на непостижимую трудность: как понять нравственный облик, патологию мышления, «философию» убийц, их собственную логику в стремлении к массовому истреблению целых народов. Где корни безнравственности, бесчеловечности, вандализма некоторых президентов, дипломатов, генералов и сказочно богатых буржуа, финансирующих войну? Их обуревает страх перед справедливостью? Они дрожат за свои несметные богатства? А для чего им все это? А что, если их собрать вместе? Только их. И поселить вне человечества. Что с ними станет? С этими недочеловеками. Есть над чем подумать сатирику. Вот и думаю.

ПРЫ ЯРКІМ СВЯТЛЕ РАМПЫ

Інтэрв'ю «Литературной газете»

Нядаўна скончыў работу над п'есай з трохі дзіўнай назвай «Дыхайце эканомна». Нарадзілася яна такім чынам. У 1965 годзе я ў складзе беларускай дэлегацыі браў удзел у сесіі ААН у Нью-Йорку. У той самы час у ста-

ліцы Злучаных Штатаў праходзіла гіганцкая прамыслова-вая выстаўка, якая сваім размахам рабіла проста ашаламляльнае ўражанне.

Але больш за ўсё мяне зацікавіў адзін экспанат у амерыканскім сектары. Гэта было падземнае бамбасховішча на выпадак атамнай вайны коштам 1 мільён 220 тысяч долараў. Калі мы ішлі па прыступках уніз, я звярнуў увагу на белы лісток паперы, прымацаваны кнопкай да сцяны. «Дыхайце эканомна!» — заклікаў нас лісток... Бамбасховішча ўяўляла сабой цудоўны дом, у якім мог бы размясціцца цэлы каледж. Запасаў прадуктаў і іншых жыццёвых рэсурсаў у гэтым доме было, як сказаў нам гід, разлічана на 20 год. Я пераходзіў з аднаго пакоя ў другі, за акном электрычнасць імітавала дзень, потым заход сонца, потым зорнае неба, і задума новай п'есы нараджалася літаральна на вачах. Тут у мяне з'явілася думка напісаць пра тое, як у час атамнай вайны ў такое ж самае бамбасховішча трапляе амерыканская эліта, якая і тут працягвае жыць на аснове прынцыпаў недатыкальнасці прыватнай уласнасці і свабоды прадпрымальніцтва. Наверсе, на зямлі, гіне чалавецтва, а тут, вядома, ідзе бойка за ўладу, развіццё цывілізацыі па спіралі паступова паўзе ўніз...

П'еса мяне захапіла, і я стаў пісаць яе проста ў Нью-Йорку. Але потым, праз пэўны час, пачаўся працэс разрадкі, палепшыліся нашы адносіны з Амерыкай, і я вырашыў, што гэта мая п'еса страціла актуальнасць. Але час, на жаль, мяняецца.

Свет зараз знаходзіцца на краі катастрофы. Сёння кожную мінуту на Захадзе на ўзбраенне ідзе 50 мільёнаў долараў. І за ўсім гэтым стаяць канкрэтныя людзі, чыімі ўчынкамі кіруе імкненне да масавага знішчэння цэлых народаў. І мне здаецца, што вось пра гэтых людзей мы яшчэ мала гаворым і пішам, а больш за ўсё прыкрываемся агульнымі тэрмінамі «ваенна-прамысловы комплекс», «мілітарызм», «транснацыянальныя карпарацыі» і гэтак далей. Да гэтага часу засталіся неперaўзыдзенымі і, напэўна, адзінымі сапраўды моцнымі рэчамі такога плана «Дыктатар» Чапліна ды «Восень патрыярха» Габрыэля Гарсія Маркеса. Мы павінны штогадзіны, штомінуты памятаць: вайна пагражае кожнаму з нас, яна падбіраецца да кожнага дома.

У выніку такога роздуму я вырашыў дапісаць п'есу «Дыхайце эканомна!». Дапісваючы яе, думаў: а як было б добра, каб яна сапраўды страціла сваю актуальнасць...

Літаратура ў маім лёсе адыграла велізарную ролю. З маленства кніга — самая шаноўная істота, менавіта істота, якая дапамагала і дапамагае мне жыць і нават выжыць. Раскажу пра такі выпадак. У час высадкі дэсанту ў Крыме ў гады вайны быў я цяжка паранены. Прысуд медыкаў: ампутацыя абедзвюх ног. Хлопец я быў гарачы — не згадзіўся. Боль трываў жахлівы. І вось аднаго разу доктар прынёс мне ў палату томік «Энеіды» І. Катляр эўскага. Калі казаць праўду, не да чытання мне тады было. Але кніжку разгарнуў. Старонка, другая... І, здаецца, боль пачаў адступаць. Да выпіскі ведаў «Энеіду» на памяць. Ногі засталіся пры мне. Накульгваю, праўда.

Я сатырык, але люблю не толькі Гогаля, Салтыкова-Шчадрына, але і Пушкіна, Цютчава, Лермантава і часта, працуючы над новай п'есай, бяру ў рукі запаветныя томікі, перачытваю, думаю.

Мы цяпер вельмі шмат гаворым, думаем, разважаем пра выхаванне, пра мараль і маральнасць. Галоўным, на мой погляд, тут павінна быць адзінства слова і справы. Інакш нічога не атрымаецца, пустымі словамі чалавека новага грамадства не сфарміруеш. «А што такое новы чалавек, чым ён адрозніваецца ад нас?» — задавалі мне колькі гадоў назад у час паездкі па ЗША ў ліку іншых пытанняў і такое студэнты аднаго з самых старых амерыканскіх універсітэтаў. Падумаў і адказаў.

— Вось уявім,— сказаў я,— вы купляеце ў магазіне світэр за 20 долараў. Потым вы камусьці яго перапрадаеце за 30 долараў, атрымліваеце прыбытак, і вам анітрохі не сорамна, гэта называецца «рабіць бізнес». У нас гэта называецца інакш — «спекуляцыя», і ні адзін прыстойны чалавек на дазволіць сабе займацца такой ганебнай справай.

Мог бы я і цяпер быць такім катэгарычным, як калісь у гутарцы з амерыканскімі студэнтамі? Наўрад, на вялікі жаль.

Нейк незаўважна, але ўсё больш настойліва ў наша жыццё ўваходзіць паняцце «дэфіцыт», які за любую цану трэба займець. Усё часцей мы чытаем у друку пра «чорны рынак». А Дзяржплан нават вынайшаў спецыяльны тэрмін, праўда, на мой погляд, вельмі мяккі: «неарганізаванае пераразмеркаванне». Вось зловяць за руку аднаго такога мярзотніка, які актыўна займаецца «неарганізаваным пераразмеркаваннем», а ў яго кішэні, аказваецца, партбілет. Потым «Правда» ці «Известия» напішуць: вінаваты сурова пакараны — яму аб'яўлена строгая вымова з заня-

сеннем ва ўліковую картачку. Чытач неўразумела пацісне плячамі, а мярзотнік пасля публікацыі збірае дома гасцей, корміць і поіць іх зноў жа «дэфіцытам».

Самае крыўднае, што мы часта, шмат гаворачы пра складаныя матэрыі, скіраваныя ў самыя высокія сферы, сваёй паблажлівасцю тут, на зямлі, дазваляем рабіць людзям амаральныя ўчынкі, а часам быццам і самі просім: зрабі гнюснасць і атрымаеш за гэта грошы. Вось прыклад, які ляжыць на паверхні. На першым паверсе будынка размешчаны магазін, дзе можна купіць пляшку каньяку, скажам, за 8 рублёў. На другім паверсе будынка — рэстаран, дзе тая самая пляшка каштуе ўжо 15 рублёў. Сам гэты факт — ускоснае заахвочванне афіцыянтаў, і было б нават дзіўна, калі б яны не скарысталі магчымасць купіць каньяк на першым паверсе, а прадаць яго на другім, згапусціўшы чысты прыбытак у кішэню. Можна яшчэ згадаць і катлеты, якія, перабазіраваўшыся з абеду, дзе яны каштавалі 70 капеек, на вячэру, дзе яны каштуюць ужо два рублі (я маю на ўвазе рэстараны, якія працуюць удзень як сталоўкі), прыносяць немалы даход сваім стваральнікам. Можна ўспомніць карбюратары, якія ў «Сельгастэхніцы» каштуюць 6 рублёў, а на тэхабслугоўванні 22 рублі. Першыя знайсці немагчыма, а другія — калі ласка.

Кожны чытач, думаю, здольны гэтыя прыклады працягваць да бясконцасці. Можа здацца, што я гавару пра нейкія нязначныя дробязі. Але ж з мноства такіх дробязей і складаецца наша жыццё, і мы, літаратары, не маем права іх не заўважаць. І не трэба баяцца, што нехта нас няправільна зразумее, калі мы будзем актыўна выкрываць недахопы. Асабліва гэта важна для пісьменнікаў-сатырыкаў. «Калі сатырык звяртае ўвагу на шчэлкі ці на яшчэ якія-небудзь недаробкі ў сваім доме,— пісаў я ў эпілогу да сваёй п'есы «Пагарэльцы»,— то яму не трэба даказваць, што ён добры, што ён наш, свой. Ніхто ў гэтым не сумняваецца».

Неяк Іон Друцэ сказаў, што самы востры канфлікт у драматургіі цяпер — гэта супярэчнасць паміж матэрыяльным і духоўным узроўнем. Я б сказаў, што гэта толькі адзін з канфліктаў, надзвычай небяспечны для нашага грамадства. Але ёсць і другі, не менш, а можа быць, нават яшчэ больш небяспечны: разыходжанне паміж словам і справай. Кажуць адно, а робяць другое. Значыць, кажуць праўду, а робяць хлусню? На фальшывым падмурку нельга

ставіць вялікі трывалы будынак — ён абавязкова разваліцца. Цвёрдым словам моцная і ўлада, і ўзведзены будынак, і напісаны твор.

У асноўным пішу пра сяло, таму натуральна, што ўсе праблемы, звязаныя з сельскай гаспадаркай, мяне вельмі хвалююць. Але мяне найбольш цікавіць вось якое: чаму людзі ідуць з калгасаў, чаму селянін (што б там ні пісалі і ні казалі) ірвецца ў горад, парывае са сваім мінулым, з устойлівымі традыцыямі? Цэлы клас ідзе з вёскі. Гэта сапраўдная драма! Або такая праблема. Мы змагаемся за павышэнне прадукцыйнасці працы ва ўсіх сферах дзейнасці. Вядома, што для паспяховага развіцця сельскай гаспадаркі сабекошт сельскагаспадарчай прадукцыі пастаянна павінен паніжацца. У нас жа ён павышаецца. Чаму? Вось пра гэта і надумаў пісаць п'есу. Але жыццё, як гэта часта бывае, умешваецца ў нашы планы. Вырашыў сваю п'есу пакуль што адкласці — Харчовая праграма, разлічаная да 1990 года, датычыць менавіта ўсіх тых непарадкаў, канфліктаў, тых вельмі важных пытанняў, якія хвалююць усіх нас і якія ў выніку яе выканання павінны быць зняты. Але ж важна не толькі правільна мысліць, але і правільна дзейнічаць. Гэтая пастанова, як і ўсякая іншая, разлічана на добрых, сумленных і справядлівых людзей. Літаратура і мастацтва могуць і павінны садзейнічаць стварэнню маральнай атмасферы, у якой такім людзям лёгка дыхалася б.

Іншы раз адно чужароднае слова можа перакрэсліць усю аўтарскую задуму. Так было з маёй п'есай «Таблетку пад язык». У адным з тэатраў ішлі рэпетыцыі, усё было спакойна, і я збіраўся ехаць на адпачынак. Напярэдадні апошняга прагону мне патэлефанаваў акцёр, які выконвае галоўную ролю — ролю старшыні калгаса,— і кажа: «Андрэй Ягоравіч, я тут адно слоўка прыдумаў, яно створыць дадатковы каларыт вобразу. Можна, я яго ўстаўлю ў ролю?» Я легкадумна згадзіўся, бо вырашыў што гэта будзе якая-небудзь нявінная фраза тыпу «забадай цябе камар». Нарэшце апошняя рэпетыцыя, і што ж я чую? Прыходзіць да старшыні бухгалтар, гаворыць пра свае непаладкі, пра калгасныя справы. «Дыхні!» — кажа старшыня. Прыходзіць даярка, расказвае пра тое, што ёй кароў няма чым карміць, а ёй у адказ: «Дыхні!» І так заканчваецца любая рэпліка галоўнага персанажа п'есы. Тым самым перакрэсліваецца вобраз старшыні, чалавека прамога, сумленнага, у вышэйшай ступені заклапочанага патрэбамі ся-

лян, але вымушанага прыстасоўвацца да пэўных акалічнасцей. Слова «дыхні» ўводзіць яго ў зусім іншы рад — у рад нізкіх людзей, якія не вераць людзям.

Рэзюме гэтая павучальная гісторыя не патрабуе, і так усё зразумела.

У нас цяпер вельмі шмат добрых драматургаў — розных, не падобных адзін да аднаго. І. Друцэ са сваёй незвычайна тонкай адчувальнасцю на ўсё, што дзеецца на свеце; Н. Думбадзе, такі грузінскі і ў той самы час такі агульначалавечны; Ч. Айтматаў — суровы рыцар сумлення і справядлівасці; В. Розаў са сваім уменнем беспамылкова трымаць руку на пульсе часу; рамантычны, схільны да прыпавесці Мустай Карым; М. Рошчын, якому ўласціва абвостранае пачуццё дабраты, чыстаты, прыстойнасці, чалавечай годнасці...

Сёння вельмі цікава распрацоўваецца ў драматургіі гістарычная тэма. З вялікай павагай стаўлюся да таго, што робіць М. Шатроў, да яго грамадзянскай пазіцыі. Ён выконвае вельмі высакародную місію, нагадваючы нам сёння пра тое, што завяшчаў У. І. Ленін. Плённа працуе М. Зарудны, уваскрашаючы гісторыю Украіны. У нас на Беларусі цікава мысліць і працуе малады драматург А. Дудараў, з больш старэйшага пакалення А. Петрашкевіч, чые п'есы адкрыта публіцыстычныя і злабадзённыя.

Я даволі шмат перакладаю п'ес на беларускую мову. Поле дзейнасці тут велізарнае, важных і патрэбных п'ес вельмі шмат — толькі паспявай перакладаць і ставіць. Зараз ажыццяўляю даўнюю сваю мару — перакладаю «Самазабойцу» М. Эрдмана...

Што такое «тэатральны пісьменнік»? Асаблівасці нашага рамяства перш за ўсё ў тым, што п'еса становіцца фактам грамадскага жыцця толькі тады, калі трапляе ў святло рампы. Таму адносіны «аўтар — тэатр» хвалююць кожнага драматурга. Самая большая каштоўнасць п'есы камедыёграфа-сатырыка ў навізне і ступені сацыяльнай значнасці канфлікту. Іначай навошта брацца за пяро? Бывае часам, калі працуеш, адчуваеш сябе дужым, гэткім воінам, змагаром. Прыносіш п'есу, а табе кажуць: няма такіх канфліктаў у жыцці і герояў такіх няма. Вось і разбярыся: ці то ты б'еш, ці то цябе б'юць.

Я ўжо не кажу пра тое, што стала «притчей во языцех»: праходжанне п'есы ў розных ведамствах і міністэрствах. Як можа драматург увасабляць канфлікт, што хва-

люе ўсіх сёння, калі яго п'еса знаходзіцца ў дарозе не менш чым два гады?

Наступная стадыя — тэатр. Тут свае складанасці, якія вынікаюць у асноўным з пяцігадовага планавання. Вядома, можна запланаваць на пэўны перыяд пастаноўку класічных твораў — з гэтым усё зразумела. А як быць з сучаснымі драматургамі і п'есамі? Вось і пакідаюць для іх славутыя «дзіркі» ў рэпертуары. І атрымліваецца бязглуздзіца: дзе-небудзь у каго-небудзь ляжыць п'еса новага Вампілава, а дзірку ў тэрміновым парадку затыкаюць якой-небудзь дробяззю.

Ну, а далей, як ужо прадбачыць спакушаны чытач, пойдуць наракані з нагоды рэжысёраў. Добрых рэжысёраў сапраўды мала. Іх трэба рыхтаваць доўга, сур'ёзна, дбайна, выбіраючы літаральна па крупінках. Ды і жыццёвы вопыт, на мой погляд, ім проста неабходны. І зноў парадокс. Пры такім дэфіцыце многія сапраўды цікавыя рэжысёры, скажам, А. Васільеў ці Марозаў, не маюць сваіх тэатраў. Гэта не значыць, што яны сядзяць без работы, іх запрашаюць у розныя тэатры на пастаноўкі, але адкуль жа тут узяцца калектыву аднадумцаў, які ёсць адна з зарук поспехаў.

Калі Леніну задалі пытанне пра тое, што нам замяніць царкву, калі мы яе адлучым ад дзяржавы, ён задумаўся, а потым адказаў: тэатр. І людзі прыходзяць сёння ў тэатр, як калісь прыходзілі ў храм. Тут відзён самы малы фальш, найменшая хлусня — яркае святло рампы мае падабенства з гіганцкім павелічальным шклом. І для гледача не мае значэння, чыя гэта мана — драматурга, рэжысёра ці акцёра.

Таму я, як і кожны тэатральны пісьменнік, мару аб такім адмысловым трыядзінстве. І калі яно адбылося, дык ты і на сотым, як і на двухсотым, спектаклі з хваляваннем заўважаеш, як глядач і смяецца, і радуецца, і абураецца менавіта там, дзе табе хацелася б. Калі цябе разумеюць — гэта і ёсць шчасце для чалавека творчага.

Любімае пытанне журналістаў — «як вы ставіцеся да папулярнасці?». Думаю, што да папулярнасці ўсе, і я, ставяцца някепска. Але ў сувязі з гэтым заўжды ўспамінаю гісторыю, якая здарылася са мною ў раннім дзяцінстве.

Мне было тады пяць гадоў. Мой дзядзька пасадзіў мяне на каня. Эмацыянальная памяць захавала гэтае адчуванне — верхам, на кані над усімі! Вышэй за дзядзьку, вы-

шэй за плот, вышэй за страху, нават вышэй за каноплі! І раптам адкуль ні вазьміся з канапель на сцежку выскачыла рабая свіння. Конь як стане на дыбы! І з такой вышыні — ды на зямлю. Потым галасіла мама, нехта мяне вадой паліваў, зачэрпнутай з лужыны. Ні каня, ні страхі, а каноплі — як лес... З таго часу я цвёрда ведаю: як бы ўпэўнена ні сядзеў, як бы ўчэпіста ні трымаўся за грыву, не забывай, што ў любы момант можа выскачыць рабая свіння і перабегчы табе дарогу. Таму што, схапіўшыся за грыву, не трэба думаць, што трымаеш бога за бараду.

З каня я злез, каноплі ўжо не здаюцца лесам, і лічу, што за рабочым сталом — самая ўстойлівая пазіцыя.

ДЗЁННІКІ, НАТАТКІ

1941—1982

22 июня 1941 г.

Сегодня началась война с Германией. «Цивилизованный» мир вступил в резню средневековья. В XX столетии! Вот захрипел репродуктор: «Внимание! Внимание! Говорит Москва. Говорит Москва». Замерли люди.

Война! Люди, как оглушенные, как парализованные, притихли, хотя репродуктор молчал уже. Сердце ощутило что-то новое, неизвестное. Зашевелились, зашумели. Началось! Прорвалось! Война с Германией не шутка. Темные слухи ползут как из подвалов и распространяются с быстротой неуловимой. И большинству из них верят с непривычки. Митинг. Выступления. Не красноречивые. Некоторые не умеют высказать того, что хотят. Но хотят. Серьезность войны понимают.

К вечеру все ждут сообщений с фронта. Каждый хрип репродуктора тянет к себе, как чудовищный магнит, сотни людей. Что? Как? Но ничего не известно. Тот, кто слишком смелым казался, пасует. Легкомысленные или закидывают шапками, или паникуют. Хладнокровные — хладнокровны.

23 июня 1941 г.

День начался вопросом: что на фронте? Ждут. Жаждут хрипа репродуктора. Обстановка в жизни сразу изменилась. Война требует большущей быстроты действий. Люди не привыкли и торопятся. Известия не плохие. Прогнали с нашей территории. Англия обещает помощь. Разные толки. Кто как понимает. Но мысли всех исправляют. Опять слухи. «Вступила Япония», и все готовы верить. Война — это что-то громадное. Как она действует на воображение и фантазию некоторых! Я еще не совсем

готов. Собрал все записи-заметки: отправить домой. Перечел. Некоторые замечательными мне кажутся. Не верится, что писал сам.

Какие были планы, воздушные замки, но они сейчас разрушены взрывами бомб, которых я еще не видел. Вероятно, скоро распрощаюсь с Грузией. Осточертели эти горы мне за 2 года, но как-то жалко расставаться. Все же — Кавказ, я его еще хорошо не знаю. Интересно, что завтра.

24 июня 1941 г.

Первые дни с непривычки чувствовал себя как и в мирное время. Война — только большое событие. В этом отношении и сегодня жил по-старому, но деятельность сегодня моя увеличилась. По-боевому. Черт побери, чего только не учитываешь для боевой готовности. К тому же политрук еще не вернулся из отпуска. Насколько ни ограничено время, но поспорить о музыке как-то само нашлось. Передавали грузинскую песню, музыка хороша, но исполнение дурацкое и особенно инструменты, на которых исполнялось. Я об этом высказался. Грузин Коркелия Рубен Г. возразил, что к этой музыке такие и инструменты. Нет. Исполняют на том, чем легче овладеть. Блестящее, но трудноовладеваемое не так распространяется, как легкоовладеваемое, хоть и чепуха. Он говорит: «Значит, ты не видел». Да! Не видел, но это мое мнение, а у тебя показное и принятое без возражений.

Слухи пока влияют на людей. Один классический лодырь, трепач хитрый, но паникер, вынес чушь — немцы заняли Каунас, Ригу. В общем жмут, западникам нечего ехать домой. Это подействовало — все к репродукторам, но — нет! К вечеру новое — взяли в плен 11 тысяч немцев и 500 танков.— ??? Я готов. Главное художественная литература. Порядочно. Тетради есть. Хорошо. Что впереди — узнаем.

Все жаждут новостей. Отлучаемся на пару часов, обязательно наказываем: «Слушай, что будет!» У меня два товарища — Макушин Иван Иванович и Коркелия, но такого, как Петька, нет. И не будет, вероятно. Они обыкновенные, просто хорошие люди, но не такие, как Петька. Он поговорить умеет о чем угодно. Они слишком мало знают и мало интересуются. Но Макушин, кажется, готов жертвовать собой ради друга, Коркелия — ? Он маменькин, хоть и хладнокровен. Ивана Ивановича очень затро-

нула война. Может быть — жена, дети? Я спокоен. Очень уж интересная штука началась. Интерес заглушает опасность. Я ее сознаю. Но? — !! Черт с ней. Главное: что такое война? В книгах этого не описывали так, как есть, и *человек в войне*???

Что нового???

25 июня 1941 г.

Новое-то — не слишком хорошее. Война требует быстрой организованности и быстроты, а мы? Наши-то понемножку (да понемножку ли?), но отступают. За 4 дня и уже немцы возле Вильно. С такими вояками, как Мжавия, не навоюешь. За 4 дня не суметь организовать обороны? Как будто только родились, будто не знали хватку Гитлера и не готовились там на границе.

26 июня 1941 г.

Сведения с фронта не блестящие. Я начинаю раздражаться. Может быть, это паникерство? Но... Одним словом — НО! У нас началась боевая учеба. Кадровые подготовлены хорошо. Но запас, запас?.. Э-э! И с запаса тоже толк выйдет. Занимаются хорошо. Я восхищаюсь — как люди стараются. Только скажи: «Чтобы не быть убитым, нужно делать так», и — и они из кожи вон лезут, а делают, несмотря на то, что пожилые. «Вот спасибо, вот спасибо!» — их ответ обучающему. Сегодня приезжал Председатель Президиума Верховного Совета Грузинской ССР — Махарадзе. Старик, седой и древний, даже попахивает от него.

27 июня 1941 г.

Почти укомплектовали роту. Идет настоящая учеба, но пока сохранять себя, а побеждать, с немцем вести войну не легко. Гитлер раньше других почувствовал силу машины, силу техники. Он *почувствовал* всепобеждающую силу машины. Только обеспечь безопасность людей, идущих за машиной, и они пойдут. Он преобразил свой скелет в металлический, он пропитан сталью. Мы же этого не почувствовали. Мы, кажется, слепо, медленно следовали в насыщении машиной нашего организма. Знали, что машина помогает побеждать, а оказывается — машина побеждает, а люди помогают. По-моему, силу машины может сломить слово — обыкновенное слово. Но мы его еще не пустили в дело. Плохо.

Нехорошее положение создалось у л-та Гаркавенко. Он способный. Я ему пророчил большое будущее. Он только недавно женился. Любит жену, даже очень. Она не дура тоже, но мещанка, обыватель. Муж должен идти на войну, и вот она кается, что вышла за него замуж. Она плачет, а он не может унять, так любит. Ему нет минуты свободной и не каждую (даже) ночь может прийти к ней. Она думает, что он о ней и не вспоминает и — дуется. Гаркавенко хотел ее отправить в Тбилиси со своим *«скарбом»*. Она пришла в роту за повозкой. Заплаканная. Он тоже здесь, но не было время сказать ей пару слов. Она завернулась и ушла, заплакав. Это его задело пуще иглы. Он чувствует, что она обижается, и не справедливо. Но порвать не хочет. Старшина с повозкой уезжает за ней. «Передай ей, что я никак не мог заскочить к ней»,— передал Гаркавенко. Любовь.

Хреново так любить. Но без любви «на свете скучно».

Коркелия вечером так сказал: за Гаркавенко я в бою душой стоять буду; хороший он человек, и еще за одного такого-сякого — намекнул на меня. Он со мной дружит, я с ним в хороших отношениях. Большего друга, как Петька, нет и не может быть, так же, как нельзя любить равно двух девушек. Всегда одна будет лучше, в данном случае Петька — моя любовь.

28 июня 1941 г.

Черт побери! Неужели верно, что 39 танковый корпус уничтожен. Значит, и мы не лыком шиты, если верно. А как всколыхнула эта новость всех! Настроение сразу вверх пошло. Снова зазвенели затихшие было песни. Везде веселый разговор и смех. Даже о войне забывают. Побольше бы таких вестей. Эх! Солдатики! Хорошо сказал один грузин при выдаче медальонов: «Молодец тот, кто сам его принесет домой».

29 июня 1941 г.

Оказывается, лыком шиты. Вместо 1500 танков — 300. Все же выходной день был, хоть время-то нужно, но и без присяги нельзя. В основном все патриоты. Все хотят побить Гитлера, а это уже неплохой признак. Наука — дело наживное, а захотеть не так легко.

Один все-таки есть такой, которому время жить давно прошло. Его эпоха — первобытнообщинный строй. Абсолютно неразвитый. И какая-то кислятина. Не могу тер-

петь таких. 40 лет прожил и не отучился плакать. Отстанет от строя — ревет, буквально ревет, прозевает раздачу хлеба — опять ревет, а еще подобие горца. Черт знает что за человек. В бою это — котлета для червей. Коптит свет божий.

Смотрел «Всадники» хоть и второй раз, но хорошее не надоедает. Сегодня спим на «пуховой» грузинской земле. Матрасы забрали — тренируйся. Нужно привыкать. Без привычки хреново. Пока мы на курорте по сравнению с фронтом. Так, пожалуй, и жирку накопишь.

30 июня 1941 г.

Незаметный серенький денек. Опять мы оказались лыком шиты.

1 июля 1941 г.

Ну и стервец же мой политрук Мжавия! Это подобие человека не может переносить, если человек пользуется чем-либо лучшим, рад, когда можно заставить и худшим пользоваться. И без всякой пользы себе, не то что людям. Трус первой марки. Редко когда попадается на глаза начальству — прячется. За каких-либо 7 дней войны уже полысел, а что будет, когда он попадет на фронт? Каждый день кальсоны менять будет.

Занимаясь какой-либо чепухой, глупостью, он думает, что руководит государством и позу даже принимает — ну прямо Наполеон, но до появления какой-либо шпалы.

Почему же мы в конце концов лыком шиты? Что за причина, что Вильно, Гродно, Львов, Каунас, Белосток заняты, что сейчас идут бои за переправы через Западную Двину? Почему?

Плохо дерутся наши бойцы? Нет! Плохо дерутся наши средние командиры и старшие? Нет! Недостаток техники? Я бы сказал: тоже нет! Плохая тактическая подготовка наших генералов, неподготовленность к непосредственному нападению и отсталость генералов от современности — вот причины наших неудач пока!

Наши генералы перерывали потроха архивов, они зазубривали штампы, Наполеоном сделанные, Суворовым, Гарибальди, Ганнибалом и другими полководцами древности. Они были великими в свою эпоху. Их действия были гениальными в свое время. Но сейчас при этой технике, при этих средствах сообщения, при этих огневых средствах их гениальные действия меркнут, сводятся к нулю.

Глупо сравнивать условия похода Наполеона на Россию с походом Гитлера. Наполеон, идя на Россию, удалялся от источников, питавших фронт боеприпасами, снаряжением, обмундированием и самими солдатами, а сейчас железные дороги сократили это расстояние Гитлеру. Это он хорошо понял, а наши, вероятно, не совсем.

Генералам надо было бы хорошо заучить поход Гитлера на Францию — это весьма типичный поход его. Нам надо было учить войска не доты атаковывать, а танки, самолеты.

Доты тоже новое, но это новое не успело родиться, как уже устарело, их состарила быстрота танков и самолетов, способных обойти любую укрепленную линию. Генералы больше обращали внимание на мусор в казарме, на внешний вид воина, на строевой шаг, на приветствие,— на парад, а на свое образование совсем не смотрели. Зазнались, получив звания. А тактика теперь совершенствуется не годами, а минутами. Упусти ее, и ты — побежден.

И еще одна причина — мы не выполнили предупреждения Владимира Ильича: «Пока мы находимся во враждебном окружении, мы на волосок от нападения». Зная это, мы не держали достаточной армии у границ. Можно подумать: значит, теперь поздно? Все кончено? Нет! Нет! Еще все впереди.

Уничтожать, не жалея, железные дороги, поезда, связь у немцев. Засылать туда сотни самолетов и суметь оторвать фронт от тыла.

Одновременно собрать сильнейший ударный кулак танковых частей и мотомехпехоты в соединении с самолетами и ударить по ближним тылам немцев. Даже можно было бы пока уменьшить танковые части, борющиеся с прорвавшимися частями. Они обескровели бы от ударов с тыла. Борьба будет жестокая, смертельная борьба, и я согласен с Молотовым: «Победа будет за нами», хотя и есть пока наши неудачи.

3 июля 1941 г.

Сегодня выступил по радио Сталин. Замечательно сказано о условиях нашей победы. Эту речь нужно настолько пропагандировать в народе, чтобы каждый ее не только понял, но и смог убедить других в том, что нужно поступать только так. И особенно чтобы ее понял колхозник. Это работа ученичества, печати, радио. Он сказал: «Наши силы неисчерпаемы, и в этом фашисты скоро убе-

дятся». Как бы я хотел, чтобы они скоро убедились. Жалко, что не пускают из армии в партизанские отряды. Если б я в это время был дома... Вот бы отрядик был! Партизанская борьба по тылам мне больше нравится, чем в армии, хоть это и не верно — армия имеет громадное преимущество перед партизанами, но там самостоятельность, свобода. Вот это-то мне и нравится. Там знаешь — промазал сам, сам и рассчитываешься. Но ничего, уйдем на фронт, там тоже работенки будет.

9 июля 1941 г.

Верно говорит поговорка: «Отклад не идет в лад». Некогда было записывать и поэтому откладывал. 6-го ушли на учения. 8-го утром пришли. Шли всю ночь. Теперь грузины узнали, что значит быть в армии. После этого не будут просить по 3 руб. за флягу воды. Невкусным показался им солдатский хлеб. Мы были в обороне на высотах. На нашу роту наступал полк. Жара была настоящая, в этом отношении Грузия в грязь лицом не ударила. Эти учения показали преимущество обороны в горах. Наступление сорвалось из-за противодействия силы жары, которая обессилила наступающих, но это же без пуль и снарядов.

Одним словом, нас не атаковали. Не хватило духу и воды. Сами грузины платили за воду. 8 июля вышли на новое место жительства, оставив лагерь, но не пустовать ему: нашлось кому занять. Мы живем в горах, раскинув походный лагерь. Так лучше, чем в стандартных лагерях. Тут зелени побольше и веселее. Кругом горы, покрытые густым кустарником, кишащим разной тварью и змеями. Из кустарников показывают свои лысины голые скалы. Интересно. Я бы согласился провести 2 года службы в таких кочевках с места на место.

Черт побери, уже с 5-го числа я не знаю о событиях на фронте. Интересно... Разговорчики кое-какие есть: будто много частей мотомеханковых и пехотных сдались в плен. Интересно.

Сегодня красноармеец Петриев из Западной Украины рассказал много интересного из жизни при Польше. Интересный тип Андрий Чайковский, окончивший 2 вуза и ставший защитником бедных с оружием в руках за то, что несправедливость Польши перла наружу. Окончив вузы, он не мог найти работы, потому что он украинец. Но для этого есть особая тетрадь. На сегодня пока!

До заката осталось мало, но солнце еще не утратило своей жары, оно жжет все, горячий воздух переливается над темно-синим Севаном. Тишина. И пустынно. Если бы не вереница автомашин, груженных людьми и лошадьми, то пейзаж был бы полностью пустынен, да! Удивительна эта пустынность! Нигде ни живой души. Только кое-где изредка вдали мелькнет белая чайка и снова спрячется за прибрежной скалой. Вверху, высоко-высоко плавно кружится орел. Ни единого взмаха крылом, он высматривает себе добычу где-то здесь, в горах. Он, плавно кружась, спускается ниже, ниже. Вот уже отчетливо видна его голова. Он поводит своим грозным клювом из стороны в сторону. Какой гордый!

Солнце начало садиться в горы, его лучи уже спрятаны вершиной, и диск, прикоснувшись к ней, медленно начал скатываться куда-то в пропасть.

Вершины гор и темные скалы еще ярче вырисовываются на бледно-розовом небе. Севан как будто начал мрачнеть. Его веселый синий цвет сменяется тускло-фиолетовым и наконец темнеет. Севан прощается с солнцем. Он начинает шуметь, бурлить, он как будто из себя выжимает прохладный ветер и бросает его на изуродованные горы. А солнце все ниже и ниже. Вот уже только лучи, рассыпанные розовым веером, поддерживают опускающееся ниже небо.

Машина двинулась, и колонна начала окутываться пылью — вечным спутником движения. Стемнело. Интересно смотреть сверху на движущуюся колонну ночью. Сплошная веревочка огоньков, и эта веревочка извивается между скал. Интересно. Но пыль! И спать охота.

24 августа 1941 г.

Объехав Севан, остановились у села Мортуни.

25 августа 1941 г.

С этого дня на своих двоих. Обещали 60 км к вечеру 27-го.

Это был самый изнурительный поход за 2 года службы, а хуже еще то, что нас обманывали: говорят идти 20 км, а топаешь 30 с лишком. И вместо 60 прошли 100 с гаком.

Плохо то, что мне пришлось выступать больным: трепала малярия да к тому же и ноги пожег на солнце. Но прошел. Устали все. Остановились у реки Арна-чай. Еще есть такие места, где человек полудикарь. Идя в армию, я как бы спускался в прошлые века. Верно! Географическая

среда влияет значительно на развитие человеческого общества.

...Я уже на новом месте. Имею возможность обозревать территорию Ирана. У границы. Забрались, можно сказать, к черту на кулички. Остановились возле д. Карабагляр. Селение порядочное. Уже успели вооружиться: получили патроны, гранаты, к 16.00 должны быть готовы. Все говорит за то, что мы должны начать войну с Ираном. Но мне почему-то кажется, что не бывать ей. Я себя чувствую не как перед войной, а как перед отходом от границы. Нисколько не чувствую приближения войны. Черт его знает. Но слишком спокоен. Мне кажется, что перед началом войны у человека уже затрепетало б сердце, как овечий хвостик, а тут ни-ни. Вот поэтому я и сужу, что не быть войне между нами и Ираном.

Едрена мать! Неужели действительность сопутствует моей фантазии? В апреле этого года мне взбрело записать сюжет одного рассказа. И удивительное совпадение! Я писал о будущей войне, и возможность подобного исхода я не подозревал. Сюжет таков. В одном местечке (Журавичи) живут два друга (я и Петька). К местечку неумолимо и быстро приближается фронт. В рассказе фронт приближался так же быстро, как и в действительности, как бы ему нет никакого сопротивления. Два друга прячут оставшуюся без надзора библиотеку. Когда прятал книги (зарывал в домике в саду), нагрянули немцы. Меня арестовали, но друзья освободили. Партизаны. Фронт как приближается, так и откатывается быстро. Интересно! Будет ли это так???!

Да! Петька был прав, что человечество нуждается в войне! У него появилась дурная кровь!

Верно! Человечество требует чудовищной встряски. Человек забыл, что он человек. Ему нужно дать зарядку. Жизненную. Нужно, чтоб он научился любить, любить человека. Любить жизнь, любить все по-настоящему. Ибо он уже начал загнивать. Некоторые уголки его разума, о которых он должен был помнить всегда и которые он давно выбросил с поля зрения, надо возродить. Нужно, чтобы эта встряска разрушила все приторно-слащавое, поверхностно прекрасное и внутреннее сгнившее и создала радующее душу, а не страсти. Какой музыкой сейчас восхищается человек? «Улыбнися, Маша...», «Саша! Ты помнишь наш теплый вечер...», «Эх, Андрюша»... Человечество завязло в тине мещанства. Оно уже захлебывалось

в этом болоте и тянуло с собою остатки человека. Необходимо промыть все человечество, промыть до костей. «Были бы кости, а мясо нарастет». А мы уже ожирели, ожирели до одури.

Нам нужно было духов, нам нужны вина лучшего качества, мы перебирали тысячи мод одежды. Мы любили друг друга с поцелуями и томными взглядами, а не сердцем, а не всем существом. Мы видели изящность жизни в хорошей жене, благовоспитанных детях, в хорошем обеде, в спокойной жизни без встрясок, в хорошем (неотставшем от моды) костюме. Мы признавали умным того, кто имеет на руках диплом.

Нам стало мало одной жены, подавай чужую или еще хуже — калечь девушку.

Нам стало недостаточным дышать простым воздухом — подавай духи, а газов не хочешь?! Нам стали плохи хромовые сапоги, получай обмотки. Нам стала неприятной жизнь. Не хочешь? Крышка! Не нужно... Я не хочу выходить замуж за простого человека, дай мне героя! Шиш получи, будь совсем без мужа. Так отвечает война на запросы мещанства. Вот после чего люди поймут (на некоторый период), как нужно жить.

Мы начали изощряться в ловком мошенничестве — честной жизни мало нам! Обыкновенное слишком мало для нас, так твори необыкновенное, но на пользу всем.

Нам стало мало простого человеческого отношения — мы захотели повелевать и рабски подчиняться. Оставаясь человеческими подонками, некоторые стали мнить из себя умниками. *Стать по местам*!!!

Мы замечтались о сладком, не покушав горького. Мы захотели жить «по щучьему велению, по моему хотению» и больше ни-ни. Жены начали писать (без зазрения совести): «Я начала заглядываться на парней». И это когда муж находится в армии. Эта война наведет порядок.

30 августа 1941 г.

Мой поход продолжается! 25 августа в 10.20 перешел через границу Ирана. Кто и когда дал право отдельным лицам поделить Землю на клочки? Начертить линии на ней, переход через которые грозит смертью? Землю нужно омолодить, стереть с лица земли старушечьи морщины. Пусть она будет доступной для всех чистой девой. Пусть властвует на ней *человек*, а не какие-то избранные.

Куда же это годится? Я захотел пойти в Иран, так

обязательно нужно идти полками с 3 гранатами, 150 патронами, винтовкой и разной дрянью.

Иран — тот же Кавказ, но люди не те. Бедность, убогость хижин, запуганность людей властью хана. Кто может приказать Человеку? Никто, кроме совести.

2 дня ползли по иранской территории. Я нигде не встречал солдат и офицеров с оружием. Несколько пленных. Подходим к г. Маку. На дороге валяются гильзы от патронов и снарядов. Видимо, мотомехпехота с танками побросала их после боя здесь. Проходим дальше. Лежат брюки иранского солдата, дальше — офицера. Все тихо. Через некоторое время выскребают из скал некоторых солдат. Пленных.

В 19.20 26 августа проходим центр городка. Маленький, но аккуратный. Населения мало в городе. И не все выглядывают на улицу из окон. Страх перед большевиками загнал их в ущелья гор и в дома. Глупые! Да и винить-то их незачем. Их запугали ханы да шахи, а не большевики.

Переночевали за городом — и дальше. В городе остался другой полк. Недалеко за городом, перевалив через горку, остановились на обед. Здесь-то мы узнали о жизни крестьян какую-то долю правды. Да! Не сладка их жизнь. Ханов до черта. Домик хана снаружи мало чем отличается от крестьянских, только размером. Но в домике-то разница вся! Я тоже побывал в одном, и не особенно богатом. Но везде ковры. Персия ими славится. Все хан приготовил для побега, но увезти не успел, как связал, так и оставил.

Ребята набросились на варенье и мед. Немного проголодались, а жрали как волки. Эх и натура! Дураки, и поэтому простительно. Я взял себе чернила. Ничего нельзя было поделать. Нечем писать. Каждый день ловят наши молойцы по десятку солдат и офицера кое-когда.

29 августа 1941 г.

Разыграли комедию.

Хотели расстрелять двух за то, что вздумали покупать у населения пищепродукты, огурцы, хлеб и т. п. Нельзя! По-моему, это уже напрасно; зелень-то можно разрешить. Люди были голодные, обоз отстал за перевалом. Сами-то конфет, киш-миш купили. Идиоты. Их бы призвать к порядку. И особенно политрука. Эх! Жизнь солдатская. Дай дураку власть над человеком, и он его съест.

10 сентября 1941 г.

Нахожусь в с. Зейва, Иран. От границы до Зейвы 110 км. От Зейвы до Маку 50. Этих 50 мы прошли 3 раза. А все из-за глупости и самодурства. От Маку до Зейвы, опять Маку, опять Зейва да по горам, да при идиотской жаре, а пришли сюда — пухнем с голода. На ужин и завтрак по 50 г хлеба, а на обед кое-когда и совсем нет. И опять из-за неумелого руководства. ...Из-за предательства нескольких подлецов генералов, Качалова и др. немцы одержали крупные победы, а русский народ потерял десятки тысяч своих сынов, приобрел тысячи вдов, сирот и еще потеряет не мало. Выгнать немца со своей территории теперь будет трудно и будет стоить громадных жертв. Немцы заняли Днепропетровск, подошли к Киеву, взяли Гомель, Могилев, Смоленск, Новгород, подошли к Ленинграду. И все это из-за руководителей. Какие это, к дьяволу, руководители?! Если они не сумели предотвратить позора.

Появился новый дружок — санинструктор Геймур — маменькин сынок, начитавшийся папенькиных книжек с маменькиными комментариями. Своих суждений никогда не имел. Напичкован штампами из книг и замысловатыми словечками из словаря. Эх, как обидно, что от настоящего друга ни одной весточки, ни одного слова. Возможно даже... Нет! Не может быть. Он жив! Где? Где бы он ни был! Но он обязан быть жив. И обидно и досадно, что ни от родителей, ни от Петьки нет писем. Живы ли они? Хотя бы ответ на этот вопрос, и то многое было бы, стало приятным. Где отец? Где мать? Где братья, сестра? У немца, вероятно. Но пусть бы были живы!!!

А этот медик вечно скулит по маменькиным блюдам. Прямо раздражает, голоден, так не вспоминай о невозможном. А он: «Вот маменька хорошо готовила то-то, вот покушал бы того-то, а маменька готовила исключительно».

Ну и идиотом же стал Гаркавенко. Гонит людей, как настоящий самодур, а пользы, конечно, ни грамма. А я ему пророчил будущее! Почему я в нем так обманулся? И туп и дурак, а мнит... Я ошибся потому, что он увлекался литературой. А оказывается, он ее ненавидит. А «любил» ее, пока жену взял. Образец олуха.

20 декабря 1941 г.

Сколько лет, сколько зим прошло с тех пор, как я не дотрагивался к тетради. Из Ирана вышли 16 октября, и

до 22 октября шел пешком. Прошел 200 км от Зейвы до Хоя и до Джульфы. От ст. Джульфы — куда? Кто говорит, в Тбилиси, а кто — в Ростов. На фронт. 8 человек испугались последнего и удрали. Одного поймали...

Приехали в с. Ардон Сев.-Осет. АССР. Затем Алагир, затем — Садон и снова Алагир. Строили оборону Военно-Осетинской дороги. Никакой черт не пройдет по ней. В роту прибыл фельдшер Иванушкин Афанасий. Толковый парень. Но людей знает недостаточно. Пока все видит в розовом свете. Такое положение, в каком находились мы, портит людей. Безделье. Скука. А от скуки человек начинает чем-то развлекаться. И часто плохим, вернее, не часто, а в большинстве случаев. Пьянка, разврат — спутники скучающих денежных людей. Да к тому же во время войны и оправдание сему: «А может быть, такого случая больше не представится, убьют, и все. И вообще скука, чем же еще заняться». Макушина перевели куда-то (г. Ишим, Березовая, 7). Завтра, наверное, переезжаем в новое место. Куда? У Иванушкина убили старшего брата. Живы ли мои родители? Брат? Друг? Много я дал бы, если бы узнать все это!

На фронте как будто начался перелом. Наши перешли в наступление. Но... медленно. По-моему, это временно. Цель этого наступления, вероятно,— не дать немцам спокойно переждать зиму. Тревожить их и поправить свое положение. У немцев отобрали Ростов, Калинин, Тихвин, Клин, Сталиногорск. Тула была почти в окружении, но сейчас тут дела немного поправили.

25 декабря 1941 г.

Оставили Орджоникидзе и прибыли в Туапсе — он спустил ноги в Черное море. Здесь произошла первая встреча с «ангелом войны». Они прилетели встречать нас, но мы не гостеприимные и больших подарков не поднесли. А гостинцы бросают нам они. Отсюда, вероятно, в Крым. Итак, отныне настоящее знакомство!!!

3 января 1942 г.

В ночь на 31 декабря высадились в Феодосии. Начали наступать. Перед нами действовала морская пехота. Она гнала немцев без оглядки. Едва развиднело, началась бомбардировка порта с воздуха. Били по колоннам пехоты. Тоже есть убитые и раненые. Но нам с противни-

ком встретиться не приходилось. Ночевали на дворе 2 и 3 января. Холода ужасные. Но хуже всего то, что наше командование плохо организовывает движение. Были даже стычки со своими. Ночью на 2-е командир роты с одним взводом ушел с полком дальше. Первому и пулеметному взводу не сообщили, и мы остались. Произошла стычка с 105-м стрелковым полком — нашим. Могло быть много жертв.

3 февраля 1942 г.

После наступления с Феодосии до с. Арма-Ели мы пошли на отдых, что ли. Стояли в с. Ближ. Байбуга. Я с Иванушкиным Афанасием Васильевичем расположились на одной квартире у хозяйки Назаренко Веры Михайловны. Замечательная женщина. Заботилась, как мать. Впервые в армии я услыхал ласковое слово. Жил у нее с 5 по 15 января.

15 января перед обедом поднялись по тревоге и... в наступление к хребту Бюк-Эгет, никто не знал совершенно ничего: ни о противнике, ни о себе. До ночи пролежали на восточном скате хребта. Ночью командир полка Сахаров построил полк поротно 1-ю, 3-ю, 4-ю, саперную, минометную, связи, и колоннами двинулись вперед с задачей: «Освободить от немцев село Розальевка, село Асанбай», и только.

Без разведки колоннами подошли к самой обороне немцев, ничего не подозревая о них, и вдруг... Ракета, и заработали пулеметы и автоматы. Все пали наземь, и многие, чтобы никогда больше не встать. Лежали почти друг на дружке, и пули ложились тоже чуть ли не одна на одной. Это была ночь ужасов. Вопли раненых о помощи. Вопли вообще и каждый по-своему. Кто зовет жену, детей, мать. Кто причитает по себе как по умершем. Проходит время, и криков становится меньше. Тяжелораненые умирают, а легкораненые уползают. Раза три пьяный надтреснутый голос прокричал: «В атаку!!!» Оставшиеся подхватились, пробежали с неуверенным «ура», но светящийся ливень смертей остановил, положил. И снова дикие вопли... Но снова: «В атаку!!!» И снова светящиеся струи, несущие смерть и ужас, заставляют лечь. Вопли, возвещающие смерть, и непроглядная темень кажутся адом. Кажется, сама земля стонет и взывает к пощаде. Но неумолимая смерть безжалостно уродует, издевается, скрипит зубами. Каким хрупким кажется человек, какое

бессильное ничтожество! Как легко смерть опрокидывает его. Вопли — громкое возмущение жизни — смолкают, и только слышны предсмертные стенания. «Браток, спаси меня! Спаси!!! У меня дети. Мои дети... Умираю...» И задыхается под костлявыми руками невидимой смерти. Последний бессильный протест и... остается недвижимый хладеющий труп. И вот он лежит, еще сегодня смеявшийся и считавший себя силой. Вспыхнула ракета и осветила корчащиеся от боли тела. Вот бежит страшный обрубок — с оторванной выше локтя левой рукой и правой, беспомощно повисшей. Он кричит охрипшим от жажды и боли голосом: «Братцы! Добейте! Я все равно умру. Сжальтесь, пристрелите, чтобы больше не му-у-учиться-а-а!!!» Вот кто-то его остановил, уговаривает: «Дружок, ложись, ложись, я тебя перевяжу».

— Нет, добей, пристрели, прошу тебя!

— Ленька! Ты же еще будешь жить, дай я перевяжу,— и он в изнеможении опускается со стоном. Слабеют крики о помощи. Оставшиеся невредимыми с остервенением зарываются в землю. Даже те, которые без лопат, скребут землю, замерзшую землю, голыми руками, срывая ногти. Ужас, страх перед смертью заставляет делать это. Светящиеся струи сеют и сеют смерть. Вспышки ракет освещают поле, чтобы она могла сделать свой очередной выбор. Она здесь владычица, она празднует смертельный танец. Она то быстро, мгновенно рассчитывается со своей жертвой, то медленно, как будто наслаждаясь, вытягивает последние остатки силы у жизни, протестующей и молящей о пощаде. Проходят часы, и она все реже и реже бросает свой выбор, как будто пресытившись и удовлетворив себя. И, наконец, все затихает. Кажется, она уходит отсюда. Но еще вспышками ракет бросает взгляды на плоды своего разгула, на поле, усеянное трупами, лежащими в различных положениях. Вот один лежит, растянувшись, будто обнял и целует холодную и черную землю. Другой, неловко подложив под себя руку и ногу, лежит, с обращенным к небу обезображенным и исковерканным лицом. Не лицо, а красное месиво. Только блестит замерзшая кровь на оголенной, ощерившейся — со щербою — верхней челюстью.

28 сентября 1943 г.

Я глупо сделал, что не продолжал своих записей со времени, когда я был ранен. Почему не описал момент

ранения, свои переживания тогда. Можно, конечно, написать и сейчас, но это уже будет не то: свежий факт будет занесен пыльцой фантазии. Насколько бы правдиво человек ни рассказывал о прошлом, но точного воспроизведения действительности не получится, некоторые мелкие, незначительные моменты, может быть, и характерные, ускользают из памяти, вследствие чего воспоминание будет иметь пробелы, которые заполнить старается фантазия. А фантазия всегда останется фантазией. Но все-таки постараюсь перековырять архивы мыслей и фактов из недалекого, но интересного прошлого и наклеить их сюда в мой «спутник».

Вот сейчас я нахожусь в Люксембурги — в одном из закоулков Грузии. Сюда я попал после странствий по госпиталям и резервам. Меня освободили из армии, но встал вопрос: куда ехать? Родина оккупирована, нигде ни друзей, ни знакомых, о родных неизвестно ничего. И я решил отдать свой выбор воле судьбы, она пока меня хранила, и я доверился ей.

Грузвоенкомат направил меня в Люксембургский район на работу военрука школы. Я мог бы остаться где-нибудь в городе, но я не хотел этого, надоела мне суета городской жизни. Хоть и в городе-то я почти не жил, но достаточно было с меня и того, что я пожил несколько в нем месяцев. Город мне не нравится. Человек в городе — раб города. Это значит, двойной раб, т. к. человек, где бы он ни был, он всегда раб. Он — раб жизненных интересов общества. А в городе в особенности. Там человек во власти толпы; будучи капелькой этой массы, он движется туда, куда влечет толпа, и это — мимо воли и вне осознания этого скрытого действия толпы. Интересы, взгляды, мысли преподносит тебе дожевывать толпа. Следовательно, и действия не твои, подкинутые, хоть и кажется, что все делаешь самостоятельно. И вот этим город мне не нравится. Я сын деревни — лесов, полей, лугов, просторов. Я люблю свободу, самостоятельность. И вот я решил избрать село, тишь, спокойствие и отдохнуть после армии. А в город можно изредка наведываться за занозами, за колючками, чтобы разбередить сердце и разум, а потом возвращайся и лечись. Ищи средства, ищи ответы на вопросы, захваченные в городе. Итак, в конце ноября 1942 г. я приехал в Люксембурги. Встретил он меня как-то не очень приветливо, как-то не так, как мне хотелось бы, а вернее, он меня никак не встретил; совершенно равнодушно от-

несся он к появлению какого-то незначительного человечка в обмотках с отличием лейтенанта, который с серепьким чемоданчиком, нахрамывая, брел по улицам местечка. Мне казалось, что оно даже не хотело обратить внимания на этого полуфабриката войны. Стройные домишки грустно смотрели пустыми окнами куда-то поверх меня; пустые домишки были неприветливы, хоть ворота или двери были гостеприимно открыты или совсем сломаны, казалось, что эти красивые домики пережили унижение, позор, оскорбление. Ставни, недовольно поскрипывая, хлопали по черным глазницам окон. Все это как будто говорило: «А-ах!.. не до тебя сейчас... проходи»...

Некоторые же домишки, в которых теплилась жизнь, имели еще более жалкий вид. Они имели вид закупоренного улья — притихшего, притаившегося. Из-за чуть приоткрытых ставен они смотрели недоверчиво, боязливо, почти испуганно. Казалось, и обитатели этих домиков и сами домики, дополна напичканные чем-то, боялись прикосновения проходящей мимо жизни. Ставни умоляюще поскрипывали: «Не тронь нас... не тронь нас...» И я сразу почувствовал себя здесь чужим. Да, здесь я *чужой*... И только солнце, осеннее солнце, слегка ласкало и то как будто из сожаления. Мне не хватало почти всего — родины, а она где-то далеко и очень, очень далеко! Я чувствовал себя одиноким и чужим. Вот воспоминания получаются какие-то слишком грустные, нехорошие. Может быть, потому что я сейчас рассматриваю прошлое сквозь призму пережитого — скучного, гнетущего, не соответствующего моему возрасту. Но ведь все было так. Когда я пришел в военкомат, мне обрадовались не как человеку, а как какой-то недостающей вещи, как винтику от какой-то машины, занимающей какое-то второстепенное место. Встретил меня Борис Одижелидзе словами: «Ну вот, как раз... у нас не хватает военруков... уже одно место будет занято. Сейчас мы тебя назначим». И через полчаса повел меня в сельхозтехникум. Встретил там нас высокий, худой, сухопарый мужчина — почти старик, немного сутулый: или оттого, что слишком уж высок, или оттого, что держал голову все время наклоненной, будто внимательно осматривает носки своих ботинок или ищет оброненную иголку. Он был настолько худ, что одежда на нем висела, как на кольях. Его рост совсем не соответствовал его худобе. Одет он был в старые изношенные, заплатанные в нескольких местах брюки и такую же тужурку. Он поднял голо-

ву, мельком взглянул на нас и снова уставился на свои ботинки, буркнув что-то похожее па «д-р-р», когда мы его поприветствовали. Лицо его было каким-то характерно необычным. Орлиный нос, выдвинутый вперед острый подбородок, тонкие губы, сжатые в ехидную улыбку, и лицо совершенно без растительности. Но глаза совершенно не подходили к его решительному и упрямому лицу. Глаза прозрачные, почти бесцветные, казались настолько выцветшими, что еле-еле было заметно, что они когда-то были светло-зелеными. Они вечно бегали, болезненно, из стороны в сторону. Почему-то он, взглянув, тотчас же опускал их вниз, пряча их. Этот совершенно выцветший цвет глаз еще более подчеркивали ресницы и брови, совершенно белые, и обритая, как кочан, голова. Все казалось в нем тоже выцветшим, имело рыжеватый цвет.

Розовый нос и щеки с фиолетовым оттенком говорили о том, что он страстный поклонник красного кахетинского. Я решил, что это швейцар, но, оказалось, это был сам директор.

24 июня 1947 года

Кажется, третий раз я принимаюсь писать дневник, но... но дневника нет, если не считать куска за 1941 год. Чем объяснить? Интеллектуальной убогостью? Ограниченностью интересов? Отсутствием интересного в жизни? Кажется, нет. Пока считаю, что ни тем, ни другим не обижен, считаю, что в журавичской среде я — это все-таки какое-то я! Да, откровенно говоря, и за Журавичами я себя не обесцениваю, хотя и чувствую, что это «я» еще далеко не совершенное. Кстати, очень часто свое «я» я ставлю выше круга, в котором вращаюсь (надеюсь на свои способности), что, черт побери, а все-таки я со временем вылезу на какую-то сопку, высоту, что я все-таки смогу кое-что дать. Короче говоря — пасягаю на вялікае ў жыцці.

Интересно, что скажет будущее?!

(Вот неотвязчивое предложение!) А будущее все-таки что-то скажет! В мою пользу? Пока надеюсь. Хороша штука надежда! Надежда и вера! А почему же я надеюсь? Есть ли фундамент под этим? В пользу говорит постоянная неудовлетворенность собой и стремление к чему-то. Хочется сделать что-то такое, что бы самому себе завидно стало. Неудовлетворенность достигнутым, это хорошо. Но я-то еще, собственно, ничего и не достиг. Только

хочется пока. А сделать-то еще ничего не сделал. А уже 27-й год. Пора бы!

Правда, до некоторой степени успокаивает то, что Кулаковский, Шамякин (если им верить), раньше начавшие писать, одобряют написанное мной. А Петька,— тот прямо восхищается. Но он, видимо, ради того, чтобы побольше «раздуть пламя» и вселить твердую уверенность.

Однако надо признать, что я пишу очень мало. Больше думаю и очень мало пишу. Может быть, это хорошо? А может быть, это «хорошо» — оправдание лени и фантазерства? Это хуже, если так. Собираюсь ехать в партшколу ЦК на газетное отделение. Поеду ли? Обещать обещали, но что выйдет — неизвестно. Опять неизвестность. Прокурорша Ветрова обещала в случае чего подать руку помощи. Будем надеяться. Хорошо жить надеждами, когда вокруг неизвестность. Вот и еще волнует одна неизвестность: как решится судьба моих «Усходаў шчасця»? Черт знает,— подумаешь, и кажется: неплохо написал, вернее, не о плохом, о нужном, а еще больше подумаешь, и чувствуешь, какой все-таки несовершенный детский лепет. Правильно,— театра не знаю — раз, и второе: драматургического опыта почти не имею. Если, паче чаянья, эта пьеса пройдет, значит, кричи «ура», Андрей, дело пойдет. Но если и провалится, то духом не упаду. Я сейчас, только что написав пьесу, понимаю, что я уже перерос ее, следующая будет намного лучше. Только больше работать и учиться. Да, интересно, перед кем из драматургов я преклоняюсь? А ни перед кем! И только потому, что я всех почти не знаю. А кого знаю — все хороши. Лучше меня. Но Чехов о-о! Сегодня прочел «Чайку». Поразительная вещь. Чехов — действительно колосс, талант необыкновенный. Попаду в Минск, серьезнейшим образом возьмусь за изучение драматургии. Читать, читать, читать!!

В Журавичах заедает скука. Хоть бы в девушку какую влюбиться, так нет. У-у! Евнух! Сегодня от нечего делать пошутил с Кузьменковым. На письменном столе в вазу для карандашей и ручек воткнул нагайку — дескать, символ власти и требовательности. Разозлился, и если бы попал под руку, видимо, так же шутя, по-дружески перетянул бы по спине. Но к вечеру отошел. Понял как шутку и посмеялся. Вот и развлеклись! Каким малым приходится довольствоваться. Эх-ха-ха!

Ну, что? Почитай Чехова и спокойной ночи!

У ЖЫЦЦІ БЫВАЕ ТАК...

Раніцою 11 верасня прыехаў у Мінск. Самы звычайны прыезд. Па дарозе з вакзала сустрэў маці Пецькі. Між іншым, яна папярэдзіла: «Глядзі не пападзі ў прасак. Пецька ад твайго імя напісаў пісьмо Зоі, чаму яна вельмі ўзрадавалася. Ты ад яе не атрымліваў ліста? Ну, то глядзі не падводзь Пецьку. Пойдзем да Марыі Адамаўны, там табе раскажуць. Дарэчы, Валодзя прыехаў». Паколькі я сам спяшаўся (насільшчык з маімі рэчамі быў ужо далёка) і яна спяшалася на працу, то да дробязей не распытваў, хоць мала што зразумеў. Але здагадваўся, што мог Пецька па-свойму выбрыкнуць нешта арыгінальнае.

Сустрэўся з Валодзькам. Цяжка пазнаць. Зусім дарослы хлапчына, мала чаго захаваў з дзяцінскага выгляду. Першае ўражанне — не дурны хлапец. Кватэру мне знайшлі. Ад школы далекавата, і, мусіць, таму ўнутраная незадаволенасць, нібы нешта непрыемнае прадчуваеш. М. А. расхвальвае гаспадыню. Спадзяюся на яе выбар.

Першыя дні займаюся ўпарадкаваннем, што адрывае вельмі многа часу. Усё-ткі наш дзяржаўны апарат сур'ёзна хварэе бюракратызмам і, мабыць, таму, што занадта разбух ды і няма апасення за тое, што за бюракратызм выганяць з работы. А выганяць з аднаго месца, у другім незанятае крэсла чакае.

Нейк вечарам да мяне на кватэру, дзе разам са мною жыве і Губскі Пятро Сцяпанавіч, заходзілі Валодзя і Зоя якраз тады, калі мяне не было дома. Я іх спаткаў, ідучы са школы, калі яны вярталіся назад. Зайшлі, пажартавалі, як гэта робяць маладыя людзі, якія лічаць сябе сур'ёзнымі, але дапускаюць магчымасць пажартаваць і падурэць. Напускная бесклапотнасць і весялосць, як і напускная сур'ёзнасць і задуменнасць, вельмі часта, амаль заўсёды перашкаджала маладым быць тымі, кім яны з'яўляюцца на самой справе. Бывае так, што, наглядаючы за маладымі, калі яны бываюць сапраўды самімі сабою, усё-ткі не хочацца верыць у натуральнасць, здаецца, што гэтая наігранасць працягваецца. Больш за ўсё гэта бывае ў людзей інтэлектуальна больш развітых, прэтэндуючых на арыгінальнасць. Прастата паводзін даецца альбо людзям сярэдняга разраду, альбо тупым, абмежаваным, якія не здольны заўважаць за сабою гэтых якасцей. Бывае, што і разумныя могуць трымаць сябе вельмі проста, нязму-

шана. Такія людзі звычайна вельмі добрыя. Здаецца, гэта не парадокс.

Валодзька адносіцца да тыпу людзей разумных: якія ведаюць, што яны ўяўляюць нешта большае, значнае, чым іх ацэньваюць людзі. «Сабе наўме» — як кажуць. Свае пачуцці і погляды яны скрываюць альбо хутка мяняюць у лад таму, з кім размаўляюць аб якім бы там ні было прадмеце. Гэтая няшчырасць, несамастойнасць з першага погляду здаецца шчырасцю. Але я заўважаю гэту няшчырасць Валодзькі, хоць пакуль што не выказаў яму свайго ўражання. А патрэбна, калі не хочаш тым самым аднесці сябе да катэгорыі падобных людзей.

Зоя — мае ўдала зробленае і выпеставанае цела, якое яна свядома і чэсна выстаўляе, не прэтэндуючы больш ні на што. Здаецца, не памыляюся. Галаву сваю яна лічыць гарманічным дапаўненнем да прыгожага цела, і не больш. Але і Зоя мае пэўны погляд на жыццё і на сваё месца ў ім, бо кожнаму чалавеку па прыродзе гэта ўласціва, і, вядома, нельга ж і ёй адмовіць у гэтым. Жывёльнае імкненне самкі — выйсці замуж спалучаецца з мяшчанскай жыццёвай марай — перспектыва на забяспечанасць, і гэтага яна не хавае, даходзіць да цынічнай прамалінейнасці пры азначэнні свайго погляду.

Жартаў, намёкаў і нават насмешак над сабой яна не заўважае, не разумее, яны не даходзяць да яе, а Валодзю гэта забаўляе, і ён пры кожным зручным выпадку стараецца яе падкалоць так, каб яна не зразумела гэтага, і, смеючыся ад душы, дае знаць, маўляў, глядзі, якая яна глупенькая.

Праз дзень праводзілі Валодзю ў Маскву. (Паехаў у Маскву да Пецькі.) Праводзіць прыйшла і Зоя. Па дарозе да вакзала Зоя запытала: «Ці можа любоўнік быць добрым мужам?» Ну што ёй скажаш? Вядома, што можа быць не толькі добрым, а нават узорным. Яна, вядома, згадзілася.

З вакзала праводзіў яе да хаты.

Характэрна тое, што яна больш за мяне гаворыць, і яшчэ характэрна для яе — нічога з таго, аб чым яна гаворыць, не застаецца ў памяці. Хоць забі, не памятаю. Здаецца, больш за ўсё аб сваіх паклонніках. Ці таму, што ў яе іх сапраўды нямала, а мо і таму, што яны — адвечны прадмет яе думак і мар. Аднак што кідаецца ў вочы — адсутнасць мала-мальскі сур'ёзнай тэмы.

Паглядзіш на яе здалёк і прыходзіш да вываду: жан-

чына не чалавек, а прадмет ужытку. А скроена яна ўсё-ткі ладна! Прыемна патрымацца і пагладзіць, ля яе можна адпачыць. Да пацалункаў не ласая. Відаць, набіла на іх аскоміну. А можа, ужо і не гэта бачыла і таму нічога прыемнага ў іх не знаходзіць. З першага вечара спрабуе камандаваць, не ведаючы таго, што я да яе не тое што ніякіх пачуццяў не маю, а нават як аб'ект для наглядання яна ніякага інтарэсу не прадстаўляе...

Назаўтра хадзілі на прапіску.

Праз акенца прымала дакументы маладая сімпатычная, нават прыгожая дзяўчына з блакітнымі вачыма. На нас, вельмі ласкавых і ветлівых наведвальнікаў, яна паглядала так, нібы ведаючы пра нас нешта нейкае, а аказваецца, яна ведала (ужо), што ў пашпартах у графе «сямейнае становішча» запісана: «нежанаты». Як заўсёды і ўсюды, без валакіты і тут не абышлося. З прычыны жартаўлівага настрою я выказаў П. С. думку — напісаць запісачку барышні, што сядзела за акенцам. Цікава пажартаваць з сімпатычнай дзяўчынай.

— А і то праўда. Давай паспрабуем,— згадзіўся П. С. і, не адкладваючы ў доўгую скрынку, тут жа напісаў. Падышлі да акенца і праз галовы наведвальнікаў П. С. перадаў ёй паперку.

— Прыміце, калі ласка, заяву! — папрасіў ён.

Дзяўчына крыху здзівілася (ніякіх заяў больш не падабавалася), а прачытаўшы першы радок, хуценька зачлопнула акенца. Наглядаючы за гэтай сцэнкай, я ледзь вытрымліваў ад душыўшага мяне смеху, у той час як Губскі быў увасабленнем самой сур'ёзнасці. Праз некалькі хвілін акенца адчынілася, і дзяўчына самым сур'ёзным тонам службовай асобы заявіла:

— Зайдзіце вечарам, гадзіне а сёмай.

І мы выйшлі. Клюнула. Цікава. Не хочацца рабіць абагульненняў аб дзяўчатах.

Вечарам пасля заняткаў П. С. накіраваўся ў міліцыю і вярнуўся гадзіны праз дзве. Мы дамовіліся з ім яшчэ раней быць узаемна праўдзівымі — да цынізму. Зараз ён расказаў аб сустрэчы.

«Калі я прыйшоў туды, ля акенца чакалі 2—3 наведвальнікі. З пакоя выйшаў начальнік пашпартнага стала і кудысьці пайшоў. За ім выйшла і наша «знаёмая». Запрасіла мяне ў кабінет. Пасадзіўшы мяне на крэсла, сама села за стол, трымаючы сябе насцярожана і сур'ёзна. Першай загаварыла яна, пытанне было падрыхтавана.

Итак... (Интересно, к чему это «итак»? будто отныне это «итак» открывает начало чего-то нового, особенного.) Короче — сегодня я познакомился с Инной — студентка филфака. Краткая предыстория: о ней рассказывала Галина кое-что. Изобразив на лице серьезный вид, она сказала: «Умная девушка, талантливая. (В чем талантливая — не сказала.) Однако она какая-то... разочарованная. Ни с кем не знается, никого не любит. Мечтала быть актрисой, но родители категорически воспретили». Помолчав, добавила: «Она в армии была». Я подумал: «Умна... талантлива... актрисой хотела стать... в армии была... разочарована в жизни...» Почему-то вывод напросился сам собой — обманута кем-то?.. И представил себе эту загадочную Инну угрюмой, придавленной жизнью мадонной-монахиней, без света в глазах, без улыбки на лице, с медлительными движениями, которые делает нехотя человек, опустивший руки.

Землячка, Людмила Харитонова, когда я как-то спросил ее, что за такая Инна, также высказалась как-то загадочно: «Она разумная девушка, талантливая». (Этот эпитет, видимо, рожден общежитием. Обронил его кто-либо из девчат, как комплимент в адрес Инны, и он запомнился всем, и вот теперь повторили мне его и Галина и Людмила.) И дальше, немножко замявшись, Людмила, явно не решаясь то ли говорить мне, то ли не говорить, сказала: «только... у нас она»... Помолчала и, улыбаясь, подумала вслух: «Не знаю, говорить тебе или нет». И, когда я подбодрил ее, она досказала: «Нехорошо о ней думают у нас... она в армии была». Я попросил ее познакомить меня с Инной. Договорились на 27.V — в 3 часа дня.

Пришел. Тут же в общежитии познакомили. Как будто случайно. Но заметил, что она обо всем предупреждена, хотя с Людмилой договаривались, чтобы она ей ничего не говорила. Впоследствии оказалось, что я прав был, заметив, что она осведомлена. Она, конечно, оказалась совсем не такой, как я ожидал, именно она оказалась неожиданной, хотя, собственно, в воображении у меня никакого определенного образа не было, но с самого первого взгляда она мне показалась какой-то серьезной, обыденной, неинтересной. Сверх того, она, вопреки ожиданиям, оказалась совсем не угрюмой, молчаливой, медлительной в движениях, а, наоборот, энергичной, подвижной, бойкой. Вот-вот — бойкой. Очень удачно, мне кажется, к ней это подходит.

Со второго взгляда она стала лучше. Я превратился весь в созерцание, стараясь, конечно, чтобы это было не замечено — в комнате девушки обладают острым чутьем, сразу заметят. Сказал Людмиле, что она может, если есть что, передать домой через Санковскую Надю, которая собирается уезжать в Журавичи. Людмила решила написать письмецо и принялась за него. Я терялся, не находя темы для разговоров, благо девчата — любители поговорить, и они выплескивают друг другу мысли, чуть только они появятся в голове. Одна из них сказала: «У меня какое-то состояние, что голова отказывается работать и язык не ворочается».

Вмешалась Инна: «Да бывает иногда, что чувствуется скованность мысли». Это, конечно, совершенно случайно сказано, но я в этот момент именно был в таком состоянии. Со мной это всегда так бывает, когда я попадаю в среду, где есть незнакомые. Все внимание сосредоточено на созерцании, а когда слишком внимательно на что-либо смотришь, да еще смотришь так, чтобы твое внимание осталось незамеченным, то мыслям простора нет. Внимательность созерцания сковывает мысли.

А она не говорит, а сечет. Видимо, возражения у нее не в почете. Она и избить может; во всяком случае, у нее что-то есть женско-офицерское. Бойка на язык и на мысли. Бросаются в глаза академично-школьно-книжные выражения. Оно и понятно — у студента, который любит позаниматься, это естественно.

Встала, прошлась. Возможно, показать свою фигуру. Да-да, она шла, чувствуя себя напряженно. Ничего! Красива. Тонкая, стройная, кажется литой и в то же время упругой. Нечто в ней женственное, милое, что обычно вызывает потом лирические вздохи, а преобладает в ее осанке и всем виде что-то кошачье, кажется, фыркнет и поцарапает.

Вышли на улицу. А еврейка (Римма, кажется) как будто догадалась, что и мое посещение и Инны совпало не случайно. Черт побери, потом в общежитие неудобно будет заходить. Они хитрые, эти еврейки. Идем куда-то. Я сказал несколько глупых фраз, которые, конечно, не вызывают ни споров, ни возражений. Однако и с другой стороны не умнее. Понятно — непривычка, несвойственность, как саженец, который пересадили в новое место, но еще не полили водой, и корешки еще не ожили, пока еще нет ничего связующего, общего между корешками и зем-

лей. Сухо. Как на улице — ветер и пыль. Она сказала что-то вроде: «Политэкономия и история — это основа всего». Но чего? Это сказано в ответ на мою реплику о том, что некоторые науки мне не нравятся и я учу их без удовольствия. Людмила оставила нас.

Я спросил: «Не кажется ли вам, что вокруг нас заговор?»

— Заговор? Нет. Я вижу, вокруг меня люди идут и... и все.

— Да, но... Мы не случайно встретились.

— Какой же тут заговор. Тут же ничего угрожающего, опасного не предвидится. Ни убийства, ни посягательства на честь.

— Конечно нет. Разве я могу!

— Ну а мы ведь люди взрослые, и все это естественно...

И так далее. Мне почему-то показалось, что она не девушка. Дошли до ее дома. Договорились на следующую встречу. Координаты во времени и пространстве определила она.

Да она, оказывается, «без ума» от балета, к опере равнодушна, театр любит, а белорусский ненавидит, хотя утверждала, что язык любит, играют не плохо.

Посмо-отрим-с...

Да, а придя домой, вынул фото Кати и попытался сравнить: кто лучше. Катюша как женщина лучше — улыбка милая, глаза горящие и зовущие, полненькая; в ней все как бы говорит: «Ну обними меня, ну...», и улыбается, светится, пышет теплом и лаской. Да-а...

Скажи, кудесник,
кому известны
судьбы пути,
пути-дороги,
чтоб без тревоги
туда идти,
где цель, где радость,
где жизнь-мечта.
Скажи, кудесник,
где стежка та?
Молчишь?.. Не скажешь?..
Не знаешь сам?..
Ну, что ж... где счастье,
я б у д у т а м.

6.VII.1950 г.

Вот прочел все это и... за многое похвалил себя (слегка). Некоторые штрихи сделаны удачно. Хорошо! Снова берусь за эту тетрадь. *Не случайно!* Но об этом...

Лепшы спосаб праверыць свае думкі і вывады — гэта пастарацца чэсна і паслядоўна выкласці іх на паперу, а потым уважліва, не спяшаючыся глянуць на іх вачыма староннята, чэснага і аб'ектыўнага назіральніка, які, бе-

зумоўна, зацікаўлены ў справядлівым аналізе тых думак і вывадаў... І так...

Я яе сустрэў усяго некалькі разоў. Дакладней, тры разы. І вынікам гэтага знаёмства было тое, што я зрабіў ёй прапанову. Безумоўна, упэўнены ў гэтым,— ёй гэта здалося вельмі дзіўным, нават легкадумным. Хаця яўна адмоўна не выказалася супраць. Ёй здалося дзіўным. А мне?.. Мне? Не! Што ж такое здарылася? Я заўсёды такому жыццёваму кроку надаваў вялікае значэнне. Я доўгі час думаў, часта думаў над тым,— каму я змагу ад душы, шчыра сказаць — вось я ўвесь твой, і з табой я прайду праз усё жыццё. І раптам так нечакана нават для самога. Я сустракаў нямала дзяўчат. І прыгожых і разумных, і ўсё ж ніводнай я не рашыўся сказаць такое. А тут... Што ж мяне вымусіла? (Няўдалае слова!)

Першае ўражанне (між іншым, яно захавалася і дагэтуль) — чыстата. Чыстата не толькі твару, але і натуры, чыстата, якая звычайна наглядаецца ў дзяцей і якую вельмі рэдка можна так выразна ўбачыць у дарослых. Не наіўнасць, а празрыстасць. Гэта сказалі яе вочы. (Дарэчы, вельмі прыгожыя.) А далей?

Першая ж сустрэча і асабліва другая зрабілі больш глыбокае ўражанне. Я адчуў у ёй нейкую ўнутраную сілу, якая не проста цягнула мяне да яе, а ўсмоктвала. Я ўжо не мог адарвацца, быў на становішчы кроліка, якога загіпнатызаваў той, хто павінен быў яго праглынуць. Так, я адчуваў сябе загіпнатызаваным, хаця думка працавала ліхаманкава, назіральнасць была настолькі абвостранай, што я не прапускаў, здаецца, ніводнай дробязі не толькі ў словах яе, але нават і ў поглядах, рухах, зменах на твары. Відаць, гэтая акалічнасць рабіла мяне маўклівым, а таму і занадта сумным, нецікавым. Я, здаецца, упітваў усё, што прасочвалася наружу з яе думак, а не толькі слоў. Я стараўся зразумець яе. Між іншым, яна таксама была вельмі насцярожанай, і гэта я ўспрымаў як дадатную якасць. Нягледзячы на тое, што яна мела выгляд дзяўчынкі, здзіўляла сталасць разважанняў, сур'ёзнасць думак, хаця паслядоўнасць не заўсёды захоўвалася. Пасля другой сустрэчы ў мяне ўжо не было ніякіх сумненняў адносна яе інтэлекту. Вядома, я не змог поўнасцю ўзважыць яе багаж, але галоўнае, чаго нельга было адмовіць ёй,— у наяўнасці бясспрэчнай патэнцыі. Светлае ўспрыманне жыцця, імкненне к значнаму, лепшаму, карыснаму — усё гэта, безумоўна, мне вельмі падабалася...

Занадта доўгі ўступ. Сябе я разумею — я кахаю. Мяне трывожыць іншае — як ставіцца яна. Я баюся не за сябе. Трэба ўзважыць усеназіранні за ёй за апошнія дні.

І так.

Я зрабіў ёй прапанову месяц назад. Тэрмін для роздуму дастатковы, улічваючы, што яна дзяўчына з галавой і разумова даволі развіта. Пасля амаль месячнага перапынку першая сустрэча мяне крыху занепакоіла. Прыехаўшы ў Мінск, яна не пазваніла мне. Калі ж я прыйшоў да яе ў інстытут, яна сустрэла без цеплыні. Стрыманасць яе ўлічваю, аднак мне здалося, што тут больш чым стрыманасць. Магчыма, яна абыякава да мяне? А калі ўзважыць тыя абставіны, у якіх яна была першыя дні? Прыехала. Кватэры няма. Знайсці не так лёгка. У інстытуце беспарадак, прынялі не зусім па-людску. Гэта, безумоўна, магло адбіцца на яе настроі. Але чаму яна не пазваніла мне? Хай бы параілася. Можа, баялася турбаваць? (Яна так сказала.) А можа, дзявочая сарамлівасць не дазволіла? Магчыма.

Вечарам таго ж дня:

Я нагадаў ёй пра нявырашанае пытанне. Канчатковы адказ паабяцала даць праз два дні. І вось серада — 5 ліпеня. Я чакаў гэтага дня з нецярплівасцю. Сустрэўся. Тэмы размоў калейдаскапічна мяняліся. Спачатку я не рашаўся спытаць яе, чакаў — а вось яна сама пачне. Але дзе там. Я зразумеў, што яна не пачне, і зусім апраўдана. Аднак адчувалася, што яна разумее мяне — я чакаю нечага. Тое ж самае і з майго боку. Бачу — трэба пытанне ставіць напрамік. Так і зрабіў.

Хаця ў голасе, у тоне, у нязграбнасці фраз адчувалася нясмеласць, робасць, няўпэўненасць і нават трывога, я рашыўся так, як, мабыць, рашаецца чалавек на нешта вельмі рызыкоўнае — «или грудь в крестах, или голова в кустах». Яна адказала не адразу. Вельмі доўга (мне здалося з год) яна раздумвала. Я заўважыў, што хоць яна і стараецца трымацца, але міма яе волі праяўлялася нейкая нервовасць, хваляванне, нерашучасць, ваганне. Яна некалькі разоў намервалася нешта сказаць, але гэтае слова застравала недзе ў горле. Мяне гэта вельмі непакоіла. Яе ўзрушанасць перадалася мне, і я стаў заўважаць у сабе нервозныя дрыжыкі. Чаму яна вагаецца? Сумняваецца ў маіх якасцях чалавека? Гэта яшчэ не так страшна. Ці сумняваецца ў сваіх пачуццях да мяне? Гэта, безумоўна, аргумент для адмоўнага адказу. Зусім сур'ёзны, і су-

праць яго нічога не скажаш, хаця для мяне гэта было б страшэннай непрыемнасцю.

Нарэшце Лена сказала: «Я согласна». І хаця я спадзяваўся на гэты адказ, чакаў яго, жадаў яго, але... Ён для мяне быў навіной. Радаснай навіной. Я нават крыху разгубіўся. Але якая гэта радасць!! Я шчаслівы! Аб гэтым я ёй і сказаў. Але што мне яна адказала:

— А для мяне не радасць.

— Што гэта азначае?

1945

ТРОЕ

Іх было трое. Трое старых закадычных сяброў, калі можна назваць старымі пятнаццацігадовых падлеткаў. Жылі яны суседзямі на адной ускраіне вуліц невялікага гарадка на Дняпры. Вучыліся ў адной школе, разам пераходзілі з класа ў клас, «балелі» футболам і, вядома, здаралася так, што, ганяючы па вуліцы мяч, знячэўку выбівалі шыбы ў вокнах. Дзяцінства кожнага з трох было аднолькавае, як аднолькавыя былі ў іх інтарэсы, гульні, любімыя кнігі і любімыя героі. Летам любілі купацца ў Дняпры і асабліва — ныраць з высокіх дняпроўскіх круч. Любілі рыбаліць, і часта бывала, яны таямніча знікалі з дому на досвітку. А то, запасшыся харчамі, прападалі на два-тры дні ў прыдняпроўскіх лазняках, начуючы каля агню ці ў пахучых стагах. Надоўга застаюцца ў памяці гэтыя цудоўныя ночы ля кастра, і зорнае неба, і ціхі таямнічы плеск дняпроўскіх хваль, і руплівае варкатанне лягушак у лугавых калдобінах, і пігіканне спалоханых кнігавак, і крыкі асцярожных драчоў.

Узімку ж любілі лыжныя прагулкі па тых мясцінах, дзе даводзілася начаваць летам. І хоць замецены снегам луг, агалены сівернымі халоднымі вятрамі кустарнік з наледзянелым голлем і закаваны моцным лёдам Днепр не ўяўлялі асаблівага хараства, але гэтыя ж мясціны паўставалі ў вачах сяброў у летняй красе, з зеленню, пахамі, птушыным крыкам і цвірканнем скачкоў, і хлопцы дамаўляліся наступным летам абавязкова наведацца сюды. Асабліва ж любілі катацца на лыжах з высачэнных дня-

проўскіх берагоў. І тут яны як бы спаборнічалі між сабой у смеласці, выбіралі спускі як мага круцей, дзе язда была больш падобнай на палёт ці на скачок. Завадзілам заўсёды быў Сцяпан, але і другіх двух нельга было папракнуць у баязлівасці ці няўмельстве. Вучыліся яны таксама аднолькава, не так каб вельмі вызначаліся сярод іншых, але і бацькоў у школу не даводзілася выклікаць. Здаралася, што і тройкі зрэдку наведвалі іх сшыткі, калі крыху больш, чым трэба, прагульвалі. Так яны вучыліся і сябравалі, і дружба іх нічым не азмрачалася: ні крыўдамі, ні сваркамі. Вядома, былі і спрэчкі, не без гэтага і сярод добрых сяброў, ці мала каму здаралася аступіцца, але спрэчкі заўсёды завяршаліся мірным пагадненнем.

Так яны скончылі па сем класаў. Пасля сямігодкі іх дарогі крыху разышліся. Сцёпка рашыў сам (так ён гаварыў і так яму здавалася) стаць машыністам на паравозе. А выбраў ён гэту прафесію невыпадкова. Бацька яго, стары машыніст, аднойчы пасля сканчэння Сцёпкам сямігодкі, параіўшыся з маткай, сказаў:

— Ну, Сцяпан, табе ўсё роўна няма чаго рабіць, давай паедзем са мной на паравозе, замест прагулкі. Не лішне праветрыцца пасля школы.

І Сцяпан паехаў. Даводзілася яму ездзіць з бацькам і раней, але тыя разы неяк так здаралася, што бацька быў увесь час заняты, і яму некалі было звяртаць увагу на сына. У гэты ж раз паравоз быццам з асаблівай павагай аднёсся да пасажыра і не турбаваў залішне машыніста, быў вельмі паслухмяным, і бацька, задаволены гэтым, быў крыху ўзрушаным, нібы пасля чаркі, больш ласкавым і ўважлівым да сына.

Калі цягнік выйшаў са станцыі і, набраўшы хуткасць, злёгку папыхваючы, стаў падмінаць пад сябе бясконцыя рэйкі, бацька расказаў, як ён у 1923 годзе ездзіў у Маскву, каб паступіць у школу машыністаў.

— Та-ак, брат, тады машыністам стаць не так лёгка было. У самую Маскву трэба было ехаць. Не тое, што цяпер. А я думаў так — калі машыністам не стану, то і жыць не трэба.

Бацька выглянуў за акно, і вецер растрапаў крыху пасівеўшыя яго валасы. Не паварочваючыся, ён беспамылкова намацаў рычаг і даў два кароткіх і, здавалася, сярдзітых гудкі. Цягнік, не сцішаючы ходу, імчаўся міма невялікага раз'езда, не звяртаючы ўвагі на чалавека ў чырвонай шапцы, які трымаў у руках жоўты сцяжок.

Бацька павярнуўся і, прысланіўшыся плячамі да акна, працягваў:

— А перад гэтым я пяць гадоў працаваў памочнікам машыніста. Быў такі — Карп Гаўрылавіч. Ох і здаравіла-чалавек. Ён сам бы мог шэсцьдзесят вагонаў цягнуць. Аднойчы мяне так шастануў, што гадзіны дзве адлежваўся ў тэндэры,— і, крыху памаўчаўшы, дабавіў: — А мой бацька яму пуд сала зацягнуў, каб толькі ўзяў памочнікам.

— А за што ж ён вас? — Сцяпан не адважваўся сказаць бацьку слова «біў» — гучэла гэта неяк недарэчна.

— За неакуратнасць. Павярнуўся неяк нязграбна і перакуліў яго фляжку з гарэлкай, а без гарэлкі ён хварэў.

Паспешна выстукваючы на стыках рэльсаў сваю бясконцую металічную песню, поезд імчаўся між палёў, дробных кустарнікаў і сасновых бароў, адкуль гэта песня звярталася назад гуллівым рэхам. І хутка мяняючыяся пейзажы, і гэты нястрымны імклівы рух з вецярком, і раздолле харастваа заносілі ў душу навізну, радасць і жаданне імчацца так некуды ў нябачаную даль.

Сцяпан любаваўся.

— Што, хораша? — спытаў бацька. Сцяпан прамаўчаў.

— Вось я ўжо езджу тут дваццаць гадоў і кожны раз не налюбуюся. Бачыш вось той гарадок? — бацька паказаў на прызрачныя чырванаватыя будыніны, віднеўшыяся за хмызняком каля ракі.— На маіх вачах вырас. Кожны год што-небудзь новае вырастае тут.

Бацька і сын стаялі побач і наглядалі за прасторам, які вялізным кругам паварочваўся наўкола цягніка.

Бацькаў памочнік — малады хлапчына, прычыніў дзверцы топкі, выцер рукі аб пакулле і, выглянуўшы ў акно з другога боку, сказаў, як бы пытаючы:

— Пад'язджаем ужо, Сцяпан Сцяпанавіч?

Бацька ўсміхнуўся чамусьці і адказаў:

— Нут-ка, шумні, Васіль. Хай сустракаюць.

Васіль, як відаць, чакаў гэтага і, не даязджаючы да семафора, прывітальна падняўшы руку, пацягнуў за рычаг гудка. Паравоз, збаўляючы ход, загуў працяжна, урачыста, сакавіта, з адчуваннем уласнай сілы. Цягнік падыходзіў да станцыі. На пероне замітусіліся, заспяшаліся, зарухаліся людзі, нібы ўзрадаваліся даўно жаданаму госцю. Паравоз спыніўся, выпусціў лішкі пары і часта-часта зачмыхаў, нібы засопшыся бягун-велікан.

З вагонаў высыпаў натоўп з чамаданамі, куфэркамі, партфелямі, карзінкамі, мяшкамі, з радаснымі крыкамі, смехам, пацалункамі. Беспарадкавая бегатня, мітусня нагадвала ўстрывожаны мурашнік. Вялізныя дзверы вакзала ўсмакталі ў сябе значную частку гэтага рухавага натоўпу, і на пероне стала свабодней.

Праз некалькі хвілін паравоз запыхкаў усё часцей і часцей, чмыхнуў парай, затым развітальна гукнуў і, павольна паварочваючы вялізнымі коламі, рушыў з месца, зноўку ў пуць-дарогу. На пероне зарухаліся, запавялліліся, замахалі рукамі, хустачкамі, і ўсё гэта нагадвала святочнае, радаснае. З рэпрадуктара над вакзалам наўздагон цягніку несліся вясёлыя гукі бадзёрага маршу.

Гэта паездка і вырашыла далейшы лёс Сцяпана. Дні два ні бацька яму нічога не гаварыў, ні ён бацьку. Нарэшце Сцяпан аб'явіў:

— Сабірай, бацька, мяне ў школу машыністаў.

Сцяпан Сцяпанавіч на гэта задаволена ўсміхнуўся і, абняўшы сына за плечы, сур'ёзна сказаў:

— Ну, малайчына, сынок, парадаваў. Я, вядома, спадзяваўся на цябе.

Сябры Сцёпкі выбралі сабе іншыя жыццёвыя шляхі: Юрка паступіў у педвучылішча, а Косця — у водны тэхнікум.

Праз год у час канікулаў яны сустрэліся, родныя адзін другому. Дружба прадаўжалася па-ранейшаму, толькі ў паводзінах, паставах з'явіліся новыя рысы — рысы дарослацці і ўласнай вартасці. На гэты раз ім не суджана было разлучыцца. Прыйшла вайна.

Прыйшлі немцы, і горад стаіўся, замоўк, прыціх, нібы справіў хаўтуры і чакаў яшчэ нечага больш жудаснага. На вуліцах ні песень, ні смеху, як бывала, ні працоўнага ажыўлення. А калі і праходзіў дзе чалавек, то ішоў панурым, уцягнуўшы галаву ў плечы, быццам чакаючы ўдару з-за вугла. Нават дзеці, якія заўсёды напаўнялі вуліцу сваім гоманам, крыкамі, гульнямі, некуды зніклі. Сумота і нейкі цяжар прыдавілі, прыціснулі горад да сырых берагоў Дняпра, і здавалася, вось-вось з яго грудзей вырвецца пакутлівы стогн, жалоба ці праразлівы і грозны кліч. Па горадзе шасталі немцы на матацыклах альбо на аўтамашынах, уздымаючы за сабой клубы пылу. Па вечарах з боку бальніцы, якую яны ператварылі ў казарму, чуліся п'яныя крыкі, непрыемныя чужыя песні і стрэлы па вокнах бліжэйшых дамоў. Людзі там не спалі

і, праклінаючы распаясаўшыхся бандзюкоў, хаваліся на ноч у падвалах. Ночы былі жудасныя. Людзі лажыліся спаць і не ведалі — сустрэнуць яны раніцу ці не.

Так ішлі дні, марудныя, цьмяныя, сумотныя. Хлопцы не ведалі да чаго прыкласці рукі, за што ўзяцца. Дома не хацелася нічога рабіць — ні папраўляць, ні майстраваць. Пайсці — не было куды. Спрабавалі гуляць у шашкі, але без ахвоты і інтарэсу,— хутка надакучыла.

Ішлі тыдні яшчэ больш надакучлівыя, нудныя. Кожны дзень паўзлі чуткі, бязрадасныя, жудасныя. Там — немцы наступалі; доўга ўжо не чутно ні гарматнага гулу, ні выбухаў — фронт адкаціўся недзе далёка. Тут штодня: забралі, арыштавалі, расстралялі, проста забілі, аграбілі, спалілі. З'явіліся нейкія з белымі павязкамі на рукавах, з нахабнымі і п'янымі тварамі. Яны шнýралі па дварах разам з немцамі, хапалі што пад руку трапіць, шкуралі людзей, пагражалі зброяй, а то і білі моцна, да крыві.

Ішлі месяцы: сырыя, дажджлівыя, затым — сцюдзёныя, ветраныя, снежныя, марозныя і, нарэшце,— галодныя. Хлопцы хадзілі на базар, выменьвалі адзенне, дамашнія рэчы на хлеб, бульбу, прыслухоўваліся, прыглядаліся. Зноў паўзлі чуткі: пад Масквой немцам далі, затым — у наваколлі ўзрываліся масты, ляцелі пад адхон эшалоны, знаходзілі трупы забітых немцаў, гарэлі зрэдку склады, знікалі паліцэйскія. Гэта ўжо было весялей. Але поўнага задавальнення не прыносіла. Пачуўшы такую навіну, хлопцы ўхмыляліся, хітравата падміргвалі адзін другому, шапталіся, затым хмурнелі, уздыхалі.

Але ўсяму прыходзіць канец. Прыйшоў канец і іхняму бессэнсоўнаму, бесперспектыўнаму празябанню ў руплівым чаканні нечага невядомага. У пачатку студзеня сорак другога года хлопцы вымушаны былі ўбачыць такое, што пакінула глыбокі шрам на памяці, такі рубец на сэрцы, які ніколі не зажыве, ніколі не забудзецца і будзе вечна сачыцца кроўю.

Раніцою, калі маці заканчвала тапіць печку, а Сцёпка толькі распачаў падшываць лямцам валёнак, у хату ўскочылі двое паліцаяў.

— Сабірайся і выходзь на вуліцу! — яшчэ з парога крыкнуў адзін з іх, нізенькі, каржакаваты, лупаючы пукатымі вачамі з чырвонымі павекамі. Маці азірнулася і, нічога не разумеючы, стаяла каля печы, трымала ў ру-

ках ганчурку і не знаходзіла месца куды б яе кінуць. Сцёпка застыў з іголкаю напагатове.

— Ну, чаго вылупіліся, ці глухія?

Другі паліцай узяў карэц, зачарпаў з вядра вады, напіўся і, іранічна хмылячыся на сябра, падтаўхнуў:

— Ну, хутчэй!

— Дык жа куды? За што? — устрывожана спытала маці.

— Там убачыш. На гарадской плошчы вам сёння канцэрт будуць паказваць,— і засмяяўся тоненька, яхідна.

Маці, нібы адказ гэты быў сур'ёзны, сказала:

— Дык жа як жа мне? Я ж яшчэ печку не выпаліла.

— Гэта мы ўраз...— паліцай, які толькі што напіўся вады, узяў вядро і, не раздумваючы, чухнуў усю ваду ў печку. Гэта надало рашучасці першаму. Ён вылаяўся і закрычаў па-бабску праразліва:

— Доўга я буду важдацца з вамі? Апранайцеся, а то голымі вытаўхаю ў каршэнь!

Маці моўчкі накінула на галаву хустку, не завязала яе, апранула старую бацькаву ватоўку.

— Ну, а ты?

Сцёпка адарваў лямец, прышыты некалькімі ніткамі, і лёгка сунуў нагу ў валёнак.

Першай выйшла маці. Паліцай зладзейскім вокам акінуў хату і нездаволена сплюнуў. Сцёпка зачыніў дзверы.

Выйшлі на вуліцу. Дзень выдаўся ясны, марозны, пад нагамі рыпеў белы бліскучы сняжок. Па вуліцы людзі ішлі дробнымі групкамі, неахвотна, панура пазіралі на выламаныя вокны магазінаў, на цёмныя сумрачныя выямы ў памяшканні былой школы, белыя сцены якой былі абсмалены, і чорныя плямы над вокнамі нагадвалі нядаўнія пажары. На вокрыкі і лаянку паліцаяў і немцаў не звярталі ўвагі, як бывае дарослы чалавек праходзіць міма дварняка, які захлёбваецца з падваротні брэхам, а на яго нават позіраў шкадуюць. Паліцэйскія і немцы ішлі па баках вуліцы і сачылі, каб людзі не хаваліся ў двары.

На гарадскую плошчу Сцяпан прыйшоў разам з Юркам і Косцем. Там ужо стаяў натоўп, абкружаны салдатамі. Людзі прадчувалі нешта нядобрае. Сцяпан спачатку не заўважыў збудаваную сярод плошчы шыбеніцу з нарыхтаванымі на ёй дзвюма петлямі. А ўбачыўшы гэта, ён уздрыгануўся, некалькі разоў азірнуўся ў розныя бакі, быццам шукаў падтрымкі, апоры.

У хуткім часе прыехала аўтамашына. З невялікага ку-

зава, падганяемыя штуршкамі прыкладаў, саскочылі двое з завязанымі ззаду рукамі. Іх адвялі і паставілі пад віселььняй. Ззаду натоўп пацясніўся, пашчыльнеў, Сцёпка стаў прабірацца наперад. Калі ён пралазіў міма высокага сутулаватага чалавека, той затрымаў яго, узяўшы за плячо, і няласкава сказаў:

— Куды ты лезеш, хлопча? Не трэба табе на гэта глядзець.

Другі хтосьці сказаў:

— Хай глядзіць і памятае.

Сцяпан шмарганууў плячом, але далей не пайшоў. Недалёка ад Сцяпана, крыху правей, сярод пярэдніх стаяла старэнькая жанчына ў шэрым паношаным паліто. На плячах у яе адчуваўся цяжар год, і яна ад гэтага грузу крыху сагнулася. Белая, сівенькая галава яе была непакрытай. Нешта знаёмае здалося Сцяпану ў гэтай жанчыне. Напружваў памяць, успамінаў — дзе ж ён яе бачыў. Калі яна павярнулася налева (гаварыла нешта стаяўшай побач жанчыне), то Сцёпка са здзіўленнем пазнаў сваю настаўніцу — выкладчыцу рускай мовы і літаратуры — Тацяну Маркаўну. Пазнаў яе не столькі па твары, колькі па пенснэ з танюсенькім залатым ланцужком за вухам. «Як яна змянілася, пахудзела... і зусім сівенькай ужо стала»,— з жалем падумаў Сцяпан.

Двое салдат уссадзілі на машыну афіцэра. Залезшы ў кузаў, ён змахнуў прыліпшы да шыняля снег, некалькі разоў прытопнуў, аббіваючы яго з ног. Звярталі на сябе ўвагу ярка начышчаныя боты. Абвёўшы натоўп хуткім позіркам, ён пачаў гаварыць, расцягваючы словы ледзь зразумелай скаверканай рускай мовы.

— Ваенны палявы суд германскі армія прыгаварыў іх,— афіцэр тыцнуў пальцам назад,— на смерць. Гэта бальшавікі і камуністы, якія...

Далей Сцяпан не дачуў. Высокі сутулаваты чалавек, які стаяў ззаду, закашляўся. Кашаль быў такі моцны, што, здаецца, выварочваў вантробы. Чалавек, захлёбваючыся, хапаў халоднае паветра, а ад гэтага кашаль не цішэў, а ўзмацняўся. Сцяпан чуў, як у яго грудзях хрыпіць і булькае. Ён агляну́ўся, паглядзеў у твар чалавеку і здзівіўся яго худобе — бледны, шчокі ўпалыя, пад вачамі сінія-сінія кругі, на вачах слёзы ад кашлю. «Хворы,— падумаў Сцяпан,— відаць, прастудзіўся»,— і перавёў позірк на тых, што стаялі пад віселььняй.

Адзін з іх крыху вышэй сярэдняга росту, з высокім ло-

бам, чорнымі зблытанымі валасамі і энергічным, даўно нябрытым тварам. Ён смела аглядаў натоўп, быццам шукаў знаёмых. Затрымліваўся на тварах людзей, уважліва вывучаў, правяраў іх годнасць. На ім была брудная з рыжаватымі плямамі нацельная сарочка, расхрыстаная на грудзях, ватнія сцёганыя штаны і армейскія чаравікі без шнуркоў і, як відаць, без шкарпэтак. Стаяў ён роўна, спакойна, расставіўшы ногі, і нікольні не адчувалася па яго выглядзе, што яму засталося жыць усяго некалькі хвілін. Здавалася, што і мароз яго не кранаў.

Другі — ніжэйшы, зусім малады — юнак гадоў семнаццаці-васемнаццаці, белавалосы, хударлявы, стройны. Сцяпан толькі цяпер пазнаў у гэтым юнаку Шурку Зарубіча — аднашкольніка. (У мінулым годзе, калі Сцёпка вучыўся ў сёмым класе, Шурка канчаў дзесяты.) Апрануты ён быў у нацельную сарочку, чорныя простыя штаны і чаравікі таксама без шнуркоў. Ён стаяў, апусціўшы галаву, і як бы разглядаў свае чаравікі.

Старэйшы, быццам улавіўшы погляд Сцяпана, нахіліўся да Шуркі і нешта шапнуў. Юнак падняў галаву, выпраміўся і накіраваў свой погляд над галовамі людзей некуды ўдаль і ўвысь. Гэты погляд яўна падкрэсліваў знявагу да смерці. Сцяпан доўга не мог адарваць ад яго вачэй. Раптам немец схапіў Шурку і паспешна стаў піхаць яго на столік, што стаяў пад вяроўкай. Юнак не супраціўляўся. Кат хуценька, спяшаючыся, накінуў на шыю пятлю і выбіў столік. Юнак выцягнуўся, сударажна падняў ногі і апусціў. На шчацэ льдзінкаю бліснула адзінокая сляза. Сударга перадалася Сцяпану, яго скаланула, у вачах пацямнела, галава закружылася, у грудзях штосьці абарвалася і закалола, пад горла падкаціўся гарачы ком, стала цяжка дыхаць. На лбе выступіў пот, а ў вушах зазвінела, нібы пасля нечаканага ўдару.

Афіцэр крычаў:

— Германскі армія ідзе на ўвесь свет! Яна знішчыць камуністаў як адзін.

Таварыш павешанага крыкнуў на ўвесь голас:

— Брэшаш! Нам на змену сотні, тысячы прыйдуць!

Салдат, які стаяў ззаду, з размаху ўдарыў яго па галаве прыкладам, і палонны зваліўся. Кат падхапіў і павалок яго на стол. На снезе застаўся крывавы лапік.

Павесілі паўжывога.

— Ві ўсе дольжэн ісці работаць, дапамагаць нам. Дома

сядзець — дэзертыр. Работаць, каб мала думаць і болей есці хлеб,— закончыў афіцэр і саскочыў з машыны.

— Падавіўся б ты сваім хлебам,— пачуў Сцёпка над сабою шэпт, а затым кашаль.

Афіцэр павярнуўся, прыгледзеўся да натоўпу і накіраваўся сюды. Сцяпан спалохана падумаў, што немец пачуў шэпт. Не, ён заўважыў як Тацяна Маркаўна выцірала хустачкай слёзы пад пенснэ. Ён падышоў да яе і, схіліўшы на бок галаву, спытаў:

— А чаму ў вас слёзы? Ветру, здаецца, няма?

Старая настаўніца падняла галаву, выпрамілася якраз так, як той юнак пад вісельняй, і з такой нянавісцю паглядзела немцу ў вочы, што той адхіснуўся, пахмурнеў. Сказала надзвычай спакойна:

— Звяр'ё вы, каты, а не людзі.

Афіцэр размахнуўся і ўдарыў па твары настаўніцу, кволую, слабенькую, пасівеўшую ад старасці і клопатаў. Тацяна Маркаўна паваліласл ў снег, і немец некалькі разоў стукнуў яе ботам. Сцёпка памкнуўся наперад, але кастлявая рука балюча сціснула плячо.

— Ты што? — сыкнуў на яго чалавек з кашлем.

Страшна падумаць, што сталася б з гэтым вылюдкам, калі б за ім не стаялі салдаты з аўтаматамі напагатове.

— Разыйдзісь! Разыйдзісь, русішэ швайн! — крычаў афіцэр.

Вечарам Косця і Юрка былі ў Сцяпана. Лямпы не палілі. Яны доўга моўчкі сядзелі, уздыхалі, думалі. Сцяпан устаў і закурыў. Ён ужо курыў дома адкрыта — маці дазволіла. Заўважыўшы неяк, калі ён тайком закурваў, маці сказала:

— А не хавайся, сынок, куры. Бацькі няма, то хоць ты... — яна выцерла фартухом слязу,— хай мужчынам у хаце пахне.

— Вось і кончыліся нашы канікулы.

Хлопцы зноў уздыхнулі і прамаўчалі.

— Ну, што ж вы маўчыце, што думаеце?

— Ат, думай не думай, а справы нашы кепскія.

— А я думаю, што трэба работу шукаць. Нечага без справы сядзець,— Сцяпан прысеў ля акна. Косця ўсхапіўся, нібы ўджалены.

— На немцаў работаць? Павыдыхаюць яны раней, чым я на іх работаць стану.— Сцяпан усміхнуўся, але яго ўсмешкі ніхто не заўважыў: у хаце было ўжо цёмна. Ён

дадаў: — А работу такі прыйдзецца шукаць. Ды такую, за якую немцы добра плацяць,— і, зрабіўшы кароткую паўзу, растлумачыў: — За якую вешаюць нашага брата. Шуркі Зарубіча работу шукаць трэба.

— Так бы і казаў,— Косця супакоіўся.

Назаўтра адвячоркам да Сцяпана прыйшоў Юрка і моўчкі паклаў перад ім лісток паперы, на якім акуратным каліграфічным почыркам быў напісаны невялічкі вершык. Паглядзі, маўляў. Сцяпан прачытаў.

Ідзём на змену вам, героі,
Злажыўшыя галовы.
Плацілі вы сваёй крывёю,
Каб бачыць шчасце знова.
Ад вас мы гадам помсціць будзем;
Адвага ў сэрцы б'ецца.
І помсты вораг не забудзе —
Ракою кроў пральецца.
Ваш пост у баявым раду
Пустым не застанецца,
Шчэ сотні, тысячы прыйдуць,
Заняць каб ваша месца.

— Няўжо сам напісаў? — здзівіўся Сцяпан.

Юрка моўчкі кіўнуў галавою.

— Добра напісаў. Надрукаваць бы можна.

— А я думаю, што можна і ад рукі напісаць, а потым расклеіць па горадзе.

Сцяпан аж падскочыў.

— Юрка! У цябе ж залатая галава. А я дурань і не дадумаўся б.— Сцёпка стукнуў сябе далонню па лбе, а потым зусім сур'ёзна дадаў: — Абавязкова трэба зрабіць, хай ведаюць, што ўсіх ім не перавешаць. Калі расказалі аб сваім намеры Косцю, той аж свіснуў ад задавальнення, у вачах яго загарэліся агеньчыкі.

— Я ўяўляю сабе, як забегаюць паліцаі і фрыцы, калі ўбачаць нашу работу! — Косця зарагатаў на ўвесь голас, задзірыста, так, што і хлопцы не стрывалі. У той жа вечар яны павырывалі са старых сшыткаў чыстыя лісты і, шчыльна завесіўшы вокны, сталі перапісваць вершык Юркі. Атрымалася каля трыццаці экземпляраў.

Загаловак прыдумаў Сцяпан: «Заменім герояў». Доўга раздумвалі — як жа падпісаць яго, бо без подпісу ім здавалася работа не скончанай. Нарэшце быў знойдзен і подпіс. Прапанаваў Юрка — падпісаць трыма вялікімі літарамі С. К. Ю., што павінна было азначаць: Сцяпан, Косця і Юрка.

— Не, не гэта азначаць,— тут жа перабіў Косця,— гэта будзе азначаць: саюз камуністычных юнакоў,— для немцаў страшней.

На тым і згадзіліся.

Назаўтра, з самага ранку хлопцы пайшлі выконваць самую адказную, рызыкоўную частку задуманага плана. Абавязкі былі размеркаваны так: Юрка наглядаў за вуліцай і падаваў знак пачынаць ці папярэджваў аб небяспецы. Косця намазваў слуп ці плот клеем, які ён сам насіў у бляшанцы ў кішэні, а Сцяпан прыклейваў лісткі.

Справа была скончана хутка і без асаблівых прыгод. Гадзін у адзінаццаць быў прыклеены апошні лісток каля базару. Скончыўшы справу, хлопцы пайшлі. Не, не дадому. Вельмі ж ужо цікава было панаглядаць, як будзе дзейнічаць на людзей вершык. Якое ж расчараванне, якая крыўда напоўніла іх душы, калі яны прайшлі міма тых мясцін, дзе віселі іх лісткі, і ні каля аднаго нікога не ўбачылі! Людзі праходзілі раўнадушна, не звяртаючы аніякай увагі на тыя маленькія шматкі паперы. Праца іх і рызыка аказвалася марнай, недарэчнай, нікому не патрэбнай. Хлопцы прыйшлі дадому павесіўшы насы.

Асабліва балюча перажываў гэту крыўду Юрка: гэта ж яго верш, яго ідэя аказалася нікчэмнай. Яго крыўдзіла не як аўтара верша, а як чалавека, які ўсе свае шчырыя пачуцці, усё тое, што да болю кіпела ў сэрцы, паспрабаваў выказаць людзям, а яны аднесліся да гэтага так зняважліва-раўнадушна. Звычайна юнацкая натура асабліва ўспрымальная да гэтага, і абыякавасць людзей, калі яна паўтараецца некалькі разоў, сур'ёзна ўплывае на фарміраванне характеру, псуе яго, робіць замкнёным.

— Дзяцінства, і ўсё,— з'едліва кпіў ён з сябе.— Дзіцячая забава, і ўсё, а хацеў яшчэ, каб гэта перавярнула горад дагары нагамі. «Гэта будзе выбухам, які ўзварушыць усё наўкола»,— іранізаваў ён.— Тут трэба агнём пісаць, а не вадзяным чарнілам. А то захацеў здзівіць свет гэтымі абрыўкамі паперы.

Прыйшоў дадому і нават не стаў абедаць. Ляжаў на канапе і думаў. У галаву зноў і зноў прыходзілі з'едлівыя, колкія меркаванні. Затым памалу напрамак думак змяніўся. Хацелася выказаць вершам упэўненасць, што ўсё-ткі

Прыйдуць з усходу буры буйныя
з агнём і полымем, з маланкамі,
змятуць, сатруць пачвару брудную
з зямлі радзімай...

У апошні радок не прыходзіла рыфма. Ён доўга і без поспеху падбіраў словы.

У сенцах нешта загрукацела, затым бразнула клямка, і ў хату ўскочыла сястра Юркі — Ліля; узрушаная, бледная, спалоханая, яна спынілася сярод пакоя і часта-часта дыхала. Маці збянтэжана спытала:

— Ліля, што з табой?

Ліля набрала паветра поўныя грудзі, потым выдыхнула і амаль шэптам прагаварыла:

— Ой, мама, у горадзе што творыцца!.. Немцы і паліцаі азвярэлі, забіраюць, арыштоўваюць і тут на вуліцы вобыскі робяць.— І яшчэ цішэй дадала: — Па ўсім горадзе нехта лістоўкі расклеіў, ад рукі напісаныя.

Юрка віхрам усхапіўся з канапы і, як быў распранутым, выскачыў на вуліцу. Ён не ведаў, куды спачатку бегчы: туды ці да хлопцаў. Забег да Сцяпана, але таго не было дома. Адтуль ён пабег да бліжэйшага месца, дзе яны прыклейвалі лістоўку. Выскачыўшы на вугал вуліцы, ён заўважыў, як адзін паліцай саскрэбваў нажом са слупа лістоўку. Двое другіх рабілі вобыск у хныкаўшых перад імі дзвюх дзяўчат. Яны былі распрануты, паліто тут жа ляжалі на снезе, а паліцаі бессаромна абмацвалі дзяўчат. Юрка адступіў крыху назад і з-за вугла стаў наглядаць далей. Адзін з паліцаяў зняў у дзяўчынкі з рукі гадзіннік і схаваў у кішэню. Калі тая плаксіва стала прасіць вярнуць гадзіннік, паліцай пхнуў нагой ляжаўшае паліто і, вылаяўшыся мацерна, прыкрыкнуў:

— Забірай барахло і правальвай, пакуль не позна!

Адна з дзяўчынак падхапіла паліто і пабегла, на хаду апранаючыся. Другая — у якой толькі што адабралі гадзіннік — падняла паліто і, цягнучы яго па снезе, павольна пайшла ў бок Юркі. Першая дзяўчынка адбеглася крыху далей, затым павярнулася і паказала паліцаям язык. Гэта рассмяшыла Юрку. Раптам яго пацягнулі ззаду за сарочку. Юрка аглянўўся. Перад ім стаяў Косця — задаволены, хітры.

— Чаго стаіш тут разявіўшы рот? Бяжым да Сцяпана! — і ўжо па бягу прашаптаў па вуха: — Ну, брат, і нарабілі мы!

Прыбеглі да Сцяпана і ўсе трое, узрушаныя, радасныя, бадзёрыя, абняліся і, прытанцоўваючы, заспявалі:

Ах ты, Юрачка,
што не жэнішся...

Так пачалося іх падполле.

* * *

На чацвёртую лістоўку ў іх ужо не было паперы. Сцяпан рашыў пайсці ў нядзелю на базар і выменяць на бацькаву сарочку дзесятак сшыткаў. Доўга блукаў па базары — сшытка не відно было. Нарэшце ён заўважыў у натоўпе чалавека ў форме чыгуначніка, які пахлопваў па руцэ цэлым пачкам сшыткаў. Сцяпан некалькі разоў абышоў кругом чалавека, прыглядаючыся і не наважваючыся падысці, каб старгавацца. Нарэшце асмеліўся. Падышоў і нясмела спытаў:

— Прадаеце?

— Прадаю.

— Колькі вы просіце?

— За ўсе ці за штуку?

— За ўсе.

— Калі за ўсе, то са скідкай. Тут паўтара дзесятка. Ты чым будзеш плаціць, маркамі ці рублямі?

— Не, я хачу выменяць на сарочку.— Сцяпан выцягнуў з-пад палы сарочку.

Чыгуначнік нават не паглядзеў на сарочку, а сказаў:

— Калі на сарочку, то табе, браток, трэба здачу даваць, а ў мяне ні капейкі. Можа, ты сшыткаў болей возьмеш?

Сцяпан, не задумваючыся, адказаў:

— Калі ёсць, давайце.

— Тады, браток, трэба зайсці да маёй хаты. Я тут недалёка жыву, вунь каля пераезда,— чыгуначнік павярнуўся і ўжо на хаду паказваў пальцам: — Вунь там, тут зусім недалёчка.

Сцяпан завагаўся.

— Не, да хаты я не пайду.

— А чаго ты баішся?

— А чаго мне баяцца?

— Ну вось... Сшыткі, браток, зараз не так лёгка знайсці. Калі трэба, то пойдзем.

Сцяпан рушыў следам. Калі выйшлі з натоўпу, чыгуначнік спытаў:

— Ці не Сцяпанаў ты сын?

Сцяпан здзіўлена зірнуў на чыгуначніка, хацеў зманіць, але, убачыўшы добразычлівы пагляд чыгуначніка, сказаў праўду:

— Ага.

— Я-ткі бачу, што па абліччы падобны. Ты што, вучышся дзе?

Сцяпан разгубіўся.

— Не, не вучуся,— але хутка спахапіўся,— думаю паступіць.

Сцяпан не заўважыў, як у чыгуначніка на імгненне паявілася і знікла хітраватая ўсмешка.

Дома чыгуначнік даламжыў яшчэ з дзесятак сшыткаў, а сарочку, нават не разварочваючы, адклаў убок, толькі сказаў:

— Сарочка, бачу, добрая. Якраз мне прыгадзіцца. На свята адзець. Хутка пасха.

Пры выхадзе чыгуначнік падзякаваў і прапанаваў:

— Калі яшчэ трэба будуць сшыткі, то ты заходзь проста да мяне, на базар не хадзі. У мяне яны заўсёды будуць.

Сцяпан падзякаваў і пайшоў дахаты, задаволены ўдачай.

Ён нічога не падазраваў.

* * *

Цэлы дзень хлопцы пацелі над тэкстам новай лістоўкі. Літаратурна-публіцыстычны запас іх паступова вычэрпваўся. То яны збіваліся на паўтарэнне фраз, што былі ўжо ў першых лістоўках, то выходзіла так сярдзіта, што для поўнай яснасці не хапала толькі лаянкі. А хацелася, каб было і культурна, і коратка, і змястоўна. Нарэшце тэкст быў напісаны. Асноўнай думкай лістоўкі было сцвярджэнне і ўпэўненасць у тым, што армія акупантаў, якая складаецца з бандзюкоў, зладзеяў і рабаўнікоў, якія проста на вуліцы распранаюць жанчын, каб забраць сабе паліто ці гадзіннік, разуваюць старых на марозе, забіваюць дзяцей,— такая армія не можа разлічваць на перамогу. Канчалася яна заклікам ісці ў лясы да партызан, заклікам да помсты.

Расклейваць даводзілася з большай асцярожнасцю і меншай колькасцю экземпляраў. Працавалі ў суботу пад вечар, калі хадзіць па горадзе яшчэ не забаранялася, а наступіўшы паўзмрок у выпадку небяспекі даваў магчымасць своечасова ўцячы. Хлопцы расклейвалі лістоўкі, напісаныя на свежай, добрай паперы, і не ведалі таго, што заўтра іх работа ўжо не будзе тайнай, не ведалі таго, што кожны лісток у тых сшытках меў асобую ледзь прыкмет-

ную, для таго, хто цікавіўся, адзнаку: тыя сшыткі прадаваліся на базары невыпадкова.

Лістоўкі, якія тройчы паяўляліся на платах, слупах, дзвярах пад'ездаў, узрушылі звычайных жыхароў горада, але і расшавялілі нямецкую камендатуру, а праз яе і паліцыю. Віноўнікаў настойліва шукалі і паліцаі, і гестапа праз сваіх агентаў. Але не толькі гестапа шукала гэтых смельчакоў.

Назаўтра зранку маці пайшла на базар ці ў царкву (куды хадзіла час ад часу), і Сцяпан вымушаны быў застацца ў доме адзін. Ён выйшаў на двор, стаялі ўжо цёплыя красавіцкія дні, і пачаў майстраваць ручку для рыдлёўкі. Неўзабаве ўжо трэба было засяваць агарод. Заняты работай, Сцяпан і не заўважыў, як адчынілася калітка і на двор зайшоў чалавек. Ён некалькі хвілін моўчкі наглядаў за юнаком і нарэшце кашлянуў, каб даць знаць аб сваім прыходзе. Сцяпан спалохана азірнуўся. Перад ім стаяў той самы чыгуначнік, які прадаў яму сшыткі.

Сэрца, прадчуваючы нешта, трывожна закалацілася.

— Здарова, гаспадар! — з ноткай іроніі прывітаўся чыгуначнік. Сцяпан нерашуча адказаў на прывітанне.

— Мо пойдзем у хату?

— Там нікога няма.

— А мне ніхто і не трэба. Да цябе справа ёсць.

Зайшлі ў хату. Госць падазрона акінуў вокам пакой і, не чакаючы запрашэння, сеў каля стала, захінуўшы перад тым запавеску на акне.

— Ну, як вучоба?

— Я яшчэ не вучуся.

— А навошта ж ты купляў сшыткі?

— Спатрэбяцца,— адказаў Сцяпан спакойна і абыякава, але сэрца палахліва сцялася.— Ну, калі справа якая ёсць, то гаварыце, бо мне некалі,— у Сцяпана быў такі наіўны і праўдзівы выгляд, што чыгуначнік ухмыльнуўся ў вусы.

— А я аб справе і гавару,— госць зрабіў паўзу і, паківаўшы галавой, пранізваючы Сцяпана калючым позіркам, прагаварыў: — Дрэнны, браток, з цябе падпольшчык, калі так лёгка цябе знайсці.

У Сцяпана на імгненне вочы зрабіліся вялізнымі, шырокімі, але зараз жа звузіліся, сашчурыліся.

— Ты не палохайся, я свой. Зайшоў перадаць табе паклон ад бацькі.

Сцяпан разгубіўся, не ведаў, верыць яму ці не.

— Ён зараз там, бронецягнік водзіць. Нядаўна адтуль чалавек прыйшоў.

Сцяпану хацелася ад радасці кінуцца да гэтага чалавека, падзякаваць яму, пацiснуць руку, нават пацалаваць, але асцярожнасць шаптала на вуха: «Не вер яму, не вер. Не паддавайся на хітрыкі». І Сцяпан не падзякаваў, не кінуўся з радасцю да чалавека, а стаяў моўчкі, ніжэй патупіўшы галаву. І толькі раз ён паласануў госця такім злосным і разам з тым дапытлівым позіркам, што здавалася, нібы ён хацеў разрэзаць гэтага чалавека папалам, каб заглянуць яму ў нутро, даведацца — хто ён: ці можна яму верыць, добры гэты чалавек ці гэта проста агідны шпік?

Госць зразумеў думкі юнака.

— Не верыш?.. Ну, гэта ўжо справа твая. Толькі з лістоўкамі пакуль што пачакайце. Можаце праваліцца,— падняўся з крэсла і працягнуў руку, моцную, жылістую з уеўшыміся ў скуру за доўгія гады работы на чыгунцы чорнымі пылінкамі.— Ну, бывай, мне некалі,— і, моцна пацiснуўшы руку, ён выцягнуў з кішэні пакунак, загорнуты ў паперу.— А сарочку вазьмі назад, памяняеш на хлеб.

Гэта апошняе дзеянне чыгуначніка зламіла насцярожанасць і недавер'е Сцяпана. Паверыў. І ўжо на выхадзе сказаў расчулена, шчыра:

— Дзякуй вам, вялікі дзякуй.

— Няма за што. Калі што будзе цікавіць, то ты дарогу да мяне ведаеш. Толькі глядзі — аб тым, што я да цябе заходзіў, нікому, нават сябрам. Чуеш? — гэта было сказана строга. І ўжо адчыняючы дзверы, дадаў:

— А сшыткамі пацікаўся, яны цябе выдалі. Я ведаў, што ў вас хутка скончыцца папера, вось я і прадаў вам гэтыя сшыткі.

І пайшоў.

Сцяпан куляю падбег да паліцы, узяў увесь пак сшыткаў і пачаў уважліва разглядаць іх. Доўга нічога не заўважаў. Потым у вочы кінулася тое, што кожны аркуш у сшытку быў крыху падрэзаны зверху і знізу. Ад гэтага адкрыцця па ўсім целе разлілася гарачыня. Так, сшыткі паказалі дарогу. «Толькі каму?» — апасліва думаў Сцяпан. Трывогі і страху чамусьці не было, верылася, што па гэтай дарозе прыйшоў свой чалавек. Так яно і было.

Праз тыдзень, гэта было ўжо незадоўга перад Першым маем, Сцяпан наведаўся да чыгуначніка і, пасля таго, як расказаў яму пра ўсё (імён сяброў на ўсякі выпадак не сказаў), атрымаў інструкцыю на будучае. Ад яго ён за

пазухай нёс пачак сапраўдных лістовак, зробленых у друкарні.

У той жа вечар ён паведаміў хлопцам, што ім наладжана сувязь з падпольнай партыйнай арганізацыяй. Дзе, як і з кім — не сказаў, а калі хлопцы намерыліся дапытацца, ён коратка адрэзаў:

— Не пытайце, не маю права расказваць, кан-спі-рацыя,— апошняе слова ён сказаў мнагазначна, з расстаноўкай.

Хлопцы не настойвалі. У іх вачах Сцяпан вырас. Ён такі і сапраўды пасля гэтых дзвюх сустрэч з чыгуначнікам, пра якія цэлы тыдзень нікому не гаварыў, носячы ў тайне свае надзеі і свае апасенні, намнога пасталеў, пасур'ёзнеў.

Так гэта тройка прымкнула да арганізаванага падполля, так яны знайшлі сабе кіраўнікоў, старэйшых таварышаў-камуністаў.

* * *

Май і чэрвень прайшлі без асаблівых здарэнняў, калі не лічыць, што якраз у ноч на Першае мая нехта ўзарваў вадакачку на станцыі і, апрача іх, яшчэ хтосьці расклеіў лістоўкі з першамайскім загадам таварыша Сталіна.

Асабістае жыццё хлопцаў плыло па-ранейшаму. Праўда, за вясну яны схуднелі, выцягнуліся. Асабліва Юрка. Ён паблядне́ў, пад вачыма паявіліся сіняватыя кругі, скулы завастрыліся, а калі на рэчцы распранаўся, то відно было, як пад нацягнутай скурай рухаліся рэбры. Найбольш кепскае становішча з харчамі было ў яго сям'і. Уласнага агарода не мелі, і з першых дзён акупацыі ім прыходзілася выменьваць харчы на адзенне. З горам папалам зіму неяк пражылі, а вясною часцяком прыходзілася жыць упрогаладзь. Працаваць да немцаў ні маці, ні тым больш Юрка не думалі ісці. Ды і заработкі-то былі такія, што на іх не пражывеш, а сумленне страціш.

Косця і Сцяпан спрабавалі тое-сёе прыносіць ім. Маці Юркі разы са два ўзяла было прынесенае, перад тым упэўніўшыся, што прынеслі з ведама бацькоў, а на трэці раз падзякавала і катэгарычна адмовілася, папярэдзіўшы, што калі ў другі раз яны паўтораць свае прынашэнні, то яна назаўсёды пакрыўдзіцца на хлопцаў.

— Цяпер кожнаму цяжка пражыць і ад сябе адрываць нельга. Каб больш гэтага не было,— цвёрда сказала яна.

Тады Сцяпан і Косця сталі па чарзе часцей зазываць Юрку да сябе і хоць той саромеўся, аднекваўся ад абеду ці вячэры, яго ўсё-ткі прымушалі перакусіць.

І Сцяпан і Косця таксама не так багата жылі, але ўласны агарод у гэтую ліхую хвіліну быў значнай падтрымкай. Летам хлопцы часцяком хадзілі ў рыбу з вудкамі. Лавілі ў адну пасудзіну і пры дзеляжы стараліся большую частку ўлову выдзеліць Юрку, а то зусім зносілі ўсю рыбу яму дадому.

Аднойчы, пасля няўдалага лову, Косця кінуў на бераг вудачку, сплюнуў і, пляснуўшы вобзем шапку, стаў распранацца.

— Я ім зараз пакажу, чарцям, дзе ракі зімуюць. Пахаваліся ў норы і хоць бы хны, а тут глытай слінкі.

Ён шчубоўкнуўся з берага ў ваду і даў нырца. Доўга яго не было відаць, кругі ўжо амаль разышліся. Нарэшце з вады паказалася галава, і, не паспеўшы як след вынырнуць, ён узрушана і таямніча крыкнуў:

— Хлопцы, глядзі,— і выставіў з вады ствол рускай трохлінейнай вінтоўкі.

Сцяпан і Юрка мігам з'ехалі з абрыва к вадзе, і усе трое, учапіўшыся ў вінтоўку, пацягнулі яе да бліжэйшага куста.

— Вось гэта ўлоў! — У Сцяпана загарэліся вочы. Перад імі ляжала спраўная, амаль зусім не паржавелая вінтоўка, толькі крыху запэцканая ілам. Як яна трапіла сюды? Якая яе гісторыя? Мо хто кінуў яе ў Дняпро, збаяўшыся ворагаў? А мо загінуў тут у гэтых хвалях, сцякаючы крывёю, пахаваўшы і яе разам з сабою? Аб гэтым ведала толькі яна сама — гэта маўклівая сведка ўпартых і цяжкіх баёў сорак першага года. І суджана ж было ёй зноў з'явіцца на свет. Які ж лёс чакае яе далей? Хто мог сказаць аб гэтым? Ніхто. Толькі трапіла яна ў смелыя рукі адважных хлапцоў з рызыковымі галовамі і гарачымі сэрцамі. Косця з мокрымі зблытанымі валасамі, з кроплямі нявысахшай вады на голым целе, прысеўшы па кукішкі, з захапленнем глядзеў як Сцяпан, стаўшы на адно калена, спрабаваў адчыніць затвор вінтоўкі. Спачатку затвор не паддаваўся, потым глуха скрыгануў іржаўчынай, павярнуўся, туга падаўся назад і неахвотна бразнуў металам. Усе трое нахіліліся, разглядаючы нутро вінтоўкі. У магазіннай каробцы віднеўся патрон з зеленаватымі лапінамі на гільзе. Сцяпан крысом сарочкі выцер прыліплы да шчыліны іл, паспрабаваў ачысціць кінцом заржаў-

леныя мясціны, потым, зачыніўшы затвор, перавярнуў вінтоўку, разгледзеў яе з усіх бакоў і сказаў:

— Не, вінтоўка яшчэ добрая. Страляць будзе.

Юрка, які сядзеў побач з Косцем, моўчкі ўзяў у Сцяпана вінтоўку і, ашчарэпіўшы ствол худымі кастлявымі рукамі, гушкануў яе, нібы ўзважваючы, і, як бы гледзячы некуды ў далячынь, задуменна прагаварыў:

— Хоць аднаго немца, ды заб'ю з гэтай вінтоўкі. Уласнымі рукамі! Не я буду! Хай ведаюць.

Але яму не давялося забіць немца з гэтай вінтоўкі. Жыццё прадыктавала зусім іншае. У той жа вечар, калі Сцяпан пайшоў да чыгуначніка, хлопцы атрымалі зусім другое заданне, больш важнае, больш сур'ёзнае.

У горадзе была буйная машынна-трактарная майстэрня, якая да вайны абслугоўвала некалькі сумежных раёнаў па рамонце трактароў, аўтамашын, камбайнаў і іншых сельскагаспадарчых машын. Гэту майстэрню немцыператварылі ў базу па рамонце танкаў і аўтамашын, падбітых нашымі войскамі на фронце. Тэрыторыю майстэрні немцы абгарадзілі высокім дашчатым плотам так, што нельга было бачыць, што там робіцца. Але тыя, каго асабліва цікавіла, чым жа займаюцца акупанты за гэтай агароджай, праведалі, што майстэрня ператварылася ў ваенны аб'ект, адкуль ішло папаўненне сіл варожай арміі. Было таксама вядома, што рамантуюць машыны самі немцы, а абслугоўваць нямецкіх салдат, занятых рамонтам, прымусілі ваеннапалонных, якія там, за агароджай, і жылі. Мясцовых рабочых не выкарыстоўвалі, а значыць, і прабрацца туды было амаль немагчыма. А прабрацца туды трэба было абавязкова. Прабрацца і разбурыць кацельны цэх, тым самым не даць магчымасці ворагу аднаўляць сваю тэхніку, якая была выведзена са строю цаной вялікай крыві.

Праз Сцяпана хлопцам было даручана знайсці праход на тэрыторыю майстэрні ці завязаць сувязь з ваеннапалоннымі. А як вырашыць усё астатняе — пакажа жыццё і канкрэтныя ўмовы.

Гэта ўжо было сапраўднае баявое заданне, не простае расклейванне лістовак. Сцяпан перадаў сябрам апошнія парады чыгуначніка даслоўна.

— Ну, глядзі, Сцяпан. Гэта вельмі важная справа, і трэба абавязкова зрабіць. Гэта заданне фронту. Будзьце сапраўднымі камсамольцамі. Перадай прывітанне сябрам і напомні, што яны камсамольцы.

За выкананне гэтага задання хлопцы ўзяліся з усёй

энергіяй юнакоў, якія да гэтага часу, як ім здавалася, нічога не рабілі ў дапамогу тым, хто няспынна змагаўся з ворагам.

Майстэрня была не ў самым горадзе, а наводшыбе, на беразе Дняпра.

Назаўтра Сцяпан, Косця і Юрка цэлы дзень круціліся каля яе платоў. На варотах стаялі два немцы-вартавыя. Больш аховы нідзе не было. Трэба было заглянуць туды, за плот. Косця прарэзаў нажом дзірку ў адным месцы плота, а потым усе трое па чарзе разглядалі, стараючыся запамятаць усё бачанае. Тое, што яны ўбачылі, не ўзрадавала. За дашчатым плотам на некаторай адлегласці быў другі плот — двайная густая сетка з калючага дроту. Па калідоры між плота і калючым дротам прахаджваліся немцы-вартавыя. Увесь двор майстэрні быў загружаны танкамі, цягачамі, трактарамі і аўтамашынамі розных марак.

Прарэзалі дзірку ў другім месцы, з боку Дняпра,— вынікі былі аднолькавыя. Хлопцаў гэта засмуціла. Яны адышліся далей ад плота, каб абдумаць, што рабіць далей. Цяжка было што-небудзь прыдумаць. Сцяпан сядзеў па-турэцку — ногі ў клетку, аблакаціўшыся на калена, і, падпёршы рукой падбародак, думаў з сур'ёзным выглядам, нібы рашаў, як бывала ў школе, цяжкую задачу па алгебры. Юрка наглядаў, як Косця, гуляючы нажом, зрабіў ім некалькі маніпуляцый. Але гэты несур'ёзны занятак адцягваў увагу ад мэты. Косця са злосцю некалькі разоў усадзіў нож у зямлю. Нож уваходзіў лёгка па самую рукаятку. Лёза вычышчалася аб суглінак, ззяла на сонцы зайчыкамі. Апошні раз ён з усёй сілы ўсадзіў нож і выкалупнуў камяк зямлі. Гэта навяло Юрку на думку.

— Ідэя! — крыкнуў ён, хлопнуўшы сябе па лбе.

Сябры чакальна ўставіліся ў яго вочы.

— Ідэя,— паўтарыў Юрка.— Трэба зрабіць падкоп, ноччу,— і ён вылажыў свой план: адзін будзе наглядаць у шчыліну за вартавым, а двое другіх па чарзе будуць арудаваць рыдлёўкай. Сцяпан недаверліва кіўнуў галавой.

— Добра. Адзін плот мы так возьмем. А дрот? Там, брат, ужо не так лёгка — вартавыя заўважаць.

— План ненадзейны,— згадзіўся і Косця.

Доўга сядзелі, але прыдумаць нічога не змаглі. Сонца, плавячы блакіт неба, хілілася ўжо да захаду, пакідаючы за сабой рэдкія і празрыстыя пасмы хмарак у паднябессі. Недзе свідраваў паветра адзінокі жаўранак і потым, як

падпечаны, падаў дзесьці паблізу ў траву. Лёгкі вецярок ледзь-ледзь калыхаў сцяблінкі мятліцы, гуляў з адзінокім кусцікам цімафееўкі, галоўкі якой панынаківаліся, нібы камусьці падтаквалі, згаджаючыся.

— Ведаеце што, хлопцы? — прапанаваў Сцяпан.— Пойдзем пакупаемся, можа, на свежую галаву хутчэй прыдумаем.

Яны падняліся і, абняўшыся, рушылі да берага. Распрануліся. Косця з разгону, як заўсёды, нырнуў. Сцяпан, пераадольваючы супраціўленне вады, разграбаючы яе рукамі, смела ўвайшоў з галавою ў раку. Потым вынырнуў, страсянуў мокрымі валасамі і, мерна ўзмахваючы рукамі, паплыў да супроцьлеглага берага. Юрка асцярожна ўвайшоў у ваду, змачыў рукі, расцёр пад пахамі, плёснуў прыгаршчамі на грудзі і толькі тады паплыў. Пасля берагавой спякоты вада сціскала, скоўвала цела, прымушала напружвацца мышцы. Сцяпан хацеў пераплысці на другі бераг Дняпра, але, прымерыўшыся, палічыў, што бераг яшчэ далёка, паленаваўся і павярнуў назад. Плыў прыгожымі сажонкамі, апусціўшы твар у ваду, і толькі ў такт пад правую руку паварочваў галаву набок, каб набраць паветра. Пакуль плёхаўся туды і назад, плынь аднесла яго ніжэй таго месца, дзе распраналіся, і ён вылез на бераг якраз супроць майстэрні з дашчатым плотам на высокім абрыве. Ён паглядзеў уверх, прабег вачыма па плоце злева направа, як бы прыкідваючы адлегласць, і раптам пагляд яго спыніўся на канцы шырачэзнай трубы, якая тырчэла з абрыву паўметровым жэрлам значна ніжэй плота. З канца трубы невялічкім раўчуком цурчэла брудная вада. Ён азірнуўся на пустынны бераг, сэрца затрапятала.

— Здаецца, знайшоў,— падумаў ён і пабег да хлопцаў, якія таксама ўжо вылезлі на бераг.

Дзён праз пяць у тым месцы, адкуль Сцёпка заўважыў канец вадасцёкавай трубы, ноччу да берага прычаліла лодка. З лодкі выйшлі чацвёра. Адзін з іх быў значна вышэй за іншых з павольнымі ўпэўненымі рухамі дарослага чалавека. Ён лёгка ўсцягнуў лодку на бераг, выняў з яе два цяжкіх пакункі, туга перавязаных тэлефонным шнурам, паставіў іх каля ног і паклікаў да сябе астатніх. Тыя наблізіліся і сталі цеснай кучкай. Высокі гаварыў шэптам.

Стаяла мёртвая цішыня. Толькі недзе далёка на тым беразе квакалі лягушкі, ды зрэдку чуўся ўсплеск шчупака, які выйшаў на начное паляванне. У гладкай паверхні Дняпра, як у люстры, адлюстроўваліся тысячы трапяткіх

зорак. А ўглыбіні віднелася тоненькая серабрыстая стружка патапулага маладзіка. Над ракой падымаўся лёгкі празрысты туман; цягнула цеплынёй. Усё навокал было напоўнена мірным спакоем. Недзе ў вышыні за плотам, мусіць, у горадзе кукарэкнуў певень і адразу замоўк, нібы спалохаўшыся свайго прастуджанага, надтрэснутага голасу.

— Глядзіце не згубіце запалак. Ды будзьце асцярожны, не спяшайцеся. Запаліце шнур і, калі пераканаецеся, што ён загарэўся добра, мігам назад. Зразумелі? Ну, пайшлі. Высокі хлопнуў далонню па плячы аднаго, другога, і ўсе чацвёра пакарабкаліся ўверх па абрыве.

Першым палез Сцёпка. Следам за ім у трубе схаваўся Юрка.

Косця і высокі сядзелі на кукішках ля трубы і, прытаіўшы дыханне, прыслухоўваліся да цішыні. Шолахі ў трубе паступова цішэлі і нарэшце зусім зніклі. Затым з'явіліся новыя гукі: спачатку няроўна з перабоямі, а потым раўней і аднастайней зацурчэў з трубы ручаёк, жалобка і манатонна. Замлелі ногі.

Высокі ўстаў, спусціўся ўніз, падрыхтаваў вёслы і спіхнуў лодку на ваду, але так, каб яе не знясло цячэннем.

У трубе была непраглядная цемра. І хоць труба была параўнаўча шырокай, але паўзці ў ёй было нязручна, тым больш што перашкаджаў цяжкі пакунак з узрыўчаткай, які ўвесь час прыходзілася перасоўваць перад сабой. Рукі і ногі коўзаліся па слізі, якая нарасла за многія гады. Ад агіды па целе прабягалі дрыжыкі.

Часта даводзілася спыняцца, каб адпачыць, і тады Юрка натыкаўся на Сцёпкавы ногі. Цемра таміла вочы, хацелася разглядзець хоць што наперадзе, але як бы ні напружваў зрок, нічога не было відаць, нават уласных рук.

Калі ў першыя хвіліны, як толькі Сцяпан залез у гэту цемрадзь, на душы адчувалася трывога і нават страх, то цяпер гэта пачуццё знікла, нібы сцерлася марудным ходам часу ў гэтай цемры, брыдкай слізззю і стомай. Сцяпану здалося, што ён ужо знаходзіцца тут гадзіны дзве. Ён спыніўся адпачыць і рашыў закурыць. Дастаў партсігар, выцягнуў губамі папяроску і чыркнуў запалку. Прыкурыў і на некалькі секунд пасвяціў наперадзе сябе. Труба цёмнай дзіркай уходзіла, здавалася, у бясконцасць. Перад носам палахліва прапоўз нейкі жук, хаваючыся ў ціну. Па целе

прабеглі дрыжыкі, нібы ад электрычнага току. Запалка патухла.

Папаўзлі далей. Сцяпану здавалася, што сёння труба стала намнога даўжэй, чым у той раз, калі яны разам з Юркам лазілі, каб разведаць, куды яна вядзе. Той раз іх падганяла цікавасць, і таму час ішоў значна шпарчэй. Зараз жа ім хацелася хутчэй дабрацца да мэты, і таму шлях здаваўся страшэнна доўгім. Апрача таго, зараз трэба было соваць перад сабой кілаграмаў восем узрыўчаткі. А гэта патрабавала сіл і часу.

Нарэшце труба скончылася. Хлопцы дасягнулі калодзежа, адкуль і пачыналася труба. Цяпер заставалася падняцца наверх, якраз у кацельную. Замест металічнай крышкі над калодзежам ляжалі два аполкі.

У кацельнай нікога не было. Майстэрня працавала толькі днём. Ноччу ж тут было пустынна. Як відаць, усе спалі, за выключэннем вартавых, што хадзілі па двары ля калючага дроту.

Хлопцы вобмацкам выбралі месца найбольш зручнае і, як ім здавалася, найбольш важнае, адразу ж пачалі прыладжваць туды ўзрыўчатку. Калі справа была закончана: шнур размотаны, адзін канец яго з узрывацелем трывала замацаваны ў адтуліне ва ўзрыўчатцы, а другі канец агалёны так, каб можна было запаліць, Сцяпан загадаў Юрку адпраўляцца назад.

— Справа скончана. Я падпалю і таксама назад. Ідзі.

Юрка паслухмяна знік у калодзежы. Да самага апошняга часу Сцяпан быў у стане нейкай раўнавагі, трывожнага спакою. Але, калі засталося толькі падпаліць шнур, гэта раўнавага і спакой зніклі, у грудзях ёкнула і затрапяталася. Думкі ліхаманкава пераскоквалі з аднаго на другое. Сцяпан не разумеў, чаму ўзрушанасць так нястрымана захліснула ўсю яго істоту. Ці то ад усведамлення, што заданне будзе выканана, ці то ад прадчування страшэннага выбуху, які неўзабаве скалане ўвесь горад. Недзе ў глыбіні душы нарастала пачуццё радасці, помслівага задавальнення. Хай ворагі адчуюць, што не быць ім гаспадарамі чужой зямлі. Ва ўсякім разе Сцяпану хацелася, каб гул гэтага выбуху пачулі тыя людзі, якія зараз на фронце ляжалі ў акопах ці адбівалі варожыя атакі, каб зразумелі яны, што і тут не даюць спакою ворагу, і тут яго б'юць, і тут з ім змагаюцца.

Сцяпан чыркнуў запалкай і падпаліў бікфордаў шнур. Ён чыхнуў і зашыпеў, выдуваючы струменьчык полымя.

У той час калі Сцяпан падняўся ад шнура і наважыўся адпраўляцца назад, дзверы ў кацельную рыпнулі, і на парозе з'явілася цёмная фігура.

— Вер іст дорт?! — пачуў ён вокліч.

У Сцёпкі падагнуліся ногі. Ён хацеў было бегчы да калодзежа — тры скачкі, і ўсё, але ён кінуў хуткі позірк на агеньчык шнура, і ў яго галаве маланкай мільганула думка: «А заданне?.. Вырве шнур, і ўсё прапала».

Сцяпан прыгнуўся, нібы падрыхтаваўся да скачка, толькі куды — ці да калодзежа, ці... Немец бліснуў электрычным ліхтарыкам, і гэта паслужыла штуршком. Сцяпан барсам кінуўся на немца, выбіў з рук ліхтарык, той бразнуўся, міргануў, але не патух. Сцяпан згарача, без разліку ўдарыў немца ў жывот, той войкнуў, але, відаць, быў здаровы бамбіза. Ён абшчарэпіў Сцяпана ў абдымак, навраліўся на яго, і абодва абсунуліся на зямлю. Сцяпан стараўся цяпер захапіць рукі немца, але той вызваліў адну і, расшпіліўшы кабуру, выцягнуў пісталет. Ён, відаць, ужо аправіўся ад нечаканасці. Сцяпан абедзвюма рукамі схапіў руку з пісталетам і з усёй сілы ўпіўся ў кісць зубамі. Немец ускрыкнуў ад болю — «ы-ы-ы-й»... Пісталет быў ужо на падлозе. Сцяпан штурхануў яго нагой падалей у цемру. Немец вызваленымі рукамі стаў прыдушваць Сцяпана, схапіў яго за горла. Юнак паспрабаваў выкруціцца, вырвацца з жалезных цiскоў, але сіла была на баку немца, і ён не выпускаў хлопца, падмінаючы яго пад сябе. Сцяпана ўжо пакідалі сілы. Раптам немец перастаў душыць. Ён глянуў на агеньчык шнура, які ўжо быў недалёка ад узрыўчаткі, асветленай промнем ліхтарыка. Немец зразумеў усю небяспеку для свайго жыцця. Цяпер ужо ён стаў вырывацца з цяжкіх рук юнака... Сіла зноў была на баку немца. Ён раз'юшана адштурхоўваў ад сябе Сцяпана, тыцкаў яго кулачышчамі, але той, уцягнуўшы ў плечы галаву, моцна трымаў абедзвюма рукамі немца за нагу, не даючы яму ўстаць...

Юрка, занепакоены такой доўгай адсутнасцю Сцяпана, рашыў, што там нешта не ладзіцца, і палез назад. І толькі ён дапоўз да люка, як па валтузні, здушаных ускрыках і стогнах усё зразумеў. Дапамагло і святло ліхтарыка. Як кошка, кінуўся Юрка да пісталета. Кароткі ўзмах рукі, і рукаятка пісталета глуха апусцілася на галаву немца...

Яшчаркамі рынуліся хлопцы ў лаз. Выбух заспеў іх каля самага абрыву. Напаўаглушаных, напаўзасыпаных усцягнулі іх сябры ў лодку...

* * *

Арыштавалі хлопцаў роўна праз суткі. Тыдзень каталі, а потым, не дабіўшыся ніякіх прызнанняў, павесілі на гарадской плошчы.

МЕСТЬ

Был безоблачный летний день. Над рожью волнами переливался воздух. Маленький ветерок, чуть дыша, приятно ополаскивал лицо прохладой. Серебристые листья роскошных придорожных тополей неугомонно о чем-то лепетали. Солнце своими лучами щедро дарило тепло, и густые, тенистые липовые и каштановые аллеи манили к себе от солнечного зноя.

В чудесном уголке у Днепра расположился колхоз «Пахарь». Здесь было когда-то богатое помещичье имение. Об этом свидетельствовал роскошный парк с липовыми и каштановыми аллеями, с цветниками и горками, богатый фруктовый сад и искусственный пруд, сохранившийся после революции. Все это заботливо и по-хозяйски досматривалось колхозниками. На месте бывшего имения обосновался и вырос богатый колхоз, и в каждую, когда-то тощую и убогую крестьянскую избу пришло Довольство, а с ним и Веселье.

Но вот грянула война. Страшным ураганом прокатился на восток фронт, и на «Пахарь» опустилась, как ненастная осенняя ночь, неизвестная, но жуткая тревога. Опустили головы мужики. Забедовали бабы. Приуныли девушки. Почти все мужчины, кроме стариков и подростков, ушли на фронт.

Года за три до войны в центре парка был выстроен клуб — новое красивое здание, где каждый вечер после работы собиралась повеселиться молодежь. И теперь этот, ставший ненужным, клуб и парк, воскрешая воспоминания о недавнем прошлом, наводил уныние и тоску. Война не коснулась своим разрушительным перстом ни этого здания, ни парка. Тут все имело мирный и спокойный, даже скучный вид. Совсем другой вид имела деревушка. На улице ни души. Все как бы вымерло. Мрачный вид улицы еще более подчеркивали торчащие в небо, черные от гари, печ-

ные трубы от сожженных изб, разваленные снарядами дома, воронки на улице и, кое-где, наполовину сломанные деревья. Ничто не нарушало мертвой тишины села. Вдруг из-за леса, быстро снижаясь, вылетел самолет. Мелькнув красными звездами, он пронесся совсем низко над селом, едва не цепляясь за деревья. Сразу за огородами он прикоснулся к земле, подскочил, будто перепрыгивая что-то, и замер. Из ворот и окон выглядывали колхозники. На улицу выскочили ребятишки. Кое-где появились взрослые. «Подбили... наш...» — мелькнула у всех мысль. Из кабины вылез летчик, держа наготове пистолет. Он подозрительно осмотрел деревню, недолго покопался у мотора и, когда над самолетом вспыхнуло пламя, отошел в сторону. Полюбовался немного, как языки пламени быстро облизывали самолет и, нахрамывая, направился в лес, подступавший здесь к самым огородам. Пройдя немного, он обернулся, снова пристальным взглядом осмотрел деревню и повернул к ней. Навстречу ему вышел председатель колхоза Зубков. За ним стали подходить и другие пожилые колхозники. Долго не задерживаясь на улице, группа, окружившая летчика, вошла во двор к Зубкову. Пока летчик расспрашивал о немцах, женщины принесли чистую тряпку и йод. Летчик, закусив губу, снял сапог, разрезал брюки и перевязал раненую ниже колена ногу.

— Кости, кажется, не зацепило,— сказал летчик.

Все молча наблюдали за ним. Он встал, обвел взглядом собравшихся и остановился на старушке. В руках она держала кувшин с молоком и стакан. Из глаз катились слезы. Летчик улыбнулся старушке.

— Чего же плачешь, мамаша?

— Как же не плакать, сыночек,— быстро моргая глазами, ответила она,— как же не плакать, соколик, когда такое творится...— и вдруг, как бы опомнившись: — Что ж это я? Бери, пей, сынок, пей!..

Летчик выпил пару стаканов и поблагодарил ее.

— На здоровьечко!

— А партизаны поблизости есть? — обратился он к стоявшим вокруг него мужикам.

— Партизаны?.. Должно быть есть,— несмело оглядываясь на остальных, вперед вышел старик — дед Кравец, как его звали в колхозе.

— Партизанский отряд...

— Стой-ка... погоди, Зубков,— перебил председателя

дед Кравец.— А ну-ка, девки, кыш отсюда с цыплятами, живо!

И когда женщины и дети удалились, жестом разрешил: «Вот теперь давай».

Все улыбнулись.

— Партизанский отряд есть,— снова начал Зубков,— завтра и мы туда пойдем, тогда и тебя с собой заберем, а сегодня куда-нибудь припрячем, на всякий случай, от немцев. А они скоро, должно быть, появятся... Только куда мы тебя запрячем? — почесал затылок Зубков.

— А если у меня в огороде? — подал совет дед Кравец.

— Да где там... да и самолет близко. Если немцы приедут, то в первую очередь там искать будут,— возразил председатель.

— А если...— к председателю подошел колхозный пчеловод в очках и что-то зашептал председателю на ухо. Все вопросительно смотрели на них. Зубков подумал и согласился: «Пожалуй, можно».

— В случае появятся немцы,— обратился он ко всем присутствующим,— летчик ушел в лес, и больше ничего не знаем. Вопрос решен. Идите и готовьтесь!

Все разошлись. Летчика повел Филиппыч.

И действительно, немцы не заставили себя долго ждать: не прошло и полчаса, как все разошлись, по дороге из Клинцов, пыля, мчались два грузовика, наполненные солдатами. Резко затормозив, грузовики остановились против клуба. Солдаты быстро соскочили с грузовиков. Офицер, вылезший из кабины передней машины, быстро отдал распоряжения. Человек шесть солдат направились к самолету и столько же пошли собирать жителей деревни. Остальные выстроились у клубного подъезда.

Через некоторое время у клуба были собраны все жители. Среди них больше было женщин и детей. Мужчины — почти все бородачи. Моложе всех выглядел Зубков. Когда все были в сборе, солдаты оцепили толпу. В середине круга, рядом с офицером стояли три солдата.

— Ви дольжен сказат, куда ушоль руски летчик! — начал офицер, широко расставив ноги и заложив руки за спину. Толпа молчала. Офицер медленно обвел толпу глазами и закрутил кверху рыжие усы.

— Германски командование требует видат руски летчик! — снова угрожающе произнес он. Опустив в землю глаза, толпа молчала. Офицер снова обвел толпу взглядом, потом сорвался с места, подбежал к толпе, ткнул в грудь

пальцем одного, другого, третьего... «Виходить!» — взвизгнул он. Вызванные стали в одну шеренгу. Их было пять человек: учитель, школьный сторож, два колхозника и Зубков. Офицер подошел к учителю.

— Ви скажет где летчик? — уставился на него немец.

— Я ничего не знаю... я... даже его не видел,— испуганно произнес учитель.

— Ви?! — гаркнул офицер следующему.

Все ничего не знали. Немец подошел к Зубкову, пристально посмотрел на него и спросил: «Ви ист Зубкоф?»

— Да!

— Ви, наверно, скажет, где летчик?

— Нет. Я не видел его в селе. Вероятно, ушел в лес.

— Врешь! — закричал офицер.— Ви знаешь, ви врешь! Предупреждаю,— обратился он ко всем, вынимая из кобуры пистолет,— предупреждаю, если ви не будет видавать руски летчик, я буду сделать все пять человек, как Зубкоф!

Выстрел в упор, и Зубков медленно осел замертво. В толпе закричала женщина и бросилась на офицера, но солдатский штык отбросил ее к ногам толпы. Она упала и захрипела — штык пробил ей грудь. Толпа зашевелилась, загудела.

— Мольчать!!

Лязгнули затворы. Толпа стихла, только слышны были всхлипывания женщин. Перед убитой стоял мальчик, оторопело глядя, в ужасе открыв рот. Потом закричал, шмыгнул в толпу и побежал по улице. Солдат хотел было побежать за ним, но, махнув рукой, стал на прежнее место. В толпе кто-то заскрежетал зубами.

Ничего не добившись от собравшихся, обер-лейтенант Курц приказал разогнать толпу, а четверых оставил в качестве заложников, оставив возле них для охраны трех солдат. С остальными солдатами офицер пошел обыскивать деревню.

Обшарив все дворы и опушку прилегающего к деревне леса, немцы возвратились к машинам. Солнце зашло, и уже вечерело. Отпустив арестованных, офицер приказал солдатам поджечь дом Зубкова. Когда красные языки пламени начали облизывать крышу, немцы уехали. Маленький ветерок играл с пламенем. То поворачивая длинные языки его, и они, лизнув стену, оставляли черный след, то легким подыхом он взметал кверху тысячи искр, и они, кружась, подымались высоко в вечернее небо и где-то там

исчезали, а на их место подымались новые и гасли. Пожар никто не гасил. Только на соседних крышах люди сидели с ведрами. Они работали без особого усердия. «Не все ли равно,— рассуждали они,— не сегодня-завтра придет черед и к моему дому. Казалось, что вся деревушка смирилась перед своим роком и что каждый в ней молча и покорно ждал своей участи. Но это только казалось. В этой тиши закипала неугасимая ненависть к немцам.

Уже было темно, но нигде из окон не видно было света. Пламя лениво дожирало остатки бревен.

Филиппыч вышел во двор, остановился, прислушался и затянулся папиросой. Она робко засветилась. Он постоял, подумал, потом, хлопнув, выбил из мундштука недокурок и направился в свой сад. Недовольно скрипнула калитка. Вошел в сад, посмотрел вокруг, кашлянул.

— Я здесь, Филиппыч,— отозвался кто-то из темноты.

Это был летчик. Он лежал на спине, положив на руки голову, и смотрел на бедное звездами небо.

— Ну, как нога, Сергей? — спросил Филиппыч.

— Ничего, спасибо,— все также лежа ответил летчик.— Я вот лежу и думаю... погибли из-за меня ни за что и Зубков и... жена его... А теперь я каюсь. Почему я сидел в яме, как трус? Почему я сам не вышел и не сдался?.. Все равно я им ничего не сказал бы... ну убили бы... одного, а так вот... двое...— Он вздохнул и умолк. Филиппыч сел рядом с ним и обнял колени.

— На моей совести две невинные жертвы,— еще раз вздохнув, добавил Сергей.

— Нет, сынок, ты неправильно рассуждаешь. Смерть Зубкова лежит на немцах... и в ответе за это они... а тебе... воевать еще нужно...— Филиппыч хотел было сказать: «мстить», но добавил еще: «воевать!»

Сергей понял, как нужно. Он привстал.

— Филиппыч! Я буду мстить! Я еще повоюю! Я...— и Сергей не договорил. Разве можно было выразить словами то, что было у него на душе? И Филиппыч это понял. Они помолчали.

— Вот что, Сергей,— Филиппыч встал,— мы сейчас похороним их и сегодня же пойдем в лес, в отряд... откладывать не будем... Хватит!

* * *

Ленька, запыхавшись, остановился. Сердце его быстро трепыхалось, и ему казалось, что вот-вот оно выскочит из

груди, казалось, кто-то внутри толкал его то взад, то вперед. Он пошатнулся, прислонился к березке, обнял ее. В висках стучало, как молотком. Болела голова. Он пощупал виски, провел рукой по мокрым от пота волосам, тяжело вздохнул и сел, все так же обнявши березку. Ровный гомон листвы густого темного бора угнетал и пугал мальчика. Склонившись у березки, его тельце долго вздрагивало от рыданий. Крупные слезинки одна за другой скатывались по щекам и попадали в рот. Он плакал. Страшное горе, необъятное для его малоопытного сознания, поставило его на грань пугающей неизвестности. Навязчивая мысль-вопрос все время преследовала его: «А как же теперь я? Папы нет, мамы нет, куда же теперь мне?» И он снова плакал.

В лесу стало тихо. Все живое будто вымерло, только листья мирно шушукались, как бы уговаривая Леньку не плакать, убаюкивая его. И он уснул. А лес шептался.

Всю ночь Ленька спал крепким детским сном. Взошло солнце и осветило поблескивавшие росой верхушки деревьев. Воздух чист и свеж. В лесу приятно, прохладно. Проснулись птицы, и лесная тишь наполнилась щебетаньем птичек, приветствовавших солнце. Звонко рассыпалась трель соловья. Он сидел на березке, под которой спал Ленька. Соловей пел и любовался своим мастерством. Послышался треск сухого сучка. Соловей замолк, затем вспорхнул и улетел. Из-за пышной ветвистой ели показался человек. Не торопясь, ступая как хозяин, он шел, о чем-то задумавшись. На плечах у него висел узелок. В руке нес двухстволку. Замазанный в мазут пиджак был подпоясан набитым патронташем. Он остановился, набил табаком трубку, сунул ее в большие опущенные книзу усы, задымил и собрался уже идти, как вдруг заметил лежащего мальчика.

— Фу, чертеня, куда забрался,— пробасил он. Подошел к мальчику и присел на корточки. «Все бежит в лес: и старое и малое, как от чумы». Он поставил двухстволку между колен.

— Дитятко, чего ж ты сюда забрался? — начал он будить мальчика, дотронувшись до его плеча. Ленька вздрогнул, вскочил, быстро протер глаза и испуганно прижался к дереву. Но добродушные ласковые глаза усатого успокоили его, и он стал смотреть доверчивее.

— Чей же ты и как сюда попал? — ласково спросил усатый, вынув изо рта трубку.

— Сбежал я от немцев,— угрюмо ответил мальчик.

— А чего ж ты сбежал?

— Они убили папку и мамку,— начал всхлипывать Ленька.

— Ну-ну, ты не плачь,— усатый стал гладить мальчика по голове,— ну, ты не плачь, ты... ты...— не находился как утешить мальчика.— Ты лучше толком расскажи, чей же ты? Хватит плакать. Откуда ты?

— Из «Пахаря» я. Мой папа председателем был, а немцы сегодня пришли и убили.

— Не сегодня, а вчера. Так ты, значит, Зубкова сын?

— Ага!

— А как же тебя зовут?

— Ленька!

— До-обре...— протянул усатый. Он некоторое время молча смотрел на потупившегося мальчика.

— А меня зови дядько Остап,— сказал усатый, приподымаясь.— А теперь вставай, и пойдем вместе.

Ленька послушно встал. Они пошли. Остап медленно шагал, положив руку на светловолосую головку Лени.

* * *

Над обрывом, на самом берегу Днепра, как бы глядясь в зеркальную гладь его, стоял старый дуб-богатырь. Большой толстый корень его повис над водой, казалось, что дуб собрался перешагнуть через Днепр, но вдруг остановился в нерешительности, испугавшись его ширины. Толстые узловатые сучья, богато убранные листьями, были похожи на широко распростертые, мускулистые руки витязя-дуба, выступившего впереди своего войска, а за ним, немного отступив, сплотив свои ряды, стоял густой темный лес.

Над Днепром стрелой пронесся коршун, направляясь к дубу. Подлетев к нему, он вдруг круто повернул в сторону, испугавшись чего-то. С дуба послышался смех. Там, укрывшись в густой листве, сидел партизанский дозор — Антон. Тихонько насвистывая какую-то мелодию, он наблюдал за шоссейной дорогой по ту сторону Днепра. Вдруг Антон услыхал, как недалеко в кустах кто-то злобно сплюнул: «Тьфу ты...» Плевок увенчался сочным матом.

— А ты нэ ругайся, придем, там разбэруцця...— бубнил второй голос с явным украинским акцентом.

— Нельзя мне ходить! Я же тебе говорю — партизан я и секрет, главное, секрет, и потому нельзя мне идти с поста,— протестовал первый.

— Якій з тэбэ партызан? Да вжэ и нэ сэкрэт, что ты спав, раз я тебя обезоружив.

Из кустов вышел Максим — соседний с Антоном дозор, за ним шел Нестеренко Остап со своей двухстволкой за плечами. В руках держал Максимову трехлинейку. Шествие замыкал какой-то мальчик. Когда они подходили к дубу, Максим, взглянув в его ветви, заметил Антона и остановился, надеясь на его помощь.

— Остап, ты брось,— начал с угрозы Максим,— а то это к хорошему не приведет. Отдай мою винтовку, а сам ступай куда тебе нужно. Ну?

— Ты перестань очки мне заливать. Пойдем до командира вашего отряду, хай вин тэбэ одпустить. Трэба було не спать, коли ты секрет. Ну, пошли, пошли, нечего крутиться,— Остап намерился на Максима винтовкой. Максим обернулся и, как бы обращаясь к кому-то невидимому, но рядом стоящему, с обидой, сердито, нарочито громко заговорил:

— Помоги хоть ты! Не видишь, что ли, что он меня обезоружил на посту и теперь ведет черт знает куда. Ну, слышишь?.. Или ты тоже спишь?..

Услыхав это, Остап и рот разинул от удивления.

— Ты шо таке? Меня дитем считаешь? Чортом пугаешь? Ха! Так я в их тридцать годов не верю! Геть! — напустился Остап.

Дуб звонко захохотал. Вот тут-то Остап и растерялся. Винтовка чуть не выпала из рук.

— Не помогаю потому, что дядько Остап прав! — послышалось с дуба.

— Ага! — неуверенно, еще не сообразив, в чем дело, произнес Остап и взглянул вверх.

— Тьфу ты, бисова душа!..— проговорил Остап, увидя на дереве Антона.— Шоб тоби пусто було,— пробурчал он в усы.— Ну иди, иди. Нечего балясы точить, а то...— погрозил он Максиму винтовкой.— Ну!!

Максим, видя, что плетью обуха не перешибешь, молча пошел. Он боялся показаться на глаза комиссару с таким позором. «Командир еще не так... тот покричит, поругает, мата закрутит... это еще ничего... мы привычны...— рассуждал про себя Максим.— А вот комиссар...»

Максим уважал комиссара и, чувствуя себя виноватым, боялся, не хотел являться к нему с таким позором. Обезоружен на посту! Вот так же он, бывало, боялся показываться в пьяном виде на глаза жене. И знает: не побьет

она, а боялся. И если уж случался грех — напивался, то домой не шел, лучше где-либо во дворе переночует, а пьяный домой не придет. Чувствовал — виноват.

— Слушай, Остап! — обернулся он, когда лагерь уж был близко.

— Ну? — недовольно пробурчал тот.

— Ты уж как-нибудь скажи, что я не спал, а... Ну... задумался, или как...— в его голосе неподдельно звучали нотки просьбы.

— А може, по дивчине зажурився,— в тон ему ответил Остап, глядя на седую щетину Максимовой бороды. Максим обиженно откашлялся.

Когда они пришли в лагерь, можно было заметить, что партизаны готовились на операцию. Было похоже на то, как раньше колхозники готовились на сенокос: каждый проверял свои запасы, просматривал оружие, как когда-то косу перед тем, как начать первый покос. Поэтому партизаны не обратили особого внимания на такой приход Максима.

Командир и комиссар сидели над картой возле шалаша.

— Здравствуйте! — поприветствовал Остап, глядя на обоих и раздумывая: которому из них докладывать.

— Кто тут у вас командир?

— Ну, а что? — оба взглянули вверх.

— Какой же он работник,— начал Остап,— если он спит на посту? Какой же он секрет, коли вин своим храпом на версту кругом волков поразгоняв?

Командир и комиссар, пряча улыбки, взглянули друг на друга. Комиссар встал и выслушал Остапа.

— Да-а...— протянул комиссар, с укором глядя на Максима,— не ожидал я этого от тебя, Максим... Ты сам подумай — что было бы, если бы вместо него,— комиссар кивнул в сторону Остапа,— шел какой-нибудь фриц и не один, а штук сто? — Он смотрел на Максима в упор, и глаза его спрашивали: «Ну, чего же молчишь?»

Максим, не выдержав взгляда, опустил голову и искоса взглянул на командира, который сидел над картой и, казалось, не обращал на них внимания. Он медленно нарисовал на карте кружочек, вывел аккуратно возле него вопросительный знак и поставил под ним жирную точку. Потом встал, не спеша сложил карту и, обращаясь к комиссару, будто кроме него тут никого не было, отрезая каждое слово, сказал:

— За такие штучки нужно строго наказывать... Это не

огород охранять от воробьев, а людей... Ведь так? — обратился он к Остапу, глядя на его, как у гоголевского Тараса, усы.— Так, батько?

— Оно, конечно...— согласился Остап.

Командир перевел взгляд на Максима, отчего тот съежился. На него смотрели серые холодные глаза чуждо и зло. Максим чуть струсил: этот взгляд говорил: «Не прощу! И не проси!»

— Дисциплина! — отрезал командир.

Максим испуганно забегал глазами: мельком заметил тяжелые сапоги командира, потом растерянно взглянул в глаза комиссару, надеясь на что-то, и вдруг пролепетал: «Я же... я... товарищ командир... я больше не буду»... И сейчас же густо покраснел. «Как школьник»,— подумал он.

— Ну, решай, комиссар. Я пойду...— сказал командир и пошел, похлопывая нагайкой по голенищу.

Комиссар отпустил Максима без наказания.

Остап сунул ему его винтовку, и тот пошел, ругая себя на чем свет стоит за допущенную оплошность и в душе негодуя на Остапа. Отойдя несколько шагов, он шумно вздохнул, будто гора с плеч свалилась, и оглянулся. Остап еще стоял с комиссаром, о чем-то разговаривая, показывая на мальчика, стоявшего рядом и боязливо поглядывавшего то на одного, то на другого.

Максим подошел к группе партизан, обступивших летчика. Они слушали его рассказ о том, как его сбили немцы. Максим поздоровался с ними, сел на пенек и стал заворачивать козью ножку.

— Я б им так легко не дался,— заканчивал рассказ летчик,— но у меня заело пулемет. Они, стервятники, заметили, что я не отстреливаюсь, и трое навалились на меня... откололи от группы и начали атаковать... Я решил пойти на таран... одного ссадил, ну и... свою машину покорежил, еле дотянул до земли. Если б не подвел пулемет, они б от меня так легко не отделались,— закончил летчик.

— Так это ты вчера ломал бока «мессершмиттам»? — услыхал за спиной у себя летчик. Все обратили внимание на подошедшего Остапа, задавшего этот вопрос.

— А-а, кузнец Остап, здоров, брат! И ты тут? — приветствовали его знакомые пахарские партизаны.

— Здоровы, здоровы, хлопцы,— пожимая всем по очереди руки, отвечал Остап,— а шо ж вы думали, шо я буду в своей кузни мехом чмыхать?

— А это что у тебя за помочник? — спросил кто-то, указывая на Леньку.

— Да ведь это Зубкова пацан!

— Да, остался, бедняга, одним-одинешеньким, сиротка,— пожалел кто-то.

Последние слова будто ножом полоснули по глазам летчика. Он резко встал и повернулся в ту сторону, где стояли Остап и мальчик. Сергей почувствовал, как нервная дрожь пробежала по всему его телу: или от боли в ноге после резкого движения, или от сознания виновности перед этим мальчиком.

— Где же ты его нашел?

Сергей не слыхал ни вопросов, ни ответов — слова не доходили до его сознания. Он только видел перед собой мальчика, покусывавшего от смущения свой рукав.

* * *

Прошло две недели, и рана на ноге загоилась, зарубцевалась. Сергей уже мог ходить совершенно свободно, нисколько не чувствовал неудобств от раны.

Прошел месяц, второй, и Сергей свыкся с партизанской жизнью. Правда, после четкой и размеренной жизни на аэродроме жизнь в отряде казалась несколько необычной. Были непривычны частые смены лагеря, постоянная настороженность из-за почти ежедневных стычек с немцами.

Первое время он внимательно прислушивался, присматривался к этой разношерстной толпе в отряде и удивлялся спайке, дружности и особенно дисциплине этих людей. «Настоящая армия,— думал он,— не хватает только внешнего оформления». Но вместе с тем он замечал во всем много отличного от армейского. Свела их сюда не мобилизация, а глубокая убежденность в необходимости борьбы. Эта глубокая убежденность приходила к каждому своими путями.

Что их свело? Что их спаяло? Что воспитало у них эту непреклонную волю к суровой, тяжелой и беспощадной борьбе? Над этими вопросами невольно задумывался Сергей, каждый день видел, как простые, порой даже неграмотные, грубоватые крестьяне ожесточенно, смело, храбро сражались с немцами, видел, как охотно шли они на рискованные для жизни боевые задания, как в критический момент, не задумываясь, жертвовали собой. Это не был романтизм — он совершенно не характерен бородатым мужи-

кам. Это не был слепой фанатизм. Это было именно глубокое убеждение в необходимости борьбы. Вначале Сергей объяснял это так: свело их сюда почти одинаковое личное горе. Но потом, наблюдая и впитывая все творившееся вокруг, он понял — корни вражды, непримиримой ненависти и беспощадной мести сидели намного глубже. Это было столкновение не на жизнь, а на смерть двух совершенно противоположных миров. Именно на смерть! Из этой борьбы живым мог выйти только один, другой должен был неминуемо погибнуть. Немцы посягали на право существования, на жизнь. Немцы нагло, грубо глумились над тем, что было для этих людей святыней, что было гордостью их дедов и прадедов. Они глумились над чувством национального достоинства народа. Они грубо нарушали, ломали то, что с такими трудностями и лишениями было завоевано, что с такой любовью и благоговением выращивалось, строилось, что с радужными, светлыми надеждами создавалось упорным и кропотливым трудом — все это немцы уничтожали. Они посягали на отечество. Они бросали грязь в лицо советского человека — человека, который в последние десятилетия в полной мере обрел чувство собственного достоинства, обрел собственное гордое человеческое «я». Они хотели плюнуть в душу этому человеку. Это святотатство, оскорбления и «узаконенная» немцами несправедливость — все это приводило к убеждению, что такое терпеть нельзя, невозможно, этого не должно быть и не будет!

Люди приходили к выводу — немцев надо убивать. И их били, били беспощадно, зло. Каждому казалось — убить одного немца мало, неизмеримо мало в сравнении с тем, что творили оккупанты.

Однажды при разгроме крупного немецкого гарнизона в бою довелось участвовать и Сергею. Их взвод должен был уничтожить немецкую роту, разместившуюся в больнице, которая стояла на отшибе у местечка на опушке леса. С часовым было покончено быстро и бесшумно. Сергей, распахнув двери, вскочил в помещение. Там уже спали человек сорок немцев и только в конце прохода между коек за столом сидели четверо — видимо, играли в карты. На столе стояли бутылки и полупустые стаканы. Сергей дал первую очередь по сидящим за столом. Стекло дзынкнуло, и бутылки разлетелись. Затем он провел очередью по одному ряду коек — р-р-раз, по второму — р-р-раз и еще несколько раз перекрестил длинной очередью всхватившихся и вопя-

щих немцев. Он с такой силой нажимал на спусковой крючок, что, казалось, хотел сломать его. Свет погас. Патроны в магазине кончились. Он швырнул в гущу немцев две, заранее приготовленные, «лимонки» и выскочил за дверь. Один за другим оглушительно бухнули два взрыва. Сергей, сменив магазин, снова разрядил его в стонущих, вопящих и кричащих в темноте фрицев.

В соседней комнате тоже трещали очереди. Вскоре все затихло. Включив фонарик, Сергей осмотрел комнату. Трупы немцев в одном исподнем валялись в различных положениях. На одной из коек лежал немец, свесив рыжую вскудлаченную голову, руки доставали до пола. На нем валялся пистолет, видимо, выпущенный после смерти. Сергей поднял его, осмотрел и сунул в карман. Забрав оружие и погрузив боеприпасы, отряд возвратился в лагерь.

Сергей старался не пропустить ни одной операции. Он мстил. Живым напоминанием, требованием мести был мальчик Ленька, отец и мать которого погибли совершенно невинно.

И всегда, возвращаясь из операции, Сергей спешил к Леньке, чтобы рассказать ему об этой операции. Но его обычно трудно было найти. Смерть отца и матери наложила на него свой отпечаток. Он чуждался людей, забивался где-либо под куст и подолгу сидел, не по-детски серьезно, сосредоточенно о чем-то думал. По выражению его детского лица, принявшего вид малопроницаемой маски, трудно было понять, о чем он думал. То ли наблюдал за переползавшими букашками — лесными обитателями, сновавшими у его ног, то ли прислушивался к неугомонному шелесту листвы — вечной песни леса.

Изредка на его лице появлялась на короткое время улыбка, по которой можно было судить, что его занимает не только мрачное. Ленька не любил, если кто-либо прерывал его мысли, которые ловко цеплялись одна за другую и вязались в нестройную низку-мечту, заводившую его далеко-далеко от этого леса, от страшной войны, куда-то в хорошее, ласковое, светлое, солнечное. Лицо его просветлялось, оживлялось, и он, незаметно для себя, легко и живо начинал ковырять палочкой прошлогоднюю листву, раскапывая черную сырую землю и энергично отбрасывая ее. Казалось, что он ищет, докапывается до этого светлого, хорошего.

Вспоминая же смерть отца и матери, он моментально съеживался, лицо становилось грустным, глаза тускнели,

затуманивались и на них навертывались слезы. Если же кто-либо из взрослых подходил к нему в это время, Ленька вскакивал и, сердито кольнув своими глазенками, убегал куда-нибудь в сторону.

— Вот волчонок, совсем одичал пацан...— бурчал в таком случае взрослый и уходил.

Первое время Ленька так же неприязно относился и к Сергею, избегал его. Но потом инстинктивно почувствовал его отцовскую привязанность, стал доверчивее к нему, и вскоре уже спали они вместе в одной землянке и под одним полушубком. Ласка и забота сделали свое дело. Сергей твердо решил заменить мальчику отца, усыновить Леньку и при первой возможности отправить его в советский тыл, к матери. Сергей также решил возвратиться в авиацию. Его влекла, тянула воздушная стихия. Он чувствовал, что там он будет иметь значительно больше возможностей обрушивать свой гнев на вражеские головы. В партизанах же он чувствовал себя стесненным — негде было развернуться. «На самолет и в воздух! А там уж... я им покажу...» — мечтал Сергей. Но прежде он хотел лично наказать убийцу Ленькиного отца. И случай ему представился.

Однажды, уже зимой, из «Пахаря» в отряд приковылял дед Кравец. Он принес известие, что сегодня в «Пахаре» у старосты будет ночевать обер-лейтенант Курц. Старик даже умудрился каким-то образом разузнать пароль. У Сергея загорелись глаза. Он сейчас же отправился к командиру отряда с просьбой. Командир дал свое согласие на вылазку, разрешил взять охотников, но приказал людьми не рисковать. План проведения вылазки разрабатывался на ходу. Эту задачу облегчало то, что пароль был известен. Каждый заранее знал свое место и обязанности. Когда начало темнеть, шестеро партизан, усевшихся на двое саней, запряженных парками резвых лошадей, двинулись в путь.

— Ребята! Курца живьем прихватите,— крикнул кто-то из кучки провожавших партизан.

— Там видно будет! — ответил Сергей.

— Ни пуха ни пера! — пожелали им вдогонку.

С Сергеем поехали дядько Остап, Максим, последнее время подружившийся с ним, и еще трое.

Уже совсем стемнело, когда партизаны подъехали к «Пахарю». На окраине деревни их остановил часовой.

— Свои! Свои! — ответил Сергей на окрик полицейского.

— Пароль! — строго потребовал часовой.

— Керчь!

— Кто такие? — уже помягче спросил полицейский, подходя к подводе.

— Где тут обер-лейтенант Курц? — в свою очередь спросил Сергей.— Ему тут срочная телеграмма. Мы из Клинцов.

— А-а!.. Господин Курц у старосты. Его дом — третий с левой стороны.

Отъехав от часового, партизаны остановили лошадей под каштанами. Выплывший из-за туч полумесяц бледно осветил две подводы и партизан, плотно окруживших Сергея. Тот шепотом отдавал последние распоряжения.

Из окна старосты падал яркий свет. Редкие снежинки, попадая в полосу света, ярко вспыхивали искорками, падали наземь. Мимо окна, поскрипывая снегом, прошел человек с винтовкой. Дойдя до ворот, он хотел было повернуть во двор, но, заметив три фигуры, приближающиеся из-за деревьев, остановился. Люди направлялись к нему. Строгим окриком он остановил их и потребовал пароль.

Последовал ответ.

— Староста здесь живет? — начальническим тоном спросил один из подошедших.

— Здесь. А вам кого надо?

— Мне нужен господин Курц.

— К нему не велено пущать...— нерешительно запротестовал часовой.— А вы кто будете?

— Я?.. Он меня знает. Он что, занят кем?

— Со старостой там, но не велел пущать.

— Ну, ладно, не ты будешь отвечать...— не обращая внимания на полицейского, Сергей направился к сеням.

— Обождите, я сейчас...

В это время, не дав договорить, на голову полицейского обрушился удар прикладом. Часовой беззвучно свалился, распластавшись на снегу. Все трое, не двигаясь, несколько секунд молчали, выжидающе смотрели на труп. Потом Остап нагнулся, взглянул в лицо полицейского и, сняв шапку, повернул его голову. Темное пятно расползлось по снегу.

— Ото удар! Просто молотобоец! — убежденно заявил Остап, выпрямился и брезгливо вытер руки.

— Ну, торопитесь, ребята, да смотрите не зевать,— предупредил Сергей и направился в сени. Войдя в дом, они

увидели у камина моложавую хозяйку, которая ворочала скворчавшее на сковороде сало.

— Добрый вечер, хозяюшка! — приветствовал Сергей.

— Добрый, добрый...— не обращая на вошедших внимания, ответила та.

— Обер-лейтенант там? — Сергей указал на переднюю комнату.— Что они, пьют?

— А то что ж им делать? — ответила она вопросом.

— Много их там?

— Мой да этот ваш немец... офицер... И чего ты ко мне пристал? — раздраженно напустилась она на Сергея, ловко раскалывая о краешек сковородки яички.

— Ты чего это не в духе?

— А ты что мне, мужик, аль что? — отрезала она.

— Остра бабка!

— Остра, да не тобой точена,— огрызнулась она.

— Тебя не переговоришь! — Сергей, обернувшись к своим, подморгнув им, указал кивком на соседнюю комнату.

— Ну что ж, пошли, хлопцы!

Все трое вскочили в соседнюю комнату.

— Хенде хох! Руки вверх! — тихо, но грозно скомандовал Сергей. Офицер, сидевший за столом и уплетавший оладьи в сметане, непонимающе таращил глаза на вошедших, но черный глазок дула автомата, направленного прямо в лицо, подействовал гипнотически, и офицер, медленно подымаясь из-за стола, вытянул вверх руки, держа в одной вилку с надкусанной оладьей.

Остап быстро обезоружил его, накинул петлю на одну руку, затем на вторую и крепко стянул их веревкой назад. Сняв со стены полотенце, скомкал его, собрался сунуть офицеру в рот, но заметил, что у того рот набит оладьей.

— Жувай, жувай, бо подавышся,— распорядился Остап, показывая руками, мол, глотай.

Челюсти медленно заработали. Большой кадык поднялся и опустился, показывая тем, что пища благополучно освободила рот. Остап забил офицеру кляп.

Староста стоял как облитая помоями курица. Нижняя губа его судорожно тряслась, остекленевшие, выпученные от страха глаза неестественно вращались, наблюдая за движениями Остапа. Когда тот стал подходить к нему, он, как бы опомнившись, взмолился тонким бабьим голосом:

— Братцы... пощадите... я тут ни при чем... Клянусь богом... я ничего плохого не сделал... Пожалейте!..

— Цыц! Шкура продажная! — оборвал его Сергей.— Оружие есть?

— Что вы, братцы, зачем оно мне? Что я им буду делать? Никогда не держал... Клянусь богом, братцы...

В это время на пороге показалась хозяйка с яичницей в руках. Заметив, что офицер связан, а муж стоит с поднятыми вверх руками, она вскрикнула и упустила на пол сковороду.

— Не шуми, бабка! — предупредил Остап.— А яичницу ронять нельзя,— гостей угощать треба.

Староста был связан также быстро, как и обер-лейтенант. Немец и предатель сидели рядышком за столом, уставленным снедью. Остап отошел к двери, подбоченился, отставив ногу.

— Яки интересные хвигуры! А, хлопцы? Ось бы хвотографа сюды... Завлекательна картинка була б, га?

Хлопцы засмеялись. И действительно, и немец, и староста с выпученными от страха глазами и с кляпами во рту имели жалкий и смешной вид.

Через полчаса они уже сидели, дрожа от холода, на партизанских санях. Кони торопливо трусили, забрасывая сидящих на санях снегом из-под копыт. Под полозьями весело поскрипывал снег. Месяц, изредка выглядывавший из-за туч, освещал голые сучья деревьев, тихо посвистывавшие на ветру.

Сергей ехал довольный, как после сытного обеда. Он вез того, кто не должен был жить на одной земле с Ленькой.

На следующий день, после суда, Сергей расстрелял Курца. А через неделю Сергея и Леньку увозил самолет на Большую землю.

У Чехова... с первой же картины, когда еще только начинаешь знакомиться с людьми, когда еще ничего не ясно — что же будет дальше,— уже чувствуется напряженность. Чувствуешь, как, сгущаясь, все ниже и ниже опускаются тучи, хотя изредка еще сквозь тучи мелькают радостные лучи солнца, но уже становится понятным, что буря, грозная буря неизбежна, неотвратима.

И люди там не люди, а воробьи, или лучше — птицы, которые, кажется, в жизни руководствуются не разумом, а сердцем, вернее, инстинктом... Они что-то щебечут, изливаются, а в сердцах все сильнее и сильнее начинает дрожать тревожная струнка... Жизнь для них — это громадная глыба, поставленная на их пути неизвестно ради чего.

Жизнь для них — это непреодолимое препятствие — не перелезть, не обойти... И струна эта, натягиваясь, дрожит, издает жалобный замирающий звук, наконец лопается и... вышибает глаз... Вот и несчастье.

Наборщик *(редактору)*: Я хоть ошибки делаю, а вы что делаете?

Редактор: Не замечаю ваших ошибок.

Писатель *(жене)*: Ну, душечка, закончил рассказ. Не рассказ, а огурчик.

Жена *(равнодушно)*: Как всегда... 95 процентов воды.

Смотрел кинокартину «Глинка». Душа переполнена гордостью от того, что русское искусство имело таких людей. Мы должны быть безгранично благодарны таким именам, как Глинка, только за то, что нам есть кому подражать, что для нас есть образцы смелых, упорных, самоотверженных тружеников-новаторов на труднейшем поприще. Память о них священна!

1946

ЭЦЮД

Ранены ляжаў на стале і жаласліва, надакучліва войкаў. Хацелася прыкрыкнуць на сясцёр ці ўрача: «Ну няўжо вы не чуеце, што чалавеку баліць?! Памаглі б чым-небудзь!» Але ж чалавеку ўжо дапамаглі — ён ляжаў на аперацыйным стале. Час цягнуўся так марудна, што здавалася, нібы чалавека палажылі на стол, каб аперыраваць, і забыліся пра яго; і доктар, і сёстры некуды выйшлі, а ранены не пераставаў стагнаць. Стагнаў ён працяглым, тоненькім, дрыжачым галаском, нібы страшэнна чагосьці баяўся. Ад гэтага дрыжачага палахліва-жаласлівага стогну ў грудзях усё сціскалася ў пякучы камок, нервы напружваліся, нацягваліся, нібы струны, і здавалася, што вось зараз лопне нацягнутая струна і гэтую маўклівую цішыню, якая ўстанавілася ў палаце, разарве праразлівы істэрычны мужчынскі енк: «Ды перастань ты ...тваю маць! Жылы ўсе выцягнуў...» Але, нягледзячы на такое нерво-

вае напружанне, у палаце стаяла мёртвая цішыня, нібы тут не ляжалі 17 чалавек цяжка параненых, нібы тут нікога не было. Усе, сцяўшы зубы, маўчалі, слухаючы гэты енк, і чакалі — хутчэй бы пачалі аперацыю. Маўчалі таму, што той, хто енчыў, быў сапраўды цяжка паранены, знявечаны так, што здавалася, нібы сама прырода захацела выпрабаваць чалавечую цярплівасць і сілу арганізма, яго здольнасць выжыць пасля такой зругі. Маўчалі яшчэ і таму, што той быў яшчэ зусім юнак, а ў палаце ляжалі такія, якім за сваё жыццё прыходзілася, можа, не раз пераносіць і фізічную боль і боль душы, а гэты ж — юнак, якому яшчэ занадта рана перажываць такое, што яму выпала зараз. Маўчалі яшчэ і таму, што, відаць, зразумелі — юнаку заставалася жыць некалькі гадзін, а можа, і таго менеі; у гэтым ніхто не сумняваўся, хаця і ніхто не жадаў, каб гэта было так.

Нарэшце з суседняга пакоя з'явіўся доктар, на хаду закасваючы рукавы белага халата з рыжаватымі плямамі на жываце — ці то ад ёду, ці то ад крыві. За ім спяшаліся дзве сястры — зусім маладыя дзяўчаты; адна — маленькая, бялявая, вельмі сімпатычная — Лена, з вечна здзіўленымі шэрымі вачыма і крыху напалоханым тварам; другая крыху вышэй, стройная, пругкая, з гордай паставай — Галя, з чорнымі агністымі, непрыступна-колкімі вачыма, да таго прыгожая, што боязна чапацца. «Не для цябе»,— гаварылася ўсё ў ёй; мармур.

Вечна рухавы доктар, як толькі ўвайшоў у палату, адразу ўлавіў нейкі незвычайны настрой; ён прыпыніўся, нібы робячы паўзу ў танга, быстрым позіркам акінуў палату і заўважыў, што з усіх ложкаў на яго накіраваны пахмурныя запытальныя погляды, суровыя, патрабавальныя. Адзінокі і часты стогн, акружаны абсалютнай цішынёй палаты, адразу даў зразумець доктару, чаго ад яго чакаюць гэтыя погляды. І дзіўна, доктар, прастрэлены гэтымі вельмі ўважлівымі і разам патрабавальнымі поглядамі, адчуў сябе неяк не зусім звычайна, не як чалавек, які лечыць усіх іх і ад якога залежыць лёс гэтых людзей, не ўладаром, якім ён выглядаў у вачах гэтых жа людзей у звычайнай абстаноўцы, а адчуў сябе вучнем, студэнтам, які збіраўся рабіць першую, самую простую і самую складаную аперацыю пад сур'ёзнымі, усхваляванымі поглядамі такіх жа, як сам, сяброў і пад патрабавальным поглядам прафесара.

— Ну, апраўдаеш тое, што патрачана на цябе? — вы-

разна пытала гэта цішыня словамі прафесара. Хоць пытанне гэта прагучала ўпершыню каля двух дзесяткаў год назад, але кожны раз перад сур'ёзнай аперацыяй яно зноў чулася так жа выразна, ясна і патрабавальна, як і ў той раз. Але ж іншыя разы гэта пытанне гучала толькі недзе ў памяці, у свядомасці, і нішто знешняе не нагадвала яго, а зараз яно яўна свяцілася і гучала ў гэтых маўклівых позірках з ложкаў. Так глядзяць на сапёра, які пачынае разраджаць сакрэтную і небяспечную міну, на чалавека, які жартуе жыццём. Усё гэта зразумеў доктар, і, нібы на экране, замёршы на імгненне, ён зноў ажывіўся, заруxаўся, і, схаваўшыся за занавескай, якой была адгароджана частка палаты пад аперацыйную, зараз жа спытаў нібы ў раненага, які ляжаў на стале:

— Інструменты гатовы?

— Прастэрылізаваны, Аляксей Данілавіч,— адказала Галя,— падаваць?

— Давайце, давайце...

Ранены перастаў стагнаць, быццам саромячыся доктара.

— Ну, як справы, цёзка? — спытаў мімаходам раненага і, не чакаючы адказу, выкрыкнуў: — Пальчаткі! — быццам выкінуў гэта слова, як непатрэбнае.

— Што, непакояць раны? — пытаў доктар так, нібы гаворка ішла пра цесны абутак.

Ранены зусім слабым голасам глухавата, жаласліва адказаў на першае пытанне:

— Дрэнь мае справы, таварыш доктар.

Здавалася, што ён даў запаздалы адказ таму, што яму трэба было сабраць астаткі сваіх сіл, каб прагаварыць гэтых пяць слоў, ад якіх Лена, якая дапамагала доктару нацягваць гумавыя пальчаткі, хутка-хутка заморгала доўгімі вейкамі.

— Ну-у, гэта ты дарэмна. Зусім не дрэнь твае справы. І духам падаць лішне. Сам не ведаеш, як твае справы. А калі не ведаеш, то спытай. Табе і раскажа той, хто ведае. Твае справы яшчэ добрыя. Мы, браце, бачылі сапраўдзе дрэнь справы. Дык ці ж то такія справы, як у цябе? Эге-ге, брат. Вось мы зараз цябе крыху падправім; адрэжам што лішняе, а што падшыем, падлепім... Тыдні два-тры адпачнеш і пра дзяўчат станеш думаць...

— Дзе-е там да дзяўчат мне... увесь на дзірках, ды яшчэ адразаць будзеце,— усумніўся ранены.

— Э-э, ды ты не бойся, я ж не буду адразаць тое, што табе спатрэбіцца, а толькі лішняе.

Лена ўсміхнулася, апусціўшы галаву, ранены скрывіў рот хваравітай ухмылкай.

Доктар гаварыў кароткімі фразамі, быццам зганяў імі цень з сябе, з раненага на стале і з усіх, хто знаходзіўся там у палаце. Хоць доктар гаварыў, стоячы на месцы, усім за занавескай здавалася, што ён увесь час тупае, рухаецца вакол стала і жэстыкулюе ў лад сваім словам. Гэты паўжартаўлівы тон доктара пакрысе змахваў з твараў людзей збянтэжанасць і разгубленасць, апанаваўшыя іх ад прадчування таго, што вось недзе тут у гэтай жа палаце, у адным пакоі з імі, вітае над чалавекам, які яшчэ пакуль гаворыць, думае, жыве, любіць, ненавідзіць, які пакуль яшчэ ч а л а в е к, над ім вітае ўсеўладная смерць. Гэты паўжартаўлівы тон доктара пакрысе ўсяляў упэўненасць у нечым мацнейшым за смерць, у чалавечую сілу, сілу жыцця, тым больш што гэтым тонам гаварыў той, хто сам асабіста збіраўся ўступіць у бой са смерцю; толькі той, хто быў упэўнены ў сваіх сілах, мог так спакойна і самаўпэўнена трымаць сябе перад такой адказнай хвілінай.

Хоць гэта напружана-ўзвінчаная атмасфера была і разраджана доктарам, аднак некаторым раненым здаваліся недарэчнымі, легкадумнымі, безадказнымі паводзіны доктара ў той час, калі ў чалавека згасае (як ім здавалася) апошні агеньчык жыцця. Людзям не без падставы здавалася, што для раненага наступіла тая самая хвіліна, за якой наступае смерць. І ў такую хвіліну жартаваць з гэтым чалавекам, на іх погляд, было не што іншае, як святатацтва, незразумелая недарэчнасць, тым больш нечаканая, што яна зыходзіла ад разумнага чалавека. Гэта былі людзі, якія мала ведалі доктара, парадкі гэтага палявога шпіталя з суровымі, цяжкімі ўмовамі, у якія паставіла яго вайна, блізкі фронт. Гэтыя людзі яшчэ нядаўна прыбылі сюды, таму не прызвычаіліся да гэтага надта добрага, вясёлага і бадзёрага чалавека, нястомнага доктара, якому прыходзіцца штодня рабіць столькі аперацый, што ў мірны час гэта здавалася б фантастыкай. Рабіў па 10—13 аперацый, пярэдка вельмі складаных, якія патрабавалі максімальнага напружання нерваў, памяці, артыстычнасці. Шмат чаго добрага і разам дзіўнага ведалі раненыя пра гэтага доктара, толькі не ведалі, калі ён спіць, калі ён адпачывае, чым ён жыве, адкуль у яго хапае столькі сілы, энергіі і цярплівасці. Толькі Лена здагадвалася, што Аляк-

сей Данілавіч усе гэтыя сілы чэрпаў у безгранічнай любові да чалавека. І нездарма яна паважала Аляксея Данілавіча так, як ні адзін праваслаўны не паважаў нават самога бога. Для яе Аляксей Данілавіч здаваўся сапраўдным цудатворцам. Чаму не так — не аднаго раненага ён сваімі спрытнымі рукамі адваёўваў у смерці, вяртаў да жыцця на яе вачах.

— Ну, усё гатова, Аляксей Данілавіч,— далажыла Галя ціха і нават урачыста. Яна закончыла раскладваць інструменты, неабходныя для аперацыі, бінты, вату і іншае.

— Добра, добра,— пахваліў доктар і падышоў бліжэй да раненага.

— Ну, цёзка, Аляксей... як цябе па бацьку?

— Міхайлавічам...— ціха прагаварыў той.

— Дык вось, Аляксей Міхайлавіч, толькі чэсна прызнавайся, справа прошлая, на гаўптвахту не пасаджу, гарэлку любіў піць? Толькі чэсна?..— пытанне доктара было вельмі нечаканым, і таму ранены некалькі памарудзіў з адказам.

— Н-не, што вы, таварыш доктар.

— Ну, а калі дзе ў кампаніі здаралася, то ад сябе чарку не адпіхваў? — не то запытаў, не то за яго адказаў доктар.

— Ну, так...— і ранены не дагаварыў слова «бывала».

— А калі здаралася выпіць, то не бузацёрыў?

— Не, я ціхі,— і на твары раненага, бледным і бяскроўным, выступіла ледзь прыкметная чырвань сораму за сябе, нібы ён прызнаўся ў нядобрым учынку.

— О-о! Дык гэта зусім добра,— узрадаваўся доктар і нібы мімаходам загадаў: — Маску!

Калі на твар раненаму сталі прыладжваць эфірную маску, доктар заўважыў, як у таго нервова ўздрыганулася рука.

— О, ды ты, я бачу, хвалюешся? — роблена здзіўляючыся і разам з тым крыху насмешліва запытаў доктар, узяўшы раненага за руку і намацваючы пульс.— Ёсць ад чаго хвалявацца. Дзі-івак чалавек. Саромеўся б хоць Леначкі. Глядзі, а яна і не хвалюецца, хоць зусім маленькая. У цябе ж зусім пусцяковыя раны, а ты духам падаеш. Ты, брат, набярыся сілы, цярпення. А хвалявацца, браце, няма прычыны.

Доктар ужо размотваў бінт, разразаючы яго нажніцамі там, дзе ён ссохся, прыкарэў.

— Павяявaць, можа, не прыйдзецца, а што танцаваць будзеш, то я ўпэўнены.

Ранены недаверліва ўсміхнуўся і паглядзеў на Лену, нібы кажучы: «Ну і жартаўнік ваш доктар». Але Лена, зразумеўшы яго позірк, бадзёра падміргнула і вельмі даверліва, нахіліўшыся да вуха, сказала «па-сакрэце»:

— Будзь упэўнены, калі доктар гаворыць.

І ранены адразу неяк супакоіўся, паверыў не столькі словам, сказаным Ленай, колькі яе шчырым, праўдзівым і надта добрым вачам.

— Ну калі так...— ён недагаварыў нечага і заплюшчыў вочы, паказваючы гэтым, што ён гатоў на ўсё. На яго твары застыла ўсмешка, якая больш нагадвала звычайнае выражэнне болю, чым задавальнення. Лена, не чакаючы загаду доктара, зноў прыладзіла маску і, лагодна папрасіўшы лічыць па парадку, стала капаць на маску эфір.

Калі ранены пачаў лічыць спачатку павольна, выразна выгаворваючы лічбы, затым спяшаючыся, глытаючы канцы слоў, нібы адлічваючы крокі, якія яго аддзялялі ад страшэннай пропасці, у палаце навічкі затаілі дыханне.

За занавескай раз-пораз чуліся строгія і малазразумелыя словы доктара:

— Пінцэт! Тампон! Ланцэт! Тампон!

Гнятлівая цішыня, напоўненая напружаным чаканнем, таміла, і звон у вушах паступова нарастаў, мацнеў і ўжо гучаў, як набат. Лена, якая трымала раненага за руку, намацваючы пульс, ці то ад напружання, ці то сапраўды было так, на нейкае імгненне перастала адчуваць яго. Яна ўстрывожана, спалохана ўскрыкнула:

— Ой, пульс! — і зараз жа, нібы вінаватая, папраўлілася радасным, чуць ахрыпшым ад раптоўнага страху голасам: — Ёсць, ёсць пульс.

— Нервы! — коратка і строга выкрыкнуў доктар, такім жа тонам, як і тады, калі гаварыў «тампон», «пінцэт»...

Здавалася, што аперацыя цягнецца несцярпіма доўга, і таму многія пачалі сумнявацца ў спрыяльным завяршэнні яе. Адзін з раненых звярнуўся да суседа, які ляжаў побач, з яўнай нецярплівасцю ў голасе: «Няўжо перанясе ён аперацыю?» Сусед нічога не адказаў, нават не зварухнуўся, уставіўшы вочы ў столь. Перад ім стаяла такое ж уласнае пытанне.

Драматург должен обрабатывать материал, отбирать слова так тщательно и экономно, как бы их после при-

шлось высекать на камне, а не перевоспроизводить на бумаге. В драматургическом жанре, как ни в каком другом литературном жанре, автору необходимо уважать последующий труд многих над его произведением, так как творческий процесс написанием пьесы не заканчивается. Без глубокой творческой доработки актером и режиссером пьеса не есть еще законченное, полноценное произведение искусства.

Страсть — вот необходимое, безусловное качество писателя, художника, любого деятеля искусства. Без этого качества немыслимо создать произведение искусства, без него немыслим талантливый художник.

Страстно жить: страстно любить и страстно ненавидеть, а значит, и страстно творить — бороться и утверждать. Вот что должно быть характерной особенностью человека-писателя.

Бесстрастность, равнодушие, безразличие не могут вызвать у читателя острые эмоции, а значит, не могут быть средствами эмоционального воздействия, не могут быть средствами борьбы — утверждения или отрицания, средствами воспитания.

Бесстрастность ведет прямой дорожкой к самоубийству писателя, как писателя.

Страсть же ведет к победе или гибели в бою, в открытом и честном. Но в том случае гибнет не творец, не писатель, а человек, писатель же остается жить. История русской да и мировой литературы не мало кажет нам примеров. Образец страстного писателя, борца — Маяковский. «Я волком бы выгрыз...» — говорит он о всем, недостойном человека...

Интересно посмотреть у Шенгели, Кагана и других: есть ли на лбах синяки и рубцы от Маяковского. Они, видимо, сохранились. Он же с ними здорово дрался.

Вывучыць, пазнаць гісторыю свайго народа, палюбіць яе ўсёй душой, г. зн. пусціць глыбей свае ўласныя карані, врасціся з вялікім і вечным целам народа, г. зн. дастаць каранямі свайго розуму тых сокаў, якія кормяць патрыятызм.

Солнце только что спряталось за горизонт, окрасив половину неба в ярко-красный цвет. Отсвет неба падал на

землю, окрашивая только что начавшие опускаться сумерки в лилово-розоватый оттенок, от чего и дома, и улица, и цветы в палисадниках, и сочная молодая зелень, пробивающаяся везде из каждой щели в заборе, да и сам забор приобретали сказочный, туманно-фантастический вид. Смешанный запах жасмина и еще каких-то цветов густо наполнял тихий, теплый вечерний воздух. Где-то вдали тихо и нежно урчали лягушки и где-то здесь близко и звонко щелкал соловей, пробуя свой голос.

И этот лилово-розовый отсвет неба, и теплый ароматный воздух, и фантастические весенние сумерки, и появившаяся украдкой громадная бледная луна переполняли, захлестывали душу до щекотанья в груди чем-то приятным, большим, радостным. Это приятное, радостное чувство перерастало в чудесную весеннюю песню любви. Мелодия этой песни любви с оттенком томительной грусти плавно неслась над землей, захватывая человека и унося его в мир грез и мечтаний. И хочется все обнять, прижать к груди, поглотить, но не насытиться. О, весна! О, жизнь!

С таким настроением, с таким чувством Владимир шел к Вале. Прежде он у нее не бывал, и до вчерашнего дня он и не думал, что сегодня он сможет вот так запросто идти к ней на квартиру, по ее приглашению. А вчера она совершенно неожиданно для него сказала: «Ты заходи ко мне завтра вечером. Буду ждать». Почему она его пригласила? Ведь он ни разу, никогда не высказывался ей о своих чувствах. «Не высказывался!» Разве он мог на это решиться. Он только смотрел на нее. Он только был вежливым, ласковым, а может быть, и нежным в обхождении с ней, в обращении с ней. И, правда, глядел на нее не совсем обыкновенно, а впитывал ее глазами. Она часто ловила его нежный, молчаливый взгляд. Может быть, она догадалась о его чувствах? Она-то умная и наблюдательная и, конечно, за эти три месяца, как они знакомы, могла заметить его необычный взгляд, ласковый, нежный. Последнее время и она сама стала более ласковой и внимательной к нему. А он ее любил. Неужели она догадалась об этом? Может быть, и она его любит? О, если б это было так!

Смутно догадываясь и надеясь, он шел с сознанием того, что она ждет его (ведь она так и сказала: «Буду ждать»), и робость у него постепенно исчезала, и ее место занимало большое, приятное чувство — любовь. А с этим чувством росла решимость. Сегодня он ей скажет все. Ни слов, ни фраз не подбирал, как это он делал раньше. Он

был уверен, что сегодня он скажет ей эти три главные, трудные, казавшиеся страшными, слова. Сколько раз он собирался их сказать и сколько раз робость или еще какие-то глупые обстоятельства мешали этому. Но сегодня он был уверен. Правда, он был так же уверен и в тот вечер, когда они вместе сидели в президиуме на торжественном собрании. А как было приятно чувствовать, что тебя избрали в президиум и, главное, что она тоже была рядом, совсем рядом, так, что если б он захотел, то смог бы коснуться ее руки. Но разве он мог это сделать? Черт бы ее побрал эту робость. Откуда она берется? И всегда она полонит его, когда оказывался рядом с Валей. Ведь с ребятами он никогда не испытывает робости, даже с незнакомыми. А среди своих в цехе он бывает и весел, и шумлив, и смел. Даже с девчатами. Приходится же иногда не только дотрагиваться до девушек, а и брать за руки, показывая, как правильно держать инструмент, чтобы легче и быстрее выточить ту или иную деталь. Коснуться же Вали, будто чего-то священного, мешала робость. Но сегодня ее не было. Надежда и уверенность вытеснили ее, и от этого он шел легко, а душа пела.

Войдя в наполовину застекленный коридорчик, Владимир собрался было постучать в дверь, но она открылась, и на пороге появилась старушка, собравшаяся, видимо, куда-то уходить. Увидя незнакомого молодого человека, она уступила ему дорогу, пропуская его в комнаты. Пройдя в дверь, Владимир спросил:

— Здравствуйте. Скажите, пожалуйста, Валя дома?

— Дома, дома. Проходите.

— Заходи, заходи, Володя! — радостно позвала Валя откуда-то из другой комнаты. Она узнала его по голосу.

Старушка внимательно, с большим любопытством оглядела Владимира и ушла, ласково повторив: «Проходите, проходите, она дома».

Валя встретила его у двери в соседнюю комнату с радушно протянутой навстречу рукой. Пожав ему руку, она, не выпуская ее, ввела его в свою комнату. Легкий халатик, накинутый на плечи, сполз, обнажив красивую руку и плечо. Она торопливо попыталась поддержать халат, но он совсем упал. Она чуточку смутилась и попыталась высвободить свою руку, которую он продолжал держать в своей.

— Ты меня извини, я совсем запросто, как дома.

На ней была одета майка-безрукавка, которая плотно облегала ее тело, еще более подчеркивая красоту стройной

фигуры. Эти несколько мгновений молчаливого восхищенного созерцания ее красивой полной руки, оголенных округлых плеч, белого упругого тела с желобком на груди выше выреза майки совсем опьянили его. Она это заметила. Видимо, слишком красноречив был его взгляд.

— Ты подожди минуточку, я пойду оденусь,— тихим извиняющимся голосом попросила она.

— Ничего не надо, так хорошо, так лучше,— тихо, нежным полушепотом торопливо произнес он, как бы боясь, что она уйдет и больше не придет. Но потом спохватился, как бы она не истолковала это нехорошо. Он густо покраснел и выпустил ее руку. Она не ушла, а подняла халат и снова накинула его на плечи, потом пододвинула ему стул, приглашая сесть. Он присел, не отрывая от нее восхищенных глаз. Этот открытый, наивно признательный взгляд несколько смутил ее. Она подошла к столу, механически без нужды перелистала несколько страниц открытой книги, лежавшей на столе, и почему-то сказала:

— А я вот целый день сегодня сижу... читаю. Ты читал?

Он пододвинул к себе книгу, взглянул на открытую страницу. Ему в глаза бросилась фраза: «Уля Громова смеялась весело, задорно...», и, уже зная, что это за книга, он все-таки посмотрел на обложку.

— Читал. Очень хорошая книга.

И ее вопрос, и его ответ звучали как-то неестественно. И он, и она понимали, что нужно, что им хочется говорить о чем-то другом, и это вызывало растерянность. Наступила неловкая, пустая пауза. Он слышал, как в груди ритмично, двойными ударами стучало сердце, а в душе что-то томительно ныло, чего-то хотелось, как пить.

— Курить можно?

— Кури, пожалуйства. Сними фуражку, ты будь, как дома,— она подошла, сняла с него фуражку, отчего он снова густо покраснел и, прикурив, глубоко затянулся папиросой.

— А ты что теперь читаешь?

— Ничего.

— А чем же ты занимаешься в свободное время?

— Думаю.

— Думаешь? — удивилась Валя.— О чем же ты так много думаешь?

Ему так и хотелось сказать: о тебе думаю, все время о тебе думаю. Но он этого не сказал. Немного помявшись,

как бы смущаясь тем, что вот он сейчас выскажет свою тайну, то, о чем он так долго и упорно думал, он сказал:

— Хочу переделать свой станок.

— Станок? — удивленно переспросила она.— Это хорошо.

— Конечно. Я уже давно над этим думаю. Там и переделывать не много надо. И если переделать, то на нем можно в два, три раза больше обрабатывать деталей. Понимаешь, там только...— И вдруг он начал говорить. С таким задором и с таким воодушевлением, так горячо, что Валя, не подозревавшая в нем таких способностей, удивленно посмотрела на него. Он же воспринял это не как удивление, а как интерес к его мысли о реконструкции станка, и стал говорить с еще большим воодушевлением, живо жестикулируя. Он говорил о станке, как о живом существе, которое все понимает, все чувствует, и что недостатки, которые легко можно устранить, мешают этому существу, как путы, развернуться на полную силу, на полную мощь, и что это существо не может только высказать всего того, что он сам понимает. Он говорил о станке, как о своем помощнике, о своем товарище, с такой страстью, что мысль об усовершенствовании его захватила и Валю. Ведь она тоже производственник и живет этими станками: она работала комсоргом завода, она даже упрекнула себя: «Все-таки плохой я комсорг, если до сих пор не знала, что среди моих комсомольцев вот он так упорно думает над усовершенствованием станка. А давно надо было знать и помочь ему». Валя с еще большим интересом стала слушать то, о чем говорил Владимир. А он, как будто вошел в азарт, говорил так горячо, как бы его кто-то оспаривал. Для Вали было неожиданно, что Владимир, обычно тихий и незаметный в поведении молодой рабочий (всего год, как из деревни), так сросся с заводом, со своим станком. Да, она его мало знала. Она знала только, что он хороший производственник, стахановец, перевыполняющий нормы, знала, что его уважают в цехе все, знала, что он красив и вместе с тем скромен и удивительно застенчив. Это было ей, как девушке, приятно и интересно знать. Кроме того, она знала еще и то, что он к ней неравнодушен, что было ей особенно приятно, и что при встречах с ней он краснеет, теряется, робеет, как мальчишка. Это было забавно. Забавно, но все-таки ей хотелось, чтобы он был посмелее. Может быть, потому, что она тоже была не безразлична к не-

му, потому, что при встречах с ним где-то там, внутри, вспыхивало что-то щекотливо-терпкое, тревожное. Она желала сближения с ним. И вчера она пригласила его к себе — решилась. А сейчас она, слушая его, любовалась им. А он вдруг замолк. То ли потому, что он заметил этот нежный любующийся взгляд ее и понял, что она не слушает, то ли потому, что снова сползает халат, когда она приглаживала волосы, снова обнажил ее руку, плечо и белое нежно светящееся тело на груди, магнетически притягивающее его взгляд. Он замолк на полуслове. И потом уже совсем другим тоном досказал фразу: «Только чертежи сам не могу сделать».

— Что же ты раньше мне об этом не сказал? — с укоризной спросила Валя.

Владимир усмехнулся, как бы говоря: «Я не знаю, как это я сегодня тебе все рассказал», и потупил глаза. Валя подошла, взъерошила мягкие, как лен, волосы.

— Какой ты, ей-богу, смешной, робкий.

От этого прикосновения по всему телу у него разлилась теплота.

— Не потому, что робкий. Раньше я, может быть, сам не был уверен, что я правильно думаю,— как бы оправдываясь, сказал он.

— А теперь уверен?

— Коли б не уверен, то и теперь не говорил бы.

— Завтра я схожу к директору завода, расскажу все, и к тебе инженера прикрепят, на помощь,— пообещала Валя. Она подошла к окну, распахнула его, и в комнату стал вползать аромат теплого майского вечера. На чистом небе уже зажглось множество мелких, ярких, мигающих звезд. Тысячи, тысячи — как много их! Яркий свет, падающий из окна, выхватил из темноты притаившиеся в палисаднике густые кусты цветов, которые, казалось, что-то таинственное прячут в своей тени. На листьях поблескивали росинки.

— Только я не смогу так красиво, как ты, рассказать директору. Посмотри, какой красивый вечер,— пригласила Валя, уступив ему место у окна. Мягкий грудной голос звучал ласково, доверительно. Она положила руку ему на плечо, прикоснулась к нему упругой девической грудью. Он почувствовал во всей полноте, что вечер был действительно удивительно хорош. Они долго молча смотрели в открытое окно и глубоко вдыхали свежий воздух, отчего прикосновение Валиной груди было более ощутимым.

— Как хорошо! — прошептал Владимир, и в это слово

он вложил все, что у него творилось на душе. А на душе у него творилось невероятное. Ему хотелось сейчас обернуться, схватить Валю, как в клещи, прижать ее к груди и поцеловать в самые губы так, чтобы... Он и сам не знал как. Вале тоже было приятно, опираясь на плечо, чувствовать его близость, стоять рядом с ним и чувствовать под рукой сильное мужское тело. Если Валя сейчас чувствовала себя вполне довольной, ее душа была полной чашей, то Владимира эта близость опьяняла, возбуждала, чаша чувств переполнялась, бурля, и казалось, вот-вот она переплеснется через край и выльется во что-то особенное. Валя осторожно взяла его за ухо и, прощупывая, поглаживая его пальцами, спросила:

— Володя, а ты о любви также красиво умеешь говорить?

Он повернулся к ней лицом, молча покачал головой, не отрывая от нее глаз, а в очах, как в зеркале, отражалось все то, что он сейчас чувствовал. И Валя это увидела. Она пригладила его волосы со лба и до шеи да так и задержала руку, полуобняв его. Это было толчком, переполнившим чашу; счастье выхлестнулось через край, вскипело, лишив самообладания. Он схватил ее за головку и поцеловал в губы. Она инстинктивно попробовала сопротивляться, но... разве могла она противиться? Она чувствовала то же, что и он. Она оторвала его, удивленно взглянула ему в глаза и смущенно опустила голову, как бы рассматривая пуговицы на его костюме, и обиженным тоном с ноткой укора сказала:

— Володя...

Она хотела его пристыдить, но, увидев, что он смутился не меньше ее, досказала фразу более мягко:

— Ведь окно открыто,— и затянула занавеску.

* * *

С каждой новой деталью станок все с большим злом и остервенением, с нарастающим гулом вгрызался резцами и сверлом в вертящуюся болванку. От прикосновения к этой вертящейся болванке из-под резцов быстро выползали витые пружины стружек. Они обрывались и снова вытягивались. Длинные, сверкающие.

Владимир сам испытывал свой новый, реконструированный станок. Руки двигались быстро и ловко, привычно. Однако они же и выдавали его взволнованное, напряженно-

тревожное состояние. Если перед запуском станка Владимир чувствовал себя уверенно и потому почти спокойно, но в тот момент, когда он вытер руки и собрался включить мотор, как неожиданный выстрел, у него промелькнула мысль: «А вдруг...» И от этого «а вдруг» все его спокойствие сдуло, как ветром. Ему сдалось, что вот он включает мотор, и станок не шевелится ни одним своим колесиком, ни одним рычажком,— и будет мертв. И хотя станок зашевелился, задвигался, загудел, набирая разгон, тревожное опасение не оставило Владимира. Ему казалось, что вот сейчас что-то случится: сломается, затрещит, и все полетит к чертям,— весь его замысел, все его труды, надежды, ожидания. И это будет его позор. От напряжения на лбу вздулись жилы, до звона в ушах стучала в висках кровь, на лице выступил крупными росинками пот. Но станок работал ровно, ритмично двигались рычажки и вертелись шестеренки.

Древнегреческие писатели, художники, поэты в своем творчестве и воображении возвращались в прошлое и оттуда черпали сюжеты для своих произведений. Они вновь переживали то, что однажды переживал их народ. Тележка времени тащила их вперед, а они свои взоры не могли оторвать от того, что прошло, взоры обращены назад.

В наше время мы видим явно противоположное стремление (общее, не частное) наших художников, писателей, поэтов заглянуть в будущее, открыть завесу времени, рассеять туман неизвестности, стремление выскочить вперед тех серых меринов, которые запряжены в тележки времени, обогнав ее. А сколько их, желающих обогнать свое время?! Толпы! Спешат! Дабы не выбиться из сил в этой сутолоке, не лучше ли усесться на эту тележку истории. Она хоть медленно, но везет.

І такі сум агарнуў хлопца, што здаецца, вялізная цёмная глыба навалілася на душу, прыціснула яе да сырой зямлі так, што ні зварухнуцца, ні вызваліцца. І цяжка да стогну, і крыўдна да болю, і злосна да слёз, хоць зубамі грызі. Находзяць часам на чалавека такія хвіліны, доўгія, цяжкія, і чалавек становіцца змрочным і нелюдзімым. Збоку гледзячы, здаецца, што нейкае гора насцігла чалавека. Ці то рэўматызм пачаў круціць суставы, ці нешта іншае гняло, а на самой справе гэтыя пачуцці нахлынулі на чалавека неяк самі сабой, без дай прычыны. Спытай яго ў

гэты час, чаму ён такі сумны, і чалавек не знойдзе што сказаць, прамаўчыць. А сум гэты выклікаены цэлым комплексам уражанняў: хлопца турбавала тое, што неба заслалі шэрыя хліпкія хмары, ад чаго і на зямлі пацягнуліся такія ж шэрыя вялізныя цені, і тое, што вецер сумна і манатонна шуміць у галлі кустарніку... І нудныя ўсплёскі халодных хваль ракі... Усё гэта абудзіла недзе ў куточку сэрца той сум, які наступова ахінуў усяго яго. Горка было ад тых думак, што вось ён бадзяецца недзе ў незнаёмых мясцінах, далёка ад дому і не ведае ён, што там і як там. А праведаць, схадзіць туды небяспечна — на ўсіх дарогах яго падпільноўваюць гэтыя нелюдзі ў зялёных шынялях, якія гатовы не тое што прыстрэліць, а нават уласнымі зубамі разарваць: за штодзённы страх, які ўсяляе ў іх адно толькі слова, імя — Кузьма. А дадому трэба такі наведацца, даўно ўжо не быў там. Кузьма цяжка ўздыхнуў, амаль прастагнаў. Ён устаў, абтрос прыліплыя ад штаноў пажоўклыя лісці і павольна пайшоў паўз бераг.

— Ты куды?

— Пойдзем, чаго без толку сядзець.

Іван падняўся і дагнаў Кузьму.

— Ты што гэта сёння нібы недапечаны ходзіш?

Кузьма прамаўчаў. Іван ужо і забыўся пра сваё пытанне, калі Кузьма спыніўся і неяк ціха, нібы сакрэт які перадаваў, сказаў:

— Чорт яго ведае... Нешта так сумна, душа прадчувае штосьці такое нядобрае, што...— і ён замоўк.

Шчырасць і сур'ёзнасць тону, якім гаварыў Кузьма, крыху кальнула Івана, але ён бадзёра і нават насмешліва пажартаваў:

— Вось яшчэ знайшоў. Душа! Яна што балалайка — на якія лады націснеш, так і зайграе.

Кузьма нехаця ўхмыльнуўся, але нічога не сказаў. Падняў пад нагамі дубец і зноў пайшоў. Яны павольна ішлі па беразе, моўчкі думаючы кожны аб сваім. Кузьма наперадзе, а Іван следам. Час ад часу Кузьма ўздыхаў і сцёбаў дубцом па галінках кустоў, абсякаючы сырыя дрыготкія лісты. Іван добра разумеў свайго сябра і яго гэты змрочны настрой і не турбаваў яго ні пытаннямі, ні сваімі развагамі, бо ведаў, што гэта неўзабаве пройдзе, выкіпіць, выпарыцца, і Кузьма зноў стане самім сабой — добрым, спакойным і, як заўсёды, уважлівым да другіх хлопцаў. «А пакуль што хай пабудзе сам з сабою»,— падумаў Іван.

За час іх дружбы ў атрадзе яны навучыліся так добра разумець адзін другога, што нават у гэтыя маўклівыя хвіліны нейкага смутку яны беспамылкова, інтуіцыяй адчувалі, што робіцца ў гэты час у душы другога. І нават у такія хвіліны, калі так хочацца пабыць у адзіноцтве, не на людзях, яны адзін аднаму не перашкаджалі.

Кузьма раптам спыніўся, і задуманы Іван ледзь не наскочыў на яго.

— Ты ведаеш, чаго я захацеў? — Кузьма прыжмурыў вочы, нібы ўяўляючы штосьці сабе, прыкусіў ніжнюю губу, крыху памаўчаў, быццам падкрэсліваючы ўсім гэтым, што ён сапраўды занадта захацеў нечага.— Мне так зараз захацелася сесці на тваю даваенную райкомаўскую эмку, учапіцца за руль і так газануць, каб дзевяноста, сто, сто дваццаць кіламетраў выжаць, каб у вачах замітусілася ўсё да слёз, каб загуло-засвісцела ў вушах, каб, чорт пабяры, душа захаланула. Э-эх і збіў бы я зараз аскоміну.— А потым зусім ціха дадаў: — Засумаваў. Любіў я, брат, праехаць, каб з вецярком...— Ён страсянуў галавой, і кубанка неяк сама сабой саскочыла на самую патыліцу, вызваліўшы пасму кучаравых валасоў, якая тут жа на лбе і закруцілася ў калечка. Гэты рух галавы для Кузьмы быў вельмі характэрны, зараз ён нібы вызваліў яго ад задуменнасці і смутку. У яго вачах загарэліся агеньчыкі, якія нагадвалі бліскавіцу, кубанка, з'ехаўшы на патыліцу, надавала яму выгляд зухаваты, геройскі.— Апрыкрала сядзець у гэтым гнілым лесе без справы,— Кузьма некалькі разоў сцёбнуў дубцом па кусце, нібы шашкай, крыж-накрыж, аж пакуль дубец не зламаўся.— Немцы ўжо тлусцець пачалі,— і Кузьма смачна вылаяўся.— А чаго ж ім не хапае, ніхто іх не трывожыць.

У голасе чулася яўнае незадавальненне і не штучнае, а шчырае, без малёўкі. Для чалавека з невычарпальным запасам энергіі, якім быў Кузьма, вымушаная бяздзейнасць на працягу тыдня здавалася вечнасцю, і таму Іван не дзівіўся ні гэтай непаседлівасці Кузьмы, ні яго хандры. «Такім ужо нарадзіўся ён»,— думаў Іван. Можа, нарадзіўся такім, а можа, і не. Кузьма, відаць, не сказаў бы так, калі б яго спытаць пра гэта.

— Сюды б Адама Сяргеевіча, зусім па-другому зашавяліўся б атрад наш.— Кузьма рэзкім ударам фінкі адсек доўгі лазовы дубчык.

— А хто ён такі, гэты Адам Сяргеевіч?

— Адзін дзядзька, не памятаю, з якой вёскі, сказаў

пра яго так: «Гэта не чалавек, а жыгала»,— разумееш, распаленае да чырвані жыгала,— дадаў ад сябе Кузьма,— якое ніколі не тухне. Сунеш яго ў ваду, і адразу кругом яго кіпіць, бурліць, шыпіць, парыцца. Калі б яго зараз да нас у атрад, гэта ўсё роўна што гарачае жыгала сунуць у муравейнік.— Кузьма ўсміхнуўся, відаць, уявіў сабе намаляваную самім дэталь.

Івану вельмі спадабалася параўнанне чалавека з распаленым жыгалам, і ён амаль рэальна ўявіў сабе такога чалавека з невычарпальным запасам унутранай энергіі, здольнай запаліць у людзях агонь нестрымальнай волі, імкнення пачаць і давесці да канца ўсякую справу, хай сабе самую цяжкую. А такія людзі ёсць. Адной сустрэчы з такім чалавекам даволі, каб надоўга пакінуць след у памяці. Ведаючы, што Кузьма не любіць расказваць, Іван выцягваў з яго па слове:

— А дзе ён цяпер?

— Загадалі яму эвакуіравацца. Ды яму і нельга было тут заставацца. З адной рукой быў пасля грамадзянскай вайны. А то б... Ён у Катоўскага служыў,— і сказаў гэта Кузьма так, нібы служба ў Катоўскага была найвышэйшай чалавечай якасцю. Івана зацікавіла тое, што Кузьма так адзываўся пра гэтага невядомага чалавека, тым больш што звычайна ён нават скупіўся на пахвалу. Нават і тады, калі чалавек і сапраўды заслугоўваў хвалы, але Кузьма неяк халаднавата буркне сабе пад нос: «Ну што, правільна зрабіў чалавек, і ўсё». Так Кузьма ацэньваў нават і такі ўчынак, які межаваў з геройствам. Па яго разуменні ніякага геройства няма і герояў таксама, а ёсць людзі, якія чэсна і добрасумленна выконваюць свой абавязак. А «герой» — гэта проста гучнае слова, і толькі. Бывае, што так разважаюць некаторыя людзі ад зайздрасці ці проста ад жадання не ставіць вышэй сябе нікога, бо гэтым самым баяцца прынізіць сябе. Пра Кузьму гэтага сказаць нельга. Ніхто і ніколі не мог папракнуць яго гэтым. У атрадзе, ды і не толькі ў атрадзе, а ў шырокім наваколлі імя Кузьмы было добра вядома. І партызанам, і жыхарам, і немцам, і іх служкам. Па вёсках нават хадзілі легенды пра яго, асабліва сярод моладзі. У іх Кузьма выглядаў куды ярчэй, проста сапраўдным героем-волатам. Але сам ён вельмі не любіў, калі хто-небудзь у вочы пачынаў яму славасловіць, як, бывае, не любіць чалавек, калі пачынаюць расказваць пра яго якую-небудзь непрыемнасць. Гэта была сціпласць, якая межавала з суровасцю. Такім ён быў і да людзей. Вось ча-

му Івана асабліва зацікавіла тое, што Кузьма з такой павагай гаварыў пра нейкага Адама Сяргеевіча. Ён вырашыў распытаць у Кузьмы, але зараз якраз і не давялося, бо прыбег да іх Васька Шкрот, які перадаў, што камандзір атрада тэрмінова выклікае Кузьму да сябе.

Кузьма атрымаў заданне.

Вёска Стараселле ад лагера была кіламетраў за восем. Яна стаяла ля шашы, якая роўнай стужкай выструнілася з усходу на захад, без зігзагаў і паваротаў, праразаючы катлаванам узгоркі і ўзнімаючыся насыпам над балотцамі. На адным з такіх узгоркаў паміж балотцаў і стаяла гэта вёска, прытуліўшыся адным краем да шашы, а другім — да невялічкага ляска, што стаяў узбоч шашы. Вёска была невялічкая, якіх дамоў сорак, але немцы тут трымалі моцны паліцэйскі гарнізон. Акрамя паліцэйскіх, тут было і з дзесятак немцаў, якія як бы сцэментоўвалі маладысцыплінаваны паліцэйскі атрад. Моцны гарнізон немцы тут трымалі нездарма. Кіламетры за два ўправа па шашы і за тры — улева на балацянках, якія перасякала шаша, былі масты, і па іх штодня снавалі машыны з усходу на захад і з захаду на ўсход. Гарнізон выстаўляў пасты для аховы гэтых мастоў і павінен быў кожную мінуту быць гатовым выступіць на іх абарону ў выніку налёту партызан. Каб знішчыць масты, трэба было знішчыць спачатку гэты гарнізон. Такая задача была пастаўлена суседняму атраду, але ён, зрабіўшы няўдалую спробу, згубіўшы толькі забітымі трох партызан, задачы так і не выканаў. Камбрыг гэту задачу паставіў перад Кузьмовым атрадам. Па загаду камандзіра атрада Кузьма павінен быў разведаць, «пранюхаць, дакладна пранюхаць», як выразіўся камандзір, дзе выстаўляюцца начам пасты ў вёсцы і, галоўнае, дзе размяшчаюцца кулямётныя гнёзды. Справа была не лёгкай. У гэтай вёсцы сувязных атрад не меў, а ў Кузьмы і знаёмых нікога там не было. Задача ўскладнялася яшчэ і тым, што змяінае гняздо гэта ўжо ўзварушылі, і пасля няўдалага налёту партызан паліцаі і немцы вядуць сябе насцярожана. А гэта павялічвала небяспечнасць. Камандзір так і сказаў: «Глядзі, трымай вуха востра, яны пужаныя ўжо».

Нередко встречаются люди умные, с гибким умом, тонким чутьем, но живут в собственном мирке, круг мыслей их редко когда выходит за рамки собственного я. Не потому, что они не способны дальше, шире глянуть на свет бо-

жий, а потому, что не в их привычке это делать. В хорошие времена, когда на душе легко и весело, они занимаются самолюбованием, самосозерцанием, позируют перед собой и перед другими, выверяют эти позы и собственное я, не только внешнее, но и внутреннее, не только перед зеркалом, но и на людях. В таких случаях другой человек рассматривается как средство отражения его собственного я. В минуты же, когда на сердце грустно или печаль (чаще всего мелочная, когда собственное отражение показалось неприятным), такой человек может впасть в уныние, граничащее с разочарованием в жизни. Доходит иногда до такого состояния, что, вызвав жалость к самому себе, он может разрыдаться. И, кажется, возьми и встряхни его, да спроси построже: черт побери, почему, отчего, что за причина этой меланхолии, он отрезвеет. Хочется иногда сказать такому человеку: «Да глянь же ты на мир, выкарабкайся из своего я, это маленькое, ничтожное в сравнении с необъятным миром, ведь жизнь твоя собственная не ограничивается только твоим собственным миром, ведь Жизнь — это не только твои радости и горести. Жизнь намного огромнее, шире, значительнее. Есть же общие радости и страдания людей, народов, человечества. Подумай об этом! Станешь ли ты после этого копошиться в своем узком мирке? Тебе самому покажутся смешным, мелким, ничтожным все твои слезы и вздохи. Будь же ты Человеком. Заставь себя думать шире и в пространстве и во времени. Заставь себя понять, что есть человеку о чем думать, что созерцать, чем любоваться, огорчаться, возмущаться и негодовать. Заставь себя понять, что жизнь — это больше, чем твое я, твой мирок. Начни хотя бы с того, что обрати внимание на людей, которые окружают тебя, постарайся понять, увидеть, так ли они делают, как ты. Смотрят ли они на все окружающее как на созданное только для них или, наоборот, считают, что они являются частью, дополняющей все, что видят вокруг.

1947

З ускраіны горада трамвай ішоў напалову пустым. У раскрытыя дзверы вагона дзьмуў халодны сіверны вецер, замятаючы туды рэдкія энергічныя сняжынкі, якія тут жа шукалі дзе-небудзь у зацішку прытулку.

У вагон увайшла жанчына, апранутая па-вясковаму і цёпла. Па тым, як яна нялоўка ўвайшла ў вагон, цікаўна і строга азірнуўшыся па вагону, і неяк баязліва прысела на лаўцы пры ўваходзе, можна было думаць, што яна ўпершыню ў вялікім горадзе і ўпершыню едзе ў трамваі.

Следам за ёю ўвайшоў здаровы дзяцюк з шырокім адкрытым тварам, шырачэзнымі плячамі. Ватоўка на ім сядзела цеснавата і рукавы здаваліся караткаватымі — рукі, моцныя, чырвоныя, вылазілі з іх. Ён спыніўся каля жанчыны, нібы аберагаючы яе ад кагосьці.

Рассказ про попа, который на всенощную напился так, что опоздал светить куличи. А колхозный конюх перед всенощной втихомолку, но внушительно предупредил: «Слушай, поп, если завтра до 8 часов утра не кончишь там скуголить, то всех лошадей загоню к тебе в церковь. Знай, весна — сеять надо. Не задерживай старух».

Перад самай вайной сям'я Ягора спраўляе наваселле. Калі перавозілі барахло, то скінулася з калёс скрынка, забіла кошку. І гэты выпадак надоўга застаўся ў памяці Ягоравай жонкі, якая была ў гэты час цяжарнай. Назаўтра Ягор атрымаў пісьмо ад сына, які служыў у арміі недзе на Каўказе. Ён насіў яго ў кішэні, не раскрываючы да вечара, каб прачытаць вечарам, калі збярэцца ўся сям'я.

Калі Ягор перабраўся ў новы дом, душа яго перапоўнілася спакоем і задавальненнем. Ён ляжыць і смакуе... Устае, аглядае дом. Да прыезду сына з арміі трэба ўсё ў доме закончыць, прывесці ў парадак.

Дачка і сын. Дачка і Ларыса — дзяўчына, якой у свой час захапляўся сын.

Раптам вайна.

Даводзіцца эвакуіравацца Ягору, цяжка пакідаць гэта дарагое, блізкае, не выпітае да дна шчасце. Ён выходзіць у сад і плача. Гэта заўважыў і вельмі здзівіўся малодшы сын. Яго гэта ўразіла.

Выехалі, і па дарозе жонка нарадзіла. Атрымалі пісьмо ад сына. Ён просіць брата весці дзённік.

Девушка вышла замуж за очень хорошего человека. Тихий, спокойный, старательный, уравновешенный, трудолюбивый, упорный и, вместе с тем, добрый и мягкий, он

вызвал этими качествами любовь девушки глубокую, тихую. Не любовь, а удовлетворение и спокойное любование. Но вот появился другой. Красивый. Горящие, пламенные глаза. Они пожирают ее. Он энергичен, самоуверен, быстр, аккуратен, едок, остер и, главное, неотступен, неотразим. Его взгляд, вернее, свет, излучаемый глазами, постепенно, неуклонно разъедал те нити, которые, казалось, так крепко связывали ее с мужем. Эти нити как будто от волшебной силы расползались. Она (девушка) раздвоилась. Если первое время мужа любила и не допускала грешных мыслей, а на него смотрела пренебрежительно (хотя внутри прорастало что-то тревожное), то теперь к мужу осталась жалость, к нему родились любовь и ненависть. Наконец, к мужу ненависть, а к нему великая любовь. Ох, эти страсти!!!

Почему я столько работаю? Могу ответить... Я умру. Потому, что все люди смертны. Ну и вот, а что же смогут сказать мои сыновья, мои дети о самом близком им человеке? Про отца своего? Чем он сохранится в их памяти. Глуп он был или умен, работяга был или лентяй... Сделал он что-либо за свою жизнь или прожил паразитом...

А мне не хочется, чтобы детям моим было стыдно людям в глаза смотреть за меня.

Может быть, я не сделаю открытия, что земля вертится вокруг солнца, но и... а паразитом прослыть не желаю... и в памяти детей своих таковым сохраниться не хочу.

А дети всегда вспоминают умерших родителей. Даже если им уже по 80 лет, даже на смертном одре вспоминают они мать или отца.

К секретарю райкома принесли фотографии. Несколько штук. На одной из них изображена девушка или молодая женщина, облокотившаяся на столик. Во рту у нее трубка, большая мужская трубка (пипка). Лицо выражает следующее: «Плевать я хотела на общественное мнение».

На другой фотографии эта же женщина заснята сидящей на кровати. Помятая кровать, помятое платье. На лице написано: «Ну а что тут такого, подумаешь?» Она тут не женщина, совершившая таинство, а какой-то механизм, после обычного упражнения. На третьей фотографии она же стоит рядом с немецким ефрейтором, который грубым жестом полуобнял ее и нагло рассматривает ее как бы уже нагую.

И от всех этих фотографий не страстью несет и чувством, а чем-то до того пошлым, гадким и грубым, что хочется сплюнуть... И непременно оскорбить ее. Живую, в глаза, лично, а не фотографию. А ведь это жена одного из ответственных работников.

Вот конфликт. Она вышла замуж за него после войны, скрыв от него свое поведение во время оккупации (была даже беременной). Но она имеет симпатичные черты лица. И вот честному человеку из-за этой пакости предстоит официальный и неприятный разговор.

Па вакольных вёсках пра Патапа хадзіла слава як пра паляўнічага такога сорту, якія ў жыцці рэдка сустракаюцца, а ўсё болей у анекдотах. А па праўдзе сказаць, можа, гэта слава была і памылковай, бо, пачынаючы расказваць пра яго як пра паляўнічага, заўсёды раскажуць самае цікавае не пра тое, як ён паляваў ці што здарылася на паляванні, а пра яго суку ці як і што здарылася з ёй. І, можа, правільней было б сказаць, што большая слава хадзіла не пра самога Патапа, а пра яго паляўнічых сабак і, у прыватнасці, пра яго суку. А суку ён такі прыдбаў сабе адменную. Я не магу расказаць пра ўсе яе асаблівыя паляўнічыя якасці, бо я сам не паляўнічы і ў іх мала разбіраюся, але і я нават разумею, што сука ў яго была не абы-якая. Многія з нашай вёскі, пражыўшы ўжо гадоў па пяцьдзесят, а за свой век такой сукі зроду не бачылі. Ды, па праўдзе кажучы, ва ўсёй акрузе такой сукі нідзе і ні ў кога з паляўнічых не было. Паколькі сука гэта была надзвычайная, то Патап і шанаваў яе як мае быць. І не для прыгожага слоўца ён часцяком гаварыў:

— Ты мне давай любую карову, і то я не памяняю сваю суку.

А калі ўжо Патап сказаў так, то можна верыць, што ён не памяняе. Трэба сказаць, што сука ў яго была ў добрым целе — карміў яе мясам і, як відаць, ад пуза.

І вось аднойчы ўзімку гэтая яго сука занепакоілася: ці то ад добрага жыцця, ці то час такі прыйшоў, толькі пачала яна траціць апетыт і наогул нешта не так стала сябе паводзіць. Каб да мяне, то я і не здагадаўся б, што за капрызы паявіліся ў яе, а Патап вельмі добра разумеў сабачую натуру, ён адразу і здагадаўся, што... (ну, ды слоў з песні не выкідваюць) а, адкрыта кажучы, Патапавай сучцы надакучыла ўдоўе жыццё.

І хоць Патап быў стары кемлівы, і жыццё добра ведаў,

але вось гэты закон прыроды ён неяк не ўгледзеў, прапусціў, і таму капрыз яго памочніцы быў нечаканасцю. Нечаканасцю таму, што не хацелася яму зводзіць сваю Лэдзі (так звалі яго суку) абы з якім лайдаком-псом. Цікава ж вывесці чыстакроўную пароду, а не змешваць кроў. Трэба было шукаць падыходзячую пару. І Патап парашыў шукаць. Характар ужо такі меў і сабак добрай пароды вельмі любіў.

Александр Исаевич — научный работник академии сельскохозяйственных наук, открывший новый способ борьбы с колорадским жуком. 36 лет.

Татьяна Федоровна — его жена, лет 28, тоже занимается научной деятельностью, хоть и менее успешно.

Лариса Васильевна — аспирантка, лет 23, работает под руководством Александра Исаевича.

Валентина Витольдовна — один из работников министерства сельского хозяйства.

Сцена первая

Татьяна Федоровна, живущая в городе, получила от мужа письмо. Он проводит опыты непосредственно в колхозе. «Милая Танюша! Извини, дорогая, я так тебе долго не писал. Вот уже три недели, как я воюю с жуками. Настолько отъявленный враг и мой и твой, что требовал максимума времени. Некогда было не только покушать и поспать, но даже и тебе черкануть пару слов. Но могу порадовать тебя и похвалиться — я оказался выносливым и стойким борцом — враг, можно сказать, побежден. Опыты не только подтвердили мои предположения, но даже больше, чем я ожидал. Жук будет побежден. Для отступления ему все пути отрезаны...»

Татьяна Федоровна радуется успехам мужа и в то же время жалеет его. Ведь он такой, что если увлечется работой, то забывает и про сон и про еду. Она жалеет, что не поехала вместе с ним в колхоз, чтобы ухаживать и заботиться о муже. Она соскучилась по мужу, ждет его, чтобы хоть немного отдохнуть вместе. Читает дальше: «Танюша! Привет тебе от моей помощницы Ларисы Васильевны. Она оказалась незаменимым для меня человеком. Я просто не ожидал от такой хрупкой барышни такой трудоспособности и упорства. Она золотой человек для науки. Мне просто жалко ее: за последнее время она так устала и похудела,

что я настаиваю после окончания опытов, чтобы она поехала обязательно на курорт или в санаторий. Она этого вполне заслужила. Правда, она говорит, что я больше заслужил и что я тоже похудел. А я ей на это ответил, что это потому, что в нее влюблен. И девочка смущается, а мне смешно. Она очень стеснительная натура. Милое, милое дитя!»

Татьяна Федоровна комментирует вслух: «Ты смотри, Сашок, а то и в самом деле влюбишься». Читает дальше. «На этом кончается приятная часть письма. А теперь коротко о том, что меня огорчает. Не знаю, по чьей вине, но меня обидел кто-то из министерства. Второй месяц мы живем на подножном корму — нам на экспедицию не выслали денег. На все мои письменные запросы упорно молчат. Знать, не перевелись еще бюрократы. Кроме того, я просил прислать мне кое-каких препаратов, и тоже просьба повисла в облаках. Но скоро терпенье лопнет, и я нагряну к ним как гром в ясную погоду и наделаю шума...»

«Приезжай, приезжай. Может быть, отдохнешь парочку дней».

В тот момент, когда она дочитывает письмо, к ней заходит Валентин Витольдович. Разговаривает с ней елейно-мягко, ласково. Справляется о здоровье, о самочувствии. Наконец предлагает ей пойти в театр развеяться. Татьяна Федоровна рассказывает ему о письме мужа. Дав согласие пойти в театр, она уходит в соседнюю комнату переодеться, а Валентину Витольдовичу дала письмо мужа и попросила прочесть его вслух. Оттуда же, из соседней комнаты вставляет реплики. Валентин Витольдович, читая место о Ларисе, смакует и выражает чувство удовлетворения. Он что-то задумал. Это ему кстати. Они уходят в театр.

Сцена вторая

Та же комната
12 часов ночи

В комнату входят возбужденные Александр Исаевич и Лариса. Они только что с дороги, возбуждены. Александр Исаевич думает, что жена спит, и хочет удивить ее своим неожиданным появлением, но, осмотрев квартиру и не найдя жены, он предполагает, что она засиделась в академии. Лариса собирается уходить домой (но дома-то у нее нет, а есть тетя, где она хочет остановиться на 2—3 дня, которые они пробудут в городе). Однако Ал. Ис. ее не отпу-

скает, мотивируя это тем, что, во-первых, поздно, во-вторых, до тети далеко, в-третьих, это же не домой, а к тете, а в-четвертых, она с дороги устала и ей необходимо отдохнуть. И в конце концов Таня будет рада принять гостя дорогого. Во время этого разговора Александр Исаевич услыхал, что в коридоре кто-то идет. Это возвращается жена. Он решил все-таки сделать встречу сюрпризом. Он прячет Ларису в свой кабинет, сам прячется за ширму.

Входит Татьяна Федоровна с Валентином Витольдовичем.

О паспортах

Жалоба современного человека человеку будущего

Любой милиционер не признает меня за действительного человека, если я не покажу ему соответствующей бирки, метки, паспорта. Будто я без него не полноценный человек, а всего лишь полуфабрикат, чулок без указания артикула, сорта, цены и прочих отличительных отметок. А меня это злит, расстраивает. Я после долгого наблюдения за собой и другими моими современниками пришел к заключению, что я нисколько не изменяюсь от того, что получу и ношу в кармане несколько листков бумажки. Злит меня еще и то, что получить эту бумажку не так легко. Для этого надо черт знает сколько поторчать в очередях...

Представить себе темное, сказочное время. Кавказ, горы, скалы, ущелья, аулы, сакли без окон, отторженные от мира высокими каменными заборами. Люди живут в то время, когда нет ни права, ни государства, ни конституции, ни прокуроров. Люди живут по диким законам природы. Каждый отстаивает свои интересы (не права), так как он находит удобным. Сила — власть. Сила — право. Месть — суд. Женщина — ничто, товар. Чем лучше товар, тем выше ему цена.

Брат — рисковая голова, авантюристичен, энергичен, бесшабашен, властен, решителен, смел до отчаянности, мечтатель. Планы грандиозны. Влюблен в богатую девушку, но сам беден и, более того,— он в больших долгах — ходил на свидания к возлюбленной и истратился на наряды. Его ждет крах, суд за долги — строгий, беспощадный, как это бывает у дикарей.

Сестра — красавица необыкновенная, страстная натура. Она любит брата, знает его тайну, очень его жалеет, скорбит, но ничем не может помочь. Она безумно любит друга брата.

Друг брата — искренне преданный друг. Его сейчас нет — он уехал промышлять (может быть, на разбой), чтобы достать денег выручить друга из беды. Но его долго нет. Сестра переживает, опасается, как бы он не погиб. Брат в агонии.

Приходит богатый сосед (?), предлагает брату деньги за сестру и тем выручит от казни. Брат горячится, отказывается. Богатый грозит. Наконец обещает большую цену, за которую он может не только выкупить себя из долгов, но и купить себе невесту (а в этом он посодействует). Брат соглашается.

Брат и сестра. Сестра умоляет брата не делать этого. Она плачет, рыдает, рвет на себе волосы. Она раскрывает ему, что она любит так же, как и он. Просит его сжалиться. Но брат неумолим, хотя слёзы сестры его и растрогали. Он обвиняет сестру в том, что она его не любит и хочет его смерти ради своей любви, возможно даже и напрасной, т. к., может быть, друг погиб. Наконец брат, боясь, что может уступить мольбам сестры, нарочито резко, безжалостно обращается с сестрой и продает ее богатому.

Из долгов он выкупился, но невесту себе не купил — его в богатом доме осмеяли. Приезжает друг с добычей, но любимой не находит. Он убит горем. В припадке злобы еле не убил своего друга. Но ему этого не показал, решил украсть свою возлюбленную, о чем сказал и брату.

При свидании с ней этот друг предлагает ей бежать — теперь он богат, деньги есть, а его кинжал всегда выручит из беды, конь также не подведет. Но она высказывает опасения, что его убьют за похищение. И предупреждает, чтобы он не выдавал своих намерений ее брату, т. к. он может их предать. Она уходит. Он один в тяжелом размышлении. «Поклялся я Аллаху, что она должна моею стать женой. Но люди подлые мне стали на пути. Презрели дружбу, родственные связи и счастье мое один продал, другой купил. Так пусть же совершится правый суд. Пока по жилам кровь течет и сердце есть при мне, возьму я то, что мне принадлежит, что богу я поклялся взять!» Сам тут же прячется, поджидая «законного» супруга, чтобы, убив его, украсть свою возлюбленную.

Входит муж и брат жены. Брат предостерегает об опас-

ности своего шурина. Тот самоуверенно пренебрегает советом свояка и почти прогоняет его.

Он выскакивает из-за укрытия и закалывает мужа, затем уводит жену. Братья убитого тут же обнаруживают труп и предполагают, что убийство совершил брат жены, чтобы перепродать ее. Приводят его, избивают. Он рассказывает им о том, что украл ее его друг. Они его убивают (прикалывают) и сами отправляются в погоню.

З-за павароту, бліснуўшы шклом, выскачыла чорная легкавая аўтамашына. Яна з такой лёгкасцю і хуткасцю ўзнялася на ўзгорак з мостам, што падобна была на казачную чорную птушку, якая вось-вось адарвецца ад зямлі і ўзмые ўвысь. Цёмна-карычневыя лісты, апаўшыя з прыдарожных вербаў, саломінкі і адзінокі абрывак зеленаватай паперы ўсхапіліся з дарогі і разам з віхрам пылу рынуліся ўслед за машынай, нібы жадаючы разгледзець — што за чорт усеўся на гэтую машыну, і доўга імчаліся ззаду, кувыркаючыся і кружачы, але ніякі віхор не мог угнацца за ёй, яны адсталі і, супакоіўшыся, прытуліліся хто дзе: хто пад кустом, хто зачапіўшыся за травінку, і толькі пыл паднімаўся ўверх, каб яшчэ раз глянуць на гэту ашалелую хуткасць.

Ён нагадваў рускага казачнага волата Чарнамора, які толькі што выйшаў з марскіх хваль.

Сёння мора прыціхла, прысмірэла, маўчыць. Яно спакойна можа адпачыць. Перад ім на беразе стаіць волат і пільна ахоўвае яго. Перад ім, ля самых ног яго, ляжыць свежы зялёны вянок з чырвонай лентай, на якой напісана: «Мы ніколі цябе не забудзем». Відаць, тут нядаўна былі людзі...

Гэта помнік апошняму матросу, які да апошняга патрона не падпускаў немцаў да Севастопальскай бухты на Чорным моры ў 1942 годзе. Устанавілі гэты помнік недалёка ад Севастопаля на самым беразе мора. На п'едэстале, які склалі з вялізных шэрых каменняў, стаіць фігура матроса. Двухсажэнны рост, шырокія плечы, магутныя мускулістыя грудзі, рукі, шырока расстаўленыя ногі ўяўляюць сабой увасабленне волатаўскай сілы, рашучасці, непахіснасці. У адной руцэ заціснута ў моцны кулак граната-«лімонка», заціснута так, быццам ён збіраецца рас-

плюшчыць яе ці выжаць з яе сок. У другой наган. Ля ног ляжыць куча стрэляных гільз і пахілены ручны кулямёт.

Калі прыгледзішся да твару з правільнымі прыгожымі рысамі, то заўважыш, што скульптару ўдалося з вялікім майстэрствам выразіць нават думку гэтага іспаліна. Нахмураныя бровы, суровы пранізлівы позірк, сціснутыя вусны, насунутая на лоб аж да брывоў бесказырка і ўся фігура, ледзь пахіленая наперад,— усё гэта выражала, што матрос цвёрда рашыў схапіцца не на жыццё, а на смерць з тым, хто пасмее падысці да мора, што сярдзіта гуло ў яго за спіной. І ўзімку і ўлетку, і днём і ноччу гэты матрос насцярожана і па-арлінаму пільна ўглядаецца наперад, быццам чакаючы, што вось-вось можа з'явіцца нечакана адкуль-небудзь праціўнік. Днём, ясным пагодлівым часам, ён глядзіць туды — удаль, дзе цвітуць сады і зеленеюць вялізныя прамавугольнікі палёў, дзе паблісквае вокнамі горад ды папяроскамі кураць у неба завадскія трубы. Уночы ён уважліва прыглядаецца да ледзь прыкметных сілуэтаў невядома чаго — вялізных каменняў ці кустоў, быццам там нехта прытаіўся. Здаецца, ён час ад часу пераводзіць насцярожаны погляд з аднаго прадмета на другі, а то гляне на расцвечаны мірыядамі зорак-агнёў, нібы Млечны Шлях, горад. Аганькі гэтыя мігцяць, і цяжка ўстанавіць, ці то вельмі далёка яны, ці то зусім блізка.

А ззаду гудзе, стогне мора. Яно са злосцю кідае на бераг успененыя валы хваль, шуршыць, нібы трушчыць зубамі гальку, і ўсхліпвае ўсплёскамі ад свайго бяссілля. Здаецца, яно хоча рынуцца лавай на зямлю і затапіць у сваёй пучыне ўсё, што стрэнецца на шляху. Як ні моршчыцца яно ад злосці бясконцымі хвалямі, як ні кідаецца на бераг, хвалі рассыпаюцца пырскамі пры сустрэчы са скалой ці ўспаўзаюць на пакаты бераг і там, губляючы сілу, размах і рашучасць, спалохана адступаюць назад, пакідаючы на пяску палоскі пены.

Критика

— Ты на критику не обижайся, ты вникни — что есть критика... Ты думаешь — это сведение личных счетов, месть, дескать, «зуб за зуб»? Нет, дорогой, это не то... Критика — это, как бы тебе сказать... Это как в пословице говорится: «Ум хорошо, а два лучше». Вот ты работал, и я не скажу, что ты плохо работал, вернее, не хотел хорошо работать. Ты хотел работать как можно лучше, но не сов-

сем сумел... Все-таки ты допускал огрехи... Не нарочно, не зловредно, но огрехи. А от огрехов какая же польза? Пользы нет. Вот за эти огрехи тебя и критикуют... Положим, если бы ты меньше их делал, возможно, ограничились бы только разговором, но у тебя многовато их было, вот и тебя сняли с работы... Опять-таки, ты работал, а за собой как-то огрехов своих просто не замечал. Ну, то ли глаз не так дальнозорок, то ли некогда было, а может (не может быть), и ума не хватало... А люди-то есть люди, их много, у них и глаз много, и умов. Они-то все замечают и подмечают. Ну и им законно хочется, чтоб огрехов этих поменьше было. Вот и критикуют. Вот и выходит — ум хорошо, а два — лучше.

Народ делает историю. Народ двигает жизнь вперед.

Наш демократический строй дает все возможности народу строить, двигать. Народ ломает все препятствия. Эту мысль провести на конкретном материале. В пьесе.

Бедны яўрэй усё жыццё верыў богу і скардзіўся яму ў сваіх малітвах на дрэннае жыццё. Нарэшце ён вырашыў звярнуцца да яго з пісьмовай скаргай і папрасіць у яго хаця б рублёў 300. Так і зрабіў. Напісаў пісьмо, паклаў у канверт і напісаў адрас: «На неба, Богу». На пошце рашылі, што тут нешта падазронае. Пісьмо накіравалі ў ГПУ. Там распячаталі, прачыталі і пасмяяліся. Хтосьці з работнікаў прапанаваў сабраць яўрэю грошы і паслаць. Сабралі. Толькі не 300, а 150 рублёў і адправілі. На канверце напісалі адрас яўрэя і зваротны: «На неба, Богу», а для пэўнасці паставілі штамп ГПУ. Атрымаў яўрэй грошы, узрадаваўся і рашыў падзякаваць богу. Напісаў, як і раней, пісьмо. Яно ізноў трапіла да тых жа работнікаў ГПУ. Ізноў яны распячаталі пісьмо і прачыталі: «Грошы твае, о госпадзі, я атрымаў, за што ад усёй душы дзякую. Толькі другі раз, калі будзеш пасылаць мне грошы, то не пасылай праз ГПУ, бо тыя машэннікі 150 рублёў свіснулі».

Возможно ли повторение, появление пьес подобных чеховским? Закономерно ли такое повторение?

Безусловно, его пьесы — талантливо написанные картины из жизни общества, в котором он жил. Чехов — ве-

ликий мастер, художник. Он очень тонко схватил особенности, типические черточки современной ему жизни. Он уловил характеры, образы, сумел связать в единое целое, в сюжет то, что рассосалось по всей России. По всей великой России были рассыпаны люди: и хорошие и плохие — чеховские люди, и он, чтобы ярко показать Россию своего времени, сводил их в один дом, в одну семью, сталкивал их между собой, а всех вместе — с жизнью, которая шла мимо них, иногда против них...

Люди эти «чего-то» хотели, к «чему-то» стремились, чувствовали новое, ждали его, но были слепы, как котята, они не знали, что такое «что-то», где оно, куда идти, ждали нового и боялись его. Люди обреченные, осужденные, и им новое несло гибель.

Удачно схваченное время, которое несло, подготовляло новое, напоминает рассвет, когда еще солнце не взошло, а ночь кончается, и в этих сумерках очень трудно различить предметы, различить что-либо вообще.

И вот эти люди, не знающие ни цели, ни своего места, барахтаются в этих сумерках и доживают свои последние дни, как снег весной. Не только старый, зимний снег, но и молодой, только еще вчера выпавший, свежий, чистый, белый. Он растает и станет слезой.

В наш век все не то, и люди и обстановка. Наш век динамичен, быстр. Люди сознают цели, люди не чувствуют того, что угнетало, парализовывало, омрачало. Люди раскованны, для них ясны цели, видны широкие горизонты, потому, что сумерки кончились и определенно наступил день. День долгий, ясный. Бывают бури, грозы, ветры, но все это видно, понятно.

А, следовательно, они уже не похожи на слепых котят.

Изменяется содержание жизни, событий, целей. Не поиски и ожидания, а борьба.

Значит, иные образы, иные характеры, иные люди, люди, освещенные дневным светом, и не силуэты на фоне предрассветного неба. Характеры определенные, черты яркие, тени заметные, не скраденные сумерками. Иное содержание требует иной формы, иной обстановки и иного пафоса. Какого?

А это уже надо искать, видеть, находить. Нужно быть талантом и уловить так, как уловил Чехов свое время.

Переэмнасць жыцця

Сын: Яшчэ многа, многа не зроблена. Нельга марнаваць часу. Пачнём... Хаця не... *(Задумаўся.)* Не пачнём, а прадоўжым... Жыццё не стаіць на месцы.

.....*(ашаломлены, сеў)*: Вы ведаеце? Што вы сказалі? Вы прабачце мне, я прыгадаю вашага бацьку. Ён якраз перад смерцю сказаў такую ж фразу: «Яшчэ многа, многа не зроблена. Нельга марнаваць часу... Пачнём, хаця не... не пачнём, а прадоўжым. Пачыналі перада мной...»

Сын: У гэтым і заключаецца бяссмерце народа. Тое, чаго не паспелі закончыць бацькі, закончаць іх дзеці... Ну, прадоўжым.

Потомок Пришибеева

1. В зависимости от изменения условий, изменяются наследственные признаки.

2. Вот и Пришибеев... новый стал...

3. Нарисовать образ — потомок, новый вид от брака Пришибеева и Беликова (человек в футляре) в новых (наших условиях).

4. Сухой критик, репертком и т. д. Который никогда не смеется, никогда не озаряется, а обо всем судит с хладнокровным равнодушием (лягушачья кровь).

Боится всего нового, как Беликов, и громит все, что кажется «а вдруг», как Пришибеев. Скучная, серая и злая натура.

Для аднаактоўкі пра мір

Стары рабочы, француз-сацыяліст падтрымлівае палітыку ўрада. Працуе на заводзе і выступае супраць забастоўкі, накіраванай супраць выпуску ўзбраенняў. Ён хоча дапамагчы сваёй працай сыну, які ваюе ў В'етнаме. Піша яму аб гэтым пісьмо. Але атрымлівае паведамленне, што сын забіты. Ён зразумеў, што, падтрымліваючы ўрад, дапамог памерці сыну.

— Ну як у вас у калгасе працуюць?
— Працуюць...
— Я ведаю, што працуюць, але ж, відаць, не ўсе аднолькава?
— Што ж вы хочаце. Вазьміце лес, ён таксама роўны не бывае.

— Цяпер усе хітрымі сталі. Вазьмі курыцу. Як яе не спутай, а яна клюе, клюе і выблытаецца, хоць дзесяць вузлоў будзе.

Андрэй Кручкоў. Расстрэльвалі яго, але ён кінуў у твар забойцам адзежыну, збег і арганізаваў баявы атрад.

Сама маленькая, а рыдыкюль — паўметра на паўметра. Непрыгожа, затое модна і... смешна.

— У нас свабода веравызнання. Ты молішся аднаму богу, а я другому. Ты прэміям, а я гарэлцы. Каму якая справа да гэтага?
— Так. Для такіх ерэтыкоў, як ты, не шкодзіла б зноў увесці інквізіцыю.

Ходзіць вакол, як кот каля гарачай кашы.

— Што гэта за працэсія ідзе?
— Не бачыш, хаўтуры.
— А каго там хаваюць?
— М. Паслядовіч і М. Горцаў «Кветку Цянь-Шаня» хаваюць. (Можна і «Атлантычны пакт»).

Не спявак валодаў голасам, а голас валодаў спеваком.

Звонко и отчаянно, надрывно-высоким голосом заржала лошадь, как бы прося пощады или сострадания.

Когда он подошел ближе, то оказалось, что это красивое лицо было до неприличия забрызгано веснушками. Хотелось вынуть из кармана платок и сказать: «Ну что вы, ей-богу. Возьмите и вытрите. Нехорошо ведь».

Он недоговаривал слов, как будто ему не хватало воздуха. Говорил торопясь, точно на нем была тяжесть.

Познать бесконечно малое также трудно, как бесконечно большое. Насколько мы проникнем в тайну атома, настолько же проникнем и в тайну вселенной в целом.

ЦЕНИТЕЛИ ИСКУССТВА

У афиши

Техничка: А хорошая эта, как ее... «Хлеб наш насущный»?

Слушатель партшколы: Я смотрел. Ничего. Можно смотреть. Правда, некоторые артисты плоховато играют, но зато идейная штука. Это из периода колхозной жизни.

Техничка: Ну коли идейная то... (*И подумала*: «Надо у профорга спросить, что это за «идейная».)

Посетителю чайной понравилась официантка, но он не осмеливается сказать ей об этом. Просит жалобную книгу и пишет туда: «Вы мне нравитесь». Сунул ей книгу, натянул шапку и ушел.

«Будзеш так рабіць — у турму запішуць!»

«Выдумаюць яшчэ якую-небудзь вайну. Ім што».

«Гэта самае я другім растлумачыць магу, ведаю, як расказвалі, а вось сам не разумею». Так сказаў І. Вераб'ёў аб супярэчнасці грамадскай і прыватнай працы.

Эй ты, старая валёнка, сыдзі з дарогі, не перашкаджай! Старая валёнка — ды яшчэ летам. Нікому не патрэбная.

Больш чым дзіўна! Або гэта сімптом нейкай хваробы нервовай сістэмы, або прадчуванне чагосьці нядобрага, страшнага? Нібы вось-вось яно адбудзецца ці ўжо недзе адбываецца. 7.35—7.45 вечара 15 красавіка. Калі прадчуванне — праверу.

Вось стан такі: незвычайныя дрыжыкі ў нагах, нават падгінаюцца... Аслабленне мышцаў і паценне... Нібы кіс-

лата якая разлілася па целе, і асабліва адчуваецца яна ў мышцах ног, рук, у грудзях.

Паслала чужую фатаграфію, каб атрымаць ад яго атэстат з фронту.

«Хоць цікавая пастаноўка ў тэатры, але я глядзець не магу — спаць буду. А вось калі побач будзе сядзець цікавы мужчына, то хоць і палкамі кідай — не выганіш». Ася.

Зусім састругаўся чалавек.

ПАЧАТАК ДА «КУЗЬМЫ»

— І трэба ж было яму ісці туды? Успомніш — душа баліць,— ён зрабіў паўзу, і відаць было, што чалавек душой перажывае нейкую непапраўную памылку, смяртэльную памылку, якую зрабіў вельмі блізкі і дарагі чалавек, якога ўжо не вернеш, а ўсё-такі ніяк нельга прымірыцца з думкай, што чалавека таго ўжо няма. Уздыхнуўшы цяжка, ён зноў пачаў апавядаць: — Вось ужо колькі год, як гэта здарылася, а мне ўсё не хочацца верыць таму, што яго няма — не можа гэтага быць, не такі ён чалавек быў. Ну як жа паверыць, калі самыя цяжкія часіны ён перажыў. Ды яшчэ як перажыў — зайздросціць трэба, а ўжо тады, калі ўсе небяспекі мінулі, ён павінен быў загінуць. Не павінен быў! Вось чаму не верыцца. Не верыцца яшчэ і таму, што я не бачыў уласнымі вачамі ні яго гібелі, ні трупа. А... А не бачыў, то нельга згадзіцца з думкаю аб яго смерці. Тым больш што мне даводзілася бачыць, як ён выходзіў проста з безвыходнага становішча...

Пайду пахуліганю,— вырашыў Вераб'ёў, якога нечым дапяклі. І пайшоў. На вуліцы, праходзячы міма дзяўчыны, ён ушчыкнуў яе за бок, чакаючы, што яна зараз жа абзаве яго дрэнным словам. А яна ўсміхнулася і даверліва-ласкавым тонам спытала:

— А скуль вы мяне ведаеце?

Гэтае нечаканае пытанне, зададзенае дабрадушным тонам, дарэшты прагнала яго кепскі настрой.

Вераб'ёў да выкладчыка:

— Кажуць, што Шнеерсон так прымаў экзамены ва

універсітэце: праўду яму гавораць ці няпраўду, ён сядзіць, слухае, маўчыць і не пярэчыць, а потым бярэ ручку і ставіць адзнаку. Дык хоць вы ўжо, калі мы будзем гаварыць што-небудзь не так, то скрывіцеся як-небудзь, каб бачыць, што я не туды гну.

Хая, студэнтка, прыехала на канікулы. На кухні бабуля ляпае каструлямі, патэльняй, нажамі. Потым пытае:

— Хая, ты, здаецца, любіла гарэлае?

ДЛЯ «КРОКОДИЛА»

Делец: имел коня. По балансу числилась «лошадь». Она подохла, а он еще спустя два месяца выписывал фураж и даже предъявил счет на 200 рублей «за случку кобылы». И счет был оплачен «Лесдревхимсоюзом».

Они вышли на улицу. Солнце уже закатилось. Кучевые облака, сгруппировавшиеся над горизонтом на западе, скровянились, а небо стало не голубым, а червонно-фиолетовым. Еле слышно шелестел листьями пожелтевший клен. Тихо вечерело.

У СТАЛОЎЦЫ

— Ты што сёння на першае браў?

— Як заўсёды — суп аўсяны.

— Ты глядзі, браток, не злоўжывай гэтымі супамі, а то хвост вырасце. Прыйдзеш на лекцыю і будзеш адмахвацца ад мух.

Селянін не хацеў перасяляцца з хутара ў вёску (яму адвялі не дужа добры ўчастак). Але яго прымусілі, прыціснулі, разарылі, і ён пасля няшчасця ў сям'і (памерлі жонка, дачка) стаў сапраўдным бандытам.

Думкі, якія выражаны былі вялікімі, задоўга раней з'явіліся ў самых звычайных людзей. Аўтарытэт асобы многа значыць.

Прайшоў дождж
ык. Стала свежа і лёгка. Нават верабей зачырыкаў бойка, сакавіта, звонка, нібы горла ён прапаласкаў гэтым дажджом. З лістоў звешваліся буйныя кроплі. Яны скочваліся і цяжка падалі на зямлю. Здавалася, што не гэтыя кроплі мерна стукацелі, а зелень, трава гучалі так.

— А скажы, ад чаго людзі старэюць?

— Як ад чаго? — сказаў хлапчук так, нібы гэта кожнаму даўно вядома і, канечне, яму таксама.— Ад таго, што гадоў многа.

— Не-е,— запярэчыла дзяўчынка,— не ад гадоў, а ад сонца.

Хлапчук, не зразумеўшы яе, падняў ледзь прыкметныя яшчэ броўкі, наморшчыў лоб.

— Як гэта, ад сонца?

— А вось так... Калі сонца ярка-ярка свеціць, дык людзі моршчацца, а тады маршчынкі і застаюцца, і людзі старэюць.— І дадала: — Людзі старэюць летам.

СКВІТАЛІСЯ

Ля піўнога ларка паэт жучыць прадаўшчыцу:
— Паменей пены і вады.
На чытацкай канферэнцыі прадаўшчыца паэту:
— Вады паменей, меней пены.

Напісаць апавяданне аб тым, як у бамбёжку загінула маці (у падвале), а дзіця двух год памерла ля маці ад голаду.

Ён гаворыць так, як галодны есць. Галодны не перажоўвае і глытае цалкам кавалкі, так і ён не абдумвае і не стараецца правільна вымаўляць словы.

Кароткае апавяданне для «Вожыка» аб тым, як пісьменнік пазнаёміўся з вельмі прыгожай дзяўчынай, закахаўся ў яе, але тая не верыць яму толькі таму, што ў яго творах ніколі не гаварылася пра каханне. Не верыць, што ён — чэрствы чалавек — можа па-сапраўднаму пакахаць.

У Саюзе пісьменнікаў БССР.
1977 год.



Андрэй Макаёнак.
1978 год.



А калі так? Бог — тройка, зямля — карэта, мы (чалавецтва) — седакі-пасажыры. Бог імчыць чалавецтва стрымгалоў, як і куды яму захочацца. І ўсё таму, што няма ў нас лейцаў, не закілзалі яго. І не зможам, бо бог — гэта абагуленыя жаданні, а выканаць іх усім і для ўсіх немагчыма: жаданні аднаго супярэчаць другому. Так, бог — гэта ўвасабленне чалавечых жаданняў і спадзяванняў. Яго няма як істоты, а ёсць паняццe. Вера — мера жаданняў.

У няведанні — спакой, у веданні — расчараванне. Набываючы мудрасць, усведамляеш бяссэнсіцу жыцця, яго нікчэмнасці, непамыснасці. Якое яго прызначэнне... І ўсё ж жывеш і ўсё ж хочацца пазнаць усё. Немагчыма? Хочацца немагчымага.

Талстой, верагодна, хацеў пературэсці ўсё вучэнне аб Хрысце і стаць, такім чынам, заснавальнікам новай — ісціннай веры. Стаць новым Хрыстом.

1949

ДЛЯ П'ЕСЫ

Новы старшыня — прысланы з горада.
Рашыў ламаць старыя парадкі.
Працоўная дысцыпліна. Не хацелі ісці на работу. Займаліся сядзібай і гандлем. А к канцу просяцца на работу, аднак... Самая горшая работа для іх.

Драматычны анекдот: спачатку адмаўляўся, а цяпер просіцца, ды не дазваляюць.

Старшыня разлічыўся са старымі даўгамі. Расставіў людзей па месцах (можа, нават вярнуў таго-сяго на старое месца, адкуль той пайшоў пакрыўджаны).

На даўгі пусціў частку крэдыту. За што атрымаў вымову.

У аснову сюжэта ўзяць Арлоўскага і Серабранскага, свержанскага старшыню.

1. Сітуацыя з братам.
2. Пад суд за бульбу насенную.

3. Арыштаваны вярнуўся. Замах на старшыню.

4. Сын арыштаванага і дачка 2-й жонкі Арлоўскага.

5. Рахункавод: Колькі ты палучаеш? За 60 калгаснікаў? 1200 рублёў у месяц, а калгаснік 20 рублёў.

6. Заваяваў павагу сына арыштаванага. Паслаў на электрастанцыю...

7. У арыштаванага памерла дачка. Перад смерцю пыталася ў брата: — А праўда, што бацька злодзей? (Пасля гэтага замах.)

8. Той, хто не хадзіў на работу: «Я свой мінімум на сенакосе вырабатаю... Заадно і сена зараблю на 10 працэнтаў».

9. Пісьменнік. «Станоўчае і адмоўнае». «Новае са старым». «Заўтра Камунізм». «Перажыткі капіталізму». «Самая шчаслівая...» «Кансерватар і наватар», і г. д.

10. Жонка (1-я) старшыні. Сама кінула яго. Жывучы ў горадзе, зблыталася. Напісала пісьмо, што аліментаў у яго не патрабуе. Пісьмо... Што з ім, з пісьмом?

11. А можа, у яго дзяцей не было? А можа, з ім у горадзе жыў брат яго? Вучыўся? І прыехаў... і расказаў??? На жонку? А? А можа, другі яе муж філосаф? А? А ён сябра пісьменніка.

Звесці пісьменніка і філосафа! Як смешна яны могуць балбатаць, абагульняць у асяроддзі калгаснікаў і ў канкрэтнай абстаноўцы. Сатыра на адукаваных балбатуноў, дармаедаў... «Указуя перстом» на аб'ект — чалавека, яны «абагульняюць», філасофствуюць. Як над падвопытным кролікам. Чалавек-калгаснік думае, што тыя звар'яцелі.

В колхозах района всех лошадей и жеребят — 2700 хвостов, а райпотребсоюз привез на свою базу 5000 кнутов.

Беременная жена добивается от мужа обещания:
— Если рожу дочку — купишь в подарок пианино.
— А если тройню, то духовой оркестр,— обещает муж.

Папа вышел из-за своего стола. Он решил на минутку отвлечься от работы. Взял детскую заводную игрушку «танцующий пингвин», накрутил пружинку и опустил на пол. Пингвин покачивается, пританцовывает, а папа весело насвистывает ему в такт «Левониху».

Тем временем трехлетняя дочка взобралась на стул и с серьезным видом «работает» красным карандашом над папиной рукописью.

Когда большие политики, государственные мужи вникают в мелочи: чем кормить корову и где и сколько сеять кукурузы, то рядовой колхозник начинает задумываться о большой политике.

Или когда большие политики беспокоятся о мелочах, то рядовой колхозник начинает беспокоиться о большой политике.

«Я честен, когда свободен, а свободен тогда, когда я материально независим, обеспечен».

Придумав бога, люди вынуждены были выдумать и дьявола. Иначе — идея бога теряла всякий смысл. Создать культ Сталина и обойтись без Берия — немыслимо.

Передо мной лежит ее фотография. Очень хороший снимок. Глядя на него, чувствуешь ее присутствие здесь в комнате. Правда, не рядом с собой, а напротив. Кажется, будто перед тобой не снимок, а настоящая она сидит и смотрит на тебя своими черными выразительными умными и грустными глазами, глазами молодой, но уже не раз обманутой женщины, отчего взгляд у нее недоверчивый, серьезный, вопросительный и вместе с тем укоряющий. И потому, глядя на этот снимок, ощущаешь на себе холодок и чувствуешь себя виноватым перед ней. Да, виноватым, но об этом после.

Из черного, темного фона фотографии, как из темноты осенней ночи, рельефно, выпукло выделяется освещенное ее красивое лицо, совершенно открытые полные плечи. Из глубокого декольтированного платья, отороченного черной меховой каемкой, видна ложбинка между грудей. Туловище повернуто в полуоборот, будто подставляет одно плечо, круглое, упругое, для поцелуя. Черное платье сливается в одно с черным фоном вокруг открытых плеч личика. Волосы расчесаны на прямой пробор. Над гладким округлым лбом виток маленькой пряди волос.

Головка чуть наклонена набок, взгляд из-под лба едва заметно подернут грустью. Черные, чуть поблескивающие глаза, окаймленные и сверху и снизу ресницами, в упор, испытующе рассматривают тебя, пытаясь разгадать, добрая ли или плохая у тебя душа. И, кажется, ей так хочется, чтобы душа у тебя оказалась доброй. И от этого мне становится неприятно. Я чувствую, что у меня душа поганая, и я ее обманул. И мне совестно. Мне совестно пото-

му, что я ошибся в ней. Она оказалась куда лучше, чем я о ней думал. А я думал о ней плохое, грязное.

Мне совестно потому, что она ошиблась во мне. Она и уехала с убеждением, что я очень хороший человек с доброй душой и чистым сердцем. Мне совестно потому, что я не такой. Очень хороший снимок. В глазах ее невыносимый упрек.

Мы расстались с ней давно, и, признаюсь, я был доволен тем, что она уезжает. Не потому, что я ее разлюбил. Я ее вообще не любил, хотя бывать вместе с ней было приятно. Я испытывал удовольствие, бродя с ней по лесу или же купаясь вдвоем на реке. Я наслаждался, любуясь формами ее стройного тела. Да, она была красива! Она была и не глупа. Она умела красиво говорить, даже вдохновенно. Она была чувствительна к красивому, доброму, ласковому. И ко всему этому душа ее была очень восприимчива, и мне кажется, это только потому, что она очень мало видела и испытывала настоящей человеческой доброты, настоящей человеческой ласки. И в этом я, кажется, не ошибся. Я это понял с первых дней моего знакомства и почему-то думал, что люди справедливо не уделяли ей ни ласки, ни доброты.

И, может быть, потому, что у ней не было, ни чувствовалось той искорки девичьей невинности, которая так интригует нас, мужчин, которая способна зажечь в нас большое чувство. Любви не было. Может быть даже и потому, что у меня такая черствая натура, неспособная к любви.

Нет, не черствая, а извращенная натура.

БЯССОННІЦА

Такое рэдка здараецца, але ж, як бачыце, здараецца часам...

Часцей за ўсё ад бяссонніцы пакутуюць людзі старога ўзросту. А яго ж гэтая бяда напаткала тады, калі яму ледзь пераваліла за чатыры дзесяткі год, калі ён уступіў у так званы росквіт творчых сіл і магчымасцей. Як і ўсякая хвароба, бяссонніца таксама выклікаецца нейкай прычынай. Праўда, ён не чуў, як да яго забраліся бацылы ці мікробы, але пачаў адчуваць сябе няважна, сімптомы хваробы праяўляліся ўсё часцей і часцей. Спачатку сніліся кашмарныя сны: блытаныя зводкі, якія вярнула вобласць

разам са строгім папярэджаннем, а аднойчы яму здалося ў сне, быццам ён не ведае, у якім годзе ён жыве — ці то ў 1929, ці то ў 1969. І нават калі прачнуўся, то доўгі час не мог прыйсці ў сябе і заставаўся ў недаўменні, пакуль не разбудзіў жонку і тая не сказала, што жыве ён у 1949 годзе. Неўзабаве кашмарныя сны скончыліся, і пачалася паласа бяссонніцы. Спачатку ён нават і не падазраваў, што гэта бяссонніца. Падкралася яна неяк ціхай сапай, знячэўку. Ён не спаў і думаў, аналізаваў, чаму яго раён штогод спускаецца ніжэй і ніжэй і набліжаецца да апошняга месца, у той час, як усе работы, усе кампаніі выконваюцца ў тыя тэрміны, як і ў мінулыя гады. Разам з тым, як раён у абласных зводках апускаўся ўсё ніжэй і ніжэй, прапарцыянальна падаў і яго аўтарытэт. Бо ён нейкае дачыненне да гэтага руху ўніз меў. Калі раён параўнаць з лодкай, то месца ў гэтай лодцы, якое займае Васіль Мікалаевіч Каліберaў, будзе карма, тут ён і рулюе. Так што думаць было аб чым. Думаў ён ноч, аналізаваў другую, а затым і трэцюю, і чацвёртую, а там як па нітачцы — кожную ноч не спіць, варочаецца з боку на бок, уздыхае, часам мармыча нешта сам сабе пад нос. З тыдзень, а мо і больш жонка цярпела ўсе гэтыя штуршкі пад бок, але нарэшце не стрывала і сказала:

— Сам не спіш, то хоць мне дай адпачыць. Круцішся ты нешта, нібы ўюн на скавaрадзе.

— Будзеш круціцца, калі работа на лад не йдзе,— вінавата апраўдваўся Васіль Мікалаевіч.

— Спі, ды і ўсё. Усё роўна ніхто не паверыць, што ты з-за работы начамі не спіш.

— Праўду ты кажаш, не паверыць,— уздыхнуў цяжка пакутнік пасля спачування жонкі.

— То ўзяў бы лепш ды якія-небудзь пасяджэнні прыдумаў, ці там нарады якія, або па тэлефоне ноччу тарабаніў бы. Ты ж усё роўна не спіш. І людзі б думалі, што чалавек сапраўды не спіць начамі з-за работы, і мне спакайней было б.

Жонка сказала гэта такім звычайным тонам, быццам тут і сапраўды нічога незвычайнага не было, і адвярнулася да сцяны.

— Эх, ты, прастата! — Васіль Мікалаевіч аж падскочыў з ложка.— Гэта ж геніяльна! Ну, вядома, геніяльнае, як заўсёды, зусім простае па задуме.

І з тых пор лодка, якой кіраваў Каліберaў, нібы трапіла ў вір,— закруцілася, завярцелася...

НА СЕНАКОСЕ

Абкошваючы кусты, Платон зазяваўся і так загнаў касу ў купіну з пяньком, што ледзь выцягнуў яе назад. Уторкнуўшы кассё ў зямлю, ён пашкроб патыліцу і доўга дзівіўся на дзюбачку касы, нібы чакаў ад яе скаргу ці папрок, і, не дачакаўшыся, сплюнуў і вылаяўся.

— Так і на паўдня нам не хопіць,— буркнуў ён і, выціраючы рукавом пот на лбе, глянуў з-пад рукі на луг, расквечаны стракатымі дзявочымі кофтачкамі і касынкамі, запоўнены самымі разнастайнымі гукамі: пачынаючы ад раўнамернага стракатання касілкі, нябачнай адсюль з-за кустоў, бадзёрага смеху дзяўчат, якія зрэдку далятаў сюды, і канчаючы цвірканнем, шчоўканнем, піскам шматплемяннога насельніцтва насякомых, што так густа распладзіліся ў высокай траве заліўнога лугу. Доўга б, відаць, любаваўся Платон хараством бязмежнай зелені, каб яго не аклікнуў напарнік — Аўхім Ігнатовіч.

— Платон Сцяпанавіч! Дзе ты схаваў біклагу з вадой? Паміраю ад смагі.

Платон Сцяпанавіч таксама адчуў нейкае няпэўнае жаданне: ці то піць, ці то курыць. Ён нехаця павярнуўся і, соўгаючы нагамі толькі што скошаную траву, павольна паплёўся да куста, дзе была схавана біклага. Па целе разам з потам расплывалася млявасць, здавалася, нават косці растапіліся ад спёкі, як воск, і сталі мяккімі, гнуткімі.

— Ну, брат, і пячэ! Пот з цябе капае, нібы з таго сала на ражне,— з хрыпатцой у голасе зазначыў напарніку Платон і палез у куст па біклагу. Прапусціўшы некалькі глыткоў вады, асвяжыўшы прыемным халадком сваё нутро, Платон задаволена крэкнуў і перадаў біклагу Аўхіму, які паспеў ужо прылегчы пад кустом.

— Пагодка ўсталявалася нішто сабе, якраз пад сенакос,— Аўхім неяк нязграбна ўзяў пасудзіну, і вада выплеснулася на сарочку і штаны. Платон прысеў побач, выняў з кішэні капшук (хоць седзячы было вельмі няёмка, але ўставаць паляніўся) і, не спяшаючыся, скруціў цыгарку. Аўхім хацеў было скінуць сарочку і павесіць на куст, каб прасохла, але таксама паляніўся ўставаць і прымасціўся так, што галава была ў цяньку, а мокрую на жываце сарочку выставіў на сонца — хай сушыць.

— Адвык я, брат, ад фізічнай працы. Гадоў, глядзі, пяць, як за касу не браўся. Дзесятак разоў махнеш і гатоў, стаміўся,— Аўхім уздыхнуў, невядома чаму. Ці то ад таго,

што хутка томіцца, ці таму, што лёс павярнуўся да яго не тым бокам, прымусіўшы ізноў брацца за фізічную працу.

— І я таксама,— і Платон уздыхнуў, цюцелька ў цюцельку так, як і Аўхім.

Яны абодва аказаліся ў зусім аднолькавым становішчы пасля таго, як чатыры калгасы аб'ядналіся ў адзін. Платон Сцяпанавіч да гэтага працаваў рахункаводам, а Аўхім жа — кладаўшчыком, а ў гаспадарцы новых маштабаў такіх пасад ім не даверылі, вось чаму неяк неспадзявана ім давялося нехаця ўзяцца за косы.

1950

Ну і дзівак гэты Антоніо — ён заўсёды хоча есці. І раніцою, калі ўстае з пасцелі, і вечарам, калі кладзецца спаць. Не губляецца ў яго апетыт ні ў пахмурныя восеньскія дні, калі неба засцілаецца шэрымі хмарамі, падобнымі на нявыкручаную анучу, якою толькі што вымылі падлогу, ні вясною, калі блакітнае неба плавіцца на сонцы і пырскае па зелені лугоў стракатымі кветкамі, і ад свежага, як тое шампанскае, паветра, што бруіцца з гор у даліны, можна быць не толькі сытым, а і п'яным. Антоніо сапраўды — такі дзівак. Ён нават не заўважае гэтых цудоўных дароў прыроды, якімі так шчодра надзелены ваколіцы Неапаля, і, любуючыся якімі, можна забыць нават аб тым, што ты жывеш на зямлі — так усё падобна на нябеснае, райскае. Яшчэ больш дзіўна тое, што ў ім нейкім цудам спалучаюцца дзве якасці, якія, здавалася б, ніяк не могуць ужыцца ў цеснай душы аднаго чалавека. З аднаго боку, ён так майстэрскі іграе на скрыпцы, як толькі можа іграць чалавек з самай узнёслай паэтычнай натурай, здольнай бачыць, разумець і адчуваць. І нават ствараць сапраўднае хараство, якое прыводзіць нават да замілавання чэрствага чалавека. І з другога боку, ён можа разглядаць самыя разнастайныя рэчы з пункту гледжання — прыгодна гэта для яго ці не. Часта можна бачыць, як ён крочыць па дарозе ад сяла да сяла ў пошуках невядома чаго — ці то выпадковай работы, ці то выпадковага пачастунку за ўдалую ігру на скрыпцы. Ідзе ён іншы раз і пільна ўглядаецца ў

прыдарожную зелень, заўважыць сакавітую расліну, нахіліцца, выскубе і пачынае жаваць, глядзіш, і непрыкметна скарачаецца адлегласць да наступнага сяла.

1952

Вечар. Гарадскі парк. Па алеях праходзіць моладзь групамі, парамі. А дзе моладзь, там весела. Недзе непадалёку з рэпрадуктара чуваць музыка. На сцэну выходзяць Таня з Зояй і садзяцца на лаўцы. Характэрнае для гэтай карціны — бадзёрасць. Фон сцэн, дзе ўдзельнічае Таня, таксама абавязкова бадзёры.

Таня: Многія нашы дзесяцікласнікі паздавалі экзамены ў інстытуты і папрыязджалі.

Зоя: Ага, я і забыла сказаць табе. Твой паклоннік, Косця, таксама прыехаў. Нядаўна сустрэла, ішоў з вакзала.

Таня: Ну, што ён?

Зоя: Ад радасці на сёмым небе. Як жа — мхатавец!

Таня: Значыць, вытрымаў конкурс?

Зоя: Гаворыць, што і сам не спадзяваўся. На адно месца было па дваццаць чалавек.

Таня: А я спадзявалася.

Зоя: Што ён паступіць?

Таня: Інакш і быць не магло. Ён з пятага класа толькі аб гэтым і марыць. Ён і ў сне сніць толькі Станіслаўскага і Качалава. А калі чалавек здолен так палюбіць што-небудзь, то ён абавязкова павінен дабіцца свайго.

Зоя: Але ж ён і цябе любіць, значыць, таксама даб'ецца?

Таня: Кінь ты пра пустое гаварыць. *(Устаюць, выходзяць.)*

З рэпрадуктара гучыць песня «Хороша страна Болгария, а Россия лучше всех...». Некаторы час сцэна пустая. Затым па алейцы злева направа праходзіць група вучняў рамеснага вучылішча.

Першы: А мой брат паступіў у Маскоўскі машынабудаўнічы інстытут.

Другі: Значыць, інжынерам будзе.

Першы: Вядома, не слесарам.

Трэці: Затое ты будзеш слесарам.

Другі: Хто што любіць.

Першы: Слесары таксама трэба. Як без інжынераў, так і без слесараў завод не можа працаваць.

Другі: Слесар — гэта рабочы. А рабочы — гэта галоўка, кулак.

Трэці: Ты хоць бы што-небудзь сваё сказаў, а то заўсёды паўтараеш словы бацькі.

Другі: Мой бацька слесар сёмага разраду, і я з ім згодзен.

Выходзяць. З правага боку з'яўляюцца Вася і Сцёпа — будучыя студэнты.

Вася: А інстытут, брат, абсталяваны што трэба. Не лабараторыі, а сапраўдныя цэхі. Самая навейшая апаратура.

Сцёпа: А заняткі калі пачынаюцца?

Вася: З пятнаццатага верасня.

Сцёпа: Значыць, яшчэ цэлы месяц разам гуляем.

Вася: Ба-а! Каго я бачу! Не пазнаю!

Уваходзіць яшчэ юнак гадоў 18-ці Аляксандр Горлаў.

Горлаў: Не пазнаеш? Магу адрэкамендавацца — курсант Ленінградскага ордэна Суворава і Чырвонага Сцяга ваенна-інжынернага вучылішча Аляксандр Горлаў.

Вася: Вось гэта голас. Па палёце птушку відаць — будучы слаўны генерал.

Горлаў: Бяры дальні прыцэл — маршал.

Вася: Я сумняваюся, ці будзеш ты генералам нават.

Горлаў: Чаму?

Вася: Не паспееш даслужыцца... Пакуль ты дабярэшся да генерала, адпадзе неабходнасць у іх. Сацыялізм пераможа ва ўсім свеце, і ты станеш нікому не патрэбнай рэліквіяй.

Горлаў: Але гэтай будучай рэліквіі яшчэ прыйдзецца канчаць, правесці «...бой наш апошні і рашаючы бой...».

Вася: З гэтым згодзен, але і ты згадзіся — кароткатэрміновую прафесію ты сабе выбраў. Верыш гэтаму?

Горлаў: Згодзен. Веру. І не толькі веру, а і вельмі жадаю, каб яна была сапраўды кароткатэрміновай. А калі прыйдзецца, дык я і сам, брат, усе сілы прыкладу, каб скараціць гэты тэрмін. Ну, а як твае справы?

Вася: Мае справы — як заўсёды.

Горлаў: Значыць, паступіў?

Сцёпа: Ён збіраецца для, як ты казаў, апошняга бою атамныя бомбы майстраваць.

Вася *(сур'ёзна)*: Не! Не рабіць бомбы, а разраджаць

іх. Так, так! Разраджаць гэту бомбу я буду, і ўсю сілу, якая хаваецца ў ёй, я прымушу круціць турбіны электрастанцый, маторы заводаў, калгасныя млыны. Я яе запрагу ў паравозы, параходы, самалёты. У сілу бомбы я не веру, а вось у гэту сілу веру. Такая сіла нам патрэбна.

Сцёпа *(яму ў тон)*: Гэта і ёсць тая сіла, якая зробіць сапраўдную рэвалюцыю ў тэхніцы.

Вася: Безумоўна.

Горлаў: Ладна. Усё яшчэ наперадзе. Пажывём — убачым.

Вася: Папраўка — у наш век трэба гаварыць: «Пажывём, самі зробім і самі пабачым, а не проста: пажывём, панаглядаем».

Доктар: Добры вечар, Міхайлаўна!

Міхайлаўна: Добры, добры, доктар.

Доктар: Дышам свежанькім паветрам?

Міхайлаўна: Дышам, а чаго ж не дыхаць. Цяпер справа мая такая.

Доктар: А як жа здароўечка ваша?

Міхайлаўна: І здароўечка, як кажуць, слава богу. А калі б што якое і здарылася то, маю знаёмага добрага доктара.

Доктар: Не дай бог да дактароў звяртацца.

Міхайлаўна: Калі гэтак гаворыць доктар, то гэта ўжо арыгінальна.

Доктар: Самае прыемнае, што мне прыходзіцца чуць ад людзей, дык гэта калі мне гавораць аб добрым здароўі. І асабліва добра аб гэтым умеюць гаварыць выздаравеўшыя.

Міхайлаўна: Прысядзьце, доктар.

Доктар: Дзякую. *(Прысаджваецца.)*. А дзе ж ваш юрыст, пракурор?

Міхайлаўна: Няма яшчэ. Працуе, відаць.

Доктар: Абвінавачвае...

Міхайлаўна: Адных абвінавачвае, затое другіх абараняе.

Доктар: Ды яно так... Добры сын! Гарачая галава, але разумная.

Міхайлаўна: Маці гэта вельмі прыемна чуць, асабліва ад разумнага чалавека.

Доктар: «Кукушка хвалит петуха за то, что хвалит он кукушку». *(Смяюцца.)* Люблю я з ім спрачацца.

Міхайлаўна: Спрачацца?

Доктар: Дакладней сказаць — спрачаючыся, згаджацца.

Міхайлаўна: Пераконвае ён?

Доктар: Хоць маладзейшы, а лагічней. Ну, я пайду.

Міхайлаўна: Заходзьце, доктар. Вечарам ён дома будзе. Паспрачаецеся, і мне будзе весялей. Заходзьце.

Доктар: Дзякую. Шкада, што я не маю сыноў. Дзяўчаты — гэта не тое... Несур'ёзны яны народ.

Міхайлаўна: Значыць, сам вінаваты, што сыноў не маеш.

Доктар: Выходзіць, што так. Ну, да пабачэння. *(Выходзіць.)*

Міхайлаўна: Вядома, прыемна мець мужчыну ў хаце... А доктар крыху нагадвае жанчыну, праўда, не дрэнную, ды... Во Аляксей мой — сапраўды мужчына будзе. Старасці на радасць.

Убягае Зоя.

Зоя *(гаворыць спяшаючыся)*: Добры вечар, Вера Міхайлаўна! Таня дома?

Міхайлаўна: Не, няма Тані.

Зоя: Няма? А мне яна так трэба, так трэба. Дзе ж яна, не ведаеце?

Міхайлаўна: Якая ж гэта экстранная справа ў вас?

Зоя: Вельмі экстранная.

Міхайлаўна: Зноў якія-небудзь танцулькі?

Зоя: Для нашага ўзросту і танцулькі — патрэбная справа.

Міхайлаўна: У вашым узросце і больш сур'ёзнае ў галаве мець не лішне.

Зоя: Не буду вам пярэчыць, Вера Міхайлаўна, бо часу няма. Толькі вельмі папрашу, як прыйдзе Таня, няхай зараз жа да мяне бяжыць. Добра?

Міхайлаўна: Добра, добра. *(Зоя пабегла.)* Колькі ветру! І дзяўчына, здаецца, ладная. Вечна некуды спяшаецца, а спытай: куды — і сама не ведае. Бяжыць, бяжыць некуды, а вочы завязаны. І не хоча спыніцца, развязаць ды паглядзець: куды ж бяжыш. *(Круціць галавою.)*

* * *

З суседняга пакоя чутны п'яныя галасы, песні, музыка, затым крыкі «горка».

Маці: Хадзем, сваценка, хадзем паглядзім, як нашы будуць цалавацца. Не думала, што я дажыву да такой радасці.

Міхайлаўна: Пойдзем, пойдзем.

Маці: Гляджу я на гэтых маладых, а душа ад радасці на кавалачкі разрываецца. Яй-богу, завідна становіцца. Шчасце ім — не тое што нам. Не так, як нам... *(Выцірае слёзы, цалуе свацццю, і яны выходзяць туды, дзе, надрываючыся, крычаць: «Горка! Горка!»)*

Некалькі хвілін сцэна пустая, затым з пакоя выходзіць Косця, усхваляваны, плача.

Косця *(у голасе роспач, боль сэрца)*: Эх, Таня, Таня! Што ты нарабіла...

Дзялец: Та-ак, браце, а кватэра ў цябе неважнецкая.

Павел: Нічога не папішаш. Калі лепшай няма, прыходзіцца і з гэтай мірыцца.

Дзялец: Мірыцца, кажаш? *(Аглядае пакой, абстаноўку.)* Што не магу, то не магу. Не магу я, дарагі мой, мірыцца з дрэнным, непрыемным. Не для таго ж мы ваявалі.

Павел: Можна б было лепшую мець...

Дзялец *(перабівае)*: Можна мець і лепшую, і патрэбна мець. *(Зноў аглядае пакой.)* А ўсё-ткі багатая ў цябе абстаноўка. Добрую кватэру абставіць хапіла б. *(Разглядае гадзіннікі, а іх многа: на стале будзільнік, на сцяне вісіць аж трое, і ўсе прыгожыя, фігурныя.)* Табе, браце, можна адкрываць гадзіннікавы магазін. *(У гэты час у вялікім гадзінніку адкрываецца дзверка, адтуль выскоквае зязюля і кукуе сем разоў. Зязюля хаваецца, і дзверка зачлопваецца.)*

Дзялец *(зачаравана)*: О-о! Вось гэта рэч!!

Павел: Заграністная. Люблю я арыгінальныя рэчы. Гэта на памяць аб Берліне. Калі вяртаўся з Германіі, спецыяльна купіў.

Дзялец: І гэтыя таксама германскія?

Павел: Не. Гэты з Венгрыі, а гэты аўстрыйскі.

Дзялец: Арыгінальны музей айчыннай вайны. *(Смяюцца.)* А па праўдзе кажучы, у нас такіх штучак не ўмеюць рабіць. Вось табе і заграніца!

Павел: Можа, і ўмеюць, ды не робяць.

Дзялец: Мець свой домік і ў доміку такую абстаноўку, дык можна шыкарна жыць.

Павел: Я даўно ўжо мару. *(Заходзіць Таня і ставіць на стол закуску.)*

Дзялец: І жонка ў цябе прыемная.

Павел задаволена ўхмыляецца.

А ведаеш, Павел, што я думаю? Табе можна лёгка свой домік пабудаваць.

Павел: Сродкаў не хопіць. Хіба вось гэта прадаць?.. Шкада расставацца... Рэліквіі...

Дзялец: Нічога і прадаваць не трэба і сродкаў хопіць. Сродкі ў цябе ёсць. *(Хітра.)* Іх толькі ўмела выкарыстаць трэба.

Павел: Чэсна кажу, брат, няма. Скуль яны? Ды нават і не гэта галоўнае. Цяпер людзей, рабочую сілу не так лёгка знайсці. На дзяржаўныя будоўлі людзей не хапае, не тое што сабе.

Дзялец: Эх, ты!.. Кіраўнік, а галава не зусім добра варыць. Ану паслухай, што я табе параю. Толькі галаву трэба мець. Зразумеў?

Павел: Ну-ну. На камбінацыі ты здольны.

Дзялец: Як хочаш называй, камбінацыяй ці знаходлівасцю, а падумаць варта. Цагляны домік пакояў на шэсць можна мець. Ты ж дырэктар райпрамкамбіната. Ты прыступаеш да будоўлі электрастанцыі. Так?

Павел: Ну?

Дзялец: Вось і ну. *(Заходзіць Таня, прыносіць яшчэ закуску і чаркі. Дастае паўлітэрка.)*

Павел: Ну-ну, далей.

Дзялец *(ківае галавой у бок Тані, моў, пры ёй не хоча гаварыць)*: Не спяшайся, скажу.

Павел *(устае, падыходзіць да Тані і лагодна просіць)*: Танюша! Ты ідзі там на кухні спраўляйся. Нам трэба пагаманіць. Важная справа.

Таня моўчкі выходзіць.

Павел: Пры маёй жонцы можна і сакрэты гаварыць.

Дзялец: Яна ж не толькі твая жонка, але і пракурора сястра.

Павел: Тым лепш.

Дзялец: Э, не, дрэнна ты яго ведаеш.

Павел: Логіка патрабуе, каб мы крыху перакусілі. *(Налівае па чарцы.)*

Дзялец: Калі логіка патрабуе, то адмаўляцца нельга. *(Выпіваюць.)*

Павел: Ну, ну, дык якую камбінацыю ты прапануеш?

Дзялец: Вельмі простую. Наш райпрамкамбінат пачынае будаваць электрастанцыю. І прарабам туды, здаецца, цябе прызначылі...

Павел: Ну мяне, а далей што?

Дзялец: А для гэтай справы, здасцца, адпускаюць і сродкі і будаўнічыя матэрыялы. *(З хітрай усмешкай паглядае на Паўла.)*

Павел: Так, далей.

Дзялец: А далей, калі ласка, будуй сабе домік.

Павел: Але ж гэта...

Дзялец: Тэ-тэ-тэ! Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць. Трэба ж разумна рабіць, каб ніякі чорт не падкапаўся.

Павел: Але ж тут занадта відавочна.

Дзялец: А трэба рабіць так, каб было зусім не відавочна. Ты ж інжынер, і вучыць цябе не трэба. Ты — прараб. Ты закладваеш падмурак, а там грунт пясчаны...

Павел: Грунт там цвёрды.

Дзялец: А ты акт складзі, што пясчаны грунт. Значыць — земляных работ болей, падмурак патрэбен глыбейшы, шырэйшы. Атрымаецца розніца, якой якраз хопіць на падмурак пад свой домік.

Павел: Баюся, што мой домік гэты акажацца на пясчаным грунце.

Дзялец: Калі добра паварыць гэтым кацялком, то якраз акажацца на трывалым грунце. *(Паўза.)* Я прыхільнік гігіены і люблю бачыць пасуду чыстай.

Павел налівае, выпіваюць.

А такая непрыкметная асоба, як я, бухгалтарышка, дапамагу ўжо табе скласці ведамасці, справаздачы, а то і акт такі-сякі падпішу. Вось мы і ўтрамбуем твой пясчаны грунт. *(Павел думае.)*

Павел: Уласна паперы, калі пакрывіць душой, то зрабіць можна.

Дзялец: Не-е! Гэта трэба рабіць не крывячы душой, з чыстым сэрцам. Я табе дапамагу, а ты мне сёе-тое.

Павел: Не лёгкая гэта справа.

Дзялец: Нічога тут нялёгкага няма. За будматэрыяламі затрымкі не будзе. Перагародкі ў электрастанцыі на паўцаглінкі танней зрабіць, а табе цэлая сцяна ў домік. А там цвічок, сцяклінка, чарапічка, вось табе і домік.

Павел: Рызыкоўна ўсё-ткі.

Дзялец: Ты ж чуў рускую пагаворку: «риск благородное дело». *(Паказвае рукой на цеснату пакоя.)* Ну што гэта за кватэра? А за якіх-небудзь 2—3 месяцы можна мець добры домік і, галоўнае, уласны.

Павел: Па праўдзе сказаць, над тваёй прапановай варта падумаць. Ну, што ж, вып'ем яшчэ па маленькай.

Дзялец (ціха падпявае):

По рюмочке, по маленькой,
чем поят лошадей.

Выпіваюць.

Дзялец: Прыёмнік працуе? (Прыглядаецца.) Нядрэнная штучка. Мінскі?

Павел: Мінскі. Можа, жадаеш паслухаць Лондан?

Дзялец: А цікава. Кажуць, цікавыя рэчы перадаюць з Лондана.

Павел уключае прыёмнік, настройвае. З прыёмніка чуецца мужчынскі голас з яўным англійскім акцэнтам.

1-шы голас: «Полисмен, закусив от злости губу, отошел от нас. Он не мог нас арестовать, хоть мы его и оскорбили. Нас защищал демократический закон английского государства. Но мы этим не удовлетворились. Мы еще раз хотели убедиться, насколько защищают свободных граждан законы английского государства. Мы подошли к памятнику знаменитого английского премьер-министра. Мой друг Джон Пачесон залазит на статую и одевает на голову этому премьер-министру... что вы думаете?.. Ночной горшок. Но вот нас замечает полисмен, который стоял поблизости, покуривая гаванскую сигару. Он подходит к нам. Ну сейчас он, видимо, арестует моего друга.

Голас палісмена: Эй, ты, что там делаешь?

2-гі голас: Не видишь, что ли? Венчаю голову досточтенного премьера ночным горшком.

Голас палісмена: А ну, слазь оттуда!

2-гі голас: Не слезу.

Голас палісмена: Слазь, иначе стащу за ногу!

2-гі голас: Не имеешь права применять силу. Нет такого закона.

1-шы голас: Одев горшок, Джон Пачесон слазит со статуи.

Голас палісмена: Эх вы! Взрослый человек, а занимаетесь такими пакостями!

2-гі голас: А ты арестуй меня за это.

Голас палісмена: Следовало бы, но нет оснований. За такие мелочи закона нет арестовывать.

1-шы голас: На этом мы убедились, что в Англии трудно добиться ареста. Несмотря на все старания моего друга Джона Пачесона, его не арестовали.

Жаночы голас: Вы слушали нашу передачу на тему: «Какие трудности встречает англичанин, если он захочет, чтобы его арестовали». На этом нашу вторую передачу на

русском языке мы заканчиваем. Нашу следующую передачу слушайте...»

Павел выключае прыёмнік.

Свякруха: Чаго ж ты сядзіш? Чаго нос павесіла? Мужа пасадзілі! Ён жа муж табе, а не хто-небудзь. Для цябе ж ён стараўся, а не для каго-небудзь. Ідзі прасі звяругу таго, брата свайго, няхай паглядзіць, што ты маткай скора станеш, мо пашкадуе. Гэта ж чорт ведае, як скасабочыліся людзі. Думала, радня будзе, пракурор усё-ткі свой чалавек. А ён сустрэў, нібы першы раз у жыцці бачыць мяне. Дык гэта радня?!

Таня сядзіць моўчкі. У яе зараз нешта творыцца ў душы такое вялікае, значнае, што ўсё акружаючае выдаецца за дробязь, нават проста недарэчнасць.

У ПРАКУРОРА

Пракурор: Ну што, сястрыца? Прыйшла прасіць за мужа? Вызваліць? Ну як жа, брат пракурор — павінен па-свойску дапамагчы.

Таня: Чаго ты на мяне накінуўся? Можа, мне сапраўды трэба дапамагчы? Я ж прыйшла не да пракурора, а да брата... Па параду...

Пракурор *(злосна)*: Не! Ты прыйшла да пракурора, а не да брата. І ні на якую дапамогу хай не спадзяецца. Раз нягоднік, хай па заслугах і атрымае. Ты ведаеш, што мне рабочыя сказалі? Калі даражыш памяццю бацькі, то рабі так, як зрабіў бы бацька. А ён быў вельмі справядлівы чалавек. Крывіць душой не трэба. Зразумела? У мяне гэта і дагэтуль у вушах звініць. І не прасі, і не хадзі.

Таня: Чаго ты мяне так не любіш? Я ж сястра твая? Я і не збіралася прасіць у цябе літасці яму. Ты будзь чэсным. Але чаму ты не хочаш бачыць, што на мяне такое гора звалілася? *(Заплакала і выйшла.)*

Пракурор *(вельмі здзіўлена)*: Таня! Таня... *(А яна пайшла ўжо.)*

Мова персанажа, яго фразеалогія мяняецца ў залежнасці ад таго, з кім гэты персанаж кантактуе. Напрыклад: Чычыкаў і Манілаў, Чычыкаў і Каробачка, Чычыкаў і дамы, Чычыкаў і Наздроў.

Наведвальнік: Вы мне прынеслі чай, а ў шклянцы муха...

Афіцыянтка: Няўжо вы думаеце, што муха так ужо многа вашага чаю вып'е?

Вострае выступленне нагадвае газіраваную ваду.

— Мне жонка дыхнуць не дае. Дзе ўжо тут вып'еш?

— А ў мяне наадварот. Як толькі да чаркі прыкладзешся, яна: «Ану дыхні!»

К. М. Саннікаў пахваліўся ў вагоне новымі чаравікамі, якія купіў у Адэсе. А калі ён заснуў, Платонаў схаваў адзін чаравік. Прачнуўшыся, Саннікаў не знайшоў чаравік і пытае ў Платонава.

— А я яго выкінуў у акно. Не хваліся перад намі пакупкамі. Мы свае грошы пусцілі на каньяк, а ты чаравікі набываеш.

Саннікаў пабедаваў з мінуту, а потым выкінуў у акно астатні чаравік. Тады Платонаў дастаў схаваны чаравік і падаў яго Саннікаву.

— Тады выкінь і гэты.

І выкінуў.

Сам у брудзе, а на другіх крычыць: «Не пэцкайся!»

Адрэзаў халявы і прадаў, каб купіць паўлітэрка. Пахваляецца:

— І вудка ест, і боты ест.

Старшыня калгаса піша запіску брыгадзіру: «Прышлі мне нанач восем дзевак і бохан хлеба».

Парадным салдацкім крокам перайшоў вуліцу певень.

П'яны, рыдаючы, хваліў: «Напісаў ты здорава! Бог! Выдатна! Геніяльна!» А назаўтра, праспаўшыся, слёзна прасіў прабачэння: «Даруйце, я ўчора глупства гаварыў...»

Трагікамічная фігура серадняка ў час калектывізацыі. Каня пакінуў сабе, а хамут «абагуліў». Яго, вядома, у калгас не прынялі. Ён раіцца з суседзямі. Кулак раіць — не аддавай. Бядняк, наадварот,— аддай. А серадняк уголас плача.

— Цвярозым і разумным быць няцяжка. А вось паспрабуй быць п'яным і разумным! А-а? Што?

Старэйшы брат, грузчык, любіў малодшага, настаўніка, што, аднак, не перашкаджала яму глядзець на яго, як на дзіця. За яго кволасць. Малодшы таксама любіў старэйшага за яго сілу, здароўе і непасрэднасць, але таксама глядзеў на яго, як на дзіця. За неразуменне многага ў жыцці.

ПАРОДЫЯ

Не ведаю — ці то ў сне здалося, а мо і наяву было. Ды як бы ні было, а раскажу, што маю. Здаецца, я ў тэатр заходзіў і быццам п'есу там глядзеў. Якую п'есу, брат, не памятаю добра назвы, ды і змест не затрымаўся ў галаве.

Народу шмат было. Значыць, ахвотнікаў, аматараў, каб паглядзець цікавае на сцэне, было нямала. Тым больш і час такі настаў — вайны няма. І вельмі ўжо хацелася пабачыць і на сцэне тое, што часам у жыцці бывае, або што будзе і чаго чакаць. Хацелася пабачыць, як па-свойму выявалі драматургі. І так, людзей там шмат было. Накіраваны быў на сцэну погляд іх. На тварах свяцілася чаканне. Нарэшце паднялася заслона, і дзея пачалася. На сцэне людзі бегалі і шчыра штосьці гаварылі. Ды доўга, доўга. А ў зале... Не, туды пасля мы паглядзім вачамі аўтара. Ды дзе ж ён?.. Ага, знайшоўся. За сцэнай часам тым аўтар і рэжысёр сачылі пільна за ходам п'есы і каб акторы па злосці ці яшчэ як не блыталі таго, што пісана пяром. Яны ў руках трымалі п'есу, вадзілі пальцамі ад радка да радка і самі сабе чыталі, пільнуючы за сцэнай.

«З'яўляецца Машэка. У руках трымае капарэйку, просіць: «Я піць, я піць жадаю!»

Ганулька дастае вядро касторкі і сілаю ўлівае ў рот яму. Той вылакаў і аблізнуўся. Ганулька па-змяінаму

шыпіць: «Вось памірай цяпер, Машэка! За згубу князя дарагога мая адплата».

Машэка ўжо сабраўся паміраць. Памёр, ды ўспомніў, што трэба было б перад смерцю што сказаць. Ён чухае патыліцу.

Машэка *(лянiва)*: Дык, значыцца, памру? Гэта атрута?

Ганулька: Так, я дала яе. І цэлае вядро да дна яе ты выпіў. Няма табе ратунку. Ты ад маёй рукі загінеш і на маіх вачах! Адпомсціла табе за ўсіх!

Машэка: За што? *(Здагадваецца.)* А-а, успомніў.

Ганна *(сварліва)*: За што? Ты думаеш, у лесе буду жыць? Пасля палаца? Сярод звяроў драпежных, сярод людзей не лепшых ад звяроў? А хваробы! Ты думаў, паслухмянай буду, нявольніцай пакорнай? А трасцы не хацеў? Ты думаў верным ценем буду я тваім і цалаваць сляды ад тваіх ног? А скулля!

Машэка *(здзіўлена)*: Я гэтага ніколі не хацеў.

Ганначка *(злосна)*: Маўчы, дурны Машэка! Бо зараз чапялой як трэсну ці чым-небудзь яшчэ. *(Аглядваецца кругом, нібы шукае трахнуць чым.)* Мне гэтага жыцця не трэба! Чуеш?

Машэка *(расчаравана)*: І я цябе любіў? *(У залу.)* Не, браткі, лепш памерці, чым жыць з такою бабаю-ягой. *(Глядзіць на гадзіннік, потым убок.)* Ды і пара ўжо камедыю канчаць. Адзінаццаць з паловаю гадзін, пара ўжо спаць. *(Пазяхае і памірае.)*

Ганулька бачыць, што смерць Машэкі не зрабіла ніякага ўражання на гледачоў, думае, што яны не здагадваюцца аб тым, што Машэка ўжо мёртвы. Яна адступае ад цела Машэкі, не адводзячы ад яго вачэй, паказвае на яго пальцам і крычыць, стараючыся ўпэўніць гледачоў.

Ганулька: Ён мёртвы! Далібог, ён мёртвы! Не ўстане болей ён! *(Тут гледачы рыдаць павінны* — рэмарка аўтара.)

І раптам рэжысёр і аўтар бачаць, што акторы робяць так, як пісана, як аўтар хоча, а гледачы... О, жах які! Адны ўжо спяць, другія пазяхаюць і часта дзёўбаюць насамі. (Каб не збрахаць, і я ў тым ліку.) А некаторыя (хоць мала іх было, але ж былі) дык тыя неяк хітра ўхмыляліся. Ухмылка гаварыла: «Я, брат, не прастачок, абы-якой халтурай не абдурыш. Давай, давай, калі самоў няма, і ракі будуць рыбамі». І гэтакі глядач у зале заставаўся да канца — білет жа не дарма дастаўся. І вось ад

гэткай сцэны аўтар у здзіўленні, а рэжысёр збянтэжаны. Вось іх дыялог:

Рэжысёр: А... А... А гледачы храпуць... сапуць... і... пазяхаюць... Нягоднікі! І не падумаюць у ладкі плёскаць. Дык нашы, значыцца, дарэмныя патугі?

Аўтар: Нічога! Ты не падай духам. Калі яны таго... тым горш для іх. Па-першае, паколькі не хочуць выканаць элементарных маіх патрабаванняў, не змогуць поўнасцю адчуць гэты шэдэўр *(паказвае на п'есу)*. І па-другое, тым лепей для мяне — не будуць бачыць недахопаў гэтага шэдэўра *(зноў паказвае на п'есу)*, а ладкі?.. Хоць зараз апусці заслону, і ты пачуеш гром апладысментаў. Што і трэба даказаць.

* * *

Назаўтра я ўжо чытаў у газетах а-ў-тарытэтных рэцэнзію даўгую, цёплую — аж пар з яе валіў — ці то ад жару, ці мо ад вільгаці.

Пытанне: Адкуль жа рэцэнзент глядзеў? Ці з боку гледачоў, ці мо за сцэнай дзе сядзеў? А можа, і зусім не бачыў ды добрая фантазія дапамагла?

Вось і ўсё! Не памятаю добра: ці мне прыснілася ўсё гэта, ці мо на сцэне бачыў, а мо чытаў...

На праўду штосьці не падобна, але і не зусім няпраўда. Хоць трохі, але ёсць! Ёсць?

1955

Предположим, что драматург написал пьесу, в экспозиции которой была бы изображена сегодняшняя жизнь колхозников «Рассвета». Легко себе представить такой упрек в адрес автора со стороны какого-нибудь старого и опытного актера:

— Лакировочка, братец, блеск. Зарезаешь правду-матку, без ножа режешь.

А ведь колхоз «Рассвет» — не вымысел, а реальная действительность.

И наоборот, к сожалению, легко представить упрек в адрес автора, написавшего пьесу, в экспозиции которой

был бы изображен сегодняшний день отсталого колхоза, соседа «Рассвета».

— Это же не типично для нашего времени! Когда героический советский народ строит коммунизм, воздвигает невиданные доселе грандиозные гидростанции и высотные дома, когда советский человек переделывает природу и семимильными шагами продвигает вперед технический прогресс, когда колхозный полевод Мальцев выступает с научными докладами перед академиками, разве можно, разве допустимо, разве к лицу советскому литератору сосредотачивать свое внимание на недостатках? Выпячивание наших недостатков — опасное дело!

На такой упрек можно ответить словами «Правды». «Коммунистическая партия призывает покончить с вредными и опасными для нашего дела настроениями самодовольства, проявлениями парадности и благополучия, смело и решительно вскрывать и устранять недостатки в работе, шире развертывать критику и самокритику» («Правда» от 3.X.54 г., передовая).

Конечно, замечать в жизни только недостатки — не менее опасно и вредно, чем упиваться успехами. Честно и мужественно вскрывать недостатки в нашей работе, разоблачать носителей буржуазных пережитков — не означает уменьшать наши силы и чернить наше общество. Наоборот! На упрек людей, слишком бережно и осторожно относящихся к недостаткам в нашей действительности, можно ответить словами Маяковского:

Мы всех зовем,
чтобы в лоб,
а не пятясь
Критика
дрянь
косила,—
И это
лучшее из доказательств
Нашей
чистоты и силы.

Мы, коммунисты, стоя, поем наш партийный гимн:

«Мы наш, мы новый мир построим,—
Кто был ничем, тот станет всем».

Пафос утверждения нового мира в нашей жизни и в наших пьесах должен сочетаться с пафосом отрицания и искоренения наследства старого мира.

— Зазнался... Вознесся... Нос задрал... На белом коне.

— Нет. На своих двоих, и не вознесся. Но и не пал, не зазнался, а осознал — человеком родился. Человеком и должен оставаться. С честью носить это звание.

— О! Унижаешь! Обижаешь! Хочешь унизить. Я, мол, не человек. Да-а! А ты хам! Ты купец! Ты — топчешься по достоинству человеческому. Ты — бугор.

— Унизить тебя ниже, чем ты себя унизил,— невозможно. Человек ходит с поднятой головой и на ногах, на двух. А ты ходишь на четвереньках. Руки делают человека человеком. А ты отказался от рук, ногами их сделал. Ходишь на четвереньках, низко видишь, низко судишь. И все, что не подобно тебе — враждебно тебе.

У час вайны прыслалі пісьменнікам сала. Падзялілі. Крапіве і Лынькову — палавіну, другую палавіну — на шасцярых іншых.

Броўка: Што гэта? Як гэта? Чаму?

Глебка: Не крычы. Ціха. Пачакай.

Прыходзяць да Лынькова.

Глебка: Ну, Міхась, дзяліся салам!

Лынькоў: Якое сала? А-а, ужо дачуліся. *(Аддае сала.)*

Глебка: Ну, Пятрусь, каму сала дасталася? А ты крычаў.

Ваенных злачынцаў Германіі судзілі пасля ваеннай перамогі над імі. А варта было судзіць іх перад вайной. Ну а сённяшніх падпальшчыкаў вайны трэба судзіць зараз жа — злачынства перад чалавецтвам.

ПОЧЕТНЫЙ ДОЛГ БЕЛОРУССКОЙ СОВЕТСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Литература и искусство Советской Белоруссии достигли значительных успехов. Многие произведения наших прозаиков, поэтов завоевали заслуженную любовь и популярность далеко за пределами нашей республики.

К сожалению, этого еще нельзя сказать о белорусской драматургии последних лет. Тут сплошь и рядом приходится констатировать обратное — низкий идейный и художественный уровень новых белорусских пьес. И не слу-

чайно почти все спектакли, поставленные по этим пьесам, не пользуются должным успехом у зрителей; не случайно, что всесоюзная сцена для них все еще закрыта. Отрадным исключением является лишь пьеса Кондрата Крапивы «Поют жаворонки», которая с успехом идет в театрах Москвы, Ленинграда, Украины, Урала, Сибири.

Большое значение драматургии, ее роль в деле воспитания народа в духе коммунистических идей — общеизвестны.

В отличие от других литературных жанров, например, от поэзии или прозы, драматургия не может существовать самостоятельно. Своеобразие драматургии заключается в том, что от нее целиком зависит театральное искусство. Если театр без пьесы — все равно что песня без слов, то пьеса без театра — это слова песни без музыки. Вот почему отставание драматургии всегда влечет за собой отставание и театрального искусства, о чем достаточно ярко говорит репертуар наших белорусских театров. Конечно, этот пробел можно восполнить, используя для постановок пьесы драматургов братских республик или классиков. Однако это не лучший выход из положения. Необходимо бороться за высокое качество своей — белорусской национальной советской драматургии.

В небольшой статье нельзя сделать подробный разбор и анализ всех пьес, появившихся у нас в послевоенные годы. Да в этом и нет большой необходимости. Однако о том, с чем мы подходим к Декаде белорусского искусства и литературы, которая будет проведена в этом году,— сказать хотя бы коротко — нужно.

За последние пять-шесть лет наши драматурги написали больше 23 пьес. Тематика этих произведений самая разнообразная. Такие пьесы, как «С народам» К. Крапивы, «Константин Заслонов» А. Мовзона, «Это было в Минске» А. Кучера и «Цитадель славы» К. Губаревича посвящены событиям Великой Отечественной войны и партизанскому движению в Белоруссии.

Есть пьесы на исторические темы — «Свет с Востока» П. Глебки, «Вся власть Советам» М. Климковича, Н. Горцев завершает работу над пьесой «Перед восходом солнца». Эти произведения посвящены победе Великой Октябрьской революции и установлению советской власти в Белоруссии. Пьеса «Счастье поэта» В. Витки рассказывает о жизни и творчестве народного поэта БССР Янки

Купалы. Но, к сожалению, ни одна из этих пьес не поставлена нашими театрами.

На тему послевоенного восстановления и дальнейшего укрепления и развития колхозного хозяйства написали пьесы Кондрат Крапива — «Поют жаворонки», И. Гурский — «Хлеб», В. Витка — «Луч будущего», М. Последович и Н. Горцев — «Цветок Тянь-Шаня», К. Губаревич и И. Дорский — «Алазанская долина». Пьеса «Когда зацветают сады» В. Полесского показывает классовую борьбу в период коллективизации в западных областях БССР.

Правда, если говорить о количестве пьес,— написано их, может, не так уж и мало. Что же касается их художественного уровня, то остается желать много лучшего.

Из 23 пьес, созданных нашими драматургами, лишь 12 поставлено на сцене театров. А идут из них сейчас не больше 7—8-ми.

Чем объясняется такое отставание нашей современной драматургии?

Во-первых, тем, что большинство наших драматургов еще не имеют достаточного творческого опыта. Писателей с большим стажем работает в этом жанре мало. Это обстоятельство дает право утверждать, что большинству наших драматургов нужно много и упорно учиться (в том числе и автору данной статьи).

Другая причина — у нас не всегда складываются нормальные отношения между драматургом и театром. Вместо творческой помощи, так необходимой молодым писателям, часто встречаешься с недоверчивым, подчас высокомерным отношением со стороны некоторых «маститых» работников театра.

Принесет, скажем, начинающий автор пьесу, а ее встречают очень недружелюбно. Отказывать — не отказывают, но и принимать не принимают. Замечаний сделают столько, да к тому же таких противоречивых, что молодому драматургу подчас невдомек — как дальше работать над пьесой. А театр тем временем ходит вокруг рукописи, будто кот вокруг горячей каши. И хочется взять в постановку, и боязно обжечься на новом неапробированном, так сказать, произведении. Конечно, речь идет не обо всех театрах. Например, Витебский театр имени Якуба Коласа заслуженно прослыл своим внимательным и чутким отношением к новым пьесам. Не все одинаково встречают новые пьесы и в театре имени Янки Купалы. Там есть группа ведущих актеров, которые всегда рады новому произ-

ведению, и молодой драматург всегда может рассчитывать на помощь, скажем, в театре К. Санникова, Б. Платонова, В. Дедюшко, О. Галины и др. Но есть и перестраховщики, которые стараются отмахнуться от нового неапробированного произведения. Они скорее ухватятся за «безопасную» пьесу известного драматурга, нежели возьмут на себя ответственность и бремя работы с малоизвестным автором.

К слову сказать, по этой же причине наши областные театры еще ни одной белорусской пьесы не поставили первыми. У них просто не хватает на это смелости. Несомненно, повинен тут и комитет по делам искусств.

Третья причина: наша театральная критика слишком мало содействует росту белорусской драматургии и театрального искусства. За последние годы у нас не было ни одной серьезной работы по вопросам театрального искусства, современной драматургии. В республике семь театров, филармония, эстрада, театральный институт, консерватория, музыкальные школы. В этих учреждениях работают больше тысячи творческих работников. У них есть свои успехи и свои недостатки. А глаз критика сюда заглядывает редко. А короткие комментаторские рецензии в газетах, подчас ошибочные и противоречивые, ни в коей мере не могут удовлетворять ни актеров, ни режиссеров, о работе которых говорится двумя-тремя общими фразами. И тем более — драматургов, не говоря уже о рядовых зрителях и читателях.

Необходимо бросить серьезный упрек нашему толстому журналу «Полымя», который должен чаще печатать развернутые рецензии на спектакли, монографии, по вопросам театрального искусства Белоруссии.

Наконец, еще одна помеха на пути развития белорусской драматургии имеется. Партийная печать справедливо отмечает, что некоторые театральные критики оказывают медвежью услугу нашей драматургии своими рассуждениями о «типичном» и «нетипичном», о бесконфликтности нашей жизни, о недопустимости показа отрицательных типов нашей действительности, отрицательных образов.

Такие «горе-критики» часто обвиняют автора в том, что он предоставляет трибуну отрицательным персонажам. Следом за критиками подобные упреки можно услышать и со стороны реперткома театров, работников управления по делам искусств. Не в похвалу драматургам будь ска-

зано — и они подчас соглашаются с такими ошибочными «утверждениями».

Партия призывает работников литературы воспитывать народ в коммунистическом духе, помогать советским людям преодолевать пережитки прошлого, бороться с косностью, бюрократизмом, рутиной, еще имеющих место в среде некоторых членов нашего общества. Из этого следует сделать вывод — раз есть пережитки прошлого, значит, есть и их носители, приносящие вред нашему обществу. И безусловно, среди них имеются и наиболее типичные.

Характерная особенность нашего времени — стремительное движение вперед, бурное развитие нового. А всякое движение, всякое развитие вызывают борьбу, столкновения, конфликты. Ведь мы всегда подразумеваем под развитием борьбу противоположностей, преодоление препятствий. Иными словами — драматургам есть что черпать из нашей многообразной жизни для создания пьес с острыми конфликтами, которые будут отражением борьбы старого и нового в самой действительности.

«Правда» указывает: «Опыт классических пьес прошлого и лучших произведений советской драматургии показывает, что они всегда строились на смелом отражении жизненных противоречий, на острых конфликтах. Именно в процессе преодоления жизненных противоречий развиваются и проявляют себя человеческие характеры».

Советская общественность отмечает серьезное отставание драматургии — важного жанра нашей литературы. Это серьезный упрек в адрес писателей. Почетная задача драматургов и писателей — преодолеть это отставание. Изучить жизнь и жизненные конфликты, создавать высокохудожественные произведения, правдиво рассказывающие о наших людях, раскрывать духовное богатство строителей коммунизма и в то же время смело критиковать и высмеивать фальшивых людей, бороться с недостатками в нашей жизни!

«Для художника,— учит «Правда»,— нет большего греха, как бояться правды жизни, уклоняться от изображения жизненных противоречий. Правдивость отражения жизни в ее революционном развитии — первая заповедь искусства социалистического реализма». И все же вне поля зрения наших драматургов остался непочатый край новых тем, диктуемых самой жизнью. Нет еще в Белоруссии пьес о рабочем классе республики, о жизни интеллигенции, студенчестве. Наша драматургия проходит мимо

больших и насущных проблем коммунистической морали. Ничего не написано на темы о семье, быте, о дружбе и любви советских людей.

1956

Представь-ка себе, что жить тебе осталось только год... ров-но один год!.. Мало ведь это? Весна, лето, осень, зима — и все! А?.. Очень мало... За такое время и лиц человеческих не успеешь запомнить по-настоящему, имен человеческих... А твое лицо запомнят? Если умрешь через год? Нет... Надо сделать что-то... Надо настоящим человеком быть... честным, прямым, смелым, принципиальным и... полезным, очень полезным, на всю свою силу полезным для людей. Вот тогда, пожалуй, запомнят твое лицо. Одни любя, а другие — ненавидя.

В сталинскую эпоху драматургия переживала тяжелую болезнь: наглый произвол в оценке жизненных явлений разрушал, как ржавчина, жанровый сосуд, в котором помещалась и комедия, и драма, и трагедия.

Содержимое выливалось в бесформенную «пьесу». Настоящая, глубокая человеческая драма в то «счастливое» время «не могла быть» ни в жизни, ни на сцене. Комедия? Высмеивание? Кого? Советского человека? Ведь каждый рядовой советский человек на голову выше любого высокопоставленного чинуши на Западе. Вот формула, не дававшая возможности даже заикнуться комедиографу, задумавшему написать комедию серьезную, а не побрякушку.

О трагедии и говорить нельзя было. Даже «теоретики» от литературы утверждали, что жанр трагедии не соответствует нашей счастливой эпохе. И это в то время, когда в жизни мы были свидетелями таких трагедий, которые не снились даже самому Шекспиру. Это ханжество, словоблудие, хвастовство, угодничество перед величайшим и родимейшим отцом всех времен и народов — как ржавчина, разъедали жанровые особенности, жанровые «формы» в драматургии. А ведь произвол административный, произвол в экономике, в политике, нарушение социалистической законности, абсолютно очевидные для всякого сколько-нибудь думающего писателя, давали бога-

тейший материал для острейших комедий, глубоких и серьезных драм, для потрясающих трагедий.

У меня чешутся руки написать драму о сложнейшей, труднейшей судьбе человека, которому пришлось на свои плечи принять все сложное, трудное наследство Сталина. Как не легко исправлять последствия произвола в экономической жизни страны! Несправедливо осужденных (да простятся мне эти слова!) можно выпустить из тюрем, расстрелянных можно реабилитировать, аппарат, пораженный язвами культа, можно за короткое время обновить, политику, приложив определенные усилия, можно повернуть. Но исправить последствия нарушения объективных экономических законов, последствия этого произвола — самое трудное дело.

Еще раз увеличить цены на 30 процентов на продукты, и государству придется решать квартирную проблему не в городе, а в деревне. Строить дома придется на новых местах. Строительную технику перебрасывать по бездорожью, по проселкам.

— Вот повтори несколько раз то, что только что сказала, и прислушайся. Может, тогда поймешь, что сболтнула глупость.

Ходит и повторяет. И через некоторое время соглашается:

— Да, конечно, глупость!

1958

СОСЕДИ

Жило-было три соседа. Три соседа-колхоза: имени Ленина, имени Сталина и «12-летие Октября». Условия равные: земли одинаковые, люди трудолюбивые, а вот судьбы у них последние 5 лет сложились разные.

Чтобы проследить пути развития этих трех колхозов-соседей, любопытно заглянуть в прошлое. Жестокие следы оставила война в народном хозяйстве Белоруссии, а в сельском в особенности. Печальное зрелище представляли со-

бой деревни в междуречье от Сожа до Днепра. Многие села сохранили только свои наименования да печные трубы на пожарищах. У других было все разграблено настолько, что не к чему было и руки приложить, как говорили тогда — хоть ложись да помирай. Трудно, очень трудно было начинать восстановление хозяйства, тем более что страна еще продолжала тяжелую войну с гитлеровскими захватчиками. Но не у всех сел была одинаковая судьба. Большому селу Хотовне выпала доля сравнительно легкая: и в 1941 году во время отступления наших войск, и в 1943 году, когда гитлеровцы уносили свои ноги на запад, это село военный вихрь обошел стороной, оно не подверглось таким разрушениям, как соседние. И когда после освобождения от оккупации советские люди начали возрождать хозяйство, из окольных сел колхозники шли в село Хотовню: там можно было купить на развод поросенка или теленка, а на худой конец хоть бы курицу с петушком.

Понятное дело, что артельному хозяйству в селе Хотовня легче было подниматься на ноги: нашли чем засеять землю, тесно-бедно, но было где разместить скот колхозных ферм, да и люди жили, к счастью, не в землянках. Правда, не хватало техники, зато рабочие руки не отвлекались на строительство хат, как в тех деревнях, где люди ютились в землянках.

Не удивительно, что с первых лет после войны колхоз этот, названный потом именем Сталина, как правило, открывал районные сводки по урожайности, по выполнению сельскохозяйственных работ, по расчету с государством. Не случайно этот колхоз стал райсемхозом, отсюда артели района получали сортовые семена для посевов. Хозяйство было по тем временам крупным, заметным на фоне других колхозов района. Так было до недавнего прошлого.

Но вот случилось странное: уже третий год этот колхоз в районных сводках занимает последние места, а соседи, в свое время ходившие за курочкой-петушком для почина, настойчиво и упорно поднимаются к верхним местам в своих показателях, оттирая бывший передовой колхоз на арьергардные позиции. Что же произошло? Как это случилось?

Пожилой колхозник объяснил это так:

— Главная заковыка в том, что земля нами завладела. По правилу человек должен бы власть над землей

иметь, хозяином быть, а мы допустили, что земля нами стала командовать. Не понятно? Да чего же тут не понять? В долгу мы перед ней, в большом долгу. Сколько лет уж мы берем от нее все, что она может дать, а возвращали ей мало. И так из года в год: берем, а не отдаем. Вот она и стала скупиться: меньше стала давать нам. Ведь так и человек поступает. Ежели, скажем, я у вас взаймы буду брать, а отдавать не буду, то, конечно, вы в другой раз не раскошелитесь. Вот так и земля. А коли, скажем, я у вас в долгу, то вы и командовать можете мной, владеть. А как же? Вот и получилось: сеяли мы нынче рожь озимую и скребли в затылке — где посеять? Надо же посеять там, где вырастет, где в следующем году жать придется. Выбирали участки получше, где в нынешнем году земля подкормлена. Не по плану значит, не по севообороту, а там, где земля закомандует. Ну, посеяли. А весной что будет? Надо бы и под лен лучшую землю, и под кукурузу, а где ее взять будет лучшей, коли озимыми заняли. Опять придется в затылке скрести. Соседи же «12-летия Октября», видели? Вон сколько торфа вывезли! Сегодня по утру иду по полю, смотрю: что это такое? Будто поселок из палаток выстроен на поле. А это египетские пирамиды из торфа да извести. Там, конечно, не надо будет затылки беспокоить. Земле дали, и она в долгу не останется. Наша земля — не украинский чернозем, ее кормить надо, тогда и она нас прокормит.

— Как же так получилось, что вы так задолжали перед землей?

— Доверились. На председателя своего уповали. А он, оказалось, не ту линию гнул. А мы не раскусили вовремя. После пятьдесят третьего года, когда сентябрьский Пленум был, правительство большое дело сделало для колхозов — повысило заготовительные цены на нашу продукцию. Ну и наш колхоз сразу стал миллионером. И на трудодень мы намного больше получили. Колхозники, конечно, премного довольны и благодарны были. И председатель года два в похваленых ходил. Как-никак, а ведомости на выдачу денег и продукции он подписывал. И на отчетных собраниях было чем похвалиться перед прошлыми годами. Только вот тут мы и прозевали. Нам бы тогда за земельку взяться, да подсобить ей, а мы... Мы ведь миллионерами стали не за счет увеличения урожая, а за счет повышения цен. А председатель наш тогдашний — Сизоненко — нос поднял, землю только ногами топтал, а не

прислушивался: может, она просит чего, может, ей тоже пить-есть хочется. Куда там, загонорился.

— На этом и кончилась слава вашего колхоза, как передовика?

— Слава? Нет, не на этом кончилась наша слава. Сизоненко хотел еще поднять ее, да не с того боку поднимать стал. В пятьдесят седьмом году, перед уходом из колхоза, он решил громко хлопнуть дверью, чтобы запомнили его: надумал выдать на трудодень деньгами больше, чем когда-либо у нас выдавали — по пять рублей. Ведомости, конечно, составили, выдали... Только не всем. Кто раньше пришел да расписался, тот и получил. А всем колхозникам не хватило. Потому что не было столько и денег-то в банке на нашем счету, чтобы по пять рублей распределить на трудодень. И поныне 117 тысяч рублей должны колхозникам за тот год. Он ведь как сделал — набрал авансов в заготлене, заготскоте, заготтабаке, заготзерне, на спиртзаводе под урожай будущего года. Хитер был, а нам и невдомек. По пять — так по пять. Думалось, нам ведь и лучше. Только потом поняли, не лучше, а хуже. В долги залезли. На этот раз уже перед государством. Говорят, что не совсем тут чисто. Ошибки в подсчете денег не могло быть, ведь в конторе у нас счетоводов целый выводок, арифметику учили. Да и получили они все сполна по ведомости — и счетоводы, и Сизоненко, и его заместитель Васильев, царство ему небесное, помер он, потому что, заступив на председательское место после Сизоненко, пил много.

— А Сизоненко теперь где?

— Да тут, неподалеку. Директором законсервированного спиртзавода назначили. Работа — не бей лежачего. В кусты спрятался — говорят теперь про него.

— Ну, хорошо. Понятно, что вас, колхозников, он обвел вокруг пальца, посулив лишний рубль на трудодень. А как же в районе просмотрели все это?

— Просмотрели. На это лихо в нашем районе аккурат в это время заваруха была: сокращали район, расформировывали. Так что работники Журавичского района тогда больше собой заняты были, соображали, где бы пристроиться самим. Не до нас им было. Наш сельсовет присоединили к Рогачевскому району. Там, конечно, обратили на пас внимание, по уже поздно было: телок выдоил корову.

— А как же теперь, сегодня? На завтра какие прогнозы?

— Это точно — прогнозы. Пока не ясно, а переменно. Как с погодой. Куда стрелка повернет — не ведомо. Я скажу так: хороший председатель, хозяин — выгоднее, чем, скажем, кредит в полмиллиона. Сообразительная голова — капитал! Дороже денег. У нас теперь новый председатель. От него многое зависит. Из военных он, из пенсионеров, обеспеченный. На работу в контору является в ноль-ноль. Уточняю — в десять ноль-ноль. Человек он не плохой, культурный, честный, только пока расторопности, примечаю, маловато. Установил для нас приемные дни, в помещении, в конторе в шапках не разрешает быть. А сегодня, например, целый день самолично присутствовал при раздаче колхозникам на трудодень огурцов. Кладовщику не доверяет, что ли? Мог бы другое дело найти. У нас ведь пять с лишним тысяч гектаров земли, на машине объехать да осмотреть и то, поди, полдня потребно. Опять же, поехал бы к соседям в колхоз имени Ленина или в «12-летие Октября», посмотрел бы, потолковал с председателями, поучился бы. А там есть чему поучиться: хозяйства крепкие, нас вон как обогнали, а были беднее нас. Или же попросил бы их приехать к нам, да показал все как есть, что худо, что хорошо, может, подсказали бы. А они, коне-ечно, подсказали бы. Глаз у них наметанный, знают, где в колхозной земле клады зарыты. А про завтрашний день, мил-человек, тебе лучше у самого спросить, у Барсукова — председателя нашего.

Спросил.

— Перспективный план развития колхоза у нас имеется. Еще до меня утвердили. Но пока руки не доходят, текучка заедает, мелочи дня. Сам понимаю: надо вперед идти, наступать, а у нас на исходных позициях беспорядок. Трудовая дисциплина расшаталась после Сизоненковой интриги с деньгами.

Нет, колхоз имени Сталина не стал хуже, чем он был раньше. Наоборот, это хозяйство тоже не стояло на месте, росло: увеличились основные фонды, расширились фермы, колхоз имеет собственную технику, появились новые хозяйственные постройки. Но темпы роста хозяйства значительно уступали соседским, трудовой ритм в этом колхозе не изменился. А вот соседи не дремали, они не довольствовались малыми достижениями, ставили перед собой трудные, но большие задачи, темпы набирали высо-

Хлеб-соль ад працаўнікоў Гомельшчыны.
1979 год.



Мікалай Яроменка, Іван Шамякін і Андрэй Макаёнак.
1981 год.



кие, и это сказалось при перераспределении мест в районных сводках.

Передовой колхоз, не снижая своих производственных показателей, стал отстающим, его обогнали. Тут, конечно, проявилась закономерность развития нашего общества: то, что было вчера хорошо, сегодня не удовлетворяет, а завтра должно быть лучше, чем сегодня. И тот, кто забывает об этом правиле, к финишу приходит последним.

1959

Секцыя драматургаў нагадвае каманду парусніка, які трапіў у штыль. Няма ветру. У наш час, відаць, трэба пераходзіць на іншыя рухавікі, незалежныя ад ветру, каб можна было рухацца наперад нават і супраць ветру. Драматургічныя фрэгаты час абсталяваць рухавікамі ўнутранага згарання ці нават атамнымі, каб даследаваць усе шыроты, усе глыбіні чалавечага акіян-мора.

Маршал Бірузоў у кнізе «Советский солдат на Балканах» піша: «Вечная слава героям, якія загінулі за свабоду і незалежнасць нашай радзімы». А потым з горыччу заўважае: «Але вось прайшлі годы, і мы сталі забываць гэту клятву»... Забываем таму, што абезасобілі салдат-герояў. Трэба было б так: «Слава табе, Кузьма (Іван, Сцяпан), ты аддаў жыццё за Радзіму!»

Наши деятели в промышленности, генеральные директора, министры, плановики часто своим отношением к «единице» напоминают полководцев, которые, планируя разведку боем с отвлекающей демонстрацией или готовя штурм, посылали солдат, не очень задумывались над их судьбой. Ради достижения цели, ради выполнения задачи, ради выполнения запланированной операции.

Но война — ненормальное состояние общества. Исключительность задач порождает исключительность мер.

— В мирное время все цели, все меры, все операции, все демонстрации направлены на одно — человеку должно быть хорошо. Ведь всё — для него.

ОБРАЗОК

Он верит ей. Уверен в ее порядочности. Он простак. Добрый. Спокойный. Нормальный. А она коварна, как змея...

Она: Звонил Борис. Тебя спрашивал. Хотел видеть тебя.

Он: А в чем дело?

Она: Не сказал. Какие-то мужские дела. Ты позвони ему. Вздыхал чего-то... Мне неудобно было спрашивать.

Он: Может, опять повздорил дома. Не клеится у него что-то.

Она: Позвони. Утешь. Пригласи. Глядишь — и я возле вас рюмочку возьму.

Он: Неужто тебе выпить хочется?

Она: Я не говорю, что хочется, но если вы будете выпивать, я не думаю, что ты обнесешь меня...

Позвонил. Пригласил. Пришел он.

Борис: А ты ловко устроилась...

Она: В каком смысле?

Борис: Муж организовывает тебе свидание с любовником...

Она: Муж? Как бы не так. Творчество мое, идея моя. Он только исполнитель.

Муж приносит банку кофе. Открывает.

Борис: О! Кофе! Растворимый! И как вы достаете? А говорят, не покупаем за границей. В Бразилии вымерзли кофейные плантации.

Она: Для кого вымерзли, а для кого и нет.

Он: Ты такой любитель кофе?

Борис: Не то слово! Для меня сегодня праздник.

Она: Как ребенок... *(Мужу.)* Слышишь? Вот недогадливый!

Он: Да ты, пожалуй, возьми. Мы-то не большие любители кофе.

Борис: Да что вы. *(Отказывается.)*

Она: Если давать, то уж целую. Там ведь у нас еще есть...

Он: Да, да, ты права. Я ведь больше молоко люблю, холодненькое. Я принесу целую банку. *(Уходит.)*

Борис: Я ведь тоже молоко обожаю. Грудное... в натуральной упаковке.

Она: Циник. Пошловато все-таки.

Борис: Я не виноват. Таким меня воспитала школа, семья и улица.

Муж приносит банку кофе, подает Борису.

Она: Не бразильский, а индийский...

Борис: За что такая награда? Дай я тебя расцелую, дорогой.

Он: Не меня, ее. За щедрость.

Борис: С превеликим удовольствием! *(Целует ее.)*

Он: Она у нас гостеприимная и не скупердяйка. Для доброго дружка и сережку из ушка.

Она *(высвобождается от поцелуя)*: И где это видано, чтоб муж приглашал гостя жену целовать?!

Он: На глазах у мужа — это не грех.

Борис: Но ведь можно и привыкнуть.

Он: А я буду почаще менять гостей, чтоб не привыкли.

Борис: Не скучно живете.

Она: Телефон звонит. Иди послушай.

Муж идет к телефону.

Борис: Слушай, кнопка! У моего дружка жена в санаторий уехала. Квартира целый месяц пустует. А?

Она: А он меня знает?

Борис: Я познакомлю.

Она: Нет, нет. Наоборот.

Борис: Ну почему же?! Он парень хороший. У тебя подружка такая есть, чтоб... и ему не скучно было. У него трехкомнатная квартира.

Она *(размышляет вслух)*: Разве Лилю-парикмахершу. Молода больно.

Борис: Он не побрезгует. Опытный лебедь.

Он *(от телефона)*: Привет от Коли. Через недельку собирается нагрянуть.

Она: Это брат его младший.

Он: На каникулы. Осталась защита диплома. Просто удивительно. Такой несерьезный, а вот же — дипломированный... ловелас.

Она: Пижон. И на все его хватает.

Борис: Теперь молодежь разносторонняя.

Она в нейлоновой рубашке идет к зеркалу. И брат.

Она: Ты уж извини, что я так по-домашнему.

Брат: Охотно извиняю. Тем более что зрелище довольно приятное. А ты хороша-а-а...

Она: Ты находишь? Не хуже твоих стрекоз длинноногих?

Брат: А ты да-а,— стервочка!

Она: Грубиян.

Муж *(входит, возмущается)*: Милая! Это ведь неприлично!

Она: Что — неприлично? Я ведь в рубашке. А тут все свои.

Он: Но ведь ты не видишь себя со стороны.

Она: Тем более.

Он: Ты же голая! Постыдись! Накинь халат.

Она: Надеюсь, ты не думаешь, что я собиралась соблазнять твоего брата? Мне не веришь, так поверь хоть брату.

Брат: Мог бы и поделиться с братом.

Он: Циник! Пошляк! Сопляк! *(Набрасывает на жену халат.)*

Брат: Верно, брат. Не открывай наготы... Библия напрасно не станет утверждать такую заповедь. Там зафиксирован многовековой опыт. В этом деле не верь ни брату, ни отцу. Особенно теперь, в век сексуальной революции.

Она: А он уже сел на своего конька. До чего же просвещенная молодежь пошла.

Брат: Просвещенная или пошлая?

Она: И то и другое... и.

БЕЗАДРЕСНАЯ ЛИТЕРАТУРА, БЕЗЫМЯННЫЕ ПАМЯТНИКИ БЕЗЫМЯННЫМ ГЕРОЯМ

Закрываю последнюю страницу чеховского рассказа «Ванька Жуков», и на душе такое чувство горечи, что ну пр... ну просто до слез обидно... Ведь ничего не изменится в трудной судьбе Ваньки. Все, что он излил в своем письме, останется непрочитанным, не дойдет до дедушки. Все будет по-прежнему. Никто не услышит его мольбы. Письмо отправил без адреса. «На деревню дедушке» — не адрес. Эх, Ванька, Ванька! Невезучий ты какой! И своего адреса не оставил. А знал бы, где тот почтовый ящик, в который сунул Ванька письмо, побежал бы, разломал бы ящик, взял бы письмо это и сам отнес дедушке.

Совершенно иной случай, иная причина, иной повод, а чувство схожее. Горечь, обида, злость от бессилия исправить, помочь.

Была война. Подполье. Борьба. Риск. Провалы. Застенки. Гестапо. Пытки. Муки. Кровь. Смерть. Героика. Подвиги. Автор взял все это из жизни. Использовал в сценарии. Но имен не назвал. Подменил имена. Обворовал мертвых. Подло, бессовестно! Обидно, больно! Это же продолжение пытки. Это же — метод гестаповцев. К.— гад!!

Безымянные герои подполья.

Безымянный «культ личности».

Безличная кукуруза, принесшая вред сельскому хозяйству.

Бюрократ — без должностей.

Разве можно это терпеть в литературе? Это же письма без адреса и туда, и обратно без адреса. Безадресная литература.

1960

Пётр Першы моцны быў сваімі памочнікамі, якія думалі, успрымалі дух яго ідэй, вызначаліся ініцыятыўнасцю, а не гатоўнасцю слепа выконваць загады. Таму і справу яго яны працягвалі насуперак баярам-кансерватарам.

Вярніцеся да Леніна! Па-сапраўднаму. Бо... Эксплуатуе словы і думкі Леніна нават Мао! А дух яго? Ідэя яго? Нашы кіраўнікі... Я паверу гэтым людзям тады, калі яны ліквідуюць закрытыя магазіны. Канверты былі? Іх замянілі, а не адмянілі. Гэта ж падкормка... Не — прыкормка. Як карасёў... Карасі — ідэалісты! Здарова, Шчадрын! Ты — маладзец!

Што стала найвялікшым з адкрыццяў? Не адкрыццё кола. Не тэорыя адноснасці. Не Архімед і не Эўклід. Не, не і не!

Люстэрка — вось адкрыццё! Хто ўсур'ёз глядзеў сабе ў вочы? Дзяўчынкі? Жанчыны? Але ж мы з іх смяяліся! А... Ну вось... Мы сустрэліся вачамі... З уласнымі. Хто табе гаварыў такую праўду? Табе, г. зн. мне. Сабе. Самому. Ніхто! Брату? Так! Брату гаварыў. А сабе... Сабе! Сабе!!! Не гаварыў. Я не выкарыстаў найвялікшага адкрыцця за ўсю гісторыю чалавецтва. Порах, бомба, атам... Архімед, Ньютан, Эйнштэйн зрабілі адкрыцці законаў мёртвай матэрыі. А люстэрка? Люстэрка! Гэта сустрэча з

сабою. Чаму мы, чалавекі, адцураліся, пагарджалі, пастараліся ад гэтага адкрыцця? Ад сустрэчы з сабой? А? Баязлівасць? Недасканаласць? Боязь? Уздумалі, што мы лепшыя, чым у люстэрку. Усцешыліся! Заспакоіліся. І цяпер мы ўсе — ад дворніка да міністра, ад кур'ера да дыктатара не хочам глядзецца ў люстэрка. Не хочам бачыць сябе такімі, якія мы ёсць! Мы сябе ўявілі — такімі павінны здавацца іншым. І толькі такімі. А ўсё іншае (нават поўная праўда, копія), усё тое — мана, зневажальная няпраўда, паклёп. А за гэта — касцёр, інквізіцыя, вораг народа.

Пішы буйна,— сказаў неяк зямляк,— пішы размашыста, пішы разборліва, таму што некаторыя, якія чытаюць твае п'есы перад тым, як яны трапяць у тэатр, у сэнсе грамацці не таго... дык ты таго... пішы для іх разборліва, а мы што прачытаем, а што і самі здагадаемся.

Не пішы сатыру. Ты добры чалавек. Навошта, для чаго табе яшчэ лішнія клопаты і пакуты. Я ўжо адзін буду пакутаваць за яе. Я таксама добры чалавек. А двум добрым пакутаваць за яе адну — гэта ўжо раскоша.

Драматург у даўгу. Перад жанчынай і мужчынам, перад станоўчым героем і сатырычным тыпам, перад дзеткамі і перад пенсіянерамі.

Сярэдзіны няма. Усё-такі ў даўгу. А перад драматургам ніхто не ў даўгу? Магчыма, і перад ім нехта вінаваты? Тэатры? Артысты? Рэжысёры? Бывае. А гледачы? Не? А той-сёй бывае вінаваты?

Кожны мастак — Жалябаў. Ён верыць у сваю слушнасць і кідае бомбу супраць «маны», калі мана — цар.

1961

АБ СПЕКТАКЛІ «ГОЛАС НАРОДА» КАРАСЛАВАВА

Плоўдзіў, 16 снежня

Селяніна, якога вырвалі з яго быту, становіцца балбатуном, гультаём. І таму... Фармалістычнае афармленне

вельмі перашкаджае ўспрыняццю сельскага жыцця, якое хочуць паказаць. Інтэлігенты могуць гаварыць, разважаць, філасофстваваць на абстрактныя тэмы. Гэта ім уласціва.

Форма павінна адпавядаць сутнасці.

П'еса плакатная, плоскасная. Спектакль таксама.

Аўтарская тэндэнцыйнасць навязлівая. А ў аповесці «Бацькава віна» ён здолеў пазбегнуць навязлівасці.

Да сваёй пасады ён так прывык, як да старой дошкі ржавы цвік. Паспрабуй выцягнуць іржавы цвік са старога бервяна. Хутчэй галоўка цвіка адарвецца. Вось і з ім, калі паспрабуеш выцягнуць яго са службовага крэсла.

Вельмі цікавая калізія: маладая, вельмі прыгожая наведвальніца рэстарана, какетка па маладосці, і разумны, добры, пяшчотны, мудры чалавек, які з разуменнем і сімпатыяй адносіўся да гэтага маладога парастка, да гэтага бутона. Шкада, што я не зразумеў балгарскай мовы, на якой яны размаўлялі.

Македонскія народныя песні прысвечаны канкрэтным людзям — героям барацьбы за нацыянальную незалежнасць. Нам таксама трэба.

— Вы тут кіраўнік новы...

— Дзякуй. Новы — гэта не чарговы ўсё ж такі...

— А якая розніца?

— Розніца? Чарговы — гэта калі кіраўнікі мяняюцца, а парадкі застаюцца старыя. А новы... Гэта да многага абавязвае. Гэта і парадкі новыя, і стыль, і адносіны да людзей новыя. Не старыя, а новыя, не прывычныя, а палепшаныя.

— Як у вас справы ў калгасе?

— Як на ТУ-104.

— ???

— Адзін вядзе, а ўсіх ванітуе.

Пісаць трэба так, нібы гэта мая апошняя п'еса. Усё, што меў за душой, увесь свой вопыт, розум, палымянасць — аддаць ёй. І сказаць людзям самае галоўнае, самае важнае, самае запаветнае.

Для праверкі, для ўпэўненасці я расказаў сваю задуму новай п'есы ў далёкай балгарскай вёсцы. Яны зразумелі, яны смяяліся. Можна пісаць. Буду пісаць. Відаць, гэта хвалюе не толькі мяне... Не ашукаць бы іх спадзяванні.

А калі б у справаздачных дакладах на з'ездах пісьменнікаў пералічвалі не аўтараў, не іх знакамітыя прозвішчы, нават не назвы твораў, а імёны герояў, персанажаў? І гэтым праверыць значнасць кожнага. Чацкі, Карэніна, Балконскі, браты Карамазавы, Мелехаў, дзед Шчукар, Паўлінка, Лабановіч, Туляга, Гарлахвацкі, Зёлкін... А далей? Хто?

ПЛАН СЦЕНАРИЯ

1. Чекисты у генерала получают задание.
2. Летят в самолете. Посадка не на своем аэродроме.
3. Переезд через железную дорогу и шоссе в возу сена.

Володя с проводником проскочил, девчата-радистки с сернами. Рябой Петр — пристрелил двух немцев (шел с пацаном Васей).

4. Встреча в райкоме в лесу. Леня. Он вместо Сарычева.

Саша Каминский

1. Ольга гладит платье. Саша заигрывает. Саша ведь — полицай. Врывается начальник полиции и эсэсовцы. Арестовывают. Обыск. Находят ворованное оружие. Бьют. Ведут его и Ольгу. Эсэсовцы отстали. Саша бьет начальника полиции. Ольга убегает. Он тоже удрал после драки с начальником полиции.

Переночевал на явочной квартире. Пошел за пистолетом на старую квартиру. Возвращаясь, встречает своего унтера на велосипеде. Попытка ареста. Унтера к забору, а сам на велосипед.

Саша на железке вместе с партизанами рвет рельсы...

Яша Шиманович

Задание — раздобыть шрифты. Он встречается с заведующим гаражом Дома печати — Платансом. Устраи-

вается там грузчиком. Остается на ночь в гараже, залазит через стену в склад типографии, перетаскивает несколько ящиков шрифта. А утречком на машине увозит в лес. Документы на машину: за торфом.

К дому Яши подъехал на легковой Микола (его же напарник), и повезли. Володя на встречу с профессором в 3-ю клинику. Профессор Клумов.

Володя Карпов

Пришли двое украинцев из национального батальона. Спрашивают Полину. Но... Володя пошел на риск... Долго вы будете?..

— Сами идем...

— Двое?

— Нет, всем скопом, гарнизоном.

Договорились.

Через пару дней явились опять. Готовы! Все! Шефа кокнули. Идем, веди!

При выезде из города нарвались на патруль — дзот. Немец и два полицая. Невыкрутка.

— Мы партизаны. Идем в лес!

— Отдай оружие.

Выстрел в упор. Второй. Третий.

Ушли.

Матусевич

В гараже у Платанса просит машину. На утро. Микола (тот же Микола) выезжает на грузовике. Подбирает в кузов своих — Матусевича, Рыгора и Сергея. Подъезжают к редакции. Напротив — полиция. Поднимаются на третий этаж. На втором казарма эсэсовцев.

На третьем этаже старушка-уборщица. Сообщает, что у Козловского Акинчиц. Перерезали провода. Заперли старуху. Постучались к Козловскому. Убили Акинчица. Вышли к машине, едут, а впереди засела в снегу легковая. Наконец она освободила дорогу. Выехали за город.

Микола (Микола Бакунович):

— Ну, теперь идите, а мне за торфом.

Похороны Акинчица

Ивановский-бургомистр — коммерсант, спекулирует дрожжами. (В Вильню два вагона.) Немцы поощряли это.

Дорожкин

Выкрал у шефа Академии наук серую папку с научными статьями — сборник, подклав ему другую серую папку с речами Геббельса.

Кубе

Назначен 6 мая 1941 г.

Его философия. Его задачи. Его политика. Его инструкции. Совещание — документально.

См. «В волчьем логове».

Создает Белорусскую Раду доверия.

Иван Шнигирь

Эсэсовец в охране лагеря военнопленных. Ищет встречи с партизанами. Знакомится с Женей, принесшей передачу заключенному. Признается. Она не верит. Потом при встрече обещает связать. Наконец приводит его к себе на Деревообделочный переулок, а оттуда в лес вместе с Вольтом. Его история — западник.

Пауза. Проверка. Томление.

Вышли в лес — показал, как умеет стрелять — «отлично».

1964

ЭПОПЕЯ

Вместе с партизанами уходит все население: и старое, и малое. Вся деревня. И скарб на себе.

— И так воевать! С ними? Это же обуза!

— Дурак! Радуйся! Что тебя не оставляют. Без них ты ноль. Ведь они тебя спасали: кормили, поили, одевали, скрывали. А теперь ты их хочешь оставить? Скотина неблагодарная! Самое страшное для тебя — если они тебя бросят. Помоги этой бабе нести ношу. *(И сам помогает малышу.)*

Разговор с малышом.

— А ты партизан?
— Да.
— Давно?
— С самого начала.
— Ну-у? И Лобанка видел?
— Видел!
— Ну-у? Вот везет людям. А не врешь?
— Ну зачем же.
— Вот бы мне повидать...
— А зачем?
— Как зачем? Я бы попросил бы...
— А чего ты попросил бы?
— Чтобы он меня к брату в разведку пустил. Мой брат разведчик.
— А кто он?
— Павел Дрозд.
— Павел Дрозд? Так это был твой брат?
— Да. Только вот уже с лета домой не наведывался. Говорят, на серьезном задании. А мать ревет. Плачет то есть...
— Лобанок знает о твоей просьбе.
— Откуда знает?
— Знает. Не сомневайся. *(Присылает брата.)*

Малыш раненый и командир (Тихомиров?).

Малыш видит, что и тот ранен, не понесет, не поможет. Отправляет командира, а сам приготавливает гранату. *(Выдернул чеку.)*

А перед этим была сцена: один рассказывал другому: «Ну, думаю, если только будут задерживать, то... у меня граната. И если что, то чеку вон, и хана. Мне, но и им. А в руки им живым не дамся».

Дальше — гибель малыша. С немцами.

Малыш остался. Ждет немцев. Увидел. Поет. Поет с целью — усыпить бдительность немцев.

— Он что, с ума сошел? Он ведь поет.
— Все равно его песенка спета.

Подходят немцы. Малыш весел. Острит. А когда немцев набралось, он выдернул чеку. *(Но перед этим задерживает немцев и полицаев,— туда не идите. Партизаны мин наставили. Заминировали.)*

Немцы заняли пустое село. Это их пугает. Но больше всех напугало это — власовцев.

— Вот он — народ! Как он может высказаться.
— Где народ? Какой народ? Его же нету тут.

— Вот я и говорю: там, где мы — там народу нет. Соображаешь?
— Чего, чего? Как ты сказал?

1965

— Слухай! Пара канчаць гэту камедыю. Трэба ж і працаваць. А то гэта пустое месца адбірае больш часу, чым... Ізморам возьмуць. А можа, здацца?
— Ні за якія...
— Дык жа канца не будзе.
— Ну і што? Я ведаў, на што іду.
— Канца не будзе. Не будзе канца і маёй упартасці.
— І камедыі не будзе канца.
— Будзе перапынак. Прыходзьце заўтра. Мы народ упарты. Настойлівы. Прыходзьце — будзем стаяць насмерць, яшчэ пабачым — каму надакучыць.

У бітве гігантаў — тэлебачання і тэатра тэатр не прайграў, а перамог, ён заваяваў сімпатыі гледачоў сваёй адвагай, смеласцю, спеласцю, сур'ёзнасцю, глыбіннасцю, разнастайнасцю і форм і зместу.

У залах тэатраў гледачоў больш, як было 20 гадоў назад. І гэта нягледзячы на тое, што бадай у кожнай хаце — тэлевізар і радыё.

Тэлевізар у хату, а глядач з хаты і ў тэатр.

Што! Без мяне не можаце напіцца, а??!

Вы знайшлі мяне, як той п'яны знайшоў свой валёнак. Спачатку, канечне, ён згубіў яго, як часта з п'янымі бывае, вярнуўся, знайшоў, ляжыць у снезе.
— Што, лярва? Ляжыш? Без мяне не можаш? То-та... Так і я не магу далей без... без...

НА ПАЛЯВАННІ

Уцякае ад зубра.
— Фу, чорт! Халера! І ўзброены, а прыходзіцца ўцякаць. Не, гэта неспраста! Гэта ўжо сімвалічна. Струсіў?

Струсіў перад кім? Волат! Цар! Уладыка! Перад Генеральным сакратаром не струсіў, а тут не кукурузай пахне... Не пенсіяй абышлося б... Ну і звер! Недарма пераражыў усіх мамантаў, і леднікі яму хоць бы хны... Каго ён толькі не ганяў: князёў, купцоў, графаў, цароў, каралёў, прэм'ераў, міністраў, першых і другіх сакратароў... Сіла!!

Римляне очень любили писать, а так как писали за них рабы, то почти каждый римлянин, имеющий грамотного раба, считался писателем. А гонорар? До сир пор — тайна.

— Дайте указание министерству народного образования, чтобы оно дало указание всем школам повторять, цитировать мой афоризм: «От великого до смешного один шаг».

— Но это сказал раньше... этот...

— Он сказал сам себе... этот... А я всем народам и на все века. А не пробормотал себе...

Как избираются правители — закон определил, а как от них избавиться — нет ясности.

Епископ Генрих фон Люттих (вопреки запрету Папы) оставил после себя более 60 детей.

Что народ на их стороне, об этом все говорят... А вот что они на стороне народа — молчок.

— В силу моей демократизации и либерализма я об этом помалкиваю...

— За открытие Америки бог наказал Колумба: он умер в нищете и в тюрьме... Проверьте!

Все государства, которые от своих граждан требовали говорить только правду, как правило, быстро приходили в упадок, не выдерживая правды-матки (Египет).

Вот почему я объявляю старый принцип новым законом:

— Не обманешь — не продашь.

— Лги, но знай меру.

— На длинных ногах трудно устоять. А у лжи короткие ноги.

А Олимпийские игры прекратились вот как. Опоздал один чемпион (пил вмете с судьей накануне). Тогда при-

шел на стадион Гомер и начал читать свои стихи. Все сбежались к нему. Слушали, лия слезы. А другие стадионы опустели. И так надолго. А не сами собой прекратились.

Вместе тошно, а врозь скучно.

Его обожествили, и он ревностно следил за празднеством в его честь. Это очень подтягивало паству — подданных.

1966

Высмеяць ідэал сатырычнага тыпа, агаліць яго, зняць вопратку, пакрывалы, у якія хаваў, якімі маскіраваў смешную сваю сутнасць. Распрануць нагала, каб убачыць усю хліпкасць, худасочнасць фігуры. І тым самым пасмяяцца з сябе і з нас: як жа мы дазволілі, як жа мы праваронілі, калі сярод нас, а часам і над намі бытуюць і нярэдка раскашуюцца такія асобы. Можа быць, гэта і ёсць мэта сатыры пры нашым сацыяльным ладзе?

Уявім сабе, што нехта худасочны па блату атрымаў званне майстра спорту па цяжкай атлетыцы. Дастаткова ж яго распрануць, і ён стане смешным, бо неадпаведнасць будзе выяўлена адным выглядам.

А калі гэты «атлет» — майстар-чыноўнік, так сказаць, «начальства»? Акадэмік (Гарбуноў)? Дырэктар? Галоўны рэдактар? Як яго распрануць? А калі яго зняць з пасады? Калі ён і потым захавае аўтарытэт і павагу, то... (Не ў жыцці, а ў п'есе... Умоўна.)

Усе паўтараюць, не ведаю, наколькі шчыра, што льсцівасць гнюсная, мярзотная, нізкая, зневажальная, шкодная і г. д. Але, калі верыць Бернарду Шоу, Цэзар сказаў самаўпраўднаму, заўзятаму кніжніку пра неўміручую кнігу, якую свет атрымлівае адзін раз на дзесяць пакаленняў: «Калі яна не льсціць чалавецтву, яе спальвае кат».

Няўжо трэба валодаць вялікасцю Цэзара, каб ігнараваць льсцівасць і аддаць перавагу шчырасці, вернасці, праўдзе? Нават з маленькай язвы можа ўтварыцца вялікая і перарасці ў небяспечную нядужанасць, калі яе не

лячыць. Не разумна ж, не на карысць здароўю — хаваць гэту язвачку пад самымі нават яркімі, стракатымі, багатымі апранахамі-лахманамі. Затойваць хваробу — садзейнічаць — хваробе. Затойваць язву можа толькі цёмны, бескультурны чалавек або кондавае мяшчанства.

Не прачытаеш у Крымінальным кодэксе артыкул пра хабары. Яго няма. Гэта ўскосны паклёп на нашу рэчаіснасць — падразумяваць у нас хабарнікаў.

Адзін: «Ух... Стаміўся як! Ну, пачакайце ж. Вось адпачну... Потым я вам, так вашу разгэтак, пакажу. Дайце толькі адсапціся. Вось перадыхну і зноў я за вас вазьмуся. (Адпачынак для працы, адпачынак — таксама дзеянне.) Другі ж працуе, нешта робіць, выконвае, запаўняе, важдаецца з адной мэтай, каб вось так потым месяц або два пагультайнічаць. У яго праца для адпачынку. У першага адпачынак таксама дзеянне, накапленне сілы для дзеяння. У другога дзеянне дзеля бяздзеяння. Бяздзеянне — мэта. Адзін робіцца адкрывальнікам, вынаходцам, а другі — злодзеем.

Скарыстаць. Як Іван на паляванні сустрэўся з паліцаем і напалохаў таго — хацеў застрэліць. Зіма. Снег. Сам-насам у полі. І паліцай ведаў сваю віну.

Если я не ошибаюсь, редакция журнала «Неман» впервые встречается с телезрителями после реорганизации журнала?

Поэтому, видимо, для телезрителей будет небезынтересным узнать наши редакционные новости. Ведь многие из телезрителей — наши старые друзья и постоянные читатели, а многие (их, надеюсь, больше) наши будущие читатели и подписчики.

До нынешнего года наш журнал выходил только один раз в два месяца и объем его был невелик. В этом были свои плюсы и свои минусы. Если, скажем, на страницах журнала печатались малоинтересные повести, рассказы, очерки или стихи, то чем реже читатель встречался с журналом,— тем лучше — меньше огорчений было у читателя.

Ну, а если журнал интересный, если, скажем, в нем печатается интереснейшая, увлекательнейшая повесть да еще с продолжением? В таком случае ждать очередного

номера журнала два месяца, мне кажется, испытание не легкое. По себе знаю. Томительно ждать интересной встречи, интересного свидания.

А поскольку мы, вот вся наша редакция, решили твердо придерживаться правила печатать в своем журнале только интересные вещи, то, естественно, чтобы не томить читателя, не нервировать его долгим ожиданием новой встречи, журнал мы будем выпускать ежемесячно и большим объемом.

С января нынешнего года уже вышло три книжки — вот они — полным ходом идет работа уже в типографии над четвертой книжкой. Полностью подготовили к печати и пятый номер, майский, как мне лично кажется, самый интересный. Из всех предыдущих. А следующие номера на второе полугодие обещают быть еще интереснее. В этом вы сами со временем убедитесь. Внимательно следите. Только за каждым номером.

Вероятно, вас интересуют наши планы, замыслы, темы, которые будут отражены на страницах журнала «Неман». Главный замысел нашей редакции прост. В полной мере удовлетворить читателя, ответить на те вопросы, которые его волнуют, осветить те заботы, которые его беспокоят, поглубже раскрыть содержание современной жизни, используя для этого все жанры литературы: прозу и стихи, публицистику и очерки, воспоминания бывалых людей и публикации архивных материалов, заметки натуралистов и записи бесед наших корреспондентов с людьми разных профессий и положений — колхозником и министром, строителем и продавцом, больным и доктором, комсомольцем и седым пенсионером.

Основу нашего журнала составляет художественная проза. Редакция считает своей первейшей обязанностью знакомить своих читателей с лучшими произведениями белорусских писателей в переводе на русский язык. Мы печатаем и будем печатать и оригинальные произведения, написанные на русском языке.

Более подробно и детально вы узнаете о наших планах от редакторов отделов прозы и поэзии, ведь они тут присутствуют.

Но кроме художественной литературы редакция будет уделять внимание и фактической стороне нашей доподлинной действительности, событиям и фактам, имеющим большое, важное значение в жизни нашего народа.

Сегодня мы в преддверии такого большого события,

как XXIII съезд Коммунистической партии Советского Союза. Народ живет им. Рабочие, колхозники, интеллигенция подводят итоги своей работы за прошлые годы, горячо и заинтересованно обсуждают перспективы нашей жизни. И это находило отражение на страницах нашего журнала в такой оперативной форме освещения жизни республики, как «Наши интервью».

После съезда наша редакция в полную меру своих сил и таланта будет стараться помочь осуществлению предначертаний нашей партии, проведению в жизнь идей партии, освещению успехов в работе и будет остро критиковать недостатки нашей жизни, если они будут обнаруживаться. Критиковать ведь не трудно, была бы только смелость.

Перед тем как передавать слово своим товарищам, мне хотелось бы напомнить нашим читателям, что достоинство нашего журнала, его уровень, его качество зависит во многом не только от работников редакции, не только от авторов, поэтов и прозаиков, но и в не меньшей мере от самих читателей, от их забот о своем журнале, от их заинтересованности. Мы с благодарностью будем учитывать ваши советы, ваши пожелания. Мы ждем их, мы надеемся на них. Ведь ваши думы — это наши думы, ваши заботы — наши заботы. Не таите их, раскрывайте их нам. А мы в долгу не останемся.

1967

ЖАЛОБА

Маленькае апавяданне

У нашым садку абламалася галінка. Вецер вінаваты. А на ёй жа было яблыкаў больш, як на іншых. Ах, як шкада... Прыйшлося вынесці яе з саду. Памерла. А трэба было ўсяго толькі ў час падперці, падтрымаць.

Зразумеў, ды позна... Калі вецер сціх. Хто з перагрузкай — раней памірае. Ах, як важна ў час падперці, падтрымаць!.. Асабліва калі пачынаецца вецер...

НЕПАГАДЗЬ

Холадна. Дажджліва. Сыра. Зябка. Восень.

І ў Ленінградзе, і ў Маскве, і ў Латвіі, і нават у Кіеве. Усюды пахмурна, сыра, холадна...

Такая метэазводка.

І на душы непагадзь.

Цёпла, відаць, толькі там, куды птушкі лятуць у вырай. Але ж гэта вельмі, вельмі далёка адсюль.

Напісаць п'есу — гэта не тое, што звязаць світэр. Нават наадварот. Гэта ўсё роўна што распусціць світэр. Вось п'еса ўжо ў галаве гатовая, прыдуманая... А з чаго пачаць? Як знайсці той кончык, за каторы пацёг бы, і п'еса лёгка клалася б на паперу, як лёгка распускаецца світэр, калі знойдзены канец... А то адчуваю сябе ну проста як школьнік, якому першы раз далі заданне напісаць сачыненне.

І жаданне ёсць і надзея, што можна зрабіць на пяцёрку... А папера такая чыстая, белая, гладкая, так і вабіць... Знайсці б толькі ўдачлівае слова для пачатку...

А можа, і няхораша, што такая гладкая папера?! Каб хаця не коўзалася залішне пяро... Усё ж такі сатыру пішу... І без таго...

Пачну з рукавоў. Распушчу адзін, потым другі — вызвалю рукі. А тады ўжо — за галоўнае... Ды знізу... Каб пад канец дабрацца да каўняра. Да каўняра... Вось бы здорава: пад канец — ды за цесны каўнер узяцца!

Распусціць і ўздыхнуць вольна.

Секцыя драматургаў нагадвае эскадру паруснікаў, якая трапіла ў штыль. Няма ветру. І флюгер бяздзейнічае. Ім трэба вецер, флюгер трэба.

У наш час, каб быць незалежным ад ветру, каб можна было рухацца наперад нават і супраць ветру, пара ўжо, відаць, пераходзіць на другія рухавікі.

Драматургічныя фрэгаты час абсталяваць рухавікамі «ўнутранага згарання», калі мы сапраўды хочам даследаваць усе шыроты, усе глыбіні чалавечага акіян-мора.

«Король тяжело вздохнул и — по всей стране ветер». Почти афоризм. Почти звучит.

А вот сказать: «Председатель Совета Министров, член Политбюро вздохнул и — по всей стране ветер» — не зву-

чит. Не прозвучит. Не может прозвучать. Времена не те.

«Тиран тяжело вздохнул — над страной ураган». Это если вздохнет «вождь времен и народов».

Такой афоризм, как правило, звучит не вовремя, как правило, с опозданием.

Самая большая ложь — это ложь для маленьких.

Он прочитал пьесу. Пьеса ему понравилась. А как же с постановкой? Думал. Долго. И, наконец, понял, что он может разрешить... запретить ее... Цари редко сами казнили...

...Она любила задавать сложные вопросы, на которые трудно было ответить.

— Ну? — спрашивала она и долго ждала ответа.

...Она любила и пофилософствовать. В такие минуты она поучала:

— Жить — это значит шевелиться. И если говорят: «Она живет с ним»,— это означает — она шевелится. А ты?

— А ты? — спокойно возмущался он.

...Когда она ложилась на бок, нос ее обвисал до подушки. Она этого не видела. А он в такие моменты отворачивался к стене.

...Я всегда была ниже,— сказала она с обидой и полезла выше.— Как я была глупа,— сказала она потом.— Ниже было лучше. Вот так — по глупости женской иные стремятся в начальство — лишь бы выше. А выше — не значит лучше. Вот так она становилась диалектиком.

...Вещь для себя,— сказала она, отнимая вещь для себя.— Вещь в себе,— вот это да. Какие это философы спорили? — спросила она, вспомнив, что когда-то приходилось отвечать на экзаменах по этой теме. Не вспомнила. Но усвоила теперь.

Как вас много... И нет ни одной...

Писателей называют инженерами человеческих душ. Не изобразителями «спутников», автоматических линий, вычислительной и кибернетических машин, а именно инженерами человеческих душ. Высшее проявление ума в области человеческих отношений — ласка, нежность, любовь, уважение, чуткость. Для инженеров человеческих

душ остается пока не разрешенной проблемой — воспитание (ну пусть конструирование, создание) именно этих качеств в человеке.

Разрешить эту проблему брались проповедники христианства, буддисты...

Коммунисты должны ее решить. Они ближе к цели не только потому, что они обогащены опытом предшественников и значительным ростом цивилизации, особенно в области общественных наук...

Сатира также нужна в нашем обществе, как нужны отделы технического контроля на производстве. Никто не собирается их обвинять в том, что они враги рабочего класса за то, что их профессия, их обязанность — выискивать брак, выискивать недостатки в той или иной продукции, выпускаемой в том или ином цехе.

Ремонтники ведь тоже докапываются, выискивают недостатки в машине, чтобы их устранять.

А ну-ка представьте себе такого ремонтника, который бы, заметив недостаток в машине, скрывал бы его! Да его бы под суд отдали. В какой-то мере профессия сатирика напоминает ремонтных рабочих, браковщиц в типографии.

Конечно, плохо было бы, если б все писатели пошли в браковщицы. Нам нужны разнообразные жанры, разнообразные профессии, причем каждый в своей профессии должен стремиться стать мастером своего дела, повышать свою квалификацию, а это дается, прежде всего, опытом.

Прыгать же с жанра в жанр — так же летуном зваться. Трудно себе представить, чтобы общество требовало от токаря быть одновременно и пекарем, и парикмахером, и сапожником. Ибо могло бы оказаться так, что они все были бы без сапог, ходили бы со щетиной и ели бы отесливый хлеб.

Но почему же мы считаем, что человек, способный писать комедии, должен уметь и обязан писать героические драмы?

Кажется более разумным требовать от каждого повышения своего профессионального мастерства.

Один писатель — не вся литература. Вся литература в совокупности должна полно отражать нашу современность. А каждый писатель в отдельности специализируется в своем жанре. Он способен видеть определенную грань современности. А другой способен видеть смешное. А в совокупности получится цельная картина жизни.

Смешно от Н. требовать: что ты, друг, только фельетоны пишешь. Неужели ты не видишь вокруг себя героического?

1968

Года полтора назад ко мне на дачу приехал Борис Равенских. Его привез П. Василевский. Ему кто-то наговорил о моей пьесе «С ярмарки» («Спроси себя сам»), вот он и разыскал меня. Просил дать ему экземпляр. Я, Максим Лужанин и Павел Ковалев играли в преферанс. Хотели перервать по случаю приезда столичного гостя. Но он отговорил. Чему мы, честно говоря, обрадовались. Он много болтал — подавал себя. Надо сказать, рассказчик он интересный. Он почти пленил всех.

Но пьесу я ему все же не дал, хоть она была почти закончена. Мне хотелось еще кое-что поправить в ней. Это во-первых. А во-вторых, я ему не доверял. Ведь он когда-то в интервью говорил непростительные гадости о сатире. Даже о Гоголе. Но он просил.

Я записал его адрес, адрес театра. На клочке бумаги. Ниже он своей рукой дописал: «Б. Равенских. **Прошу не забыть»** и подчеркнул.

Я не забыл. Пьесу ему послал. Спустя несколько месяцев позвонил. Не прочитал! Ва-ах!!!

Сегодня я на даче обнаружил ту его записку и отправил ему в Москву, благо адрес есть. Отправил с коротенькой припиской.

«Вы когда-то были у меня на даче, просили пьесу, оставили адрес и под адресом свой автограф-приписку. Она хоть и короткая, но (а вдруг!) вам снадобится. Я ее перечитал и продумал. Не стоит ли ее чуточку подсократить. Например, если убрать одно маленькое слово «не». Будет лаконичнее и правдивее. А самое важное, как мне кажется, из вашей рукописи таким образом уйдет негативное, которое несет это отрицание «не». Ведь «не» это элемент сатиры. И потом — это «не» напоминает банальные библейские заповеди: «не убий», «не укради», «не пожелай осла» и пр., и пр., и т. п. Эти «не» в заповеди косвенно оскорбляют человека на протяжении многих веков. Ведь это «не» уже предполагает, что все — убийцы, воры и изнывающие от вожделения, глядя на чужого осла. А ведь

революционные лозунги-заповеди звучат позитивно: «Мир народам», «Земля крестьянам», «Заводы рабочим», «Власть Советам».

Это должно быть для нас примером.

Ваша рукопись гласила так:

«Прошу не забыть».

А если убрать «не», она будет утверждающей, позитивной. Вот такой:

«Прошу забыть».

Я, конечно, не настаиваю, это только мои рассуждения. Нажимать на автора — не в моей привычке. И вообще я не сторонник навязывания вкусов авторам. Написал я об этом вам с единственной целью: а вдруг вы задумаетесь и это исправление пойдет на пользу нашему искусству.

С вниманием к Вам *Андрей Макаёнок*».

Люди, люди! Что вы из меня сделали?! Да! Я вправе так поставить вопрос. Ведь все мои достоинства и все мои пороки — дело вашей чистой совести, дело ваших ловких, умелых рук. Кем я был и чем я стал?

Было: я широкими глазами смотрел на мир и восхищался. Восхищался первым снегом, (крыгаходам) ледоходом, первыми ручейками и первым скворцом. Радовался первому сухому лапику под весенним солнышком на нашей улице, первой травке, первому грому. Куску хлеба. Чашке молока, первому огурцу, стручку гороха. «Новинка в рот — здоровье в живот, заячья сила, лисий поворот». Вот!!!

А теперь? Благодаря вам я кое-что узнал и теперь реже восхищаюсь и чаще возмущаюсь. Чем? Хм...

Я был наивен, прост, ясен, т. е. мне казалось все ясным, простым. Я знал: не махай ногами, сидя на высокой скамейке в чужой или своей хате — все равно. Если на дворе слякоть, то не топай по хате, не следи мокрыми лаптями. Не хватай лучший кусок — ведь за столом кушать собрались и достойнее тебя. Потому не суй первым свою ложку в общую миску. Не чавкай, как свинья. Не шморгай носом. Не облизывай с верхней губы.

Я радовался смелости и ловкости моего однолетка Кирилла, когда он взбирался на тихо пасущуюся лошадку. Я любил эту лошадку, которая вроде бы и не замечала нас, нашу возню с ней. Она спокойно пощипывала траву, помахивая хвостом — не подрезанным, а естественным,

каким вырос, с дедовником в волосах. Я восхищался силою моего отца, который одной рукой колол толстые чурбаки дров. Как он всаживал топор и чурбак, вскидывал его через плечо одной рукой и, повернув обухом вниз, г-гых — половинки разлетались в стороны далеко-далеко. Я радовался его силе. Мне хотелось быть таким.

— Будешь работать, будешь сильным — вот и весь секрет,— просто объяснял батя.

А еще... Первое сено... Первый почлег... Обыкновенная проза сельской жизни. А стало высокой поэзией. Вот как! Но ведь и теперь я тоже чем-то восхищаюсь. Не только возмущаюсь. Чем?..

БОЛЬШОЙ СМЕХ

Сегодня я пышу лубовни сцэна. Такую хороший сцэна.

— По-современному?

— Да-а! Канэшна. Он говорит: ты сонца. Она говорит — ты луна. Я потому к тебе приходил. Ты сонца! Очень жаркий. Она говорит. Ты луна! Ты сильный. Потому что сонца день светит, а луна когда? Луна ночам светит. Когда трудней светит. Тьомна бывает.

— Это все-таки традиционные. А хотелось бы объяснение в любви дать по-современному. Вы хоть раз подслушали, как теперь парень и девушка объясняются в любви?

— Нет! Подслушиват — не хорошо. Я что? Я доносчик, да? Не красыво подслушиват. Но я догадался, как по-современному. Он говорит: я пиришол к тыбе, как спутник, без пересадки. Как спутник вокруг луна. Тут будыт по-современному.

— Это смешно. Это действительно смешно.

— Да! Канэшна! Это народ будит принимат. Потом он показыват будит. На дерево два голуб. Ну, птица голуб. Они там гнезда дэлал и яйцо ставил. Да? Потом он говорил. Когда мы поженимся, да? Тогда мы тоже так делал будим. Если один ребенок будит (и тогда из портфеля он доставал кукла), мы его называт будем Ази, а если малчик, другое имя дават можно. Если два (он доставал из портфеля еще одын кукла), так называем.

Это я знаю, такое публика ошен хорошо принимаит. Да? Тут болшой смех будыт.

ОЧЕН ОТЫРЫЦАТЭЛНЫ

Бил там одын джигит.

Это не положитэльный, это очен отырыцатэлны чалавэк, пилахой чалавэк должен быт. Он что делал?

Дома бальшой скандал, да? Отэц не пускал дочку замюж за этот парень. Дочка очень любит парень, а отэц не поразрешал выходит замюж. Канэшна, это скандал, это пожар у ихни дом. А этот хамдам пириходил и говорил всякий пилахой слово на жених, да? Это хорошо? Он что дэлал? Он па огон посыпал кросин!

Балшой негодяй должен быт! Очен отырыцатэлны.

1969

За што праследавалі так пісьменнікаў і філосафаў? За тое, што думалі... I гаварылі, і пісалі... Каб не думалі, не гаварылі, не пісалі. А зараз філосафы як жывуць?! Маліна!

Трэба было б вяртаць былых «цароў». Яны ж разумнейшыя робяцца. Потым, калі пабываюць у адстаўцы (Хрушчоў, Панамарэнка).

Самыя прагрэсіўныя цары — гэта тыя, пры якіх адбываюцца рэвалюцыі. Яны былі самыя ліберальныя. Пры Пятры або Іване Грозным не да рэвалюцый было. Жорсткія яны былі.

Без праўды людзі становяцца злымі. Нават добрыя, нават дзеці. Сказаў чалавеку прыемнае, і... так стала... горка на душы.

1970

Напісаць бы п'есу без адзінага станоўчага персанажа. На сцэне «Пазбаўленне ад страху». Страхам карысталіся адвечна. Князі-феадалы, гангстэры, дыктатары, хуліганы, чыноўнікі і нават — гвалтаўнікі.

У страху бацька. У страху маці (за бацьку). У страху дачка — перад «Пуплікавым» і перад айчымам. У страху суддзя. У страху гвалтаўнік. У страху яго бацька. Першы вынік — мяккі прыгавор. Другі вынік — сябрук паграджае дачцэ. Трэці вынік — айчым забівае гвалтаўніка.

У адэскім порце. Дамачка і хлопчык. Сын чытае на борце цеплахода:

— Сы-я-р-гей Яс-ен-ін. Мама! А кім быў Сяргей Ясенін?

— Не ведаю. Адчапіся.

Біндзюжнік, які стаяў побач, з дакорам заўважыў мамачцы:

— Дамачка! Сорам не ведаць, кім быў Сяргей Ясенін. Сяргей Ясенін — былы Лазар Кагановіч.

СЛУЖБОВАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

«Можа працаваць пры адкрытай фортачцы...» Зверху запытанне: удакладніце. Удакладнілі: «Не арол. Не вылеціць».

Наш народ не злосны: не злосцю, не нянавісцю кіруецца, а любоўю. Да радзімы, свабоды, справядлівасці. Любоў натхняе, нараджае гераізм. Паэтычны народ.

Кожны піша па-свойму. Рэцэптаў няма. У кожнага свой вопыт, метад. І не заўсёды вопыт аднаго годны для другіх.

Трэба жыць. Трэба зацікаўлена жыць. Усхвалявана. Трэба любіць і ненавідзець. Захапляцца і гневацца. І трэба шукаць сваіх саюзнікаў. Перацягваць нейтральных людзей на свой бок. А для гэтага:

1. Светапогляд.
2. Талент.
3. Майстэрства.

Сатырыкі — злыя? Няпраўда.

Люблю...

Жаласліва... так ім цяжка. Можа, пашкадаваць і не

пісаць (ім лягчэй жыць). Вось, напрыклад, напісаў анахранізм.

З чым я сутыкаюся, што перашкаджае?

Снакусы.

Недахоп інфармацыі. Праўда і сачыніцельства.

Традыцыйны тэатр і абсурд. Дакументалізм (пратакольны) і адаптацыя старажытных сюжэтаў.

Тэатр інтэлектуальны і натуралістычны.

Дакумент — фактаграфія. Гісторыя дае матэрыял. Прайс, Шатроў, Мао, Гітлер, Кенэдзі, Ніксан. Мае адносіны.

Выбар жанру — гэта ўжо адносіны да факта.

Пачатак п'есы:

Нешта здарылася.

Смеласць — цікава — захапіць.

Сакрэт: пастаянная, неперарыўная напружанасць чалавечых адносін.

З'ява — розны падыход: эканаміст, палітык, урач, настаўнік і драматург. Маральны бок спрэчак.

Характары: Лізі — Макней. Атмасфера страху — тупік расце.

Дыялог: «Ну і цісну́ць».

Канец

У чалавека з абгарэлымі вушамі пытаюць:

— Як гэта ў вас? Што здарылася?

— Штаны прасаваў. І раптам — тэлефонны званок. Я ў поспеху гарачы прас замест тэлефоннай трубкі прыклаў да вуха... і вось.

— Ну а другое вуха як? Чаму?

— А гэта я зноў жа спяшаючыся «неадложку» выклікаў... і вось.

ІРОНІЯ

Высакароднасць — добра. Празмерная — смешна. Самім цэменту не хапае, а другім аддаём больш, чым трэба.

Дождж. Чалавек трымае парасон над другім, сам мокне і аглядваецца па баках: бачыце, які я? Вось — не сабе, а яму.

БЫЛЬ

Поп насіў харчовыя астаткі з піянерлагера. Крадзе. Участковы і старшыня сельсавета прыйшлі правяраць...

На лужку дзве паўлітэркі паставіў поп. Выпілі. Разамлелі. Вырашылі правесці абмен-прымерку адзення: старшыня сельсавета апрануў папоўскую расу, поп — міліцэйскую форму, міліцыянер — цывільную апранаху. А тут ідзе народ. Старшыня сельсавета пабег хавацца ў кукурузу, поп — туды ж, а міліцыянер з пісталетам за імі. Дагналі...

Знялі з пасады старшыню сельсавета і міліцыянера. Толькі поп па-ранейшаму «пасвіўся» ў піянерлагеры.

Міліцыя падсцерагала мастака, хацела злавіць п'яным за рулём. І вось... Едзе. Знак спыніцца. Ён крыху далей спыніўся. Дастаў бутэльку гарэлкі і п'е. Падыходзіць даішнік. «Што робіш?» — «П'ю гарэлку».— «За рулём?» — «Не. Я тут буду начаваць».

Дастаў мальберт. Малюе. Пейзаж... з міліцыянерам. Замілаваны даішнік атрымаў свой партрэт з... (аслінымі вушамі?).

К «ИСТИННОМУ»

Она пришла к Президенту просить за него.

Она: Помогите! Вы можете это сделать. Он идет в солдаты из-за меня. Не из-за долга... этого... патриотизма. Он — чтоб меня содержать, чтоб... Я не знаю, как вам рассказать... *(Плачет.)* Я ничего не знаю... Я уже ничего не знаю...

Президент: Вы, милая, успокойтесь и все по порядку. Что произошло? Как было? Кто он? По порядку, спокойно, без слез *(вытирает ей слезы)*. Вот так. Ну, а теперь рассказывайте.

Она: Он собрался уже уходить... Мне показалось — совсем... А я его... Я всю жизнь ждала его... Наверное, его... Конечно, видимо, его, а он — вдруг — уходит...

Комнатка, тахта, кровать, окно, дверь. Она и он. Он уже открыл дверь и, как бы прощаясь навсегда, оглянулся.

Она: Постой! Минутку! Ты ведь...

Он не так понял. Осматривает себя, проверяет все свои пуговицы.

Она: Не спеши! Еще минутку! *(Расстегивает пуговицы.)* Ты ведь... Еще не все...

Он: Все! Все! *(Выворачивает карманы.)*

Она: Все равно останься. Оставайся навсегда.

Он: А чем я тебя кормить буду? Безработный ведь...

Она: Не знаю! Я ничего не знаю. Только... Я ведь всю жизнь ждала тебя.

Он: Меня?

Она: Такого, как ты. Тебя, именно тебя.

Он: Не дури! Не лги! Ты ведь только неделю меня знаешь.

Она: Да! Да! Да! Ты необыкновенный! Ты — ненормальный! Ты не такой, как все! Я тебя искала! Я тебя ждала. Я дождалась, а ты сразу уходишь! Вот так? Сразу? А я? Как же я? Опять ждать?

Он: Это ты ненормальная. *(Ласкает ее.)* Чуткая... загнанная... Затюканная... Хорошая... Ласковая.

Она: Это ты меня сделал хорошей, ласковой. Не оставляй! Не покидай. Я ведь умру.

Он: И со мной умрешь... Мне бы рабо-оту, да я бы тебя... Рабо-оту мне... Мы!!!

Она: Ничего, ничего. Не отчаивайся. Мы что-то придумаем. Мы должны что-то придумать. Мы не можем терять друг друга. Нам нельзя. Ведь нам тогда ничего не останется.

Он: Нам уже ничего не остается.

Она: Нет, нет, нет! Пока мы вместе, мы...

Он: И вместе — ничего не остается. Порознь даже лучше.

Она: Нет, нет! Не уходи! Не торопись! Побудь! Мы сейчас что-то придумаем. Пока мы вместе — мы... мы...

Он: И вместе — бессильные.

Она: Нет! Я повоюю! Я сильная! Я к богу!

Он: Где он?

Она: Да! Где он? Я сейчас к нему!

Он: Живая? Живых к богу не пускают.

Она: Где он? Я пойду! Я скажу ему!

Он: Если б люди знали, где он...

Она: Не знают?

Он: Не знают.

Она: Куда же мне тогда? Нет! Я — сильная! Я драться буду! Воевать буду!

Он: Ты?
Она: Я.
Он: Стоп! Не ты, а я!
Она: И ты? Милый! Да! Да! И ты! Мы вдвоем.
Он: Нет, я один. Я иду. *(Идет к двери.)*
Она: Куда?! Без меня?
Он: Я иду туда... Там набирают солдат, добровольцев. Армию добровольцев. Триста двадцать монет в месяц и все готовое.
Она: Ты в солдаты?
Он: Ведь ни за что платят триста двадцать...
Она: Нет, у нас ни за что не платят.
Он: За то, что солдат, чтоб на других страх нагонять. Чтоб другие дрожали. За дрожь... за страх.
Она: Чтоб тебя боялись? Значит, ты — на острова? На базу? К черту на кулички? Нет! Не пущу! Ты не вернешься.
Он: Вернусь.
Она: Не вернешься! Там другие будут. Они совратят солдата. Не пущу!
Он: А как я тебе помогу? Другого выхода нет.
Она: Только в солдаты? Только в добровольцы?
Он: Осталось только это.
Она *(размышляет)*: На острова... На базы... Нет! Есть выход! Если и солдатом, то дома. Я иду... Я сейчас иду... *(Собирается, поправляет прическу, платье.)* Я иду к президенту.
У президента она
Президент: Как это дома?
Она: Вам что? Сейчас, сегодня солдат нужен?
Президент: Может понадобится.
Она: Вот когда понадобится, если кто нападет, то в ту же минуту он придет. Мы вдвоем придем. А пока пусть дома будет. Он наготове будет, начеку. А на острова... Зачем вам на островах? Далеко? Зачем?
Президент: Да... Зачем?..
Она: Ну вот. Вы платите ему, а он всегда наготове. Еще бы работу ему какую...
Президент: У нас много таких... Работу бы... Тут подумать и подумать надо.
Она: И вам думать? Вам делать надо, приказывать. Сколько думать можно?
Входит помощник.

Помощник: Господин президент. К Вам премьер-министр государства...

Президент: А, да-да. Помню. Ну, милая, иди. Я подумаю.

ДЛЯ «БУМЕРАНГА»

Проситель у двух бюрократов.

Бюрократы разговаривают так, будто один из них переводчик.

Проситель: Мне надо починить крышу.

1-й: Он что сказал?

2-й: Он сказал, что ему надо починить крышу.

1-й *(к просителю)*: Значит, вам надо починить крышу?

Проситель: Да, течет.

1-й: Он что-то сказал односложное.

2-й: Он говорит, что у него течет.

1-й: Что у него течет?

2-й *(просительно)*: Что у вас течет?

Проситель: Крыша. Крыша течет!

1-й: Что он сказал?

2-й: Говорит, что у него течет крыша. *(И в том духе дальше.)*

Проситель: Это что? Издевательство?

1-й: Он что говорит?

2-й: Говорит, что издевательство.

1-й: Издевательство течет? Это какая-то абракадабра.

2-й: Как вы рассказываете, так оно вроде бы и так. А как я рассказываю, то вроде бы и не так.

З ВЫСТУПЛЕННЯ ПЕРАД АРТЫСТАМІ МАСКОЎСКАГА ТЭАТРА НА МАЛОЙ БРОННАЙ

Дорогие друзья! Коль вы остановили свой выбор на пьесе «Трибунал», то, возможно, вам будет небезынтересно узнать некоторые размышления автора о трактовке событий, характеров и общей атмосферы, описанных в этой трагикомедии.

Война, как известно,— тяжелое испытание для человека, для семьи, для народа. Она с жестокой необходимостью обнажает нравственные достоинства и пороки человека, нарушает, а часто и вовсе разрушает привычные нормы поведения, обычный уклад жизни. Устойчивость, прочность, чистота высоких нравственных достоинств — вот та глубинная основа патриотических подвигов и героизма в борьбе с врагом.

Сюжетные события разыгрываются в большой семье крестьянина Терешки Колобка — представители наиболее массового в ту пору социального слоя. Рядовая крестьянская семья. Война ворвалась в этот дом и испытывает нравственные устои каждого ее члена, проверяет прочность и надежность связей, истинность верности, чести, долгу, родине.

Что же это за семья? Какая атмосфера царила в ней до этого испытания?

Любовь, душевная чуткость, дружба и товарищество, нежная ласка, простота и открытость — вот что характеризовало взаимные связи в этой семье. Веселый нрав, оптимизм, истинное чувство юмора, доброта и почти детский наив в восприятии жизни самого Колобка — все это привлекло к нему детей не только как к отцу, но и как к товарищу, другу. Либерализм, «демократизм» натуры Колобка дополнялся более строгим характером Полины, ее требовательность, ее постоянный нагляд за детьми, строгость к промашкам поставили ее в положение главы семьи, так сказать,— главнокомандующего. Очень важно заметить ее чуткость к человеческому горю, способность сочувствовать. Она — любящая мать, хранительница чести имени, семьи, рода. Ее отзывчивость на шутки мужа, ее отношения с дочерьми, как с равными подругами, даже ее грубоватость — от душевной доброты, от широты натуры. Она ведь любит мужа и, чувствуя себя в чем-то сильнее его, как бы опекает его.

Многодетность Полины — это тоже признак ее человеколюбия, доброты.

И вот случается невероятное, непостижимое — в семье, где так берегли честь рода, дорожили доброй славой людской, вдруг объявляется предатель! И кто? Отец! Согласие Колобка стать прислужником врага потрясает всю семью не только тем, что он изменил Родине, о чем все в семье говорят прямо, но предательством по отношению к укладу жизни в этой семье, разрушением духа дружбы,

товарищества в столь тяжкое время, когда деревню, родину оккупировал враг, когда его же сыновья на фронте в смертельной схватке с врагом проливают свою кровь. И тут патриотические чувства проявляются в сплаве с личным, частным, приватным. А ведь и в этом секрет массовости партизанского движения в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны.

Трагизм создавшейся ситуации заключался в неприятии факта предательства, как биологической несовместимости инородных тканей в живом организме. Строгость, суровость и даже жестокость решения Полины, дочерей, невестки и сына по отношению к отцу приходит с необходимостью, неизбежностью через преодоление чувства любви, прежней привязанности, через боль, молчаливый вопль души. Но иначе они поступить не могут потому, что нравственные принципы их устойчивые, прочные, безусловные.

Вся семья строга, сурова к отцу, но действует с полным сознанием справедливости. И только сам Колобок знает, что они не справедливы, ибо не знают всех обстоятельств, которые продиктовали Колобку его поступок. Он ловко скрывает эти обстоятельства по необходимости и внутренне веселится, радуется, гордится этой своей ловкостью и предвкушает свое торжество над заблуждением близких — пусть потом, пусть не скоро, пусть после войны. Ведь по натуре он очень озорной. Он не имеет права раскрыть свою тайну, что облегчило бы его участь, он терпит все от близких и в душе радуется той цельности характеров всех членов его семьи. И в этом трагикомизм его положения.

Трогательность человеческих связей в этой семье заключается в одновременной и неизбежной сочетаемости и соправданности чувств любви и ненависти, доброты и суровости, нежности и жестокости, в мучительности совмещения этих чувств. Мне хотелось в этой пьесе рассказать трудную историю, случившуюся с добрыми, нежными людьми, верными своему долгу.

1972

«ОЙ, РАНА...»

1. Принесла ягоды... Он шутя заподозрил ее влюбленность.

— А-а... Ты? Ягоды?

— Ягоды.

— Я вам не помешаю?

— Нет. Ты мне еще ни разу не помешала. Да я ведь и не работаю.

— Работаете. Думаете. Это ведь работа.

— Да-а. Невидимая работа.

— А я вижу, когда вы работаете. Ведь не тогда, когда вы за мольбертом. Хотя и тогда...

— Смотри ты! Постигла чужую душу.

— Я постигла тогда, когда вы мой портрет писали.

— И что же ты постигла?

— Многое. Главное. Почти все.

— Все?

— Для меня — все!

— Что же?

— Можно, я посижу с вами?

— Пожалуйста! С тобой интересно.

— Вы это... не шутите?

— Нет.

— Я рада. Как я рада.

— Да ты не влюблена ли в меня?

Она всерьез раскрывается.

— Ты ведь малышка!!!

— Я — женщина. И вы это поняли раньше меня. Я потом поняла.

— Нет! Ты ошибаешься! Ты ведь внучка мне. Разница...

— Как вы все странно мыслите. Разница до того мизерная, что о ней и говорить-то напрасно. Вам, кто чуть-чуть постарше, кажется, что мы мало знаем, мало, не все понимаем.

Мы все понимаем со дня рождения, с двух, с трех лет. Все, все! Я что? Не понимала, о чем вы думали, когда писали ушко... вот эту ложбинку? Вы все сказали глазами, сказали вслух. Громко. Я аж испугалась.

— Бог ты мой! Такая откровенность!

— Если я с вами не буду откровенна, я больше никогда, ни с кем не буду откровенна. Даже с матерью я не могу быть так откровенна. С вами я, как сама с собой. Вы меня всю поняли, раскрыли... Мне уже нечего таиться. Все мои тайны вы разглядели... вот почему я откровенна.

Вот вы написали меня так, будто я стесняюсь, стыжусь. Так ведь это верно, вы угадали, увидели, поняли мои мысли, о чем я подумала... И мне стыдно стало, а вы уловили и то, что я чувствовала, и что думала, и что стыдно это. А теперь уже нечего скрывать... Скрываться, таиться потому, что за этим последует обман, ложь, а вам лгать нельзя — все поймете... Я заметила, как вы обрадовались, когда я пришла... Что вы приедете, я чувствовала, я знала. И как узнала, что вы тут, я прибежала. И когда я вошла... Я ведь вошла, а не вбежала?

— Но дыхание, видно...

— Вы заметили? Да-да, заметили и обрадовались.

— Не скрою, малышка.

— Я не малышка! Я не вошла, я внесла себя.

— Я так и понял. Принесла себя, поднесла... Как подарок.

— Да! И вы это поняли? Тогда? Сразу? Или теперь только сказали? Тогда? Да?

— Я так подумал тогда и... застыдился... Обругал даже себя за самомнение, самообольщение.

— Вы не ругайте себя. Все так. Ох и глаза у вас!!! А!

— Милая крошка! Но у нас ничего не может быть.

— А что? Что еще должно быть? У нас все, все уже есть. Больше ничего и не надо.

— Крошка! Милая крошка!

— Ну?

— Да ведь нельзя! Нельзя! Нельзя! Ты ведь... Меня судить нужно за... Ты ведь несовершеннолетняя. Ты дитя!

— Я — женщина! (Передразнивает.) «Несовершеннолетняя», несовершеннозимняя. Кому об этом знать? Только мы, вы и я можем знать — совершеннолетняя я или нет. Вы и я! Я сама! Прежде всего!

— Мне надо уехать отсюда...

— Никуда вы уже не уедете. От меня уедете, а от себя? От себя ни уехать, ни уйти. Вот я — куда я могу уехать? Вы во мне, а я с вами. Вы там... тут проросли корни там, я их чувствую, я их кормлю, а они меня питают — светом, умом, ясностью, прозрением... Ах, как это...

— Рано. Ой, рано...

— Надо было вырвать Эзопу язык! Щипцами вырвать! Чтобы не остался нам в наследство этот эзоповский язык!!! Язык полуправды, язык полулжи, язык трусости, язык маскировки. Все надо называть своими именами! Лев — лев, а министр культуры — есть министр культуры, а не заяц, который «выпил за ваших львят, за вашу львицу».

Меня, или Смуула, или М. Стельмаха, или Твардовского критикуют, бьют — называя имя, а почему же вас нельзя называть? И не только должность, но и имя!!! И имя! И должность! Не виноград, не лиса, не колобок, не заяц...

СОВЕТ «ДРУГА»

— Не женись, дурак! Если хочешь что-либо сделать полезное. Жена требует много внимания.

— Я буду внимательным.

— Этого ей мало. Будет мало.

— Я все свободное от работы время буду отдавать ей.

— Мало. Ей будет мало. А то время, когда ты будешь работать? Как быть ей? Женщине надо внимание всех мужчин нашей планеты и плюс еще одного, которого вообще нет. Уразумел? Она сотрет тебя, твою работу, твои нервы, твое здоровье, твое тело. Я ничего прожорливее женщины не знаю. У тебя не будет ни время, ни пространства, ни свободы, ни даже необходимости.

— Товарищи из правительства! Оцените его! Дайте ему звание! Дайте еще премию! Дайте ему пенсию! Дайте ему звездочку Героя. И... Отпустите его. Он перетрусил себя. Он передостиг себя. Он пересатира, т. е. сатира на себя. Он уже готов для сатиры. Отпустите его. От греха подальше.

Ведь трудно ему вдвойне, втройне! А на Руси великой должен быть театр сатиры. Хотя бы один... Как юродивый. Как шут при царе.

А то вот еще случай. Подходит ко мне один этакий в летах уже и просит:

— Говорят, ты комедии пишешь? Верно? Слушай, родной, напиши про меня комедию, а? Сатирическую. Только

фамилию не надо. Но все чтоб поправде, чтоб свои и знакомые узнали. Что смешно будет — ручаюсь.

Я ведь жулик. Воровал всю жизнь. Надоело. Да и на пенсию пора собираться. Совесть ведь надо иметь, уходя на государственное обеспечение. Да и азарта уже того нет. А меня силком почти принуждают: мошенничай, воруй. Я говорю — надоело. Куда мне все это? А мне — ты что не уважаешь правительство наше? Законы наши тебе не по нутру? А? Тебе все условия создают, а ты еще выкаблучиваешься? Какие такие условия мне создают? А мне — будто сам не знаешь? На первом этаже коньяк сколько стоит? В магазине? А? А на втором этаже — в ресторане? Сколько? Тебе только взять в магазине бутылочку, перенести на второй этаж и, пожалуйста,— три рубля чистыми. Так тебе трудно это? Чижало? Вот как вы распустились, обленели. О таких условиях раньше мечтали, а ты? Цена-то законом установлена так. Для чего? Для тебя, дурак старый, пользуйся на всю катушку.

За установку таких цен от нашего брата следовало бы кому-то памятник соорудить. За наш счет.

МОНОЛОГ ЗАБРОШЕННОЙ ЖЕНЩИНЫ

Всякий раз, как в сенях стукнет входная дверь, я вздрагиваю. Вздрагиваю потому, что жду... Я всю жизнь жду... надеюсь и жду... А последние годы уже, не надеясь, жду, что вот войдет кто-то и принесет мне счастье и радость... Вернее — не принесет, а с ним придет радость и успокоение... Нет, не так. Он будет и радостью и успокоением... А все не приходит...

Кто-то входит, выходит... Домашние или те, кто мог бы и не входить, и не выходить... Они просто только ляпают дверью, и все... Тревожат меня. Да, да... А я одна... все одна. А иной раз стукнет дверь... опять та, входная, и мне кажется: у ш е л! Он ушел!.. Навсегда... И никогда не вернется...

Как же я-то прозевала? Проворонила? Обидела его своим невниманием, слепотой своей! Не заметила! Не уважила! А он ведь был! Приходил! И ушел!.. И так грустно,

так обидно на себя, на дуру, на слепую... Был и ушел... И не придет. Потому что, я уверена, верю, приходят только один раз...

1973

Найменшая працягласць жыцця — у інтэлігентаў. Чаму? Эксперымент з мышамі... Клеткі — аднолькавыя, рацыён — той жа. Але ў адной з іх мышы жылі менш, бо ім двойчы на суткі паказвалі кошку.

Калі крытыка не ведае жыцця, не ўмее супастаўляць рэальнае ў жыцці з адлюстраваннем яго ў творы, то гэта прыводзіць да мысліцельнай дыстрафіі, фальшывага пафасу, агульшчыны ці да ледзь замаскіраванай дэмагогіі.

Вялікая спагада да гора народнага прывяла да гераізму Жанну д'Арк, Радзішчава. Вялікая шчырая вернасць каханню прывяла да самаахвяравання, да самагубства Рамэо і Джульету. Вялікая крыўда і паклёп здольны давесці да забойства чалавека — Атэла.
Даследаваць гэтыя маральныя катэгорыі можна і пажадана ў асяроддзі сялян, рабочых. Там яны ярчэй праяўляюцца.

Калі ўціснуць усё, што было за 50 год, у адзін год. Тады ярчэй прасветляцца і вялікія справы, і дурнота чалавечая, бязглуздасць людская. І вось было б: за адзін год рэвалюцыя, калектывізацыя, вайна, выкрыццё культу, амністыя яму, двайныя абкомы, барацьба з Лявонам, амністыя Лявону і інш., і інш.

1974

В Театре сатиры актеры умные. Не то что иногда бывает — марионетки, и все. А в этом театре актеры... Они, конечно, тоже послушные, вышколенные, но думающие. Представляете? Думают. Сами. Иногда. Потому, что по-

нимают — в сатире думать надо, развивать и тренировать ум, как это ни трудно. В сатире без ума делать нечего, там без этого нельзя. Обязательно надо с умом, чтобы чего лишнего не нагородить. А когда актеры с умом да режиссер с умом, они ведь и автора умного станут искать, как это ни трудно. И спектакль с умом поставят. Да так, чтобы зритель массово-кассовый был, как говорят, «без ума». Перед режиссером они, как правило, стараются мастерство свое показать: органичность, пластичность, достоверность прожития персонажа, умение читать между строк. А перед автором обычно стремятся, именно стремятся, торопятся блеснуть умом, пониманием правды жизни, осведомленностью и неравнодушием к жизненным проблемам, особливо если эти проблемы высосаны автором из пальца. Хорошо, что они активно работают с драматургами. Вот меня, например, они долго искали. И могли бы не найти, если бы я, проходя мимо концертного зала имени Чайковского, прошел мимо Театры сатиры. А ведь мог пройти мимо. Но зашел. Потому, что дальше некуда было идти. Зашел. Прочитал пьесу с ходу, с листа переводя с белорусского. Плучек понял, завлит М. Линецкая поняла. Директор Левинский понял. Понимаете — какое понимание! Редкое. Я даже сразу их сам не понял. Вернее — не поверил. Думал — шутят. Острят. Они ведь такие!

Думаете, легко было разгадать их тайные мысли? А у них никаких тайных мыслей и не было. Сидят, улыбаются. Особливо Плучек. Улыбается, будто я — пирожное, а он (в глазах блеск такой... блеск голодающего), вот, мол, я тебя сейчас съем. Только — в прямом или переносном смысле? Ведь я наслышан, что драматургов иногда едят, съедают. И вдруг Плучек встает, подходит, берет меня двумя руками и... ну, думаю, начинает жрать. А он — нет — целует. Улыбается уже с грустью в глазах, опять целует. Ну, думаю, хоронит. Прощается, как с покойником. А он:

— Берем. Ты наш... автор.

А следующая пьеса какая? У меня начато несколько, сюжетов хоть отбавляй, а замыслов! Пруд пруди. Время не хватает и бумаги чистой. Бумага ведь на деньги идет. Деньги на газете не печатались. Ну про деньги это не кстати, так, боком задел. Похвастался планами Плучеку, а он и говорит:

— Ну-ка, давай парочку разных!

Я рассказал парочку. Один замысел, как умысел против Запада, а второй...

— Давай этот. Современный, наш. Давай. Тот потом. Сейчас и тебе и нам вот как (он чиркапул себе по шее) нужна современная тема о селе. Когда дашь? Пьесу?

От замысла до пьесы, известное дело, не рукой подать. Да и пьесу тоже из рук в руки театру не передать. Она ведь должна по рукам походить. А потом уж... Помню — помогали мне... И кто только не помогал. Как вспомню — бож-же мой! И теперь еще по утрам на гребешке волосья остаются.

— Посмотрите — сколько народу у подъезда Театра сатиры!

Неужели все они — это желающие перевоспитаться или просто еще недовоспитанные?

Или все они воспитанные, но хотят посмеяться над недовоспитанными?

1975

Каму мы пішам? У чый адрас? Хто ходзіць у тэатр? Якія праблемы ставім? Задачы? Выхоўваць народ?

Ці не гучыць гэта смешна? А можа, сціплей: ствараць пэўны мікраклімат, адпаведную нашым маральным нормам атмасферу вакол канкрэтнай з'явы, якая радуе або азмрочвае наша грамадства. Пра нашы ўнутраныя праблемы, боль, жальбы, засмучэнні трэба пісаць так, каб гэта гучала споведдзю ў храме. А знешнія? Мы жывём яшчэ ў джунглях. Яшчэ часта сіла, грубая, дзікая, бярэ верх.

Пра сатыру. Перш чым унесці ікону ў дом, яго пасвянціць трэба, ачысціць ад д'ябла. Смецце прыбраць. Лекар не хавае хваробы.

— На тэхніку не шкадуй сродкаў! Яна не падвядзе, не збяжыць у горад.

— Піраты? Піраты таксама людзі. Прытым — смелыя людзі, рызыкоўныя.

Яму на гэтых людзей начхаць. Хопіць ім і таго, што ён пакіне ім. Яны лепшага не варты. Лепшыя выехалі, а гэтыя — каму патрэбны? Хай укалываюць. А куды ім

дзецца? Яны матэрыял. Яны гліна. Для яго пастамента — сваімі падзякамі, юбілейнымі ялеямі...

Вось Брэжнеў ордэн Перамогі ўзяў. Маршальскую Зорку ўзяў. Тройчы Героем сябе зрабіў. Законна? Праз трыццаць гадоў знайшоўся герой. Дык як гэта разумець? Тады, трыццаць гадоў назад несправядліва абышліся? Зацёрлі? Калі так, дык так і скажыце. Так, маўляў, і так — пакрыўдзілі, абышлі несправядліва, а то ж... Ордэн Перамогі! За што?! Ды і не ў тым справа... Яму ж самая высокая ўзнагарода выпала — яму ўладу ўручылі над дзяржавай у 250 мільёнаў. Царом зрабілі. Дык яму мала. Ён што, здзяцініўся?

— А сабекошт расце?!

— Ну пра сябе вы не гаварыце. Сабе расце кошт... Хе-хе.

Расце прадукцыйнасць працы, расце аб'ём укладанняў, удасканальваецца тэхніка, хімія. А чаму растуць цэны? Сабекошт? Расце дэфіцыт? Расце блат? Мафія?

Чалавек будуе дом. За дзень выладзіць паверх, а ён за ноч разваліцца. Выведзе зноў — зноў за ноч разваліцца. На трэці раз той чалавек звяртаецца да бога:

— Госпадзі! За што ты мяне так караеш?

І раптам зверху голас:

— Не падабаешся ты мне! І ўсё.

Личная ответственность за поступки, за свое поведение и составляет проблему порядочности. Если каждый проживет свою жизнь порядочным человеком, то общество станет идеальным, восторжествует всеобщее благополучие.

Не вали на культ, на кого-то другого, на обстоятельства. При всяких обстоятельствах сохрани свою порядочность, ведь ты живешь один раз, не позорь рода своего бесчестными делами.

Культ не сидел за всеми чиновными столами и столиками в государстве. У него был свой большой и грозный трон. А за бесчисленным множеством столов и столиков сидели мы, такие, как мы. И имя нам — легион.

И тот, кто попирал слабого, угождал, льстил, врал, криводушничал, выгадывал, пренебрегал благами других ради собственной сытости, кого одолевало чванство — тот

сам себе программировал неотвратимую кару — позор и унижение в конце или дурную память после смерти.

Опущенные глаза и стыд — вот удел внука за содеянные худые дела своего предка. И горько ему будет от бессилия избавиться от той памяти.

Можно было бы взять более свежие, современные факты безнравственного, неприличного поведения, поступки, которые наше общество отвергает и квалифицирует, как пережиток прошлого в сознании человека. Но я взял само прошлое, которое стало пережитком, аморальностью. Такие категории как страх, угодничество, рабская покорность, фанфаронство, коварство, мстительность, равнодушие к чужой беде, самоуничижение, бездумная исполнительность, ничего общего не имеющая с сознательной дисциплинированностью. Эгоизм, потребительское отношение к обществу и его заботам, мещанская сосредоточенность на личных удобствах и интересах и циничное пренебрежение интересами и нуждами соседа — ближнего и дальнего. Вспомнить народный опыт.

Не по чину почести. Пошутил, и хватит,— сказал волк капкану.— Отпусти лапу-то.

— Не из корысти собака кусает, а из лихости.

Пожить за чужой счет.
Хитрость, лукавство, двуличность.

Завтра обманчиво, а вчера верно.
Всякий сапог обносится — впору будет: тесный разносится, а широкий ссядется.

«ТАЙНАЕ»

Дырэктар саўгаса пераводзіць свінарку ад адкормачнікаў да свінаматак — на слабы ўчастак. Яна — майстар справы, у яе сям'я: сястра-калека, муж хворы, двое дзяцей — адзін студэнт.

Ёй трэба грошы — значыць, будзе старацца, каб зарабіць. А каб зарабіць болей ці столькі ж, як і раней, трэба папраўіць справу з свінаматкамі. Логіка «бізнесмена».

І ніхто не заступіўся.

А яна ўзбунтавалася. Муж тлумачыць: «Ты крытыкавала яго на партсходзе? Вось вынік. І галасавала тайна супраць яго. А выйшла... Усё тайнае стала яўным. Во і дабілася. Ён і перавёў цябе».

Яна шукае ў людзей падтрымкі, а яны трусяць.

Дырэктар: Чаму ж да мяне ў вас усё хранова было?

Яна: Другая аплата была, другія нарыхтоўкі, другія ўмовы. Тэхніка не тая. Электрычнасці не было. Кармоў не хапала. Вот і свінні былі худыя. Ды і мы самі худыя былі і без святла сядзелі. А цяпер у свінарніку святлей, як раней у хаце.

Дырэктар: Вот то-та і яно. А хто вам даў кармы? Я. Хто святло правёў? Я! Хто парадак навёў? Я. Хто аплату вам даў? Камбікармы? Дабаўкі? Вітамінную муку? Я.

Яна: Ты? Што сваім мазалём усё гэта дабыў? Сам зрабіў. А мо гэта нашай працай нам і плаціў? Ці ты фокуснік? З нічога робіш камбікармы? З нашай працы ты нам выдзеліў аплату. І сабе бярэш з нашай працы. Не хваліся! Нас хвалі! А не сябе. Дзяржаву хвалі. Народ.

* * *

Свінарка: Вунь у мяне на ферме парасё завішчыць, і я бягу, сваіх дзяцей кідаю, а да яго бягу: чаго пішчыць, што баліць, ці не захварэў, чаго не хапае.

Як жа яму — дырэктару — бегчы да мяне, не я да яго, а ён да мяне: чаму закрычала, чаму піск падняла, чаго мне не хапае, чым недавольная, дык не, ён не бяжыць. А я ж — чалавек! Не парасё! Яму не толькі людзей, парасят нельга даверыць. *(Іранічна.)* Рукавадзіцель! Важак! Мудак ён, а не важак.

Дырэктар: Дык ты, значыць, у хамут? Занатурылася? Во не ведаў, такая пакорная была і... у аглоблі біць.

Я ж цябе на ўсю вобласць праславіў, на ўсю рэспубліку, я табе ўсе ўмовы стварыў, у цябе два ордэны ззяюць на грудзях, ты ж была цёцяй Моцяй, а стала Матронай Мікітаўнай. Я цябе чалавекам стварыў, дык ты мне так аддзячыла, я цябе пасылаю на другі ўчастак, а ты ўпірацца. Не, я з цябе ўсе ордэны паздзіраю.

Свінарка: А во — бачыў? *(Сунула кукіш дырэктару пад самы нос.)* Ты мне іх сюды пачапіў? Ці мне іх за прыгожыя вочы далі? Я гэтых свіней даглядала, як сваіх дзяцей. Мне за маю працу далі ўзнагароду, за мой клопат, догляд, за прывесы, за тое, што і ў сцюжу, і ў холад, і ў

слякаць, і ў гразь, і днямі, і начамі, і ў будні, і ў свята я аб іх думала, я іх карміла, я іх гадавала. За маю працу і табе ордэн далі. Што ты іх паіў, ты іх карміў, ты іх дагледаў, парасят тых, надсвінакаў тых? Так што, мілы, лічы, і цябе такога з ордэнам я выкарміла, я выгадавала, і не рохкай на мяне! Паняў? А то *(перадражнівае)*: «Я табе даў, цябе сатварыў». Бог знайшоўся. «Сатварыў». Ды калі б і бог, то і... чалавека не бог сатварыў, а труд. Труд сатварыў чалавека, а не твае ўказанні і палажэнні, выказаныя на праўленні, на справаздачна-перавыбарчым сходзе. Тожа мне — вождзь. Ды калі я прапаную свае рукі ў любы калгас, у любы саўгас, дык што ты думаеш? Ды я сама... сябе паважаю за мае рукі. Што ты мне — не дасі вышэйшую пасаду? Ды мне і не трэба. А вот калі я цябе скавырну ды праслаўлю на ўсю рэспубліку, то куды ты пойдзеш? Хто цябе возьме? Табе ўжо і парасят не даверацць. А я магу скавырнуць! Вунь у мяне ў Мінску сваяк ёсць, камедыі піша, Макаёнак, чуў пра такога?

НАКАНУНЕ

Сталин
Берия
Борис — помощник Берия
Алексей — следователь
Кедров
Виктор — разведчик
Иван — его друг, тоже разведчик
Ольга — невеста Виктора
Надежда — ее подруга, жена Ивана
Людмила — любовница Бориса
Шулленбург — германский посол
Деканозов — посол СССР в Берлине

Почему же не нашлось человека, который бы выступил против Сталина так же, как он выступал против правых и левых оппортунистов? Видимо, только потому, что в силу определенного культурного уровня соратников ему нельзя было предъявить лобовых обвинений в «реставрации капитализма» или еще что-нибудь подобное. А понятие гуманности было далеким, чуждым. А ведь его антигуманизм, жестокость вредили делу социализма так же, как частная собственность, «реставрация капитализма».

Берия докладывает сообщение Черчилля. Западная печать шумит.

Сталин: Очень подозрительна «дружеская» забота Черчилля о нашей безопасности. Мюнхен мы не забыли. Они все время толкали на нас Гитлера, и вдруг...

Звонок из Киева: Да... Мне очень приятно и радостно сознавать, что в твоем лице мы имеем на Украине такого патриотически настроенного товарища. Очень похвальна твоя забота укрепить западные границы Украины. А может, и восточные тоже? Вот что, дорогой, если тебя послушать, то завтра и татарский обком попросит сто тысяч гражданского населения на строительство укреплений на своих границах, а там, глядишь, и калмыки, а потом якуты, а потом и Биробиджан. *(Строго.)* Ты бы больше уделял внимания урожаю пшеницы на Украине, добыче угля. Не будь удельным князем. Забота о надежности границ возложена на Наркомат обороны. Не бери на себя слишком много.

Возвращение с задания Виктора. Его тревога по поводу его сообщений о подготовке Гитлера к войне против СССР. Он решил откровенно поговорить *(доверительно)* с приемным отцом — Кедровым. Ни слуху ни духу о его товарище, который вернулся оттуда раньше.

Берия докладывает Сталину о сообщениях разведки. Сталин не верит. Подозревает, что все это — интриги Черчилля. Объясняет Берия политическую и военно-историческую мотивировку его догадок. (Научное предвидение должно строиться на анализе исторических событий.)

Противоречия в мире капиталистов значительнее, чем с нами.

Война на два фронта — урок истории для Германии.

Гитлер авантюрист, и мы должны считаться с этим.

Если ошибается глава семьи, то страдает семья. Если ошибается глава государства, то бедствует народ.

Сотворив бога, человек вынужден был придумать и дьявола. Иначе идея бога теряла всякий смысл.

Кто верует в бога, должен верить и в дьявола.

Кто поклоняется богу, должен считаться и с дьяволом.

Апрель...

Кабинет Сталина в Кремле. Ночь. Сталин медленно ходит по комнате, как бы вдавливает паркетины. Во рту нераскуренная трубка. Он поддерживает ее рукой. Это, видимо, помогает ему думать. В глубине кабинета в тени Берия.

Сталин: Он пришел?

Берия: Да. Ждет.

Сталин *(посмотрел на часы)*: Пусть подождет.

Берия: Как мне показалось, немножко нервничает.

Сталин: Или встревожен?

Берия: Да, это более верно. Встревожен.

Сталин: Есть разница, кацо! Существенная. *(Совсем о другом.)* Но это старая хитрая английская лиса... не отказалась от идеи столкнуть лбами меня с Гитлером. Столько стараний они приложили, чтобы направить Гитлера на восток. Такую яму они копали мне в Мюнхене. Не вышло! Сами попали в яму. Они шли на соглашение с Гитлером за наш счет, мы пошли на соглашение за их счет. И наш расчет оказался более верным. Они это теперь поняли, но не успокоились. *(Пауза.)* Нет, не поняли. Я не верю ни одному слову этого Черчилля. И его работа о нашей безопасности кажется по меньшей мере странной и подозрительной. Они давно стараются столкнуть лбами меня с ним. Не выйдет. *(Решительно подходит к столу, нажимает кнопку. Садится за стол.)*

В кабинет входит германский посол.

Посол: Честь имею...

Сталин: Здравствуйте. Садитесь. *(Просто, мягко.)* У меня несколько необычная для других привычка работать ночью...

Посол: Да, я имею такую информацию.

Сталин: Надеюсь, вы не возражаете, что я назначил встречу в такой час?

Посол: О нет, господин Сталин.

Сталин: Превосходно. Я слушаю вас.

Посол *(сухо, официально)*: Я имею поручение моего правительства сообщить лично вам, что фюрер обеспокоен тем, что на ваших западных границах концентрируются войска. Германское правительство рассматривает это, как недружелюбный акт, нарушающий букву и дух советско-германского договора о дружбе и ненападении. Фюрер выражает надежду, что господин Сталин сообщит Герман-

скому правительству убедительные мотивы концентрации советских войск близко от германских границ в такое трудное для Германии время, когда она ведет тяжелую войну с английским империализмом.

Сталин: Вы читаете газеты?

Посол: Да.

Сталин: Не наши и не свои, а английские, французские.

Посол *(сообразил)*: Но это пишут наши враги. Мы воюем с ними.

Сталин: Эти «наши» враги не всегда лгут. Они трубят на весь мир об огромной концентрации германских войск в непосредственной близости от советских границ. Совершенно естественно, что мы подтянули несколько дивизий к нашим западным границам в целях предосторожности. Тем более что мы читаем не только западную прессу, но и известную вам «Майн Кампф».

Посол: Господин Сталин! Есть более поздний документ,— наш договор о дружбе и ненападении. Мы хотим... О, как было бы хорошо для нашего генерального штаба, если бы Черчилль и его компания искренне поверили в это, что мы готовимся к войне с вами. И мы стараемся убедить их в этом.

1976

Загадчык аддзела культуры ЦК КПБ М., разглядваючы габелен М. Савіцкага (для ЦК), сказаў: «Я зараз скажу глупства, але вы падумайце!»

Фраза веку.

Малыя нацыі? Малыя народы? Айтматаў, Карым, Думбадзе, Друцэ, Авіжус, Межэлайціс... Паняцці адносныя. Шамякін — дзесяць мільёнаў беларусаў...

Той жа М. Савіцкі атрымліваў праработачныя працэдуры ў кабінеце сакратара ЦК КПБ Шауры. Выступіў адзін распінальнік, другі, трэці, чацвёрты... Абвінавачванні сыпаліся вельмі шчодра. «Зрыў, падкоп, дыверсія...» На адно недаўменнае пытанне Шауры адказаў сам мастак:

— Яны дакладна ўстанавілі, што я ідэалагічны дывер-

сант, парашутыст, але не могуць знайсці парашут. Яны клічуць вас на дапамогу — знайдзіце ім мой парашут.

Как часто непоправимый вред в процессе нравственного воспитания наносит так называемая «парфюмерия». В наше время широкой коммуникабельности общения, информированности, образования все мы хорошо знаем облик наших современников, знаем их достоинства и изъяны, знаем потому, что они наши соседи, друзья, сослуживцы, попутчики, партнеры, соратники, противники и т. д. Как часто мы припудриваем, припомаживаем, подкрахмаливаем, навешиваем вуальки, фиговые листки! Мы-то знаем, откуда дети берутся, и уверены, что дети этого еще не знают и знать не должны. И обманываем их, валим на аиста, капусту. А дети-то знают не меньше нашего. И про Египет, и Китай, и про Анголу, и Кубу... Про помощь и неблагодарность, верность и предательство...

Не надоел ли нам эзоповский язык в своем доме, в своей же семье?! Со своими?!

ТВОРЧЫ ВЕЧАР К. КРАПІВЫ

Добры вечар, дарагія таварышы! Добры вечар!

І ў зале паўнютка, і бельэтаж бітком набіты, а балкон аж прагнуўся. Можна і пачынаць вечар. Але перад пачаткам давайце паспачуваем тым, каму не пашанцавала, хто застаўся на вуліцы перад тэатрам; там бядуюць і ахкаюць, вінавацяць адно аднаго, шкадуючы, што спазніліся. Як бачыце, ім не хапіла месца ў гэтым старажытным памяшканні — утульным, слаўным, але занадта цесным для Акадэмічнага тэатра. Як жа тут змясціць усіх жадаючых? Збудавалі ж яго больш як сто гадоў таму назад і, на жаль, не з рызіны... не з гумы.

А ці зналі, а ці ведалі тыя архітэктары... тыя, даўнейшыя (цяперашнія то ведаюць), што сёння сюды збярэцца столькі прыхільнікаў, аматараў літаратуры і тэатральнага мастацтва, што сёння прываліць столькі народу на творчы вечар народнага пісьменніка Беларусі, Героя Сацыялістычнай Працы, лаўрэата Дзяржаўных прэмій СССР і БССР, дэпутата Вярхоўнага Савета рэспублікі, віцэ-прэзідэнта нашай Акадэміі навук Кандрата Кандратавіча Кра-

нівы, якога з поўным правам мы можам назваць гордасцю нашай нацыі.

Павітаем жа яго! Ён сярод нас. Запрашаем сюды і яго малодшых калег і прыяцеляў: Максіма Танка, Івана Шамякіна, Пімена Панчанку і Фёдара Іванавіча Фёдарава.

Усіх нас сабрала сюды шчырае пачуццё глыбокай павагі і сардэчнай прыхільнасці да яго творчасці, да яго самога, як выдатнага пісьменніка, прынцыповага грамадзяніна, працавітага вучонага і цікавага чалавека.

А чалавек ён сапраўды цікавы і багаты. Для яго ўся наша краіна — яго родная хата, усе людзі нашы — яму браты, сёстры, сыны і ўнукі. У гэтым вялікім родным доме ён — руплівы гаспадар.

Кандрату Кандратавічу ўжо за 80 год, а ён нястомна працуе на ніве культуры і навукі і шчыра радуецца ўсім здабыткам свайго народа і кожнага з нас.

Я назваў яго ганаровыя тытулы і службовую пасаду. А ён жа і пасля службы, калі ўсе законна адпачываюць: дрэмлюць ці прымаюць кроплі, каб не перасохла ў горле, а мо і яшчэ чым-небудзь займаюцца, Кандрат Крапіва вечарамі і начамі нясе нядрэмную службу сатырыка, нялёгкую, суровую службу па ахове камуністычнай маралі, ахове нашага ладу, застаецца на варце нашых ідэалаў.

Вось так, працуючы ў дзве змены, ён чуткім вухам і гаспадарлівым вокам пільна сочыць: які ў нашай хатачцы парадак ідзець... Хто і як працуе, хто пра што дбае. А ці лайдачыць хто? Ці не б'е лынды ў час вялікай будоўлі, ці не карыстаецца хто чужой працай (я не толькі пра цытаты кажу), а ці не валачэ хто ў сваю нару крадзенае, ці не транжырыць хто наша дабро? Ці не прыкрывае хто сваімі лахманамі (з каракулю ці норкі) язвы перажыткаў мінулага? Ці не рабалепнічае хто перад кім? Ці не засланяе сонца, ці не лезе хто з нямытым рылам у наш агарод? І г. д., і г. д.

Клопату ў яго хапае і да ўсяго яму справа.

У сваёй творчасці Кандрат Крапіва намаляваў вялікую галерэю рэалістычных партрэтаў сапраўдных герояў нашай савецкай эпохі і ярка, не шкадуючы гумару, іроніі і сарказму, выпісаў цэлую плойму агідных, але жыццёва-праўдзівых тыпаў, носьбітаў тых маральных заган і плям, ад якіх мы так марудна ачышчаемся. Вельмі марудна, хоць ахвотна дэкларуем сваю гатоўнасць пазбавіць ад іх наша грамадства недкладна... заўтра.

Таленавітай рукой Крапіва ўвекавечыў адных і другіх.

Адных ён абяссмерціў, уславіў, а другіх... хоць і пасмяяўся пад імі, але прызнаў неўміручымі пакуль што, жывучымі прыстасаванцамі, як вірусы азіяцкага грыпу... Хітрая ў іх генетычная аснова.

Стоп!.. Каб за краснабайства не трапіць пад пяро якога-небудзь староняга сатырыка, я не стану больш займаць час сваімі каментарыямі. Дый гісторыя вучыць, што шматслоўны хутчэй рызыкуе што-небудзь няпутнае ляпнуць. А за гэта і не з такой сцэны праганялі. А таму я зараз перадам слова самому аўтару, які, як вы даўно заўважылі, сам найлепшы каментатар падзей і з'яў нашай эпохі, каментатар аб'ектыўны, востры, дасціпны, вясёлы.

Такім чынам, слова аўтару!

(Але тут з'яўляюцца акцёры.)

— Што такое? Што там такое? Чакайце! Хто вы? Адкуль вы? І хто вас гоніць? А-а, Кандрат Кандратавіч! Гэта вашы персанажы. Яны хочуць перахапіць ініцыятыву.

(Дыялогі па матывах твораў К. Крапівы.)

— Ты куды?

— Не ты, а вы!

— Ты ж адзін...

— Адзін? Цябе, відаць, лічыць не навучылі. *(Здзекліва.)* «Адзін!» Не адзін, а першы.

— А ты куды спяшаешся?

— Да славы, братка, да славы. У неўміручасць. Ты не рыбак? Не? А то ведаў бы: пад крапівой і рыба не тухне.

— Грамадзянін! Вы куды?

— Я! *(Папраўляе.)* Таварыш я, таварыш. Я — у кандыдаты, а адтуль у дактары. У навуку я. Пакуль там пустых месц многа (палец да лба). Можна правароніць, а можна і папхнуць таго-сяго. У цеснаце — не ў крыўдзе.

— А вы хто? Вы чаму тут?

— А вам што? Вы ж мой аўтар. Вы, можа, з міністэрства культуры? Ёсць указанне мяне выкрасліць? Што ж, я магу вярнуцца і туды, дзе ўсе. І мне спакайней, а вам тым больш.

— Ніхто вас не выкрэслівае! Ідзіце за аўтарам.

— А вы чаго сюды талакой?

— А мы — «каб весела было».

Пасля прыпевак:

— Кастрычніцкая рэвалюцыя абудзіла наш народ і прынесла новыя песні, новыя імкненні, новы быт і новыя ідэалы. За іх змагаліся ў віхуры кастрычніцкіх дзён, у агнявыя гады грамадзянскай вайны на франтах — чырвонаармейцы, а ў варожых тылах — партызаны і падпольшчыкі.

(Урывак са спектакля «Партызаны».)

У 1939 годзе гэты спектакль з неверагодным, небывала бурным поспехам ішоў у заходніх абласцях Беларусі. Гэта была дэманстрацыя шчырай радасці нашых братоў пасля ўз'яднання ў адзінай сям'і. Але к нашым граніцам, на нашу зямлю паўзла чорная фашысцкая навала. Кандрат Крапіва — удзельнік трох войнаў — сустракаў яе ў баявой гатоўнасці і як салдат, і як пісьменнік.

— Пра Кандрата Крапіву ў гады ваеннага ліхалецця мае слова сказаць народны паэт Беларусі Пімен Панчанка.

(Уверцюра перад «Мілым чалавекам».)

— А вы? Выбачайце, нешта не пазнаю... Вы...

— Чарскі... Я — Чарскі... Ну... ну, прыгадайце.

— Чарскі? Чарскі. А-а, Ча-арскі! А-а, мі-і-лы! Мі-ілы чалавек! Мілы чалавек! Як доўга вас чакалі на гэтай сцэне! Колькі год! А вы ў форме!

— Лепей позна, чым ніколі,— сказаў аднойчы певень і саскочыў з паркана.

— Кандрат Кандратавіч здабыў сабе славу, як паэт, байкапісец, драматург. Але ж ён не цураўся і такога працаёмкага жанру, як проза. Яго апавяданні, фельетоны, раман «Мядзведзічы»... Ды што я і прозу на сябе бяру, калі тут сядзіць прызнаны самы папулярны раманіст, яму і слова. Народны пісьменнік Беларусі Іван Шамякін.

— А што скажуць пра Кандрата Крапіву вучоныя? Ён жа для іх так стараўся. Яшчэ сорак гадоў назад ён смела рынуўся ў бойку з нахабнымі невукамі, ілжэвучонымі, дэмагогамі, інтрыганамі, каб расчысціць ад іх плацдарм для сапраўды таленавітых вучоных, здольных пашырыць і паглыбляць навуку. Што думаюць вучоныя пра нашага Крапіву, лепей за мяне скажа Фёдар Іванавіч Фёдараў — акадэмік АН БССР, доктар фізіка-матэматыч-

ных навук, прафесар, заслужаны дзеяч навукі БССР. Калі ласка, Фёдар Іванавіч.

— Бачыце, які ўплыў на вучоных мае Кандрат Кандратавіч?

I адкуль жа у Кандрата
розных талентаў багата?
Пэўна, бацька вінават,
бо і ён жа быў Кандрат.

— А цяпер паглядзіце ўрывак са спектакля «Хто смяецца апошнім», які купалаўцы віртуозна іграюць ужо амаль сорак год.

А цяпер кароткае слова пра Крапіву бярэ кіраўнік нашага Саюза пісьменнікаў, Старшыня праўлення — народны паэт Беларусі Максім Танк.

Слова Кандрату Кандратавічу.

Голоса: Что случилось? Ленин подал в отставку!

Троцкий: Он просто зарвался, ваш Ленин. Он интригует, он шантажирует нас. Подумаешь — подал в отставку! Ну и пусть! Он думает, что пролетарская революция держится только на нем. Он не видит, не понимает, что революция выдвинула столько героев, столько самоотверженных борцов, раскрепостила, освободила разум истинных трибунов, руководителей, атаманов, воевод революции. Она обезоружит и новых вождей, если это понадобится революции. Вы вспомните Парижскую коммуну. Она не щадила тех вождей, которые ставили себя над революцией. Она не пощадит и Ленина, если он вот так будет шантажировать боевой штаб революции!

Вошедший и до сих пор молчавший матрос вдруг подходит к Троцкому.

Матрос: А ну, заткнись, краснобай!

Троцкий: Кто этот товарищ?

Матрос: Ты что болтаешь о Ленине?

Троцкий: Вы к кому? Вам куда нужно?

Матрос: Мне в Совнарком. А вот ты куда... гнешь, контра?

Троцкий *(охране)*: Арестуйте этого анархиста.

Матрос: Я — анархист? Я — коммунист. *(Строго, но спокойно.)* Ты — кто? А ну — документы!

Троцкий: Я — Троцкий.

Матрос: Врешь! Сволочь! Документы.

Троцкий *(смеется)*: Вот, пожалуйста. А ваши?

Взаимно проверяют документы.

Матрос: Как же так вы, товарищ Троцкий?

Троцкий: Нет! Как же так Ленин? Которого вы вдруг взяли под защиту? Ведь это он предает революцию, если будет настаивать не Брестском мире. Немцам предаст... Если примет условия Германского командования. Вы понимаете, вы можете предвидеть, как сложится судьба революции, если мы уступим немцам все эти районы, которые сейчас снабжают революционную страну продовольствием? Нет? А я предвижу. Нам грозит голод! Мор! Гибель!

Матрос: Но у нас нет пока армии. И если не заключить мир — германская армия простым маршем пройдет по России, оккупирует ее, сотрет все завоевания революционных мас, и все. И восторжествует контрреволюция, а там реставрация монархии под эгидой Кайзера. Вот это смерть революции.

Троцкий: Верно, дорогой, верно. Вот потому-то и бросаю я вызов, лозунг революции — ни мира, ни войны! Пусть мировая общественность видит, пусть мировой пролетариат и угнетенные массы всех стран видят: мы не хотели войны. Эксплуататоры нам навязали ее, нас раздавили. Это их надежду раздавили. Это мобилизует их в будущем на энергичную солидарность. Это в следующей революции послужит уроком другим революционным партиям.

Матрос: Нет, товарищ Троцкий! Нам нет возможности ждать следующей революции. Нам это надо. Необходимо завершить и завершить победой. Как мне пройти к Ленину?

Троцкий: Все-таки к Ленину?

Матрос: И за Лениным.

ПАМЯТКА ДЛЯ ГУТАРКІ З САКРАТАРОМ ЦК КПБ

1. Пра п'есу «Спытай сябе сам». Гісторыя. Луцэнка і Машэраў. Шамякін. Дапрацоўка. Папрашу прачытаць.

2. Заказы на п'есу. Канкрэтна — каму. Хто? Бажко?

Міхневіч? Або — хто робіць палітыку? Хто ведае праблемы? Хто рашае праблемы?

Якія праблемы бачу я? Як за іх узяцца? Хто падтрымае?

Стаміўся!!!

Комплекснае выхаванне. Быццё вызначае. Матэрыяльнае першасна, а свядомасць — другасна. Хто прыдумаў???

Двайныя цэны. Сельгастэхніка і станцыя абслугоўвання. Сельгастэхніка і калгасная майстэрня. У рэстаранах абеды па сталовых цэнах. Каньяк у магазіне і рэстаране. Каляровы лом на гарадскіх звалках і на сяле. У аптэках — асобыя рэцэпты.

Гандаль — размеркаванне. Сталы заказаў. Што гэта? Не прозвішчы, а нумары. З-пад прылаўка. Кантроль немагчымы, а ўмовы для карупцыі, махлярства, подкупу — выключныя. Успомніць пратаколы мудрацоў.

Бюракратызм. Старшыня Кастрычніцкага РВК, пракурор Дабкін. Галоўурач і Харошка. Ганусевіч, у жонкі туберкулёз.

Дысідэнты. Слова? Хто яны? «История...» Салаўёва. Чаму мы баімся назваць? Чаму не прывядзём статыстычных дадзеных? Каб заткнуць рот заходнім прапаведнікам, «абаронцам правоў». Вызначыць працэнт: у сферы вытворчасці, з вышэйшай адукацыяй, у медыцыне, у навуцы, у мастацтве, кіно, тэлебачанні, у пракуратуры, адвакатуры, прымацаваных да сталоў заказаў, у дамах адпачынку, санаторыях, персанальных пенсіянераў...

Колькі іх прыслужвала катам. У рэпрэсіях. Пра прэміі. Шамякін або балет? Пра Ганусевіча. Прасіць. Пра Раеўскага.

Нарэшце пра сябе. Пенсія. Як быць?

Пра «Нёман».

...Вяртаючыся да імён памагатых у часы рэпрэсій... Памагатыя ці каты? Гірш Ягода — нарком унутраных спраў. Берман — начальнік будаўніцтва Беламорканала, Коган — начальнік будаўніцтва канала Масква — Волга; Фінкельштэйн, Біксон, Серпухоўскі і інш.— начальнікі буйнейшых канцлагераў.

Так не начинают дискуссионных статей. Особенно когда начинается серьезный спор о комедии. Вот ведь заранее знаю — обидится человек, автор зазывной статьи, и не просто автор, а заведующий отделом искусств «Литературной газеты». У него ведь не совсем конкретно сказано: «Там, где выживает драма, задыхается комедия... Но не слишком ли резок этот приговор?» Допустим, что не слишком. Допустим, что он справедливый даже. Не приговор, а оговор. Но! Где это «там»? Не совсем ясно! Туманно! Где — конкретно? В комнате, где телевизор смотрят? В театральном зале? Не-ет, дорогой мой друг. В театре зритель пошел такой культурный, такой нежный и добрый, что он даже при слабейшем намеке на юмор всячески поддерживает смехом — смелее, дескать! Не робей, парень! Мы свои! Давай по-семейному! Не обидимся! Примерно так...

Второй параграф. О смеховых ситуациях.

«Здесь есть о чем поспорить. Во всяком случае, не будем взваливать все грехи на плечи комедиографов. Смех живет сегодня в изменившемся мире, на его восприятии сказываются десятки сложных факторов — от социальных и демографических до неизмеримых индивидуальных».

Конечно, спасибо за облегчение, на наши плечи часть грехов не взвалено. Как-то свободнее вздохнулось: меньше груз. А куда девались эти недогруженные на нас грехи? А? Куда их списали? Учет, он везде нужен.

Потом: «Смех живет сегодня в изменившемся мире...» Смех ведь не живет. Он сверкнет по лицам, как молния, да громыхнет по ушам... Смотря какой громовержец причастен к смеху. Все равно по ушам.

«На его восприятии сказываются десятки факторов»... Назовите их. Например: должность, положение, друг, которого высмеивать нельзя, враг, которому нельзя давать повод для злорадства. Учителя нельзя потому, что нужен авторитет перед нашими же детьми, офицера тоже — он ведь поведет нас в бой, если понадобится защищать Родину; врач нуждается в нашем доверии, продавца нельзя потому, что и без этого на такую работу неохотно идет молодежь, государственного служащего, например, председателя горсовета, нельзя, ибо он вроде бы олицетворяет всю советскую власть. (Я до сих пор не понимаю — поче-

му всю. Один и всю? Один за всех? Как французский Людовик — «Государство — это я».)

Запрет на юмор для профессий и должностей — вот это фактор. Неписанный запрет. Не узаконенный, а традиционный. Табу! Вот нельзя у нас есть жаб — и все. Не принято. Другие пусть едят, жрут, а у нас это неприлично.

Вот двоюродного моего брата — колхозника — его можно. Да он и не обидится, если, к примеру, его изобразить, будто он ест китайскими палочками трепангов или еще какое блюдо азиатской кухни. Да он и сам посмеется с этого изображения. А попробуй другого кого вставить в комедию с этими китайскими палочками? Ого!

Вот вам и «Время не стало «хуже», стало иным»... Как это «время стало иным»? Сутки стали короче? Секунды быстрее? Хм... Сапоги всмятку? «Хуже»? Про носки так можно сказать: хлопчатобумажные — лучше, а нейлоновые — хуже. Про обувь: отечественные хуже, импортные иногда лучше.

«Смех — это физическое содрогание человеческого тела от удовольствия, получаемого, когда о ком-либо другом сказано нечто неожиданно правдивое и остроумное»,— написал мне лично один рецензент, похваляясь, что «после спектакля он вышел бодрым, здоровым и отмобилизованным для состязания с бюрократами. Смех придает смелости в этом деле».

Довольно занятная формулировочка. Если не спорить о стиле, а только о смысле.

Можно принять «содрогание тела».

Можно принять «смех придает смелость в этом деле».

Но вот как быть с «когда о ком-либо другом сказано нечто неожиданно правдивое и остроумное». А? Гвоздевой вопрос! О другом! Не про меня! Не про нас! Вот вам и «содрогание». Кому оно нужно? Ведь «кто-либо другой» это все мы. Все! Вокруг! В том числе и я сам — «кто-либо другой» — для соседа и справа и слева.

— Ну, как мы повезем такую комедию напоказ в гастролях на Украину? Что там подумают? Подумают: неужели белорусы такие охламоны. Ведь персонажи ваши смешны! — сказано мне это было много лет назад. И спектакль не повезли на Украину.

Не показаться смешным перед людьми — желание похвальное! И это говорит в пользу комедии. Знать, она действенна! Знать, с ней считаются! Со смехом считаются! Вот ведь как!

МОНОЛОГ ВЛЮБЛЕННОГО

Ну за что я ее люблю? Я не знаю, за что. Люблю, и все... Нет, нет. Я знаю, за что. Господи! Какая же она красивая. Все, все, все в ней так красиво, что... Вот смотришь на нее, нет, рассматриваешь и любуешься, и восхищаешься. Господи! До чего же все в ней совершенно: и глаза, и ушко, и нос, и губы... Какие губки! Просто странно — как это другие проходят, не видят, не чувствуют. А я открыл. А встанет, пройдет... Нет, просто повернется... или отбросит со лба прядку волос... А улыбнется — ну будто солнышко весеннее пасхальное — на душе теплота, ясность. Что бы она ни говорила... Я не слушаю — что, о чем... Просто приятно слушать ее голос — серебристое журчание. Не голос, а ручеек. Просто... вот... Когда она рядом, нет не рядом, а перед тобой, то кажется, что она в тебе, во мне... Она заполняет всего, и хочется так бережно ступать, чтобы ей было хорошо, удобно. Умная ли... Не знаю, да я об этом не думаю. Не знаю, да и знать мне не надо. Я не хочу ее проверять, анализировать, исследовать, оценивать, сравнивать. Она несравненная. Она такая! Любимая, желанная. Светлая. Ясная. Ее даже не ласкать, а только дотронуться до нее — и то счастье. Быть с ней всю вечность, всю жизнь, даже молчать, даже... Вот она спать будет, а я бы только дыхание ее слушал. Как песню, как тихую музыку, как тишину луга, реки. Да, да! Вот именно. За что ее люблю? А за что любишь реку? Лес? Поле? Луг? Жаворонка? Пламя в костре? Звездную ночь?

Ведь над рекой можно сидеть неподвижно часами, смотреть на ее плынь, любоваться изменчивостью ее течения. А ведь там только вода, волночки, берега, лоза, где-то лес, цикады, в воде — белые облака, и все. А любить! До страдания хорошо в сердце. Вот над рекой сидишь — тишина, покой, а сердце щемит. Радостно так, приятно так, до слезы хорошо, до комочка в горле. Так и с ней. Или сидишь у костра, смотришь в пламя. Часами... А что там? Жизнь? Нет. Горение. Но теплота, но пламя. Пла-амя-а... Греет. Все меняется там. Все ново. И любуешься... Даже не знаешь чем, а любуешься.

Вот так и с ней. Но у нее ведь знаешь, чем любуешься. Природой!

Совершенство природы. Вот она и есть природа. Как река, поле, лес, луг, тишина. Как звездная ночь, как ветер, солнце, дождь, все, все в ней. Ах, как же я ее люблю!

Во дворе, на дровянике трепыхалась в мусоре недорезанная курица.

Трехлетний ребенок смотрел на нее большими непонимающими глазами. Он не знал, что тут смерть, что тут боль, что это страшно. Намного позже придет к нему страх в образе этой курицы. Память не сохранит ему виновника — кто это сделал. Кроме трепыхающейся в мусоре курицы он ничего не запомнит. Все остальное он уже забыл.

Это сделала его мать...

Смотри! Остерегайся! Увидит, разозлится и начнет употреблять народные выражения на всю катушку.

Как же играть комедию? Во-первых, комедию можно только играть. В жизни комедий не бывает. Встречаются только комедийные ситуации, эпизоды, случаи, которые автор собирает или сочиняет, а потом подтасовывает и выкладывает своеобразный пасьянс — подобие жизни — стройный, логичный, более-менее завершенный, в зависимости от таланта.

Во-вторых, актер (и актриса тоже) не должен забывать, что восприятие, оценка и ориентация в дебрях фактов жизни персонажем, изображаемым в комедии (да и в драме), первичны, новы, свежи, неожиданны. Актер в процессе репетиций все познает, все знает наперед, что с ним случается, что его ожидает. Он привыкает к фактам. А в спектакле это знание должно быть глубоко спрятано. Первичность восприятия — основа перевоплощения, переживания.

Комедийные персонажи живут по тем же законам психологии, что и все люди. Однако их восприятие жизни, оценка поведения партнеров, выражение собственных чувств преувеличенные, завышенные, предельные, контрастные.

Самое глубокое огорчение — из-за мелочи: при удивлении — челюсть отвисает до пупа; при ожидании — предел нетерпения; при молитве — обязательно разбить лоб об пол; обида воспринимается до истерики; обнимая любимую — задушить до обморока; от радости — завизжать по-собачьи; смеяться — до коликов в боку; если любить, то до издевки, до насмешки; можно смеяться до плача, до слез, до рыдания. Если желать, то несбыточного; врать

и — верить, что тебе верят. Если вино пить, то из ведра и до дна; если спирт запивать — подай другой стакан спирта — пусть почихает.

Снимать шубу с дамы — стесняясь, будто под шубой она (а вдруг) голенькая; одернуть и урезонить хулигана — из всех осмелилась древняя старушка, и т. д., и в том же роде.

В-третьих, разрабатывая характер, образ, отбирать и накапливать определенные детали, которые бы углубляли, а не «расширяли» и сам образ, характер и идею, тенденцию, смысл пьесы. В данном случае нужны поиски новых деталей для характеристики людей, рвущихся к высокой должности, к власти над людьми. А эту должность приходится выпрашивать у такого-то конкретного типа.

Ищи детали: льстивости, подхалимажа, заискивания, угодничества, самоуничижения ради возвеличения «его» (облизывает упавшую вилку «хозяина», вытирает собственной полой стул ему, чистит ботинки собственной шапкой и т. д. и т. п.).

А в результате расцветает гонор, чванство, зазнайство, фанфаронство, хамство, грубость, самомнение.

Взаимообусловленность этих характеров составит главный мотив спектакля, причинную связь, нерасторжимость двух противоположных категорий, их единство. В этом философия культа, любого культа: бога, царя, фараона, тирана, узурпатора, цезаря и им подобных.

В-четвертых, мысли, рождающиеся тут, при этих обстоятельствах, и поиск слов для точного выражения мыслей, для верного достижения своей цели должны быть особенной заботой актера. Не читать заготовленное автором, но мучительно рождать слова, подбирать их, взвешивать их, как бы выбирая из кучи камней — нужный по форме и по весу.

И слова находить, оттенять главные, несущие суть мысли. И не мямлить их, не высыпать на пол перед партнером, а швырять их в лицо или подавать на блюдечке. И чтоб это были слова! Сочные! Наполненные! Весомые! Удобные и для швыряния, и для подношения на блюдечке, как яйца — тухлые или пасхальные, и не как легкая скорлупа. Иероглифы тут не помогут. К каждому главному слову есть свое, глубинное отношение, через которое раскрывается суть мысли, просьбы, обвинения, защиты. Что хочешь сделать этим словом? Нанести рану? Или заговить ее? Убить или воскресить? Опорочить или оправдать?

Взволновать или успокоить? Возвеличить или унизить? Подбодрить или насмеяться?

Слово должно нести бремя прямого значения и отношения персонажа к этому значению: глубокое уважение или иронию, отрицание или утверждение и т. д. Тут простор для актерского поиска, его таланта, его способности углубить характер, уточнить, сделать его запоминающимся. Новизна, оригинальность деталей, свежесть подсмотренного в жизни и узнаваемость их, отбор, достоверность, правдивость их перенесения на сцену — вот хлопотная забота актера.

В-пятых, отбор деталей.

В жизни, как в лесу,— скопище всякой твари, и мошек, и букашек, и зверюшек, и пташек, и цветов, и ягод, и гнили, и падали, и колючек, и пушинок.

Для варенья собираем ягоды, для кваса — березовый или кленовый сок. Для закуски грибы. Для супов и щей они тоже годятся. Травы для заварки чая и т. д.

Нельзя для варенья собирать и ягоду, и гриб, и березовый сок.

Так и для образа. Кто он? Подхалим? Льстец, карьерист, угодник, очковтиратель? Все это одно другое дополняет. Но если добавлять сюда еще и то, что он будто бы пьяница и танцор, бабник и наркоман, баптист и модник, меломан и неряшливый, скупой и хромой — что это дает? Эклектику.

Нужен набор целеустремлений! Для чего? Для какой идеи? Чтобы провезти тяжелый, громоздкий груз по каналу — надо углубить канал. Тогда провезем груз, когда углубим. Не расширим канал, а углубим. В широком канале вода прибавляется, но пароход сядет на мель, и груз не провезем.

Для этой цели важна глубина. Для того же, чтобы посадить на мель — надо расширить. Но это уже не провоз груза, а диверсия.

Строптивость, упрямство, озлобленность, цинизм, жестокость, измена — вот предмет творческого размышления писателям, живописцам. А мы иногда требуем от них отразить количество опор высоковольтных линий, поголовье скота, кто же будет сеять разумное, доброе, вечное! Попов мы освободили от этих забот, а кому мы передали их эти заботы? Всем? А известно ведь: у семи нянек дитя без носа.

А море в дикой злобе бросало на берег холодные воды. Вал за валом. Гордо взмывая кверху пенистыми гребнями, вал за валом стремительно неслись на берег, как бы стремясь захлестнуть всю землю холодной стальной водой, но всякий вал, как бы испугавшись, увидя бескрайнюю необъятную ширь земли, постыдно отступал, уползал, оставляя на мокром песке свой пенистый гребень. И так без конца море посылает на берег вал за валом, и так бесконечно воюет море с землей, штурмуя берег валами, а они, бессильные, всползают и уползают, оставляя на песке злобную пену, перекатывая мелкую гальку.

Да-а... А земля есть земля. Вал за валом... Вал за валом... А на человека горе... Вал за валом, вал за валом... И он отбивал... отбивал... Вал за валом, вал за валом.

1978

ТЭЗІСЫ ВЫСТУПЛЕННЯ

1. Канфлікты, якія вычытаны ў газеце, не адлюстроўваюць пачуццяў канкрэтных людзей з жыцця. Адсюль у п'есах ад іх — другаснае, паслабленае хваляванне, ненатуральнае дыханне. Няма вастрыні ва ўзаемаадносінах, а часам канфлікт паслабляецца бязглуздасцю спрэчкі. Спрэчка — яўна бессэнсоўная, няма пазіцый, аргументаў у канфліктуючых. А чаму? Ад няведання жыцця. У жыцці вялікія канфлікты аргументаваны, абумоўлены, а іншы раз і «тэарэтычна-навукова» падмацаваны. Усё гэта прыводзіць да верхаглядства.

2. Крытыка — няма суаднесенасці падзей, характараў, канфліктаў, асэнсоўваемых у п'есе з жыццёвым канфліктам, характарам, падзеяй.

Адсюль — тое ж — верхаглядства.

3. Мы заклікаем пісьменнікаў вывучаць жыццё. А што гэта азначае? Трэба абзаводзіцца знаёмымі, заводзіць чалавечую дружбу з людзьмі ў калгасе, на заводзе, у судзе, у школе, у ўстановах і быць сапраўды другам — зацікаўленым, душэўным, адзыўчывым, надзейным, гатовым дапамагчы чалавеку ў вырашэнні яго праблем. Каб яго клопаты сталі тваімі клопатамі, каб яго бяссонныя ночы ўзру-

шылі і цябе і паклікалі цябе памагчы чалавеку. Ну, а калі ў друга радасць — раздзялі па дваіх — будзе дзве радасці. Раздзялі гора на дваіх — будзе паўгора. Даўняя народная мудрасць.

А вывучэнне жыцця набегам, турысцкім вокам, павярхоўнай экскурсіяй не прывядзе драматурга да глыбіннага пазнання жыцця, да глыбіннага раскрыцця прычыннасці канфліктаў, да поўнага разумення душы, псіхалогіі сучасніка, яго характару.

5. Аб «падзейнай» драматургіі, якая пагардліва ставіцца да характараў. Маўляў: важна, што адбылося і як, а не з кім.

6. Актыўныператваральнік жыцця — аб'ект назірання і прадмет для мастацтва. Пасіўны тып — у перыяд бурлівага кіпучага жыцця — таксама прадмет літаратуры. Прадмет для даследавання. Як? Чаму? Што ён такое? Ён — крайнасць? Ён — выключэнне? Ён — вынік пануючых нормаў маралі? Ён — тыповы прадстаўнік грамадства? Хто ён?

О ПЬЕСЕ А. ПЕТРАШКЕВИЧА

Читателям серии «Сегодня на сцене» имя белорусского драматурга Александра Петрашкевича уже знакомо по пьесам «Откуда грех», «Тревога» и «Злыдень». На сценах профессиональных театров ставится и его новая пьеса «Украли кодекс», предлагаемая читателю.

Уже известны читателям и такие достоверные подробности, как высшее юридическое образование автора, его степень кандидата исторических наук, его работа в среде энциклопедистов в БелСЭ, ректорство в институте культуры, а теперь и того больше — заведывание отделом культуры в ЦК КП Белоруссии. Только за все это он уже достоин уважения. Но ведь у Петрашкевича есть и еще качества, которые особенно симпатичны мне — его приверженность к сатирическому жанру, великолепное знание разговорного народного языка, острое чувство народного юмора, творческое озорство и понимание жизни своего современника. Эти качества, как известно, высоко ценятся и знатнейшими, ученейшими академиками. Есть уверенность, что со временем наш автор встанет в их ряды. Они потеснятся. Доказательством этому пророчеству служат не толь-

ко его прежние творческие приобретения, названия которых уже перечислены вначале, о которых можно сказать, пользуясь спортивной терминологией,— это было творческой разминкой. Истинные достижения впереди. Вот, к примеру, его новая пьеса об ученейшем муже, славном сыне белорусского народа, первопечатнике Скорине.

Эта пьеса — «Написанное остается» — является серьезным новым творческим достижением автора. Приятно радует она не только проникновением в глубь веков, но и в глубины человеческой психологии его героев и их философских взглядов.

Древний средневековой материал переосмыслен, повернут современному читателю интересными гранями, изложен иногда спокойно и рассудительно, а иногда озорно, с юмором, с улыбкой, с иронией. История часто дает повод для иронии. Непохожесть тех событий на сегодняшние иногда очень смешны, а иногда грустны.

Петрашкевич утверждает себя и в новом качестве — исторического писателя. Тоже — нелегкая стезя, но достойная уважения. В этом деле пожелаем ему острого пера и гладкой бумаги.

1979

Малітва: «Сонца, паветра і вада нам карысней. Ад усіх хвароб нам карысней: паветра, сонца і вада».

— Гэтыя трухлявыя зусім з глузду з'ехалі. Што за малітва? Старэчы маразм, чокнутыя...

— Адкусі язык і выплюнь.

— А ты пакрыўдзіўся? *(Шчыра.)* Няўжо я пакрыўдзіў? Ну тады вазьмі... Набяры дрэні ў рот і паплюй мне ў...

— Пачакай. Гэта ты будзеш так рабіць: і набіраць сабе ў рот, і пляваць сабе таксама — сам ужо ведаеш куды.

Як гэта людзі не адшукалі раней гэту самую мудрую ісціну. Гэта ж у біблію трэба ўпісаць: сонца, паветра і вада — нам карысней. Ні золата, ні брыльянты, ні акцыі, ні залатыя пагоны, ні арабская нафта — усё гэта мішура. А вось за звычайную ваду і звычайнае паветра можна сабраць з усяго свету ўсё золата, серабро, жэмчуг, брыльянты і нават усе кароны, усе тытулы, усю ўладу. Усё! Усё!

Можна богам стаць. Ды што там бог? Самога бога можна трымаць за бараду і прымусіць яго падпарадкоўвацца.

— Трэба запасціся: вадой, хлебам. Рознай правізіяй.
— Навошта? Засухі ж не прадбачыцца.
— Ты ведаеш, як з'явіўся самы багаты чалавек у свеце?
— Не, не ведаю.
— Гэта было даўно. Калі яшчэ палявалі на маманта. Дык вось пасля доўгай галадоўкі племя дзікуноў неяк адолела маманта. На кастры смажылі, парылі, жралі да адвалу, да ванітаў і ўлегліся спаць. І толькі адзін не заснуў. Яго турбавала думка, не даваў заснуць страх перад наступным голадам. Ён ведаў, што заўтра прачнуцца яго супляменнікі, даядуць рэшткі маманта, а потым зноў наступіць вялікі пост. Племя ж аслабла, маманты сталі сустракацца радзей. Ну і...

Ён устаў са свайго прымітыўнага ложа, узяў каменную сякеру, адсек вялізны — як панесці — кавалак мяса і пайшоў у лес. Там ён загарнуў мяса ў шкуру і апусціў яго ў гарачую крыніцу — тады людзі сяліліся або, дакладней, пражывалі паблізу гарачых крыніц. Апусціў на глыбіню. Схаваў, замаскіраваў. І пайшоў.

Ён заснуў. Яму снілася...

Нікому ні да гэтага, ні пасля не снілася такое багацце. Калі прыйшоў голад, ён стаў правадыром племені. Яму прынеслі лепшы лук, лепшую каменную сякеру, прывялі лепшую жанчыну. Ён атрымаў усё, што хацеў. Ён загадваў, і яму падпарадкоўваліся. Як богу. Ён быў самы багаты чалавек. Ён заўсёды пасля палявання, калі ўсе наядаліся і засыналі, уставаў ціхенька, адсякаў вялікі кавалак і хаваў. У запас. Ён не ведаў, што гарачая крыніца — кансервант. Ён хаваў у гарачую ваду таму, што яго супляменнікі, вядома, голую руку не сунуць у гарачую крыніцу. Гарачая крыніца мела ў іх вачах боскую сілу. Яе баяліся. А ён не пабаяўся. Гэта было найвялікшае адкрыццё.

Аптэкар. Ты расказваў пра маманта, пра першага багатага дзікуна.

Ісак. Ну і што?

Аптэкар. Гэта цяпер таксама можна рабіць. Вельмі проста нават можна. Я раней таксама так рабіў. Калі на прысках быў на Алясцы. О-о! Надта багаты я стаў. Правільна, голад мне дапамагаў. О-о, голад гэта вяя-лікі, моцны памочнік. *(Даць яго расказ, споведзь.)*

С БЛОХОЙ ИЛИ С ДРАКОНОМ?

Прежде всего, хочется, чтобы о сатире всегда люди говорили всерьез и чутко. Такой это жанр. Можно говорить с шутками, прибаутками, юмором, но всегда всерьез, заинтересованно.

Вот в письме говорится, что хорошие сатирические произведения встречаются редко. И список собственных имен сатириков, указанных в письме, о-о-очень короткий. А может, в этом вина не только наших читателей, но и прессы, критиков? Наша литература имеет гораздо больше сатириков, чем обычно указывается в обзорах. А может, тиражи их книг невелики или обложки не броские, а чересчур скромные?

В создании сатиры принимает участие не только автор, не только редактор, но, прежде всего, и сама жизнь. Она всегда будет давать разнообразный, разномасштабный и колоритный материал, так как никогда не наступит беспроблемный период жизни, особенно в морально-нравственном аспекте. Отношение сатирика к жизненным проблемам чувствительнее, острее, чем, скажем, у иных и прочих. Сатирики более агрессивно, если можно так сказать, настроены против негативных явлений. Ну, например, какой-нибудь рядовой руководитель обнаруживает, что его подчиненный уже совершил безнравственный поступок. Он объявляет ему выговор и с гневом успокаивается. А вот сатирику этого недостаточно, он не успокаивается, считает, что явление от этого выговора не исчезает. Писатель-сатирик в художественной форме обрушивает свое смехоносное оружие и на этот факт, и на «возбудителя», первопричину аморалки, гремит во все колокола на всю ивановскую о создании требуемой нравственной атмосферы нетерпимости и о своей смелости. Под всеобщий хохот.

«Серятина», как сказано в письме, часто появляется оттого, вероятно, что писатель выбирает факты и оговаривает не для собственного удовольствия, что они-де «отдельно взятые», редкие, такие, за которые его никто не упрекает и не обидится. Ну как же такая трусливая, робкая сатира не «посереет»? Например, можно высмеять мальчика или дядю, которые трусливо боятся перепрыгнуть через ручей, но общая значимость этого «поступка» почти нулевая.

А вот когда у сатирика обнаруживается такой порок, как трусость, то тут уж, друзья, читателю не до смеха.

У него на виду у всех слеза навертывается на глазах, а ночью он страдает от бессонницы.

Теперь представим некое заведение, которое выполняет определенную функцию. Например, оно должно обогревать город. И сидит там лопоухий руководитель. Вы, вероятно, встречали такого? Благодаря его нерадивости, не вовремя доставлен уголь для топок, перед зимой не утеплены трубы или не отремонтированы котлы. Подчиненные видят, что лопоухость руководителя ведет к плохим последствиям, но боятся его высмеять. Об этом можно написать фельетон, басню или сатирическую новеллу, но лопоухости мы не исправим, так как, может быть, это деловое качество у человека с детства. В сатире тогда нуждается не он, а тот, кто поставил его и терпит на этой должности, потому, что именно «тот» — еще более лопоухий. Высмеять — это значит одержать победу. Есть такие факты в жизни, которые активно вызывают возмущение. Именно это чувство переплавить в юмор, иронию, сарказм, насмешку. В чем и заключен секрет сатирического искусства.

Добро должно побеждать смехом. Смехом мы прибавляем силы слабому. Осмеяние — это наказание большее, чем 15 суток за какой-то хулиганский поступок. А есть ведь и такие безнравственные — полухулиганские поступки, за которые нельзя наказать административно. Тогда разъяренный писатель садится за стол, чтобы наказать зло художественным словом, которого тот самый полухулиган никогда в жизни не прочитает. Ему не до того.

Что же касается добрых и недобрых времен для сатиры, то я бы не сказал, что, например, сейчас трудно живется комедии, если она выживает до сцены. Но для сатиры всегда были трудные времена, начиная еще от Аристофана, который не всегда был доволен древней демократией. Трудные времена бывают не только у сатирика. Вот случай. Прибегает однажды к человеку перепуганный сосед и сообщает:

— На твою бабу волк напал.

— Ну, что ж? — отвечает человек.— Пущай теперь сам и боронится, если напал.

Рассказывают, будто нечто похожее сказали и одному сатирику, когда он напал на одного крупного бюрократа. Да оно и верно: тут уж кто кого. Тут проявятся и риск, и храбрость, и способность одолеть трудности.

Сатира конца 70-х годов, конечно, отличается от сатиры 10—20-летней давности. Сатира наших дней стала много-

слойней, сложней, тоньше. И это, прежде всего, связано с возросшей культурой народа. Если раньше висели плакаты «Не плюй на пол», «Не ходи по газонам», то сейчас уже другие лозунги — уважай человека, потому что он тебе друг, товарищ и брат. И насчет — «не плюй!» тут уж извини — подвинься!

Многие плакатные истины стали нормой жизни. Даже бюрократ, который извечно поступает формально правильно, а по существу издевается над человеком, теперь уже делает это вежливей, культурней, деликатней, кость ему в горло! Рыбья! За ужином.

Салтыков-Щедрин создавал своих любимых персонажей с органчиками на плечах. Вместо голов. Современные же сатирики с одной стороны смелее мыслить стали, самостоятельнее: органчики заменили компьютерами. (Правда, бракованными.) Но, с другой стороны, существует определенная настороженность к их произведениям, несущим в себе критику негативных сторон жизни, хоть всем известно, что для сатирика ведь это основное меню, так сказать — пища его. Мне нравятся те писатели-сатирики, которые создали яркие, любопытные характеры, глубоко исследуя поступки нынешних людей. Их герои действуют в ненадуманных ситуациях и, сталкиваясь в решении жизненно важных для общества проблем, обнаруживают в себе неодолимую тягу к премиям, почетным званиям, пренебрегая своим именем, жаждут славы, известности. А в ком не живет этот червь? Вот в себе, читатель, ты не обнаруживаешь его? Ждешь, пока другие тебе укажут?

Я всегда с уважением отношусь к творчеству К. Крапивы и Остапа Вишни, М. Зощенко и С. Олейника, кроме указанных в письме авторитетов.

Неожиданно, с удивительной прямотой и откровенностью вошел в литературу Вампилов, с болью за нашу нравственность, с чуткостью к нашему духовному миру. Мы все, почти все, нежно любим сатирика Аркадия Райкина. А? Во — артист!!! И народный, а с именем. Смотришь его на сцене — пуп трещит от смеха. Не шучу. Я восхищаюсь комедийным и сатирическим потенциалом Театра сатиры. О-о, если бы пустить в дело его скрытые резервы! Этот коллектив мог бы выпускать свою продукцию со Знаком качества в счет 12-й пятилетки. Сатирическая продукция складов не требует, но от продолжительного хранения в кабачке портится.

Сатирический жанр — это редкий дар, сложный и тру-

доемкий. Наше поколение потрясено войной, которая дала такой эмоционально наполненный, привлекающий внимание материал. И основной задачей писателя была задача отразить героический и трагический пафос войны. Хотя с другой стороны — написаны «Бравый солдат Швейк» о первой мировой войне, а наш «Василий Теркин» как на этом свете, так и на том — о Великой Отечественной войне!!! Вот хозяйская натура была! Во все вникал! А до чего смекалист! До чего же приятный соотечественник и современник!!!

Какое бы течение прозы и поэзии мы ни взяли (лирическое, романтическое, героическое) — у всех наплаву мно-о-го нравственных категорий, которые исследует и сатира. Например, чуткость и черствость, порядочность, честность и лживость, добро и зло, искренность и ханжество, заботливость, деликатность и бездушие, вежливость и хамство, благородство и низость и т. д. Эти понятия человечество обнаружило давно, и все люди, на всех уровнях, начиная от фараона, его жреца и до раба — испытывали их действия на своей шкуре. Сатирики исследуют эти категории в современнике, полагая, что эти нравственные категории в той или иной мере и нынче присутствуют в каждом человеке. Одни качества хочется закрепить, а от других отмыть человеческую душу. Вот это на мой взгляд и является предметом сатиры. Так было давно. Так будет и впредь. «Доколь в подлунном мире жив будет хоть один» сатирик.

Сатирические стереотипы всегда не соответствовали времени. А теряют свое воздействие на зрителя не они, а авторская широта интересов, глубина видения, высота позиции, общественная значимость его идеалов, значимость предметов его восхищения или возмущения.

С кем воюешь? С блохой или с драконом?

1980

Банальнасць лезе тады, калі аўтар аблягчае сваю задачу, не лезе ў глыбіню чалавечай псіхалогіі, не раскрывае прычыннасць канфліктаў. Сачыняць банальныя, прымітыўныя гісторыі — усё роўна што плесці лапці. Але ж лапці даўно выйшлі з моды. Выйшлі, бо недаўгавечныя яны

і не на ўсякае надвор'е. Трэба шыць боты. Ужо ж праславіцца шаўцом лепей, чым лапцюжнікам.

Тэатральны эцюд пры паступленні ў ВГИК. Мыш перашкаджае чытаць. Выцягнуў гумку з трусоў. Зрабіў рагатку. Замест стралы — ручка з пяром. Забіў. Падняў, як на кап'і...

— І ўсё? Няма фіналу. Эфектнага канца...

І тады я кінуў гэту мыш таму члену журы, якому не хапала эфектнага канца.

Шамякіну я прымерваю вусы, хахол запарожца. І... Смешна. І іншым прымерваю — іншы характар. Выхілкі, манеры.

Пошук характарнасці — у нечаканым «прыжыўленні» рысаў, якія ўласцівы зусім іншаму чалавеку, тыпу.

А Г. нічога не ўцяміў, прагледзеўшы адзін раз спектакль «Таблетку пад язык». Палянскі ўбачыў сутнасць і паспрабаваў пярэчыць, але не называючы прадмета спрэчкі.

ДАРАГІЯ ТАВАРЫШЫ!

Прыміце ад мяне самую шчырую, самую сардэчную падзяку за вашу ўвагу да мяне, за тое, што прыйшлі сёння ў гэтую залу, на гэты юбілейны вечар.

Я глыбока ўдзячны ЦК нашай партыі, нашаму ўраду, Вярхоўнаму Савету за ўзнагароджанне мяне ордэнам Кастрычніцкай Рэвалюцыі. Гэта высокая ацэнка маёй працы. Для мяне гэта вялікі гонар. Я буду заўсёды помніць і берагаць ідэалы Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Я сардэчна дзякую за цёплыя словы віншавання: і першаму, хто павітаў мяне з узнагародай, і ўсім, хто слаў тэлеграмы, паштоўкі і пісьмы, шчыра дзякую маім сябрам, якія сёння тут выступалі і выказвалі свае добрыя пачуцці чыталі па пісаным. (Як і я.)

Дарагія сябры мае! Юбілей, аказваецца,— ношка нялёгкая. Сёння нечакана і непрывычна для мяне звалілася такая лавіна ласкавых, прыгожых, добрых, прачулых, салодкіх слоў, што я з непрывычкі трохі разгубіўся.

Я не паспеў яшчэ як след абмазгаваць гэтую сітуацыю з пахвальнымі словамі, высокімі ацэнкамі і добрымі пажаданнямі. Даўно заўважана, што ад празмернай хвалы ча-

лавек п'янее і тупее. Аднак жа я ўлавіў адну несправядлівасць.

Калі я што-небудзь вартае і зрабіў, то не толькі сам. Прызнаюся: у мяне былі сааўтары.

І сааўтары гэтыя — вы! З вашых крыніц я чэрпаў гумар. Карыстаўся вашым маральным кліматам, кіраваўся вашымі маральнымі прынцыпамі, ад вас пераняў павагу да чалавека, да яго годнасці, пераймаў вашу дабрату, вашу чуласць, справядлівасць, вашу спагаду.

І ў час работы ў мяне заўсёды быў добры памочнік, чэсны, праўдзівы, патрабавальны, прынцыповы дарадчык — гэта вы, нашы гледачы, чытачы, савецкія людзі. Яны былі маімі сааўтарамі, і таму, каб быць чэсным, лічу, што трэба па-справядлівасці падзяліцца ўсімі пахваламі з вамі. Бо калі я браўся за пяро, то вашы маральныя прынцыпы былі той падсветкай для вобразаў і характараў у п'есах, без якой немагчыма напісаць колькі-небудзь варты твор. А ўсё, што напісаў я,— па сутнасці вяртаў вам ваша. Хіба толькі ўпакоўка была мая, з гумаркам, вясёлая. Форму падбіраў сам.

Дзякую вам за дружны смех, які падтрымліваў мяне, пацвярджаў, што думаем мы аднолькава. А для пісьменніка вельмі важна ведаць, што ў яго багата аднадумцаў.

І яшчэ скажу: ваяўнічасці, непрымірымасці, прынцыповасці я вучыўся ў партыйных органаў. Цвёрды характар, настойлівасць і волю гартавалі яны.

Нешта пацягнула мяне на прамову. А ёсць жа правіла: лепей сказаць мала, чым нагаварыць лішняга. Тым больш што пасля перапынку мае дружбакі артысты пакажуць некалькі ўрыўкаў са спектакляў па маіх п'есах. Там вы пачуеце і мае словы, і мае думкі.

Дарагія мае, родныя мае!

Вам я ўрачыста абяцаю: колькі будзе маіх сіл, буду рабіць, пісаць так, каб не сорамна было з вамі сустракацца. Я пастараюся ўважліва слухаць вашы думкі, вашы мары, вашы надзеі. Абяцаю вам быць праўдзівым.

НА ТВОРЧЫМ ВЕЧАРЫ

1. Падзякаваць усім:
хто прыйшоў, хто прыехаў, хто сядзеў, глядзеў і слухаў, хто гаварыў — пра мяне, за мяне і на мяне.

Падзякаваць маім сябрам:
артыстам, пісьменнікам, рэжысёрам.

II. Тэатральнае мастацтва — мастацтва калектыўнае, і таму — шмат сааўтараў.

Драматург без артыста, артыст без п'есы, рэжысёр без п'есы (без п'есы і без артыстаў). Калектыўнае паляванне на мамантаў, відаць, артысты прыдумалі.

Я лічу сааўтарамі сённяшняга вечара артыстаў, якія паказалі ўрыўкі са спектакляў.

Я даўно палюбіў Матусевіча Іосіфа Андрэевіча.

Ведаю з 1954 года. Зямны, праўдзівы, даставерны, добры, мяккі і смешны. Свой, жывы, блізкі. Госць — таму аб ім першым.

А Макарава? Ва ўсіх спектаклях іграе Лявоніху — без падстрахоўкі, без дубляжу.

А Аўсяннікаў? Аднадумца, надзейны, верны таварыш. Цяпер «нарасхват»: карыстаецца попытам у маладых і сярэдняга ўзросту жанчын-рэжысёраў кіно, радыё, тэлебачання.

Я не буду пералічваць усіх.

Я ўдзячны і Л. Рахленку, і П. Дубашынскаму, і Ул. Кудрэвічу, і моладзі...

На артыстаў мне шанцавала.

Платонаў, Глебаў, Дзядзюшка, Малчанаў, Ржэцкая...

У Маскве: Папанаў, Менглет, Міронаў, Плучак, Дабржанская, Папоў А. Д.

У Кіеве — Мілютэнка.

У Харкаве — Сярдзюк.

Пацерціся каля такіх людзей — розуму набрацца!

Рэжысёры — Саннікаў, Папоў, Плучак, Гнат Юра.

Я ўдзячны гледачу.

Ён — з вострым пачуццём гумару, разумны, добры, разумее многае з паўслова. Ён адзыўчывы, здагадлівы — цэніць не толькі слова, а і тое, што між слоў.

Для такога гледача прыемна і ахвотна працуецца!

Часам гледачы пытаюцца — цяжка ці не пісаць камедыі. Нялёгка, але трэба.

Шкадую, што ў праграму вечара не ўключана мая лепшая п'еса — сам вінаваты!

Я ўдзячны сябрам-пісьменнікам... Як без іх, калі трэба памагчы, нараіцца... падтрымаць, паспачуваць, паўздыхаць.

Пра Шамякіна — працавітасць. У яго трэба вучыцца...

Дзякую! За ўсё: і за дасціпныя жарты, і за спагаду, за кепікі і за мяккую іронію.

Сатырык павінен умець усё ўспрымаць спакойна — нават пахвалу і добрае слова.

А ў мой адрас сёння было сказана нямала ласкавых, цёплых і салодкіх слоў... Як на юбілеі ці...

Мікола Ткачоў сказаў, што ў вайну Алесь Кучар пасвіў гусей камандуючага Яроменкі.

— Дедушка! А что это там, на стене, где дом строится, что это серенькое такое?

— А смотри сама, и если шевелится — значит, голубь. А если не шевелится — значит, строитель.

Один рабочий сказал:

— Да я бы этим бракоделам при повторных случаях брака обязательно клеймо ставил и увольнял бы. Пусть поищет новое место. А на новом месте зарплата на червонец меньше. По закону. Клеймо — червонец в месяц теряешь.

— А клеймо где? На лбу?

— Зачем на лбу? Можно в трудовой книжке. А можно, ёлки-моталки, и на ягодице. Приходит такой в отдел кадров, а ему там: «Снимай штаны, покажь ягодицу».

Одно клеймо — на один червонец зарплата ниже, два клейма — на два червонца ставка урезана. А уговорами иного бессовестного не проймешь. А вот червонец — это за год оборачивается в сто двадцать рублей, за два — двести сорок. Очень понятный аргумент. А как же?

Для пьесы

В начале:

Взялся передвигать (ставить себе) громоздкий письменный стол и... надорвался, нажил себе килу. (Не по силам были масштабы стола.) А кила — на всю жизнь.

В конце:

Пенсионер, инфарктник. Передвигал громоздкий шкаф, чтоб закрыть дверь, отгородиться от внуков, и... надорвался. Инфаркт, и... умер.

«Закрывая амбразуру грудью»,— закрывал вход или выход молодым.

З КІРМАШУ

Уступ

Перад пачаткам спектакля мы рашылі не скрываць ад вас пісьма ад аўтара. На нашу думку, яно адрасавана не толькі тэатру, але і вам. «Дарагія таварышы! Хай Вас не турбуе, што ў спектаклі засталіся толькі пралог і эпілог, а самой камедыі не будзе. Не ў ёй соль. Важна тое — з чаго пачалося і чым скончылася. А нюансы — дзе было, калі было, як развіваліся падзеі — усе гэтыя падрабязнасці глядач можа дафантазіраваць. Аднак вельмі хочацца, каб ён, наш масавы глядач, кожны паасобку, задумаўся над пэўнымі пытаннямі. Каб ён абавязкова спытаў самога сябе. І не столькі аб тым, што ён убачыў на сцэне, колькі аб сваім жыцці. Уласным. І кім бы ён ні быў. Я маю на ўвазе не толькі яго пасаду ці званне, але і яго краіну, яго нацыю, яго ўзрост, яго жыццёвы вопыт, яго поле дзейнасці. У якой бы ён краіне ні жыў, ці ў які час, і якая б маральная атмасфера яго ні акружала, пастаўце перад гледачом задачу, хоць гэта і прагучыць «шляхетна», не тонка, не па законах «мастацтва». Мы выканаем сваю задачу, калі глядач спытае сябе сам:

— Што ты зрабіў сёння?.. і г. д.

I
МИНИАТЮРА ДЛЯ «ФИТИЛЯ»

В квартире обилие приемников, проигрывателей, магнитофонов, стеллажей, заполненных в два ряда книгами. За журнальным столиком ученики режутся в карты.

Входит солидный папа, озабоченный бедами мира, интеллигентный и потому серьезный. Ребята переполошились. Насытившись длинной паузой, папа сказал:

— Стыдно! Стыдно убивать время на такие глупости. Неужели не можете найти себе более рациональное занятие, увлечение, хобби, наконец. Безобразие! Дикость,— и отнял у них карты. И пошел в свой кабинет.

На столе: начатый доклад о воспитании детей «Пример родителя». На нем авторучка; рядом масса раскрытых и недочитанных журналов. Что-то даже из самиздата. Отложив в сторону карты, папа выбирает, что же дочитать? И... А пусть подскажет пасьянс. И начал раскладывать и

такие и этакие пасьянсы. Увлекся. Вспотел. Разделся. Опять за карты, через замочную скважину сочится дым. Курит, и так до утра.

Утром встал усталый, изможденный, злой.

Подошел к зеркалу и повторил монолог, с которым он обращался к детям. Приходит на работу. Секретарь-машинистка готова печатать доклад.

— Доклада не будет. Ясно и так.

В коридоре на доске объявлений на афише о докладе наклеена по диагонали последняя фраза папы.

II
МІНІЯЦЮРА ДЛЯ МУЛЬТФІЛЬМА

Баба Ева і дзед Тамаш сабіраюцца на кірмаш. Дзед запрагае кабылу. Бабка ахарошваецца. Усе гатовы. Дзед маладцавата падсаджвае бабку на воз. Пае-е-ехалі на кірмаш...

Што павезлі прадаваць, лёгка адгадаць:
Дзве курачкі, петушка ў клетцы.
І смятаны паўгаршка — у капольцы,

якая стаіць між ног у бабы Евы.

Праязджаюць міма высакавольтнай лініі, на якой сушацца пялёнкі і штаны...

Баба села прадаваць...

А дзед пайшоў мазі ўзяць (для калёс). Доўга шукаў. Яму падказалі: «Ідзі ў аптэку». Там ён, пасля доўгіх спрэчак, купіў два вялізных цюбікі з вазелінам.

Прыйшоў да бабы. У яе хоча купіць пеўніка нейкі малы барчук. Баба Ева падміргвае-падбухторвае. Мама не хоча патураць свайму дуралею:

— Навошта табе пеўнік?

— Я буду царом Салтанам, а пеўніка я пасаджу па шпіль. Хай кукарэкае, калі ворагі нападуць. А курачкі? Яны будуць нясці мне яйкі, як снарады. І я імі буду адбівацца ад праціўніка.

Падышоў дзед і хваліць малога:

— Малайчына, хлапец! Генералам, відаць, будзе. Ваяваць хоча. Патрыё-ё-ёт!

Мама згадзілася купіць пеўня і курачку.

Распрадалі ўсе тавары, пайшлі выпіць чорнай гары... У сучаснае кафэ. Праз дзверы ўпхаміліся абое разам.

Дзед кажа: «Паўбутэльку — хо-хо-хо...»

Баба ж: «Цэлую бутэльку — о-га-го».

Наеліся, напіліся ўраспрог: ледзь пралезлі па адным у дзверы. Дзеду захацелася зайсці ў туалет. Баба ледзь прапіхнула яго ў мужчынскі аддзел і доўга чакала, ляскаючы пугай па галянішчы. Нарэшце з'яўляецца дзед. Ён там патанчэў удвайне. Дзед з бабаю прайшлі міма даўжэзных вітрын, на якіх парадна выстраіліся бутэлькі він, гарэлак, каньякоў, піва і шампанскага.

Пайшлі да воза. Дзед аніяк не ўзлезе на калёсы. Баба Ева падхапіла яго на плячо — наперавес: галава звісае ззаду, а попа наперадзе. Такім чынам яна пасадзіла яго ў калёсы. Прытуліўшыся да пеўнікавай клеткі, ён сядзіць панам. Баба і ногі яму падправіла і руку ў бок яму: ну чысты пан.

Дзед сеў за пана,
а баба за фурмана...

Пае-е-ехалі. З кірмашу. З песняй. Абганяюць прыватніка: нясе пад пахай свайго «Запарожца».

Пакуль бабка не драмала,
то кабылка трапятала...

А паўз дарогу па кустарніку бег воўк. Ён пазіраў на воз і апетытна аблізваўся. Ён прадчуваў удачу. Дзед спіць, задраўшы бараду к месячыку. Баба таксама — клявала, клявала носам дый заснула.

Кабылка спынілася на развілцы дарог. Указацелі перавернуты ў адваротным кірунку. Куды ехаць? Вось пытанне. З кустоў шаснуў бандыт-воўк. Кабылка ацяміцца не паспела: воўк яе за вуздэчку. А каб кабылка не заржала, ён зацягнуў ёй рот «маланкай». Правяраючы, ці не прачнуўся дзед і баба, воўк выпраг кабылу, адвёў яе ўбок, прывязаў да дуба і... Расшпіліў кабылячую «маланку» на спіне ад вушэй да хваста і раздзеў кабылу дагала.

— Ясна! З'еў яе. А са скуры з «маланкай» зрабіў базарную сумку — самую модную.

Дзед і баба спяць, і сніцца ім нешта салодкае.

Воўк падышоў да воза і паказытаў хвастом пад носам дзеда. Пасмяяўся.

— Гы-гы-гы. І паўбутэльку не дапіў.

Потым зірнуў на бабу. У той расшпілена кофтачка. Воўк аж вушы прыклаў. Вось паскуднік! Палез бабе за пазуху. А бабка Ева хоць і ў гадах, але ж праз сон ухмыляецца ад прыемнасці, што нехта яшчэ пакваліўся на яе пазуху. Яна нават праз сон памагла расшпіліць яшчэ

адзін гузік: каб вальней было. Воўк разумеў бабку. Пагладзіў яе і, выняўшы з-за пазухі кашалёк, лізнуў бабку ў губы. Воўк злез з калёс і накіраваўся ў лес. Адкуль ні вазьміся певень! Той самы! Бабульчын. Ды са шпілем пад хвастом. Нема закукарэкаў! Аж страшна стала. Прачнуўся дзед. Прачнулася бабка. Убачылі гаротнага пеўніка і жахнуліся. Дзед выцягнуў шпіль з-пад хваста і кінуў.

— Хто цябе так? Дзе той гад?

Пеўнік праз слёзы ўсміхнуўся і паказаў на... недапітую бутэльку гарэліцы.

1981

АПОРНЫЯ ПУНКТЫ ДЛЯ ВЫСТУПЛЕННЯ НА ПРЭЗІДЫУМЕ СП БССР

1. У нас дома п'есы ляжаць, а ставяць у Маскве, у Кіеве і г. д. Патрабавальнасць — справа добрая, але чаму марнуюцца п'есы Аляксея Дударава, Алега Наважылава, Уладзіміра Іскрыка, Галіны Каржанеўскай, Георгія Марчука?

2. Няфёд: «Театры не хотят слушать правды».

3. Крытыка. Падтрымка маладых акцёраў, рэжысёраў. Не цыдулькі, а артыкулы ў часопіс.

4. Рэпертуарныя планы складаць трэба разам.

5. Рэжысура. Вакансіі. Узровень. Свабода — добра, але далі ім волю — ставяць, што хочуць. Кучар: «Рэжысёр можа і самага выдатнага драматурга не паставіць». Апраўданне чаго? А акцёр? Пісьменнік?

Рэжысёр — мастак у дзяржаўным тэатры. І не адзін. Тры. А калі глядач не бяжыць з тэатра, а стаіць у чарзе на п'есу, якую «мастак» адхіліў? Тады як?

А паставілі тое, чаго не хоча глядзець ніхто — «Апошняе спатканне».

6. Глядач ля тэлевізара. Абывательская філасофія.

НЕ АБЫСЦІ І НЕ АБ'ЕХАЦЬ...

— І-і-і, галубка мая, рыбка мая. Ты думаеш, што да чалавека, каторы ў бядзе, людзей цягне спагада? Не-е. Вот, ты думаеш, што да цябе прыходзяць... Што прыходзяць, каб паспачуваць? Не думай, думай так... Памагчы? Не-е... Цікаўнасць іх цягне... каб зблізку паглядзець і бяду і... як ты з бядою тою... Як яна цябе гне ды корчыць. Зблізку паглядзець, не пачуць, што другія будуць расказваць, а на свае вочы і зблізку. Ну, а калі прыйдзе каторая да цябе, дык жа, нагледзеўшыся, трэба нешта, ну завядзёнка такая, а не таму, што ёй трэба... Вот і сыпле словы спагады, спачування, жалю, болю... Я ведаю. Ведаю гэта. Па сабе ведаю. Вот і я прыйшла да цябе... Але я не так, як другія. Вот і мне цікава, як ты бяду сваю нясеш. І мне... цікава... як і другім — а як жа дачка твая застрэлілася? І як ты цяпер?.. Такое ж не часта бывае і не ў кожным сяле. Вот у нашым сяле ў цябе ў першай за мой доўгі век. І мне цікава, і ў мяне душа трапечацца — як жа ты?.. І як жа гэта яна? Няўжо яна перад тым і знаку табе ніякага не дала?.. Вот і прыходзяць другія... А ты не кожнаму вылівай душу. Я-та знаю, рыбка мая, я-та за свой век надзівілася з людзей... Вот і ў мяне... Я ж адзінаццаць сыноў пахавала. Колькі парадзіла, столькі і пахавала. Як першага хавала, а ён у мяне быў другі, дык думала сама легчы ў магілу. А людзі дзівіліся, цягнулі мяне ад ямкі. А потым Грышку схавала. Таксама ўбівалася. А людзі дзівіліся.

А потым вайна. Немцы трох сыноў — як таполі — вывелі і перад людзьмі расстралялі. А мяне пакінулі на дзіва людзям. Каб, значыцца, дзівіліся на маё гора... Плакала. Ой, як плакала!.. Свету белага не бачыла праз слёзы. А потым няшчасце. Трэба ж — за вайну выжылі, а пасля вайны падарваліся на сваім жа гародзе. Пограб хацелі паправіць, а там была міна. Падклаў нехта. Паліцаі, відаць... Дзесятага — Міцю — пазалетась хавала. Людзі ўжо і не дзівіліся. Прывыклі. А летась Сцяпана. Ну, гэты адпакутаваў. Ад старых ран памёр. Не плакала. І людзі дзівіліся. Чаму не плачу? Ён жа апошні.

Вот і я прыйшла к табе. А як жа ты са сваёю бядою спраўляешся? Вот пагаворым, пабядуем дый жыць будзем. А дзе ж ты дзенешся? І яшчэ дзеці ёсць у цябе. Хоць і дарослыя, а — дзеці. І жыць трэба. У мяне вунь — нікога не асталося, і то — жыву. На дзіва людзям жыву. І век мне дастаўся — які доўгі.

З МІНУЛАГА... З ДАЎНЯГА...

На высокім памосце стаіць труна, а ў ёй ляжыць замардаваны на панскім падвор'і юны хлапец.

Вакол сядзяць, стаяць у смутку і жалобе, схіліўшы галовы, старыя і маладыя, дарослыя і малыя. Хтосьці ціха плача — жанчына ці дзяўчына. Толькі сівы дзед з барадою па пояс стаіць, нібы з неба сышоўшы. Не паварухнецца.

Каля труны бацька памерлага юнака. Ён то прыцішыцца, то прыгледзіцца да сына, то зноў запрычытае, звяртаючыся да бога, да сына, да людзей.

А п а н а с. Ну як жа ты, сынок? Пакінуў нас... Ці перажыве маці... Адзіны ж ты ў нас... Божа! Ну за што ты нас так пакараў? За што ж ты паслаў нам такога пана? Мы ж яму рабілі, мы ж яму сеялі і жалі, мы ж яму і ягадкі збіралі... Мы ж яго паілі і кармілі. І яго, і скацінку яго — і каровак, і цялятак, і ягнятак гадавалі. А ён... за траву, за кветкі, за жмуток красак засек насмерць бізуном. Загубіў дзіця. Ён жа не сабе — дзяўчынцы. Няўжо табе шкада той травіцы? А душы юнай не пашкадаваў. Ну, сарваў ён кветку, ну, стаптаў кусцік травы. Ды я ж табе з лугу бярэма прынясу. Вярні мне толькі дзіця маё... Не верне ўжо. Божа! Як дапусціў ты такое зверства? Замардавалі. Засеклі... Бізунамі. Скрывянілі. І на цэлы дзень на сонцы пёкся, бедны. Мухі, авадні, сляпні елі... Заелі... Ад смагі памёр. І мяне побач прывязалі, каб па маіх вачах паміраў. Божа! За што ж ты мне такое ўчыніў? Чаму ж ты пана не караеш? Будзь справядлівым — пакарай яго. Ну не хочаш сам, маімі рукамі пакарай. Божа, я волю тваю выканаю... Пашлі мяне, божа, дазволь мне, божа.

С т а р ы. Ідзі. Пакарай. Дазваляю.

А п а н а с. Я ніколі не грашыў перад табой, божа. Я ўсё зраблю па тваёй волі... Я з панам па-панску... Не па-мужыцку. Людцы добрыя! Пахавайце сынка майго. Я не змагу закапаць яго ў зямлю. Сястрычкі жаласлівыя! І вас прашу — дагледзьце маці яго... Не пакіньце яе ў такім горы. А я пайду... Такая воля бога...

— І чаму цябе, такога дурня, прызначылі да мяне?
— Разумных да разумных, а мяне — да вас.

Калі б навуку гісторыю выклікалі ў суд, як сведку, то можна з упэўненасцю сказаць, што вінаваты будзе апраўданы, а невінаваты асуджаны на катаргу.

Рэцэнзія

на рукапіс кнігі «Уладзіслаў Галубок. Творы». Прадмова, укладанне, падрыхтоўка тэкстаў — С. С. Лаўшука. «Мастацкая літаратура». 1982

Я з вялікай зацікаўленасцю знаёміўся з гэтым аб'ёмістым — нечакана аб'ёмістым! — рукапісам. Чытаў і думаў: як многа ў нас ад тых Іванаў, якія не памятаюць свайго радства. Чытаў і здзіўляўся: чаму да гэтага часу такі несумненна каштоўны матэрыял заставаўся невядомы шырокаму чытачу? Нават я, прафесійны літаратар — драматург, з сорамам павінен прызнаць, что не ўяўляў усяго зробленага маім славутым папярэднікам. Ведаў, што У. Галубок напісаў шмат п'ес. Аднак быў пераканаты, што амаль усе яны загінулі яшчэ ў даваенны час. Ды не загінулі, не прапалі! Прапала хіба што наша зацікаўленасць гісторыяй роднага мастацтва, лёсамі тых, хто стаяў ля вытокаў беларускай літаратуры... А пасля будзем глыбакадумна разважаць, чаму марудна растуць маладыя драматургі. Адкуль можа быць той рост, калі порасль мае абсалютна не заглыбленыя ў нацыянальнай традыцыі карэнні?!

Я з вялікай зацікаўленасцю чытаў рукапіс «Твораў» яшчэ і таму, што мяне гадоў дваццаць назад асобай У. Галубка проста такі заінтрыгаваў мой добры сябра, народны артыст СССР Уладзімір Дзядзюшка. Трэба было бачыць акцёра ў той час, калі ён успамінаў пра свайго настаўніка. На ім было не простае захапленне — набожнасць. Чалавек надзвычай эмацыянальны, Ул. Дзядзюшка не адразу нават мог выразіць у словах свае пачуцці. Мінут пяць ён звычайна вар'іраваў толькі адну «кучаравую» фразу: «Андрэй, ведаеш... гэта быў чалавек... ну, гэта быў такі чалавек... ну... ё... маё...» І ўжо потым, не менш, дарэчы, эма-

цыянальна, але дастаткова складна расказваў пра ўласныя дачыненні, узаемаадносіны з У. Галубком.

Але і гэта — прыказка. Вернемся да рукапісу. Каб потым не забыць, адразу ж выказваю прапанову змяніць кампазіцыю кнігі: у пачатку яе варта змясціць п'есы і апавяданні. Гэта нічога, што У. Галубок пачынаў свой творчы шлях з вершаў і апавяданняў. Мы яго найбольш цэнім і ведаем як драматурга і арганізатара тэатральнай справы, таму лагічней, каб ужо сам пачатак кнігі адлюстраваў бы асноўнае ў яго творчасці. Сам жа прынцып размеркавання твораў, паслядоўнасць іх падачы ў жанравым разрэзе не выклікае ніякіх пярэчанняў: наколькі я зразумеў, усе яны размешчаны ў строга храналагічным парадку.

Асабліва ўважліва я знаёміўся, вядома ж, з раздзелам кнігі, у якім змешчаны п'есы. Справа ў тым, што збольшага мне былі вядомы толькі тры творы У. Галубка — «Ганка», «Пісаравы імяніны», «Суд». Пра астатнія ж п'есы я не меў ніякага ўяўлення. А ўрэшце і тут патрэбна ўдакладненне. Я з задавальненнем пераканаўся, што ў параўнанні з кнігай «П'есы», выдадзенай выдавецтвам «Беларусь» у 1968 годзе, у «Творах» даецца больш поўная рэдакцыя ранняй камедыі У. Галубка «Пісаравы імяніны»: замест аднаго акта — тры. Паколькі ў першапачатковым выглядзе камедыя складалася з трох актаў, то ўзнаўленне апушчаных двух актаў бачыцца цалкам неабходным. Не скажу, што яны вызначаюцца бездакорным мастацкім узроўнем. Па сённяшніх мерках, мы маглі б заўважыць нямала недахопаў самага рознага плана. Аднак гэта быў бы негістарычны падыход: п'еса створана яшчэ ў дакастрычніцкі час, калі беларускія тэатральна-сцэнічныя традыцыі толькі-толькі складваліся. З другога боку, я далёкі ад думкі, што, апраўдваючы адсутнасцю традыцый, варта перавыдаваць усё без разбору. Не і не! Што ж датычыцца да камедыі «Пісаравы імяніны», то для яе не трэба шукаць дадатковых апраўданняў,— яна здольна пастаяць за сябе сама (у саюзе са сцэнай). Я маю на ўвазе факты, для нашай гаворкі надзвычай паказальныя: жыве камедыя, ставяць яе на самадзейнай сцэне і сёння! І гэта ў той час, калі многія сучасныя п'есы не цікавяць нікога. Просценькі сюжэт, не бог ведае якія праблемы, а глядзіцца. І глядзіцца таму, што для гэтага сюжэта дакранулася рука майстра, які выдатна адчуваў прыроду народнага светаўспрымання, народнай этыкі. Менавіта таму калізіі «Пісаравы імяніны» не здаюцца банальнымі пры ўсёй іх фальклорнай агульна-

вядомасці — яны ўспрымаюцца толькі набліжанымі да чытацка-глядацкага вопыту, сцэнічна пазнаваемымі.

Добрае ўражанне пакідаюць амаль усе п'есы, змешчаныя ў кнізе. Адна напісана крыху лепш, другая — горш. Але відавочна, несумненна слабых твораў у ёй няма. Праверка сцэнай дала свае плённыя вынікі. І тут узнікае адна думка: вось бы прасачыць творчы працэс у драматургічнай лабараторыі У. Галубка! Больш удзячнай тэмы і прыдумаць цяжка. Такое даследаванне магло б прынесці проста неацэнную карысць любому драматургу. Сталаму, здаецца, не меншую, чым пачаткоўцу. Для чаго пішам, каму адрасуем?.. А Галубок, па ўсім відаць, беспамылкова знаходзіў дарогу да сэрцаў гледачоў, мог прапанаваць яму такія сцэнічныя дыялогі, якія бралі за жывое, прымушалі суперажываць.

Адзнакай сапраўднага таленту — тут спрачайся ці не спрачайся — заўсёды з'яўлялася яго далучанасць да радасцей і бедаў часу, да канкрэтных сацыяльных праблем. Пісьменнік павінен быць мастацкім летапісцам сваёй эпохі. Для драматурга гэта адносіцца ў першую чаргу! Калі я перачытваў галубкоўскія «Апошняе спатканне», «Бязвінная кроў», то не надта вагаўся або сумняваўся наконт часу іх напісання, мэты стварэння. Для мяне, як ліпеньскім поўднем, было ясна, што думкі і задумы драматурга жывіліся атмасферай рэвалюцыйнай ломкі грамадскіх устояў. І гэта пры ўсім пры тым, што знешняя атрыбутыка часу ў творах амаль адсутнічае. Затое ў іх ёсць дух часу, атрыбутыка ўнутраная, характэрная.

Пазнейшыя па часе напісання п'есы зноў жа не былі адарваны ад надзённых сацыяльных праблем. З добрым пачуццём гумару, а месцамі проста бліскуча, з'едліва раскрывае У. Галубок сутнасць нэпманаўскай «ліхаманкі» ў камедыі «Ветрагоны». У ёй есць некалькі камедыйных тыпаў, якія выпісаны на ўзроўні купалаўскай «Паўлінкі». І слова ў камедыі дастаткова ёмістае. Некаторыя рэплікі гучаць на зайздрасць хлёстка, афарыстычна. Не, «Ветрагоны» не шэдэўр, слабых мясцін у творы не менш, чым моцных, аднак п'еса павінна зацікавіць не толькі звычайнага чытача, але і прафесійных літаратараў. А ў народных тэатрах яе можна з добрымі надзеямі ставіць: у наш час, здаецца, зноў раскашуюцца ветрагоны і зноў пуставатыя Фросі вылазяць на кірмаш Гіменея, прывабліваючы залатымі пярсцёнкамі на кожным пальцы.

Няма патрэбы спыняцца па кожнай п'есе У. Галубка.

Паўтару сказанае вышэй: усе яны варты ўвагі. Узяць хоць бы тыя «Плытагоны». П'еса будзе публікавацца ўпершыню, але ў свой час яна прайшла добрую праверку сцэнай. І сённяшняму гледачу будзе цікава пазнаёміцца, чым жыла сцэна беларускіх тэатраў першага паслярэвалюцыйнага дзесяцігоддзя. Я ўжо не гавару пра гістарычную драму «Пан Сурынта». На такіх п'есах можна вучыць тэатральную моладзь — пачынаючых рэжысёраў, сцэнографаў, акцёраў і г. д. Буйны сацыяльна-падзейны фон, вострыя да меладраматычнасці сітуацыі, рэльефна выпісаныя характары — усё гэта дае добры разгон для творчай фантазіі. Для студыйнай работы. Тут ёсць магчымасці выпрабаваць свае сілы акцёру любой ступені адоранасці. Спектакль па гэтай п'есе можна зрабіць шматфарбным, дынамічным, відовішчным...

Калі пра п'есы У. Галубка час ад часу яшчэ і ўспамінаюць, то пра апавяданні яго ведаюць, мусіць, вельмі нямногія. А між тым у творчай скарбонцы пісьменніка іх аказалася вельмі многа — каля сарака! Звыш трыццаці з іх напісаны ў дарэвалюцыйны час. І зноў жа, мне не трэба было заглядваць у датавальную картычку. Апавяданні самі сябе характарызуюць: тэматыка, будова сюжэта, а таксама стылістыка іх беспамылкова арыентуюць у храналогіі напісання. Ну хіба ж зблытаеш водар нашаніўскай творчай атмасферы, якой патыхае ад апавяданняў «Марымонавы сабакі», «Як Сымон у воласці выкруціўся», «Навальніца», «Бор»?.. Усе апавяданні маюць няхітрую сюжэтную будову, некаторыя стылізаваны пад народна-фальклорныя гутаркі. Іншымі словамі, яны характарызуюць стан празаічнай практыкі пачатку XX стагоддзя, а таксама характарызуюць тагачаснага чытача. Чытач жа гэты, хоць і меў меншую ў параўнанні з сучасным адукацыю, валодаў дастаткова шырокім дыяпазонам духоўных запатрабаванняў. Не, не такі ўжо і просты, як здаецца на першы погляд, ідэйна-тэматычны змест апавяданняў У. Галубка. Уважлівы чытач здолее разгледзець за нескладанай сюжэтнай канвой іх глыбінны, вельмі народны, беларускі змест.

Вершы У. Галубка не надта мне спадабаліся. І гэта адбылося, мусіць, таму, што індывідуальнасць мастака ў іх праявілася слабей, чым у іншых жанрах. Тым не менш друкаваць іх варта.

А вось артыкулы пісьменніка амаль усе прачытваюцца з вялікай цікавасцю. Лішні раз пераконваешся, што ў драматурга на стале ва ўсе часы вельмі і вельмі нялёгкі хлеб.

Вывады і прапановы:

Вывад адзін. Кніга твораў Уладзіслава Галубка павінна абавязкова ўбачыць свет.

Прапанова звярстаць яе наступным чынам:

Уступ. П'есы. Апавяданні. Вершы. Артыкулы.

Да гэтых артыкулаў можна было б дадаць яшчэ некалькі:

1. Дзяржаўная вандроўная трупа, зложаная У. Галубком
2. На вышыню сацыялістычнага мастацтва
3. Театр, рожденный Октябрем
4. В сугробах Полесья
5. Калгасны тэатр будзе створаны і некаторыя іншыя.

Артыкул «За аўладанне бальшавізмам» прапаноўваю зняць. Ён увогуле змястоўны, аднак без належнага каментарыя чытачу, асабліва маладому, будзе цяжка зразумець аб'ектыўныя прычыны абвінавачванняў у адрас В. Сташэўскага і г. д.

Цікава пісьмо да Я. Дылы. Можна было б змясціць і яго, а таксама некалькі інтэрв'ю.

Адным словам, пазнаёміўшыся з рукапісам твораў У. Галубка, лічу, што вызначаць аб'ём выдання ў 25 др. арк. вельмі і вельмі несур'ёзна. Не на Галубку патрэбна эканоміць паперу. Ёсць у нас на кім эканоміць. Супроць гэтага не стануць пярэчыць і тыя, хто складаў тэматычны план выданняў у «Мастацкай літаратуры» на 1982 год.

«РАЗБОЙНІКІ»

Мазуцін — старшыня калгаса, чэсны рэаліст.

Шурупаў — яго намеснік, галоўны інжынер, чэсны ідэаліст, але ўступчывы перад рэаліямі жыцця.

Болцікаў — яго малодшы брат, чэсны разбойнік.

Ключароў — галоўны бухгалтар, проста чэсны. Зроду. Чэсны ідэаліст. Непадкупны рабесп'ер.

Зубілін (Заглушка) — райсельгастэхніка. А што такое чэсны?

. . . . — атаман разбойнікаў з лятучкі.

. . . . — ветэран працы, свінаркай і даяркай была.

Каця — яе дачка, зменшчыца.

Дана — сястра, падманутая і пакінутая.

Шпонка — муж, інвалід. Ціхі, мірны.

Закаблучны — галоўны заатэхнік, хам, меціць на пост галоўнакамандуючага.

. . . . — сакратар райкома.

Вінтоў — прафсаюзны бос. Соладкагалосая птушка юнацтва.

. . . . — прадстаўнік дзяржкамсельгастэхнікі. Прывёз пераходны сцяг.

Шкалікаў — трактарыст-камбайнер.

Акт першы

1. а) Бухгалтар прынёс на подпіс паперы. Старшыня збіраецца ў зарубежную паездку ў Балгарыю. Падпісвае ў спешцы. Звоніць у раён: што з сабою браць? «Штофы? А яшчэ? «Зуброўку»... Значкі? Якія значкі? Ну-у... Што мы — дзеці?.. Мар'я! Мар'я!»

б) Прыходзіць даярка. Хоча адпрасіцца — рукі баляць. На сваё месца — дачку хоча ўладзіць. Яна не прайшла конкурс — не паступіла. А ў мяне — рукі... А яна — дурніца... Я мора малака надаіла, а здароўе... Заробкі... Ат... Навошта тыя заробкі, калі рукі...

в) Вяртаецца старшыня:

— Чаго прыйшла?

— Прасіць прыйшла.

— Чаму не ў кантору, а дадому? Парадку не ведаеш?

— Дык там жа вас не спаймаць, усё занятыя — ці ў полі, ці ў раёне, ці ў сельгастэхніцы. А цяпер во — за мяжу.

— А што такое?

— Ды вызваліць сваю пасаду хачу.

— Як гэта вызваліць?

— Ды во — рукі... А на маё месца дачка.

— Ну, не гарыць. Потым. Прыеду, потым разбяромся. Ідзі!

І яна пайшла... Пакрыўджаная... Прыніжаная...

Бухгалтар: Пайду і я...

Старшыня: А ты куды?

Бухгалтар: Ды... дома — не паложана. У кантору пайду. Там буду Вас чакаць. А то — прыпёрся ў палац...

Старшыня: Ну, добра, добра. Капрызныя якія сталі...

Бухгалтар: А табе трэба было глянуць на яе рукі! Хоць бы глянуць...

Старшыня: Ну, ладна, давай паперы. А то часу мала.

1. Бухгалтар адмаўляецца падпісаць даручэнне дзяржбанку аб аплаце райсельгастэхніцы за рамонт машын.

«Не патурайце жулікам і паразітам. Вы ствараеце ўмовы для мафіі гангстэраў. Зладзейскі дакумент не падпішу!!»

«У цябе паперкі, а ў мяне на руках гаспадарка. Я ў кабале, у поўнай залежнасці ад іх. Не лезь на ражон! Ты хочаш пасварыць мяне з імі? Табе трэба чэснасць, а мне трэба, каб не загінуў ураджай, каб не прапаў марна труд усяго калектыву. Я цябе цярплю за чэснасць. А ты мяне за паваротлівасць і вынаходлівасць. Без цябе б не стаў рабіць таго, што раблю. Ну, ладна, ідзі! Перад ад'ездам дам інструктаж намесніку-інжынеру».

2. Першая запаведзь: убраць ураджай! Тэхніка — усяму галава! Табе выпрабаванне: быць ці не быць старшынёй. Не паддайся бухгалтару — ён пацук папяровы... Чэсны пацук. Я з ім на нажах. Ён можа пасварыць нас з сельгастэхнікай, а то і больш — звергнуць з п'едэстала. Не сварыся з сельгастэхнікай. З заатэхнікам ладзь. Ён сваю справу ведае. Яму і ўлада поўная! Скаціну шкадуе.

За рубеж з дэлегацыяй...

«Не спяшайся. Я не заатэхнік».

«Ведаю. Даўно заўважаю. А чаму?»

Маці просіць завезці бацьку ў амбулаторыю і дзякуй не сказала. Культура!!!

— А людзей?

— Галоўны заатэхнік: кадры мае — мая справа і мой клопат!

3. Атаман з лятучкі. Прывезлі запчасткі. Просяць падпісаць паперку. «Работу выканалі, работу прынялі».

Малодшы брат інжынера заваліў уступны экзамен і прыехаў на перавыхаванне ў сяло.

Атаман: Бяру! Навучу! Будзе спец!

А потым малодшы: Ты падвёў мяне! Я ў іх вачах — здраднік, даносчык!

Старэйшы: А яны і ўзялі цябе, каб мець цябе як заложніка ці адваката.

4. Дачка просіцца па ферму — даяркай. Мамчына навука больш надзейная. (Праваліла з трэскам уступныя экзамены — навекі заракласе пастунаць куды-небудзь.)

Хай маці раздоіць дзесятак першацёлак, тады возьмем.

Сябры па нявшчасці — сустрэліся. А яна пабывала і на

заводзе: грукат, шум, гул — адурэла і вярнулася. Дваюрадная сястра — каецца, што ў горад паехала.

(Галоўны заатэхнік — канкурэнт (пам.). Ён з просьбай неравесці са свінарні на раздой.)

5. Провады старшыні ў загранпаездку з дэлегацыяй сельгастэхнікі. Начальнік райсельгастэхнікі абяцае даць усё, што трэба.

Прыехаў праводзіць і сакратар райкома.

— Не разводзь рукамі, а дай!

— Я ж і развёў рукамі: в чем вопрос!!

— А суседава тэхніка стаіць.

— Дэфіцыт... На запчасткі, брат, трацінца трэба. І мне, і табе. Вось калі-небудзь вазьму цябе з сабой на базу міжабласную. Там, брат, жрупы! І вясёлы народ.

6. Бухгалтар пагражае інжынеру за падпісаныя паперы: «работу выканаў, работу прыняў».

Акт другі

1. Двое маладых. Не перспектыўны ты.

Маці гоніць Кацю дадому. Хопіць і таго, што адна ўжо засталася.

Абое рабое.

— А то праўда, што сястрычка твая, таго? Кажуць, што яна...

— Ага. І я такая. Табе ж, пэўна, і гэта сказалі? А чаго ж? Век такі. І зарабіў па пысе! Дурань. Палез.

2. У Каці дома наспявае выбух.

— Я яму дам! Я яму скажу! Маўчала, а цяпер...

Ласкавай была. Каб цябе вылечыць, а плётка пайшла, што на перадок слабая. А? Гэта прыемна слухаць?

Каця абараняе тых. Я хачу, як ты — можа, і больш — гераіняй хачу. Раздаі, памажы мне. Я ж лянівая.

Муж: Ты спакойна. Ласкай трэба. Не скандаль. Горш будзе.

Жонка: Мне горш не будзе, як з табой. Цераз іх ты — інвалід. Машыну палез даставаць з-пад лёду.

— А я не верыў. Не верыў жа?

— А рукі мае бачыш? А? Я не магу ўжо. Бачыш вузлаватыя пальцы. Раздаіць? Гэта не ізюм.

3. Канфлікт інжынера з бухгалтарам.

— Ты зноў падпісаў? Ты хаўруснік, злачынца, саўдзельнік. Калі стане вядома райкому.

Ты ж сакратар партыйнай арганізацыі, каго вы вы-

рошчваеце? Паразітаў? Эксплуататараў? Мафію? Грабежнікаў.

— А ты хочаш пасварыць мяне з сельгастэхнікай?

— Затое тэхніка не стаіць!

— Пасеялі ў час! Убралі ў час!

— За чый кошт? Плаці са сваёй кішэні, кашалька. А то добрыя за кошт яе! Глянь, якія ў яе рукі! («Падагрэў» бабу. Яна лютай стала.)

— Дзе гэта шкура, дзе?? Дзе ён?

4. Схватка Кацінай маці з заатэхнікам.

Навука інжынеру — як настаяць за сябе, за праўду.

Бухгалтар: Чуў? А? Гэта народ. А ты чые інтарэсы абараняеш?

5. Схватка з атаманам і начальнікам райсельгастэхнікі. Інжынер бунтуе!

— Райком пашукае. Знойдзе.

У атамана ёсць.

— Ну і пастой! Няма ў мяне запчастак. Апошняя была, во — павезлі суседу твайму.

— Дзівак! ЦК не можа знайсці, а то — райком. Хай пашукае. Дзяльцы! Па ўсёй краіне шукаюць.

— Ёсць у цябе? Бач — развёў рукамі. Значыць — няма.

Акт трэці

1. Ну, будзе скандал! Едзе старшыня.

Скандал з райсельгастэхнікай!

Старшыня мірыцца з начальнікам РСХТ.

— Паскардзіліся райкому?

— Хто? Калі? Не можа быць!!!

— Падумаць! Павінны пераходны сцяг уручыць, а тут падножка. Падножку, калі я іду на трыбуну.

2. Сакратар райкома і інжынер. «Як у вас з сельгастэхнікай? Ёсць крыўды?»

— Была, ды... Прыехаў старшыня і ўсё паладзіў...

— За чый кошт?

— Для народа — за народны.

Сакратар і даярка.

Развязаць вузлы з ёй і дачкой.

3. Сакратар, бухгалтар, інжынер.

Акт чацвёрты

1. Сакратар і райсельгастэхніка. Як быць?

2. Сакратар і прадстаўнік РСХТ.

3. Уручэнне. Пастанова. Туш.

4. Выступленні: старшыні.

Просіцца бухгалтар.

Маналог бухгалтара.

Перад кім у даўгу.

— Ёсць пастанова.

— Ёсць пастанова. Усё праверана.

— Уступ. Адкрыццё. Дзе прафком? У прэзідыуме маўклівыя даяркі, свінаркі з натруджанымі рукамі на каленях. Сядзяць, як перад фатографам.

А старшыня дае слова інжынеру. Ён звязаны з РСХТ, а бухгалтар звязаны...

— даўгамі звязаны.

— У даўгу перад калгаснікамі, у даўгу перад дзяржавай, у даўгу перад РСХТ.

АБ П'ЕСЕ ЯНКІ КУПАЛЫ «ТУТЭЙШЫЯ»

Неўзабаве будзе адзначацца 100-гадовы юбілей вялікага песняра беларускага народа Янкі Купалы як у нашай краіне, так і многіх краінах свету.

Паэтычная творчасць Янкі Купалы — вялікі ўклад у скарбніцу не толькі нацыянальнай культуры, але і агульначалавечай.

Мы шануем кожны радок, даражым кожным словам вялікага савецкага паэта.

Напэўна ж, рыхтуючыся да юбілею, мы пастараемся як мага поўна выдаць усё тое, што выйшла з-пад пяра Янкі Купалы.

Агульнавядомы поспех і купалаўскіх п'ес: «Паўлінка» паказана на сцэне Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы больш за 1000 разоў, часта звярталіся шматлікія тэатры і выдаўцы да «Раскіданага гнязда» — суровай драмы з жыцця беларускага сялянства напярэдадні рэвалюцыйных падзей.

Меней пашанцавала п'есе «Тутэйшыя». Сатырычныя, часам драматычныя, а часам гратэскава-камічныя сцэны з жыцця мінскага мяшчанства, дробных буржуа, былых чыноўнікаў і іншых паразітычных элементаў у самы бурлівы, няўстойлівы і пераломны перыяд нашай гісторыі — першыя гады пасля Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі, у часы нямецкай і белапольскай акупацыі Беларусі.

Перапалоханыя паны, царскія служкі, чыноўнікі, абмежаванае мяшчанства, царкоўнікі, палітычна падслепаватыя так званыя інтэлігенты, іх маральная няўстойлівасць і вартая смеху мітусня і разгубленасць — вось змест і ідэйная накіраванасць гэтай п'есы.

Мастацкія вартасці «Тутэйшых», магчыма, і не такія яркія, архітэктоніка п'есы, можа, менш дасканальная, як у «Паўлінцы» ці ў «Раскіданым гняздзе», аднак у п'есе «Тутэйшыя» вельмі цікава высвечваецца пэўны закутак мяшчанскага задвор'я Мінска ў час вялікіх рэвалюцыйных падзей. Можа, і шкада, што ў п'есе слабей выяўлены пазітыўныя, гераічныя падзеі і персанажы, аднак жа ў гісторыі савецкай літаратуры мы маем прыклады, калі творы, у якіх увага аўтара сканцэнтравана на асяроддзі зусім не гераічным і не станоўчым (М. Булгакаў «Бег», «Дні Турбіных»), і тым не менш ярка раскрывалі заканамернасць, непазбежнасць і гістарычную неабходнасць рэвалюцыйнай ломкі грамадства, дзе панавалі тыя «нестаноўчыя» класы і іх абслуга.

На маю думку, з п'есай «Тутэйшыя» варта знаёміць нашых чытачоў, бо яна не толькі расказвае аб даўнім мінулым, але і паўней раскрывае творчы і ідэйны багаж Янкі Купалы.

Не трэба толькі блытаць поглядаў аўтара з выказваннямі і пазіцыяй персанажаў п'есы, бо яны, бадай, за рэдкім выключэннем «бесплатформныя», калі не лічыць «платформай» іх уласны шлунак.

ПІСЬМЫ

1944

1. М. Р. ВАСІЛЕЎСКАЙ

21 сакавіка, Журавічы

Здравствуйте, дорогая и многоуважаемая
Мария Григорьевна!

Как я рад, как я Вам благодарен, что получил весть о том, что Петька жив, Петька здоров. Когда я прочитал, что Петька жив, я бегал, как ребенок, как пьяный. В такой войне и остаться целым — это чудо, это большое счастье. А он жив. Значит, я был прав, когда говорил, что не может быть, чтобы Петька не вернулся. Обязательно вернется. Так оно и есть. Я теперь жду того дня, когда я с ним встречусь. Это для меня будет большой праздник. Но дождусь. Теперь обязательно дождусь. Знаете, Мария Григорьевна, в армии через мои руки прошли тысячи людей, но такого, как Петька, друга я не встречал и не встречу. Петька единственный. Вы можете им гордиться. Значит, Вы счастливая мать, если Петька жив. И я тоже, видно, счастлив, что судьба сохранила мне лучшего друга. Я ему сегодня написал не письмо, а целую библию.

Ваня и Мотя уже пришли из партизан из-за Днепра, когда наши взяли Рогачев. И есть новость. Мотя уже успела выйти замуж за командира партизанского отряда. Человек он хороший. Так что можно поздравлять. Все, как видите, хорошо. Но очень жаль, что мне не пришлось увидеть отца.

Несчастливый он, бедняга. Вырастил таких детей, дал им образование, а самому пожить не пришлось. Загубили его эти звери-немцы. Вот это горе и затемняет всю радость. Очень и очень жалею отца. Но ничего не поделаешь. Его не вернешь. Я Вас попрошу: как только получите письмо от Петьки, сейчас же напишите мне, как он, не ранен ли?

Здоров ли? Где он и кем работает? Как он себя чувствует. Вы ответ скорее получите. Пока все. Сердечный привет Вам и Юзику от меня, мамы, Вани, Моти и Коли. У меня также есть еще маленький братик Леня, который родился в 1941 году. Хороший пацан.

С приветом *Андрей*

2. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

5 красавіка, Журавічы

Петька, дорогой, здравствуй!!!

Сегодня я бесконечно рад. За время войны это у меня второй раз. Первый — это возвращение Вани и Моти из партизан, и вот это твое письмо.

Петька! Сколько раз за три года я садился писать тебе, но, правда, не все заканчивал: руки опускались, я не знал, где ты. Из всех писем у меня сохранилось только одно, уже написанное здесь, я его, может быть, пришлю.

Петька! Ты просишь написать о себе, но почему ты о себе почти ничего не сказал? Что такое с тобой? Ты пишешь, что ты в тяжелом состоянии. Заболел? Чем?! Когда? Если ранен, тоже пиши, только, пожалуйста, подробно,— это не просьба, а приказ!

О себе? Пожалуйста.

22 июня 1941 года. Воскресенье. После дождя земля таяла от жары... В воздухе запах бани... Листья березок и шелковицы свертываются... Хочется дышать глубже, шире, на полную грудь, но воздух, насыщенный парами, не вдыхаешь, а глотаешь, зевая, как рыба на берегу. Соленый пот стекает струйками, просачивается в глаза. Тело как бы обвисает. Человек становится безвольным, не человек, а мякиш.

В этот день тревожной дрожью пронзило всех сообщение о войне.

Война!!!

На одних это подействовало, как ошеломляющий удар дубинкой. Кажется, человек сейчас поднимет руки, прикрывая лицо, защищая от этого удара. Глаза испуганно, растерянно забегали, они спрашивали, вопили. *«Братцы! За что же это??. А? Что же теперь?? Н-е-т!! Н-е-т!!* — кричала его физиономия.— *Нельзя!! Нену-у-у-жно-о!!»* Неожиданность выбила опору из-под ног, земля заколыхалась,

и он, шатаясь, побрел, поняв, что его «не нужно» ни к чему, что это уже есть. Он забился в уголок, испуганно прислушиваясь,— что же дальше?

Другие же приняли это, расставив широко ноги, улыбка от уха до уха, глаза блестят, фуражка набекрень. Он говорит: «Ха! И немцу захотелось таво... он забыл, как мы японцев и китайцев таво... финнов и поляков. Они забыли про Наполеона, забыли Чудское озеро, татарское нашествие (кажется, логика есть). Ну что ж, мы и немцам тож наподдаем... мы ему в два счета скулу перемножим и зубы вычтем. Да мы ему раз-раз и челюсть на затылок завернем». Одним словом «ура нам». Но «немногие» из подобных в ближайшее время стали хуже тех, которые с первого дня пали духом. Как быстро они были уверены в свои силы, также скоро они теряли веру в наши силы. Широко расставляющий ноги — неустойчив!

На третьих же неожиданность тоже подействовала. Они, закусив губу, думали. Да... на нашу долю тоже выпала честь испытать кое-что... искушать... Ну что ж, попробуем, для этого и выдуманы слова «родина», «война». Что победа будет за нами,— об этом и сомнения не может быть, но что победа — дорогая штука — это тоже факт! В общем, третьи понимали.

Каких больше — первых, вторых или третьих, я не буду говорить, сам знаешь. Законный вопрос: «А ты?»

А я? Я только, глядя на человека, злорадно протянул: «Ага! Вот вам! Не знали, что такое жизнь! Научитесь любить ее! Слишком уж вы ее даровой считали. Вы, людишки, горького не покушав, в сладком вкуса не понимали». И дальше, кроме активного участка войны, я был внимательным наблюдателем за человеком. И что ж такое я?

Я? Вскоре наша часть пошла шататься по лесным горным отрогам; все горные тропы вокруг Тбилиси я измерил собственными костылями. Потом пошли в Иран.

Озеро Севан. Среди скалистых отрогов, нагромождений камней — обломков гор, раскинулось большое синее озеро. Синий Севан. Хорош! Я о нем не буду писать. Приедешь, почитаешь дневник. От Севана до Иранской границы шел. С каждым шагом я, казалось, спускался в древние века. Культура доисторическая. От границы пешью до иранского города Маку, до турецкой границы, до города Хой и до Джульфы. Затем попал на Северный Кавказ, а оттуда с Туапсе на корабли — и десантом в Феодосию.

Между прочим, я к этому времени уже давно рвался

на фронт и не потому, что хотел кричать «ура» за родину. Я хотел знать, что такое война, что такое человек у смерти и, наконец, опять я.

Петька! Разве в письме обо всем этом можно написать? Слишком много. Короче! Брал Феодосию. Попал там в окружение. Паника. Я выхожу из окружения. Потом на петлицах появились кубики — я стал политруком. Затем несколько раз водил роту в наступление. Трудности десантных войск. Бои беспрерывные. Мне везло, потому что я родился в четверг. Я на этом фронте продержался до 10 апреля 1942 года (с 30 декабря 1941 года), а это — максимум. Наконец 10 апреля. Днем 9-го полк вел тяжелый наступательный бой. Немцы держались крепко — эсэсовцы. Моя рота была в резерве. Наконец и мне подошел черед. И я утром 10-го своей ротой выполнил задачу полка, дравшегося сутки безрезультатно. Но мне это был последний бой. Когда дело подходило к концу, немцы прицелились из миномета. Мне — в ногу. Трах! И мне сделали три дырки в ногах. Но им показалось, что этого мало. И еще — трах! И еще четыре дырки. Опять же в ногах. Они, верно, хитрые: знали, что самое больное место — ноги, и целяли по ногам. Две побили. Но ничего, кое-как выбрался, вынесли. Хотели было одну оттяпать медики, но у меня был хороший друг, который помог убедить врачей. Это — мой пистолет, с которым не расставался. Потом на самолете из Крыма в Краснодар, а там пошла писать губерния. Баку, Нахичевань, Тбилиси и, наконец, за ушко и на солнышко — отвоевался. Но очень удачно. Я совершенно не хромаю, хорошо бегаю, производительная способность превосходная. Одним словом — лоб.

Интересные встречи в госпитале, романы, полтора месяца отпуска в Баку... В остальном, прекрасная маркиза, все хорошо, все хорошо.

Знаешь, Петька, все же у меня за плечами кое-что есть. Есть что вспомнить. Приезжай.

Петька! Почему ты раньше не писал мне? Или не надеялся, что я цел? А я в тебе был уверен, как в солнце. Оно всегда есть, и ты тоже будешь цел.

Петька! Смотри, какое невыдержанное письмо. Это от того, что не знаю, с чего начать. Слишком много пропущено, и чему отдать предпочтение, не знаю. Встретимся, тогда поговорим о прошлом, а теперь о настоящем. Между прочим, я тоже пробую писать, но не печататься. Пока не набрался смелости послать. На днях тебе пришлю один ма-

ленький рассказик — «Смерть». Писал я его еще в Грузии, его надо было раньше послать куда-нибудь.

3. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

12 красавіка, Журавічы

Здравствуй, Петька!

Итак 2-й раз после такого длинного перерыва сажусь побеседовать с тобой.

Можешь поздравить меня с новым назначением — я уже работаю секретарем райкома комсомола. Удовольствия мало, но работы — больше чем по уши. Знаешь, Петька, я еще себя не нашел, где мое место — не знаю, и у меня получается — «плыви мой челн по воле волн»... Одним словом, по Зощенку: «Жизнь диктует свои законы, приходится подчиняться»...

По-прежнему живу без друзей и без особых устремлений: «без руля и без ветрил...» Я на распутье. Одолевает скука и бесцелье. Я, как слепой, не вижу дырку, в которую должен попасть,— в юбках запутался. И к тому же не хватает тебя. Хоть бы скорее дождаться письма от тебя. Здесь говорить не с кем. Ты знаешь,— раньше я в Журавичах не находил никого (кроме тебя), заслуживающего какого-нибудь внимания, а теперь — тем более.

Правда, Лара здесь, но она считает для себя недостойным общаться со мною — «видишь ли, мы, мол, противоположные индивидуумы, ты, мол, коммунист, твоего отца убили немцы, а мой ушел с ними. Я, мол,— обломок»,— вот ее рассуждения. Не глупо ли? Я ее разубеждал. Но основательно поговорить не удается — не выберу время. Да! Петька! Она просила, чтобы ты ей обязательно написал. Первый. «Мол, мы перед войной переписку прекратили, и мне первой писать как-то неудобно», что ж, можно извинить женский каприз.

Но очень просила твоего слова. Лара стала не та.

Петька, я писал уже тебе, что я был очень рад, когда из партизан пришли Ваня и Мотя. Но сейчас война, и радость непродолжительна. Сейчас, верно, радость на весь мир одна, а бед на каждого человека — пара. Так поэтому радость в доме гостит не долго — ей нужно посетить многих, а беда топчется по пятам, она всегда у двери.

Мотя с мужем уехала в Кисловодск, а Ваня сегодня уходит в армию. Родине нужны защитники. Приятная но-

вость. Здоровье у Вани неважное. Он, кажется, при тебе болел туберкулезом? ...Да, вот так-то оно...

Чем я сейчас занимаюсь? Продолжаю свое «образование». Знаешь, я окончил четыре курса «университета». Первый — армия, второй — фронт, третий — скитание по «гостеприимному» Кавказу, четвертый (за 2—3 месяца курс) — «как можно жить с риском», а теперь пятый и, верно, последний — женщины. Ты не подумай, что я стал бабником, нет. Я просто мимоходом. Первый объект сейчас — врач, военная. Стоит у меня на квартире. Она ничего, тройка с плюсом, если принять во внимание современную женщину... Ничего не хочется. Что делать? Гнить? Остаюсь на распутье. Плыви, мой челн, по воле волн. Куда тебя влечет волна. Жду!

Андрей Журавицкий

P. S.

Или сегодня день такой, что только сосать пальцы и плеваться? Тьфу! Или я вообще гниль? Ничего не хочется.

4. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

25 красавіка, Журавічы

Здравствуй, Петька!

Уже вот сколько времени я никак не соберусь написать тебе письмо. Так вот посылаю тебе вместо письма этот «приговор». Петька, не думай, что это с целью — тебя сагитировать. Интересно, какие твои замечания. Да, Петька, пребольшое спасибо за твои замечания на мою «Смерть», буквально с тобой согласен. Только, Петька, ты не прав, что думаешь, будто это мой первенец. Я и раньше пробовал браться за это, но никогда не заканчивал. Есть, например, одна пьеска из жизни партизан; она почти уже закончена, но все-таки не закончена. И я бы сказал, там кое-что есть такого, что может понравиться, но очень большой у ней недостаток — схематичность, наивная простота сюжета. Правда, от последнего она не так уж страдает. И, конечно, недостатков есть много еще, но у меня нет выдержки долго сидеть над одним. Признаюсь: я большой лодырь — люблю откладывать на завтра, а завтра ругаю — почему не сделал вчера. А помнишь, ты говорил обо мне, что я усидчивый. Я усидчивый над рисунком. И могу похвастать: с рисованием у меня куда лучше. Портреты делаю хорошо. Этому научился в Грузии, где был после демобилизации.

Жил в ауле, где ни одного русского и, следовательно, почти никакого общения с людьми, я только мазал да читал, что смог достать, и только уж когда научился азербайджанскому языку, то стал меньше засиживаться. В этом ауле почти каждому нарисовал портрет на память.

Петька! Знаешь ли? Я теперь думаю (только пока думаю) взяться за науку. Ленина и Сталина и особенно аграрный вопрос. Уж очень мне хочется знать подробно. Сделал набросок своей статьи. Приедешь, обсудим. Да, Петька, из моей библиотеки ничего не осталось — буквально ничего, но не горюй, я уже достаю понемногу. Помнишь старые способы, когда мы вместе доставали? Так вот я и теперь также. Говорят, старые, испытанные методы лучше — более опытен в них. Но сейчас я по 1—2 не беру — 2—3 десятка. Не грешно? Как думаешь? Каюсь, батюшка, грешен, но ничего: отчитываться буду на том свете, а бог милостив, все простит. Петька! Ты это знаешь, что 12 ноября мне исполняется ровным счетом 24 года? Ого! Даже самому не верится, но люди говорят, что так. И говорят, что мне уже пора пожениться. Гм... жениться, а что это такое? А? Петька?! Чижолая вещь эта штука, знаешь, я просто не нахожу (не себе места, а кому предложить рядом). Правда, на девок войны не было, но и этот народ уж очень калекий. И душой, и телом. А, признаюсь по совести, я уж насчет грешности телом не очень придираюсь, но вот беда в чем: душа — темная осенняя ночь, глухомань беловежская. Острота — осинового клина. Я не хочу сказать — везде, нет в Журавичах, но и здесь исключение есть — Лара, но и ее уже нету — в Могилеве. А я хочу полюбить (гм... во бесстыдник) и жениться. Петька, вези мне жену из Свердловска. Только, пожалуйста, перед выездом запломбируй, иначе в поезде не усмотришь, украдкой разбомбят так, что без кузова привезешь. Да, Петька, перед выездом обязательно постарайся достать «Войну и мир» и «Анну Каренину» Л. Толстого. Обязательно! Прошу, мне очень нужно. И если сумеешь — «Эстетические взгляды Чернышевского». Ты не думай, что я только учусь разбирать цвета платьев да складочками интересуюсь, а и «вучоныя словы» пробую прочитать. Петь, ну что тебе еще сказать? Вот что. Лечись поскорее — раз, и два — приезжай ко мне — мне тебя не хватает, как жены. Скорее выздоравливай. Жду!

С приветом *Андрей*

Петь! Я переписываюсь з Зиной-москвичкой. Пиши о «Грядущем мире», я посылаю даже в «Правду». Ого!

5. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

8 жнiйня, Журавiчы

Петька!

Вот тебе обещанное. Предлагаю суровой критике. И печатал сам. Один экземпляр посылаю в редакцию. Первая проба пера. Только критикуй, пожалуйста, по косточкам. Может быть, это охладит пыл. Если меня ждет удача, то попробую еще.

Искренне желаю скорого выздоровления и долгожданной встречи!!!

Андрей

Если есть грамматические ошибки, то скомандуй им: «Марш по местам!»

6. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

1 лiстапада, Журавiчы

Здравствуй, дорогой мой Петька!

Сегодня получил я твое долгожданное письмо. Значит, я не получал твоих писем не по твоей вине — виноват Аллах. Очень и очень жалею, что не получил твое фото. Если еще у тебя, то пришли, пожалуйста, и в письме проси (обязательно) цензуру, чтобы при проверке не утеряли.

Петька! Ты не знаешь, как я сегодня зол. Как я зол!!! В кулаках хрустят кости. Скррррипят скивицы. Ты говоришь — я счастлив. Какого черта счастлив. Я недоросль! Неук! Мякиш недолепленного хлеба. Мне надо учиться, а я не могу. Сегодня собрался было ехать в Минск, направляют на учебу в партийную школу при ЦК КП(б) Белоруссии. 1 год учебы. Но, видишь ли, мать считает, что не сумеет себя обеспечить дровами и Андрей не должен ехать. Я не говорю, что эта школа — мечта,— нет, конечно. Но, Петька, это же Минск, а не Журавичи, и, во-вторых, она, конечно, много чего даст — в этой школе программа комвуза. Работа моя мне не нравится. Оставаться в Журавичах с мужичьей тенденцией: мол, в Журавичах ты тоже начальство, а чего больше искать? Не конюхом, мол, работаешь? Мол, твой же дед награмотный мужик, а ты секретарь райкома. Чего же ты еще хочешь? Тьфу! Плохо, что я слишком мягкотел. Плюнул бы, сказал бы: «Живите, как хотите», да уехал... Так нет как-то... Хотя еще не знаю, сегодня ночь решающая. Может быть, уеду.

Плюну и уеду. Как гадко!.. Повторить бы какого-нибудь Есенина... Так это же глупо... Дураку туда и дорога! А оставаться у материной юбки не глупо? Еще глупее! Тьфу! Дурацкое положение.

Петька!! Где ты?! Хоть бы посоветовал... Как плохо быть одиноким среди толпы. Чувствуешь себя посаженным в большущую коровью лепешку. А ты начинаешь: «одареннее». Хомут с коросливой лошади, болотная кочка — вот что я такое. Хадора неграмотная. Да еще тоже, туда же...

Эх, Петька, Петька! Учиться, учиться мне надо. Азбуке. И не знаю, что делать.

Есть две притчи одного древнего грузина.

1-я. Жили вместе утка с жабой в одном болотце. Когда это болотце стало высыхать, утка и сказала жабе: «Давай в другое место перейдем,— ведь скоро негде и нечем будет питаться». Жаба ответила: «Нет, я уж останусь здесь,— это же мое родовое место. Ты как хочешь, а я никуда». Утка улетела, а жаба осталась. Через некоторое время утка решила навестить свою подругу. И что же увидела: на месте высохшего болотца лежала дохлая жаба.

2-я. Водится в Индии птица Татвали,— глотающая кости. Но прежде чем проглотить, она примеряет кость к заднице — свободно ли она проходит (мол, всяко бывает, а вдруг не переварит), и затем только глотает.

Так вот. Я не знаю, какой из них последовать? Или оставаться у своего «Родового места» с надеждой — авось болотце не высохнет, или проглотить кость не примеряя. Я же не знаю определенно — много ли эта школа даст, не буду ли каяться (хоть я не привык каяться вообще, как бы ни сделал — все к лучшему).

Вот если бы ты здесь был, посоветовались бы. Вот я сейчас, зажмуря глаза, гадаю — попадет или нет. Ехать или нет. Попадет — не ехать. Хо-хо-хо! «Интересуюсь, как это Костя будет работать?» Да! Вот так заковыка! Оставаться? А что там школа эта даст? Будут по 8 часов гонять по истории ВКП(б), и все. Да еще часа 4 что-нибудь в этом роде. А толком над собой работать некогда. И после школы забритают куда-нибудь похуже Журавич. Зав. отделом пропаганды, а то просто пропагандистом, где тоже над собой некогда будет работать. А если в городе придется? Лучше ведь? А? Как, по-твоему? Молчишь? Ну-ну! Молчи! Помолчи! Приедешь, я те дам!

Ну как, ехать или не ехать?

Ехать или не ехать?

Мать говорит: «Что я тебе буду говорить, сам знаешь». А думает: «Вот ждала сынка 5 лет, он вот приехал и теперь бросает — живите, мол, как вам хочется. Ну и сынок, ну и угодил...»

А? Ехать или нет?

Ехать или работать над собой дома? Можно ли толка ждать? Или лучше дома остаться, жениться на хорошей цыпочке (как один азербайджанин говорил: «Самое главное, чтобы она жи-ирная была») и завалиться в мягкое и теплое? А, между прочим, хорошо бы было. А? Ка-акая идиллия!

Скажи так: война, люди страждут, а у него рассуждения, а он харю к бабской заднице прячет. У-у-у, морда чайная. Как хошь называй, вот не поеду и женюсь! А что? «Ну, ладно, хватит чушь городить,— скажи, Петька,— бред я слышу каждый день, расскажи-ка лучше, что вокруг видишь. И без своих комментариев». Хорошо! Отвечаю тебе на все поставленные твои вопросы прямо и без выкрутасов:

1. Содержание «Грядущего мира»? Спроси у тех, кто его будет подписывать. А я скажу только, что он — суровый приговор. (Я его тебе послал.)

2. Содержание (подробное!) моей теперешней жизни? Скажу прямо, не только подробное содержание, а даже мелочное! Да-да! Езжу по району, невест выбираю, приеду домой, на потолке мух считаю, у печки сижу и учусь ни о чем не думать (есть успехи). Иногда читаю (есть что), но тотчас забываю. Запоем ношу из бедной библиотеки книги. Провожу инструктивные совещания, собрания, заседания бюро, рассматриваю (после) порнографические картинки. Очень редко рисую. Да, кстати, просишь у меня фото, в Журавичах фотографов нет, и я нарисовал автопортрет. Бумаги рисовальной нет, так я на географической карте, но акварелью испортил. Карандашом у меня кое-что получается, маслом тоже, но акварель, ох уж эта акварель, посылаю тебе эту пробу.

3. Подробно о всех наших общих знакомых? А кто у нас знакомые?

1. Мих. Павл. Стоцкого нет. 2. Родиков работает в облоно. 3. Баскин учится при Наркоминделе — будущий посол. 4. Вера Добровольская с 4-летней дочкой здесь. 5. Тоня, ее сестра, в армии — там округляется, скоро ожидаем сюда с пополнением. 6. Лена Тарахович учительствует в Дедлове. 7. Тот, что работал в книгарне, их брат, исчез, никого

нет. (Сидел ворон на дуба и клевал своя нога, ой жаль, жаль.) 8. Коля Логинов здесь. Война даже дурь у него не выбила — идиотинка в полной окраске. Вот и все. О Ларе не пишу преднамеренно — она тебе сама пишет.

4. Работает ли клуб? В клубе ржет длинногривый, а где был раймаг, там клуб теперь. Он засыпан зерном. Негде было. Немцы пожгли больше половины Журавич. Ул. Советская почти вся, Боровая, Ново-Журавицкая, около Мельницы, где был военкомат. Школа? Новая деревянная сожжена, национальная разрушена, каменная сталинская также, две старенькие кое-как сохранились без окон, потолков, дверей, полов, но, правда, теперь уже подремонтировали. Работает 9 классов. В школе работают все новые, только Зданович. Газета? «Сталинец» выходит. Редактором Хоровец Надя — помнишь?

5. О твоих вещах меня уже твоя мать спрашивала. Искал, и следов нет. Лара рассказывала, что еще в 1941 г. видела, как твоя библиотека, порванная немцами, валялась на улице. Ничего не осталось. Конечно, жаль. Как и мне всего, что накопилось за пребывание в армии до войны. Все пропало, много сюжетов, сцен, этюдов и лит. и рис. Ничего не поделаешь.

6. «Ты скрываешь или действительно без всяких осложнений перенес ранение»? Конечно, на перекрестках не показываю ран, на сцене тоже — всегда скрываю штанами и сапогами. Да так тщательно, что... Однажды был такой случай, когда проводил собрание в колхозе: одна колхозница на мою речь сказал: «Ишь ты его, лобина такая, на фронт, воевать иди, а не тут тереться». Но... Будь спокоен за меня; если женюсь, так еще сумею поработать так, чтобы жена стала «Мать-героиня».

7. За период войны в Журавичах произошли, конечно, большие события. Всего не опишешь. Вкратце. Большая часть Журавич сожжена. Еврейские семьи, оставшиеся здесь, немцами расстреляны полностью, кроме них много других также. Мой отец также расстрелян немцами в Довске. В партизанах очень много народу было, очень много награждено. Ваня и Мотя были в партизанах. Ваня сейчас на фронте. Уже награжден «За отвагу». Мотя живет в Могилеве, вышла замуж за своего командира партизанского отряда. Он теперь работает зампредгорисполкома.

8. Что представляет сейчас белорусская литература? На безрыбье и рак рыба.

Поощряется все белорусское. И знаешь, что характер-

но сейчас? Пишут на русском языке, а для печатания переводят, и, понятно, теряются, смазываются характерные национальные особенности белорусского языка. Безобразие! Я не поклонник белорусской литературы вообще, а в частности теперешней. Я недоволен. Я бы сказал, что в литературу белорусскую лезут шулера — люди копеечные. Знаешь, я начал писать статью о белорусской литературе.

Петька, Петенька! Я совсем обижен: еще больше, чем ты. Ты хоть свой рассказ получил наполовину сохраненным и выслал мне, а мне его почта совсем сократила до нуля, и я его не получил. Прошу еще, если есть, вышли. Заказным. С большим интересом прочту. И свое мнение. Петька! Я, написав это письмо, разрядился! Зло, как рукой сняло! А если бы поговорил с тобой!

Одним словом, решил — не еду! Точка. Хай сабе хомут! Хомуты тоже нужны. Петенька, пиши, жду! Жду как исцеления. Искренне желаю скорого выздоровления. Много чего не дописал, но и так уж длинно, да и бестолково. Сегодня у меня революция. Жду фото, рассказ и письма, пиши чаще.

Твой до гроба

Секретарь *А. Макаенок*

7. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

10 снежня, Мінск

Петенька, дорогой мой!

Ты приехал уже? Когда же я тебя увижу? А? Интересно, ты в Журавичах был? Я из Минска приеду в Журавичи и, пожалуй, пробуду там примерно до 25/XII — не позже. Еду туда с надеждой, что ты, может быть, там, если ты дома и если это не во вред для твоего здоровья, то постарайся приехать в Журавичи. Да, ты, может, еще и не знаешь,— ведь я учусь в школе пропагандистов при ЦК КП(б)Б, главное то, что я учусь и имею возможность работать над собой. В программе социальные науки. Есть литература. Преподаватели — профессора. Сверх программы — лекции по искусству. Можно взять многое. Лучше учиться здесь, чем сидеть в Журавичах. Работаю над Толстым. «Что такое искусство» — его философия об эстетике многое дает. С многим не согласен, но многим восхищаюсь и особенно его осведомленностью. Это действительно Лев.

Он — это университет. Изучить его — равно — окончить литинститут. И не плохой.

Еще над чем? Лучше расскажу, когда тебя увижу.

Если будешь в Журавичах, познакомься с Федором Тимофеевичем Румянцевым. Интересный человек и исключительный человек — тот, о котором говорил горьковский Сатин.

Ну, Петька, пока! Надеюсь на встречу!

Андрей

Пиши по адресу: Минск, Революционная, д. 6, кв. 8, мне.

1945

8. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

6 студзеня, Мінск

Здравствуй, Петька!

Я добрался хорошо. Из Могилева выехал в тот же день. И в Жлобине повезло — с поезда на поезд.

В школе не замечали моего отсутствия. Так что все гладко сошло. Как же добрался ты? Как твое самочувствие? Верно, досталось тебе от мамаши? Передай ей привет от меня и попроси извинения — ведь виновник твоего побега я! Пока нового у меня ничего нет. Получил от Зины письмо, в котором она воспевает нашу четверку. Только предупреждает, чтобы не влюбились друг в друга. Поздно спохватился еврейчик — обрезание уже сделали.

Она говорит, что ко мне относится с недоверием и всегда настороже — боится быть зачисленной на 5-й курс «моего университета». Это ты ей надул в уши про этот 5-й курс? А она и не подозревает того, что, какие бы между нами ни были отношения, значит,— на 5-м. Она думает, что на 5-м будет тогда, когда ремнем ее привяжу, как армянин. О тебе пишет, что пишешь ей очень мало и в то же время очень много. Видно, что не понимает твоих писем; и приходится думать над ними и... безрезультатно. Эх мудрствующие! Я ей напишшшу!

От нечего писать посылаю тебе зарисовку вагонных похождений. (Целое не годится, а куски пригодятся.)

Итак... внимание:

«Солнце село где-то за лесом. Из окна вагона было видно, как, теснясь, быстро уходили назад ели и сосны близко подступившего леса. Поезд мчался, мерно постукивая колесами на стыках рельс. «Вот-так... Вот-так...» — слышалось из общего шума движения. И в такт вагоны вздрагивали, отчего пассажиры с серьезными лицами пошатывались, неловко кивали головами и до смешного были похожи на неустойчивые детские игрушки. Рядом с девушкой сидела седая древняя еврейка с беззубым ртом и крючковатым носом. Закутанная в серый платок, безразлично глядя в окно, она утомительно долго что-то жевала, пробуя то одной, то другой стороной рта. Девушка, искоса взглянув на нее, отвернулась. Видимо, не понравилась безобразная женская старость.

На противоположной полке, облокотившись на маленький столик у окошка, дремал солдат. Рядом с ним, откинувшись назад, сидел второй и безо всякого выражения на лице наблюдал за девушкой. Его сосед — тоже солдат — сидел наклонившись, опершись локтями на колени, и о чем-то думал, время от времени затягиваясь почти затухавшей папироской. Дыму почти не было видно. Вагон быстро заполняла густая темнота. На третьей полке какой-то нацмен рассказывал анекдот из времен гражданской войны об одном грузинском князе, который, попав в руки красноармейцев, оправдываясь, говорил: «О, мой бо-олшой революционэр! Большевик! Когда Дума была, когда я сидел в Дума, ногам топал, рукам хлопал, свобод просил». Наверху захохотали. Девушка улыбнулась и, поймав на себе внимательный взгляд сидевшего напротив военного, невольным движением руки поправила волосы. Потом, открыв ридикюль, нащупала там зеркальце, не вынимая его, посмотрелась и, видимо, не рассмотрев ничего из-за темноты, захлопнула ридикюль.

— У вас что-то выпало,— заметил военный.

— Да? — переспросила девушка и было нагнулась, чтобы поискать, но военный, опередив ее, пошарив рукой у ног, поднял маленькую металлическую трубочку и подал девушке.

— Спасибо,— сказала она,— это губная помада. Уже который раз я ее теряю.

— И надо бы совсем потерять. Неужели вы мажетесь? Я, собственно говоря, терпеть не могу тех, кто разрисовывает себя,— высказал свое убеждение военный.— Это же дикарство, если угодно.

— Совершенно напрасно,— возразила девушка.— Вполне культурные женщины употребляют эту косметику.

— И совершенно напрасно,— в свою очередь заметил военный,— к чему это?

— Как так? Это придает лицу свежесть, все это из желания нравится вам, мужчинам.

— Откуда вы это берете, что это мужчинам нравится? Я, например, ни одного мужчины не знаю, который бы хвалил за это женщину.

— Удивляюсь! А я вот даже сегодня встретила одного. До вас в этом же купе ехал лейтенант. К слову сказать, у нас с ним завязался разговор на эту тему. Вот также, как и с вами,— из-за этого карандашика. Так этот лейтенант сказал: «Если я женюсь, то моя жена обязательно будет подкрашиваться».

— Это вы не заметили, он говорил с иронией.

— Нет, совершенно искренне.

— Ну, то, вероятно, из лести к вам — у вас ведь коготочки тоже подкрашены.

— Не думаю. С какой стати?

— А просто так, ради искусства. Хотя все может быть; вполне возможны и такие своего рода феномены. Мне, например, нравится все натуральное, свое, безыскусственное, конечно, красивое, но простое, без подкрашиваний и подмазываний, прическа без буклей. Глаза, брови, губы без заигрывающей декорации, бутафории. Вы, кстати сказать, хороши и без краски. Даже замечательны.

— Это что? Лесть? — с ноткой недоверия спросила девушка.

— Нет! Совсем нет! С какой стати?

— А может быть, просто ради искусства.

— Да нет же, говорю. Вот только ваши коготки все дело портят. Он наклонился ближе к ней и взял ее руку. Он почувствовал в своей сильной мужской руке маленькую женскую ручку. Ему казалось, что мягкий, нежный бархат ее руки просит ласки. Он попытался погладить ее. Девушка слабо отдернула руку, но он удержал ее в своей.

— Вот только ваши коготки все дело портят,— тихо проговорил он, наклонился еще ниже.

Сначала несмело провел своей рукой по ее. Затем загрубелая солдатская рука начал поглаживать, кончиками пальцев ласково прощупывать нежное мягкое женское те-

ло. В нем появилось животное чувство самца, не чувство страсти, а чувство сильного к слабому, беззащитному, хрупкому. Она тоже, почувствовав сильное, мужское, наклонилась над его головой, вдыхая запах мужских волос. Ему страстно захотелось поцеловать эту ручку. Когда его губы коснулись ее руки, она вздрогнула, слабо отдернула руку, но он сильно сжал ее и стал покрывать поцелуями. В нем заговорил самец. Она тоже почувствовала это.

— Что это? — не то возмущение, не то удивление послышалось в ее голосе, она выдернула свою руку.

Он ничего не ответил.

В купе никто ничего не замечал. Или потому, что было темно, или все дремали под убаюкивающий перестук колес. Только наверху все тот же нацмен продолжал свои анекдоты.

«Был у нас одын. Плохо ходыл ногу в ногу в строю. Командир кричит: «Мамедов, смени ногу! Мамедов, смени ногу!» А Мамедов молчит, молчит, потом говорит: «Товарищ командир, какой смени ногу. У меня толко две ноги, запас нэту. Какой менят будыт?» Наверху загоготали по-солдатски.

Девушка и военный молчали. Потом он положил свою руку на ее.

— Четыре года солдатом,— сказал он.

Она не убрала руку, но разговор не клеился. Утром, когда поезд подъезжал к Минску, когда уже было совсем светло, девушка и военный сидели совсем чужими, то ли ночь была виновата, то ли воображение, рисующее всегда лучшими красками».

И все! А теперь изволь свои замечания. Я же недаром четыре листа писал. И еще — придумай заглавие и поставь недостающее в конце слово. Ладно? Ну, на этом кончаю. Пиши почаще и побольше. Жду. Черт побери — совершенно мало времени. Много приходится готовиться к занятиям.

Как себя чувствуешь?

Жду. *Андрей*

Минск, Революционная, д. 6, кв. 8.

9. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

25 студзеня, Мінск

Здравствуй, Петька!

Если письма твои будут идти ко мне столько времени, то следующее твое письмо может получить, увы... только мой внук, а я уже к этому времени успею уйти в область преданий.

Шестнадцать дней, а расстояние почти через улицу. Движение (всякое) прогрессирует. Как бы какой-либо математик или физик выразил бы мое состояние сейчас:

«Сила, осуществляющая движение, вывела из состояния покоя и равновесия меня и привела душу мою к колебанию, подобно маятнику часов с непомерно большой гирой, и я, подчиняясь законам всемирного тяготения и стремясь заполнить торичеллиеву пустоту моей жизни, поднимаюсь по крутой гипотенузе все выше и выше, приближаясь к мечте. Но все случается, и, возможно, под воздействием внешней механичной энергии все мои замыслы могут лопнуть, как паровой котел без клапанов, не выдержав давления, и бушующие пары моей фантазии, попав в холодильник действительности, превратятся в капли холодной и зловонной жидкости, которой будет не достаточно смочить даже дна того котла, который был разорван при паровом состоянии жидкости.

Но пока ничего не случилось, и манометр показывает нормальное напряжение моего состояния. Хватит.

Короче говоря, пока ничего не известно, и я жду и жажду.

Цыганка гадала, цыганка гадала...
Цыганка гадала, за руку брала.
И мне говорила, и мне говорила, что куда-либо скоро поеду.

Куда, пока не скажу, авось не выйдет, так хвалиться не нужно заранее. Если будет удача — это сюрприз тебе.

Петька, а я ка-же-е-тся втрескался... Такая ма-а-аленькая цыпочка и хорошенькая, но не знаю, может быть, судьба — веник — отметет меня от этой хорошенькой безделушки. А все идет к этому. Немножко жаль — она хорошенькая, маленькая кошечка, можно гладить, играться с ней, а она будет улыбаться, можно шутить с ней, и она даже не будет делать вида, что не понимает. Хорошо! Хорошо!

Петька, нехорошо, что ты мне такие неписьма пи-

шешь. Открыточки маленькие-маленькие. Ну что еще. Написать тебе, что я слушал «Алесю»? А, не стоит — ерунда! «Позняе каханне» Белдрама? Х-х-хорошо! Да-да! Хорошо! Молодцы! Понравилось. Что делаю? Изучаю «Что делать?» Ленина. И еще? Безработничаю над неработой. И, самое главное,— каждый день на 200 % мерзну. До задницы ниже 0° по С. От задницы и выше ровно 0° по С — и не замерзает, но и не тает. Руки же минус 45 °С. Бр-р-р! Как ххххолодддно!

Пп-поэтому кончаю...сь

Пиши!

Андрей

P. S. Адрес Борхозова: Могилев н/д, ул. Первомайская, д. 55, кв. 12. Борхозову А. Х.

И еще: Зина просила очень, чтобы ты прислал ей адреса твоих московских родственников. Пошли ей *обязательно*. Без шуток.

10. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

25 студзеня, Мінск

Прочь робость!

Где смелость та, с которой немцев бил,
Та смелость, чтобы дала вдохновенье,
Чтоб девушке, что крепко полюбил,
Мне сделать откровенье.
    Увижу я ее, и сердце затрепещет,
    И хочется сказать ей ласковое слово,
    Но робости струя на сердце хлещет,
    И в страхе замирает оно снова.
Так что же? Мне будто не узнать,
Как девушку любимую целуют?
Нет уж! Умел я доты брать,
А завтра и ее я атакую.
    К ней завтра подойду и, не смотря в глаза,
    И совершенно смело, а не как всегда,
    Ну, может быть, вздохнувши три раза,
    Скажу той девушке: «Как я люблю тебя!»
А может, как вчера точь-в-точь?
О нет! Прочь робость, прочь!

Э-э! Петька, видно, толку с меня не выйдет. Начинаю стихи писать. Почему, сам догадывайся. Вот дурак, почти что влопался. Каково? А?

Петька, а кажется, неплохо получилось. Я даже не подозревал, что я хотя бы так могу. Во хомут! А? В 25 лет до стишков докатился. Петька, почему мало мне пишешь? Жду! Привет маме, и Юзику, и тете, и бабушке, и всему кусту.

Андрей

11. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

30 студзеня, Мінск

Привет, Петька!

Сегодня вот это-то письмо — описательная тренировка, а тем самым приоткрытый занавес — что же меня иногда занимает.

После продолжительного чтения и добросовестного впитывания ленинского «Что делать?» я, идя в школу, был всецело поглощен глубокими размышлениями о так называемой высокой материи, не замечая всего окружающего: ни людей, куда-то спешащих, ни мороза, усердно щипающего за уши и руки. Одним словом, был далек от всего земного, рассуждая о земном.

Размышляя на ходу, я старался излагать про себя мысли в стройные (как мне казалось) и красивые предложения, будто готовился к речи или докладу. (Заметь, это у меня вошло в привычку.)

Я и не заметил, когда пришел в нашу столовую. С видом сократовского глубокомыслия зашел в столовую, взял в кассе талон и, сев за стол, все с тем же безразличием к окружающему, не прерывая прежнего хода мыслей, стал ожидать обеда. Не знаю, долго ли я сидел, нет ли, так как время не замечал,— все думал и произносил в пустоту обрывки философских речей, и ничто не выводит меня из этого состояния глубокомыслия; лица — жующие, говорящие, смеющиеся — все пятна, человеческие фигуры, двигающиеся, стоящие — все тени. И вдруг... (ох это вдруг!) Вдруг я замечаю, что на меня пристально и долго смотрит пара глаз. Пара не то чтоб очень, но хорошеньких девичьих глаз. Она заметила, что я обратил внимание на ее взгляд, и повернула головку (она сидела ко мне спиной).

Сначала этому ее взгляду не придал особого значения,

но он уже сделал свое дело — вывел меня из олимпийского покоя. Через несколько секунд снова замечаю, что эти глазки снова скользят по мне, смазывают меня. Интересуюсь, что такое, в чем дело? «Ага,— думаю,— видно, моя белая кубанка привлекает ее внимание». Снял ее. Гляжу в тарелку, но чувствую, что эти глазки снова на мне. Посмотрел — точно. И так глядят, будто кушают что-то сладкое. «А-а-а! — догадываюсь я,— значит, этот фрукт (т. е.— я) по вкусу пришелся». «Ну, что ж,— думаю,— хорошо». И тоже стал почаще поглядывать на нее, стараясь встретиться взглядами и тем самым дать знать ей, что я заметил ее внимание. И так до конца обеда друг друга смазывали взглядами. Покончив с обедом, встал, вытер, как порядочный, платочком постный рот, постоял в нерешительности и, не решаясь подойти к ней, посмотрел на нее долгим определяющим взглядом (что она тоже заметила) и, как самостоятельный, медленно вышел из столовой. «А у нее вид все-таки ничего»,— думал я. Вид быстрой игривой кошечки, маленькой, которая ласково будет вилять хвостом, когда ее гладят, но и может царапнуть, когда ей этот хвост прищемишь. На занятиях о ней совершенно забыл. Разве до нее там? Если в моей группе есть Ниночка, за которой я еще раньше начал посматривать и даже почти втрескался. Не то чтоб совсем, а так, уж очень она хорошенькая, чтобы гладить. Ну и занятия посвящаются Ниночке, которая ведет себя по отношению ко мне настороженно, недоверчиво, скромненькой недотрогой. И так это говорит мне почти детским голоском: «Ну что вы...», «бросьте баловаться», «не мешайте слушать»... И кажется, будто она не договаривает — «дяденька»... Мол — «ну, что вы, дяденька». А я люблю это маленькое, нежное, почти беззащитное и наседаю исподтишка. Хо-хо! Какой жирный гусь?! После занятий — на ужин. На ужине снова замечаю те же пристальные глазки. Заметили и сразу заблестели. Она начала шевелиться, крутиться на стуле, будто сидела на горячем утюге. «Так-так,— думаю,— что ж, надо подойти». Но как? Решил — поужинаю, потом подойду. Ужинаем и следим друг за другом. Я кончил раньше. Жду ее и думаю, под каким предлогом подойти? Ленинское «Что делать?» и «С чего начать» — не помогают найти выход. Робею. Она же встала, будто ожидая меня, постояла и, видя бесполезность (я все робел), быстро направилась к дверям. У дверей оглянулась на меня, будто ожгла — вот, мол, хомут,— лови мух. Дей-

ствительно, хомут, решил я, и поплелся домой. Вечером написал ей записку. Мол, заметил, что вы обратили на меня внимание. Я тоже обратил на вас. Мол, очень хотелось бы мне узнать вас, и если вы не против сделать большое удовольствие, то сделайте его мне,— дайте ответ, и встретимся. На следующий день в обед после колебаний и робости — вручил. Вечером она встречает меня в столовой и сует мне записку.

«Уважаемый Андрюша! С приветом к тебе Таня Буденкова. Я расписывать о своей душевной привязанности к тебе, поверь, не имею времени. Сейчас в 17.00 я заступаю на дежурство в столовой (это у нас делают в качестве общественного контроля *(примеч. мое)*, а поэтому ответ мой будет в сжатой форме, но думаю, что на этом мы не должны остановиться. Возможность есть и будет у нас встречаться, где мы узнаем все друг о друге.

Я вижу в лице Вас замечательного человека. (Хо-хо!!!)

А насчет сердца, то у меня сложилось почему-то такое мнение, что нрав его соответствует моему. Возможно, я здесь чего... переборщила, так прошу, извини за откровенность. Я верю и жду!

В 10.00 вечера я буду в читальне».

Это дословно. Встреча не состоялась — в читальне не было света. Отложили на завтра. Да, я пропустил, что вчера вечером я написал стишок «Прочь робость», это по поводу того, что струсил к ней подойти, а дал его почитать Ниночке, которая в ответ сказала: «Я не знаю...» (И не хватает «дяденька».) Вот и все. Надоело писать.

Пиши! *Андрей*

12. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

18 сакавіка, Гродна

Здравствуй, дружище Петька!

Итак, я на западе. Научился,— уже работаю 2-м секретарем Гродненского горкома комсомола. Петька, город мне очень понравился. Хорош. Это единственный (сейчас) город в Белоруссии, который сохранил себя в этой войне. На днях еду в Журавичи. Думаю жениться. Хо-хо!!! В двадцатых числах апреля буду в Могилеве. С Бархозом не совсем важно. Ну, пока! Пиши, жду писем в Гродно. Привет маме, Юзику! Как себя чувствуешь?

Андрей

13. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

9 красавіка, Гродна

Здравствуй, Петька!

Ты ищешь мои концы... Я в Гродно. Между прочим, мама меня разыскивает. Написала письмо на имя секретаря горкома комсомола и спрашивает, где же ее сын. Безобразие, а не почта — я уже несколько раз писал.

Итак, я в Гродно. Ты спрашиваешь относительно переезда в Гродно семьей. Мне бы очень хотелось, чтобы мы были вместе. Очень! Я здесь один!.. В чем же дело? Значит, можно переехать? Мне хочется сказать — да! Но советовать или звать... Это же война и, следовательно, условия военные. Они везде, и в Гродно тоже. Конечно, в Гродно значительно лучше, чем в других городах. На базаре дешевле, чем где-либо. Но я золотых гор обещать не могу. Но скажу вот что — квартирой будешь обеспечен хорошей. И, главное, здесь очень и очень нуждаются в работниках, так что можно устроиться в хорошее место, а это теперь основное. Дальше. Я имею 5 соток земли, которую засею картошкой. Я не знаю, в каких условиях живете вы там, и если терять нечего, то можно переезжать. Вызов я могу дать лично в руки. Я еду домой и беру десяток чистых бланков для того, чтобы набрать работников. Дальше еще что. Городишко замечательный, мне он очень нравится. Да еще не нужно забывать, что город пограничный, а в погранполосе всегда условия были значительно лучше, чем где-либо.

А лучше всего, если сумеешь приехать в Могилев, то мы побеседовали бы обо всем. Когда буду в Могилеве? Я сообщу телеграммой. Постарайся быть. Как бы мне хотелось вместе быть — и жить, и работать. Мне хочется сказать прямо — обязательно переезжайте. Здесь, конечно, лучше, чем в других городах, а в районах совсем хорошо. Тут же война почти что не коснулась.

Надеюсь на встречу в Могилеве. Примерно в последних числах апреля или, в крайнем случае, в начале мая.

Петька, как только получишь телеграмму, немедленно выезжай в Могилев, и, может быть, вместе переедем в Гродно. (Конечно, с семьей.) Ну, пока. Привет маме, Юзику.

Андрей

Гродно, ГК ЛКСМБ. Мне.

14. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

24 красавіка, Гродна

Здравствуй, Петька!

Почему я от тебя не получаю ничего? Или ты хочешь, чтобы я женился? А это может случиться — надоело одиночество в толпе, а ты к тому же еще не пишешь. Петька, одному жить становится невыносимо. Ты должен переехать сюда. Жить можно хорошо. (Я понимаю — с семьей.) Но одному мне уже стало невмоготу. Дома сидеть некогда, да и жутко, и вот — редко когда ужинаю, хоть и продукты есть (прихожу поздно). Да что тебе рассказывать — полная апатия. Не жизнь, а... (Ну ты сам знаешь.) После 1 Мая я еду домой. Заеду в Могилев, где назначаю свидание (словно Молотов и Трумэн). Когда точно — сообщу телеграммой. Но вы если собираетесь переезжать, то готовьтесь. Я вызовы привезу с собой. Ну, пока! Сегодня настроение такое, как здесь климат — дождь, слякоть и вечно хмуро.

Андрей

1946

15. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

28 мая, Журавічы

Здравствуй, Петька!

Почему не пишешь? Что, время нет? Аль знаться не хочешь? Что, может, антилигентом почувствовал? Аль загордился тем, что изредка нюхаешься с министерскими дочками?! Так я тебе, такую твою барыню, ежели приеду в Минск, то лучше заранее тикай куда-либо, ибо я уж тебе по-настоящему спущу портки и так уж высеку те места, которыми ты по креслам ерзаешь, что вспомнишь не только меня и Журавичи, но бабушкину бабушку. Я ругаться не люблю, но коли дойдет до этого, то лучше уж закрывай уши. Понятно? То-то же, мотай на ус! Как твои дела? Чем занят? Как в школе? Что пишешь? Какие пла-

ны? Почему ты никогда мне о своих планах ни слова? А? У меня, например, все построено на планах, которые никогда не осуществлялись и не осуществлятся. Хорошо это — намечать план и быть заранее убежденным, что ничего не будет? Как думаешь? Ничего, если я даже 1 % выполню, и то будет иметь значение. А пока исполняю роль журавичской Немезиды. Интересно, но утомительно. О! Господи!!! Дай мне силы и терпения проработать годик в этом милицииугодном учреждении.

Снова здравствуй, Петька!

После недельного перерыва решил дописать письмо. Знаешь, Петька, вот я ознакомился с ролью и обязанностями судьи и пришел к выводу — я не смогу им быть, *не смогу*. Нужно быть бездушным, бессердечным, бесчувственным до некоторой степени человеком, чтобы выполнять свои обязанности *как нужно*, а не только *как должно*. Все-таки я должен, защищая одних, сурово карать других, а карать приходится людей всякого сорта, причем чаще всего людей подобных чеховскому злоумышленнику, а на таких рука не подымается. Так что моя карьера в этом направлении в самом начале идет «наперекосяк». К тому же убеждению, что амплуа судьи для меня не соответствует, добавляется то обстоятельство, что я местный, и придется дубасить дубинкой в своем гнезде, а это кое-что да значит. Черт знает как быть. Но, кажется, пока еще не принял дел, можно уклониться от этого милицииугодного занятия. Как ты думаешь? Черт бы тебя забрал, Петька, ты мне никогда не посоветуешь толком ни в чем. Да, кстати. Я тебе однажды замечал, что страшно не люблю, когда мне врут, делая гримасу искренней правды. Тем более неприятно мне слышать ложь от тебя. А у тебя есть эта струнка. (Учти, Петька, на ложь я очень чувствителен, не знаю почему.) Вот ты пишешь, что ты ходил к Данилову, а он был в командировке — это же неправда. Дальше, ты утверждаешь, что был разговор о пьесе с Нефедом — тоже ложь. Только прошу не оправдывайся — тоже врать будешь. Не обижайся! Признайся, как есть, и я не обижусь. Наоборот, ты укрепишь мое убеждение, что у меня есть искренний друг — Петр. (Да, я нарочно послал письмо к Нефеду и, конечно, узнаю кое-что.) Ага! Петька, прими к сведению — я, стремясь пробиться в литературу (возможно, и напрасно), я совершенно не собираюсь рассчитывать на протекцию каких бы то ни было друзей, даже и на тебя. Дело в том, что это литература,

а не горторготдел. Хотел было еще распространяться на эту тему, но решил — не стоит, — все равно скажешь: «Боже, какая наивность!»

На этом пока приканчиваю! Пиши о себе да побольше! Передай привет Галочке и Марии А., а так же Алексию.

Да, мать остановилась у меня, но пока на работу не устроилась. Усадьбу засеяла, приписалась. Был маленький инцидентик с милицией, но это чепуха, все прошло. Теперь она поехала в Гомель за вещами, чтобы окончательно перебраться в Журавичи. Где Юзик? Что слышно от Володи? Не собираешься ли сам в Журавичи? С деньгами, брат, пока неустойка, придется обождать, пока пришлют из Минска. Попробуй поинтересоваться у Данилова, пошевели, если не лень. Интересно, отчего не захотели печатать в «Чырвонай змене» мое премированное барахло, если не поленишься, узнай. Узнай также, опять-таки если не лень, о тех, что я оставил «Вожыку».

Только ради бога не ври!!!

Страх, как не люблю! Ну покедова!

Андрей

16. А. М. КУЛАКОЎСКАМУ

3 снежня, Журавічы

Привет, Алексей! Здравствуй, дружище!

Ты, браток, извини, что долго не отвечал тебе. Написать письмо — тоже надо настроение.

С чего начать? И в письмах должно, как и при встречах, начинать с чего-либо личного, сердечного излияния, но на этот раз я нарушу правило. Начну с дела, с серьезного. Да, я прочел критику твоего «Сада». Прочел раньше, и теперь вот лежит передо мной эта статья. Ты просишь откровенно изложить мое мнение о ней. Изволь — я с друзьями говорю только откровенно, на то и придумано такое определение «друг», чтобы говорить с ним от души, откровенно.

Ты напрасно падаешь духом. Не смущайся. Не тебе, а Самутину надо краснеть за эту статью. (Если не за то, что он написал, то за то, что допустил ее на страницах своей газеты.) Не смущайся тем, Алексей, что в авторитетной

газете против тебя выступил недостойный. Я это докажу. Я напомню известные тебе слова:

«Хвалу иль клевету приемли равнодушно
и не оспаривай глупца».

Умные слова, не правда ли? Я бы добавил к последнему определению еще одно рифмующееся слово — «слепца». Да! Эту статью писал декларатор (я умышленно не называю его человеком), который вечно сидит в глухом кабинете, на каком-нибудь четвертом этаже, с окнами на безлюдную улицу, почему он и не видит, как люди ходят, как живут. К нему никто из смертных не заходит, и он никуда не ходит, ничего не видит и ничего не делает. Даже паёк ему получает жена, которая боится с ним говорить, и потому не рассказывает об очередях и прочем. Начитается этот «весьма ответственный работник» программных статей и односторонних информаций, а потом, вперив свои глаза с бельмами (да-да!) в беленый потолок, «обобщает накопленный опыт». И вот вдруг, нечаянно попадается ему что-нибудь новое для него, повторяю, для него новое освещение фактов, и он, не подумав и не разобравшись, шарахнет из-за плеча критику, обливая помоями и правду и правдивость, причем старается принять авторитетный вид.

Конечно, каждый, мало-мальски разбирающийся в литературе, в жизни и взаимосвязи между ними, понимает, что подобная критика слишком дешевая и исходит от куцых людей, которые не в состоянии разобраться, что такое общественные задачи и что такое действительность, и обычно путают их, общественные задачи называют действительностью.

Если этот человек неспособен разобраться в таких простых вещах, то не он может разобраться, понять и тем более правильно истолковать задачи литературы, справедливо оценить то или другое литературное произведение в свете этих задач. Писавший критическую статью неправильно представляет себе действительность и, следовательно, неправильно анализирует твой «Сад».

Я уверен, что он бьет себя в грудь и называет себя марксистом, а я бы назвал его не только непоследовательным марксистом, а совсем немарксистом и непоследовательным в своих рассуждениях. Критик отмечает, будто ты утверждаешь, что немцы своей пропагандой растлили души всех колхозников. В «Саде» ничего подобного нет, никакой ссылки на наличие в сознании колхозников фа-

шистской идеологии. Я уверен, что и ты не меньше «критика» понимаешь, что ни немцы, ни их политика, ни их идеология популярностью среди колхозников не пользовались, что это доказано массовым партизанским движением и победой советского народа над немцами.

Дальше «критик» прокурорским тоном говорит: «По рассказу «Сад» эти трудности состоят не в том, что немцы оставили нам в наследство колоссальные разрушения, что восстановить разрушенное мы должны в короткие сроки, а в том, что колхозники будто бы уклоняются от работы в артельном хозяйстве, что индивидуалистические частнособственнические инстинкты берут верх над коллективом, государством...» и обвиняет тебя в клевете на действительность.

Я в корне с ним не согласен! Он трижды не прав. Во-первых, рассказ называется «Сад», следовательно, о саде и речь идет. В рассказе говорится, что немцы вырубили половину сада — это ли не разрушение? Это ли не трудности в восстановлении? Во-вторых, «критик» отрицает наличие факта, имеющего место в действительности, — факта некоторого роста после войны у определенной части крестьянства частнособственнической тенденции, индивидуализма. Отрицать этот факт, это значит бессовестно лгать. Нужно правильно объяснить этот факт. Он вполне закономерен. Объясняет его совсем не влияние фашистской идеологии. Нет. Объясняет его нам Маркс и его учение, о чем забыл критик и несправедливо обвинил тебя в клевете на действительность. Маркс говорит: «Общественное бытие определяет общественное сознание». Давай обратимся к фактам. Я бы мог оперировать многими, но приведу лишь один пример. В нашем районе в прошлом году из 71 колхоза на трудодни выдали колхозникам только в 13. Что после этого можно сказать о сознательности колхозников в остальных колхозах, о их отношении к артельному труду? Ясно, что у определенной части малосознательных колхозников заинтересованность в артельном труде пала.

В чем корень зла? Пусть нам подскажет логика, марксистский диалектический метод,— низкий экономический уровень колхозов в связи с войной и разрушениями. Сокращение общественного поголовья скота и тягла (в 2,5—3 раза в сравнении с довоенным), истощение земли, нарушение севооборота, недостаток в рабочей силе, инвентаре. Следствие — низкое качество обработки земли. След-

ствие — низкий урожай, следствие — неоплачиваемый труд. Неоплачиваемый труд — непроизводителен. А ведь это артельный труд. Вот чем объясняется тот факт, что у определенной части крестьянства серьезно наметился рост индивидуализма и частнособственничества. Иначе чем можно объяснить, что партия сейчас обратила серьезное внимание делу идеологического воспитания масс. Чем объяснить появление новой газеты «Культура и жизнь», целого ряда постановлений ЦК ВКП(б). Конечно, тем, что сейчас перед партией, перед печатью, литературой, искусством стоит важная и неотложная задача — воспитание масс в духе социалистического отношения к труду и средствам производства, к государству, к обществу.

Все мероприятия партии направлены на ликвидацию эгоизма, индивидуализма, частнособственничества, которые все-таки пока есть, и отрицать их наличие, значит отрицать необходимость указанных мероприятий партии.

Вот и все основные обвинения твоего «критика», несостоятельность которых очевидна.

Согласен со мной?

То-то же! А духом падать нечего. Пиши побольше и старайся меньше допускать настоящих недостатков, а таким критикам надо давать отповедь.

Я, брат, обе руки поднимаю за правдивость в литературе. Правдивостью никто не должен пренебрегать, если он хочет, чтобы его уважали как честного гражданина в литературе.

Ну, а теперь пару слов о себе. Модею по-старому. Кое-что пишу. Скоро пришлю тебе для обозрения. Скучаю. Хочется вылезти на свет из Журавич. Я бы тоже не прочь поработать вместе с тобой. Ты, Алексей, готовь мне почву к будущей осени, я обязательно из Журавич выеду. Подбирай место.

Все удовольствие у меня — радиоприемник. Иногда часами просиживаю у него и особенно если литературные передачи. Бывают хорошие вещи.

А в остальном — скука. Пиши, брат, буду очень рад. Привет близким, а также Галочке и Марии Адамовне. Желаю удачи!

Где обещанный «Нямко»?

17. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

1 ліпеня, Журавічы

Здравствуй, Петька! Привет, Галочка!

Итак, сегодня я пал духом... Вот и вся лирика.

Дальше, дорогие товарищи, остановимся на вопросе, имеющем более практическое значение, который беспокоит меня на данном этапе. Категорически заявляю — в таких условиях я больше работать не могу! Да, да! В таких условиях я, безусловно, могу работать только условно. Необходимо отметить, что некоторые товарищи безответственно и нечутко относятся к товарищам, которые, возможно, способны расти, возможно, нет.

Это не шутка, Петька. В Журавичах, в конце концов, я могу научиться писать только таким стилем. А мне кажется, что я все-таки мог бы не только шпаргалки для чужих докладов стряпать. Журавичи высосут все! И тебе не жаль гибнущего? И не действует на тебя вопль? А-а! То-то же. Вижу, как из твоих ясных очей вытекают ручьями слезы. О! Крокодильи слезы! Крокодил ты этакий, внемли! Услышь крик жаждущих и слабых! Услышь мой вопль и помоги достичь вершин если не славы, то хотя бы похвалы (твоей). Итак, серьезно.

По дороге из Минска я заезжал в обком, беседовал с секретарем обкома, и он пообещал мне зачислить кандидатом, хотя в это время списки кандидатов уже были в ЦК. Но он твердо пообещал и успокоил. И вот вчера я узнал, что это были пустые слова. Я опоздал. Поэтому тебе придется постараться сделать то, что не в силах сделать секретарь обкома. Очень тебя прошу, сделай мне великую услугу — поговори с Адой Филипповной, пусть она сделает для меня большое дело. Надо организовать вызов через ЦК. На месте меня не задерживают. Наоборот, Адам Васильевич пытался говорить с секретарем ОК, но он (секр. ОК) ответил коротко — уже поздно.

Черт побери! Петька, неужели мне не придется поехать в Минск? Не везет! Еще раз прошу — помоги! Иначе меня здесь запуздают редактором «Сталинца». А я не хочу этого. А что это может быть так — доказательство то, что я уже врид, так как старый редактор уезжает в школу (минскую).

Помоги! Помогите!

Петька! 2 и 3 июля в ЦК на бюро будет 2-й секретарь райкома Харкевич Арсений Кузьмич.

18. А. Д. ВЯТРОВАЙ

3 ліпеня, Журавічы

Уважаемая Ада Филипповна, здравствуйте!

Извините за беспокойство, но как говорят: «хто топіцца, той і за брытву ўхопіцца». Я также вынужден обратиться к Вам за помощью.

Дело в том, что все мои попытки здесь, на месте, попасть в республиканскую партшколу бесполезны. Райком согласен отпустить меня на учебу. Обком также не возражает, но вся загвоздка в том, что я опоздал. Нужное количество кандидатов в республиканскую партшколу от Гомельской области набрали, и они уже прошли мандатную комиссию при ЦК КП(б)Б.

Поэтому я решил сделать последнюю попытку поехать на учебу через Ваше содействие. Убедительнейше Вас прошу помочь мне, т. к. более подходящего случая попасть на учебу у меня больше не будет. А для того, чтобы расширить свою перспективу, учиться мне необходимо.

Возможно, Вы сумеете сделать что-либо через ЦК. Мне кажется, что для Вас это будет не слишком обременительно. Еще раз прошу!

Заранее благодарен.

P. S. Сообщаю о себе необходимые данные для поступления в партшколу: образование среднее, член ВКП(б) с 1945 года, стаж партработы (включая комсомол) 4 года. В настоящее время работаю пом. секретаря Журавичского РК КП(б)Б.

До свидания.

А. Е. Макаенок

19. П. С. ВАСІЛЕЎСКАМУ

14 ліпеня, Журавічы

Здоров, не гад!

Присем препровождаю все документы, необходимые для поступления в школу и категорически требую нажимать

на всевозможные кнопки, чтобы вместе с документами попал в школу и я, оригинал этих документов.

Ввожу в обстановку.

1). Недавно звонил секретарь ОК по кадрам и обрадовал — меня также посылают в школу, но боюсь верить — нет редактора, и могут задержать.

2). Звонил также из ЦК инструктор Губский (отдел кадров. Не знаю, как это случилось). Он говорил с Кузьменковым, что я смогу поехать, если наши кандидаты провалят испытания. Боюсь, что это тоже ложь с целью усыпить мою бдительность.

3). А посему ты должен сделать многозначительный жест. Попроси даже Аду Филипповну. И наконец.

4). Я не верю, что из 60 моя пьеса попала в число 15. Может быть, это тоже ложь? Лучше не нервируй.

Ну, Петька...

Ах, да! Ты, братец, больше телеграмм так не посылай — она пришла на 10 дней позже открытки.

Ну, пока!

Пиши, когда собираешься приехать? Привет маме и всем.

Андрей

20. М. М. МАКАЁНАК, І. Я. МАКАЁНКУ

7 кастрычніка, Мінск

Здравствуйте, мама, Ваня!

Получил ваше письмо, за что и благодарю.

Могу похвастать: та моя пьеса получила поощрительную премию, какая сумма, еще не знаю, будет известно в конце этого месяца. Для пользы дела познакомился с видными людьми — работниками театров. Буду поддерживать с ними связь.

Продолжаю работать над новыми вещами, и, возможно, к весне что-либо будет сделано. Время маловато — и в школе приходится заниматься и к урокам готовиться. А кроме того, нужно отоваривать карточки. С питанием и квартирой устроился неплохо. Питания хватает, только цены дороговаты, но пока денег хватает.

Ванька! Пиши подробно, как и то письмо, обо всем. Как разрешил проблему с дровами, копкой бульбы, как насчет работы?

В общем, обо всем пиши — меня это интересует. Как

там Коля? Не удрал еще из Гомеля? Я написал письмо Кузьменкову и просил у него некоторые книги, которых тут достать трудно, а у него есть. Ты, Ванька, зайди к нему и спроси, не стесняйся, он человек добрый. Если книги даст, то перешли, как и те две, которые я уже получил.

Вот и все.

Передай привет Ривкину и прокурору. Жду.

Андрей

1948

21. М. М., І. Я., М. Я., Л. Я. МАКАЁНКАМ, А. А. БАРХОЗАВУ

18 сакавіка, Мінск

Здравствуйте,
мама, Ваня, Коля, Леник и Толик!

Вам уже надоело ждать от меня писем. Правда? А почему же вы не догадаетесь написать?

Нового у меня пока ничего нет. Живу по-старому. Заниматься приходится много, а время мало.

Живу на старой квартире, питаюсь в столовой и от этого, думаю, что не проиграл, а даже выиграл. Правда, приходится больше времени тратить, но ничего не попишешь.

У меня сейчас гость — приехал Ванька Курбатов на неделю на совещание в Минск. Живет у меня. Работает он в Бобруйской области — прокурором Глусского района. Надя его работает в школе. Говорит, что живет лучше, чем в Журавичах. Приглашает меня на 1 Мая погостить. Посмотрю, может быть, съезжу, если будет время.

Ванька! Пиши, как там у вас дела? Что нового? Хватило ли сена, как с дровами? Корова уже, видимо, отелилась? Завидую на молоко. Как с квартирой? Девчата не разъехались? Если живут у вас, привет им передавайте.

На этом и кончаю. Привет всем от Курбатова.

Пиши по адресу: Минск, Главпочтамт, до востребования. Мне.

Андрей

22. М. М., І. Я., М. Я., Л. Я. МАКАЁНКАМ, А. А. БАРХОЗАВУ

28 чэрвеня, Мінск

Здравствуйте,
мама, Ваня, Коля, Леня и Толик!

Я уже соскучился по вас, хочется поскорее домой и отдохнуть как следует. Ну уже не много осталось до 1 августа. У нас сейчас идут решающие бои — экзамены. Вчера сдал первый экзамен. Дела идут неплохо. Начало отличное. Надеюсь, что и потом не плохо будет, но приходится работать много — часиков по 12.

Как там ваши дела?

Ваня, я чувствую, что ты начал портиться — нужно немножко посолить тебя, т. к. летом, в жару, обычно все портится. Так и скажи маме. Пускай немножко посолит тебя. Я не ожидал от тебя. Всегда говорили, что я был большой лодырь по хозяйским делам, и тебя мне ставили в пример. И я с этим был согласен. И это неудивительно: я жил всегда другим — литературой (не только стремился читать, но и писать). А ты теперь чем живешь? Надо, браток, хозяйство не забывать и не надта перегружать все на плечи маме. Ты не обижайся за это нравоучение. Я же по-свойски, а за это не обижаются.

А знаешь, откуда я беру, что ты и дома стал лениться? А сужу я по тому, что ты мне очень часто пишешь и притом даже ленишься дописать письмо.

Читаешь письмо и чувствуешь, что писано оно с таким трудом, что такая лень человека одолевает, даже жалко становится. А лень — это очень опасная болезнь, и от нее надо лечиться. Иначе она может укорениться и перейти в хроническую форму.

Понял? То-то же!

Как там у вас планы о сенокосе? Постараїся, Ваня, организовать дело так, чтобы до моего отпуска ты обеспечил себя сеном (вернее, не себя, а свою корову). И не думай, что я прошу потому, что лень самому будет заняться сеном. Совсем нет. Дело в том, что я хочу за август месяц закончить мою новую пьеску к новому конкурсу, который кончается 15 сентября. А для этого надо поработать так, чтобы ничто не отвлекало. Договорились? Очень прошу! И этим проверь свои хозяйские способности. Ладно? Ваня, поругай также и Колю за неприлеж-

ность в домашних делах, но меньше, чем себя,— он моложе.

Но, однако, все берегитесь меня. Приеду, всем дам жару за лень!

Ну, пока!

Пишите, как идут дела! До отпуска еще целый месяц.

Ваш *Андрей*

1974

23. А. А. МАКАЁНАК

11 сакавіка, Мінск

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Доня моя доня, привет!

Наконец-то я собрался написать тебе. Но... Я сначала наговорился с тобой. Ведь у меня на столе (на письменном приборе, который ты с Сережей подарили мне) стоишь ты — микро-Алла. Косматая-лохматая, с белым воротничком и что-то во рту держишь, видимо, какое-то неприятное слово в мой адрес за то, что я опоздал с письмом. А в глазенках чуточку грусти и ласки. Вот я и поговорил с тобой. Ты ведь знаешь мою привычку. Я ведь даже с котом вел беседы на всякие интеллектуальные темы... на даче. Помнишь? Длинными зимними вечерами... Он был хорошим собеседником. Слушал терпеливо и молчал. Молчал потому, что умный. Умные всегда больше молчат. Правда, сегодня я весь день тоже был умным — молчал. Никуда не ходил, сидел дома и молча резал по дереву.

А ты знаешь, Алла? Портрет вроде получается и не хуже того, что Азгур сделал. Я, кажется, мог бы быть скульптором, если б не связался со своими комедиями, от которых люди смеются, а я не раз слезу утирал...

Поздновато одумался... А может,— не поздно еще?

Пьеса моя подвигается слабо. Что-то азарт пропал. А без азарта писать комедию нельзя. Хочется, чтобы Колобок — президент был веселым и мудрым.

Честно признаться, так я себя и не подгоняю, не тороплю. «Лучше меньше, да лучше»,— сказал один мудрый человек.

Ну, вот я все о себе да о себе, будто я пуп земли. Кроме меня ведь тоже, видимо, есть добрые люди. Напри-

мер — Сережа. Он ничего парень, только редко звонит, а еще реже заходит. Может, увлекся какой-либо однокурсницей, а от меня скрывает?

Сессию он закончил хорошо — все четверки.

У моего друга была неприятность. Я о Шамякине. Или это при тебе еще было? Ивану Петровичу операцию сделали. Врачи поймали его, повалили, разрезали пузо, вырезали желчный пузырь, выкинули воронам, обратно пузо зашили и — хоть бы что... Теперь уже ходит. Вот и сегодня у меня был. Добрый такой — потому что без желчи.

Доня! Пиши подробные письма, да такие, чтоб я взял да напечатал их в своем журнале. А? Искренние такие. У тебя ведь глаз острый, наблюдательный. А попробуй!

Жду писем, жду тебя. А если очень заскучаю без тебя — приеду. А? Встретишь?

Твой *папа*

24. А. А. МАКАЁНАК

6 чэрвеня, Мінск

Здравствуй, дочурка!

Здравствуй, крошка! Здравствуй!

Самостоятельная! Работящая, полезная, необходимая, нужная людям и мне больше всех, моя Аллочка!

Мне очень понравилось твое письмо — оптимистическое, с юморком, с легким подтруниванием над собой. На это способны только умные и сильные. Вот я и надеюсь, что ты такая есть и будешь.

Малышка! Как я обрадовался твоему письму, видела бы ты! Ведь два месяца не получал. А получил, и душа возликовала. Прочитал его раз, а потом второй и задумался: отчего же так хорошо мне? И понял — редко получаю, и потому — рад. «Следовательно,— скажешь ты,— надо сделать вывод — писать реже».

Такой бы вывод сделала какая-нибудь обыкновенная. А ты у меня необыкновенная и даже умница.

Я задержался с ответом потому, что не был дома. Ездил в Польшу. Возглавил писательскую делегацию по Международной книжной ярмарке в Варшаве. Поездка была не очень интересная. Мне даже не удалось посмотреть в Белостоке свою пьесу «Трибунал» на польском языке. Актер, исполняющий Колобка, уезжал в Югославию чего-то.

Вот так оно...

Делов, как всегда, в редакции хватает. Журнал пользуется спросом. Тираж вырос за сто тысяч. (А как ты думала?!)

Пьесу свою еще не закончил. Если б не поездка, то с божьей помощью, может быть, и поставил бы точку. А теперь — летом много соблазнов. Не работается. Но... придется заставить себя. Жмут москвичи, торопят. Они хотят получить мою пьесу к своему юбилею (Театру сатиры осенью будет 50 лет).

У Сережи дела вроде бы хороши. Зачеты сдал все. Сегодня сдал экзамен по математическому анализу — на 4.

А так все по-прежнему.

Дочурка! А что бы ты сказала, если бы я вздумал приехать к тебе в гости? А? Далековато... но... у самолетов ноги ведь длинные. Ты же знаешь, я ведь такой — если взбредет в голову, то... «Закончи пьесу — получишь премию — поездку к дочке» — таково условие. А? Идет?

Привет твоим друзьям.

Твой *папа*

25. А. А. МАКАЁНАК

28 жніўня, Мінск

Дорогая моя дочурка! Милая моя Аллочка!

Как давно я тебе не писал и от тебя не получал писем! Не знаю, как у тебя, а у меня, если не оправдание, то хоть объяснение есть: я ведь последние пару месяцев думал и ждал, что я раньше увижусь, чем придет мое письмо. Ан, нет! Жизнь иногда преподносит иные варианты. Поездка откладывалась и теперь еще, кажется, откладывается (но не отменяется!) в связи с тем, что меня направляют в Югославию на театральный фестиваль, где будут показывать и мою пьесу «Трибунал». Посылает Министерство культуры СССР на 15 дней где-то, примерно с 18.IX. А потом уж долгожданная встреча с моей мужественной, самостоятельной, терпеливой труженицей с двумя благодарностями. (Поздравляю, дочурка! Так держать!)

Аллочка! Твои просьбы я постараюсь выполнить. Однако что касается учебников по физике для подготовки в институт и твоего заочного обучения по другой специальности, то, мне кажется,— об этом надо поразмыслить нам вдвоем. Мне думается, что тебе не физикой стоит зани-

маться, а моим ремеслом — филологией. Не улыбайся! Ты пишешь хорошие письма, по которым можно судить о твоих наклонностях. Пиши мне чаще. И тогда, когда тебе грустно, и тогда, когда весело, радостно. Пиши. Я очень, очень, очень буду рад.

Между прочим, занятие литературой тоже часто приносит большую радость. Правда, труда требуется, как от шагающего экскаватора, самодисциплины, упорства, самокритичности — больше чем в любой иной профессии. Но и отдача, возврат — тоже достойный. Я ведь тебя давно агитирую пойти по моей стежке, а потом обойти и шагать дальше и выше. А физикой, так и быть, пусть братик занимается. А? Что? Подумаем?

Пьеса моя новая подвигается медленно, но, кажется, что-то любопытное будет. Не хуже, надеюсь, «Затюканного апостола». Хочется, чтобы нравилась и молодежи, и умудренным житейским опытом.

Год этот у меня какой-то неважнецкий: два раза простуживался,— перед маем воспалением еще раз перехворал. Но это уже давно было и забыто. Теперь я вроде гожусь в тяжелоатлеты. А? Что? Нет?

Сережа ездил с Ваней в Туапсе к его родственникам. Уже вернулись подсмаженными, подгорелыми. Ну, он лучше опишет тебе свой отдых.

Дочурка! Крепко дружи с Людой. Одна другой помогайте, поддерживайте. Это очень важно вдали от дома. Передай ей мой большой привет. Крепко обнимаю, целую обоих вас.

Вот и все пока.

Твой *папа*

P. S.

А ты чисел не ставишь на своих письмах.

1975

26. А. А. МАКАЁНАК

2 сакавіка, Мінск

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Привет, сердитая и обиженная за то, что так давно не получала от меня писем.

Знаю, знаю! Всякие сердитые слова бубнишь про себя (вслух не осмелишься), грозишь мне всякими казнями египетскими: мол, встретимся, налью ему две рюмки коньяку, а третью — не дам. До слез доведу, а не дам! Так? А я вот на тебя и не злюсь. Совсем-совсем. Ни капельки. А ведь от тебя тоже давно ни слуху ни духу...

А надо быть доброй, снисходительной к человеческим слабостям и нетерпимой к порокам.

А почему это я должен тебя поучать, не имея никакого педагогического образования? Смешно даже! А? Дочурка? Смешно? Но все-таки: грешить дома будешь, а там будь твердой, устойчивой, принципиальной и обязательно — с юмором. Юмор и добрая ирония — сродни мудрости. Не гневайся! Гнев — плохой советчик. Средство против гнева — счет до 20 и улыбка.

Да! Забыл похвастать: мне ведь присудили Государственную премию БССР за 1974 год за пьесы «Трибунал» и «Таблетку под язык». Можешь поздравить...

Ну, привет, дочурка! Обнимаю, целую, жду, сидя у окошка.

Твой виноватый *папа!*

27. А. А. МАКАЁНАК

18 красавіка, Масква

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!
Здравствуй, родная моя!
Радость ты моя и тоска моя!

Давненько уже не получал я от тебя весточки... Ты, если неохота писать длинно, черкани пару слов, и я рад буду. А если длинное письмо получу, то уже и счастливым себя сочту.

Как ты там? Как с настроением? Я ведь знаю, что оставшиеся месяцы — самые длинные будут. А последние дни будут годами тянуться. Но ничего! Дождемся и мы!

Сижу я сейчас в Москве. Приехал на объединенный пленум по случаю 30-летия Победы. Вчера отзаседали, отаплодировали, а сегодня — мелкие дела в театрах и Союзе писателей. Дела такие ма-а-а-ленькие, что и выходить из гостиницы не хочется. Тем более что на улице серо, скучно — ни дождя, ни солнышка. А это передается и в душу — тоже серо и как-то по-весеннему тоскливо.

И этот беспрерывный шум, и сутолока, суета сует, а от такого и «томление духа». Но ничего! Сейчас явится Шамякин, и пойдем в Союз.

Пьеса (только бы не сглазить) вроде получается. Жду тебя, и хочется опять с тобой вместе еще одну соорудить. А? Как ты? А то один — стал полениваться. Стал подражать двум персонажам — Манилову и Обломову. А больше Обломову и поэтому весомо себя чувствую. Еще бы! 101 кэгэ! А? Я не очень бедую по этому случаю. Зато ветер не повалит.

Думаю начать строительство дачи. Как считаешь? Стоит? Или полениться? Если и строить, то не деревянную, а каменную. Говорят, будто камень не горит.

Вчера посмотрел... Нет, позавчера посмотрел премьеру в театре Ленинского комсомола по повести Б. Васильева «В списках не значился». Не понравилась. Шум, треск, грохот, суета, дым... А человек пропадает, т. е. не в фокусе.

А театр должен пристально рассматривать человека, постигать его душу. Внешние эффекты отвлекают внимание, и спектакль не трогает, не волнует, а подчас и раздражает. После спектакля не появляется желание поговорить о нем, порассуждать или просто подумать.

Вот и помешали дописать письмо.

Аллочка! Дочурка! Крепко обнимаю тебя! Целую! Поздравляю с праздником 1 Мая и Днем Победы. Жду тебя с победой! Жду!

Твой *папа*

28. А. А. МАКАЁНАК

17 мая, Мінск

Здравствуй, Аллочка! Здравствуй, дочурка!

Здравствуй, долгожданная!

Вот мы уже и отпраздновали все весенние праздники и Первомай и День Победы. Особенно волнующе, торжественно праздновали 30-летие Победы. Погода стояла великолепная, ясная, солнечная. Улицы, и особенно проспект Ленина, переполнены людьми. По проспекту — колонны ветеранов движутся к памятнику Победы.

Настроение у всех искренне торжественное. Даже я

сглотнул слезу — так остро напомнило все это про весну в сорок пятом.

Мне так хотелось, чтобы ты в этот день была тут, рядом. Даже взгрустнулось.

Ждать уже осталось недолго. Скоро вернешься.

Дочурка! Мне очень приятно было прочитать в твоем письме признание, что ты взялась за перо. Ты только напрасно стесняешься показывать мне все написанное тобой. Я ведь бережно буду с тобой, даже если покритикую, то так, чтобы подохотить тебя к работе, а не ударить по рукам. Помни об этом и не скрывай, не таись. Я же могу помочь советом. Хорошо? Присылай! Буду рад!

А теперь похвастаюсь и сам. Неделю назад и я закончил новую свою пьесу. Назвал ее, кажется, броско: «Кошмар». Содержание соответствует. Помнишь, я тебе рассказывал замысел: наш колхозник, идеально честный и высоконравственный мужик во сне становится президентом некой страны на западе. И что из этого получилось. Пьеса вроде бы острая, смешная и по тебе — актуальная, антивоенная.

Вторая новость и, конечно же, не скрою, радость — меня вновь выдвинули кандидатом в депутаты Верховного Совета БССР. Так что, дочурка, я стараюсь, чтобы тебе не было стыдно за меня и даже наоборот.

А? То-то же!

Скажешь — ну и хвастун мой папа. А?

Ну и что? Можно иногда и похвастать, если есть чем.

Дочурка! Спасибо тебе за тот подарок, который ты мне приготовила. Резьба по дереву? Это же моя слабость. И знаешь — ведь не в подарке счастье, а в ожидании его, в надежде, что ты его получишь... (Помнишь, откуда это? Из «Затюканного апостола»!) Вот я уже и счастлив. Жду, надеюсь, верю, что ты — и есть подарок и скоро я его получу. Вот так, дочурка! Сережка заходит ко мне не так уж часто, да и то по моему звонку, хоть отношения у нас добрые. Не завелась ли у него зазноба. Возраст уже такой... Похудел он к весне. Скоро сессия у него. Он, кажется, помудрел чуть, подобрел, не такой ершистый. Это к лучшему. Верно?

Ну, приедешь, разберемся: кто из нас подобрел, кто постарел, кто есть кто.

Жду.

Привет Люде. Привет твоим соседям. Как твой пацан подопечный, учишь его французскому?

При случае передай привет Евгению Ивановичу и Славе. Я получил письмо от их свояков: сестры Славы, Воли и Анатолия Степановича. Они тоже хорошие и внимательные люди.

Ну, дочурка! Жду тебя! Уже мало осталось. Привет тебе от Шамякина, Луценко.

Твой *папа*

1976

29. С. А. МАКАЁНКУ

20 чэрвеня, Мінск

Сын!

20 лет — для разгона. Можно многое начинать. Раздвигай свои горизонты. Повышай себе потолок. Ставь задачи серьезные, достойные того, чтобы их решение доставляло удовольствие себе и другим. Другие — это я.

Дерзай! Смелее!! Впереди у тебя много возможностей. Не отставай от старика.

А я не старик.

Твой *батя*

1977

30. М. У. ШЭЛЕХАВУ

30 мая, Мінск

Дырэктару Давыд-Гарадоцкай СШ № 2
тав. Шэлехаву М. У.

Паважаны таварыш Шэлехаў!

Вашу просьбу дапамагчы школе набыць мэблю для вучэбных кабінетаў на 200 вучнёўскіх месц я накіраваў намесніку міністра асветы тав. Фёдараву Якаву Іванавічу, папярэдне дамовіўшыся з ім.

Справа гэта нялёгкая, бо патрэба ў мэблі ў школах

рэспублікі вельмі вялікая. Аднак будзем чакаць і спадзявацца, што ў міністэрстве асветы працуюць людзі чулыя, спагадлівыя, адзыўчывыя. Разам з Вашай просьбай я паслаў пісьмо ад сябе — ве-е-ельмі слёзнае.

З павагай і найлепшымі пажаданнямі

Мінск, 34
Вайсковы завулак, 10, кв. 3

Макаёнак А. Я.

1978

31. І. Я. ПАЛЯКОВУ

13 кастрычніка, Мінск

Председателю Президиума
Верховного Совета БССР
тов. Полякову И. Е.

Уважаемый Иван Евтеевич!

Обращаюсь к Вам с этим письмом потому, что глубоко убежден в формальном, негуманном отношении Октябрьского райисполкома г. Минска к заявлению гражданки Бондарчик Елены Климентьевны, два сына которой погибли на фронтах Великой Отечественной войны, а третий умер от ран, полученных на фронте. Она просила содействия в прописке на ее жилплощади внучки Литвиновой Елены Ивановны.

Я написал письмо председателю Октябрьского райисполкома т. Корнову Геннадию Трофимовичу о том, что я посетил квартиру Бончарчик Е. К., чтобы лично убедиться в справедливости ее просьбы. Действительно, одинокая 75-летняя старушка, перенесшая инфаркт миокарда, нуждается в присмотре внучки, которая, кстати, работает медсестрой и фактически живет вместе с бабушкой в однокомнатной квартире, выделенной ей Октябрьским райисполкомом. Конечно же — грешно оставлять старую, больную женщину без помощи.

Вручая это письмо лично т. Корнову, я на всякий случай напомнил ему, чтобы не опоздали мы с проявлением заботы об одинокой больной старушке. Т. Корнов высказал встречное возможное решение: назначить старушке опекуна, и пообещал разобраться в этом деле лично.

Прошло время, и заявительница Бондарчик Е. К., и я получили ответ от т. Корнова такого содержания:

«На Ваш запрос по заявлению гражданки Бондарчик Е. К. о прописке внучки Литвиновой Е. И. сообщаю, что решением исполкома от 28 марта 1978 г. в просьбе гр-ке Бондарчик Е. К. отказано в связи с тем, что ее внучка Литвинова Е. И. имеет жилплощадь с родителями и прописана в г. Минске по 2-му пер. Фомина, дом 8, кв 1».

Я просил позаботиться о старой женщине, которая отдала Родине трех сынов и теперь доживает старость в одиночестве и при плохом здоровье, а т. Корнов отвечает, что внучка обеспечена жильем.

А где же обещанный опекун? И почему не назначить внучку?

Т. Корнов опасается, как бы квартира старушки после ее смерти не досталась внучке. А если и достанется, то разве это противозаконно или аморально? А что может слабая, больная старушка обещать внучке в знак благодарности за ее заботы и труды по уходу?

За счет пенсии у нее накоплений не останется.

А если учесть, что внучка живет в частном доме отца, где на площади в 27 кв. м. ютятся 6 человек, то райисполкому вместе с этой семьей рано или поздно придется решать проблему тесноты, проблему «улучшения жилищных условий».

Уважаемый Иван Евтеевич!

Обращаюсь к Вам с просьбой помочь найти правильное решение— человечное — этой маленькой и большой бытовой проблемы.

Ведь старушка заслужила того. Об этом просят ее погибшие сыновья.

С глубоким уважением

депутат Верховного Совета БССР,
народный писатель БССР *А. Макаёнок*

32. П. М. ПЕРАБІЙНОСУ

10 жніўня, Мінск

Шаноўны рэдактар!

Паважаны Пётр Майсеевіч!

Ласкава прашу дазволіць мне праз Вашу паважаную газету павітаць калегу па жанры, шчырага сябра, добрага, чулага чалавека, цудоўнага драматурга, п'есы якога шырока вядомы па ўсёй краіне і ў нас на Беларусі — Міколу Якаўлевіча Заруднага.

Вось і Міколу Заруднаму ўжо стукнула 60 гадоў. Хочаш вер, хочаш не, хоць і чуб мае, і кроў грае, і іскры ў вачах у юбіляра, але ж — дата салідная. Здаўна павялося так, што верныя сябры, даўнія знаёмыя і проста чулыя людзі вітаюць і віншуюць юбіляра, выказваюць добрыя пачуцці і найлепшыя пажаданні моцнага здароўя, добрага настрою, плёну ў працы, шчасця і ўдачы ва ўсім. З брацкай шчырасцю далучаюцца да гэтага хору добразычліўцаў і яго надзейныя сябры з Беларусі.

Аб украінцах між народамі ідзе добрая слава. І, вядома ж, вялікая заслуга ў гэтым украінскай літаратуры, якая адлюстроўвае яркія, жывыя характары.

У нас на Беларусі Міколу Заруднага добра ведаюць і любяць таму, што і ён сваімі п'есамі пазнаёміў нас з новымі добрымі, мілымі, працавітымі, сціплымі, справядлівымі, чулымі, душэўнымі і прыгожымі сваімі землякамі — украінцамі, якіх ён выпісаў ярка, таленавіта і прывіў нам сваё захапленне, любоў, сваю пяшчоту да духоўна багатых, песенных, вясёлых людзей — шчырых у дружбе, верных у таварыстве, смелых у ратных справах, гордых, дужых і спагадлівых да чужога гора.

Калі пісьменнік сваімі творамі выклікае добрыя і шчырыя пачуцці да свайго народа ў чытача, дзе б ён ні жыў і да якой бы нацыі ні належаў, значыць — яго майстэрства высокае, талент глыбокі і таму ён дастойны павагі і шанавання і на радзіме, і за яе межамі.

Вось таму і імя Міколы Заруднага выклікае ў душы добрыя, цёплыя, ласкавыя пачуцці і глыбокую павагу не толькі ў таго, хто даўно з ім дружыць, хто не раз меў магчымасць гутарыць з ім дый, што таіцца — часам і чарку прымаць (малую, канечне) ці з асалодаю весяліцца, слухаючы яго дасціпныя і мудрыя анекдоты, але і ў тых

незнаёмых людзей, якія яго персанальна ні разу не бачылі і ўсё ж лічаць яго сваім блізкім.

А ў чым сакрэт такога парадне́ння, зблі́жэння? Узаемнасць — вось адгадка таго сакрэту.

Мікола Зарудны прыходзіць у тэатр са сваімі п'есамі, як на споведзь — шчырым, адкрытым, даверлівым, праўдзівым, часта вясёлым, гарэзлівым і задорным, а часам і задумлівым, сумным і нават сярдзітым. Ён і персанажы яго п'ес вядуць задушэўныя бяседы аб сваіх радасцях і нягодах. Кожны вечар. Многа год. У многіх-многіх гарадах і сёлах. У шматлікіх тэатрах — народных і акадэмічных, і ў кожнай зале сотні людзей пільных, цікаўных, дапытлівых. І аўтар з імі, як з роднымі — свой, даверлівы, чэсны, блізкі. І бяседу вядзе з кожным паасобку, а не з натоўпам. І ў кожным шукае аднадумца.

А цяпер уявіце іх усіх разам. А? Паспрабуйце падлічыць. Прыкіньце хоць прыблізна. Мільёны. Вось яго аўдыторыя. Ні адна вуліца, ніякая плошча, ніякі горад не ўмесціць, калі іх сабраць у адну грамаду.

Можна здагадацца — толькі ўяўленне такога мноства людзей — сапраўднае свята, першамай душы аўтара.

Ну, хай не кожнаму ён дагадзіў. Можа, каму і насаліў. Але ж колькі людзей былі ўдзячнымі яму за шчодрасць, з якой дзяліўся аўтар сваім жыццёвым вопытам, думамі, сумненнямі і марамі, турботамі сваімі і сваім гумарам. А колькі творчай радасці ён прынёс артыстам і актрысам, даў ім магчымасць раскрыць свае здольнасці, ствараючы сцэнічныя вобразы з яго п'ес.

«Вясёлка», «Антэй» — вельмі папулярныя п'есы на пачатку творчай біяграфіі Міколы Заруднага. «Тыл» — шчымлівая трагедыя ваеннай пары, «За Сібір'ю сонца ўсходзіць» — рамантычная драма з жыцця легендарнага змагара Устыма Кармалюка і «Абочыны» — густа напісаная, з вялікім болем душы драма з сучаснага жыцця.

Шаноўны дружа Мікола! Віншую цябе! Рады за цябе! Ты нямала папрацаваў, каб азірнуцца на «содеянное» і... дні тры адсвяткаваць. А потым успомніць пра будні, успомніць пра тых людзей, якія чакаюць, спадзяюцца, вераць, што наперадзе яшчэ многа прыемных спатканняў з табою ў тэатры.

Вопыту ў цябе — хоць адбаўляй, розуму не пазычаць, сіла ёсць, здароўе будзе, задумак многа, дык і рабі ўсмак.

Да новых творчых сустрэч.

Андрэй Макаёнак

33. У «БЕЛАРУСЬ» ДА 8 САКАВІКА

4 сакавіка, Мінск

Нарэшце прыйшоў і Ваш, дарагія жанчыны, доўгачаканы святочны дзень 8 Сакавіка. Мне так не цярпелася павіншаваць Вас усіх разам і кожную паасобку з гэтым міжнародным святам і выказаць самыя шчырыя пажаданні добрага здароўя, вясёлага настрою, спакою, міру і цішыні на нашай планеце, сонечнай вясны з цёплымі дожджыкамі, ласкавага лета і ўрадлівай восені.

Хай у бабулек заўсёды вочы свецяцца радасцю і спакоем, дабрынёй і ласкай, каб іх унукі і ўнучкі былі паслухмянымі і не вельмі шумлівымі.

Каб цешчы былі лагоднымі, а зяці жаданымі гасцямі нявесткамі.

Каб цёшчы былі лагоднымі, а зяці жаданымі гасцямі і часцей прыязджалі на бліны да цешчы — ды з падарункамі.

Маладым гаспадыням — самастойныя кухні.

Маладажонам — столькі шчаслівых дзён, колькі і шчаслівых начэй. Першароджкам — лёгкіх родаў і ўдаленькіх дзетак ды асалоду такую мець як мага часцей.

А суседзям прыемных суседак, настаўнікам разумных навучэнцаў, дактарысам здаровых пацыентаў, якім, апроч профагляду, нічога больш не трэба, а сакратаркам прыветлівых начальнікаў.

Весялосці Вам ды песень!

34. Б. І. ШАЦІЛУ

16 жніўня, Мінск

Міністру фінансаў БССР
тав. Шацілу Б. І.

Паважаны Баляслаў Іосіфавіч!

Пасылаю Вам просьбу грамадзянкі Савельевай Тамары Рыгораўны перавесці яе дачку — старшага эканаміста райфа Савельеву Людмілу Юр'еўну з Берастовіц у Мінск.

На маю думку, можна ўлічыць абставіны: райфінаддзел не забяспечыў жыллём маладога спецыяліста з малым акладам і яшчэ меншым жыццёвым вопытам, а маці

«спецыяліста» пенсіянерка-білецёр тэатра імя Янкі Купалы — таксама з невялікім матэрыяльным патэнцыялам, але мае кватэру і пад старасць мае патрэбу ў дапамозе дачкі.

Ацаніўшы перспектывы адной і другой, напрошваецца гуманны вывад — задаволіць іх просьбу.

А на Вашу думку як? Калі згодны, то ўлада ў Вашых руках.

З глыбокай павагай
А. Макаёнак

КАМЕНТАРЫІ

У пяты том Збору твораў Андрэя Макаёнка ўвайшла празаічная, крытыка-літаратуразнаўчая, публіцыстычная і эпісталярная спадчына пісьменніка. Многае публікуецца ўпершыню: аўтабіяграфія, дзённікі, запісныя кніжкі, накіды, некаторыя апавяданні, артыкулы, інтэрв'ю, пісьмы. У празаічны раздзел тома ўключаны гумарыстычныя апавяданні і фельетоны, якія ў пераважнай сваёй большасці друкаваліся ў часопісе «Вожык» і якія мелі на той час значны грамадскі рэзананс. Публікацыі А. Макаёнка, падпісаныя ўласным прозвішчам, а таксама псеўданімамі А. Журавіцкі, А. Жур, А. Малаказдатчык і інш., дапамаглі многім сумленным людзям дабіцца справядлівасці, а дзялкоў, махінатараў, абібокаў і спрытнюг падвяргалі бязлітаснаму асмяянню і выкрыццю. Пра дзейснасць сатырычных выступленняў пісьменніка яскрава сведчыць фельетон «Карасёва адысея» («Аб рыбаках і рыбках»). У выніку гэтай публікацыі міністр сельскай гаспадаркі БССР Касцюк развітаўся са сваім крэслам. І гэта не адзіны прыклад.

Выразны адбітак асобы аўтара праглядваецца ў публіцыстычных і крытыка-літаратуразнаўчых артыкулах, якія А. Макаёнак пачаў пісаць бадай што яшчэ да вайны. Праўда, тады гэта былі артыкулы «для сябе» — форма ацэнкі літаратурных з'яў і працэсаў. У пасляваенны час пісьменнік рэгулярна выступаў у перыядычным друку з вельмі кваліфікаванымі, па добраму тэндэнцыйнымі водгукамі на многія творы, літаратурна-культурныя падзеі. У апошнія гады свайго жыцця часта выступаў з інтэрв'ю.

Значна пашыраюць уяўленне аб грамадзянскім і творчым абліччы пісьменніка яго дзённікі, матэрыялы з запісных кніжак, пісьмы.

Аўтабіяграфія (с. 5)

Аўтабіяграфія напісана па просьбе аўтара гэтых радкоў у 1977 годзе. Друкуецца ўпершыню.

ГУМАРЭСКІ, ФЕЛЬЕТОНЫ

Вясёлая прытча (с. 9)

Апавяданне напісана ў маі 1949 года і было прадстаўлена ў якасці выпускнога экзаменацыйнага сачынення па беларускай мове ў партыйнай школе.

Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1980, № 21). Друкавалася таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Скарга ў зачараваным коле (с. 14)

Фельетон з'явіўся першай публікацыяй А. Макаёнка ў часопісе «Вожык», дзе пасля заканчэння партшколы ён заняў пасаду загадчыка аддзела прозы. Фельетон напісаны ў сааўтарстве з А. Рылько. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1949, № 17).

На пікантныя тэмы (с. 17)

Фельетон напісаны ў верасні 1949 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1949, № 18).

На парозе (с. 19)

Апавяданне напісана ў кастрычніку 1949 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1949, № 21).

Нячыстая сіла (с. 22)

Апавяданне напісана ў лістападзе 1949 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1949, № 22).

Пра цукеркі і гарбузы (с. 26)

Фельетон напісаны ў лістападзе 1949 года. У 1979 годзе пісьменнік зрабіў у ім некаторыя праўкі — зняў усе канкрэтныя прозвішчы. Фельетон упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1949, № 23).

Цяпер усё ясна (с. 28)

Фельетон напісаны ў студзені 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 2).

«А Васька слухае ды есць...» (с. 31)

Фельетон напісаны ў лютым 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 6). Падпісаны псеўданімам А. Журавіцкі.

«Рэвізоры» (с. 33)

Фельетон напісаны ў красавіку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 11).

Вадзяная стыхія (с. 36)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 11). Падпісаны псеўданімам Антон Малаказдатчык, сааўтар — Апанас Стрэмка.

Дарагая рэч (с. 38)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 11).

Зязюля (с. 40)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 12).

Падарожжа па бездарожжы (с. 42)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 13). Фельетон ілюстраваны фотаздымкамі Н. Трафімовіча.

Аматар «самадзейнасці» (с. 45)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1950 г. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 14).

Яшчэ не позна (с. 46)

Апавяданне напісана ў верасні 1950 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1950, № 20).

Зарэзалі без нажа (с. 51)

Фельетон напісаны ў кастрычніку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 23).

Бес ублытаў (с. 53)

Фельетон напісаны ў лютым 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 5). Падпісаны псеўданімам А. Журавіцкі. Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Чаму ў яго пыса сухая (с. 55)

Фельетон напісаны ў сакавіку 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 5).

І як яны канцы з канцамі зводзяць? (с. 57)

Фельетон напісаны ў маі 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 11).

У партфелі справа (с. 59)

Фельетон напісаны ў ліпені 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 17).

Знаёмая ліпа (с. 60)

Апавяданне напісана ў верасні 1951 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1951, № 20).

Карасёва адысея (с. 63)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1952 года. Упершыню пад назвай «Аб рыбаках і рыбках» і падзагалоўкам «На жаль, не казка» быў надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1952, № 13).

Тайна храма (с. 66)

Апавяданне напісана ў жніўні 1952 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1952, № 18). Публікавалася таксама ў зборніку «Вожык у дарозе» (Мн., 1966).

Нечаканасць (с. 70)

Фельетон напісаны ў верасні 1952 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1952, № 18). Падпісаны псеўданімам А. Жур, сааўтар — М. Тычына.

Дарагая дружба (с. 71)

Фельетон напісаны ў верасні 1952 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1952, № 20). Сааўтар — П. Васілеўскі.

Сцяпан Сцяпанавіч (с. 73)

Апавяданне напісана ў снежні 1952 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1952, № 24). Змяшчалася таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка і ў зборніку «Размова па шчырасці» (Мн., 1954).

Каралеўскі суд літасцівы (с. 77)

Апавяданне напісана ў лютым 1953 года. Упершыню надрукавана ў часопісе «Вожык» (1953, № 5).

Вясковым ранкам (с. 81)

Апавяданне напісана ў сакавіку 1953 года. Упершыню надру-

кавана ў часопісе «Вожык» (1953, № 7). Публікавалася таксама ў газеце «Зара» (1954, 14 красавіка).

Перад свістком суддзі (с. 84)

Фельетон напісаны ў жніўні 1955 года. Упершыню апублікаваны ў газеце «Правда» (1955, 31 жніўня). Змяшчаўся таксама ў рэспубліканскіх газетах «Звязда» (1955, 1 верасня) і «Фізкультурнік Беларусі» (1955, 2 верасня).

Шасцяронка (с. 86)

Фельетон напісаны ў кастрычніку 1955 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1955, № 20).

Выбачайце, калі ласка!
Загадчыку райсельгасаддзела
Дз-скага раёна (с. 88)

Фельетон напісаны ў сакавіку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 6). Змяшчаўся таксама ў двухтоміку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Загадчыку райсельгасаддзела Дзятлаўскага раёна тав. Макараву».

Старшыні калгаса «Спартак»
Кар-скага раёна (с. 90)

Фельетон напісаны ў сакавіку 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 7). Змяшчаўся таксама ў двухтоміку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Старшыні калгаса «Спартак» Бычанскага сельсавета Кармянскага раёна Тамашкову Аўхіму».

Загадчыку сельскагаспадарчага аддзела
Ас-кага райвыканкома (с. 91)

Фельетон напісаны ў маі 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 10). Змяшчаўся таксама ў двухтоміку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Загадчыку сельскагаспадарчага аддзела Астравецкага райвыканкома тав. Уланоўскаму М. В.».

Старшыні Л-скага райспажыўсаюза (с. 93)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1950 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1950, № 12). Змяшчаўся таксама ў двухтоміку выбраных твораў пісьменніка. Поўная назва ў часопіснай публікацыі — «Старшыні Любанскага райспажыўсаюза т. Пячонку А. Д.».

Кіраўніку Беларусэнерга Батвінніку Я. Я. (с. 95)

Фельетон напісаны ў студзені 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 2).

Пракурору Варашылаўскага раёна г. Мінска
т. Сядову Ф. М. (с. 96)

Фельетон напісаны ў лютым 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 4).

Старшыні выканкома Уваравіцкага райсавета т. Селіхановічу
Старшыні выканкома Кармянскага райсавета
т. Труснову М. А. (с. 98)

Фельетон напісаны ў сакавіку 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 6).

Сакратару Мінскага гаркома КП(б)Б
т. Саламаху С. Л. (с. 100)

Фельетон напісаны ў маі 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 10).

Начальніку Белканторы «Саюзантысептык»
Шчарбакову А. В. (с. 102)

Фельетон напісаны ў чэрвені 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 12).

Прэзідыуму праўлення Белкаапсаюза (с. 105)

Фельетон напісаны ў кастрычніку 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 19).

Дырэктару Мінскага трактарнага завода
Аляксандру Міхайлавічу Тарасаву (с. 107)

Фельетон напісаны ў лістападзе 1951 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Вожык» (1951, № 22).

АРТЫКУЛЫ, ІНТЭРВ'Ю

Аб некаторых пытаннях беларускай драматургіі (с. 110)

Гэта першы крытычны артыкул А. Макаёнка. Напісаны ў канцы 1953 года, ён дастаткова пэўна выяўляў грамадзянскія і творчыя пазіцыі яго аўтара. Непасрэдным жа штуршком да напісання гэтага артыкула паслужыў удзел пісьменніка ў рабоце XIV пленума праўлення ССП СССР, які адбыўся ў кастрычніку 1953 года ў Маскве. Патрабаванні, якія прагучалі на пленуме — павысіць прафесійнае майстэрства, даць зялёную вуліцу сатыры, а таксама дарогу маладым, дамагчыся цеснага кантакту паміж драматургамі і тэатрамі, звярнуць большую ўвагу на класіку,— былі яму вельмі блізкія. Прынамсі, аб гэтым ён неаднаразова пісаў у пісьмах, адрасаваных сваім сябрам-літаратарам. Атрымаўшы на пленуме падтрымку ўласным творчым поглядам, А. Макаёнак паспрабаваў з вышыні новых патрабаванняў прааналізаваць стан беларускай драматургіі пасляваеннага часу, даць ацэнку канкрэтным п'есам. Высока ацаніўшы «Мілага чалавека» К. Крапівы, ён карэктна, але дастаткова рэзка раскрытыкаваў «Хлеб» І. Гурскага, «Неспакойныя сэрцы» А. Кучара, «Прамень будучыні» В. Віткі, а таксама некаторыя іншыя. Артыкул упершыню надрукаваны ў часопісе «Полымя» (1954, № 2). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Проблемы жизни — проблемы литературы (с. 128)

Артыкул напісаны ў лістападзе 1954 года. Якраз у гэты час на старонках савецкіх перыядычных выданняў разгарнулася дыскусія аб праблеме станоўчага героя ў літаратуры. Адсюль — палемічнасць пафасу артыкула. Упершыню ён быў надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1954, 14 снежня).

Гісторыя адной рэплікі (с. 138)

Артыкул напісаны ў студзені 1955 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Маладосць» (1955, № 2).

У белорусских драматургов (с. 140)

Артыкул напісаны ў студзені 1955 года. Упершыню надрука-

ваны ў часопісе «Театр» (1955, № 3) пад рубрыкай «Над чым працуюць драматургі нацыянальных рэспублік». Сярод іншых аўтараў — казах Г. Мусрэпаў, латыш А. Грыгуліс, грузін Ш. Дадзіяні.

Выдающийся советский сатирик (с. 141)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1956 года і прымеркаваны да 60-годдзя з дня нараджэння К. Крапівы. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская Белоруссия» (1956, 20 сакавіка).

Аб адным сцэнарыі і яго рэдактарах (с. 145)

Артыкул напісаны ў красавіку 1956 года. Прадумовы яго напісання дастаткова сур'ёзныя. У пачатку гэтага года А. Макаёнку быў дадзены на ацэнку сцэнарый А. Гінцбурга «Высокая пасада». Адсутнасць у сцэнарыі хоць бы якіх мастацкіх вартасцей вымусіла напісаць на яго адмоўнае заключэнне. Аднак, скарыстаўшы беспрынцыповасць кіраўніцтва Міністэрства культуры БССР, сцэнарыст здолеў запусціць свой «шэдэўр» у вытворчасць. Артыкул упершыню быў надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1956, 14 красавіка).

Мастер сатиры (с. 151)

Артыкул напісаны ў лютым 1956 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Огонек» (1956, № 12) пад рубрыкай «Пісьменнікі і кнігі».

Адказ паклёпнікам (с. 152)

Артыкул напісаны ў маі 1959 года. Узяцца за пяро пісьменніка вымушала правакацыйная публікацыя газетай «Бацькаўшчына» камедыі «Каб людзі не журыліся» з тэндэнцыйнымі каментарыямі. Упершыню надрукаваны ў газеце «За вяртанне на Радзіму» (1959, № 40). Змяшчаўся таксама ў калектыўным зборніку «На задворках», Мн., 1970.

«Выгнанне блудніцы» (с. 156)

Рэцэнзія напісана ў маі 1961 года як водгук на спектакль тэатра імя Якуба Коласа па п'есе І. Шамякіна «Выгнанне блудніцы». Упершыню надрукавана ў газеце «Звязда» (1961, 18 мая).

Борис Платонов (с. 159)

Артыкул напісаны ў снежні 1961 года. Упершыню быў надрукаваны ў часопісе «Театр» (1962, № 1) пад рубрыкай «Майстры».

К. Крапиве — 70 лет (с. 161)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1966 года і прымеркаваны да юбілею пісьменніка-сатырыка. Упершыню надрукаваны ў «Литературной газете» (1966, 10 сакавіка).

Аб тым, што зроблена і не зроблена (с. 163)

Артыкул напісаны ў маі 1966 года на аснове даклада, зробленага А. Макаёнкам на V з'ездзе Саюза пісьменнікаў БССР. Упершыню пад назвай «Аб стане сучаснай беларускай драматургіі» быў надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1966, 17 мая). Змяшчаўся таксама ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Сын Беларусі (с. 179)

Артыкул напісаны 15 лютага 1967 года ў дзень смерці народнага артыста СССР Б. Платонава, з якім А. Макаёнак доўга і

шчыра дружыў. Артыкул упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1967, 17 лютага).

Паэзія гераічнага народа (с. 180)

Артыкул напісаны ў якасці прадмовы да зборніка вершаў в'етнамскіх паэтаў «Атамны лотас», Мн., 1968.

Габровские улыбки (с. 182)

Артыкул напісаны ў якасці прадмовы да зборніка балгарскіх гумарыстычных мініяцюр «Габровские улыбки», Мн., 1968.

Што вам найбольш спадабалася ў Ленінградзе? (с. 183)

Спецыяльны карэспандэнт газеты «Літаратура і мастацтва» А. Шагалаў узяў інтэрв'ю ў некаторых удзельнікаў Тыдня беларускай літаратуры ў Ленінградзе. Побач з А. Макаёнкам на пытанне адказвалі І. Мележ, М. Ткачоў, А. Кулакоўскі, Н. Гілевіч. Упершыню інтэрв'ю надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1968, 11 чэрвеня).

Наша любоў і пашана (с. 184)

Артыкул напісаны ў ліпені 1968 года і прымеркаваны да адкрыцця 24 ліпеня 1968 года ў Беларусі Дзён дружбы з В'етнамам. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1968, 23 ліпеня).

Всех замыслов не перечесть (с. 185)

Артыкул напісаны ў кастрычніку 1968 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская Белоруссия» (1968, 19 кастрычніка).

У памяці назаўсёды (с. 189)

Артыкул напісаны ў маі 1969 года да 70-годдзя з дня нараджэння народнага артыста СССР Г. Глебава. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1969, 13 мая). Публікаваўся таксама ў «Хрэстаматыі па гісторыі беларускага тэатра і драматургіі», Т. 2, Мн., 1975.

Спасибо, Кондрат Кондратович! (с. 189)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1971 года да 75-годдзя з дня нараджэння К. Крапівы. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская Белоруссия» (1971, 4 сакавіка).

С кем смеемся? (с. 189)

У сакавіку 1972 года супрацоўнік штотыднёвіка «Неделя» М. Ермаловіч папрасіў А. Макаёнка адказаць на некалькі пытанняў. Перад тэкстам інтэрв'ю была змешчана ўрэзка: «Дазвольце прадставіць: Андрэй Ягоравіч Макаёнак. Драматург. Піша толькі камедыі, іншы раз сатырычныя, чым, уласна, і славуты. Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, галоўны рэдактар літаратурнага часопіса «Нёман». Па-мойму, чалавек цікавы. Добры, храбры, гарачы. Гэтыя якасці, як думаецца, і надалі яго таленту сатырычную скіраванасць. Нядобраму чалавеку заўсёды бліжэй свая сарочка. Нясмелы ніколі не возьмецца за сатыру. Ну, а спакойны наўрад ці давядзе яе да падмосткаў. Тут, мяркую, самы час задаць Андрэю Ягоравічу першае пытанне». Упершыню інтэрв'ю надрукавана ў газеце «Неделя» (1972, № 13). Публікавалася таксама ў газеце «Голас Радзімы» (1972, № 15).

Общение благотворно (с. 195)

Артыкул напісаны ў снежні 1972 года. Упершыню надрука-

вапы ў газеце «Советская культура» (1973, 1 студзеня) пад рубрыкай «У братняй сям'і народаў». Сярод іншых аўтараў — прадстаўнікі ўсіх саюзных рэспублік СССР: ад РСФСР — А. Эшпай, Украіны — А. Пабярэжны, Узбекістана — Ш. Бурханаў, Казахстана — Р. Джаманава, Грузіі — Л. Барабадзе, Азербайджана — Ф. Аміраў, Літвы — Чаканаўскас, Малдавіі — У. Курбет, Латвіі — Р. Сілінь, Кіргізіі — Д. Куюкава, Таджыкістана — Б. Кімягараў, Арменіі — Р. Сіманян, Туркменіі — І. Клычаў, Эстоніі — Г. Отс.

Прэм'ера адбылася, прэм'ера будзе (с. 196)

Напярэдадні прэм'еры па камедыі «Таблетку пад язык» у тэатры імя Янкі Купалы карэспандэнт газеты «Літаратура і мастацтва» папрасіў драматурга расказаць чытачам аб пастаноўках яго п'ес на сцэнах маскоўскіх тэатраў. Упершыню інтэрв'ю было надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1973, 2 лютага).

Драматург — пятилетке (с. 197)

Артыкул напісаны ў красавіку 1973 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1973, 6 красавіка). У першай урэзцы паведамлялася: «Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, які адбыўся на днях і быў прысвечаны хвалюючай тэме «Пісьменнік і пяцігодка», абмеркаваў пытанні павышэння ролі савецкай літаратуры ў камуністычным будаўніцтве, у ідэйным выхаванні савецкіх людзей. Умацаванне сувязі з жыццём народа, актыўны ўдзел палымяным пісьменніцкім словам у штодзённых справах працаўнікоў горада і вёскі сталі нормай дзейнасці савецкіх літаратараў, якія бачаць сваю галоўную задачу ў тым, каб зафіксаваць здзяйсненні сваіх сучаснікаў, апець герояў пяцігодкі. Рэдакцыя «Советской культуры» звярнулася да шэрагу савецкіх драматургаў з просьбай падзяліцца ўражаннямі пра мінулы пленум праўлення СП СССР і расказаць пра свае творчыя планы на бліжэйшы час. Ніжэй публікуюцца гутаркі з драматургамі І. Дварэцкім, А. Макаёнкам, Г. Мдзівані, А. Салынскім». Ніжэй змешчана яшчэ адна даведка: «А. Макаёнак — вядучы беларускі драматург, адзін з папулярнейшых савецкіх камедыёграфаў. П'есы А. Макаёнка ідуць на сцэнах многіх тэатраў нашай краіны («Трыбунал» пастаўлены ў 95 тэатрах, «Зацюканы апостал» — у 80), а таксама ў Польшчы, Балгарыі і іншых краінах. Тры апошнія п'есы А. Макаёнка ўвайшлі ў рэпертуар маскоўскіх тэатраў».

Пайгадзіны з Андрэем Макаёнкам (с. 198)

Інтэрв'ю з пісьменнікам правёў супрацоўнік газеты «Звязда» В. Ракаў. Упершыню надрукавана 8 красавіка ў газеце «Звязда» (1973, 8 красавіка) пад рубрыкай «Нядзельныя сустрэчы».

Смех — дело серьезное (с. 202)

Інтэрв'ю адбылося ў красавіку 1973 года, пытанні задаваў уласны карэспандэнт «Известий» па Беларускай ССР М. Матукоўскі. Упершыню надрукавана ў газеце «Известия» (1973, 8 мая) пад рубрыкай «Сустрэчы па вашай просьбе».

Радзіма згуртавала (с. 205)

У ліпені 1973 года А. Макаёнак разам са скульптарам А. Анікейчыкам прысутнічаў на адкрыцці ў ЗША помніка Янку Купалу (Араў-парк). Пра вынікі гэтай паездкі чытачам газеты «Голас Радзімы» папрасіў расказаць яе супрацоўнік У. Бягун.

Інтэрв'ю ўпершыню надрукавана ў газеце «Голас Радзімы» (1973, № 35).

Нёман у 1974 годзе (с. 208)

Артыкул напісаны ў лістападзе 1973 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1973, 30 лістапада).

«Галоўнае — працавацьl» (с. 211)

З нагоды атрымання А. Макаёнкам Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа за камедыі «Трыбунал» і «Таблетку пад язык» спецыяльны карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» П. Шаўцоў задаў некалькі пытанняў драматургу. Інтэрв'ю ўпершыню надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1975, 4 студзеня).

Мастак і час (с. 213)

Тэмай інтэрв'ю, якое ўзяў у драматурга крытык Г. Колас, стала асэнсаванне ролі пісьменніка ў сацыялістычным грамадстве. Упершыню надрукавана ў газеце «Магілёўская праўда» (1975, 23 студзеня).

Наши заботы (с. 217)

Артыкул напісаны ў пачатку 1976 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Театр» (1976, № 2) пад рубрыкай «Гавораць дзеячы тэатра». Сярод іншых аўтараў — галоўны рэжысёр МХАТа імя М. Горкага А. Яфрэмаў, галоўны рэжысёр Ленінградскага акадэмічнага Вялікага драматычнага тэатра імя М. Горкага Г. Таўстаногаў, дырэктар Узбекскага акадэмічнага тэатра імя Хамзы А. Хаджаеў, галоўны рэжысёр Рустаўскага драматычнага тэатра імя К. Марджанішвілі Г. Лордкіпанідзе, галоўны рэжысёр Эстонскага акадэмічнага тэатра драмы імя В. Кінгісепа В. Пансо.

Маналог пра Крапіву (с. 221)

Артыкул напісаны на аснове выступлення А. Макаёнка на творчым вечары К. Крапівы, які адбыўся 20 сакавіка 1976 года. Упершыню надрукаваны ў двухтомніку выбраных твораў пісьменніка.

Смех в наступлении (с. 230)

Інтэрв'ю, якое арганізавала карэспандэнтка «Социалистической индустрии» І. Сіманава, было прымеркавана да адкрыцця VI з'езда пісьменнікаў СССР. Упершыню надрукавана ў газеце «Социалистическая индустрия» (1976, 19 чэрвеня) пад рубрыкай «Суботнія сустрэчы». Перад тэкстам інтэрв'ю змешчана ўрэзка, у якой паведамлялася: «У п'есе А. Макаёнка «На досвітку», пастаўленай Беларускім дзяржаўным тэатрам імя Янкі Купалы, было некалькі эпізодаў, якія нязменна выклікалі дружны смех гледачоў.

Гэта было больш дваццаці год назад. Сёння камедыі Андрэя Макаёнка — «Трыбунал», «Выбачайце, калі ласка!», «Лявоніха на арбіце», «Зацюканы апостал», «Таблетку пад язык», «Святая прастата» — з поспехам ідуць на сцэнах Масквы і Ленінграда, Кіева і Мінска, Свярдлоўска і Чэлябінска, Брэста і Уладзівастока...

А. Макаёнак — дэлегат VI з'езда пісьменнікаў СССР, які 21 чэрвеня пачне сваю работу ў Вялікім Крамлёўскім палацы. Форум пісьменнікаў краіны абмяркуе цэлы шэраг праблем, якія звязаны з развіццём савецкай літаратуры. Будуць закрануты і пытанні, якія датычаць драматургіі, пісьменніцкага ўкладу ў стварэнне п'ес на сучасную тэму».

В гостях у Якова Чакира (с. 232)

Артыкул напісаны ў верасні 1976 года. Упершыню надрукаваны ў «Литературной газете» (1976, 29 верасня).

Смяяцца, сапраўды, не грэх (с. 233)

Гэта інтэрв'ю арганізавала карэспандэнтка БелТА Л. Ламсадзе. Упершыню надрукавана ў газеце «Гродненская правда» (1977, 12 красавіка). Публікавалася таксама ў іншых абласных і раённых газетах, «Вячэрнім Мінску».

Вместе с современником (с. 236)

Артыкул напісаны ў верасні 1977 года ў падтрымку раманаў «Снежныя зімы» і «Атланты і карыятыды», прадстаўленых на атрыманне Дзяржаўнай прэміі СССР. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1977, 9 верасня).

Иван Шамякин и его повести (с. 238)

Артыкул напісаны ў якасці прадмовы да аповесцей І. Шамякіна «Гандлярка і паэт» і «Шлюбная ноч», якія выйшлі ў папулярнай серыі «Роман-газета» ў 1977 годзе.

«Пакуль гумару хопіць...» (с. 240)

Інтэрв'ю правёў спецыяльны карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» С. Лаўшук. Упершыню надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1978, 6 студзеня).

Крестьянин стал президентом (с. 251)

Інтэрв'ю правёў уласны карэспандэнт «Литературной газеты» А. Казловіч. Упершыню надрукавана ў «Литературной газете» (1978, 25 студзеня) пад рубрыкай «Гутаркі за «круглым сталом».

Всадник за письменным столом (с. 254)

Ва ўрэзцы, якая папярэднічала тэксту інтэрв'ю, прыводзілася пісьмо настаўніцы са Смаленскай вобласці Л. Камаровай: «Аднойчы, прыехаўшы ў Маскву, я вялікай цяжкасцю трапіла ў Тэатр сатыры. Ішла п'еса тады яшчэ незнаёмага мне аўтара А. Макаёнка «Таблетку пад язык». Спектакль вельмі спадабаўся. З таго часу ў мяне з'явілася вялікая цікавасць да творчасці беларускага пісьменніка. Хацелася б сустрэцца з ім на старонках «Клуба кнігалюбаў», даведацца, як ён працуе над сваімі п'есамі». А ніжэй дададзена: «Выконваючы просьбу чытачкі, наш уласны карэспандэнт гутарыць з А. Макаёнкам». Інтэрв'ю ўпершыню надрукавана ў газеце «Советская культура» (1978, 4 красавіка).

Точка отсчета (с. 257)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1980 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Театр» (1980, № 5) пад рубрыкай «35 год Вялікай Перамогі». Падрыхтоўка да друку праходзіла не вельмі проста. Аўтар не прыняў рэдактарскіх правак і ў красавіку 1980 года паслаў у рэдакцыю тэлеграму: «Катэгарычна супраць публікацыі артыкула «Точка отсчета». Вы цалкам ігнаравалі мае праўкі. Артыкул у гранках зневажальны. Напісаны не мной. Паведаміце Салынскаму». Умяшанне галоўнага рэдактара часопіса «Театр» вычарпала канфлікт. Артыкул публікаваўся таксама ў калектыўным зборніку «Искусство в боевом строю». М., 1985.

Спроси себя сам (с. 269)

Артыкул напісаны ў маі 1980 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1980, 23 мая) пад рубрыкай «Ка-

муніст у сферы мастацтва». Ва ўрэзцы паведамлялася: «Нядаўна адбыўся пленум Мінскага абласнога камітэта партыі з парадкам дня «Аб задачах партыйных арганізацый па павышэнні эфектыўнасці работы ўстаноў культуры ў святле пастановы ЦК КПСС «Аб далейшым паляпшэнні ідэалагічнай, палітыка-выхаваўчай работы». Удзельнікі пленума востра і прынцыпова абмяркоўвалі пытанне аб ролі тэатраў, клубаў, творчых саюзаў у фарміраванні грамадска актыўнай асобы. Аб важных праблемах выхавання новага чалавека, аб ролі мастака ў гэтым працэсе падзяліўся сваімі думкамі вядомы драматург, народны пісьменнік Беларусі, член Мінскага абкома Кампартыі Беларусі Андрэй Макаёнак.

Ніжэй з некаторымі скарачэннямі публікуецца яго выступленне».

Ачышчальны смех (с. 272)

Інтэрв'ю правёў карэспандэнт БелТА У. Рубін. Упершыню надрукавана ў газеце «Мінская праўда» (1980, 12 лістапада).

Шчаслівы дар (с. 275)

Артыкул напісаны ў студзені 1981 года. Упершыню надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1981, 30 студзеня).

Ивану Шамякину — 60 лет (с. 282)

Артыкул напісаны ў студзені 1981 года. Упершыню надрукаваны ў «Литературной газете» (1981, 4 лютага). Раман «Спасение» ў рэшце рэшт стаў называцца «Петраград — Брэст».

Наш сумесны клопат (с. 284)

Артыкул напісаны ў сакавіку 1981 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Беларусь» (1981, № 4).

Герой и время (с. 286)

Артыкул напісаны ў маі 1981 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Театр» (1981, № 6) пад рубрыкай «Насустрач VII з'езду савецкіх пісьменнікаў. Праблемы драматургіі».

Папярэдне перад драматургамі, якія пісалі пра сучаснасць, былі пастаўлены пытанні:

1. Які тып героя сучаснай літаратуры і мастацтва вам найбольш блізкі, чаму? Якія рысы яго характару вы лічыце вызначальнымі?

2. Пра якія праблемы, з'явы нашай рэчаіснасці вам хацелася б расказаць пры ўдзеле вашага героя?

3. У якой ступені, на ваш погляд, маштаб асобы героя вызначае маштаб канфлікту?

4. Ваша думка пра героя станоўчага і ідэальнага?

Сярод аўтараў: А. Алексін, Анар, Э. Ветэмаа, Н. Думбадзе, С. Міхалкоў, В. Петрасян, Г. Прыедэ, В. Розаў, М. Рошчын, А. Сафронаў, Я. Стэльмах.

Пьеса, спектакль, зритель (с. 291)

Артыкул напісаны ў чэрвені 1981 года ў форме палемічных заметак. Упершыню надрукаваны ў газеце «Советская культура» (1981, 16 чэрвеня).

В добрый час, коллега! (с. 295)

Артыкул напісаны ў канцы 1981 года. Упершыню, у якасці прадмовы да п'есы А. Дударава «Парог», надрукаваны ў альманаху «Современная драматургия» (1982, № 1).

Дабрата дзядзькі Якуба (с. 296)

Артыкул напісаны ў канцы 1981 года. Упершыню надрукаваны ў часопісе «Полымя» (1982, № 10). Публікаваўся таксама ў кнізе «Успаміны пра Якуба Коласа». Мн., 1982.

«...Хотел записать для памяти — проработал до утра» (с. 298)

Інтэрв'ю падрыхтавана для рубрыкі «Побач з цікавым субяседнікам». Ва ўрэзцы паведамлялася: «На пытанні карэспандэнта «Театральная жизнь» Ірыны Аверкіевай адказвае вядомы беларускі драматург, аўтар п'ес «Камні ў печані», «Зацюканы апостал», «Трыбунал», «Таблетку пад язык», якія пастаўлены ў многіх тэатрах краіны, Андрэй Макаёнак». Упершыню надрукавана ў часопісе «Театральная жизнь» (1982, № 4).

Пры яркім святле рампы (с. 305)

Інтэрв'ю падрыхтавана летам 1982 года. Упершыню надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1985, 5 ліпеня). Пра гісторыю гэтай публікацыі расказвае А. Вярцінскі:

«Кожны па-свойму запомніў Андрэя Ягоравіча Макаёнка ў апошнія дні яго жыцця. Гэта, вядома, залежала і ад характару сітуацыі, у якой адбывалася сустрэча. Некаторым з нас ён запомніўся па сумеснай — на жаль, апошняй для яго — паездцы ў Маскву на пленум праўлення СП СССР, па яго ўдзелу ў пісьменніцкім партыйным сходзе (быў абраны ў прэзідыум і аглядаў з-за стала залу позіркам, які не прадвяшчаў нічога дрэннага), больш блізкім людзям — па клопатах, звязаных з пераездам на новую кватэру... Для супрацоўнікаў аддзела літаратуры «Литературной газеты», у прыватнасці, для Б. Тарошчынай, Андрэй Макаёнак запомніўся ў сувязі з тым, што рыхтавалася да друку яго выступленне пад традыцыйнай для газеты рубрыкай «Літаратура — жыццё маё».

Браніслава Дзмітрыеўна сказала, што апошні раз прыязджала ў Мінск у 1982 г. для гутаркі з Макаёнкам, што помніць тое ўражанне, якое зрабіў на яе драматург з яго эмацыянальна-выбуховым характарам, з яго акрэсленай пазіцыяй па надзённых пытаннях грамадскага і літаратурнага жыцця, з яго адданасцю тэатру. Я пацікавіўся лёсам выступлення. Артыкул, сказала Б. Тарошчына, быў падрыхтаваны да друку, ухвалены аўтарам і павінен быў убачыць свет у чарговым нумары. Ды тут прыйшла вестка пра смерць. «А пасля смерці ён не мог быць змешчаны?» — «У прынцыпе мог бы, але вельмі ўжо «жывы», тэмпераментны быў ён для гэтага. Неяк не стасаваўся ён па сваім духу з фактам нечаканай для усіх смерці аўтара...»

Па маёй просьбе супрацоўнікі «Литературки» знайшлі гранкі з набраным артыкулам — апошнім публічным выступленнем А. Макаёнка — і далі згоду на публікацыю яго ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва».

ДЗЁННІКІ, НАТАТКІ (с. 313)

Дзённік ад 22 чэрвеня 1941 года да 28 верасня 1943 года друкуецца ўпершыню па рукапісе, які быў знойдзены сярод матэрыялаў, якія захаваліся на гарышчы дома брата пісьменніка І. Я. Макаёнка. Сам аўтар быў перакананы, што дзённік згарэў падчас пажару на дачы.

Дзённік ад 24 чэрвеня 1947 года да 6 ліпеня 1950 года друкуецца ўпершыню па рукапісе, які знаходзіцца ў асабістым архіве пісьменніка.

Усе матэрыялы з запісных кніжак і накіды таксама друкуюцца ўпершыню.

ПІСЬМЫ

1944

1. М. Р. Васілеўскай (с. 537)

Друкуюцца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве сына адрасата пісьменніка П. С. Васілеўскага.

Ваня, Моця, Коля і Лёня — браты і сястра пісьменніка. Юзік — брат П. С. Васілеўскага.

2. П. С. Васілеўскаму (с. 538)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

3. П. С. Васілеўскаму (с. 541)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Лара Астроўская — аднакласніца А. Макаёнка.

4. П. С. Васілеўскаму (с. 542)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

«Смерць» — адно з першых апавяданняў А Макаёнка. Не захавалася.

Зіна Ганеліна — аднакласніца пісьменніка.

5. П. С. Васілеўскаму (с. 544)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Разам з пісьмом А. Макаёнак выслаў артыкул «Грядущий мир — суровый приговор».

6. П. С. Васілеўскаму (с. 544)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

М. Стоцкі — другі сакратар Журавіцкага райкома партыі, А. Родзікаў — дырэктар Журавіцкай СШ, Б. Баскін — аднакласнік А. Макаёнка, В. і А. Дабравольскія — школьныя сябры пісьменніка, А. Тарахові і М. Логінаў — аднакласнікі П. Васілеўскага. Н. Харавец — рэдактар Журавіцкай раённай газеты «Сталінец».

7. П. С. Васілеўскаму (с. 548)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Ф. Румянцаў — настаўнік Журавіцкай СШ.

1945

8. П. С. Васілеўскаму (с. 549)

Друкуецца па арыгінале, які захоўваецца ў архіве П. С. Васілеўскага. У пісьме змешчаны чарговы літаратурны эцюд, які пачынаючы пісьменнік пасылаў сябру на ацэнку.

9. П. С. Васілеўскаму (с. 552)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

А. Бархозаў — муж сястры Моці.

10. П. С. Васілеўскаму (с. 554)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

11. П. С. Васілеўскаму (с. 555)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

Т. Будзянкова, Ніначка — аднакашніцы А. Макаёнка па курсах прапагандыстаў пры ЦК КПБ.

12. П. С. Васілеўскаму (с. 557)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

13. П. С. Васілеўскаму (с. 558)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

14. П. С. Васілеўскаму (с. 559)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1946

15. П. С. Васілеўскаму (с. 559)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

16. А. М. Кулакоўскаму (с. 561)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве сям'і А. М. Кулакоўскага. «Сад» — апавяданне А. Кулакоўскага, якое рэзка раскрытыкавала вульгарызатарская крытыка. В. Самуцін — рэдактар газеты «Звязда», потым «Советской Белоруссии».

17. П. С. Васілеўскаму (с. 565)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1947

18. А. Д. Вятровай (с. 566)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

А. Д. Вятрова — выкладчыца Рэспубліканскай партыйнай школы пры ЦК КПБ.

19. П. С. Васілеўскаму (с. 566)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

20. М. М. Макаёнак, І. Я. Макаёнку (с. 567)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1948

21. М. М., І. Я., Л. Я. Макаёнкам,
А. А. Бархозаву (с. 568)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

22. М. М., І. Я., М. Я., Л. Я. Макаёнкам,
А. А. Бархозаву (с. 569)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве П. С. Васілеўскага.

1974

23. А. А. Макаёнак (с. 570)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

Сяргей — сын пісьменніка.

24. А. А. Макаёнак (с. 571)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

25. А. А. Макаёнак (с. 572)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

Люда Усціновіч — аднакурсніца Алы Макаёнак.

1975

26. А. А. Макаёнак (с. 573)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

27. А. А. Макаёнак (с. 574)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

28. А. А. Макаёнак (с. 575)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве А. А. Макаёнак.

1976

29. С. А. Макаёнак (с. 577)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў архіве С. А. Макаёнка.

1977

30. М. У. Шэлехаву (с. 577)

Друкуецца па машынапіснай копіі, праўленай і падпісанай аўтарам, якая знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка. Арыгінал не знойдзены.

1978

31. І. Я. Палякову (с. 578)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка.

1981

32. П. М. Перабійносу (с. 580)

Друкуецца па машынапіснай копіі, праўленай і падпісанай аўтарам, якая знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка.

1982

33. У «Беларусь» да 8 Сакавіка 1982 года (с. 582)

Друкуецца па арыгінале, які знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка.

34. Б. І. Шацілу (с. 582)

Друкуецца па машынапіснай копіі, праўленай і падпісанай аўтарам, якая знаходзіцца ў сямейным архіве А. Макаёнка. Арыгінал не знойдзены.

Сцяпан Лаўшук

ДАВЕДНІК ТВОРАЎ

ДА ТАМОЎ 1—5

ЗМЕСТ

АРТЫКУЛЫ, ІНТЭРВ'Ю

ДЗЁННІКІ, НАТАТКІ
1941—1982

ПІСЬМЫ
1944—1982

Макаёнак А.

М 15 Збор твораў. У 5 т. Т. 5. Гумарэскі, фельетоны, артыкулы, інтэрв'ю, дзённікі, нататкі, пісьмы/Уклад. і камент. С. С. Лаўшука.— Мн.: Маст. літ., 1990.— 607 с., [4] л. іл.

ISBN 5-340-00507-0.

Макаенок А. Собрание сочинений. Т. 5. Юморески, фельетоны, статьи, интервью, дневники, заметки, письма.

Пяты заключны том Збору твораў народнага пісьменніка Беларусі Андрэя Макаёнка склалі гумарэскі і фельетоны, артыкулы і інтэрв'ю, дзённікі і нататкі, пісьмы і аўтабіяграфія.

ББК 84Бел7

М $\frac{4702120203-140}{М\ 302(03)-90}$ 103—90

*

Литературно-художественное издание

Макаенок Андрей Егорович

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ПЯТИ ТОМАХ

Том 5

Юморески, фельетоны, статьи, интервью, дневники, заметки, письма

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском и русском языках

Літаратурна-мастацкае выданне

Макаёнак Андрэй Ягоравіч

ЗБОР ТВОРАЎ У ПЯЦІ ТАМАХ

Том 5

Гумарэскі, фельетоны, артыкулы, інтэрв'ю, дзённікі, нататкі, пісьмы

Рэдактар *М. І. Котаў*. Мастак *Ю. М. Цюрын*. Мастацкі рэдактар *Л. Я. Прагін*. Тэхнічны рэдактар *Т. М. Сокал*. Карэктар *Л. М. Маслоўская*.

ІБ № 3302

Здадзена ў набор 30.08.89. Падп. да друку 19.06.90. Фармат 84×108$^{1}/_{32}$. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная новая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 31,92+0,42 укл. Ум. фарб.-адб. 32,76. Ул.-выд. арк. 34,07. Тыраж 7000 экз. Зак. 2876. Цана 2 р.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта БССР па друку. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.
Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.